This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES
LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891

R98
27K323
Sbornik

СБОРНИКЪ НА

KALOFERSKA DRUZHBA

КАЛОФЕРСКА ДРУЖБА

КНИГА I.

СОФИЯ
Печатница и литография Г. Т. Паспалевъ
1908

СБОРНИКЪ

НА

„КАЛОФЕРСКА ДРУЖБА“.

КНИГА I.

СОФИЯ
Печатница и лит. на Григоръ Т. Паспалевъ
1908.

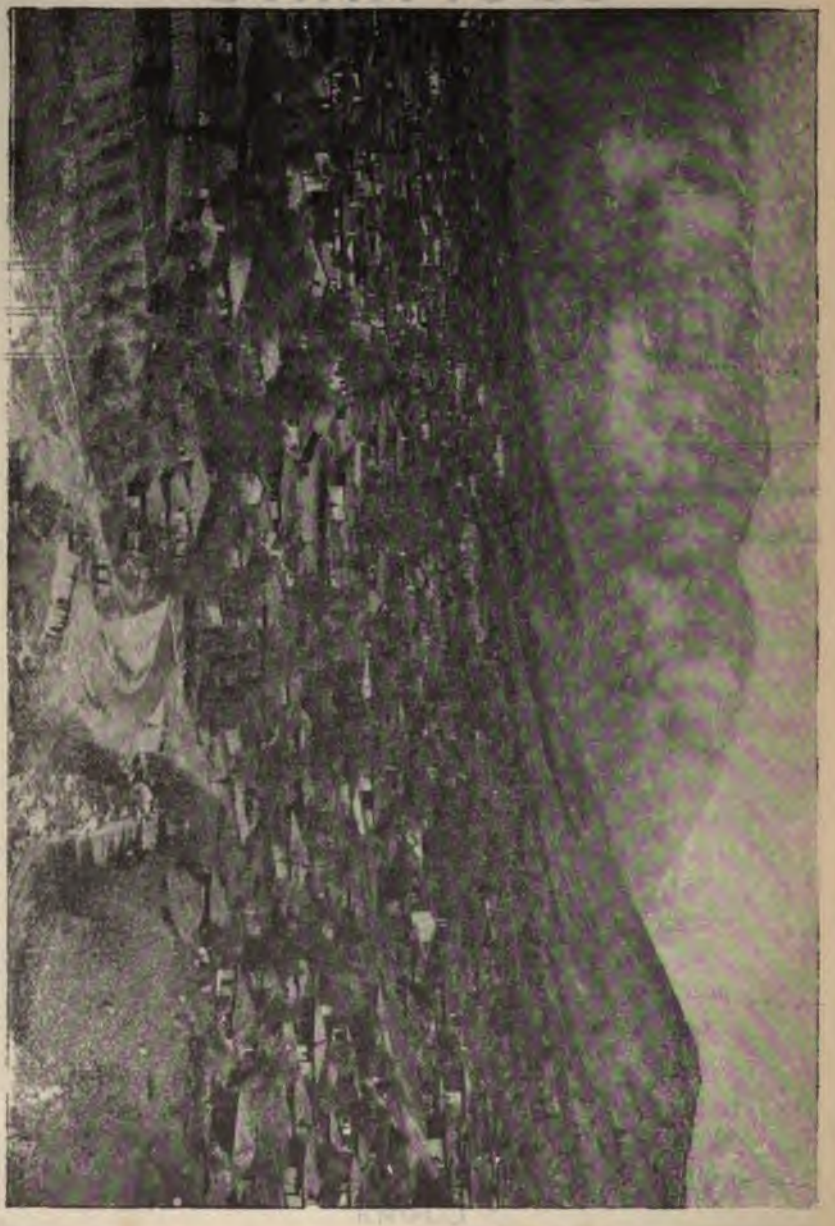

Калоферъ.

Прѣдговоръ.

Дружбитѣ сѫ нѣщо ново въ София. Палмата за първенство държи Сливенската, първа основана въ 1902 г.

Разни лица разно погледнаха на дружбитѣ: едни — съ насмѣшка, други скептично, а трети дори ги и осѫдиха, защото ужъ всѣвали нѣкакъвъ сепаратизъмъ. Тия господа не сѫ прави. Благотворителностьта на дружбитѣ ги въздига въ очитѣ на всѣки разбранъ човѣкъ и имъ извоюва право за сѫществуване. А тая благотворителность може да се прави подъ много начини и при хиляди случаи, защото има мнозина нещастници. За благодѣяние винаги има — и трѣбва да има! — врѣме, мѣсто и оправдание. Да се прави добро е винаги и навредъ похвално. То трѣбва да се насърдча.

Когато основахме и нашата дружба, ние не се самооболщавахме — па и сега не се самооболщаваме — че ще направимъ бозна какви голѣми работи. Слаби сѫ нашитѣ сили и срѣдства. Единъ градецъ се въздига съ милиони левове!.. А та ние ще направимъ всичко, което можемъ, ще си изпълнимъ свѣтия дългъ спрѣмо нашия милъ Калоферъ, — спрѣмо мѣстото, дѣто сме се родили и съ които ни свързватъ толкова мили и неизличими дѣтински спомени. Растатъ ли срѣдствата ни, ще разширяваме и нашата дѣйность. Па и благодѣянието не се мѣри съ голѣмината си, а — съ обстоятелствата, при които се прави, кому се прави и нуждитѣ, които то удовлетворява. И евангелската вдовица дала една лепта, но Христосъ казалъ, че тя дала най-много, защото дала всичко, що имала. — Ние не бързаме; бавно вървимъ, ала сигурно; повече работа, по-малко шумъ. Пъкъ и кой знае? може би и съ основанието на нашата дружба се е турило начало на едно важно дѣло, което ще доизкаратъ ония, които слѣдъ насъ дойдатъ.

Отъ всички въ София дружби нашата — мислимъ — има най-голѣмъ raison d'être. Може-би нѣкои отъ тѣхъ ще пропаднатъ, нашата трѣбва да живѣе. Напълно сме убѣдени, че туй ще бѫде.

Пакъ ли да разправяме, какво бѣ нѣкога Калоферъ? Той има славно минало. До освободителната война той бѣ единъ отъ най-интелигентнитѣ български центрове: мнозината видни лица, които даде на освободена България, па — и послѣ, и

които днесъ занимаватъ толкова важни длъжности, свидѣтелствуватъ за това. Прѣди петдесетина години калоферското училище е имало 4—5 класа; въ него проповѣдваха учители просвѣтени, самоотвержени, патриоти, идеалисти. Хвала на живитѣ и вѣчна паметь и признателность на покойницитѣ! То даде легионъ достойни ученици!

Ала нѣвгашниятъ славенъ и богатъ *Алтънъ-Калоферъ* днесъ почти не сѫществува. Той стана изкупителна жертва въ освободителната война: биде съвсѣмъ опустошенъ. Отъ св. Илия (20 юлий) 1877 г. до началото на 1878 г. въ него нѣмаше жива душа, и отъ хубавитѣ му кѫщи съ градини, цвѣтя и бѣлосани зидове и пълни съ покѫщнина, която пѫргавата и спестовна калоферка бѣ събрала и наредила — бѣха останали само 2—3 прости голи кѫщи, въ които живѣли цигани—ковачи. — Случи се и друга не по-малка бѣда: пропаднаха нѣкогашнитѣ хубави калоферски гайтани и шаяци, прочути въ Македония, Босна и Херцеговина, Мала-Азия, Бѣломорскитѣ острови и чакъ до Египетъ, млъкнаха *хилядата* чаркове!

Днесъ Калоферъ прѣдставя печална картина. Той прѣкарва мизеренъ животъ; всѣки день губи по нѣщо и положението му се влошава. Ние всинца го напуснахме; напущатъ го — като вечъ отрасли въ гнѣздото пилци — и младитѣ, момчета и момичета, а осталитѣ тамъ старци гинатъ единъ слѣдъ другъ. — Калоферското училище остава съ три класа, и, както вървятъ работитѣ, може да остане само съ два.

Нека бѫдемъ откровени. За туй печално положение на Калоферъ донѣгдѣ и ние сами сме си виновни. Още отначало наши заможни калоферци не се съединиха да образуватъ дружества и да основатъ поне 1—2 фабрики за гайтанъ и шаякъ, които да събератъ около себе работнитѣ сили и да доставятъ поминъкъ на сиромашьта. Гайтани и шаяци и днесъ правятъ въ Габрово, Сливенъ и другадѣ. Изпрѣвариха ни хората.

Днесъ, въ освободена България и при толкова наши видни съотечественици — бива ли да оставимъ да пропадне съвсѣмъ Калоферъ? Ще се покажемъ ли непризнателни къмъ него? Ще останемъ ли глухи и бездѣйствени къмъ стоноветѣ му? Нека послѣдваме назидателния примѣръ на нѣвгашнитѣ наши съотечественици въ Калоферъ и пръснати по Цариградъ, Одеса, Букурещъ и другадѣ. Нека се притечемъ на помощь на тоя нещастенъ Калоферъ, всѣки както може и съ каквото може. И за туй, колкото малко и да е, той ще ни бѫде много признателенъ. Нека се и сплотимъ и работимъ енергично, та да крѣпне и прѣуспѣва все повече и повече нашата дружба.

Калоферска дружба е една отъ най-младитѣ. Тя е млада фиданка, която отъ година на година все укрѣпва. Имаме голѣма вѣра въ нашитѣ съотечественици и въ бѫдещето.

Въ София има много калоферци отъ разни професии, съ име, авторитетъ, опитность и с[illegible] спрѣмо Калоферъ

и отечеството ни, които съ участието си биха въздигнали престижа на дружбата и довѣрието къмъ нея. Ние горещо желаемъ тѣ да бждатъ на чело и да ни упѫтватъ съ съвѣтитѣ си. Мнозина и още не сѫ станали членове. Дълбоко сме убѣдени, че, кога видятъ работата ни, ще спечелимъ довѣрието имъ и еднитѣ, и другитѣ ще се присъединятъ къмъ насъ. — Работа има много, а до сега малко е направено.

Здравѣйте, драги съотечественици!

София, 5 септември, 1908 г.

Прѣдседатель: **Н. Начовъ**

Подпрѣдседатель: **Д. Финговъ**

Касиеръ: **Ив. Д. Чавдаровъ**

Секретарь: **Н. Донковъ**

Съвѣтници: **Хр. Д. Павловъ**, **Ив. Т. Бракаловъ**, **Ив. Т. Хаджиевъ**

ласното училище направено отъ г-нъ Г. В. Шоповъ.

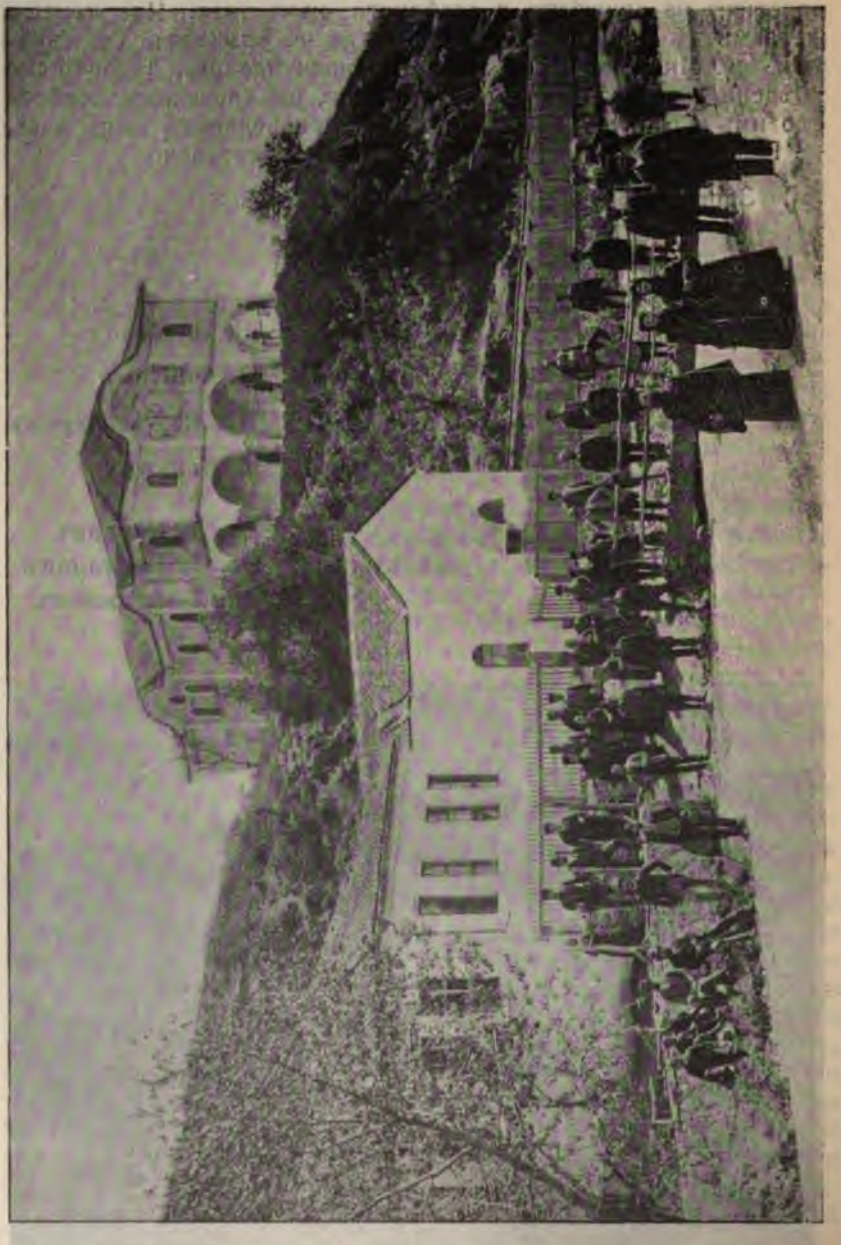

Черквата „Св. Архангелъ» и бѣдницата на г-нъ Г. В. Шоповъ.

Кратки бѣлѣжки за Калоферска Дружба.

Калоферска дружба навърша четвъртата си година — значи, тя вечъ има своя история, ако и кратка.

На 21. ноември 1904 г. въ 10 ч. прѣди обѣдъ въ бирария Санъ-Стефано нѣколцина калоферци се събраха да съставятъ дружба.

Избра се комисия — прѣдседатель Д. Финговъ и членове: Ив. Н. Бракаловъ, Н. Начовъ и Ив. Хр. Брадиновъ — която да изработи уставо — проектъ за дружбата и идущата недѣля да го прѣдстави на събранието за разглеждане и приемане. Отъ своя страна пъкъ комисията натовари члена Н. Начова да състави тоя уставо-проектъ.

На 28. ноември събранието не можа да стане поради трагичната смърть на уважаваната отъ всинца ни Мария и Христо Д. Фингови.

На 5. декември въ $9\frac{1}{2}$ ч. прѣди обѣдъ въ гостилницата на Славянска Бесѣда Н. Начовъ докладвà въ събранието устава, който се прие, и се избра туй приврѣменно настоятелство за до началото на новата 1905 г.: прѣдседатель Ив. Н. Бракаловъ, подпрѣдседатель Т. Хр. Гължбовъ, касиеръ Н. Начовъ, съвѣтници: Хр. Д. Павловъ, Ив. Т. Бракаловъ и Ив. Д. Тюлевъ, секретарь Н. Донковъ и контролна комисия: Ив. Х. Брадиновъ, капитанъ Др. Бояджиевъ и Ив. Д. Чавдаровъ.

Прѣдвиденото въ чл. 30 отъ устава главно събрание на дружбата не можá да стане на 9 януарий 1905 г., понеже отсѫствуваха мнозина членове, па — и самъ прѣдседательтъ Ив. Н. Бракаловъ, поради смъртьта на брата му Д-ръ Хр. Н. Бракаловъ.

Това събрание стана на слѣдната недѣля, 16. януарий, въ 10 ч. прѣди обѣдъ пакъ въ гостилницата на Славянска Бесѣда подъ прѣдседателството на подпрѣдседателя Т. Х. Гължбовъ. Избра се десеточленна комисия. Послѣ членоветѣ ú се оттеглиха насамѣ и си разпрѣдѣлиха длъжноститѣ, както слѣдва: прѣдседатель Н. Начовъ, подпрѣдседатель Ив. Т. Бракаловъ, касиеръ Ив. Хр. Брадиновъ, секретарь Н. Донковъ, съвѣтници: Хр. Д. Павловъ, Ив. Н. Бракаловъ и Т. Хр. Гължбовъ и контролна комисия: Ив. Д. Тюлевъ, капитанъ Др. Бояджиевъ и Ив. Д. Чавдаровъ.

Това настоятелство се завзе да организира дружбата и да я постави на основа, която да ѝ гарантира дългъ ползотворенъ животъ. Първата му работа бѣ: то отпечата и изпрати заедно се дружбения уставъ окржжно до всички калоферци, калоферки и тѣхни зетюве въ София, въ цѣла България и извънъ нея. Придружени и съ отдѣлни писма изпрати и до виднитѣ наши съотечественици: Негово Блаженство екзархъ Иосифъ I въ Цариградъ, Негово Високопрѣосвещенство митрополитъ Константинъ въ Вратца, Г-нъ Георги В. Шоповъ въ Исмаилъ и Г-нъ Теодоръ Ст. Увалиевъ въ с. Казанещи (г. Оргѣевъ, Русия). Съдържанието на туй окржжно е извѣстно на всинца. Съ него — като се съобщаваше на драгитѣ съотечественици, че се е съставила дружбата и благородната ѝ цѣль — се апелираше къмъ тѣхъ за материална и морална подкрѣпа.

За прѣзъ *втората* (1906) година. въ главното годишно събрание на 15. януарий, с. г. биде прѣизбрано старото настоятелство съ слѣднитѣ измѣнения: за подпрѣдседатель биде избранъ Д. Финговъ, а подпрѣдседателтъ Ив. Т. Бракаловъ стана съвѣтникъ — завзе мѣстото на Т. Хр. Гължбовъ; за касиеръ биде избранъ Ив. Д. Чавдаровъ, чието мѣсто въ контролната комисия завзе досегашниятъ касиеръ Ив. Хр. Брадиновъ.

За прѣзъ *третата* (1907) година, въ главното годишно събрание на 21. януарий, с. г.. за прѣдседатель биде избранъ Д. Тончевъ, а за подпрѣдседатель Н. Начовъ. Д. Тончевъ, отказа, понеже билъ много занятъ. Слѣдъ него по числото на гласоветѣ за прѣдседатель идѣше Ив. Д. Тюлевъ, ала и той отказа по сжщитѣ причини. Тогава редътъ идѣше за Н. Начовъ. По единодушното настояване на членоветѣ отъ настоятелството той пакъ прие прѣдседателското мѣсто, а подпрѣдседатель стана Д. Финговъ, споредъ числото на гласоветѣ за такъвъ слѣдъ Н Начова. За съвѣтникъ вмѣсто Ив. Н. Бракаловъ биде избранъ Ив. Т. Хаджиевъ, а въ контролната комисия вмѣсто Ив. Д. Тюлевъ и Ив. Хр. Брадиновъ — Т. Хр. Гължбовъ и Д. Диманковъ,

За прѣзъ четвъртата (1907) година въ главното годишно събрание на 27. Януарий, с. г., изцѣло биде прѣизбрано старото настоятелство.

Редовно въ края на всѣка изтекла дружбена година настоятелството издава отчетъ за неговата дѣйность и за състоянието на дружбата. То се счита морално задължение да прави това. Въ края на изтеклата година то издаде вечъ третия отчетъ. Отъ тия отчети заинтересуванитѣ съотечественици знаятъ досегашното положение на дружбата. Тукъ накратко даваме само най-важнитѣ свѣдѣния:

Видни дарители на дружбата

Негово Блаженство екзархъ подари 340 лева.

Георги В. Шоповъ.

Теодоръ Ст. Увалиевъ.

Б. Благодѣтелни.

1) Негово Блаженсто Български екзархъ Иосифъ I (отъ 21 мартъ 1906 г.)

2) Негово Високопрѣосвещенство прѣдседателствующий на Св. Синодъ Вратчанский митрополитъ Константинъ (отъ 21 мартъ 1906 г.)

И слѣднитѣ, както по редъ сж станали:

3) Н. Начовъ (отъ 3 февруарий 1905 г.)
4) Майоръ Ст. Дрѣнковъ (отъ 12 февруарий 1905 г.)
5) Спасъ Хаджиевъ (отъ 5 мартъ 1905 г.)
6) Т. Ст. Увалиевъ (отъ 30 мартъ 1905 г.)
7) Д-ръ Н. Бояджиевъ (отъ 24 октомврий 1906 г.)
8) Д. К. Поповъ (отъ 30 ноемврий 1906 г.)
9) Г. Ботушаровъ (отъ 12 януарий 1907 г.)
10) Ив. Т. Хаджиевъ (отъ 1 февруарий 1907 г.)
11) Д. С. Тончевъ (отъ 2 септемврий 1908 г.)

Д. К. Поповъ.

Д. С. Тончевъ.

В. Редовни

Аврамовъ Н. Василъ
Аврамовъ П Аврамъ
Аджаровъ Стефанъ
Ангеловъ Ив.
Ангеловъ М.
Арабаджиевъ Хр. П.
Бацовъ Д. Мирчо
Бацовъ Ив.
Бацуровъ Иос. Христю
Башевъ Георги
Бешикташлиева Рада
Бешикташлиевъ Хр. Стойчо
Божиловъ Манолъ
Ботевъ Кирилъ, генералъ
Бояджиевъ Драгоя, майоръ
Бояджиевъ Никола
Брадиновъ Хр. Иванъ
Брадиновъ Хр. Никола, майоръ
Брадински Н. Димитъръ
Бракаловъ Н. Иванъ
Бракаловъ Н. Недѣлко, Д-ръ
Бракаловъ Т. Иванъ
Бракаловъ Хр. Богданъ
Бургазовъ Ангелъ
Бъзайтовъ Петъръ
Бъчваровъ Хр.
Василевъ Никола
Ватевъ Ст. Д-ръ
Ганчевъ Христо
Гендовъ Стефанъ
Гиргиновъ Д-ръ
Гроздановъ Гроздань, майоръ
Груевъ Е. Тодоръ
Гълъбовъ Хр. Тодоръ
Дамаскиновъ Иванъ
Дандоловъ Цвѣтко
Диманковъ Н. Дамянъ
Димитровъ Яни
Добревъ Пенко
Донковъ Донко
Донковъ Никола
Дочевъ Хр. Дочо
Драгановъ Г. Ив.
Златаровъ Г. Христю, поручикъ
Золотовичъ Владиславъ
Золотовичъ Георги, Д-ръ
Золотовичъ Д. поручикъ
Ивановъ Христю
Ивановъ Гошо
Искровъ Драганъ
Искровъ Христю
Калфовъ Димо
Калфовъ Иванъ
Калфовъ Стефанъ
Караминковъ Димитъръ
Катановъ К. Никола
Кафеджиевъ Ц. Ив.
Кертевъ Георги
Кировъ Д., Д-ръ
Кисйовъ Стефанъ
Ковачевъ Кръстю
Кодова Христина
Комсиевъ Гжчо
Комсиевъ Хр. Тодоръ, капитан
Консуловъ Хр. Г.
Косовски Генко
Костовъ Гжчо
Кривошиевъ Г.
Къневъ Ст., протоиерей
Кърджиевъ Маринъ
Кърпачевъ Несторъ
Лазаровъ Хр, Г.
Лазаровъ Христю
Лаловъ Г. Стоянъ
Лиловъ Матея
Лоловъ Д. Ж.
Мангаровъ С. Т.
Манджуковъ Д. Христю
Маноловъ Е. Михаилъ
Маноловъ Никола
Масарлова Донка
Масарлова Иванка
Милошевъ Пенко
Минковъ Христю
Мироновъ Миронъ
Морфовъ Хр. подполковникъ
Мрахолевъ Г. подполковникъ
Мрахолевъ Хр.
Найденовъ Г. Найденъ
Недѣлевъ Атанасъ
Несторовъ Д. Иванъ
Несторовъ Маринъ

ъ Петко
говъ Иванъ
ловъ Георги
ковъ Цвѣтко
овъ Василъ
иевъ Георги
овъ Д. Христо
ъ Кръстю
въ Никола
ковъ Г. Димитъръ
ъ К. Петъръ, капитанъ
ъ Цвѣтко
Генко
овъ Л. Хр.
евъ Иванъ
евъ Кою
ски Ст. Грозданъ
Дода
вски Хр.
ъ Хр. Георги
ъ Хр. Симо
въ Йорданъ
вски Атанасъ
въ Спасъ
ски Ив. Никола
овъ Ив. подполковникъ
ова Катина
зовъ Недю
ровъ В. Атанасъ, проф.

Тодоровъ Матея
Тончевъ Никола
Тошковъ Г. Димитъръ
Тошковъ Хр. С., Д-ръ
Трифоновъ Генко
Трифоновъ Иванъ
Тюлевъ Д. Иванъ
Тъпчилещовъ Н. Пѣтко
Тъпчилелещовъ Н. Славчо
Тъпчилещовъ Хр. Петко
Увалиевъ П. Христю
Фетваджиевъ Ат. Иванъ
Фетваджиевъ Ат. Христю
Фетваджиевъ Ив. Христю
Фетваджиевъ Сп. Иванъ
Фетваджиевъ Минко
Филиповъ Ф.
Финговъ Г. Димитъръ
Финговъ Д. Георги
Финговъ Ст. Константинъ
Хрисовъ Георги
Христовъ Илия
Цанковъ Недю
Цвѣтковъ Спиридонъ
Чавдаровъ Д. Иванъ
Чавдаровъ Д. Тодоръ
Чобановъ Р. Иванъ
Чукурлиевъ Иванъ
Шишевъ Иванъ

Хр. Минковъ.

Какъ да се повдигне Калоферъ въ индустриално отношение.

Какъ е пропадналъ Калоферъ въ търговско, индустриално и земледѣлческо отношения до положението, въ което го виждаме сега, и какъ трѣбва да се повдигне той, нѣма да говоря нищо, защото това е направилъ съотечественикътъ ми г-нъ Минко Хр. Фетваджиевъ съ брошурата си «Поминъкътъ на градеца Калоферъ и мнѣние за подобрението му въ бѫдеще» издадена прѣзъ 1902 год., а ще се помѫча, до колкото мога съ доказателства на ржка да опиша: 1) какъ се е въздигналъ Габрово въ индустриално отношение, 2) може ли сегашният Калоферъ да стане единъ чистъ индустрияленъ градецъ, който да конкурира на Габрово, Сливенъ и пр., и 3) отъ гдѣ трѣбва да се започне и по какъвъ начинъ да се намѣрятъ срѣдствата за реализиране на този планъ.

Прѣди освобождението ни, нашиятъ Калоферъ стоеше по-високо въ всѣко отношение отъ Габрово[1]) и отъ много такива градове въ България, които сега цъвтятъ и се развиватъ, а Калоферъ тъне въ мизерия. Дѣйствително, слѣдъ освобождението ни, всички ние се впустнахме да търсимъ служба което доста много повлия, та Калоферъ достигна до това плачевно положение, въ което го виждаме днесъ, ала нѣмаше какво да правимъ, всѣки на наше мѣсто би направилъ сѫщото. Като се завърнахме въ Калоферъ отъ бѣгството си слѣдъ Руско-турската война, заварихме всичко изгорено, опропастено и обърнато въ пепелище. Събрани въ него всички голи и боси — се видѣхме въ чудо и по неволя се принудихме, та се пръснахме по четиритѣ крайща на България да търсимъ прѣхрана. Не току тъй покойният нашъ пѣвецъ Стойко Генатанъ изпѣ «отъ Бургазъ до София калоферци въ полиция». Обаче така не бѣше работата съ градъ Габрово, който отъ една страна остана здравъ, а отъ друга, доста му помогна въ материално отношение войната. Кой е истинскиятъ виновникъ да се въздигне Габрово до днешното си състояние въ инду-

[1]) Вижъ студията на г-нъ Д-ръ Цончевъ отъ Габрово, помѣстена въ списание на «Българското Икономическо Дружество», год. X книга II и III отъ 1906 г. въ отдѣла: «Икономически бѣлѣжки».

стриялно отношение? Ако кажа, че той е покойниятъ нашъ гражданинъ Петю Недѣлковъ Бояджиевъ, ще се спогледате, ще почнете да се съмнѣвате и да запитвате: «Какъ тъй?». Но, недѣйте бърза, по-долу съ факти ще ви увѣря. Подробно ще изложа, какъ се е въздигналъ въ индустриялно отношение българскиятъ Манчестеръ (Габрово), за да се увѣри всѣки, че това не е направено отъ нѣкои високообразовани хора и съ гениални умове, а отъ хора малограмотни, но далновидни, и

Стефанъ Димитриевичъ Тошковичъ.

то съ съвършено скроменъ капиталъ. Ето какъвъ е билъ случаятъ: Прѣди освобождението ни отъ турцитѣ, покойниятъ Иванъ Калпазановъ отъ Габрово се занимавалъ съ гайтанджилъкъ и съ една ограничена търговия. Съ такава сжща работа се е занимавалъ и покойниятъ Петю Недѣлковъ Бояд-

жиевъ отъ Калоферъ. Тази търговия имъ е дала възможность, та станали и интимни приятели. При идването на руситѣ въ Калоферъ и оттеглюването имъ по случай нахлуването на турскитѣ войски и башибозуци, жителитѣ на Калоферъ избѣгаха въ сѣверна България, а Калоферъ бѣше осѫденъ на ауто дафе отъ турскитѣ редовни войски и башибозуци. Заедно съ всичкитѣ, избѣгалъ и Петю Недѣлковъ и се установилъ въ гр. Габрово, гдѣто живѣлъ до сключването на Санъ Стефанския договоръ. При единъ разговоръ между двамата интимни

Николай Мироновичъ Тошковъ.

приятели, г-нъ Петю Недѣлковъ открилъ прѣдъ г-нъ Калпазанова своя планъ съ всичкитѣ му подробности: че, слѣдъ като се завърне въ Калоферъ, ще направи фабрика за прежда и шаяци. Но слѣдъ като Петю Недѣлковъ се завърналъ въ Калоферъ, въ нѣкои търговски неудачи побъркалъ материялното си положение, отъ което се разклатило и умственото му равновѣсие, послѣ се и поминалъ. Сл
или докато билъ още живъ — това
добрѣ — покойниятъ Ив. Калпазан

приятеля си Петю Недѣлковъ и прѣзъ 1882 год. започналъ да прави фабрика за прежда и платове въ с. Бичкийня, далечъ отъ Габрово на $2^1/_2$—3 км. Когато започналъ да я прави, много габровски граждани отъ тогавашната интелигенция се присмивали на ума му, дори едни го изкарвали умствено побърканъ. Обаче той не обръщалъ върху тѣхъ никакво внимание, а слѣ-

Хр. П. Тъпчилещовъ.

дилъ точно плана начъртанъ отъ приятеля му Петю Недѣлковъ. Благодарение на тѣзи двама хора, днесь Габрово брои ос[illegible] фабрики за разни вълнени платове, една за ленени и [illegible] платове, една за кожени издѣлия и нѣколко пле[illegible]брики; тъй щото, днесь този градъ се повдигна до

тамъ въ индустриално отношение, та всички почнаха да го наричатъ, и то съвършено заслужено, Български Манчестеръ. Заслугитѣ къмъ гр. Габрово на тѣзи двама покойници се изтъкнаха отъ нѣкои оратори прѣди около три години въ деня, когато се освещаваха ленената и конопената фабрики на г-да Рашеевъ и Топузановъ въ Габрово.

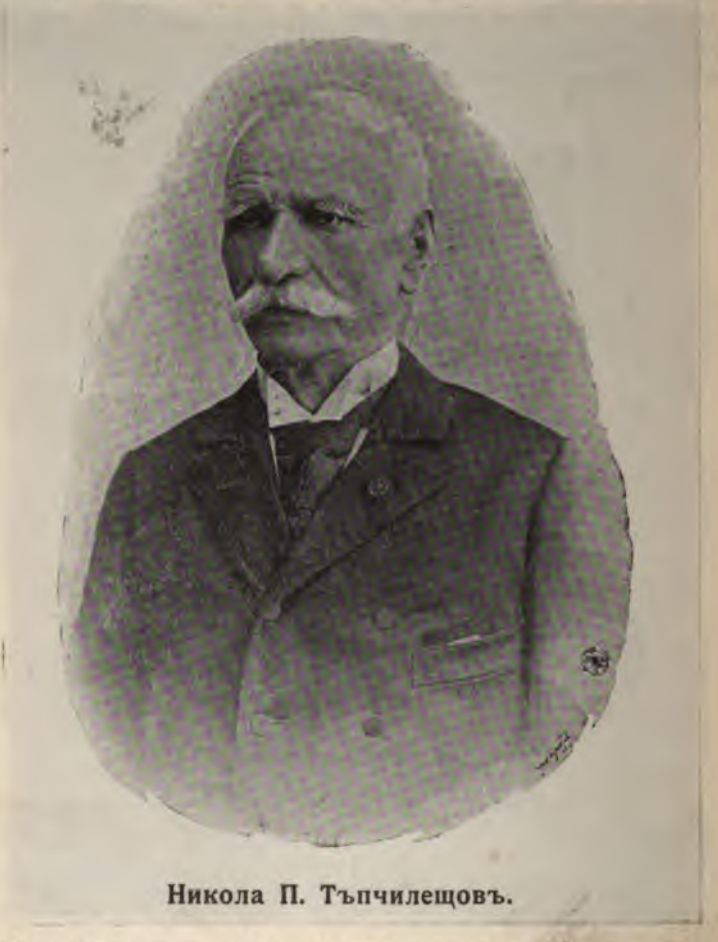

Никола П. Тъпчилещовъ.

Сега, 30 години слѣдъ освобождението ни, дошло ли е врѣмето да се проговори и за въздигане на Калоферъ въ индустриално отношение и има ли въ него почва за това? Да, почвата е отлична; колкото за закъснѣването ни — нищо; мждрата поговорка казва: «по-добрѣ късно, отколкото никога».

За да се въздигне Калоферъ въ индустриално отношение, на мнѣние съмъ да се направи слѣдното: при общо събрание на Калоферската дружба въ София да се рѣши: да се напра-

вятъ въ Калоферъ една до друга двѣ фабрики — едната за шаяци, вълнени, лѣтни и зимни платове за мѫжки и женски облѣкла и прежда за гайтанъ, чорапи, фланели и пр., а другата за ленени и конопени платове.

Да се направятъ тѣзи двѣ фабрики модерно и по най-новото искуство, необходимо е слѣдующето:

1. Да се направи едно солидно здание на единъ или два етажа, съ двѣ отдѣления, въ които да се наредятъ машинитѣ и които да иматъ вѫтрѣшность отъ 1300—1400 кв. м.[1]); и за да могатъ тѣзи двѣ фабрики да устоятъ на конкуренцията на Габровскитѣ, Сливенскитѣ и пр. фабрики, само за шаячната фабрика трѣбва да се вематъ 30 механическа стàна и всички апретурни машини за вълнени платове и отъ 8—10 стàна съ всичкитѣ имъ принадлежности и машини за ленени и конопени платове.

2. За да могатъ, както казахъ и по-горѣ, тѣзи двѣ фабрики да конкуриратъ и иматъ прѣимущество при другитѣ — трѣбва да иматъ отъ 70—80 водни конски сили[2]); водни казвамъ, защото между водната и парна сила на една фабрика има голѣма разлика.

---

[1]) *Габровскитѣ фабрики* сѫ построени всѣка една: 1) Калпазановата старата на 622 кв. м.; срѣднята на 1153 кв. метра и новата на 1274 кв. м. 2) фабриката «Александръ I» на 1374 кв. м. 3) фабриката «Фердинандъ I,» която се казва още и «еснафската», на 882 кв. м. 4) фабриката «Иванъ Х. Беровъ» (новата) на 650 кв. м. и 5) фабриката за ленени и конопени платове на Георги Т. Рашеевъ на 288 кв. м.

А сливенскитѣ фабрики сѫ построени: 1) фабриката на Коста Кантадржиевъ на 450 кв. м.; 2) фабриката на Р. Андоновъ с-ие Михаловъ на 850 кв. м.; 3) фабриката на Г. Стефанови синове 1055 кв. м.; 4) на братя Калоеви и синове на 1200 кв. м.; 5) фабриката на Иванчо Атанасовъ и с-ие, четиритѣ отдѣления на 1095 кв. м.; 6) фабр. на Георги Гиговъ и Антонъ С. Бояджиевъ на 675 кв. м.; 7) фабр. на Георги В. Чеpакчиевъ петѣхъ отдѣления на 647 кв. м.; 8) фабр. на Пехливановъ и Рохновъ е построена на 815 кв. м. и 9) фабр. Сарѫ-Ивановъ и пр. на 950 кв. м. двѣтѣ отдѣления.

[2]) Всѣка една отъ габровскитѣ и сливенски фабрики се движи съ слѣдующитѣ конски сили, а именно: *Габровскитѣ:* 1) Калпазановата, старата съ 35; срѣднята съ 60 и новата 60; 2) фабриката «Александръ», съ двѣ водни колелета и една машина съ 160 конски сили, които всѣкога всичкитѣ не се пускатъ въ движение : 3) фабриката «Фердинандъ I» съ отъ 70—80; 4) фабриката Иванъ Х. Беровъ съ 40; 5) ленената и конопена фабрика на Г. Рашеевъ съ 16 конски сили.

А *сливенскитѣ:* 1) фабриката на Кантарджиевъ съ водни 20 конски сили; 2) фабриката на Р. Андоновъ и Сие Михаиловъ съ 35 ; 3) фабрика на Георги Стафановъ и синове съ 85; 4) фабриката на братя Калоеви и Сие съ 150 конски сили; 5) фабриката Иванчо Атанасовъ и С-ие съ 65 конски сили; 6) фабриката Георги Гиговъ съ 20 конски сили; 7) фабрика на Георги В. Чеpакчиевъ съ 18 конски сили; 8) фабриката Пехливановъ и пр. съ 50 конски сили; 9) фабриката на Сарѫ-Ивановъ и др. съ 50 конски сили.

Да се направятъ, както казахъ, модерно тѣзи двѣ фабрики, е нуженъ тоя капиталъ:

1. За направа зданието на фабриката	60,000 л.
2. За всичкитѣ машини за шаячнитѣ и пр. платове, заедно съ електрическото освѣтление	85,000 »
3. За машини, станове и пр. на фабриката за ленени и конопени платове	30,000 »
и 4. За капиталъ на двѣтѣ фабрики, освѣнъ кредита, който ще иматъ	125,000 »
Всичко . .	300.000 л.

Тъй че, за тѣзи двѣ фабрики и за капиталъ на тѣхъ сж нуждни 300,000 л. Споредъ мене, да се намѣри тази сума е най-лесното нѣщо въ днешно врѣме, когато готовитѣ капитали пласирани въ разни банкови и частни кредитни учреждения не плащатъ повече отъ 4—5% лихва. Когато, ако се пласиратъ тѣзи капитали въ такова едно индустриялно заведение, то ще даватъ двойно по-голѣмъ процентъ. За това, както споменахъ и на друго мѣсто, по инициатива на Калоферската дружба да се образува едно акционерно търговско дружество, членове на което да бждатъ исключително калоферски граждани и гражданки и калоферски зетьове, което дружество, като изучи коренно въпроса за направата на тѣзи двѣ фабрики, да издаде 6000 акции, всѣка една отъ 50 лева златни, на обща стойность 300,000 л. златни. Напълно вѣрвамъ, че тѣзи акции скоро ще се продадатъ, защото съ тѣзи фабрики ще се постигнатъ за градеца ни петь (5) срѣдства за повдигането му:

1. Че всѣки акционеръ ще получава на капитала си дивиденти, които за първитѣ години нѣма да бждатъ по-малки отъ 10%, освѣнъ други 2—3%, които ще оставатъ за увеличаване на основния капиталъ на дружеството. Това твърдя съ положителность, защото, като мирови сждия, съмъ живѣлъ нѣколко години въ гр. Габрово и, смѣя да кажа, че познавамъ горѣ-долѣ положението на всичкитѣ помощни фабрики. А, че тѣзи акции въ разстояние на единъ два мѣсеца ще се продадатъ, ни най-малко не се съмнѣвамъ. Че ще излѣзе така, всѣки ще се увѣри, щомъ се пустне подписката. Та, кой, най-послѣ, при такива изгодни условия и при такава благородна цѣль, нѣма да си вземе отъ тѣхъ? Имаме съотечественици, които всѣкога сж били и сега сж готови да помогнатъ на Калоферъ, но какъ и кому да повѣрятъ тази помощь? Не намиратъ и нѣматъ довѣрие, че даденого ще отиде по назначението си, — нѣщо съвършено отнователно и справедливо. При новитѣ уредби и солидно управление, каквото ще се нареди и узакони по сжществующитѣ въ страната ни закони, бързо ще се намѣрятъ лица да си взематъ по 50, 100, та и 200 акции и отъ послѣ може и да подарятъ тѣзи суми и акции на общината, и отъ

дивидентитѣ да се правятъ благодѣяния за града, или съ тѣхъ да се поддържатъ стари и изнемощѣли бѣдни калоферци.

2. Еднажъ направени тѣзи двѣ фабрики, чрѣзъ тѣхъ ще се въздигне Калоферъ въ индустрияленъ центъръ, движението ще се поднови и той ще почне да се развива и цъвти въ всѣко отношение. Освѣнъ това прѣдприятие, споредъ менъ, насъ калоферцитѣ нищо друго не ще ни спаси.

3. Въ тѣзи двѣ фабрики ще се прѣпитаватъ не по-малко отъ 200 сѣмейства[1]), като управители, чиновници, машинисти, пѫтующи агенти, работници отъ двата пола, бояджии и пр. Че това ще бѫде тъй, всѣки може да се справи съ официалната статистика за прѣброяване индустриитѣ насърдчени отъ Държавата, станало прѣзъ 1904 год.

4. Ще се въздигне гайтанената индустрия, защото, ако сега е съвършено запустена въ насъ, това не е, че нѣма пазарь за гайтанъ, а че не отърва на женитѣ да предатъ прежда за гайтанъ, а въ Калоферъ, като нѣма фабрика, която да я преде — чарковетѣ запустѣха. Да се твърди, че нѣмало пазарь за гайтанъ, е цѣло заблуждение, още по-вече за калоферския — който е прочутъ по своето качество въ Европейска и Азиятска Турция, въ Босна и Херцеговина. За да не бѫда голословенъ, ще си послужа съ официалната статистика. Въ Габрово, сега за сега, денонощно работятъ отъ 890—900 чарка, а отъ статистиката се види, че отъ България за Австро-Унгария, Гърция, Ромѫния, Русия, Сърбия и Турция прѣзъ годинитѣ 1901, 1902, 1903, 1904 и 1905 г. е изнесенъ 687,405 кгр. гайтанъ на стойность 4,311,496 л., въобще толкова, колкото е билъ изработенъ, независимо отъ този, що се е употрѣбилъ въ България. Но, ако е потърсенъ пазарь, могло е да се произведе тройно по-вече и продаде. Като отидете въ Калоферъ или Карлово, отъ всѣкого ще чуете, че гайтаньтъ сега не вървѣлъ и да ви разправя за древното величие на тази индустрия. Но, защо не върви гайтаньтъ, никой не може да си даде смѣтка. Който е билъ въ Габрово, Сливенъ не е изпустналъ да не види, че тамъ постояно пристигатъ разни търговли за гайтанъ, а най-много лазове отъ Турция. Въ Габрово чарковетѣ рабо-

---

[1]) Въ всѣка една отъ габровскитѣ и сливенскитѣ фабрики работятъ слѣдующитѣ работници. *Габровскитѣ:* 1) Въ Калпазановата (старата) 28 души; въ срѣднята 85 души и въ новата 150 души; 2) у фабриката «Александъръ I» 250 души; 3) у фабриката «Фердинандъ» 142 души; 4) у фабриката на Иванъ Х. Беровъ 124 души; 5) у фабриката за ленени и конопени платове на Г. Т. Гешовъ 49 души.

Сливенскитѣ: 1) въ фабриката на Коста Кантарджиевъ отъ 40—50 души; 2) у фабриката на Р. Андоновъ С-ие Михаиловъ 80 души; 3) у фабриката на Георги Стефановъ и синове 120 души; 4) у братя Калоеви и С-ие 150 души; 5) въ фабриката на Иванчо Атанасовъ и С-ие 100 души; 6) фабриката на Георги Гиговъ 65 души; 7) въ фабриката на Георги Киевъ 50 души; 8) въ фабриката на Пехливановъ и пр. 50 души; 9) фабриката на Сарж Ивановъ и пр. 41 души.

тятъ за бѣдни и богати, както едно врѣме бѣше въ Калоферъ, защото, ако единъ бѣденъ има единъ, два чарка, отива и си купува нѣколко оки прежда отъ фабриката съ пари или на почакъ, изработва гайтани, продава го на по-заможнитѣ мѣстни търговци и тъй се прѣпитава. При сегашното положение, това може ли да стане въ Калоферъ? Съвсѣмъ не! Защото единъ сиромахъ човѣкъ не може да си набави прежда, слѣдователно, не може да изработва и гайтанъ; а когато се направи фабриката за платове, която ще преде и прежда, тази спънка ще се прѣмахне, ето и дребнитѣ гайтанджии ще пустнатъ чарковетѣ си да работятъ. Още единъ примѣръ. Въ Калоферъ и сега двама—трима граждани работятъ гайтанджилъкъ и за тѣхъ тази индустрия вирѣе, защото сж капиталисти и иматъ възможность, та си доставятъ въ по-голѣмо количество отъ Габровскитѣ и Карловската фабрики прежда. Не искамъ да кажа, че ще можемъ да въздигнемъ гайтанджилъка до положението, каквото занимаваше въ турско врѣме, но все той ще бжде единъ поминъкъ на нѣколко сѣмейства и единъ отъ лостоветѣ за повдигане на Калоферъ.

5. Г-нъ Минко Фетваджиевъ на страница 15—17 въ споменатата си брошура «Поминъкътъ на градеца Калоферъ», като описва, каква е почвата изобщо на Калоферъ и околностьта му и какво може да се ражда въ нея — казва, че, както въ района на калоферското землище, тъй и въ околностьта му, конопътъ и ленътъ може въ изобилие да се раждатъ; тъй че, съ направата на ленената фабрика, не само Калоферъ и околнитѣ му села ще се ползуватъ, но и селата, които се намиратъ въ Карловското и Казанлъшкото корита, защото фабриката ще търси да купува конопъ и ленъ, и щомъ се види, че има за него пазаръ, всѣки земледѣлецъ ще почне да го произвежда, както напр., сега е случая съ Ихтиманската, Новоселската и пр. околии, жителитѣ на които, като видѣха, че има смѣтка въ сѣяне захарното цвѣкло, започнаха въ най-голѣмо количество да го сѣятъ и, благодарение на него въ разстояние на 3—4 год. си изплатиха дълговетѣ, било на частни лица, било на кредитнитѣ учреждения.

Прѣди да покажа, гдѣ ще бждатъ пазарищата на нашитѣ вълнени, ленени и др. платове, които ще се произвеждатъ отъ тѣзи двѣ фабрики, ще направя едно сравнение между условията за вирѣене на фабричната индустрия въ Калоферъ и Габрово; ще обясня ще може ли Калоферъ да стане единъ, ако не отъ първа, то поне отъ втора величина, индустриаленъ градъ и който да конкурира на Габрово, Сливенъ и др. За да може една фабрика да конкурира съ други такива, първото условие е, да се движи съ водна сила, защото за водната сила, освѣнъ че е потрѣбенъ само единъ малъкъ казанъ, който ще служи само за отопление и пране, но тя дава годишно една печалба отъ 25—30,000 лв., а нашиятъ градъ е надаренъ отъ приро-

дата съ толкова много вода, било отъ Тунджа, която минава прѣзъ срѣдъ града, било отъ Монастирската рѣка, която минава покрай кулата, та не 70—80 конски сили, каквито сѫ потрѣбни за движението на двѣтѣ фабрики, а ще има 90—100 такива, разбира се, като стане изчислението заедно съ увѣсътъ, гдѣто ще бѫде построена фабриката,[1]) когато това прѣимущество габровскитѣ фабрияи нѣматъ и тѣ за парна сила и такива казани, машини и пр. сѫ принудени да изразходватъ годишно 25—30,000 лева, а това е едно твърдѣ голѣмо прѣимущество. Освѣнъ него, калоферскитѣ фабрики ще иматъ и слѣдующето: въ Габрово работницитѣ сѫ по-скѫпи, защото тамъ има вече много фабрики, та трѣбватъ и по-много работни рѫцѣ. При първитѣ нѣколко години ний — въ Калоферъ, било отъ града или отъ селата, ще имаме възможность да плащаме по-евтино. Съ това не искамъ да кажа, че фабриката трѣбва да експлоатира работницитѣ, съвършено не! А само искамъ да кажа, че, докато се уреди фабриката и стѫпи на краката си, ще може да намира по-евтини работници, а единъ пѫть тръгнало всичко въ нормалния си редъ, ще може да се плаща по-скѫпо, още повече, че цѣлта на фабриката ще бѫде да плаща едни умѣрени дивиденти на своитѣ акционери, за да има възможность съ по-скѫпото плащане работния трудъ да въздигне и охрани оголѣлото и опросѣлото калоферско население.

Въ насъ едно отъ най-болнитѣ мѣста отъ освобождението на България до прѣди нѣколко години бѣше неумѣлото и недоброто управление въ повечето почти събирателни, акционерни и др. дружества; по вината на самитѣ тѣхни членове, или на управителитѣ имъ, сѫ давали съвършено неправилни направления на дружествата, и въ послѣдствие резултатътъ излизаше не добъръ. Това доста компроментира дружествата, та много отъ българскитѣ граждани се уплашиха и кога се поканѣха да си купятъ акции отъ нѣкои дружества, отказваха, защото нѣмаха гаранция, че ще се опази капиталътъ имъ. Обаче, това бѣше една прѣходна фаза, прѣзъ която сѫ минали всичкитѣ съсѣдни държави при освобождението си, прѣзъ която трѣбваше да прѣминемъ и ние българитѣ, което и стана. Сега за сега, всичкитѣ почти дружества въ България, било събирателни или акционерни, въ всѣко отношение цъвтятъ и прогресиратъ. Търговскиятъ законъ урегулира всичкитѣ права и задължения на лицата, които съставляватъ дружества и управлението имъ. Така поставени отъ закона на законна почва и слѣдъ това дадено добро направление на

---

[1]) Ако фабриката се направи на Монастирската рѣка при моста, прѣзъ който се минува за монастиря и водата се хване отъ монастирския бентъ, прѣкара прѣзъ монастирската ливада и заведе при моста, гдѣто ще бѫдатъ поставени фабрикитѣ, не 100, а и 200 конски сили ще има съ увѣса.

управлението въ фабриката съгласно законитѣ и наредбитѣ на прѣдмета, не може да има никаква опасность, че резултатътъ ще бѫде неудаченъ. Че това е тъй, всѣки ще се увѣри, като се справи съ официалната статистика и ще види, че въ България има 22 фабрики за вълнени платове и една за ленени платове, отъ които 8 сѫ въ Габрово; отъ тѣхъ едни сѫ събирателни, а други акционерни и всичкитѣ съ гигантски крачки прогресиратъ. Това е и въ цѣла България, гдѣто има каквито и да сѫ фабрики. Фабрикитѣ (двѣ) въ г. Калоферъ да се поставятъ подъ управлението на единъ управитель и единъ дѣловодитель. За лицето, което ще бѫде управитель, нѣма да се прави разлика, дали е калоферецъ или не. Той ще бѫде единъ чиновникъ, който ще си дѣйствува самостоятелно, подъ върховниятъ надзоръ на Калоферската дружба, както напр. сѫ еснафската и Калпазановитѣ фабрики въ Габрово. Първата се управлява отъ г-нъ Карагьозовъ,[1]) а вторитѣ отъ г-нъ Т. Петровъ. Както управительтъ, така и дѣловодительтъ, като бѫдатъ назначени прѣди да завзематъ длъжностьта си, трѣбва да прѣдставятъ и гаранции, размѣрътъ на които ще бѫде опрѣдѣленъ отъ дружбата. Управительтъ ще се назначава отъ дружбата и ще го одобрява общото събрание; дѣловодительтъ, машиниститѣ и другитѣ чиновници ще бѫдатъ назначавани отъ дружбата по прѣдставление отъ управителя; а другитѣ по-долни чиновници и работници ще се назначаватъ направо отъ управителя. При фабриката ще бѫде назначенъ отъ дружбата и одобренъ въ общо събрание единъ касиеръ съ гаранция, тоже размѣрътъ на която ще бѫде опрѣдѣленъ отъ дружбата и одобренъ въ общо събрание. По какъвто редъ става назначението, по такъвъ редъ ще става и уволнението.[2])

Управительтъ, дѣловодительтъ и касиертъ ще съставляватъ административния съвѣтъ на фабрикитѣ, а майсторитѣ и висшиятъ технически персоналъ ще иматъ само съвѣщателенъ гласъ. Тѣ ще разрѣшаватъ само такива въпроси, които ще бѫдатъ опрѣдѣлени отъ дружбата.

Слѣдъ всичко изложено дотукъ, остава да се зададе въпросътъ: Слѣдъ като се направени досега и работятъ въ цѣла България 23 текстилни фабрики и една за ленени и конопени платове, ще има ли пазарище за тѣхното произведение? На този въпросъ съ най-голѣма положителность отговарямъ: да! Се-

---

[1]) Г-нъ Карагьозовъ е зетъ на покойния Калпазановъ. Нему доста се дължи за въздигането на индустрията въ Габрово до това положение. Той, още до като билъ живъ Калпазановъ, поелъ управлението на фабриката и я въздигна до положение на една уредена европейска фабрика, за това именно е придобилъ обичьта на всички граждани отъ Габровската и Трѣвненската околии. Това е за Г. Карагьозова една признателность и морална отплата.

[2]) Тѣзи работи могатъ да бѫдатъ урегулирани и въ самия уставъ на дружеството.

гашнитѣ ни фабрики едва ли сѫ въ положение да доставятъ на населението въ България платъ само за по една джилетка, а лененатa — платъ, колкото да си връзваме пръститѣ, когато се порежемъ, и то безъ този платъ, който се употрѣбява въ болницитѣ. За да не бѫда голословенъ, по-долу съ официални данни ще докажа това: споредъ послѣдньото прѣброяване, (на 1 януарий 1906 г.) населението въ България, е 4,028.289 души[1]) но азъ ще взема само 4 милиона и отъ тази цифра ще правя изчислението си. Като се приеме, че отъ 4 милиона жители 2-та милиона сѫ мѫже и двата — жени, отъ двата милиона мѫже, като се извади най-много 1,250.000 които носятъ платове изработени отъ самитѣ тѣхъ, оставатъ 750,000 жители, които се обличатъ съ платове, които изработватъ фабрикитѣ въ насъ и въ странство; въ това число прибавямъ и женитѣ, които носятъ вълнени фустани, горни дрехи и пр. отъ фабрикитѣ. Прѣсмѣтнато е, че за една година на всѣки човѣкъ сѫ необходими по петь (5) метра платъ; умножено на цифрата 750,000, ще излѣзе, че годишно се употрѣбява 3,750.000 метра платъ; а въ замѣна на това, въ статистиката за прѣзъ 1904 год. «прѣброяване на индустриитѣ», се види, че 23-тѣ текстилни фабрики въ България сѫ произвели разни видове сукна, шаяци, аби и пр. 1,884.023 метра; значи, толкова, колкото за по една джилетка, или за единъ панталонъ. Слѣдователно, при това положение, намъ сѫ необходими още най-малко 30 фабрики, за да можемъ да удовлетворимъ нуждата отъ платове въ България. А, като се вземе прѣдъ видъ и износътъ, който правятъ нашитѣ фабрики въ Сърбия, Турция, Ромѫния и пр., още и това, че населението отъ денъ на денъ започва да носи дрехи отъ фабрични платове, въ не далечно бѫдаще, и (50) петдесеть фабрики не ще бѫдатъ достатъчни да удовлетворятъ нуждата въ това отношение на населението. Относително лененитѣ и конопенитѣ платове, ето положението имъ: за 4-милионото население въ България, като се прѣсметне срѣдньо на всѣки човѣкъ по $^{1}/_{2}$ метръ, нуждно е да произведатъ най-малко два (2) милиона метра, прибавено къмъ тази цифра най-малко още 250,000 метра, които годишно се употрѣбяватъ въ нашата войска за долни дрехи, палатки и пр., се получва цифрата 2,250.000 метра, които се изразходватъ. Отъ статистиката се вижда, че прѣзъ 1904 год. лененатa и конопена фабрика въ Габрово е произвела сѫмо 108,119[2]) метра; слѣдователно, толкова, както казахъ и

[1]) Споредъ статистиката за 1901 год., е имало родени 141,373 дѣца, а измрѣли 87,290 души; значи, годишно населението само отъ раждани се увеличава съ 54,134 души; прибавено и най-малката цифра 16,845 души, нови прѣселници, всичко въ началото на 1907 год. сме имали 4,100.000 жители.

[2]) Министерскиятъ съвѣтъ въ засѣданието си отъ 11 априлий 1907 год. е рѣшилъ да се сключи съ фабриката на Рашеевъ въ Габрово, контрактъ за доставката на ленени и конопени платове, сѫщо и за палатки за войската, които до сега сѫ доставлявани отъ Франция за единъ ст отъ 5 години. Това ще насърдчи г. Рашеева да подобри фабрида произвожда пò-много платове и по-доброкачествени.

по-горѣ, колкото да си връзваме пръститѣ, когато се порѣжемъ. За разнитѣ кеневири, чували, дюшеци и пр., сѫ нуждни не по-малко отъ единъ милионъ метра, а нито метъръ се произвежда въ България.

Разликата въ повече платове сега се доставя въ насъ отъ странство и ни се продава скѫпо и прѣскѫпо, като ни се доставятъ най-долнитѣ качества материали.

Законътъ за насърдчение мѣстната индустрия отъ 1894 год. и допълненъ прѣзъ 1897 год., съдържа въ себе тия клаузи а именно: а) ползуване съ правото на запазенъ районъ, щото за извѣстно число години въ този районъ да не може да се произвежда отъ друга фабрика сѫщата материя, като индустриитѣ: захарь, книга, прежда, платове отъ памукъ, ленъ, конопи и пр. б) отпущане отъ държавната хазна на извѣстни суми (премии) за насърдчение износа; в) облекчаване въ прѣвоза по Българскитѣ Държавни желѣзници 35% по-долу отъ общата тарифа; г) безмитенъ вносъ на орѫдията за производство: като машини, машински части и суровитѣ материали доставяни отъ чужбина; д) прѣдпочитане произведенията на мѣстнитѣ фабрики прѣдъ онѣзи на иностранитѣ при доставкитѣ за държавни и общински нужди, макаръ, при равни качества, цѣнитѣ на произведенията отъ националната индустрия да сѫ съ 15% по-скѫпи отъ цѣнитѣ на чуждитѣ произведения и пр.

При горнитѣ условия, платоветѣ изработвани въ България не само ще конкурираатъ съ европейскитѣ, които идатъ у насъ но нашитѣ фабрики ще иматъ смѣтка да продаватъ съ 10—15% по-долѣ. Дѣйствително, и нашитѣ сега сѫществующи фабрики продаватъ на доста скѫпо платоветѣ си, обаче, това правятъ по подражание на европейскитѣ платове, които идатъ у насъ но, щомъ се увеличатъ фабрикитѣ у насъ, конкуренцията ще застави фабрикантитѣ да подобрятъ качествата на платоветѣ си, сѫщо и да намалятъ цѣнитѣ.

Въ заключение, нека ми бѫде позволено да кажа, че, ако бѫда щастливъ да доживѣя да видя осѫществена тая моя идея и да чуя пискането на фабричнитѣ свирки въ моето родно мѣсто, ще бѫда единъ отъ тѣзи лица, които сѫ били най-щастливи прѣзъ цѣлия си животъ.

Ихтиманъ, 28 априлий 1907 г.

М. Фетваджиевъ.

Какъ да се дѣйствува за въздигание поминъка въ Калоферъ.

Спомняйки си едноврѣмешната калоферска ржчна индустрия и оживление, както и рѣзката промѣна отъ минжлото величие къмъ днешния опадъкъ, често пжти се замислямъ. Много пжти, опоенъ отъ спомена за минжло на Калоферъ и натжженъ отъ днешното му рухнало състояние, си задавамъ мисъльта: «какъ би се възобновило отчасти онова, което се изгуби почти безвъзвратно»?!

Въ очудване попада човѣкъ, като помисли за промишлеността, която само съ дѣйствието на едни ржцѣ можа да завладѣе пазаритѣ на цѣлия Изтокъ, Босна и Херцеговина, а днесъ, тѣзи едноврѣмешни машини — ржцѣтѣ стоятъ вързани, въ бездѣйствие. Слабѣятъ тѣ заедно съ онзи организъмъ, на който се намиратъ, а съ това отпада и всѣка воля на дѣйствие. Отпадна поминъкътъ, намалява се населението, — всѣкой бѣга по чужбина. Изгуби се едноврѣмешниятъ Манчестеръ—Калоферъ, обърна се на цѣлъ Помпей и само тукъ-тамъ стърчатъ споменитѣ на едноврѣмешното величие!

Старитѣ измиратъ, младитѣ се изселватъ, а осталитѣ живѣятъ само съ изпращани отъ вънъ срѣдства на своитѣ близки, като отъ врѣме на врѣме и тѣ приповтарятъ минжлото на поминъка. Живущитѣ сега (остали повече жени) дѣйствуватъ безъ инициатива, мислятъ че не е възможно да се възроди минжлото, макаръ и въ друга форма. Зашеметени отъ катастрофалното поглъщание на едноврѣмешния занаятъ отъ нанапрѣдъка на индустрията, не могжтъ съзнателно да се съвзематъ и помислятъ върху срѣдствата, които биха възродили наново тѣхното прѣпитание. Ако се хвърлѣше само единъ погледъ на други градове и народи, ще видимъ, какъ тѣ съумѣха да изплаватъ отъ западналото си положение и въ днешно врѣме пакъ да поддържатъ производителностьта и задържатъ жизненитѣ сили на своитѣ граждани. Едноврѣмешното Габрово, което бѣ по-назадничаво въ поминъка си отъ Калоферъ, днесъ стана едничкиятъ индустриаленъ центръ въ Стара-Планина. Сухиндолъ отъ просто село стана производителенъ градецъ. Ами Дрѣново, Лѣсковецъ. Перущица, Панагюрище, Пирдопъ, Орхание и др.? Всички отъ малко започнаха и се въз-

раждатъ съ своето производство. Много мѫчно се възраждатъ села и градове гдѣто поминъкътъ бързо се изгубва. Но фактъ е, че, гдѣто инициативата наддѣлява, тамъ и прогресътъ е очевиденъ. Обаче, опустошението отъ минѫлото е единъ добъръ урокъ за бѫдеще, урокъ скѫпъ, който ще остави своя скърбенъ отпечатъкъ още за дълги врѣмена, Колкото по-късно вземаме поука отъ него и колкото по-бавно дѣйствуваме, толкозъ за насъ той ще бѫде по-пагубенъ и идеята по-мѫчно постигната. Едничкиятъ лѣкъ, споредъ мене, е *бързото съз-*

Д. Мутевъ.

нание отъ гражданитѣ, че миналото се изгуби безвъзвратно, а сега е моментътъ да мислимъ и дѣйствуваме за бѫдещето. За да можемъ да се произнесемъ съ по-голѣма сигурность, какъ трѣбва да дѣйствуваме за въ[illegible]ване поминъка на Калоферъ, ще трѣбва да изслѣд[illegible]ко причинитѣ за неговия упадъкъ. Ний се изказ[illegible]още прѣди г. въ една брошурка «Поминъ

мнѣние за подобрението му въ бждеще»; обаче тукъ ще спомена̀мъ само за онѣзи отрасли, които най-бързо биха подѣйствували.

Причинитѣ за упадъка на градеца ни въ поминъчно отношение сѫ много, но отъ тѣхъ най-главни сѫ тѣзи:

1. **Мѣстоположението**. Мѣстото на единъ градъ или заселище играе много важна роля, както за напрѣдъка, така и за упадъка изобщо на жителитѣ. Стара-планина е една колосална прѣграда между южна и сѣверна България, съ разни климати. Тѣзи климати се обусловюватъ отъ дѣйствието на въз-

Георги Золотовичъ.

душнитѣ течения, т. е. отъ двата вѣтрове. Южниятъ, който, като топълъ и влаженъ, донася паритѣ върху балканскитѣ върхове, гдѣто се охладяватъ и изливатъ въ поройни дъждове въ сѣвернитѣ поли на Стара-планина, а не на южнитѣ. Вслѣдствие на това сѣвернитѣ склонове сѫ обрасли съ по-буйна растителность и тамъ климатътъ е по-влаженъ и хладенъ. Напроти южнитѣ склонове биватъ по-изпрани отъ дъждоветѣ, и и по-оголени, защото тамъ растителностьта е по-
а на Стара-планина е сѫщата, както тази на Ан-
ка, гдѣто Бразилия е по-наводнена, вла-

жна и по-богата на растителность, нежели Перу и Чили, които иматъ почти сахарски климатъ. Ето защо климатътъ на южнитѣ старопланински поли е по-мекъ, по-топълъ и по-здравъ, нежели този на сѣвернитѣ. Естественото слѣдствие отъ положението на Старапланина е, че както растителностьта, така и климатътъ и воднитѣ старо-планински течения сж указали голѣмо влияние върху живота и занятието на населението по тия поли. Въ сѣвернитѣ склонове, поради изобилие на горитѣ, водитѣ и скотовъдството, сж се развили първоначално дърводѣлието и стругарската индустрия, които напослѣдъкъ, макаръ че се измѣниха, се поддържатъ още и ще се поддържатъ, до гдѣто има въ горитѣ изобиленъ материалъ. Водитѣ сж повлияли върху нѣкои занаяти и индустрии, които първоначално не можиха да използватъ воднитѣ сили обаче напослѣдъкъ виждаме, че водната сила е най-главният двигатель. Скотовъдството съ добититѣ отъ него произведения указа голѣмо влияние върху развитието на занаятитѣ кааплъкъ, пастърмаджилъкъ, кожухарство, табаклъкъ, обущарство, мутавчилъкъ и пр., които започнаха напослѣдъкъ да с модернизиратъ и прѣминаха въ форма индустриална. Въ южната страна Старапланина е играла съ своята растителность водна сила и климатъ почти сжщата роля, обаче по-неста билна. И на южнитѣ склонове дърводѣлието е било много развито, като напр. коларството, дограмаджийството, налъмджийството, самарджилъкътъ, бъчварството и др., които сж удовлетворявали мѣстнитѣ нужди. Продуктитѣ отъ скотовъдството сж развили най-много предачната индустрия, гайтанджилъка мутавчилъка, бояджийството, кожухарството, чехларството и др., които сж се работили ржчно и не е могла да се използува водната сила като двигатель за друго, освѣнъ за воденици, тепавици, чаркове и пр. Естествено е, че произведенията на тѣзи занаяти бѣха не само за мѣстно употрѣбление но намираха и пазаръ задъ граница въ Турция, Мала Азия, Босна и Херцеговина и населението имаше добро прѣпитание бѣше заможно и живѣеше по-охолно.

Отъ двѣтѣ страни на Стара-планина населението се дѣлѣше на занаятчийско и земледѣлческо-скотовъдско. Занаятчията е работилъ неуморно денемъ и нощемъ, лѣтѣ и зимѣ, за да искара повече стока, а земледѣлецътъ е работѣлъ повече лѣтѣ, а зимѣ почивалъ, — разлика голѣма сравнително съ занаятчията. Тоя, като по-необезпеченъ въ своето прѣпитание, е билъ принуденъ да се бори повече съ собственитѣ свои сили въ живота, когато земледѣлецътъ е билъ по-сигуренъ съ използване природнитѣ богатства. Отъ това излиза, че занаятчията, като се е борилъ повече съ занаята, станалъ е по-цивилизованъ и интелектуално е по-високо отъ земледѣлеца, но не е така консерват него. Занаятчията еималъ по-голѣма нужда да ихрана

и защитата на живота си, когато земледѣлецътъ, слѣдователно, е билъ и по-събуденъ, самоотверженъ и патриотъ. Ето защо и всички балкански градове участвуваха въ революционеритѣ движения противъ турското робство.

Станчо Д. Увалиевъ.

Земледѣлецътъ е билъ по-привързанъ къмъ земята, станалъ е по-голѣмъ фанатикъ и консерваторъ и мжчно се е отклонявалъ отъ стария си занаятъ. Занаятчията, напротивъ, лесно се е отдѣлялъ отъ бащиното огнище, ходилъ е да дирижание и продажба на своята стока другадѣ и, гдѣто е лъ по-добро прѣпитание, тамъ е оставалъ да живѣе.

Ето защо и двесъ още виждаме, че всички българе въ Турция, Русия, Ромжния и другадѣ сж почти се отъ балканскитѣ градове и села. Тамъ гдѣто сж се установили, заловили сж по-голѣми търговии и сж спестили голѣми богатства, съ които, въ свързка и съ своитѣ отечественни чувства, се указали много благодѣтелни, подкрѣпили морално и материално напрѣдъка на своитѣ градове. А не малка услуга указаха и върху напрѣдъка на науката, като завѣщаваха и богатства. Въ това отношение и нашиятъ Калоферъ се слави съ безсмъртния Ботевъ, съ виднитѣ калоферски граждани — първенци въ Цариградъ: Тъпчилещови, Тошкови и др. Не липсвали и благодѣтели съграждани като: Шоповъ, Кокалановъ и др., които оставили нержкотворни поменици още приживѣ.

Тази борба на занаятчийското балканско население не можà да устои срѣщу напрѣдничавата конкуренция на индустриалното производство и модернизирането на човѣшкия вкусъ, а въ слѣдствие на туй пропадна неговиятъ поминъкъ. То не бѣ въ състояние съ своитѣ спестени капитали да прѣмине отъ занаята въ голѣмата модерна индустрия и пропадна, а който бѣ излѣзалъ отъ родното си мѣсто задъ граница, не се върна вече. По-състоятелнитѣ занаятчии, които имаха нѣщо спестено, оставяха го за собствено прѣуспѣване, а синоветѣ си насочиха къмъ наука слѣдъ освобождението, за да подсигурятъ бждещето си въ чиновничество, кариерата на което тогазъ бѣ завидна и вратитѣ за всѣки образованъ отворени. И този, който ставаше чиновникъ, не се завръщаше вече въ своето отечество, а се заселваше другадѣ. Така, виждаме, че почти първитѣ и най-стари чиновници на свободна България сж почти отъ балканскитѣ градове.

При това разпръсване на занаятчийското население отъ балканскитѣ градове — слѣдъ като пропаднаха занаятитѣ, остана въ родното си мѣсто повече земледѣлческото население, което още чака прѣпитанието си отъ земята и добитъка. Днешното население въ балканскитѣ градове съ пропаднали занаяти е вече земледѣлческо-скотовъдско. Въ него още не е изчезналъ консерватизмътъ, то мисли да се прѣпитава вѣчно отъ своята земя и добитъкч.

Макаръ че въ тѣзи градове е останало почти земледѣлческо население съ консервативенъ духъ, което се очудва за пропадането на занаятчиитѣ, и нему трѣбва да се обяснява, че и него единъ день може да сполети сжщата участь. Науката ежедневно напрѣдва. Техниката се модернизира. Конкуренцията напрѣдва и въ земледѣлието се явяватъ нови нѣща по-модерни и по-доходни. Трѣбва да му се обясни, че вече земледѣлието се поставя на научни и индустриални начала. Това население трѣбва да стане по-довѣрчиво къмъ нововъведенията. То трѣбва да стане по-дѣятелно и по-прѣдприемчиво. Това трѣбва да очакваме отъ калофер ѣ граждани.

2) **Другата причина** за упадъка на Калоферъ е незадружната дѣятелность. Обичайнитѣ и роднински връзки между населението въ балканскитѣ градове сѫ много силни и дълготрайни. Съотечественицитѣ отъ едно и сѫщо балканско заселище като сродници, макаръ и отъ десето колѣно, се търсятъ, почитатъ и се не забравятъ. Обаче, тѣзи връзки сѫ повече обичайни и не поставени на производителенъ начинъ. Подобни връзки съ раздѣлението и разпръсването на населението сѫ не трайни и бързо се изгубватъ. Въ днешно врѣме съ напрѣдъка на културата въ народитѣ започва и другата фаза на живота. Всѣки се стреми да се развива самостоятелно за себе си и да не мисли да работи за своитѣ близки. Обаче, съ това разцѣпление, съ тази самостоятелность въ живота пакъ нищо не може да се постигне. Въ днешно врѣме развитието на индустрията и земледѣлието поставени на модерни начала напрѣдва пакъ съ взаимното дѣйствие. Всичко се развива съ помощьта на общото единство, съ ролята на сдружаванията. Въ днешно врѣме сдружаванията сѫ лостътъ на производителностьта и завидното икономическо състояние на народитѣ. Тамъ, гдѣто това начало е схванато, има напрѣдъкъ и добро благосъстояние. За съжаление, тази идея не е още проникнала въ душата на нашитѣ граждани. Тѣ още отбѣгватъ отъ тѣзи задружнически начала за дѣйствие. Вмѣсто всички задружно да прѣдприематъ нѣщо, отбѣгватъ единъ отъ други, а особено тамъ, гдѣто се касае въпросътъ за нѣкоя материална жертва. За нѣщо, вмѣсто задружно да дѣйствуватъ и го въздигнатъ, очакватъ само мѣркитѣ отъ официалната власть. Примѣри за отпадъка на много нѣща въ градеца ни сѫ свидѣтели: напр. пѫтища, чешми, мостове, монастирски имоти, градини и пр. Много дружества съставени съ нѣкоя благородна и напрѣдничава цѣль оставятъ да загинатъ, Напр. едноврѣмешното скотовъдско дружество «Тѫжа», основано въ 1882 г., поминъчното дружество и др, Идеята за сдружаванията трѣбва да бѫде усвоена отъ всѣки гражданинъ, ако промисля за своето бѫдеще. Извинения, че не знае и не разбира, не трѣбва да има, понеже за сдружаванията се пише въ доста книги и списания. Ако идеята за задружното дѣйствие бѣ усвоена отъ търговцитѣ слѣдъ освобождението, когато имаше доста спестени богатства, — сигурно, до сега икономическото положение на градеца ни щѣше да бѫде на своята висота. Ползитѣ отъ подобни сдружавания въ Шуменъ, Разградъ и др. сѫ очевидни.

3). **Трета причина** за упадъка на градеца ни е изселването на гражданитѣ. Първитѣ слѣдъ освобождението излѣзли граждани съ своето образование поеха най-важнитѣ постове въ управлението на отечеството. Тѣ виждаха упадъка на поса въ родното имъ мѣсто. Всички съжеляваха, че мисе руши и губи, виждаха, че населението клони къмъ

отчаяние. Всички имаха възможностьта морално и материално да спратъ това отпадване съ разни срѣдства. Тѣхнитѣ съвѣти къмъ гражданитѣ щѣха да бѫдатъ високо уважавани за задружна борба. Сгрупируването на търговцитѣ и занаятчиитѣ въ едно щѣше да даде друго направление на поминъка. Държавата въ онова врѣме насърдчаше зарождането на каквото и да било занаятчийско индустриално дѣло. Отварянето на занаячийски мѫжки и дѣвически училища щѣше да измѣни направлението на производството. Тогавашната индустрия отъ нѣколко хиляди души щѣше да се присъедини съ услугитѣ си да помогне за развитието на поминъка въ своето родно мѣсто. Отварянето на едно дърводѣлско училище, на едно ржкодѣлно, на едно шапкарско, кошничарско и пр. училища щѣше да задържи младежьта отъ ламтежа за държавни служби. Едно подобрение на скотовъдството и неговата производителность щѣше да го въздигне, та да използува обширнитѣ балкански пасбища. Едно еснафско сдружаване щѣше да задържи и подобри занаятитѣ. Единъ овощенъ разсадникъ щѣше да изпълни загиналитѣ лозя и запустѣлитѣ дворове съ отлични плодове. И най-малката помощь въ онова врѣме щѣше да бѫде цѣнна за състоянието на гражданитѣ.

Нашитѣ благодѣтелни граждани изявиха желание да оставятъ нѣкакъвъ споменъ за своето родно мѣсто и поискаха желанието и мнѣнието на калоферци отъ какво иматъ нужда. Болшинството се произнесе за направа на чешми, кладенци, забавачници, читалища, училища и пр. Тѣзи нѣща не сѫ лоши, обаче, по-умѣстно щѣше да бѫде, ако се искаше производителни заведения, които икономически ще въздигнатъ града, напр. ржкодѣлни и занаятчийски училища, санаториумъ и пр.

4. **Четвърта причина** за упадъка на поминъка въ Калоферъ сѫ властитѣ и интелигенцията тамъ. Интелигенцията е сърдцето въ единъ градъ или село. Свещеницитѣ, учителитѣ, чиновницитѣ и по-интелигентнитѣ граждани сѫ кормилото за въздигание духа на гражданитѣ. Тѣ, ако желаятъ да служатъ за напрѣдъка на града въ всѣко отношение, извънъ тѣхната прѣма обязаность, иматъ широко поле за дѣйствие. Тѣ могатъ да положатъ основа за напрѣдъкъ въ всѣко отношение, стига да желаятъ. Тѣмъ се налага като морална длъжность подобна дѣятелность. Учительтъ и свещеникътъ трѣбва да играятъ главна роля за напрѣдването на селското стопанство и при прокарването каквато и да била идея за сдружаване. Въ града ни има 3 свещеника, 6—7 учители и 4—5 учителки, които, независимо отъ другата интелигенция, която можеха да привлѣкатъ къмъ себе си, можеха да направятъ цѣлъ обратъ въ стопанскитѣ дѣйствия на гражданитѣ.

Кметството може да се обвинява въ това, че отъ страна на общинския съвѣтъ нищо се не жертв[illegible]оне трѣбваше общината ежегодно да прѣдвижда нѣщо з[illegible]ение на сел-

ското стопанство; трѣбваше да иска подкрѣпа отъ окржжния съвѣтъ и отъ правителството. Като знае, че за всичко се слѣди, дали внимателно се прѣдприема и изпълнява, общинскиятъ съвѣтъ трѣбва съ интересъ да поддържа всѣко нововъведение, за да може край едно да получи и друго. Напр. да отгледва добрѣ нѣкой разплодникъ, да се грижи за отгледване на нѣкои дадени сѣмена и дръвчета, да се стреми за подобрение на земледѣлието и скотовъдството.

Изобщо погледнато, за голѣмо съзажаление, никой отъ гражданитѣ се не интересува за въздигането на своето родно мѣсто. Всичко се прѣдоставя на провидѣнието. Даже и възникнала нѣкоя идея се възприема не охотно или, ако се възприеме, туй бива врѣменно и пакъ се изоставя!

Калоферъ има свѣтло минало, той има история, но още не изучена добрѣ, той заема най-хубавия кжтъ въ южнитѣ поли на Старапланина, надъ който се издига прочутиятъ най-високъ върхъ Юмрукчалъ. Свидѣтели за минжлото на този градецъ сж не само казаниятъ върхъ, или Тунджа, която прониква мълкомъ този кжтъ и носи още споменитѣ въ широкото Егейско море. Спомняме си още заглушителния шумъ отъ пѣнестото бучение на рѣчната вода по наредените бентйове на брой повече отъ 50 изъ града, отъ които се отбиваха аркове изводи за използуване водната сила за воденици, тепавици, чаркове, бояджийници, дараци и др. индустриални заведения. Спомняме си шума на множеството воденици, чаркове и ковачници, които акомпанираха на ударитѣ на тепавицитѣ и даваха онзи гласъ, които веселѣше сега нажеленитѣ хора и караше къмъ енергична работа останалитѣ сега въ застой работни ржцѣ!

Паметници на минжлото сж мѣстата на тѣзи едноврѣмешни двигатели на индустрията и напрѣдъка. Сега личатъ мѣстата на множеството бентйове, воденици, чаркове и тепавици, гдѣто още се търкалятъ захвърленитѣ ръждиви или изгнили колелета и части отъ чарковетѣ. Множество станове и чакржци стоятъ захвърлени по таванитѣ и дворищата, и тукъ тамъ разхвърляни огромни кжсове отъ бояджийски кюпове и казани. Почти всѣка кжща, която е била оглушена отъ гърма на чарковетѣ, сега е пуста. Като че ли всичко е пометено отъ нѣкоя страшна стихия и отнесено безвъзвратно!

Сравнимъ ли всичко минало на градеца ни и неговото днешно състояние съ останалитѣ съсѣдни нему градове: Карлово, Сопотъ, Копривщица, Клисура и много други задъ Старапланина — ще видимъ, че и тѣхъ е постигнала сжщата участь. И у тѣхъ всичко е рухнало и сега се заражда на-

Но колкото и да е западналъ Калоферъ, още всичко изгубено. Останала е още извѣстна жизненость, макаръ

още въ заспало състояние, която може да се възбуди наново. На огасващата ламба, която едва блѣщука, може да се влѣе масло, за да се засили и даде онази свѣтлина, която ще бѫде благодатна за всички граждани плуващи въ мрака. Сега е мо ментътъ, въ който съзнателната инициатива може да възроди поминъка и наново да постави въ дѣйствие рѫцѣтѣ на глад ното население. Инициативата не ще дойде отъ външни хора тя е длъжность наша. Инициативата се налага на рожбитѣ въ тази тунджанска котловина, които първи сѫ вкусили отъ хладната балканска вода. Тя трѣбва да произлѣзе отъ онѣзи които още носятъ въ сърдцата си споменитѣ отъ историята на своя градъ Калоферъ. Историята ни дава урокъ за грѣш китѣ и доброто въ миналото, учи ни въ сѫщо врѣме, какво трѣбва да правимъ за бѫдеще.

Като се надѣя, че принасямъ своята услуга на съотечест веницитѣ си и се уповавамъ на тѣхната чистосърдечность и инициатива, — ще разгледамъ, кои прѣдприятия биха най-бързо подѣйствували да се подобри поминъкътъ на градеца ни, а тѣ сѫ:

1) **Бубарството**. За сега, Калоферъ брои 3960 души население (1,776 мѫже и 2,184 жени) и 980 солидни кѫщи. Кѫщитѣ сѫ голѣми, доста хигиенични и съ обширни дворове които се използватъ само за живѣение, а много отъ тѣхъ стоятъ праздни, та за тѣхъ излѣзлитѣ имъ стопани трѣбва да плащатъ на други хора да стоятъ въ тѣхъ и ги пазятъ отъ разрушение. Тия кѫщи биха много добрѣ послужили за отхранване буби. Работни рѫцѣ има въ излишъкъ, а особено женскитѣ, защото бубарството е занятие деликатно и много доходно за единъ кратъкъ периодъ отъ 1—2 мѣсеца. Ще липса въ продължение на нѣколко години черничевъ листъ, до когато се развъдятъ въ достатъчно количество черничеви дървета. Сега такива има въ малко количество. Бубохранението пада прѣзъ м. априлий, май и юний, когато се бере и трин дафилътъ, обаче тѣ не ще си прѣчатъ едно на друго, защото триндафилътъ се бере отъ рано сутринь до обѣдъ, а бубитѣ прѣзъ това врѣме, освѣнъ едно хранение до обѣдъ, повече работа не изискватъ. Доходътъ отъ него ще бѫде слѣдниятъ, като смѣтаме, че всички могатъ да хранятъ буби.

Прѣзъ врѣме на хранение бубитѣ, понеже е топло врѣмето, сѣмействата не сѫ толкова взискателни за живѣение въ добри жилища; значи, въ всѣка кѫща може по една стая да се отдѣли за бубохранение. Ний ще вземемъ срѣдно по една стая за бубарница, т. е. около 980 стаи. Срѣдно въ стая съ размѣри 4×4 метра и 3 м. висока ще се отхрани най-малко $^1/_3$ унция (10 грама) бубено сѣме. При едно добро и внимателно хранение на [illegible]тъ 1 унция (30 грама) бубено сѣме могатъ да се п[illegible]ѣднитѣ резултати:

ПРИХОДЪ:

1) Отъ пашкули отбрани	I	качество	72	к. г.	× 2.50	л. =	187·5 л.
2) « «	II	«	9	«	× 2.00	=	18·0 «
3) « «	двойни	III «	2	«	× 0·50	=	1.0 «
4) «	продажба на дребъ		1	«	× 1·00	=	1·0 «
						Всичко:	207.5 л.

РАСХОДЪ, ако се всичко купува:

1) За 800 к. гр. листь × 6 л. за 100 к. гр.	=	48.0 л.
2) Прѣвозъ на черничевия листъ	=	4.0 «
3) За брание на « « за работници	=	16.0 «
4) Книги, канапъ, дърва, свѣщи и пр.	=	5.0 «
5) Покупка на унция бубено сѣме	=	6·0 «
6) Наемъ помѣщение за 2 мѣсеца × 5 л.	=	10·0 «
	Всичко:	89·0 л.

Изваденъ разходътъ отъ прихода, остава чиста печалба 118·50 л. Обаче, бубарството на прѣдприемателски начала не е много износно. А най е износно за сѣмейство, което само работи въ собствено помѣщение и има свои черници, съ което то ще намали разноскитѣ до минимумъ. Въ случая къмъ 118·50 л. могатъ да се прибавятъ разноскитѣ за листъ, брание, помѣщение и пр. които възлизатъ на 78 л.; значи, набира се печалба близо 200 л. за 1—2 мѣсеца врѣме. Да вземемъ и по 45 кгр. пашкули отъ унция, пакъ доходътъ е голѣмъ.

Специално за Калоферъ, ако всѣка кѫща отгледа по 10 гр. бубено сѣме ($^1/_3$ унция) и получи срѣдно по 20 к. гр. пашкули, то въ цѣлия градъ ще се изкаратъ 980 × 20 = 19,600 к. гр., близо 20,000 к. гр. пашкули × 2·50 л. = 50,000 л. годишно производство. Най-послѣ, да бѫдатъ 20,000 л., то е една голѣма полза за града. Смѣтнато, при това, разнитѣ привилегии отъ държавата, като: освобождение 15 години отъ данъкъ на черничевитѣ градини, премии на по-добритѣ бубовъдци, развитие на сѣмепроизводството, търговията, точението на коприна, тъкание платна, плетение копринени дантели и разни шевни конци, — всичко това ще съживи производството.

Този поминъкъ, споредъ мене, е най умѣстниятъ за първо врѣме. Заедно съ това гражданитѣ трѣбва да настоятъ прѣдъ пловдивската търговска индустриална камара, прѣдъ пловдивския окрѫженъ съвѣтъ и прѣдъ министерството на Търг. и Земледѣлието да се отвори въ Калоферъ държавенъ черничевъ разсадникъ и нисше бубарско-тъкаческо училище, за каквото условията въ Калоферъ най-добрѣ отговарятъ. Подобно училище ще съживи производството на копринени издѣлия. За се създаде прѣпитание на женитѣ чрѣзъ въвеждената индустрия. Тази индустрия най-добрѣ отговаря балканскитѣ балкански градовци. Тя е съживила

много западнали мѣстности на Западъ и е послужила за
нова да се възсъздадатъ други индустриални прѣдприят
Тази индустрия ще произвежда дантели, омбрели, фехери,
вици, бродерии, ибришими, копринени конци, ширити, лент
пр. пр., които произведения се харчатъ ежедневно въ стран
и се внисатъ за нѣколко милиона лева годишно отъ стр
ство. Тази индустрия е добрѣ застжпена въ Италия, Че
Ромжния и др. За тази цѣль е необходимо да се изпрат
3—4 момичета на специализация въ странство и, като се
върнатъ, да станатъ учителки въ Калоферъ, гдѣто да се
вори стопанско училище. Специализирането на учителкитѣ
искатъ калоферскитѣ граждани отъ министерството на Тър
Земледѣлието.

3) **Училище кошничарско- шапкарско**. За това учил
не трѣбва голѣмъ капиталъ. Достатъчни сж 10,000 л., зда
има удобни и ефтини. Нуждни сж двама специалисти: едини
кошничарь, а другиятъ майсторъ по шапкарството. Подобни
стори съ по 2,000 лева ще се повикатъ отъ Чехия или У
рия. Материалъ за кошничарството има прѣкрасенъ
Тунджа и Стрѣма, а по шапкарството: слама, пшеничена,
сена и оризова има въ изобилие въ Калоферъ и отъ П
дивскитѣ оризища. Въ Русе се плетатъ кошници и шапки
материалъ доставенъ отъ странство по 30 ст. килограмът
пакъ тази индустрия е износна. Заедно съ тази индуст
може да се въведе и *кустарната индустрия* за произвеждане
дѣтски играчки. Тази индустрия най-много е развита въ
сия и Германия. Може би, мнозина ще помислятъ тѣзи и
стрии за унизителни, но нека знаятъ, че тѣ сж модерни и
ходни. Бѣднитѣ дѣчица могатъ да ги усвоятъ за 1 годин
да се прѣпитаватъ отъ тѣхъ. Стига вече обща наука. Тр
ватъ ни сега добри занаятчии, запознати съ професионалн
науки.

4 **Създаване на парични срѣдства и кредити**. За
може нѣщо да се прѣдприеме въ града ни отъ граждан
необходими сж първоначално капитали. Тѣзи ще се създад
на първо врѣме по този начинъ: съ бубохраненето, съ о
зуване едно кредитно дружество въ града, въ което ка
талитѣ да се образуватъ отъ членски вносове. Дружеств
да бжде акционерно, съ акции по 50 л. Това дружество
вземе кредитъ отъ Народната Банка съ срокъ отъ 20 год
подъ гаранция на неговитѣ членове и капиталътъ да се
дава за ползване само на занаятчиитѣ граждани. Дружеств
да вземе подъ защита производствата на занаятчиитѣ и
зопроизводителитѣ. Обаче, въ това дружество да играе гла
роля честностьта. До сега капитали се внисаха отъ зана
чиитѣ абаджии отъ Цариградъ гѣзи занаяти про
наха и всички, които сж напу радъ, бѣгатъ да
рятъ служби едва за прѣжив да ставатъ чи

ници, по-добрѣ е да ходятъ въ Ромжния, Унгария и Русия да работятъ градинарство, отъ което всѣка година ще донасятъ по 50—100 наполеона. Да вземемъ примѣръ отъ лѣсковчанитѣ и жителитѣ отъ Търновскитѣ села, които отъ фурнаджии и абаджии въ Цариградъ, станаха градинари и ежегодно донасятъ хиляди наполеони въ България. Отъ статистиката се знае, че българи градинари задъ граница ежегодно ходятъ около 15,000 души и внисатъ близо 3 милиона лева годишно. Съ това въ Калоферъ за нѣколко години ще се внесатъ доста капитали. Обаче, съ този занаятъ е свързана добрата опитность въ работата и неуморниятъ трудъ.

5) За да се задържи розопроизводство въ Калоферъ, необходимо е слѣдното: да се съдружатъ всички розопроизводители да продаватъ всички наедно своето розово масло, като образуватъ дружество за произвеждане на чисто натурално масло, безъ примѣсване тереше. Да изискатъ отъ министерството на Търговията и Земледѣлието да ги упжтва въ добрата и правилна резидба на гюловетѣ и да се внесатъ за размножаване отъ Франция по-доходни рози. Розопроизводителитѣ да не вематъ никога пари въ авансъ отъ гюладжиитѣ търговци.

6) **Да се потърсятъ земни богатства** въ околностьта на Калоферъ. До сега въ калоферското землище се не знае, какви изкопаеми богатства има. За да се изучи това, необходимо е да се замоли министерството на Търг.и Земледѣлието да командирова и нѣкои отъ нашитѣ геолози да изучатъ подробно калоферското землище и Стара-планина. Ако това не може да се постигне отъ страна на правителството, то това да направи за бждеще Софийската Калоферска дружба, като обяви съ 2—3000 л. конкурсъ за подробно изучване. До сега въ Калоферъ е намѣрено само скали за воденични камъни. Обаче, набаткуватъ мнозина, че на много мѣста има златоносенъ пѣсъкъ, отъ който, може би, и носи Калоферъ името си Алтънъ-Калоферъ, желѣзни и мѣдни руди, мряморъ и др., но не сж проучени. Голѣма роля ще окажатъ нѣкои пластически глини за развитието на грънчарството, порцелановата и стъкларска индустрии.

7) **Скотовъдството и млѣчното производство**. Калоферъ е богатъ съ отлични балкански пасбища. Тѣ стоятъ неизползувани или се продаватъ на каракачанитѣ за нищожна цѣна. По тѣзи пасбища богато биха се размножвали швейцарскитѣ говеда, нашенскиятъ соватски добитъкъ, овци и кози Швейцарскитѣ раси Сименталски, Монтежуни и Ангелскитѣ., които сж доста млѣчни, биха използвали богато балканскитѣ поляни и ароматичното копринено сѣно. Астраганскитѣ (каракули) овци биха давали богати доходи съ своитѣ скжпи агкожи (астраганъ) и биха послужили за шапкарската ин-

сж взискателни и се развъждатъ въ южна

Русия, а и въ насъ сѫ въведени въ Панагюрска околия. Сѫщо Сааискитѣ кози, които даватъ дневно по 3 литри млѣко, биха били цѣли млѣчни крави за всѣко сѣмейство. Тѣ не сѫ взискателни. Доставятъ се чрѣзъ бюрото на Бъл. Нар. Земледружество въ София. Съ развитието на скотовъдството трѣбва да върви и млѣкарската индустрия. Необходима е една млѣкарска кооперация (сдружване) на всички овчари по Стара-планина и да даватъ млѣкото си въ една обща мандра (бачия). Да се произвеждатъ кашкавалъ, бѣло сирене и масло, но на подобрени, начала, и да се търси единъ общъ пазаръ. Така ще се изкарватъ трайни и доброкачествени продукти за чуздия пазаръ въ Турция и Египетъ. Даже и сега е прочутъ въ София и Русе кашкавалътъ произведенъ въ калоферския балканъ и се продава отъ 1·60—2 л. килограмътъ. Необходимо е тази кооперация да си има и свой майсторъ, а не да дава възможность на разни евреи да печелятъ. Ето вече млѣкарската и кашкавална индустрия се изучава много добрѣ практически въ земледѣлческитѣ училища, гдѣто има образцови млѣкарници и мандри, при които за 1 година се усвоява цѣлата работа. Въ тѣхъ има много ученици пратени отъ много такива сдружвания изъ България, които работятъ отлично. Подобни млѣкарници поставени на кооперативни начала за 4—5 години си образуватъ отъ печалбитѣ свои голѣми капитали, съ които работятъ на едро. Въ Калоферъ отъ 350 крави и 5600 овци и 2600 кози ще се получава годишно най-малко 150,000 литри млѣко, което, обърнато на сирене или кашкавалъ, ще носи близо 30,000 лева.

8. **Лозарството и овощарството**. Едно врѣме лозарството въ Калоферъ бѣ доста развито и на него се гледаше като на източникъ за прѣпитание. Отъ нѣвгашнитѣ тържествени гроздобери останаха само едни мили спомени! Лозята бѣха отъ най-добритѣ сортове, донасяни отъ Сливенъ, Стара-Загора, Дервента и др. Ветхитѣ лозя. Новитѣ и на полето завземаха едно пространство повече отъ 3,000 декара. Обаче съ намаление на населението, и тѣ запустѣха и намалѣха до минимумъ, до 600 дек. Причината за отпадъка на лозарството е изселването на много граждани, които оставиха имотитѣ си и отидоха да търсятъ прѣпитание другадѣ. Отъ друга страна лозята нѣколко години наредъ страдаха отъ градобитнина и несигурната имъ плодовитость отчая стопанитѣ, които ги запустиха. Въ сегашно врѣме да се мисли за възобновяване на лозята чрѣзъ новото лозарство е немислимо, защото то стана скѫпа култура поставена на модерни начала, гдѣто вече играе роля капиталътъ, който липсва у гражданитѣ. Значи, лозарството е изгубено безвъзвратно за града ни.

Овощарството до сега се е прѣдприемало отъ гражданитѣ не като срѣдство за прѣпитание отъ любопитство сѫ се се засаждали изъ двороветѣ [illegible] плодни дървета. Въ

лия градъ най-добри плодни дървета се намиратъ и сега още ъ двороветѣ на по-заможнитѣ граждани, занаятчии въ Ца- градъ, на които най-голѣмо удоволствие е правилъ винаги брѣ уреденията дворъ съ лози и плодни дървета. Обаче, съ пускане на домоветѣ и подобни дворове запустѣха, изко- ниха се овощнитѣ дървета и много сортове лози и овощия гинаха. Въ Калоферъ вирѣятъ почти всички видове овощия: ѣхи, череши, вишни, ябълки, круши, сливи, праскови, зарзали, деми, кестени, стамболски лешници и пр. отъ които за сега споменъ нѣма. Само тукъ тамъ имаше останали орѣхови ари дървета, но и тѣхъ изсѣкоха и труповетѣ имъ изне- ха за Германия! Много е лесно да се унищожава готовото, за ново никой не мисли да създаде.

Условията въ Калоферъ за овощарството сж отлични, и него биха се прѣпитавали гражданитѣ. Мѣстата на днешнитѣ пустѣли лозя биха се обърнали на прѣкрасни овощни гра- ни, особно съ костилкови овощия. Единъ овощенъ разсад- къ въ Калоферъ би билъ на мѣстото си. Произведенитѣ отъ го дървета да се продаватъ на гражданитѣ съ низка цѣна. инъ овощенъ и черничевъ разсадникъ не би костувалъ го- шно повече отъ 4—5,000 лева за поддържка съ единъ спе- алистъ градинаръ.

9. **Пчеларството** е една малка отрасъль, но за бѣденъ чо- къ доста доходна, а при това забавителна. За да се зани- ва човѣкъ съ пчеларство, не се изисква голѣмъ капиталъ, само познания въ живота на пчелата, които се придобиватъ мо въ единъ прѣкаранъ курсъ. Единъ кошеръ пчели годишно нася до 15 кгр. медъ и 1 кгр. восъкъ на стойность 15—20 лева. единъ пчеларь сж достатъчни 20—30 кошера, отъ които дишно ще си докара 5—600 лева постороненъ доходъ безъ полага голѣмъ трудъ. Въ днешно врѣме пчелнитѣ продукти вредъ иматъ добъръ пазаръ и има специални ангросисти тър- вци за медъ и восъкъ. Обширнитѣ праздни дворища биха се ърнали на прѣкрасни пчелници. За калоферци достатъчно е -3 години на редъ да имъ се държатъ курсове по пчелар- вото, и тѣ биха станали страстни любители за живота на ботната пчела. Обаче любознателносьта трѣбва да се прояви ъ учите лѣти и свещеницитѣ.

10. Дървената индустрия. Въ Калоферския балканъ и ѣдна гора има запазени още доста добри гори, а особно ковитѣ. Буковото дърво не може да се използува за друго, вѣнъ за индустриялни цѣли. Една индустрия, която сжпо използува изостаналитѣ букаци, е мебелната индустрия, е. изработване столове, четки и др. За тази индустрия лип- ат само капитали. Другитѣ всички условия ги има, като: материалъ, работни сили и водна енергия. Тази ин- се заражда въ България и за сега има само 5 тъ на мебели, столове, четки, бастуни и пр. е

много голѣмъ. Послѣднитѣ години тази индустрия е привилегирована и насърдчена съ голѣмо мито на внисанитѣ отъ вънъ произведения. Единъ столъ се дава 6 л., а неговото производство не струва повече отъ 2—3 лева. А особно е износно четкарството. Създаването на тази индустрия отъ частни капиталисти би създала прѣпитание и на стотини работни ржцѣ.

Отъ всички до тукъ споменати срѣдства за създаване поминъкъ на Калоферъ, споредъ мене, най-първо трѣбва да се започне съ бубарството и дантеленото производство, кошничарството и шапкарството, за които е необходимо занаятчийски училища и курсове. Това може да се постигне, като се дѣйствува чрѣзъ Пловдивската търговско-индустриялна камара прѣдъ министерството на Търговията и Земледѣлието, да подкрѣпи молбата на гражданитѣ и отвори държавна бубарница и черничевъ разсадникъ, за които общината да се ангажира да отпустне здание и мѣсто за разсадникъ. Да се изиска отъ правителството да изпрати въ странство нѣколко момичета и момчета да се специализиратъ по дантеленото производство, шапкарството и кошничарството. А слѣдъ това постепенно да се дѣйствува за развитието на другитѣ отрасли за прѣпитание на гражданитѣ. За да се постигнатъ тѣзи подобрения въ поминъка на града ни, се изисква отъ гражданитѣ по-гóлѣмо съзнание и пó-енергична борба. Желателно е всѣка инициатива да бѫде подкрѣпвана винѫги съ воля и благи намѣрения отъ всички наши благодѣтелни и добри граждани живущи извънъ своето бащино огнище.

Дано мечтанията и благитѣ ни намѣрения единъ денъ бѫдатъ реализирани!

Образцовъ Чифликъ при Русе 15 априлий 1907 г.

Градиво изъ старата история на Калоферъ.[1])

I.

Заселяне.

Основанието на много градове и села е придружено съ азни легенди, повече или по-малко любопитни или чудати. И Калоферъ има своята.

За неговото основание ето що говори прѣданието:

Въ царуването на султанъ Мурада[2]) български войводи, оито тукъ-тамъ се скитали свободни по горитѣ, отслабнали влѣзли въ прѣговоръ съ властьта да се примирятъ — подъ звѣстни условия, разбира се. Султанътъ имъ позволилъ да заселятъ по Стара-планина, дѣто си харесатъ мѣсто, и бѣщалъ да имъ не взима данъкъ. По онова врѣме се заселили: *аброво*, което било до селцето Гарванъ, при Топлика край нешно Габрово, Копривщица и др. Ала Калиферъ войвода ѣдо Паничовъ го нарича още и Калемфоръ и казва, че билъ наутинъ) не скланялъ. Той съ своитѣ юнаци не пущалъ турнъ да мине прѣзъ неговото царовище, па и по́-далечъ надалъ царски войски. Това царовище било днешната обширна Калоферска мера — покрита съ гѫста непроходна гора, между която имало и стружни. Калиферъ-войвода ималъ лни караули на Ветхата стража, до Митиризово, Марбасъ, уртово и другадѣ.

---

[1]) Отдавна ме е блазнѣла мисъльта да напиша история на Каферъ и съмъ събиралъ градиво. Той заслужава тая честь. Обаче, я история не може да бѫде пълна, защото прѣзъ Освободителната йна изгорѣ заедно съ Калоферъ и голѣмата училищна библиотека и гатата въ нея архива общинска и училищна, па измрѣха вечъ и почето старци, които бѣха участвували въ общинскитѣ работи и помаха много нѣщо. — Историческитѣ работи, които до сега публикувахъ: ѣртвитѣ (Мисъль, г. IV), *Калоферската мѫжка св. обител* (1895), нитъръ С. Мутевъ (Свѣтлина, г. VI), *Иванъ В. Шоповъ* (Бълг. Прѣед. г. V). *Писма изъ размирената българска земя* (Лѣтописи, г. II) *радиво за историята на Калоферскитѣ училища* (Учил. Прѣгледъ г. III) и пр. сѫ изхождали отъ горѣказаната ми цѣль.—Тукъ за сега излазъ нѣщо отъ тая история. — Историята за Калоферъ има и по-об значение: историята на всички наши градове и села е история-ъ България.

е дума за султанъ Мурадъ III — царувалъ 19 г. [1575 — творица султани съ това име. Съ Мурада, който въ султанъ Азиза, стават петима,

Отъ тая гора, още отъ старо врѣме, минувала пѫтека прѣзъ Стара-планина край Мара-Гидикъ; имало до Самодивското кладенче и кула, дѣто пазѣла стража. Въ 1812 г. тукъ дѣдо Млъчко (дѣдо на Иванъ Димитровъ Ябанѐто — Странски) намѣрилъ тухла, на която било забѣлѣжено, че тая кула била направена за една нощь, и тухлитѣ си подавали отъ ржка на ржка хайдутитѣ, които били наредени по цѣлата Занога.

Живѣлъ Калиферъ-войвода, скиталъ се, и най-сетнѣ и

Д-ръ Г. Янкуловъ.

той прѣклонилъ вратъ. Султанъ Мурадъ III пратилъ единъ кадия (по друга версия това билъ самиятъ везиръ, случайно попадналъ тукъ и, за да се отърве, приелъ всички Калиферови прѣдложения), да се споразумѣе съ Калиферъ-войвода. По заповѣдь на тогова, кадията най-първо разковалъ петалата на конетѣ и смирено се явилъ. Спора[illegible] кадията склонилъ на всички искания на Калифер[illegible]и: 1) Да се з[illegible] сели тукъ въ гората; 2) да не пл[illegible]въ данъкъ,

мо — ако ще — масло за кандилата на една въ Цариградъ ркква обърната въ джамия, още имало и по която икони и рѣли кандила; 3) турци тукъ да не се заселятъ и туркиня не прѣнощува; 4). турци, кога минуватъ оттукъ, да разкоатъ петалата на конетѣ си и 5) войводата да провожда ои войници да пасатъ съ заплата султанскитѣ коне. Отослѣ тия войници станали по́-лоши и отъ еничаритѣ: на жть за Цариградъ принуждавали селянитѣ да имъ развождатъ арвулитѣ. Вмѣсто шапка на главата носѣли панеръ оплеенъ отъ павой. Тия войници ходѣли въ Цариградъ до врѣето на султанъ Махмуда II.

Сега Калиферъ и другаритѣ му си струпали колиби отъ жбови и букови дърви, сѣчени на самото мѣсто. Добрѣ се нае, че кжщитѣ на Христя Андрейчинъ, на Иванъ Ямантитъ, Пенча Бошнака, Шавниковата и други — бѣха напрани отъ дебели дъски и дървета сѣчени на самото мѣсто; ѣкои тѣхни direци бѣха просто дървета издѣлани на корена. ия кжщи траяха, догдѣто изгорѣ Калоферъ въ 1877 г. — лѣдъ това Калиферъ войвода повежда другаритѣ си и прѣзъ итиризово и Карлово отива въ Сопотъ. Карлово било малко елце, Сушица, а Сопотъ — касабичка Въ Калиферовата друина имало и отъ Сопотъ, напримѣръ байряктарътъ Раданъ уй било навръхъ Великдень. Край Сопотъ на моравата играо хоро. Споразумѣни по́-отрано, при условния знакъ Калиеръ войвода и другаритѣ му се впускатъ въ хорото, всѣки рабва по една мома и избѣгватъ въ колибитѣ си. Ето пѣсеьта що говори:

аигра хоро голѣмо,
рай село на моравата.
ойвода въ пжтя замина.
удъ се хайдутинъ провикна:
Върни, се върни, войводо;
еиръ чини хоро голѣмо!»
войвода се повърна,
Изгледа хоро голѣмо,
Всичкитѣ моми надарилъ,
Боянка мома петь ката.
Боянка плаче, не ще го.
Братецъ Боянки думаше:
«Вземи го, вземи, Боянке,»
Та ти си била честита...

Това сжщото разправятъ не само калоферци, но — и опотненци.

Тая версия и азъ усвоихъ въ поемата си Калоферъ войода (Денница, г. I).

Подобна случка срѣщаме и въ начало на Римската стория — *Грабването на Сабинянкитѣ*. Калиферъ-войвода поражалъ на Ромула. Историята се повтаря.

Врѣмето за основание на Калоферъ се подтвърдява и

ятъ, сега вечъ починалъ, калоферски чорбаджия,
Павловъ ми разказва: »Кога султанъ Мурадъ
ена и тукъ го разбиха, турцитѣ минали прѣзъ

Русия, а и въ насъ сѫ въведени въ Панагюрска околия. Сѫщ
Саанскитѣ кози, които даватъ дневно по 3 литри млѣко, бих
били цѣли млѣчни крави за всѣко сѣмейство. Тѣ не сѫ взи
скателни. Доставятъ се чрѣзъ бюрото на Бъл. Нар. Земле
дружество въ София. Съ развитието на скотовъдството трѣбв
да върви и млѣкарската индустрия. Необходима е една млѣ
карска кооперация (сдружване) на всички овчари по Стара
планина и да даватъ млѣкото си въ една обща мандра (ба
чия). Да се произвеждатъ кашкавалъ, бѣло сирене и масл
но на подобрени, начала, и да се търси единъ общъ пазар
Така ще се изкарватъ трайни и доброкачествени продукти з
чуздия пазаръ въ Турция и Египетъ. Даже и сега е прочут
въ София и Русе кашкавалътъ произведенъ въ калоферски
балканъ и се продава отъ 1·60—2 л. килограмътъ. Необходим
е тази кооперация да си има и свой майсторъ, а не да дав
възможность на разни евреи да печелятъ. Ето вече млѣкар
ската и кашкавална индустрия се изучава много добрѣ прак
тически въ земледѣлческитѣ училища, гдѣто има образцов
млѣкарници и мандри, при които за 1 година се усвоява цѣ
лата работа. Въ тѣхъ има много ученици пратени отъ мног
такива сдружвания изъ България, които работятъ отлично
Подобни млѣкарници поставени на кооперативни начала з
4—5 години си образуватъ отъ печалбитѣ свои голѣми капи
тали, съ които работятъ на едро. Въ Калоферъ отъ 350 крав
и 5600 овци и 2600 кози ще се получава годишно най-малк
150,000 литри млѣко, което, обърнато на сирене или кашкавал
ще носи близо 30,000 лева.

8. **Лозарството и овощарството**. Едно врѣме лозарство
въ Калоферъ бѣ доста развито и на него се гледаше като н
източникъ за прѣпитание. Отъ нѣвгашнитѣ тържествени гроз
добери останаха само едни мили спомени! Лозята бѣха от
най-добритѣ сортове, донасяни отъ Сливенъ, Стара-Загор
Дервента и др. Ветхитѣ лозя. Новитѣ и на полето завземах
едно пространство повече отъ 3,000 декара. Обаче съ нама
ление на населението, и тѣ запустѣха и намалѣха до мини
мумъ, до 600 дек. Причината за отпадъка на лозарството
изселването на много граждани, които оставиха имотитѣ с
и отидоха да търсятъ прѣпитание другадѣ. Отъ друга стран
лозята нѣколко години наредъ страдаха отъ градобитнина
несигурната имъ плодовитость отчая стопанитѣ, които ги за
пустиха. Въ сегашно врѣме да се мисли за възобновяване н
лозята чрѣзъ новото лозарство е немислимо, защото то стан
скѫпа култура поставена на модерни начала, гдѣто вече игра
роля капиталътъ, който липсва у гражданитѣ. Значи, лозар
ството е изгубено безвъзвратно за града ни.

Овощарството до сега се е прѣдприемало отъ гражданит
не като срѣдство за прѣпитание, а отъ любопитство сѫ с
се засаждали изъ двороветѣ по нѣколко плодни дървета. В

цѣлия градъ най-добри плодни дървета се намиратъ и сега още изъ двороветѣ на по-заможнитѣ граждани, занаятчии въ Цариградъ, на които най-голѣмо удоволствие е правилъ винаги добрѣ уреденията дворъ съ лози и плодни дървета. Обаче, съ напускане на домоветѣ и подобни дворове запустѣха, изкорениха се овощнитѣ дървета и много сортове лози и овощия изгинаха. Въ Калоферъ вирѣятъ почти всички видове овощия: орѣхи, череши, вишни, ябълки, круши, сливи, праскови, зарзали, бадеми, кестени, стамболски лешници и пр. отъ които за сега и споменъ нѣма. Само тукъ тамъ имаше останали орѣхови стари дървета, но и тѣхъ изсѣкоха и труповетѣ имъ изнесоха за Германия! Много е лесно да се унищожава готовото, но за ново никой не мисли да създаде.

Условията въ Калоферъ за овощарството сж отлични, и съ него биха се прѣпитавали гражданитѣ. Мѣстата на днешнитѣ запустѣли лозя биха се обърнали на прѣкрасни овощни градини, особно съ костилкови овощия. Единъ овощенъ разсадникъ въ Калоферъ би билъ на мѣстото си. Произведенитѣ отъ него дървета да се продаватъ на гражданитѣ съ низка цѣна. Единъ овощенъ и черничевъ разсадникъ не би костувалъ годишно повече отъ 4—5,000 лева за поддържка съ единъ специалистъ градинаръ.

9. **Пчеларството** е една малка отрасъль, но за бѣденъ човѣкъ доста доходна, а при това забавителна. За да се занимава човѣкъ съ пчеларство, не се изисква голѣмъ капиталъ, а само познания въ живота на пчелата, които се придобиватъ само въ единъ прѣкаранъ курсъ. Единъ кошеръ пчели годишно донася до 15 кгр. медъ и 1 кгр. восъкъ на стойность 15—20 лева. За единъ пчеларь сж достатъчни 20—30 кошера, отъ които годишно ще си докара 5—600 лева постороненъ доходъ безъ да полага голѣмъ трудъ. Въ днешно врѣме пчелнитѣ продукти навредъ иматъ добъръ пазаръ и има специални ангросисти търговци за медъ и восъкъ. Обширнитѣ праздни дворища биха се обърнали на прѣкрасни пчелници. За калоферци достатъчно е 2—3 години на редъ да имъ се държатъ курсове по пчеларството, и тѣ биха станали страстни любители за живота на работната пчела. Обаче любознателносьта трѣбва да се прояви отъ учите лѣти и свещеницитѣ.

10. **Дървената индустрия**. Въ Калоферския балканъ и Срѣдна гора има запазени още доста добри гори, а особно буковитѣ. Буковото дърво не може да се използува за друго, освѣнъ за индустриялни цѣли. Една индустрия, която скжпо ще използува изостаналитѣ букаци, е мебелната индустрия, т. е. изработване столове, четки и др. За тази индустрия липсватъ само капитали. Другитѣ всички условия ги има, като: дървенъ материалъ, работни сили и водна енергия. Тази индустрия сега се заражда въ България и за сега има само 5 фабрики. Вносътъ на мебели, столове, четки, бастуни и пр. е

много голѣмъ. Послѣднитѣ години тази индустрия е привилегирована и насърдчена съ голѣмо мито на внисанитѣ отъ вънъ произведения. Единъ столъ се дава 6 л., а неговото производство не струва повече отъ 2—3 лева. А особно е износно четкарството. Създаването на тази индустрия отъ частни капиталисти би създала прѣпитание и на стотини работни рѫцѣ.

Отъ всички до тукъ споменати срѣдства за създаване поминъкъ на Калоферъ, споредъ мене, най-първо трѣбва да се започне съ бубарството и дантеленото производство, кошничарството и шапкарството, за които е необходимо занаятчийски училища и курсове. Това може да се постигне, като се дѣйствува чрѣзъ Пловдивската търговско-индустриялна камара прѣдъ министерството на Търговията и Земледѣлието, да подкрѣпи молбата на гражданитѣ и отвори държавна бубарница и черничевъ разсадникъ, за които общината да се ангажира да отпустне здание и мѣсто за разсадникъ. Да се изиска отъ правителството да изпрати въ странство нѣколко момичета и момчета да се специализиратъ по дантеленото производство, шапкарството и кошничарството. А слѣдъ това постепенно да се дѣйствува за развитието на другитѣ отрасли за прѣпитание на гражданитѣ. За да се постигнатъ тѣзи подобрения въ поминъка на града ни, се изисква отъ гражданитѣ по-гóлѣмо съзнание и пó-енергична борба. Желателно е всѣка инициатива да бѫде подкрѣпвана винѫги съ воля и благи намѣрения отъ всички наши благодѣтелни и добри граждани живущи извънъ своето бащино огнище.

Дано мечтанията и благитѣ ни намѣрения единъ денъ бѫдатъ реализирани!

Образцовъ Чифликъ при Русе 15 априлий 1907 г.

Градиво изъ старата история на Калоферъ.[1])

I.

Заселяне.

Основанието на много градове и села е придружено съ азни легенди, повече или по-малко любопитни или чудати. И Калоферъ има своята.

За неговото основание ето що говори прѣданието:

Въ царуването на султанъ Мурада[2]) български войводи, ито тукъ-тамъ се скитали свободни по горитѣ, отслабнали влѣзли въ прѣговоръ съ властьта да се примирятъ — подъ звѣстни условия, разбира се. Султанътъ имъ позволилъ да заселятъ по Стара-планина, дѣто си харесатъ мѣсто, и бѣщалъ да имъ не взима данъкъ. По онова врѣме се заселили: *аброво*, което било до селцето Гарванъ, при Топлика край нешно Габрово, Копривщица и др. Ала Калиферъ войвода ѣдо Паничовъ го нарича още и Калемфоръ и казва, че билъ нутинъ) не скланялъ. Той съ своитѣ юнаци не пущалъ турнъ да мине прѣзъ неговото царовище, па и по-далечъ надалъ царски войски. Това царовище било днешната обширКалоферска мера — покрита съ гѫста непроходна гора, между която имало и стружни. Калиферъ-войвода ималъ лни караули на Ветхата стража, до Митиризово, Марбасъ, уртово и другадѣ.

---

[1]) Отдавна ме е блазнѣла мисъльта да напиша история на Каферъ и съмъ събиралъ градиво. Той заслужава тая честь. Обаче, я история не може да бѫде пълна, защото прѣзъ Освободителната йна изгорѣ заедно съ Калоферъ и голѣмата училищна библиотека и гатата въ нея архива общинска и училищна, па измрѣха вечъ и почето старци, които бѣха участвували въ общинскитѣ работи и помха много нѣщо. — Историческитѣ работи, които до сега публикувахъ: ъртвитѣ (Мисъль, г. IV), *Калоферската мѫжка св. обител* (1895), митъръ С. *Мутевъ* (Свѣтлина, г. VI), *Иванъ В. Шоповъ* (Бълг. Прѣедъ. г. V). *Писма изъ размирената българска земя* (Лѣтописи, г. II) *адиво за историята на Калоферскитѣ училища* (Учил. Прѣгледъ г. II) и пр. сѫ изхождали отъ горѣказаната ми цѣль.—Тукъ за сега излямъ нѣщо отъ тая история. — Историята за Калоферъ има и по-обирно значение: историята на всички наши градове и села е история на България.

[2]) Тукъ е дума за султанъ Мурадъ III — царувалъ 19 г. [1575 — четворица султани съ това име. Съ Мурада, който въ бития султанъ Азиза, стават петима,

Отъ тая гора, още отъ старо врѣме, минувала пѫтека прѣзъ Стара-планина край Мара-Гидикъ; имало до Самодивското кладенче и кула, дѣто пазѣла стража. Въ 1812 г. тукъ дѣдо Млъчко (дѣдо на Иванъ Димитровъ Ябанѐто — Странски) намѣрилъ тухла, на която било забѣлѣжено, че тая кула била направена за една нощь, и тухлитѣ си подавали отъ ржка на ржка хайдутитѣ, които били наредени по цѣлата Занога.

Живѣлъ Калиферъ-войвода, скиталъ се, и най-сетнѣ и

Д-ръ Г. Янкуловъ.

той прѣклонилъ вратъ. Султанъ Мурадъ III пратилъ единъ кадия (по друга версия това билъ самиятъ везиръ, случайно попадналъ тукъ и, за да се отърве, приелъ всички Калиферови прѣдложения), да се споразумѣе съ Калиферъ-войвода. По заповѣдь на тогова, кадията най-първо разковалъ петалата на конетѣ и смирено се явилъ. Споразумѣли се: кадията склонилъ на всички искания на Калифера а тѣ били: 1) Да се засели тукъ въ гората; 2) да не плаща никакъвъ данъкъ, —

ло — ако ще — масло за кандилата на една въ Цариградъ
рква обърната въ джамия, още имало и по която икони и
рѣли кандила; 3) турци тукъ да не се заселятъ и туркиня
не прѣнощува; 4). турци, кога минуватъ оттукъ, да разко-
ватъ петалата на конетѣ си и 5) войводата да провожда
ои войници да пасатъ съ заплата султанскитѣ коне. От-
слѣ тия войници станали по́-лоши и отъ еничаритѣ: на
ѫть за Цариградъ принуждавали селянитѣ да имъ развождатъ
арвулитѣ. Вмѣсто шапка на главата носѣли панеръ оплe-
енъ отъ павой. Тия войници ходѣли въ Цариградъ до врѣ-
ето на султанъ Махмуда II.

Сега Калиферъ и другаритѣ му си струпали колиби отъ
ѫбови и букови дърви, сѣчени на самото мѣсто. Добрѣ се
нае, че кѫщитѣ на Христя Андрейчинъ, на Иванъ Ямантиi-
ъ, Пенча Бошнака, Шавниковата и други — бѣха напра-
ени отъ дебели дъски и дървета сѣчени на самото мѣсто;
ѣкои тѣхни direци бѣха просто дървета издѣлани на корена.
ия кѫщи траяха, догдѣто изгорѣ Калоферъ въ 1877 г. —
лѣдъ това Калиферъ войвода повежда другаритѣ си и прѣзъ
итиризово и Карлово отива въ Сопотъ. Карлово било малко
лце, Сушица, а Сопотъ — касабичка Въ Калиферовата дру-
ина имало и отъ Сопотъ, напримѣръ байряктарътъ Раданъ
уй било навръхъ Великдень. Край Сопотъ на моравата игра-
о хоро. Споразумѣни по́-отрано, при условния знакъ Кали-
еръ войвода и другаритѣ му се впускатъ въ хорото, всѣки
абва по една мома и избѣгватъ въ колибитѣ си. Ето пѣсе-
та що говори:

игра хоро голѣмо,	Изгледа хоро голѣмо,
рай село на моравата.	Всичкитѣ моми надарилъ,
йвода въ пѫтя замина.	Боянка мома петъ ката.
удъ се хайдутинъ провикна:	Боянка плаче, не ще го.
Върни, се върни, войводо;	Братецъ Боянки думаше:
еиръ чини хоро голѣмо!»	«Вземи го, вземи, Боянке,»
войвода се повърна,	Та ти си била честита...

Това сѫщото разправятъ не само калоферци, но — и
отненци.

Тая версия и азъ усвоихъ въ поемата си Калоферъ вой-
да (Денница, г. I).

Подобна случка срѣщаме и въ начало на Римската
тория — *Грабването на Сабинянкитѣ*. Калиферъ-войвода по-
ажалъ на Ромула. Историята се повтаря.

Врѣмето за основание на Калоферъ се подтвърдява и
тдругадѣ.

Видниятъ, сега вечъ починалъ, калоферски чорбаджия,
айотъ Д. Павловъ ми разказва: »Кога султанъ Мурадъ
ува до Виена и тукъ го разбиха, турцитѣ минали прѣзъ

Калоферъ, и Калиферъ войвода съ 7 души дружина ги срѣщналъ. Тогава сѫществували Митиризово, Арапово, (то е най-старо отъ всички околни села), Карлово, Сопотъ. На ходжата отъ Митиризово се присънило, че иде султанътъ, та излѣзалъ и го посрѣщналъ до кулата. Тогава султанътъ далъ села отъ приходитѣ имъ да се поддържатъ джамията и медресето въ Митиризово.

Значи, Калоферъ е заселенъ въ края на XVI в. — прѣди три вѣка.

Д-ръ Г. Странски.

Да се върнемъ пакъ къмъ Калиферъ-войвода.

»Слѣдъ това — говори дѣдо Паничковъ — дѣдо Калиферъ живѣлъ още 50 години. Гробътъ му бѣше при Млъчковата чешма въ двора на калека Панча Златарьтъ. Подъ гробъ бѣ мѣстото на Боча Ковачътъ, а на срѣ
на хаджи Недѣлка. Помня, ние, дѣца, играе
Всѣки казваше: »камъка на дѣда-Калиф

гробъ бѣ обграденъ съ тънки камъни набити въ земята, а вмѣсто иконостасъ имаше високъ сивъ камъкъ — каквито ги има и по Параджикъ — дебелъ повече отъ педя, широкъ до $1\frac{1}{2}$ лакътъ и на върха изостренъ. Едвамъ съ стълба се качвахме по него. На двѣтѣ тукъ могилки имаше още гробове съ по-малки камъни, но като минувалъ пѫтьтъ прѣзъ Ветхата стража и покрай керемидаритѣ, могилитѣ се изровили, — между два пѫтя бѣха, прѣзъ тукъ минуваше пѫтьтъ за Митиризово и Пловдивъ, та нѣкои гробове се бѣха продънили и се показваха човѣшки черепи и други счупени кости. Това мѣсто го продалъ на дѣда ми Минка Паничковъ за 100 пари. По толкова се продавали мѣстата тогава. Нѣмало тапия, нѣмало нищо — *Харачъ-кеяда* 100 пари, 5 гроша, и 8 гроша *аля и шошой парасж*. Послѣ дѣдо Минко далъ мѣстото на зетя си Панча Златарьтъ, който се оженилъ за дъщеря му, моя леля Мария. Панчо билъ отъ с. Войнягово, бившъ войникъ на султанскитѣ коне. Но по-сетнѣ селянитѣ махленски продадоха това мѣсто за 200 гр. на сина му Минча Панчовъ, баджанакъ на Никола П. Тъпчилещовъ. Въ 1838 г. Минчо го заградилъ съ дуваръ, изравнилъ могилката и направилъ градинка. Казваше ми, че намѣрилъ сабя и пръстенъ и на него отбѣлѣжено съ старобългарски букви 1533 г. Но азъ бѣхъ въ Пловдивъ, та го не видѣхъ .... И турцитѣ казваха, че Калемфоръ хайдутъ бей заселилъ Калоферъ въ царь Мурадово врѣме«.

Въ в. Дунавска Зора г. II бр, 30. е описано отъ дѣда Паничковъ, какъ и кога е заселенъ Калоферъ.

Въ Мсб. III стр. стр. 193—194 (нар. умотв.) П. Р. Славейковъ съобщава слѣдното за заселяне на Калоферъ. Съобщилъ му го попъ Станчо отъ черквата св. Никола въ Стара-Загора. Кога турцитѣ прѣвзимали Тракия, нападнали и Стара-Загора, наричана Беръ. Послѣдниятъ ѝ управитель се условилъ да имъ я прѣдаде, ако му позволятъ да излѣзе свободно съ войската си и гражданитѣ, които желаятъ. Турцитѣ склонили. Войската и гражданитѣ излѣзли и отишли къмъ Стара-планина. Кога билъ сключенъ миръ и турцитѣ задържали цѣла Тракия, българското правителство поселило гражданитѣ въ Мъглишъ, което било погранично село, а войницитѣ поставило въ прохода, дѣто е сега Калоферъ, тоже граница, да пазятъ. Войницитѣ нарекли и това мѣсто Беръ, но защото отсетнѣ тукъ станали много битки и нещастни за тѣхъ, нарекли това мѣсто Караферъ, а българитѣ — Калоферъ. Тѣзи войници, като били безъ жени, нападали пограничнитѣ села въ Турско, та грабѣли жени и моми и ги увличали въ непристапното си жилище. Съ тази цѣль и въ споразумѣние съ останалитѣ тамъ българи, тѣ прѣзъ една нощь нападнали и Беръ и отвлѣкли до стотина моми и жени. По тази причина гѣ изпѫдили изъ града и останалитѣ българи и допусзаселятъ въ него само арменци и евреи отъ Од-

ринъ. Едни отъ изпѫденитѣ българи се прѣселили въ Калоферъ, а други заселили ново село срѣщу Бешъ-бунарь до боаза.

Г-нъ Д-ръ К. Иречекъ (въ княжество България ч. II, прѣв. Ст. Аргировъ, стр. стр. 374—375) пише:

»За миналото на Калоферъ се разправятъ много прѣдания. Най-старото селище се наричало *Звъниградъ* и е лежало въ долината на Акдере (Курнидица) между Стражата и монастиря подъ гориститѣ склонове, дѣто и до сега изкопаватъ основи на кѫщи, голѣми сѫдове съ просо и остатъци отъ воденици и ковачници. Самото Акдере, казватъ, се наричало по-напрѣдъ *Звънуша*. Мѣсностьта обаче не прилича на срѣдневѣковитѣ замъци и крѣпости, а по-скоро е идентична съ сегашния Калоферъ. Слѣдъ турското завоевание билъ основанъ Калоферъ. Неговъ основатель билъ юнакътъ Калиферъ войвода, който напомня героитѣ основатели на елинскитѣ градове. Той, казватъ, хваналъ по тѣзи мѣста единъ везиръ, но пакъ го пусналъ заедно съ конетѣ му, които били натоварени съ имане, и за това великодушие получилъ, казватъ, отъ султана фирманъ съ позволение да основе тукъ село. Показаха ми и гроба на Калиферъ войвода въ двора на еднъ селска кѫща надъ десния брѣгъ на Тунджа; той прѣдставя неогладена каменна плоча, забита въ земята, а горѣ изострена въ жгълъ, висока около единъ човѣшки ръстъ и безъ надписъ.

Калоферъ, споредъ други прѣдания, първоначало билъ разпространенъ въ колиби по горитѣ, сѫщо както се разказва за много Срѣднйогорски и Родопски селища, и тепърва по-късно се събралъ на едно мѣсто. Първоначално, казватъ, принадлежалъ къмъ Казанлъшката нахия и къмъ Чирменския санджакъ. Турци наричали селцето *Узунъ-улукъ* (Дълго корито или още, казватъ, и *Алтънъ-Калоферъ* (Златенъ К.) — може б отъ промиване златна руда. Населението имало привилеги които султанъ Селимъ II (1566—1575[1]) искалъ да унищож Помни се, че житеитѣ били *дербенджии*, пазачи на прохода Калоферци добавятъ, че ужъ турчинъ не смѣелъ съ подкованъ конь да мине прѣзъ тѣхното село, не могълъ да бѫде тукъ погребенъ, нито пъкъ да се роди, — нѣща прѣувеличени. Вѣрно е, че турцитѣ прѣдпочитали да странятъ отъ такива полусвободни, чисто български мѣста, не само за по-голѣма свобода на тамошнитѣ християни, но и за това, че тукъ не е имало джамия, нито имамъ. Селцето, казватъ, дори до послѣднитѣ реформи било освободено отъ харачъ (данъкъ на глава)».

Г-нъ Иречекъ произвежда името Калоферъ отъ растението *калоперъ* (Tanacetum balsamita, Ист. Болг. 19). И въ *карта на сегашна Болгарія, Тракія и Македонія* и пр. отъ Александръ Хаджи Руссетъ, Страсбургъ, 1843 г. Калоферъ е записанъ *Калоперъ*. Кой знае? Има едно растение калоферъ. Турцитѣ пи-

---

[1]) Та Калоферъ прѣди Мурадъ III ли е билъ заселенъ?

шеха и изговаряха името на градеца *Калеферъ*. Споредъ етимологията си, думата Калоферъ прилича на гръцка. Въ Конушка околия и въ Перущица се срѣщатъ мѫже съ име Калоферъ.

Въ Мсб. XIX. въ статията си Нашитѣ павликяни (стр. 56 и 64) г-нъ Д-ръ Л. Милетичъ пише, че въ рапорта на Н. Солинатъ (отъ 1622 г.) се споменували за пръвъ пѫть три южнопавликянски села, до южнитѣ поли на Балкана. Отъ първото, Сотево, Сокево, (Socchevo), като се минѣли прѣзъ Балкана на югъ 60 мили, се стигало въ второто, Калаброво (Calabrovo) съ 30 кѫщи еретици. 20 мили далечъ отъ Калаброво било третето село Давуджево (Daucevo) съ 200 сѣмейства, отъ които $^1/_3$ били вечъ покръстени и имали католишки свещеникъ. Въ 1649 г. свещеникъ Хомодей посѣтилъ и Калаброво. То се намирало подъ Балкана и било населено отъ православни българи, при които дошли около 93 павликяни отъ сѣверна България. Нѣмали ни свещеникъ ни черкова.

« . . . Колкото се отнася до самото село Калаброво — пише г-нъ Милетичъ (стр. 65), азъ се догаждамъ, че то е сегашниятъ градецъ Калоферъ. Прѣди всичко, положението му напълно съотвѣтствува на мѣстностьта, гдѣто, споредъ приведенитѣ насоки у мисионеритѣ, трѣбва да е било селото Калаброво. . . . И името Калаброво твърдѣ подхожда на Калоферъ, което само по себе си е гръцко, побългарено у народа, трѣбва да е окончавало на *ово*, както сега окончаватъ твърдѣ много селски названия: Давуджово, Селджиково, Карлово, Брѣзово и пр. Споредъ това, Калоферъ побългарено би гласѣло или Калоферово, или при не обичьта на българската фонетика къмъ *ф*, вмѣсто което е могло да се яви *в* — *Каловерово*, *Калавдево* и най-сетнѣ *Калаброво*. Всѣкакъ името *Калоферъ* не е твърдѣ старо, както не е твърдѣ староврѣмско поселение и самиятъ градецъ Калоферъ. Той е билъ основанъ слѣдъ дохаждането на турцитѣ, ужъ отъ нѣкого си Калоферъ войвода. Споредъ друго прѣдание, коетр ми се чини твърдѣ вѣроятно, Калоферъ е билъ отначало колибарско, твърдѣ разпилѣно по планината село, което «по́-послѣ» се «събрало» на едно мѣсто (Иреч. Cesty, 272). Това е толкова по́-приемливо, защото и за павликянитѣ въ Калаброво се казва, както видѣхме, че били твърдѣ разпилѣни, не били на едно мѣсто, поради което и Хомодей не могълъ нищо да направи да се покръстятъ. Съ казаното се съгласява и историческиятъ фактъ, че калоферци имали още прѣзъ XVII в. привилегии като «дервентаджии», пазачи на прохода».

Доколко е правъ уважаемиятъ г. Д-ръ Милетичъ, не знамъ. Никой отъ старитѣ калоферци не помни името Калаброво, нито пъкъ — павликяни и павликянски гробища въ Калоферъ или въ околностьта му.

Спомена се по-прѣди *Звъни-градъ*. И Каницъ бѣлѣжи, че по Бѣла-рѣка се намиратъ срѣдневѣковни развалини, дѣто, спо-

редъ прѣдание, се намиралъ старобългарскиятъ замъкъ Звъниградъ. Кога дошли на това мѣсто, отъ калоферския монастирь игуменътъ, който го придружавалъ, въздъхналъ за нѣвгашната българска слава. За Звъни-градъ намеква и рускиятъ пѫтешественикъ Викторъ Григоровичъ (Очеркъ учен. пут. по Евр. Турціи, Казань, 1848 г.), който прѣзъ 1845 г. миналъ прѣзъ Калоферъ и погрѣшно казва, че по прѣдание той нѣвга се наричалъ Звъниградъ. Въ дѣтското списание *Пчелица*, отъ П. Р. Славейковъ, кн. V, стр. 73 се срѣща Звъниградъ до Калоферъ. Въ в. България (Цариградъ) г. III, бр. 15 отъ 25 септ. 1861 г. — неизвѣстно лице пише отъ Калоферъ и праща 2—3 извадки отъ стари ржкописи. Въ тѣхъ се казва: «*еже писахъ въ Звони градъ*». — Дописникътъ не знае дѣ е Звъниградъ. Казвали му, че е половина часъ далечъ отъ Калоферъ — личели още основнитѣ му.

Това е всичко, що знаемъ за Звъниградъ. Загадочно е това име. Остава да се дири въ гръцкитѣ хронографи отъ 11—14 вѣкове.

II.

Най-стари свѣдѣния за Калоферъ. За кѫрджалиитѣ.

Слѣдъ заселянето му дълги години наредъ не знаемъ нищо за Калоферъ. Види се, и той не е прѣдставялъ отъ себе си нѣщо особно — едно село, и нищо повече.

Може би, е имало нѣщо забѣлѣжено нѣгдѣ въ Калоферъ, но всичко се унищожи въ 1877 г. заедно съ цѣлия градъ.

Най-стари писмени и устни свѣдѣния за Калоферъ имаме отъ края на XVIII вѣкъ и началото на XIX — епохата на *Кѫрджалиитѣ* или, както другояче ги наричаха, *даалиитѣ*, които върлуваха отъ 1792 г. до 1809, което врѣме съвпада главно съ царуването на султанъ Селима III (отъ 1789 до 1807).

Седалището на кѫрджалиитѣ[1]) били Паша-кьой и Текекьой (Хасковско). Главатарь имъ билъ Еминъ-ага Балталъ. Тойималъ 6000 дружина, между тѣхъ и тия трима най-главни българи и негови най-вѣрни другари, командири на бюлюци: *Кара-Георги* (отъ Ново-Загорско), *Пехливанъ Кузю* (отъ с. Еробосъ) и *Кара-Иванъ* (пакъ оттамъ), отъ Еминъ-ага нареченъ Кара-Феизъ, кога Кара-Иванъ убилъ сѫщия Мустафа Кара-Феизъ.

Слѣдъ като ограбили Шипка, Елена и Габрово, на връща не кѫрджалиитѣ се раздѣлили на три части: Еминъ-ага нападналъ Чирпанъ, Кара-Георги — Калоферъ, а Кара-Иванъ — Сопотъ.

1. Въ Пер. Спис. на Бълг. Кн. дружество (Срѣдецъ) кн. 35 (1890) стр. 673 се казва, че въ ржкописната сбирка отъ слова на даскалъ дѣда Тодора отъ Пирдопъ имало и тая забѣлѣжка писана отъ друго непознато лице: „*Въ летѣ* 7307, (или отъ Р. Хр. 1799) *куга царуваше султанъ Селимъ, па пущаше вълв*"

---

[1]) Ст. Заимовъ, сп. Денница (София) г. II.

мели, та горѣха градове и села и стана тогива плѣнство на Ка-
ѳиръ мѣсеца декемврия 22 день такава неволя нападе на християни
ги на огань изгориха и други маки кой да изкаже"?

2. Въ юбилейния сборникъ за 25-годишнината отъ първия из-
скъ на Габровската Априловска гимназия, стр. 103 е казано:
оунїя дагліе де беха на Калоферъ оутидоха по кашлите, а други са
е на пазарджишка каза и горѫтъ селата, и Панагюрище изгорих(а)
говина, и друго много зло сториха". (Писмото е отъ 22 мартъ 1800 г.).

3. За кѫрджалиитѣ ми разправя на 3 авг. 1880 г. баба
рия Браничевска (Чукурлийка):

Тя ги помни дважъ. Първиятъ пѫть тя била 7—8 годишна.
гала съ съсѣди въ Карлово и тамъ я намѣрила майка ѝ,
ито едвамъ се отървала. Въ Карлово седѣли два мѣсеца. То
ю заградено съ стѣна, която имала 3—4 порти и кули, от-
го карловци наблюдавали кѫрджалиитѣ. Тия дохождали до
отитѣ, но карловци не имъ отваряли. За тая стѣна споме-
ва и г. Иречекъ (Княж. Бълг. II, 165). Прѣди 50—60 години
била съборена. — Втория пѫть кѫрджалиитѣ дошли прѣзъ
ара-планина по Коледа, по пъртината, която направили сви-
гѣ, що ги докаралъ Мирчо Поповъ. Кѫрджалиитѣ дошли до
нака и най-първо убили Мирча. Пакъ се разбѣгали хората.
бини Мариини бѣгали пакъ въ Карлово и сега тамъ седѣли
етина дни. Дошълъ Тръстеникъ-паша, викналъ телалинъ:
ой отдѣто е, да си върви, защото, който не си отиде, ще
запалятъ на машала». — Въ Карлово имало събрани хора
ь Клисура, Копривщица и отъ много други села. Пръснали
всички. Кога бабини Мариини се върнали въ Калоферъ, на-
рили всичко ограбено и изгорено: били остали само петде-
тина голи кѫщи. По десеть семейства и по 20 души седѣли
една кѫща, додѣто се направятъ кѫщи. Слѣдъ кѫрджа-
итѣ дошълъ Манафски паша и стоялъ въ Калоферъ два мѣ-
ца. Слѣдъ него миналъ Шкодра-паша и послѣ — низамитѣ,
ито щѣли да сѣкатъ хора. Прѣди 180—200 години хората
черкували по Св. Никола, Сливакътъ, Св. Петъръ, Св.
ойца, Св. Илия и Лила.

Пѣсень за вторитѣ кѫрджалии, слушана отъ баба Мария:

Пушка се пушна въ Мара-Гидикъ,
Ей заваллио, ти Еминъ-аго (рефренъ)
Втора се пушна въвъ ливадитѣ,
Третя се пушна въ Алтѫнъ-Калоферъ.
Па изловиха младитѣ булки,
Младитѣ булки и годеници.
И Тодорица Караминкова
И ощъ Марийка Татичкова.
Па имъ туриха на глава фесче
И на фесче жълти алтѫни,
Направиха ги на гивиндии

оиитѣ кѫрджалии ми разправя на 10 авг. 1880 г.
а Енювица Колимайкова. И тя казва, че тѣ дошли

за Коледа откъмъ Ново-село (Загоре), прѣзъ планината по пъ
тината направена отъ свинитѣ. Кѫрджалиитѣ толкова бързал
че на конетѣ имъ имало кървави пишляци. Едни хора избѣ
гали, други остали. Кѫрджалиитѣ веднага запалили плѣвнит
и кѫщитѣ покрай Калоферъ и изловили и иззатворили оста
литѣ хора. На мѫжетѣ туряли нажежена тава на гѫрдитѣ
нажежена верига на шията. На Петка Кулаксѫза тогава от
рѣзали ухото. Младитѣ булки и момитѣ си чернили лицето с
сажди и се криели по тавани и зимници, но пиенитѣ кѫрджа
лии тарашували по кѫщята, намирали ги, носѣли имъ сапунъ
вода да се измиятъ — искали и сами да имъ поливатъ —
ги карали да ги служатъ съ ракия и кисело зеле. Имало в
Калоферъ Генчовскитѣ, Млъчковитѣ Гирганъ и Стоянъ и други
Тѣ се мушкали прѣзъ комшулуцитѣ, избивали кѫрджалиитѣ
взимали имъ конетѣ и избѣгвали. Самитѣ кѫрджалии ходѣли т
си викали помежду си: «Я чуйте брее! . . . . вардете се от
Генчовцитѣ.—Вторитѣ кѫрджалии седѣли въ Калоферъ 2 мѣсец

Кѫрджалийски пѣсни слушани отъ казаната чина Енювиц

I.

По край Дунавъ ходятъ все бѣли пандури,
Бѣли коне ерчатъ и се наговарятъ:
«Кога ли щемъ оти въвъ Алтѫнъ-Калоферъ
И да си наземемъ въвъ Алтѫнъ-Калоферъ
Отъ младитѣ булки се куфаръ чопрази,
Отъ годеницитѣ се върви алтѫни
И отъ подѣвкитѣ се златни мингуши,
Отъ пеленачета златни тепелици?»
Едни други думатъ и се заговарятъ:
«Хайде да не ходимъ въвъ Алтѫнъ-Калоферъ.
Фирманъ да имъ пишемъ, фирманъ даалийски!»
Пакъ се вкупъ берѣха, фирманъ си пишеха:
«Нека ни изпратятъ чорбаджиитѣ
Петдесеть товара куршумъ и чистъ барутъ,
И петдесеть феса се пълни съ алтѫни
И петдесеть чифта червени калеври.
Ако ли не пратятъ, въ Калоферъ ще дойдемъ,
Равенъ ще го сравнимъ, бостанъ ще посѣемъ»
Фирманъ ми дошълъ въвъ Алтѫнъ-Калоферъ
До Петка Топалътъ, до камзамалинътъ,
До Петка Топалътъ и до Стойка Радовъ.
Тилалинъ завика изъ Алтѫнъ-Калоферъ:
«Берете се мало, мало и голѣмо
При Петка Топалътъ, при камзамалинътъ:
Фирманъ ще се чете, фирманъ даалийски!»
Събраха се мало, мало и голѣмо,
Та фирманътъ четатъ, жално милно
А чорбаджиитѣ само се чудѣха,

Какво да си чинатъ, какво да си правятъ.
Единъ другиму си тихомъ говорѣха:
«Да имъ не пращаме, хайде да бѣгаме!»
А Петко Топалътъ имъ дума думаше:
«Че ний си имаме, та ще бѣгаме,
А сиромаситѣ, какво ще да чинатъ?»

II.

Палювица Палю дума:
«Излѣзъ Палйо, та да чуешъ —
Хора гълчатъ, коне цвилятъ»
Той дойде на малки врата,
Та да види, какво има:
Били пусти даалии.
И хванаха млади Паля.
Палювица Паля чака,
Паля чака, Паля нѣма.
Пушки пукатъ, хора пищятъ.
Палювица глава удря,
Пръсти кжрши, сълзи рони,
Дума дума и нарежда:
«Че кому ме, либе Палйо,
Ти оставяшъ съ дребни дѣца?»

III.

Дошли сж пусти даалии.
Старо сѣкатъ, младо робятъ.
Та сж Марийка хванали,
Марийка мома годена.
Па си Марийка завели
На край на свети Рангела,
Та си я обзе Кара-Физъ.
Пакъ я хубаво прѣмѣни,
Даде ѝ връва алтжни,
Тури на мека постелка
До неговото колѣно,
Тачи Марийки думаше:
«Не бой се, мари Марийке,
Ти си вечъ моя при мене!»
Тачи изъ село пращаше
Да ловятъ роби, робини,
И ги при него водѣха.
Ей че си водятъ Марийки,
›ийкиниятъ годеникъ;
амина го водѣха.
›о видѣ Марийка,

Въ глава се съ ржцѣ биеше
И ситни сълзи ронѣше.
Кара-Физъ дума Марийки:
«Защо си плачешъ, Марийке,
Какъвъ ти й тоя, Марийке?
Да не е братъ, я роднина?»
Марийка дума думаше:
«Че тоя ми е годеникъ,
Затова плача за него . . . »
Кара-Физъ ядно думаше:
Прѣдъ нея да го погубятъ.
До двамина го сѣчеха;
Мръвки по мръвки падаха.
Марийка много плачеше
И си ржцѣтѣ кжршеше.
Кара-Физъ дума Марийки:
»Я мълчи, мари Марийке,
Азъ съмъ по-добъръ отъ него».

5. За кжрджалиитѣ дѣдо Паничковъ ми пише:

«Кжрджалиитѣ много пжти се опитвали да влѣзат Калоферъ, ала не могли, защото го бранѣли *Генчоолларъ*. пава Мита Дишина имъ бѣше леля. Синъ ѝ Стойко ход Ботевата чета — казватъ, че билъ още живъ. — При вто идване на кжрджалиитѣ въ Калоферъ имало за ага единъ турнакъ калоферецъ, братъ на монахъ Теофила. Той изма калоферци, като имъ казалъ, че по тоя студъ балканътъ проходимъ, нѣма пъртина. Кжрджалиитѣ ги било ядъ на к ферци, че тогава бѣха убили голѣмеца имъ Еминъ-ага, к казва и пѣсеньта му;

Пушка се пукна въ Мара-Гидикъ
Ей заваллио Еминъ-ага
Дей гиди калоферци...

Като дошли кърджалиитѣ по Коледа, хората се ра гали, кой кждѣ могълъ, най-много отишли въ Карлово. М другитѣ булки и моми, кжрджалиитѣ хванали и хубави Лала Татичкова и я повели съ гивендиитѣ. Послѣ хвана мжжа ѝ Кира. Ето и пѣсеньта имъ:

Киру Лали дума,
Лале Татичкова:
»Мило ли ти й, Лале,
За Алтжнъ-Калоферъ,
За шестьтѣ черкови [1])
И седми манастирь?«...

Послѣ Лала се върна съ мжжа си. Тя имаше двама с

[1]] 3 черкови и 3 въ метоситѣ на калугерки лини, подъ св. Архангелъ и на полето.

Иванъ и Атанасъ. Атанасъ бѣше юнакъ, а Иванъ — по̀-голѣмиятъ — едвамъ виждаше да шие.

Кѫрджалиитѣ хванали и малка Мирчовица и нея направили гивендия. Тя и друга една жена отъ селата избѣгали, та се скрили въ единъ листникъ (натрупани на купа храсти съ суха шума) и краката имъ измръзнали. Отъ Карлово калоферци изпращали въ Калоферъ Кара-Кѫня да изкупува отъ кѫрджалиитѣ хванатитѣ хора, но той се скоро връщалъ и казвалъ, че го обрали. Давали пакъ пари, а заробенитѣ още стояли вързани и гладни. Понѣкога кѫрджалиитѣ карали заробенитѣ да имъ пѣятъ. Едно момче, както свирѣло съ гайда и пѣело: »Днеска съмъ тука, утрѣ ме нѣма«...единъ кѫрджалия извадилъ пищола, убилъ го и далъ гайдата другиму да свири. Друго момче като плакало, кѫрджалията го каралъ да пѣе: »Стано, моме Стано«...,а връзанитѣ другари му думали да пѣе, за да не бѫде убитъ като гайдаря. То почнало, ала не могло да пѣе, и кѫрджалиятъ го убилъ. Дѣда Илия накарали да копае да дири имане. Той копалъ и намѣрилъ бакѫрени съдове и разни дрехи. Той пришепналъ на кѫрджалиитѣ, че иска съ тѣхъ да тръгне. Изпитвали го 2—3 дена, приели го, дали му тѣхни дрехи и конь, ала той още прѣзъ нощьта избѣгалъ прѣзъ Гола-могила. Другаритѣ му много бой изяли за него. — Една нощь Генчоолу издебналъ кѫрджалиитѣ, кога пиели ракия, та ги заметналъ отвънъ въ стаята, па взелъ конетѣ имъ и избѣгалъ, като ги навързалъ за опашкитѣ имъ. Кѫрджалиитѣ съсипали Калоферъ и се махнали«...

6). Въ книгата си Описание на Пловдивската епархия (1819) Виена, стр. 33—35) попъ Константинъ пише нѣщо за кѫрджалиитѣ. »Това село, каже, е било по̀-голѣмо, ала то е изгаряно отъ разбойници, та сега, слѣдъ като се поднови, има 500—600 кѫщи«.

7). Г-нъ Иречекъ пише (княжество България. II, 375) че въ кѫрджалийски врѣмена Калоферъ много си изпатилъ. Въ 1799 г. българинътъ Индже войвода съ 200—300 кѫрджалии пратилъ извѣстие до чорбаджиитѣ веднага да му пратятъ три феса алтѫни, иначе ще дойде да си ги вземе амъ. Чорбаджиитѣ, като смѣтали, че поради дебелия снѣгъ не ще може изпълни заканата си, не пратили нищо. Тогава Индже-войвода внезапно дошълъ отъ Ново-село прѣзъ Мара-Гидикъ въ Калоферъ, тъкмо на Коледа. Щомъ жителитѣ узнали това, избѣгали прѣзъ нощьта въ Карлово, добрѣ укрѣпено. Единъ дѣдо, тогава пеленаче, го хвърлила отчаяната му майка въ снѣга, ала други бѣжанци, които идѣли отпослѣ, намѣрили дѣтето и го взели съ себе. Кѫрджалиитѣ обрали и изгорили пустия Калоферъ. Сѫщото направили и при второто нападане въ 1804 г.

Въ една драма, — Кара-Феизъ, отъ Д. Тодоровъ (Плѣ-
9), въ II дѣйств. I явл. Кара-Феизъ говори, че въ по
нападане на Калоферъ онбашията байряктарьтъ се

билъ разтѫжилъ, задѣто били избити десеть млади хубав
Абдулъ, единъ отъ приближенитѣ до Кара-Феизъ, говори
това билъ потурченията Стоянъ родомъ отъ Калоферск
голѣме юнакъ. Въ IV дѣйств. 1 явл. кѫрджалиятъ Дервишо
говори, че му паднала въ рѫцѣ една калоферка, чудесна
бавица. Молилъ я всѣкакъ да му се прѣдаде, тя не склан
Една сутринь я намѣрилъ самообѣсена съ една тънка вр
Толкова знаемъ за кѫрджалийскитѣ нападания на Калоф

Христю Ботевъ.

Изобщо за кѫрджалиитѣ малко се знае. За тѣхъ
гателенъ разказъ ни дава г. Ст. Заимовъ, въ Денница, г. II, кн.

Забѣлѣжка до освободителната война (1877.) Калоф
административно спадаше въ нахия Гйопса, Пловдивска
Пловдивски санджакъ, Одрински виляетъ[2]), — а духовно
подчиненъ на Пловдивската митрополия(Пловдивска епар

---

[2]] Европейска турция се дѣлѣше на 9 веляета. Одринскиятъ вил
имаше 5 санджака: Одринъ, Сливенъ, Текирдагъ, Гелиболъ и Плов
Пловдивскиятъ санджакъ имаше 8 кази: Стара-Загора, Казанлъкъ.
панъ, Хасково, Султанъ-ери. Ахѫ-челеби, Т -Пазарджикъ и Плов
Пловдивската каза пъкъ имаше 5 нахии: Рупчосъ, Конушъ, Ко
тепе, Караджа-дагъ и Гйопса. [Вижъ в. Право Цариградъ] г. IV
Лѣтоструй на Хр. Г. Дановъ г. II [1870] стр.70. — И на дв
взето отъ Courrier d Orient, издаванъ на френски въ Цариград

Д. Х. Гендовъ.

Историята

на Калоферъ отъ 1852 до 1877 г.: вѫтрѣшно държавно и общинско управление, поминъкъ, развитие, странствование, дѣятелность и помощи отъ поименовани личности, изгарянието му въ 1877 г. и по-нови исторически бѣлѣжки за освобождението, съединението на Румелия и наименованието на Фердинандовъ върхъ въ калоферския балканъ.

До освобождението Калоферъ броеше около 1000 кѫщи съ жители около 4500 души. Турското правителство се прѣдставляваше отъ единъ мюдиръ, който се назначаваше отъ Пловдивския паша, въ чийто окрѫгъ влизаше и г. Калоферъ. Думата мюдиръ значи нѣщо като прѣдседатель на градски съвѣтъ, а думата паша — като окрѫженъ управитель. Мюдиръ-тъ имаше подъ своя команда около 8—10 душъ стражари турци, които церковно-училищното настоятелство избираше и имъ плащаше калоферската община, а само на мюдира плащаше турското правителство мѣсечно по петь лири турски за всичко. Така слѣдваше назначението на стражаритѣ до 1862 година, а послѣ почна да ги изпраща централното пловдивско управление и облѣчени съ форма, и тогава ги нарекоха жандарми. Градецътъ се състоеше сáмо отъ българи, имаше и цигани отъ мохамеданско вѣроизповѣдание около 40 кѫщи на край града. Често мюдиритѣ не знаеха да четатъ и да пишатъ, защото едва ли въ мѣсеца тѣ еднажъ получаваха писмо отъ централното управление, и то съ подкана да внесатъ пари за данъка. Въ тоя периодъ дохождáха много мюдири, ала помня имената само на 4 души: Ферадъ-ага, Мустафа-ага, Хаджи Мустафа-ага и Ибриямъ-ага. Само послѣдниятъ бѣше грамотенъ и отъ г. Карлово, приселенецъ отъ островитѣ. Хаджи Мустафа менъ призоваваше да отговарямъ на турски язикъ на писмата му до пловдивския паша. До 1862 година мюдиръ-тъ имаше по голѣма власть, съ изключение случаитѣ на убийства, голѣми обири, нападения и пр., за които произшествия той извѣстяваше въ централното управление. За пó-малки прѣстѫпления той наказваше съ затворъ 1—2 мѣсеца. Съ затворъ наказваше и неизправнитѣ длъжници, като изслушаше двѣтѣ страни, или прѣдѣлячше срокъ за изплащане, който не можеше да се отзатворъ веднага ще послѣдва. На нѣкои необуз-ни или пияници, той пó-напрѣдъ удряше по по краката и тогава ги туряше въ затвора.

Когато старѣитѣ молѣха за намаление наказанието на нѣкого или за опрощаването му, той се съгласяваше, но лицето да даде по една ока кафе и захарь за конака, гдѣто дѣйствително много кафе и захарь се изразходваше. Мюдиръть слушаше за всѣко нѣщо и, като разберѣше, заповѣдаше да се изпълни това, което той намираше за справедливо. Стражаритѣ бѣха длъжни да изпълняватъ неговитѣ заповѣди; тѣхна длъжность бѣше и всѣка нощь да патрулиратъ изъ градеца; поне два пѫти въ седмицата се прѣдвождаха отъ самия мюдиръ. Всичкитѣ дѣйствия на мюдира се извършваха безъ всѣка писменность, само на слово. — Слѣдъ 1862 година разправии за земания и давания почнаха да се гледатъ отъ карловския кадия (мирови сѫдия) който въ мѣсецъ еднажъ за 2—3 дена идваше въ Калоферъ; въ прѣстѫпления, за които се прѣдвиждаше затворъ, лицата се изпровождаха въ гр. Пловдивъ, а на мюдира работата остана да бѫде за събиране на данъцитѣ и да пази общото спокойствие и реда. Мюдиръть не посѣщаваше почти никоя кѫща, той живѣеше въ конака, който бѣше общинско здание, а дърва общината даваше; всѣки единъ дърварь бѣше длъженъ прѣзъ годината да стовари една кола дърва на конака и една кола на училището. Отъ 1852 до 1877 година отъ страна на мюдира или на жандармитѣ нищо насилствено не се е взело изъ нѣкой калоферски домъ. Калоферъ се радваше на голѣма автономия и почитъ между турскитѣ централни власти. Въ тоя периодъ отъ характеръ на убийство и грабежъ вѫтрѣ въ града се случиха слѣдующитѣ произшествия. Богатия Хаджи Недю Тюлевъ една нощь нападнаха турци въ дома му, обраха го и го отвлѣкоха съ себе си. Слѣдъ една седмица мрътвото му тѣло се намѣри въ гйола при с. Доганджие. Слѣдъ нѣколко години — обаче не можеше да се докаже, да ли турци, да ли жандарми, да ли българи, бѣха извършили туй, защото нея нощь квартируваше въ града единъ полкъ турска войска, намѣриха се на сутриньта въ срѣдъ града въ дома имъ Тоно С. Славовъ и съпругата му Парашкева удушени съ кърпи въ устата имъ. Това е станало за грабежъ, защото Тоно винаги имаше готови пари. Друго, слѣдъ пазаря въ дюкеня на Стойчо Хр. Бешикташлиевъ се намѣри слугата му съ отрѣзана глава. Общото мнѣние бѣше, че това е работа на жандармитѣ, но не се доказа. Имаше и два обира на дюкени; може да е имало и още нѣщо, но като не е отъ голѣма важность, не си спомнямъ. — Това прѣдставихъ, за да се види, доколко е билъ Калоферъ въ сигурность или не за своето развитие. Други нападения или изкуствени измами на домове не е имало, а това се длъжи не на нѣкаква полиция или на нѣкакви закони, каквито ги нѣмаше, а на патриархалния моралъ: «чуздото е чуздо». Никой не желаеше да остави своитѣ грѣхове да ги изплащатъ неговитѣ [illegible]ове и внуци до четверто колѣно.

Калоферъ имаше голѣмо сношение съ Цариградъ, а прѣнасячи на стокитѣ бѣха турски кираджии отъ околнитѣ села, и никому не е се изгубило за петь пари стока, нито пъкъ да е пострадавало нѣкое малолѣтно момче, които съ десетки ежегодно съ тѣхъ се изпращаха въ Цариградъ за шивачи при своитѣ тамъ бащи, сродници или приятели. Турцитѣ, и тогава и сега, вѣрватъ, че на оня свѣтъ тѣхнитѣ и нашитѣ души нѣма да бждатъ заедно, но за тоя свѣтъ на българитѣ, като на тѣхни подданици повѣрени имъ отъ Аллаха, боеха се умишлено да сторятъ зло, ала отъ появяването на Раковски и Любенъ Каравеловъ, които почнаха съ перо да работятъ за възражданието на България, и отъ революционнитѣ движения на Ст. Караджата, Х. Димитъръ, Христо Ботевъ, Бенковски и др. тѣ се възбудиха и станаха наши зломисленици. Отъ тогава се започва нова и лоша епоха за българитѣ въ османската империя. — Събуденитѣ мжже почнаха да се прѣслѣдватъ.

Калоферъ годишно даваше на турското правителство слѣдующитѣ данъци: 1) *Виргия*, т. е. даждие, което обемаше: емлякъ, търговия, индустрия, занаятъ и пр., 60 хиляди гроша (5 гроша единъ левъ); върху тѣхъ се прибавяха и 30 хиляди гроша за въ полза на училищата и общински разноски. Въ едно общо събрание се избираше комисия, която раздѣляше на осемь класа податнитѣ: I класъ плаща 300 гроша, II — 200 гроша, III — 150 гроша, IV — 100 гроша, V — 75 гроша, VI — 50 гроша, VII — 25 гроша, VIII — 15 гроша. Бѣднитѣ, които нѣматъ възможность, се освобождаваха. Класификацията отлеждаше тазгодишното състояние. Понѣкога за общински ползи се прилагаше и равна на данъка сума гр. 60 хиляди, когато имаше да се прави училище, църква, или за дългогодишния процесъ съ околнитѣ турски села за мерата. Турското правителство не земаше никакво участие въ това размѣтание и не слушаше никакви оплаквания. 2) *Беделъ-аскерие*, т. е. военененъ данъкъ 50 хиляди гроша. Сжщо избрана комисия го размѣташе споредъ състояние върху всѣки мжжъ отъ 20—50 годишна възрасть: I класъ плащаха 50 гроша, II класъ — 35 гроша, III класъ — 25 гроша. Съставяха се окончателнитѣ списъци въ два вида еднообразни тевтери, еднитѣ оставаха на съхранение въ церковно-училищното настоятелство, другитѣ се даваха на двама кабзамали (бирници), които всѣки день ходѣха по своитѣ си квартали и събираха пари, кой колкото имъ даде. Кабзамалитѣ ги записваха въ тевтеритѣ си и заминуваха, безъ да даватъ нѣкаква квитанция. Никога не е имало оплакване за нѣкакво злоупотрѣбление. Даже единъ примѣръ нѣма. Кабзамалитѣ всѣка сжбота вечерь се явяваха при касиера на церковно-училищното настоятелство и му прѣдаваха паритѣ. Касиерътъ ги записваше въ крайнитѣ листове на тев-
даше въ счетоводнитѣ книги на настоятелст-
вителство съ заповѣдь на дебела и твърда

като мешинъ книга обявяваше на калоферската община, че за виргия иска 60 хиляди гроша и за беделъ 50 хиляди гроша и ги изпровождаше на мюдира, тоя ги прѣдаваше на църковното настоятелство, а послѣднето — на касиера. Трѣба да се знае, че настоятелство и касиерътъ работѣха безплатно по изборъ, и никой не можеше да откаже на избора. Изплащанието на тия даждия ставаше по на три мѣсеца. Ако общината не побързаше да внесе пари, мюдирътъ, щомъ получи заповѣдь за пари, веднага извѣстяваше на касиера; послѣдният, ако има готови пари, призоваваше кмета, прѣдаваше му сумата, заедно съ мазбатата, т. е. заповѣдьта, и той, като отиде въ Пловдивъ, прѣдаваше паритѣ въ ковчежничеството, което записваше на гърба на заповѣдьта за получаване на сумата и повръщаше касиеру заповѣдьта. Ако касиерътъ нѣма готови пари, призове нѣкои състоятелни граждани, направи за единъ мѣсецъ безлихвенъ заемъ и внесе въ казначейството исканитѣ пари. Безъ знание на настоятелството и на касиера, който водѣше въ пъленъ търговски редъ счетоводни книги за постжпление на данъци, приходи и разходи: общински, училищни, църковни и монастирски, — не можеше нито единъ грошъ да се израсходва. Центрътъ на паричнитѣ дѣйствия бѣше касиерътъ, а неговитѣ книги бѣха подъ контролата на настоятелството. Сега да кажемъ и за другитѣ данъци и за тѣхното събиране. 3.) *Ашаръ*, т. е. десетъкъ на зърненитѣ произведения, ливади, лозя и триндафилъ. За картофи и овощия десетъкъ не се взимаше. Десетъкътъ се продаваше на предприемачи, които имаха право и въ натура да взематъ зърненитѣ произведения, или се споразумѣваха съ производителитѣ по пазарнитѣ цѣни и вземаха пари. 4) *Интизапъ*, т. е. мѣрение храна на една кола единъ грошъ, клане добитъкъ 20 пари на глава, вносъ отъ вънъ дърва 5 пари на кола, пазаренъ день сергия на пазаря 10 пари, износъ ни една кола шаяци и гайтанъ 5 гроша, всѣки работенъ чаркъ за гайтанъ на мѣсецъ гроша $2^1/_4$. Тоя данъкъ се събираше отъ прѣдприемачъ — 5). *Бегликъ*, т. е. данъкъ на овци и кози по 4 гроша на глава, тоже събиранъ отъ прѣдприемачъ. 6). *Серчинъ*, т. е. данъкъ за свини, по 3 гроша на глава. Тѣ се прѣброявиха отъ общината и се даваше списъкъ. 7) *Русадие*, т. е позволително за правопродаване питие. Издаваше нарочно чиновникъ, който, като провѣри кръчмитѣ и ги тури подъ I-а и II-а категория, вземаше за I-а 60 гроша за II-а категория 40 гроша. Сжщиятъ чиновникъ, ржководещъ се отъ тевтеря на десетъка, за 300 оки грозде не взимаше нищо като домашно употрѣбление, а за горницата отъ 300 оки произвождаше смѣтка, джибритѣ колко оки ракия сж дали и взимаше по 15 пари на една ока ракия. Дюкяни, работилници бояджийници не плащаха нищо: тѣ се подразбираха въ вергията. — До 1863 година градътъ имаше само единъ избиранъ

кметъ, който прѣдставляваше общината съ печата си, безъ никаква кореспонденция. Той получаваше годишно 50 лири турски, понеже на свои разноски издържаше конь, който често му трѣбаше. До тая дата на заптиетата помаци, които общината избираше, мѣсечно се плащаше по 125 гроша, на двама разсилни българи въ конака — тоже по 125 гр., на 4 душъ горски пазачи по 100 гроша и на двама кабзамали по 25 лири турски годишно, безъ всѣка гаранция. — Тогава на хората нито имъ идѣше на умъ да искатъ гаранция. Чуздо нѣщо никой не помисляше да усвои. Всичкитѣ вземания—давания ставаха между двѣ лица и третия Богъ. Ако отъ ония врѣмена станѣше днесъ нѣкой отъ гроба и видѣше въ какво недовѣрие единъ къмъ другъ се намира свѣтътъ, — той веднага щѣше да се върне тамъ, за да не гледа този моралeнъ упадъкъ, който отъ день на день се увеличава, прѣдъ видъ голѣмата лакомия, която ни е завладѣла. А пъкъ лакомията и недовѣрието ускоряватъ злополучието на народитѣ, защото не съдържатъ моралъ.

8. Данъкъ за тапии, т. е. нотариялeнъ. Въ мѣсеца еднажъ идваше чиновникъ, изслушваше покупки и продажби на имоти и прѣбираше мито 3%, а за ония по наслѣдство 1% отъ стойностьта и слѣдъ три години идваха тапиитѣ отъ Цариградъ, чрѣзъ сѫщия чиновникъ. Други даждия нѣмаше. Въ 1863 година Турция финанциялно изпадна, кредитнитѣ ѝ книги отъ 100 паднаха на 25. Почна да се страхува и отъ българското пробуждане. Българитѣ бѣха започнали икономически да завладѣватъ турцитѣ, за това въ него врѣме се заповѣда: въ всѣки български градъ да се избере по единъ кметъ, по единъ помощникъ и по шесть члена, да се устроятъ и прѣдставятъ списъци за всички възрастни мѫже единъ за другъ поржчители и всѣки възрастенъ човѣкъ, който отъ една околия отива въ друга, да се снабди съ тескере; инакъ, ще се смѣта за подозрителeнъ човѣкъ. Независимо отъ това, Цариградското правителство изпрати по всички вилаети висши чиновници, които дадоха наставление на турцитѣ, че всѣки единъ, който е взималъ отъ християнинъ, евреинъ и пр. пари съ лихва, може 20 годишнитѣ си смѣтки да повърне и да иска отъ кредитора обратно паритѣ, ако му е плащалъ повече отъ 12% лихви. Слѣдъ тази обиколка турцитѣ вечъ не платиха дългъ, и кредиторътъ не смѣеше да иска, защото не знаеше, каква клопка ще му се устрои. Висшиятъ чиновникъ за Пловдивския окржгъ бѣше Носрадъ бей. Азъ го добрѣ помня, като имахъ банкерски сношения съ турскитѣ села: Доймушлари, Окчулари, Малко-село и Голѣмо. Много пари ми пропаднаха въ тия села. До Носрадъ бея турцитѣ се страхуваха отъ дългъ, слѣдъ него станаха настоящи човѣци.

Църковно-училищното настоятелство. Въ едно многолюдно събрание отъ всички съсловия избираше се за една година

подобно настоятелство да води дѣлата на кметството, училищата, цѣрквитѣ и монастиря. Това настоятелство състоеше отъ единъ свещеникъ и единадесятъ миряни, които пъкъ измежду си избираха прѣдседатель, касиеръ и писарь. Тѣ всички безплатно работѣха. Всѣки четвъртъкъ имаше засѣдание и рѣшенията му се записваха въ протоколнитѣ книги. Учителитѣ и учителкитѣ се избираха и плащаха отъ това настоятелство. Всѣкакви по тевтеръ приходи отъ пасбища въ балкана, отъ църкви и монастирь прибираше все настоятелството. Това настоятелство, по доброволно идване до него, гледаше търговски недоразумѣния, наслѣдствени недоразумѣния, морални домашни прѣпирни и отечески удовлетворяваше странитѣ съ право и искрено разбирание и всѣкога странитѣ си излизаха съ задоволство и даваха доброволна помощь на настоятелството. Разглеждането на подобни дѣла се вписваше въ протоколитѣ и по желанието на странитѣ даваха се прѣписи, които турскиятъ сждъ и администрация уважаваха, въ случай че нѣкой иска да измѣни исказаното мнѣние на настоятелството. Това настоятелство разполагаше и съ единъ капиталь отъ 100 хиляди гроша, които съ 12% годишно даваше на занаятчии за улеснение. А ето какъ се състави тоя капиталъ. Калоферъ, като търговски и индустрияленъ градъ, слѣдъ Кримската война забогатѣ много. Старитѣ намѣриха за благоврѣменно и споредъ състоянието опрѣдѣлиха, кой колко помощь да внесе въ настоятелството за образуване училищенъ капиталъ. Въ кжсо врѣме се събраха 200 хиляди гроша доброволна помощь. — Този капиталъ, като принасяше полза на занаятчиитѣ и на еснафа, принесе и една друга голѣма полза. Понеже вече устарѣваше учитель Ботю, на когото ученията и духътъ бѣха въздигнали Калоферъ на почетно мѣсто между другитѣ градове, настоятелството взема рѣшение, та отъ приходитѣ на тоя капиталъ изпроводи на учение най достойния ученикъ отъ Калоферъ Лазаръ Иовчовъ. Той бѣше свършилъ калоферското училище и учеше въ Цариградъ въ френското на Бебекъ училище. Слѣдъ три години настоятелството, като изчерпа капиталитѣ си по процеси за балкана, помоли цариградскитѣ калоферци да издържатъ възпитаника въ Парижъ, сега Негово Блаженство български екзархъ Іосифъ I-й — да се учи въ Парижъ и да замѣсти стария учитель Ботя. Но когато калоферскиятъ възпитаникъ свърши наукитѣ си, великиятъ везиръ Али паша поиска отъ покойния дѣдо Христю П. Тъпчилещовъ, извънредно почитанъ отъ турското правителство, да му прѣдстави за чиновникъ въ визирата.въ Цариградъ младежъ българинъ, който да знае френски, български и турски. Дѣдо Христю му прѣпоржчалъ г-нъ Лазара Иовчовъ, съ запазване правото да поиска и мнѣнието на калоферското настоятелство. Настоятелството, като узна това прѣдложение на великия везиръ, се събра на засѣдание, въ което и азъ гвувахъ. Едино-

душно признахме, че за всички българи ще бѫде много добрѣ, ако нашиятъ възпитаникъ завземе едно такова важно мѣсто въ визирата въ Цариградъ. Въ тоя градъ за всички българи, — било отъ Цариградъ, било отъ цѣла империя, — имаше единъ ходатай за нуждитѣ имъ прѣдъ В. Порта. Той бѣше дѣдо Христю. Него приемаха навредъ и думата му слушаха. Калоферското настоятелство прие прѣдложението на великия везиръ и рѣши да му изкаже благодарность за честьта, която му прави, като отъ неговата срѣда взима единъ човѣкъ за чиновникъ въ великото везирство. Слѣдъ това обаче, Провидѣнието рѣши да стѫпи калоферскиятъ възпитаникъ и на българския славенъ екзархийски тронъ, който вече отъ много години и до днесъ достойно завзема, и българскиятъ народъ отъ освободената часть на нашето отечество, както и отъ неосвободената, при всѣки случай и всѣгда изказва своята си почить, благодарность и голѣма надежда на Негово Блаженство. — Въ Калоферъ около 300 кѫщи бѣха съзидани по Пловдивски образецъ и добрѣ мобелирани, съ домашни килими, възглавници и мендерлици. Останалитѣ кѫщи по постройка бѣха второстепенни и третйостепенни, но всичкитѣ бѣха чисти и добрѣ постлани. По онова врѣмя, Калоферъ по богатство, развитие, етикетъ и носене приличаше на единъ малъкъ Цариградъ. Облѣклото на мѫже и жени бѣше смѣсено: едни носѣха дрехи отъ европейски платове, други — отъ мѣстни тънки шаяци, които въ всѣки домъ се работѣха много грижливо. Много жени носѣха въ изобилие огърлици отъ златни монети. Нѣма примѣръ нито въ най-далечния край, нѣкой насилствено да е грабвалъ отъ жена или отъ момиче подобна огърлица. Кога нѣкое бѣдно момиче поискаше да се натруфи съ златна огърлица, особно за свадба или за хоро, заемаше отъ роднини или отъ съсѣдки подобна огърлица и вечерьта я връщаше безъ повръда. Всѣкой, който се женѣше, обязателно даваше на бѫдащата си съпруга вѣнчална дреха и златни монети за една огърлица. Зестра не се искаше, не се искаше и условие, какви дрехи ще донесе невѣстата. Подобно искание се считаше за унижение.

Църкви. Въ Калоферъ имаше три църкви: св. Атанасий, св. Богородица и св. Архангелъ. Помня тия свещеници: Вълю, Петъръ, Тотю, Хрисантъ, Пенко, Димитъръ Стоиловъ, баща на Н. В. Прѣосв. Вратчанский митрополитъ и прѣдседателствующия на св.-Синодъ Константинъ, Нечо, Кръстю, Младенъ, Първанъ, сега архимандритъ Софроний, и Ст. Кѫневъ. Приходътъ отъ тия църкви достигаше до 10. хиляди гроша и се внасяше въ настоятелството за полза на училищата.

Училища. Въ центра на града въ една ограда бѣха мѫжза цѣлия градецъ училища. Класното училище постоше отъ четири класа, а по-рано имаше и пети класъ. ѣ отъ IV. класъ отиваха да слѣдватъ въ Цариградъ,

въ френското училище на Бебекъ, въ лицея на Галата Сарай, въ военно-медицинското и въ търговското гръцко училище на островъ Халки, а нѣкои въ г. Одеса. Рѣдко биваха случаитѣ да отиде нѣкой ученикъ въ западна Европа, поради дългото пѫтуване. Основнитѣ училища бѣха на нѣколко отдѣления и съ много ученици. Близу до мѫжкитѣ училища бѣха въ друга ограда женскитѣ: второкласното училище и основнитѣ училища. Въ женското училище винаги имаше и рѫкодѣлни учителки. Сегашнитѣ мѫжки и женски училища сѫ отново построени на старитѣ си мѣста. Прѣзъ тоя периодъ въ училищата сѫ прѣподавали тия учители: Райно Поповичъ, Ботю Петковъ, Сотиръ Зафировъ, Никола Касапски, Д. Славиди, Цаню Георгиевъ, Хр. Розовъ, Иванъ Вазовъ, Хр. Максимовъ, Спасъ Сѫйковъ, Ив. Чунчевъ, Хр. Ботйовъ, врѣмененъ помощникъ на баща си учитель Ботя, Първанъ Стоевъ, сега архимандритъ Софроний, Д. Финговъ, Ст. Кѫневъ, сега свещенникъ, Ст. Илевъ, сега запасенъ генералъ, Ованесъ Степаниянъ и Мехмедъ ефенди Иланъ-оглу. Учителки бѣха: Парашкева Шушулова, Богдана Хитева и Лала Тодорова. На класнитѣ учители се плащаше по 8—10. хиляди гроша, а на основнитѣ по 3—5 хиляди гроша. Освѣнъ наукитѣ, езици се прѣподаваха: руски, гръцки, френски, и турски. Училищното настоятелство избираше измежду си усърдно лице, като училищенъ инспекторъ, който всѣка седмица се явяваше въ училището и разгледваше бѣлѣжкитѣ на ученицитѣ по успѣха и поведението и наказваше лошитѣ съ виговори, и то публично прѣдъ всички ученици. Подобна почетна длъжность често и менъ бѣ възлагана.

Читалище. Добро здание за читалище се издигна на пазарския площадъ и се редовно посѣщаваше. Имаше и женско дружество, чийто капиталъ бѣ вложенъ въ облигации отъ източнитѣ желѣзници. Членкитѣ на това дружество се събираха всѣки недѣленъ день въ дѣвическото училище.

Калоферци бѣха ученолюбиви, задружни, не горделиви и съ стремежъ да странствуватъ. Знаемъ, че още въ 1814. година имало въ Виена три добри калоферски кантори на Христя Хината, на Киро Стоиловъ и на Стоянъ Караминковъ, но тогава поради войната съ Наполеонъ Бонапарта виенскитѣ банкноти съвсѣмъ паднали, тия кантори се опропастили, калоферци напуснали Виена и обърнали внимание къмъ Цариградъ, Мала-Азия и Одеса. Въ периода, за който говоря, въ Цариградъ е имало тия калоферски търговци: Хр. П. Тъпчилещовъ, Н. П. Тъпчилещовъ, Н. Бракаловъ, Т. Бракаловъ, Братя Комсиеви, Пѣю Ласковъ, Братя Симови, Д. Х. Тюлевъ, П. Стаматовъ, Хр. Караминковъ, Ст. Х. Гендовъ, Д. Х. Несторовъ, Д. Минчовъ, Братя Добреви, Цв. Илийчевъ, Ст. Комсиевъ, Н. Трифоновъ, Т. Барзовъ, Ив. Чокановъ, Ст. Увалиевъ, Дамянъ Павловъ, Братя Аджарови, Ст. Брадински, Хр. Груевъ, Н. Командаревъ, Драганъ Стойчовъ, а [illegible] ици на турската

ска за дрехи и съѣстни прѣдмети: Иванъ Дочооглу, Ат. Сп.
гваджиевъ, Т. Сватовски, С. Мечкаревъ и Н. Аврамовъ. Ос-
ъ горнитѣ лица, имаше и 35 абаджийски дюкяни съ по 20
и шивачи за дрехи и всичкитѣ съ порядъчни капитали.
жду тѣхъ най-видни бѣха Хр. Трацоловъ, Калчо Терекиевъ,
Драгановъ, М. Матеевъ, Д. Балтаджиевъ, П. Драгановъ, Хр.
овъ, Хаджи Хр. Шишовъ, Ив. Шишовъ, Стайко Димовъ, Иовчо
уровъ, Др. Чавдаровъ, и пр. А по разни страни изъ Цари-
дъ имаше и други 800 душъ шивачи, които работѣха дрехи
войската на горнитѣ подрядчици. Имаше калоферски аба-
ии въ гр. Измитъ, Бруса и другадѣ изъ Азия Въ Одеса
а първи и видни търговци: Николай Мироновичъ, Ст. Д. Тош-
ичъ. Тѣ морално и материално помагаха на калоферскитѣ
илища и тѣмъ се длъжеше богатата библиотека въ Кало-
рското училище. Въ г. Исмаилъ, Росия, и днесъ живѣе го-
иятъ търговецъ и банкеръ Г-нъ Георги В. Шоповъ. Слѣдъ
арянето на Калоферъ азъ, като кметъ, помолихъ Г-нъ
пова — молбата ми биде подкрѣпена и отъ майката му,
рогоуважаемата покойница Мария Ив. Шопова, която той
обожаване обичаше, та съ пълна готовность Г-нъ Шоповъ
ие и направи болница въ Калоферъ за стари и бѣдни чо-
ци; направи и грамадното гиздаво дѣвическо училище.
итѣ мотиви бѣха, че изгорѣлиятъ и убѣднѣлъ Калоферъ
а въпиюща нужда отъ подобна болница и че дѣвичес-
го училище бѣше просто, влажно, малко и всрѣдъ гроб-
та на църквата св. Атанасий — сѫщо жива гробница и че
ма другъ спаситель, който да избави ученичкитѣ освѣнъ
го. Благородниятъ Г-нъ Шоповъ оцѣни нуждитѣ и въздигна
Калоферъ тия два високи паметника, на които сега и бѫ-
щето поколѣние ще прави искренъ поклонъ. Прѣзъ сѫ-
то лѣто, кога се въздигна болницата, мобелира се съ 20
ла и почна да функционира на името и на срѣдствата на
ъ Шопова и като внесе въ банката отреденитѣ пари за
права на училището, — градскиятъ съвѣтъ взема рѣшение:
и единъ членъ отъ съвѣта, да отидемъ въ Исмаилъ и да
годаримъ Г-ну Шопову за голѣмото благодѣяние. Прѣди
че да направимъ това, азъ частно помолихъ Г-на Шопова
ми яви, дали желае да приеме подобна депутация. Той съ пи-
отъ 23. февруария. 1889 г., като ме моли да изкажа не-
ата благодарность на калоферци за чувствата, които хра-
ъ къмъ него, обяви, че не желае да приеме подобна де-
тация, защото за такива дребни работи не трѣбва да се
ави шумъ, но желае азъ, като роднина, безъ всѣка формал-
сть да отида въ дома му като гость. За жалость обаче,
лоферци не можаха да отгатаятъ тоя позивъ и да му да-
ъ възможность да се осѫществи. Азъ, като калоферецъ, и
тава и сега скрѣбя. Управлението на болницата е възложено
ленията отъ женския монастирь. Като Г-нъ Шоповъ

еднажъ прие и одобри мнѣнието ми, то слѣдъ смъртьта на Евлогия Георгиевъ му писахъ повторно за благодѣяние, но този пѫть за общонародно благодѣяние. Г-нъ Шоповъ бѣ най-близкиятъ приятель на покойния Евлогий Георгиевъ, и по поводъ на това, че послѣдниятъ остави голѣми суми да се създаде и издържа на вѣчни врѣмена на негово име университетъ въ България, съ което той туря едно второ слънце на българското небе — азъ се усмѣлихъ да прѣдставя Г-ну Шопову скромното си мнѣние за напрѣдъка на българския народъ, за който той толкова милѣе и за което доказателствата сѫ: благодѣянието му въ Калоферъ, помощьта на българската болница въ Цариградъ, Солунската гимназия и пр. Ако и да вѣрвамъ, че той всичко е наредилъ да обезсмърти името си, обаче много ползотворно щѣше да бѫде за българския народъ, даже до гдѣто е още живъ да създаде единъ фондъ, отъ приходитѣ на който по извѣстна и неизмѣнна програма за вѣчни врѣмена на негово име да се издава и да се изпраща безплатно на 3000 общини еженедѣлно периодическо списание по земледѣлие, скотовъдство, масларство, млѣкарство, винодѣлие, занаяти и индустрия, птицевъдство, овощарство, нови химически открития по тия клонове и начинитѣ и упѫтванията за продажба на нашитѣ произведения въ странство съ всичкитѣ продажни цѣни, прѣвозни, комисионерски, търговски и сезонни форми, като срѣдство за бързото ни развитие въ стопанството и търговията, най-паче въ търговията, която е постояна умствена война. Тъй съ тоя проповѣдникъ-учитель ще се даде възможность, всѣка селска колиба да се запознае съ науката и съ нейнитѣ благодатни плодове. Г-нъ Шоповъ съ това благодѣяние ще тури и още едно слънце на българското небе. За развитието и странствуването на калоферци, гръцитѣ въ Цариградъ ги наричаха български хиоти, защото отъ напрѣдъ и сега е извѣстно, че гърцитѣ отъ островъ Хиосъ (Сакѫзъ-адасѫ) сѫ най-развити и богати.

Поминъкъ въ Калоферъ. Търговцитѣ, абаджиитѣ, шивачитѣ и пр. въ Цариградъ и другадѣ въ странство внасяха въ домоветѣ си за поддържане годишно около по 25 хиляди турски лири. Женитѣ работѣха шаяци и прежда за гайтанъ. Калоферскитѣ шаяци навредъ имаха добра цѣна, а преждата за гайтанъ се обработваше по чарковетѣ. Работѣха 1000 чарка и всѣки единъ изкарваше годишно по 2000 топа гайтанъ. Гайтанътъ даваше голѣма печалба на женитѣ, бояджиитѣ, плетачитѣ и търговцитѣ. Годишното производство бѣше 50 хиляди пакети (маци) по 40 топа гайтанъ. Пакетътъ тежеше по $2^1/_4$ оки и се продаваше 105 гроша, а той се произвеждаше отъ 5 оки вълна 40 гроша, боя 20 гроша, а остатъкътъ 45 гр. остаяше за полза на женитѣ, плетачитѣ, търговцитѣ, бояджиитѣ и пр. Всичко се получаваха $2^1/_4$ милиона гроша. Другитѣ занаятчии:

сапунджии, желѣзари, папукчии, дърводѣлци, шивачи, грънчари кундураджии и пр. бѣха колкото да удовлетворятъ нуждитѣ на града и на околнитѣ три турски села.

Пасбища. Слѣдъ като се удовлетворяваше потрѣбата на градския добитъкъ, оставаха още голѣми пасбища по балкана и тѣ се продаваха на каракачани по 25 хиляди гроша годишно за полза на училищата.

Гора. Гора имаше въ голѣмо изобилие; при все това, много дърва за горене и за строене влизаха отъ селата Доймушлари и Окчулари. Кола дърва за горене се продаваше по 7—12 гроша. Лирата турска се броеше 104 гроша.

Въ тоя периодъ житото загария слизаше килото 80 оки до 35 гроша и се качваше до 180 гроша. Срѣднята цѣна се колебаеше между 70—100 гроша, въ повечето години. Покачването бѣше само една година, и то отъ юлия до септемврия.

Мжжкиятъ монастирь. Въ него живѣеха 4—5 отци. Помня Венедикта, Герасима, Теофила, Прокопия, Иосифа и Манасия. Игумена избираше църковно-училищното настоятелство. Монастирьтъ имаше около 80 стаи и отдолѣ обори, фурна и пр. Въ вжтрѣшния дворъ имаше доста голѣма и добра църква, на която празницитѣ бѣха Успѣние и Рождение на прѣсвета Богородица, 15 августъ и 8 септемврий. Жива стока имаше около 15 крави и около 200 кози и овци. Училищното настоятелство прибираше прихода отъ 15 августъ и 8 септемврий, а всичко друго остаяше за поддържка на монастиря и на отцитѣ.

Постоянитѣ търговци въ Калоферъ, които сж имали възможность и врѣме винаги да взиматъ живо участие въ дѣлата на църковно-училищното настоятелство, сж били: Недѣлко Бракаловъ, Т. Бракаловъ, Недю Начоглу, Хр. Пиронковъ, Н. Добревъ, Лаз. Топаловъ, Д. Х. Гендовъ, П. Павловъ, Хаджи Недѣлчо Кьойбашиевъ, В. Сотировъ, Хаджи Петъръ Аврамовъ, Наню Бояджиевъ, Генко Поповъ, Иванъ Ионка Драгановъ, Г. Славовъ, Начо Дойновъ, Хр. Брадиновъ, Т. В. Бракаловъ, Ив. Диамандиевъ, Петю Бояджиевъ. Д. Блъсковъ, Т. Блъсковъ, Гжчо Пиронковъ, Хаджи Тодоръ (Хаджи Паро), Д. Караминковъ, Др. Ив. Бацовъ, Драганъ Манджуковъ, Ст. М. Шишовъ, Иванъ Сахтиянджиевъ, Хр. Аврамовъ, Хр. Бацуровъ, и повечето отъ цариградскитѣ търговци и абаджии, когато сж дохождали въ Калоферъ. Тѣ достойно поддържаха авторитета на г. Калоферъ и се усърдно стараеха да се всѣкакъ подобрява и за това турското правителство много почиташе тоя градецъ. Само еднажъ е имало изненада. Нѣкои зломишленници пошушнали на пловдивския паша, че църковното настоятелство отъ размѣтанитѣ пари върху вергията една часть изпращало на българския революционенъ комитетъ въ Букурещъ, — а тоя комитетъ бѣше страшилище за турцитѣ; стигаше за нѣкого да се каже, че има сношение съ него, веднага го заточаваха въ Диаръ-бекиръ. Пловдивскиятъ паша веднага изпраща въ Калоферъ конни стражари,

които отведоха въ Пловдивъ училищно настоятелство и заедно съ счетоводнитѣ и протоколнитѣ книги. Пашата тури отъ своя страна комисаръ Топалъ Есадъ бей, който знаеше и български, и въ една широка стая на Панаиръ-ханъ въ Пловдивъ въ разстояние на 15 дена той провѣри книгитѣ. Оказаха се по редъ всичкитѣ постжпления и разходи за петь години и че настоятелството нѣма никакво сношение съ горѣказания комитетъ; само тогава му се дадоха обратно книгитѣ и се освободи отъ отговорность.

Изгарянето на Калоферъ и послѣдствието. Слѣдъ обявяване на освободителната война на 6 юлий 1877 г., въ Калоферъ пристигнаха отъ Шипка стотина казаци съ единъ офицеръ. Въ Калоферъ имаше турска войска стотина души, но избѣга отъ страхъ прѣди единъ день; избѣга и мюдиръть съ стражаритѣ къмъ Пловдивъ. Казацитѣ посрѣщнахме съ соль и хлѣбъ, съ хоругви и съ свещеницитѣ край града, отведохме ги въ църква, гдѣто се извърши молебенъ, и имъ дадохме обѣдъ въ дома на Лаз. Топаловъ. Слѣдъ обѣдъ казацитѣ ходиха до селата Митиризово и Баня и вечерьта се върнаха въ Шипка. Калоферъ остана въ свое независимо царство. Когато чакахме нападение отъ Пловдивъ, гдѣто имаше много турска войска, слѣдъ петь дена овчари отъ планината дойдоха и съобщиха, че единъ полкъ редовна турска войска иде отъ балкана къмъ Калоферъ. Събра се населението и взе рѣшение: съ оржжие да причака аскера въ дефилето между Войчовецъ и хаджи Василевата воденица, понеже мислѣхме, че той иде да удари на сѣчь Калоферъ. Въ това дефиле, слѣдъ една малка прѣстрѣлка 800 душъ аскери сложиха оржжието и се прѣдадоха. Калоферци, въоржжени съ тѣхнитѣ мартинки и патрони, подъ конвой ги докараха въ Калоферъ и ги туриха подъ караулъ въ мжжкитѣ училища. На сутрѣшния день съобщихме за това въ Шипка на военното управление и оттамъ дойдоха 200 душъ конница. Тѣ заедно съ 200 душъ младежи отъ Калоферъ, въоржжени съ турскитѣ мартинки, отведоха робитѣ въ Шипка, и това бѣ първиятъ плѣнъ турска войска, който руситѣ взеmаха. Споредъ разказа на турскитѣ офицери, тия войски били 4 полка на Шипка и бомбардирали балкана. Когато обаче генералъ Гурко прѣзъ Хайнъ-Боазъ и настжпи да бомбардира и отъ къмъ Шипка, командиритѣ на войската, като нѣмали вечь сношение съ Цариградъ, обявили на войската, че всѣки е свободенъ да върви, кждѣто обича, и тогава полковетѣ се пръснали по врѣховетѣ на балкана. Тоя полкъ се скиталъ три дена по балкана, догдѣто стигналъ до Калоферъ. Тия низами бѣха малоазиици и скоро пристигнали. Турското правителство въ Цариградъ, като се научило за това, дало заповѣдь на войскитѣ въ Пловдивъ съ артилерия [illegible] нападнатъ Калоферъ и да го унищожатъ. На 21 юлий [illegible] ска се яви прѣдъ Калоферъ. Калоферци отъ висо[illegible]ртинки

се помѫчиха да я спратъ, но се видѣ, че туй е невъзможно. Бърже населението, голо босо, напусна Калоферъ и избѣга къмъ планината за Ново-село отвѫдъ, а стари и болни мѫже, и жени и дѣца, които не можаха да избѣгатъ, минаха подъ ножъ. Войската и башибозуцитѣ отъ околнитѣ села обрали по скѫпитѣ нѣща изъ домоветѣ и дюкенитѣ и послѣ съ газъ ги запалили. Вѫтрѣ въ три деня отъ 1000 калоферски добри кѫщи не останала нито една колиба. Калоферъ за освободителното дѣло даде най-голѣми жертви отъ кѫщи, покѫщнина, богатство и животъ. Той даде и друго нѣщо на освободена България. Неговитѣ интелигенти и учени синове, като не можаха вечъ да се върнатъ въ Калоферъ, се пръснаха по разни кѫтове изъ отечеството и въ първото 25—лѣтие по устройството на държавното ни управление тѣ завзеха мѣста министерски, прѣдседатели на народното събрание, депутати, офицери, доктори юристи, инженери, гимназиални учители, класни учители, основни учители, професори, сѫдии, администратори, финансисти, а въ духовно отношение — митрополити и свещеници. Въ всички тия лица, прѣмо или косвено, ще намѣрите въ основа духа и учението на учитель Ботю Петковъ, който въ случая се явява мораленъ отецъ на Калоферъ. Послѣдното написахъ не за нѣкоя отъ минали врѣмена похвала, а за единъ нагледенъ примѣръ, че подобни достояния се постигатъ съ учение, добъръ нравъ и търпѣние; па и за напрѣдъ безъ тия качества никой да се не надѣва на нѣкое голѣмо добро.

Георги Золотовичъ отъ Калоферъ. Слѣдъ освобождението той се помина въ Парижъ. Като нѣмаше свои дѣца и жена, той оставилъ съ завѣщание наслѣдството си на брата си Д. Золотовичъ и на племенницата си Мария Т. Бурмова, като прѣдвидѣлъ и една сума да се прѣнесе тѣлото му въ Калоферъ и да се погребе въ калоферския мѫжки монастирь и една сума, която да се внесе въ банката на негово име и отъ лихвитѣ да се поддържатъ въ нѣкоя гимназия бѣдни българчета. Слѣдъ това, азъ, като градски кметь и прѣдставитель на Калоферската община, която въ случая се считаше като мораленъ наслѣдникъ на покойния, — помолихъ министерството на просвѣщението да признае че — понеже покойниятъ е толкова много милѣлъ за родното си мѣсто, та споредъ завѣщанието му прѣдъ смъртьта му единъ день по-рано, е искалъ тѣлото му да се погребе въ Калоферъ, отъ тоя фондъ да се поддържатъ изключително калоферчета бѣдни ученици; па и освѣнъ това, понеже Калоферъ изгорѣ прѣзъ войната и съвсѣмъ убѣднѣ, това благодѣяние отъ всѣкѫдѣ другадѣ най-голѣма полза ще принесе тамъ въ Калоферъ. Г-нъ министъ ми съобщи, че молбата ми, макаръ и при такива мотиви, да се уважи и че подобни разправии подлежатъ да сѫдилището. Азъ пакъ молихъ Г-на министра на прого да внесе въпроса въ министерския съвѣтъ, който,

надѣвамъ се, че ще уважи искането ми. Министерскиятъ съвѣтъ, като намѣрилъ, че молбата ми и заключението ми сж справедливи и приемливи, постановилъ: фондътъ Георги Золотовичъ да служи за полза на калоферчета бѣдни ученици, съ задължение, че гимназиалнитѣ стипендиянти на тоя фондъ да ги контролира министерството. Отъ тогава и до сега отъ тоя фондъ много ученици калоферчета се подпомогнаха въ гимназията и сега занимаватъ служби: учители, свещеници, офицери, търговци и пр. Понеже въ Калоферъ и до днесъ никждѣ не сжществува знакъ за споменъ на тоя благодѣтель, освѣнъ лицата, които сж се ползували съ учение отъ неговия фондъ, азъ въ тоя случай, за да довърша дѣлото, изказвамъ скромното си мнѣние: калоферската община да прѣостанови прихода отъ тоя фондъ за двѣ години и съ паритѣ да въздигне въ калоферския мжжки монастиръ паметникъ на благодѣтеля Георги Золотовичъ. Пакъ се повръщамъ къмъ годинитѣ 1857—1877.

Училищни изпити. За училищнитѣ изпити често ставаше споразумѣние между карловскитѣ и калоферскитѣ учители. Калоферскитѣ учители и класни ученици отиваха да присжтствуватъ на карловскитѣ изпити. Слѣдующата недѣля пъкъ карловскитѣ учители и ученици идваха на калоферскитѣ изпити. Изпититѣ се откриваха съ тържество въ недѣленъ день и продължаваха до петъкъ, а похвалнитѣ листове съ прѣдметитѣ и бѣлѣжкитѣ имъ се даваха на Петровъ-день. На отличнитѣ ученици се даваха подаръци книги.

Празднуване деньтъ на св. Кирилъ и Методий. Отъ 1859 година се започна това празднуване. Въ начало тоя праздникъ се наричаше даскалски, а слѣдъ три години стана народенъ праздникъ, какъвто е и до днесъ. Той се празднуваше една година въ една църква, а на идущата въ друга. Училището се накичаше съ цвѣтя и вѣнци. Ученицитѣ слѣдъ свещеницитѣ и иконата придружаваха шествието съ китки и рози въ ржцѣ. Слѣдъ водосвета въ училището се казваше рѣчь отъ нѣкой учитель. Когато еднажъ учитель Ботю бѣше боленъ и го замѣстяше синъ му Хр. Ботювъ, въ тоя день той държа рѣчь първо за светиитѣ, а слѣдъ това почна да описва тежкото положение на българина подъ турската тирания и въ що се състои неговото спасение. Училищното настоятелство, което присжтствуваше, помръзна отъ страхъ, да не стане нѣкое прѣдателство прѣдъ мюдира, че отговорностьта бѣше голѣма и опасна, за дѣто е допуснатъ подобенъ учитель въ училището, за оправдание не можеше да се помисли. Но всичко благополучно се свърши.

Театрални прѣдставления. Тѣ се започн
година въ голѣмото мжжко училище и се да
ли и любители. Гражданитѣ съ готовность п
ставленията. За историческитѣ прѣдставлен

ваха и носии съотвѣствуващи на врѣмето. Даваха се прѣдставления: Покръстването на царь Бориса, Геновева, Зла жена, Михалъ, Разбойници отъ Шилеръ и други, които сега не мога да си спомня. По-късно, когато турцитѣ взеха сериозно да прѣслѣдватъ българското развитие, достатъчно бѣше да хванатъ у нѣкого пушка, сабя, или форма, която прѣдставлява нѣщо военно или комитско за да го пратятъ въ Дияръ-Бекиръ. Театралниятъ гардеробъ съдържаше доста облѣкла военни и оржжия. Отъ страхъ да не прѣтърсватъ турцитѣ, всичкитѣ тия нѣща прѣзъ срѣднѣогорското възстание бидоха събрани на купъ и една нощь изгорени въ фурната на Иванъ Калфовъ — до училището.

Гайтанджискиятъ еснафъ. Тоя еснафъ бѣше най-голѣмиятъ и неговата цѣль бѣше да държи на висотата му качеството на гайтана, за това калоферскиятъ гайтанъ винаги повечето се търсѣше и по-скжпо се плащаше нежели оня, който се обработваше въ Карлово, Сопотъ и Казанлъкъ. Калоферскиятъ гайтанъ трѣбваше да бжде: пекетътъ да има тежина $2^1/_4$ оки, 40 топа по 42 аршина, да бжде отъ вълна, а не отъ юлма, т. е. табашка скубана вълна, и да бжде боята му отъ синило. Еснафътъ бѣше избралъ безплатно двама чауши, т. е. контрольори, които често посѣщаваха работилницитѣ и като видѣха, че нѣкой чаркъ работи гайтанъ не отъ приетия редъ, тѣ вземаха една часть отъ чарка и той спираше, а виновниятъ не можеше вечь да работи, до като се не яви прѣдъ прѣдседателя, да признае сторената грѣшка, да иска прошка и да се обѣщае, че за бждеще ще почита приетия редъ. Прѣдседателтъ му налагаше глоба 1—3 оки восъкъ за църквата и съ уговорка, че за втори пжть наказанието ще бжде по-голѣмо. Противъ тия дѣйствия на еснафа правителството не слушаше никакви оплаквания.

Отецъ протосингелъ Кирилъ. Тоя старецъ бѣше благочестивъ християнинъ, богатъ и милосерденъ и близъкъ сродникъ на покойнитѣ Никола Т. Пулйовъ и Евлогий Георгиевъ. Той бѣше родомъ отъ Карлово и старинитѣ си прѣкарваше тамъ. Той имаше сестра калугерка въ калоферския женски монастирь, та често идваше да живѣе по нѣколко дена при нея. На свои разноски той купи мѣсто, направи воденица съ два камъка, тепавица и валявица и я подари на женския монастирь Тя и до днесъ е владѣние на монастиря. Училищното настоятелство винаги добрѣ приемаше и почиташе отца Кирила, когато дохождаше въ Калоферъ. — Слѣдъ смъртьта си, отъ уважение къмъ калоферското настоятелство, той въ завѣщанието си отреди и за калоферскитѣ училища 30 хиляди гроша, които се внесоха отъ покойния Никола Т. Пулйевъ. А отъ калоферската
[illegible]ка година единъ свещеникъ и двама душъ отъ на-
отиваха въ Карлово и отслужваха съвмѣстно съ
щеници панихида въ църквата Св. Богородица,

гдѣто се намираше и гробътъ му. Той завѣща една голѣма су
на пловдивското дѣвическо училище, сѫщо и на карловски
училища. За мухтари, т. е. кметове, въ тоя периодъ били
избирани: Ив. Сахтиянджийски, Стойко М. Шишовъ, Д. Х.
сторовъ, Хр. Аврамовъ, Панайотъ Д. Павловъ и пр. а каб
мали, бирници: Колю Брадиновъ, Хр. Андреевъ, Пенко Ш
ковъ, Костадинъ Катановъ и пр. За кметъ, както и по-напрѣ
се избираше едно лице, а послѣ имаше градски съвѣтъ от
лица. Това бѣше за форма: чакъ до освобождението дѣйност
винаги е била въ църковно-училищното настоятелство. А н
дългогодишенъ служитель на Калоферъ е билъ горскиятъ
зачъ Колю Матовъ, или Кара-Колю.

Процеси за балкана и мерата. Много отдавна Калоф
води процеси съ своитѣ съсѣди. Голѣмо-селци претендир
да засвоятъ балкана до калоферския мѫжки монастирь; мал
селци — гората до Новитѣ лозя; доймушларци — Срѣдня г
и долнитѣ ливади до устието; Ново-селци — балкана до Ма
Гидикъ; митиризчани — гората до Купенъ; марбасчани —
рата до Ветхитѣ лозя, тъй че Калоферъ винаги е ималъ раб
съ сѫдилища и огледи, а въ ония врѣмена единъ огледъ кос
ваше 500 лири турски, а огледитѣ станаха нѣколко. Въ еди
периодъ отъ 30 години, до освобождението Калоферъ за
добни процеси най-малко трѣбва да е изразходвалъ петь
ляди лири турски. Кредиторъ, който бързо улесняваше
лоферъ, бѣше покойниятъ дѣдо хаджи Калчо отъ Пловди
Калоферъ постояно имаше да му длъжи по хиляда тур
лири; до като се изплататъ едни пари, ставаше нуж
да се вематъ други. Той тогава бѣше банката въ Пловдив
лихвата му бѣше винаги 12% годишно, платима слѣдъ из
чане на срока. Съ подобни условия се ползуваха отъ н
и много търговци отъ Калоферъ. Той всѣкиго улесняваше
сѫщата лихва, стига да бѫдеше признатъ за честенъ и изп
венъ длъжникъ, не експлоатираше нуждитѣ на длъжницитѣ
каквото нѣкои говорятъ за него. Отъ калоферска стра
било общинска, било търговска, ние сме длъжни да изявимъ
дѣда хаджи Калча благодарность за улесненията, които е ук
валъ на всѣкиго. — Къмто 1860 година турцитѣ отъ Голѣ
то село, Малкото село и отъ Доймушлари се съюзиха и зав
дѣха насилственно това, което искаха, и туриха Калоферъ
тѣсно. Въ това врѣме пловдивски паша бѣше Мухлисъ па
единъ справедливъ и благороденъ човѣкъ. Въ Пловдивъ
бѣше прѣмѣстенъ отъ Басора, южна Мала-Азия. Поради т
насилствена постѫпка на съсѣдитѣ — турци, калоферци
молиха пашата да се направи огледъ по цѣлата прѣдѣлна
ния на тритѣ села и да се отблъснатъ насилията на съсѣди
Той съ готовность прие и обѣща, че ще дойде съ
едно и ще обходи всичкитѣ прѣдѣли. Прѣдизвѣс
нето на тоя сѫдъ, калоферци приготвиха око

дѣтели отъ незаинтересувани села, та съ тѣхъ да си установятъ своето (тахмили-кадимъ) т. е. отъ стари врѣмена право Свидѣтелитѣ можеха да направятъ това, защото тѣ помнѣха отъ бащитѣ си, че въ врѣме на арманъ, като селото имъ внесѣло въ Калоферъ едно извѣстно количество ечемикъ, влизали зимѣ въ калоферската гора да сѣкатъ дърва за отопление. Освѣнъ това, когато по полето не останѣло трѣва, тѣ срѣщу отдѣлни малки такси докарвали добитъка си да пасе въ калоферско землище; ето защо бѣха имъ извѣстни калоферскитѣ граници. Въ края на октомврия сѫдътъ дойде въ слѣдующия съставъ: пашата, моллата съ своятъ главенъ секретаръ и евкафъ-мюдиръ. Моллата е като прѣдседатель на окрѫженъ сѫдъ; главниятъ секретарь сѫщо облѣченъ съ сѫдийска власть и взема участие въ сѫда; евкафъ-мюдири е чиновникъ, който пази цѣлостьта на посветенитѣ земи. Калоферската мера бѣше посветена земя на джамията султанъ Сюлейманъ въ Цариградъ. Въ тая джамия има духовно училище и стаи за ученицитѣ. Такива джамии има много въ Цариградъ. Младежъ, отъ която и да е страна на империята и който иска да се посвети да служи на джамия като ходжа или проповѣдникъ, отива въ тая джамия. Дава му се безплатно помѣщение и на день по една ока хлѣбъ и по една порция на обѣдъ и на вечерь и учи въ училището. Учението се състои въ изучване на корана и неговото тълкуване, а съ писане съвсѣмъ малко се занимаватъ. Така у турцитѣ никакъ не се счита странно, ако нѣкой каже, че знае да чете, а не знае да пише. Който добрѣ изучи корана и неговия духъ, приема титлата хафѫзъ и става проповѣдникъ въ джамията. Разноскитѣ въ тия джамии дохождатъ отъ поземелнитѣ дяждия на посветенитѣ земи. Затова евкафъ мюдиръ не допуска една подобна земя да се завладѣе отъ друга община въ ущърбъ на подържането на духовното училище. Тоя принципъ пази и пашата, и моллата, и по-горнята власть.

Тутакси, слѣдъ като пристигна сѫдътъ, първата работа бѣше да се дадатъ на всѣкиго пѫтнитѣ му пари. На моллата дадохме 95 лири турски; той поиска още 5, и тѣ му се дадоха.[1]) На другитѣ не помня по колко дадохме. Дадохме и на свидѣтелитѣ по 40 гроша. Така щото до вечерьта смѣтката се приключваше съ 500 лири турски. Пашата бѣше въ дома на чичо ми хаджи Недѣлча Кйойбашиевъ. Старѣитѣ рѣшиха и нему да дадатъ 200 лири.[2]) Въ присѫтствието на 3—4 старѣи

---

[1]) Моллата се изпровождаше отъ Шейхъ-юлъ-исляма и служеше въ тоя окрѫгъ само 18 мѣсеца безплатно. Подържаше се отъ приходи на процеси. Той назначаваше кадиитѣ (мир. сѫдии) на сѫщитѣ условия. Тогава процеситѣ бѣха 20 пѫти по-малко, колкото сѫ сега.

[2]) Пашата се изпровождаше отъ Високата Порта и получаваше 80 лири турски и държавна квартира. Мухлисъ паша слѣдъ а Одрински валия, а послѣ — и министъръ на Финанситѣ.

чичо х. Недѣлчо извади изъ кесията си 200 лири и ги тури въ една негова руска сребърна табакера, за да ги дадатъ. Прѣди обаче да стане това, намѣри се за умѣстно да се сондира мнѣнието на главния пашовъ секретарь Тевфикъ ефенди. Призоваха го въ стаята на долния етажъ и единъ отъ старѣитѣ, като държеше затворена кутията, каза му, че мислятъ да я подарятъ на пашата. Той отговори: »виждамъ, че табакерата е скѫпа — сребърна и позлатена — не вѣрвамъ да я приеме. Да е нѣщо по-просто, може би нѣмаше да откаже». При тоя разговоръ Тевфикъ ефенди посегна да види кутията и, като я взе въ рѫцѣ, попита, какво тежи въ нея. Казаха му, че вѫтрѣ има 200 лири. Той отвори, та ги видѣ. «Много добрѣ стана, каза той, гдѣто ме попитахте, защото пашата е строгъ. Освѣнъ дѣто нѣмаше да приеме паритѣ, но щѣше и да ви накаже! Приберете си паритѣ и кутията, и като подаръкъ на пашата можете на отиване да му дадете нѣкое седжаде за кѫпане или нѣколко лакти шаякъ за фанела. Това доброволно ще приеме!» Слѣдъ тоя съвѣтъ на Тевфикъ ефенди, нему дадоха 6 лири да си купи единъ костюмъ дрехи.

Огледътъ на границитѣ, както сѫ показани въ фермана, се започна на утрѣшния день точка по точка: Докузъ-дере, Каваклѫкъ, Припекъ, Куртъ-аланъ, Добревъ-пѫть и Мешаймющерекь-ерлеръ, заедно съ странитѣ и свидѣтелитѣ. Още въ третята точка пашата обяви на противницитѣ, че, споредъ фермана и свидѣтелството, правото е къмъ калоферци. Тѣ, възбудени отъ това заключение на пашата, му казаха оскърбителни думи: че тѣ сѫ сиромаси и не разполагатъ съ злато като калоферцитѣ, та за това нѣма да иматъ право. Пашата ги заплаши и имъ напомни да почитатъ законитѣ и правителството, което има по-голѣма сила, и тѣ млъкнаха. На другия день огледътъ се започна отъ Инаханъ-мезаръ, Юмрукъ-кая и Пармакъ-аланъ. Като дойдохме на това мѣсто, пашата повика изъ гората малки турчета воловарчета отъ Малкото село и ги попита, какъ се нарича това мѣсто. Тѣ му казаха: «Пармакъ-аланъ». Тогава той се обърна къмъ противницитѣ и имъ каза: «нѣма кому да се сърдите, защото и дѣцата ви подтвърждаватъ фермана на калоферцитѣ. Вие, каза той, сте турци и трѣбва да вѣрвате, че султанъ Сюлейманъ, който е посветилъ тая земя на джамията си въ Цариградъ, самъ и пѣшъ е обходилъ тия граници, далъ имъ наименование и турилъ бѣлѣзи. *) Отъ тамъ дойдохме до Монастиръ-дереси, понататъкъ не можеше да се пѫтува. Показа се на сѫда и послѣднята спорна точка на връхъ планината Деве-боюнъ. Сѫ-

*) Султанъ Сюлейманъ е царувалъ въ 1555 година. По прѣдание той е позволилъ на Калоферъ войвода и на 40-тѣ му другари да си построятъ домове на това мѣсто, дѣто днесъ е Калоферъ, и съ негово позволение грабнали отъ Сопотъ отъ хорото на Великденъ по една мома.

дътъ слѣдъ едно кратко съвѣщание, обяви на странитѣ: утрѣ тѣхнитѣ старѣйшини да се явятъ прѣдъ пашата и да чуятъ резултата на огледа. На утрѣшния день старѣйшитѣ се явиха и чуха отъ пашата, че показанитѣ и обходенитѣ граници споредъ калоферския фермань сж вѣрни и че противната страна не може вече да стжпа вжтрѣ въ тия граници. Слѣдъ това тоя сждъ написа своето рѣшение въ Пловдивъ и го изпроводи въ Цариградъ на Шурай-ахкямъ-адлие, т. е. на върховния шерийски съвѣтъ, който, като го провѣрилъ, внесълъ го въ султанската канцелария за издаване фермань, т. е. императорски указъ. Тоя фермань се получи слѣдъ двѣ години, основанъ на мотивитѣ на първостепенния сждъ. За получаването на подобенъ фермань разноскитѣ въ Цариградъ сж 150 лири турски.

Нашето освобождение. За освобождението на християнитѣ въ Турция—Русия откри въ 1828 г. война подъ прѣдводителството на генералъ Дибичъ, който стигна до Одринъ и се върна слѣдъ сключване миръ. Европейцитѣ тогава не се мѣсиха въ турскитѣ работи. За сжщата цѣль Русия въ 1853 година откри втора война, но Англия, Франция и Сардиния, като вечъ заинтересувани въ Турция, съюзиха се съ нея. Руситѣ бидоха побѣдени при Севастополь въ 1855 година. Слѣдъ една година събра се конференция въ Парижъ. За да обезсилятъ Русия спрѣмо Турция, европейцитѣ рѣшиха: Русия да не може да държи флотъ въ Черно-море и зеха ѝ Бесарабия и я дадоха на Ромжния. Това бѣше една прѣграда за Русия, спрѣмо Турция за бждещи дѣйствия. Въ десетолѣтието на 1860 година яви се въ пруското кралство желѣзниятъ канцлеръ Бисмаркъ, който намисли да обедини германцитѣ и да създаде германска империя, но за такова гениално прѣдприятие Прусия трѣбваше по-напрѣдъ да покаже своето могжество. Къмъ края на това десетолѣтие се появи едно недоразумѣние между Прусия и Франция. Послѣднята съ една самонадѣяность обяви война на Прусия, която я и прие. Прѣди да се обяви тая война, Бисмаркъ я прѣдвиждаше и се добрѣ приготовляваше вжтрѣшно, но и външно той се бѣше приготвилъ. Той знаеше, че идеята за пангерманизма е противоположна на идеята на панславизма и на челото ѝ стои Русия. Той прѣдложи на князъ Горчаковъ, главенъ канцлеръ на Русия, да обяви неутралность въ бждещата война между Франция и Прусия, въ замѣна на което, когато се яви случай Русия да воюва съ Турция, Прусия ще направи сжщото. Русия прие това условие, защото имаше нужда да се освободи отъ Парижкия трактатъ. Въ 1870 година се обяви война между Франция и Прусия и съ поражението на Франция въздигна се германската империя. Въ 1876 г. като станаха срѣднѣогорското възстание и клането въ Батакъ, Англия поиска да се събере конференция отъ силитѣ въ Цариградъ и да застави Турция да облекчи положението на християнитѣ. Тая конференция се състоя, но нѣма никакъвъ

успѣхъ, защото Турция се показа непослушна, задоволи се само да даде една самозвана конституция. Русия, като се надѣваше на германското невмѣшателство, поиска отъ силитѣ ней да прѣдоставатъ правото да изиска съ оржжие правдини за християнитѣ въ Турция. Силитѣ приеха това, и Русия въ 1877 година обяви война на Турция. Войната се свърши съ Санъ-Стефанския договоръ между Русия и Турция. Русия взе турскитѣ градове Карсъ и Ардаханъ и други, а на Балканския полуостровъ се възстанови едно Българско княжество. Европейскитѣ сили, като не познаваха българския самостоятеленъ духъ, помислиха, че въ сгоденъ случай българитѣ съ такова широко княжество ще станатъ аванъ-гардъ на Русия за нѣкакви нейни цѣли на Балканския полуостровъ, затова въ Берлинския конгресъ, като прогласиха Парижкия трактатъ за падналъ, взеха отъ Ромжния Бесарабия и я дадоха на Русия, отъ Санъ-Стефанска България дадоха на Романия Добруджа, дадоха Нишъ и Пиротъ на Сърбия; създадоха Източна Румелия, а други части останаха пакъ въ Турция съ задължение тази да направи подобрѣния въ Македония. И така, Българското княжество, спрѣмо Санъ-Стефанското, остана съвсѣмъ малко. Русия се покори на това, защото не можеше да противостои на всичкитѣ европейски сили. Тѣ, ако познаваха българитѣ, както ги днесъ познаватъ, трѣбва да вѣрваме, че нѣмаше да разтурятъ Санъ-Стефанска България.

Съединението на Източна Румелия. Тая область почиваше на лоши основи. Сждилищата и администрацията бѣха подъ властьта на християнинъ генералъ-губернаторъ, когото назначаваше султанътъ и го одобряваха силитѣ. Началникъ на милицията и жандармерията бѣше пакъ християнинъ, но се назначаваше само отъ султана безъ намѣса на силитѣ. Офицеритѣ до степенъ капитанъ се одобряваха тоже отъ Султана. Така чтото властитѣ въ Източна-Румелия бѣха двѣ и една на друга неподчинени. А така бѣше единъ хаосъ, който можеше да оцѣни само човѣкъ, който въ него врѣмя е билъ администраторъ. Благодарение, че въ Съединението свѣтътъ не бѣше развитъ въ интригантството; инакъ, злинитѣ щѣха да бждатъ въ изобилие. Мжжетѣ, които извършиха Съединението на Румелия съ Княжеството, сж: Д-ръ Странски, Д-ръ Михаиловъ отъ Чирпанъ, Захарий Стояновъ списателъ, А. Ляпчевъ, капитанъ Николаевъ сега генералъ и военень министъръ и др; — той тогава служеше въ Източна-Румелия. Идеята за съединението се прие отъ Българския князъ Александъръ Батембергъ и отъ министъръ П. Каравеловъ, но трѣбваше да се тури въ дѣйствие, — нѣщо което бѣше опасно. Панагюрци, които по-отрано бѣха научени да възставатъ противъ Турция, и сега не се уплашиха демонстративно да прогласятъ Румелия за присъединена къмъ България. Когато въ Румелия всичко бѣ[illegible]ихо и мирно, тѣ на 2-й септември 1885 година въ П[illegible]ле, събрани на

площада повече отъ 1000 душъ съ орѫжие въ рѫцѣ и като издигнали българското знаме съ левъ, поздравили съ изстрѣли съединението. Азъ тогава бѣхъ околийски началникъ тамъ. Като помислихъ, че има пожаръ, отидохъ на мѣстото и съ удивление видѣхъ всичко. Панагюрци имаха лична почить къмъ менъ и ме приеха въ срѣдата си съ уговорка: стражаритѣ да се отстранятъ далечъ отъ тѣхъ и да снематъ румелийскитѣ гербове отъ шапкитѣ си; иначе, ще стрѣлятъ. Въ тоя моментъ моята сила къмъ тѣхъ бѣше като едно къмъ сто, и азъ прибѣгнахъ къмъ благоразумието, безъ което въ тоя моментъ не само моятъ животъ бѣше въ рискъ, но можеше да паднатъ жертва 100 и повече човѣци. Богъ знае до какъвъ край щѣше да дойде работата. Панагюрци и днесъ оцѣняватъ разпоредбитѣ ми. Азъ се бѣхъ рѣшилъ да работя самостоятелно за благополучния изходъ на дѣлото. Веднага съобщихъ на окрѫжния управитель за станалото и взетитѣ мѣрки. Като не можеше и той повече нѣщо да ми каже, азъ на своя отговорность телеграфически влѣзохъ въ съобщение съ генералъ-губернатора г-нъ Гавриилъ Кръстевичъ, отъ поведението на когото се увѣрихъ, че и той е за въ полза на съединението, понеже не вземаше рѣшителни мѣрки. И благодарение поведението на г-нъ Кръстевича, дочака се благополучно 6-й септемврий, въ който день само съ заточването на г-на Кръстевича въ гр. Голѣмо-Конаре се прогласи въ цѣла Румелия съединението. Прѣди единъ день бѣше дошла войска въ Панагюрище да пази авторитета на Румелия. Когато на 6 септемврий се прокламира съединението, азъ по заповѣдь на приврѣменното правителство не можахъ да го прокламирамъ въ Панагюрище, догдѣто началницитѣ на войската не взеха отъ менъ разписка, че на моя отговорность признаватъ Румелия за паднала и слагатъ на земя румелийското орѫжие. А това тѣ бѣха длъжни да направятъ, защото тѣхниятъ прѣмъ началникъ, нищо не бѣше имъ съобшилъ, и тѣ — трошеха рѫцѣ, като ги увѣщахъ, че, като войници, тѣ тукъ не правятъ прѣдателство, като изтръгватъ изъ рѫцѣтѣ на турската власть една българска область и я съединяватъ къмъ България; — тѣ бѣха едни умни поручици, на които имената, за жалость, не помня; иначе, при една упоритость послѣдствията щѣха да бѫдатъ много лоши. Догдѣ се водѣха прѣговоритѣ, азъ държахъ подъ аресть телеграфа 8 часа и не можахъ повече да го държа, защото, щомъ пристигнѣше единъ конникъ отъ Пазарджикъ и обявѣше станалото, панагюрци смѣло щѣха да подновятъ демонстрацията си противъ войската, която безъ никакво по-горне извѣстие стоеше на румелийска позиция на [illegible]ки жгълъ изъ града по трима душъ войници, и послѣдната щѣха да бѫдатъ печални. Азъ думахъ на поручицитѣ, че това дѣло излѣзе измамливо, моето и тѣхното спасе-да се отзовемъ веднага въ г. Златица, която е близу и

въ българска територия. Актътъ ни е патриотически, нѣма да се срамуваме. На 3 септемврий заловихъ въ панагюрска околия идещъ за Панагюрище агитатора г. А. Ляпчевъ. Като намѣрихъ всичкитѣ планове за съединението до 6 септемврий, държахъ го подъ аресть въ гората, за да не става между него и панагюрци срѣща, която пакъ щѣше има лоши послѣдствия. Когато на 6-й стана общо съединение, тогава допуснахъ да дойде г. Ляпчевъ въ Панагюрище.

Църковниятъ въпросъ. Къмъ 1855. година се повдигна църковниятъ въпросъ. Отъ Пловдиския окржгъ бѣше изпроводенъ Д-ръ Стоянчо Чомаковъ да дѣйствува въ Цариградъ. Тоя човѣкъ срѣщу едно скромно възнаграждение стоя много години въ Цариградъ, като напусна въ Пловдивъ приходната си работа. Околнитѣ градове и села въ недѣля православна всѣка година изпровождаха по единъ свещеникъ и единъ старѣйшина въ Пловдивъ, които изслушваха годишенъ отчетъ за дѣйностьта на своя прѣставитель въ Цариградъ и му прѣдвиждаха за бждещата година възнаграждението 200 лири турски платими отъ градоветѣ. Той водѣше прѣписка съ пловдиското настоятелство, което всѣка година се избираше. Прѣдставительтъ въ Цариградъ прѣстана да работи, когато се основа екзархията.

Фердинандовъ връхъ. Н, Ц. В. Българскиятъ князъ Фердинандъ I. въ 1888 и 1889 година и августѣйшата му майка Н. Ц. В. княгиня Клементина идваха и живѣеха въ Калоферъ по нѣколко дни по врѣме беридбата и варението на тринда-фила. Той обиколи цѣлия балканъ и достигна до най-високия връхъ на Стара-планина Юмрукчалъ, придруженъ отъ г. Кирилъ Ботювъ, тогава полковникъ, сега генералъ. За споменъ на това събитие казания върхъ нарекохме Фердинандовъ. На тоя връхъ биде поставенъ каменен стълбъ, подписанъ отъ Н. Ц. Височество и отъ прѣдружаващитѣ го. При това събитие има една тайнственостъ на Божието провидѣние. Въ тежкитѣ за българския народъ врѣмена, Христо Ботювъ заедно съ брата си Кирила и неустрашимитѣ имъ другари при низкия Дунавъ съ кръвни жертви поискаха да изкупятъ свободата на България; и сега на най-високия връхъ въ свободна България останалиятъ живъ Кирилъ Ботювъ, висшъ офицеръ отъ българската армия, подписва и той тоя каменен стълбъ заедно съ Българския князъ. А това е знакъ, че Богъ покровителствува и увѣнчава съ успѣхъ справедливитѣ прѣдначинания на Българския народъ.

Българската църква въ Цариградъ. Много отрано болшинството отъ първенцитѣ българи въ Цариградъ бѣха калоферци. Виднитѣ търговци Хр. Тъпчилещовъ и Никола Тъпчилещовъ и подрядчицитѣ на турската войска хаджи Иванъ Трифоновъ, Иванъ Спасовъ и Генко Филовъ туриха идея за въздигане българска църква въ Цариградъ до гръцката пат-

риаршия. Но това се сбѫдна едвамъ слѣдъ Кримската война. Стефанаки-бей, родомъ отъ Котель и висшъ чиновникъ въ Цариградъ, подари конака си на Фенеръ. Тоя конакъ биде прѣвърнатъ на църква св. Стефанъ, на метохъ и на училище. Слѣдъ това братя Тъпчилещови заедно съ братя Гешови отъ Пловдивъ изразходваха 600 хиляди гроша, та направиха кея край морето и туриха основитѣ за новата църква, върху които слѣдъ освобождението българскиятъ народъ въздигна новата великолѣпна желѣзна църква. Народното събрание изплати на Бр. Тъпчилещови и на Бр. Гешови народния дългъ за кея и за основитѣ на църквата.

Евпраксия Гешова, игумения на Калоферския женски монастирь. Слѣдъ Кримската война помина се братъ ѝ Хр. Гешовъ родомъ отъ Карлово и търговецъ въ Виена. Понеже бѣше безъ наслѣдници, тя получи наслѣдство отъ него и съ тия пари въздигна църквата, която и днесъ сѫществува въ тоя монастирь.

Първиятъ български параходъ въ Цариградъ. Мнозината калоферски търговци и други заедно съ тѣхъ, като знаеха, че Австрийската морска компания Ллоидъ отъ единъ параходъ е почнала, а слѣдъ Кримската война имаше 50 парахода. се съдружиха и купиха отъ Англия единъ параходъ за 12 хиляди английски лири и го туриха да работи между Цариградъ и черноморскитѣ пристанища. Но слѣдъ една година се увѣриха, че българинътъ не е още узрѣлъ за морякъ, та върнаха парахода въ Англия и го продадоха съ 6 хиляди лири загуба.

Иванъ Дочооглу. Тоя човѣкъ бѣ калоферецъ. Макаръ че и не взема нѣкое видно мѣсто въ историята на Калоферъ, но давамъ името му за единъ примѣръ, като богатъ човѣкъ, безъ жена и безъ дѣца бекяринъ и който умрѣ като най-бѣденъ сиромахъ. Той като подрядчикъ на турската войска, слѣдъ освободителната война имаше готови въ касията си 120 хиляди лири турски, но като човѣкъ съ тѣсенъ кръгозоръ и като мислѣше да живѣе вѣчно само физически, защото за бѫдещето нито понятие имаше, той не пожела нито една лира да даде за нѣкакво благодѣяние за Калоферъ или за общото отечество. Само за да обезпечи личностьта си прѣдъ турското правителство, прѣзъ освободителната война, когато комисия за доброволни помощи ходѣше изъ Цариградъ, той даде 10 хиляди лири турски помощь, ако и да знаеше, че въ това врѣме хиляди човѣци въ Калоферъ останаха безъ кѫщи, безъ дрехи и безъ храна. Азъ съ съжаление изтъквамъ тая печална постѫпка на моя съотечественикъ, който имаше възможность да си създаде славно име.

Прѣди изгарянето на Калоферъ се говорѣще, че той прѣди други 100 години билъ горѣлъ и пакъ отново построенъ. Обаче, никакви прѣдания нѣмаше, за да се узнае, при какви

обстоятелства е изгорѣлъ. Сега слѣдъ 70 години ще излѣзе пакъ сѫщото, само че ще се знае, че е изгорѣлъ при освободителната война и се е отново построилъ. Но че при това изгаряне имало 500 човѣци стари, болни и дѣца, които при настѫплението на турскитѣ войски и башибозуци не сполучиха да избѣгатъ и бидоха убити и че 3—400 фамилии, и то по-заможнитѣ, не се вечь върнаха въ Калоферъ, а се заселиха по разни градове изъ България — нищо не се знае. Ето защо трѣбва, догдѣ още не е късно и невъзможно, читалищното настоятелство, въ което влизатъ интелигентни мѫже, старателно да изпита и изучи, колко поименно човѣци станаха въ това врѣме жертва и колко тоже сѣмейства се изселиха; па да състави списъци и брошури и безплатно да ги раздаде изъ Калоферъ и да ги изпроводи на онния фамилии, които сѫ се изселили, та за въ бѫдеще да знаятъ произхождението си. Разноскитѣ за отпечатване на подобни брошури не ще съставятъ нѣкоя голѣма тежнина за общинския бюджетъ.

Тия мои бѣлѣжки давамъ, доколкото можахъ точно да помня и да оцѣнявамъ. Къмъ моитѣ съотечественици остаямъ съ почитание.

София, 13. май 1907. год.

Хр. Д. Павловъ.

Изъ кореспонденцията на Н. П. Тъпчилещовъ.

Г-нъ Хр. Д. Павловъ, калоферецъ и бивши прѣдседатель на Върховния Касационенъ сѫдъ, ми прѣдаде да разгледамъ 8 копирни книги — всѣка съ по 500 листа — отъ писмата на покойния му тъстъ Н. П. Тъпчилещовъ. Както е извѣстно, калоферцитѣ братя Христю и Никола — Петкови Тъпчилещови бѣха дълго врѣме видни търговци въ Цариградъ, Балкапанъ-ханъ.

Нумерата на книгитѣ сѫ: 2 (отъ 12 октомврий 1851), 5, 7, 8, 10, 18, 19 и 27 (до $^{7}/_{19}$ ноември. 1877 — руско-турската война). Значи, другитѣ 19 книги сѫ изгубени.

Н. П. Тъпчилещовъ е кореспондиралъ съ мнозина и видни българи, съ: К. Г. Фотиновъ (Смирна), А. Екзархъ (Парижъ), Рали Мавридовъ (Варна), Н. Геровъ, Д-ръ Ст. Ив. Чомаковъ, Н. В. Чалѫковъ (Пловдивъ), Г. В. Шоповъ (Исмаилъ), Евл. Георгиевъ (Галацъ), Хр. Георгиевъ (Букурещъ), Ст. Д. Тошковичъ, Н. М. Тошковъ (Одеса), Сава Филаретовъ и Дим. Трайковичъ (София), Ив. Д. Гешоолу (Виена), Д. Начовичъ (Свищовъ), Т. Минковъ (Николаевъ), Стоянчо Груевъ (Казанлъкъ) и мн. др. и съ: учитель Ботя Петковъ, Драгоя Ив. Бацовъ и Генко Комсиевъ и др. — въ Калоферъ.

Почти всички писма — български, гръцки, па и нѣколко турски и френски телеграми — се оказаха търговски.

Тия, на които съдържанието има какъвъ-годѣ интересъ, привеждамъ тукъ.

Прѣдполагамъ, че въ изгубенитѣ книги е имало писма и съ по-интересни свѣдѣния.

Правописа запазихъ. Писмата копирахъ изцѣло. Думи, неизлѣзли ясно върху тънката цигарена книга, отбѣлѣжихъ съ . . ., а изоставеното — съ [. . .]

28 февр. 1908 г. София.

Н. Начовъ.

успѣхъ, защото Турция се показа непослушна, задоволи се само да даде една самозвана конституция. Русия, като се надѣваше на германското невмѣшателство, поиска отъ силитѣ ней да прѣдоставатъ правото да изиска съ оржжие правдини за християнитѣ въ Турция. Силитѣ приеха това, и Русия въ 1877 година обяви война на Турция. Войната се свърши съ Санъ-Стефанския договоръ между Русия и Турция. Русия взе турскитѣ градове Карсъ и Ардаханъ и други, а на Балканския полуостровъ се възстанови едно Българско княжество. Европейскитѣ сили, като не познаваха българския самостоятеленъ духъ, помислиха, че въ сгоденъ случай българитѣ съ такова широко княжество ще станатъ аванъ-гардъ на Русия за нѣкакви нейни цѣли на Балканския полуостровъ, затова въ Берлинския конгресъ, като прогласиха Парижкия трактатъ за падналъ, взеха отъ Ромжния Бесарабия и я дадоха на Русия, отъ Санъ-Стефанска България дадоха на Романия Добруджа; дадоха Нишъ и Пиротъ на Сърбия; създадоха Източна Румелия, а други части останаха пакъ въ Турция съ задължение тази да направи подобрѣния въ Македония. И така, Българското княжество, спрѣмо Санъ-Стефанското, остана съвсѣмъ малко. Русия се покори на това, защото не можеше да противостои на всичкитѣ европейски сили. Тѣ, ако познаваха българитѣ, както ги днесъ познаватъ, трѣбва да вѣрваме, че нѣмаше да разтурятъ Санъ-Стефанска България.

Съединението на Източна Румелия. Тая область почиваше на лоши основи. Сждилищата и администрацията бѣха подъ властьта на християнинъ генералъ-губернаторъ, когото назначаваше султанътъ и го одобряваха силитѣ. Началникъ на милицията и жандармерията бѣше пакъ християнинъ, но се назначаваше само отъ султана безъ намѣса на силитѣ. Офицеритѣ до степенъ капитанъ се одобряваха тоже отъ Султана. Така чтото властитѣ въ Източна-Румелия бѣха двѣ и една на друга неподчинени. А така бѣше единъ хаосъ, който можеше да оцѣни само човѣкъ, който въ него врѣмя е билъ администраторъ. Благодарение, че въ Съединението свѣтътъ не бѣше развитъ въ интригантството; инакъ, злинитѣ щѣха да бждатъ въ изобилие. Мжжетѣ, които извършиха Съединението на Румелия съ Княжеството, сж: Д-ръ Странски, Д-ръ Михаиловъ отъ Чирпанъ, Захарий Стояновъ списателъ, А. Ляпчевъ, капитанъ Николаевъ сега генералъ и воененъ министъръ и др; — той тогава служеше въ Източна-Румелия. Идеята за съединението се прие отъ Българския князъ Александъръ Батембергъ и отъ министъръ П. Каравеловъ, но трѣбваше да се тури въ дѣйствие, — нѣщо което бѣше опасно. Панагюрци, които по-отрано бѣха научени да възставатъ противъ Турция, и сега не се уплашиха демонстративно да прогласятъ Румелия за присъединена къмъ България. Когато въ Румелия всичко бѣше тихо и мирно, тѣ на 2-й септември 1885 година въ Панагюрище, събрани на

площада повече отъ 1000 душъ съ оржжие въ ржцѣ и като издигнали българското знаме съ левъ, поздравили съ изстрѣли съединението. Азъ тогава бѣхъ околийски началникъ тамъ. Като помислихъ, че има пожаръ, отидохъ на мѣстото и съ удивление видѣхъ всичко. Панагюрци имаха лична почить къмъ менъ и ме приеха въ срѣдата си съ уговорка: стражаритѣ да се отстранятъ далечъ отъ тѣхъ и да снематъ румелийскитѣ гербове отъ шапкитѣ си; иначе, ще стрѣлятъ. Въ тоя моментъ моята сила къмъ тѣхъ бѣше като едно къмъ сто, и азъ прибѣгнахъ къмъ благоразумието, безъ което въ тоя моментъ не само моятъ животъ бѣше въ рискъ, но можеше да паднатъ жертва 100 и повече човѣци. Богъ знае до какъвъ край щѣше да дойде работата. Панагюрци и днесъ оцѣняватъ разпоредбитѣ ми. Азъ се бѣхъ рѣшилъ да работя самостоятелно за благополучния изходъ на дѣлото. Веднага съобщихъ на окржжния управитель за станалото и взетитѣ мѣрки. Като не можеше и той повече нѣщо да ми каже, азъ на своя отговорность телеграфически влѣзохъ въ съобщение съ генералъ-губернатора г-нъ Гавриилъ Кръстевичъ, отъ поведението на когото се увѣрихъ, че и той е за въ полза на съединението, понеже не вземаше рѣшителни мѣрки. И благодарение поведението на г-нъ Кръстевича, дочака се благополучно 6-й септемврий, въ който день само съ заточванието на г-на Кръстевича въ гр. Голѣмо-Конаре се прогласи въ цѣла Румелия съединението. Прѣди единъ день бѣше дошла войска въ Панагюрище да пази авторитета на Румелия. Когато на 6 септемврий се прокламира съединението, азъ по заповѣдь на привръменното правителство не можахъ да го прокламирамъ въ Панагюрище, догдѣто началницитѣ на войската не взеха отъ менъ разписка, че на моя отговорность признаватъ Румелия за паднала и слагатъ на земя румелийското оржжие. А това тѣ бѣха длъжни да направятъ, защото тѣхниятъ прѣмъ началникъ, нищо не бѣше имъ съобшилъ, и тѣ — трошеха ржцѣ, като ги увѣщахъ, че, като войници, тѣ тукъ не правятъ прѣдателство, като изтръгватъ изъ ржцѣтѣ на турската власть една българска область и я съединяватъ къмъ България; — тѣ бѣха едни умни поручици, на които имената, за жалость, не помня; иначе, при една упоритость послѣдствията щѣха да бждатъ много лоши. Догдѣ се водѣха прѣговоритѣ, азъ държахъ подъ аресть телеграфа 8 часа и не можахъ повече да го държа, защото, щомъ пристигнѣше единъ конникъ отъ Пазарджикъ и обявѣше станалото, панагюрци смѣло щѣха да подновятъ демонстрацията си противъ войската, която безъ никакво по-горне извѣстие стоеше на румелийска позиция на всѣки жгълъ изъ града по трима душъ войници, и послѣдствията щѣха да бждатъ печални. Азъ думахъ на поручицитѣ, че, ако това дѣло излѣзе измамливо, моето и тѣхното спасение е да се отзовемъ веднага въ г. Златица, която е близу и

въ българска територия. Актътъ ни е патриотически, нѣма да се срамуваме. На 3 септемврий заловихъ въ панагюрска околия идещъ за Панагюрище агитатора г. А. Ляпчевъ. Като намѣрихъ всичкитѣ планове за съединението до 6 септемврий, държахъ го подъ аресть въ гората, за да не става между него и панагюрци срѣща, която пакъ щѣше има лоши послѣдствия. Когато на 6-й стана общо съединение, тогава допуснахъ да дойде г. Ляпчевъ въ Панагюрище.

Църковниятъ въпросъ. Къмъ 1855. година се повдигна църковниятъ въпросъ. Отъ Пловдиския окржгъ бѣше изпроводенъ Д-ръ Стоянчо Чомаковъ да дѣйствува въ Цариградъ. Тоя човѣкъ срѣщу едно скромно възнаграждение стоя много години въ Цариградъ, като напусна въ Пловдивъ приходната си работа. Околнитѣ градове и села въ недѣля православна всѣка година изпровождаха по единъ свещеникъ и единъ старѣйшина въ Пловдивъ, които изслушваха годишенъ отчетъ за дѣйностьта на своя прѣставитель въ Цариградъ и му прѣдвиждаха за бждещата година възнаграждението 200 лири турски платими отъ градоветѣ. Той водѣше прѣписка съ пловдиското настоятелство, което всѣка година се избираше. Прѣдставительтъ въ Цариградъ прѣстана да работи, когато се основа екзархията.

Фердинандовъ връхъ. Н, Ц. В. Българскиятъ князъ Фердинандъ I. въ 1888 и 1889 година и августѣйшата му майка Н. Ц. В. княгиня Клементина идваха и живѣеха въ Калоферъ по нѣколко дни по врѣме беридбата и варението на тринда-фила. Той обиколи цѣлия балканъ и достигна до най-високия връхъ на Стара-планина Юмрукчалъ, придруженъ отъ г. Кирилъ Ботювъ, тогава полковникъ, сега генералъ. За споменъ на това събитие казания върхъ нарекохме Фердинандовъ. На тоя връхъ биде поставенъ каменен стълбъ, подписанъ отъ Н. Ц. Височество и отъ прѣдружаващитѣ го. При това събитие има една тайнственостъ на Божието провидѣние. Въ тежкитѣ за българския народъ врѣмена, Христо Ботювъ заедно съ брата си Кирила и неустрашимитѣ имъ другари при низкия Дунавъ съ кръвни жертви поискаха да изкупятъ свободата на България; и сега на най-високия връхъ въ свободна България останалиятъ живъ Кирилъ Ботювъ, висшъ офицеръ отъ българската армия, подписва и той тоя каменен стълбъ заедно съ Българския князъ. А това е знакъ, че Богъ покровителствува и увѣнчава съ успѣхъ справедливитѣ прѣдначинания на Българския народъ.

Българската църква въ Цариградъ. Много отрано болшинството отъ първенцитѣ българи въ Цариградъ бѣха калоферци. Виднитѣ търговци Хр. Тъпчилещовъ и Никола Тъпчилещовъ и подрядчицитѣ на турската войска хаджи Иванъ Трифоновъ, Иванъ Спасовъ и Генко Филовъ туриха идея за въздигане българска църква въ Цариградъ до гръцката пат-

риаршия. Но това се сѫдна едвамъ слѣдъ Кримската война. Стефанаки-бей, родомъ отъ Котель и висшъ чиновникъ въ Цариградъ, подари конака си на Фенеръ. Тоя конакъ биде прѣвърнатъ на църква св. Стефанъ, на метохъ и на училище. Слѣдъ това братя Тъпчилещови заедно съ братя Гешови отъ Пловдивъ изразходваха 600 хиляди гроша, та направиха кея край морето и туриха основитѣ за новата църква, върху които слѣдъ освобождението българскиятъ народъ въздигна новата великолѣпна желѣзна църква. Народното събрание изплати на Бр. Тъпчилещови и на Бр. Гешови народния дългъ за кея и за основитѣ на църквата.

Евпраксия Гешова, игумения на Калоферския женски монастирь. Слѣдъ Кримската война помина се братъ ѝ Хр. Гешовъ родомъ отъ Карлово и търговецъ въ Виена. Понеже бѣше безъ наслѣдници, тя получи наслѣдство отъ него и съ тия пари въздигна църквата, която и днесъ сѫществува въ тоя монастирь.

Първиятъ български параходъ въ Цариградъ. Мнозината калоферски търговци и други заедно съ тѣхъ, като знаеха, че Австрийската морска компания Ллоидъ отъ единъ параходъ е почнала, а слѣдъ Кримската война имаше 50 парахода, се съдружиха и купиха отъ Англия единъ параходъ за 12 хиляди английски лири и го туриха да работи между Цариградъ и черноморскитѣ пристанища. Но слѣдъ една година се увѣриха, че българинътъ не е още узрѣлъ за морякъ, та върнаха парахода въ Англия и го продадоха съ 6 хиляди лири загуба.

Иванъ Дочооглу. Тоя човѣкъ бѣ калоферецъ. Макаръ че и не взема нѣкое видно мѣсто въ историята на Калоферъ, но давамъ името му за единъ примѣръ, като богатъ човѣкъ, безъ жена и безъ дѣца бекяринъ и който умрѣ като най-бѣденъ сиромахъ. Той като подрядчикъ на турската войска, слѣдъ освободителната война имаше готови въ кесията си 120 хиляди лири турски, но като човѣкъ съ тѣсенъ кръгозоръ и като мислѣше да живѣе вѣчно само физически, защото за бѫдещето нито понятие имаше, той не пожела нито една лира да даде за нѣкакво благодѣяние за Калоферъ или за общото отечество. Само за да обезпечи личностьта си прѣдъ турското правителство, прѣзъ освободителната война, когато комисия за доброволни помощи ходѣше изъ Цариградъ, той даде 10 хиляди лири турски помощь, ако и да знаеше, че въ това врѣме хиляди човѣци въ Калоферъ останаха безъ кѫщи, безъ дрехи и безъ храна. Азъ съ съжаление изтъквамъ тая печална постѫпка на моя съотечественикъ, който имаше възможность да си създаде славно име.

Прѣди изгарянето на Калоферъ се говорѣше, че той прѣди други 100 години билъ горѣлъ и пакъ отново построенъ. Обаче, никакви прѣдания нѣмаше, за да се узнае, при какви

обстоятелства е изгорѣлъ. Сега слѣдъ 70 години ще излѣзе пакъ сѫщото, само че ще се знае, че е изгорѣлъ при освободителната война и се е отново построилъ. Но че при това изгаряне имало 500 човѣци стари, болни и дѣца, които при настѫплението на турскитѣ войски и башибозуци не сполучиха да избѣгатъ и бидоха убити и че 3—400 фамилии, и то по-заможнитѣ, не се вечь върнаха въ Калоферъ, а се заселиха по разни градове изъ България — нищо не се знае. Ето защо трѣбва, догдѣ още не е късно и невъзможно, читалищното настоятелство, въ което влизатъ интелигентни мѫже, старателно да изпита и изучи, колко поименно човѣци станаха въ това врѣме жертва и колко тоже сѣмейства се изселиха; па да състави списъци и брошури и безплатно да ги раздаде изъ Калоферъ и да ги изпроводи на ония фамилии, които сѫ се изселили, та за въ бѫдеще да знаятъ произхождението си. Разноскитѣ за отпечатване на подобни брошури не ще съставятъ нѣкоя голѣма тежнина за общинския бюджетъ.

Тия мои бѣлѣжки давамъ, доколкото можахъ точно да помня и да оцѣнявамъ. Къмъ моитѣ съотечественици оставамъ съ почитание.

София, 13. май 1907. год.

Хр. Д. Павловъ.

Изъ кореспонденцията на Н. П. Тъпчилещовъ.

Г-нъ Хр. Д. Павловъ, калоферецъ и бивши прѣдседатель Върховния Касационенъ сѫдъ, ми прѣдаде да разгледамъ опирни книги — всѣка съ по 500 листа — отъ писмата покойния му тъстъ Н. П. Тъпчилещовъ. Както е извѣстно, ферцитѣ братя Христю и Никола — Петкови Тъпчиле- и бѣха дълго врѣме видни търговци въ Цариградъ, Балка- ь-ханъ.

Нумерата на книгитѣ сѫ: 2 (отъ 12 октомврий 1851), , 8, 10, 18, 19 и 27 (до $^{7}/_{19}$ ноември. 1877 — руско-турската на). Значи, другитѣ 19 книги сѫ изгубени.

Н. П. Тъпчилещовъ е кореспондиралъ съ мнозина и видни гари, съ: К. Г. Фотиновъ (Смирна), А. Екзархъ (Парижъ), и Мавридовъ (Варна), Н. Геровъ, Д-ръ Ст. Ив. Чомаковъ, Н. Палѫковъ (Пловдивъ), Г. В. Шоповъ (Исмаилъ), Евл. Геор- ъ (Галацъ), Хр. Георгиевъ (Букурещъ), Ст. Д. Тошковичъ, Н. Тошковъ (Одеса), Сава Филаретовъ и Дим. Трайковичъ фия), Ив. Д. Гешоолу (Виена), Д. Начовичъ (Свищовъ), Т. ковъ (Николаевъ), Стоянчо Груевъ (Казанлъкъ) и мн. др. : учитель Ботя Петковъ, Драгоя Ив. Бацовъ и Генко Ком- ъ и др. — въ Калоферъ.

Почти всички писма — български, гръцки, па и нѣколко ски и френски телеграми — се оказаха търговски.

Тия, на които съдържанието има какъвъ-годѣ интересъ, вождамъ тукъ.

Прѣдполагамъ, че въ изгубенитѣ книги е имало писма съ по-интересни свѣдѣния.

Правописа запазихъ. Писмата копирахъ изцѣло. Думи, не- ѣзли ясно върху тънката цигарена книга, отбѣлѣжихъ съ , а изоставеното — съ [. . .]

28 февр. 1908 г. София.

Н. Начовъ.

Цградъ 14.10 врія. 1859.

Господ. Ст. Ј. Чомаковъ
Въ Пловдивъ

Надѣѭ ся да сте пріяли крайно то ми отъ 7 тоя и за това се отговарямь въ кратцѣ на вашето отъ 4 сѫщаго, и колко то за церковныя Вопросъ ви казувамъ, че заедно съ г-нъ Гешоолу ходимь двама на патріарханѫтѫ, нъ негова милость не ся съгласи и тоя пѫть да идимъ, защото знаемь, че В. Порта

Учители: 1) Д. Финговъ, 2) Първанъ Стоевъ (сега архимандритъ Софроний) 3) Ив. Г. Чунчевъ, 4) Ст. Хр. Къневъ (сега протоиерей). **Ученици:** 5) Анастас Ц. Годѣмановъ, 6) Марко Ст. Марковъ, 7) † Хр. Н. Бракаловъ, 8) Д. К Поповъ, 9) Дойчинъ Стоевъ, 10) †Недю Рашевъ, 11) † Тодоръ Странски, 12 Стефанъ Д. Минчевъ, 13) Никола Л. Личевъ, 14) Георги Хр. Симовъ, 15) † Ла заръ Хр. Симовъ, 16) Драгоя Т. Табаковъ. — Отъ 1870 г.

е дала заповѣдь да се удовлетвори желаніето ви и слѣдователно негова Святость готви заповѣдь до митрополита ви, коѭто ще снабди съ ирадіе до управителя ви за въ всякъ случай, прочее мирувайте . . .

Вашъ приятель

Цградъ 21.10 врія 1859.

Господ. Ст. Ј. Чомаковъ!
Пловдивъ

Надѣѭ ся да сте прияли крайното ми отъ 14. тоя, съ което ви съдружихъ послѣдныя групъ Марсилскыя.

Имами прѣдъ очи вашето почтенно отъ 10. сѫщаго и за отговоръ има общото ви, което дадохъ тз прочетохѫ и събратіята ми, ви казувамъ какъ глѣдаме за излишно да ходимь было на патрикаханѫтѫ было на Портѫ повторително за удовлетвореніе на желаніето ви относително за четеніето въ церквы ты ви, защото знаемь на здраво че В. Порта до мютисарифина ви и Патрикханата до митрополита дадохѫ нуждната заповѣдь на които добрити слѣдствія ся надѣемь второ врѣме да ны извѣсти, и тогава ако по злѫ честь стане нуждно Отнѣщемся пакъ дѣтс прилича, но до такъвъ случай ще задрьжимъ и жялбѫтѫ ви коіѫто казувате че за В. Портѫ съ Ав. пощѫ щете ны пратите. Трѣбва да знаете, че въ тоя въпросъ В. Порта ся е турила прилично и заляга да ся удовлетвори желаніето ви, защото най послѣ ся увѣри за грьцкѫтѫ лукавщинѫ по слѣдствіе на писаныты въ Бизандисъ противъ управителя ви. Тя изнамѣри майстора на тія писаны, и чрезъ господаря му даде му да знае длъжностьтѫ си. Тогава[1])

Цариградъ 28.10 врій 1859.

Господ. Апостоле Конковичъ!
Търново.

Благодарно отговаряющь на честнытѣ ваши три, отъ 8, 15 и 22 того кѫмъ ефоріятѫ цьрковнѫ отправленны, ви казувамъ, че постъпокътъ ви, сте направили во Севриево (sic) и Габрово отива яко добрѣ, и спроти послѣдното ви написаннытѣ ви спомоществователи, които благоизволили и спомогнале своеволно спроти силатѫ си, ще обнародваме незабавно чрезъ Цареградскій Вѣстникъ може бы и въ тѫзь недѣлешній листь да го прочитете, а ще ви кажа, колкото за Вѣстникъ Латинія ни казувате, да ся не лъжите, защото ний отъ тука всички Българе публично единъ пѫть вече явихме на свѣтъ нейното значеніе и твьрдо постоянство на Папищашката вѣра! . . . Като ви казувамъ сега да ся нелъжите, неизбѣгвамъ да ви кажа да не оставате и Народътъ ни въ съблазненіе! нъ да го напуявате съ всякаквы довѣренія така, щото всеки единъ като по-

---

[1]) Слѣдва, но не се намѣри продължението.

Цградъ 14.10 врія. 1859.

Господ. Ст. Ј. Чомаковъ
Въ Пловдивъ

Надѣѭ ся да сте пріяли крайно то ми отъ 7 тоя и за това се отговарямь въ кратцѣ на вашето отъ 4 сѫщаго, и колко то за церковныя Вопросъ ви казувамъ, че заедно съ г-нъ Гешоолу ходимь двама на патріарханѫтѫ, нъ негова милость не ся съгласи и тоя пѫть да идимъ, защото знаемь, че В. Порта

Учители: 1) Д. Финговъ, 2) Първанъ Стоевъ (сега архимандритъ Софроний) 3) Ив. Г. Чунчевъ, 4) Ст. Хр. Къневъ (сега протоиерей). **Ученици:** 5) Анастасъ Ц. Голѣмановъ, 6) Марко Ст. Марковъ, 7) † Хр. Н. Бракаловъ, 8) Д. К Поповъ, 9) Дойчинъ Стоевъ, 10) † Недю Рашевъ, 11) † Тодоръ Странски, 12 Стефанъ Д. Минчевъ, 13) Никола Л. Личевъ, 14) Георги Хр. Симовъ, 15) † Лазаръ Хр. Симовъ, 16) Драгоя Т. Табаковъ. — Отъ 1870 г.

е дала заповѣдь да се удовлетвори желаніето ви и слѣдователно негова Святость готви заповѣдь до митрополита ви, коѭто ще снабди съ ирадіе до управителя ви за въ всякъ случай, прочее мирувайте . . .

Вашъ приятель

Цградъ 21.10 врія 1859.

Господ. Ст. Й. Чомаковъ!
Пловдивъ

Надѣѭ ся да сте прияли крайното ми отъ 14. тоя, съ което ви съдружихъ послѣдныя групъ Марсилскыя.

Имами прѣдъ очи вашето почтенно отъ 10. сѫщаго и за отговоръ има общото ви, което дадохъ тз прочетохѫ и събратіята ми, ви казувамъ какъ глѣдаме за излишно да ходимь было на патрикаханѫтѫ было на Портѫ повторително за удовлетвореніе на желаніето ви относително за четеніето въ церквы ты ви, защото знаемь на здраво че В. Порта до мютисарифина ви и Патрикханата до митрополита дадохѫ нуждната заповѣдь на които добрити слѣдствія ся надѣемь второ врѣме да ны извѣсти, и тогава ако по злѫ честь стане нуждно Отнѣщемся пакъ дѣтс прилича, но до такъвъ случай ще задрьжимъ и жялбѫтѫ ви коіѫто казувате че за В. Портѫ съ Ав. пощѫ щете ны пратите. Трѣбва да знаете, че въ тоя въпросъ В. Порта ся е турила прилично и заляга да ся удовлетвори желаніето ви, защото най послѣ ся увѣри за грьцкѫтѫ лукавщинѫ по слѣдствіе на писаныты въ Бизандисъ противъ управителя ви. Тя изнамѣри майстора на тія писаны, и чрезъ господаря му даде му да знае длъжностьтѫ си. Тогава[1])

Цариградъ 28.10 врій 1859.

Господ. Апостоле Конковичъ!
Търново.

Благодарно отговаряющь на честнытѣ ваши три, отъ 8, 15 и 22 того кѫмъ ефоріятѫ цьрковнѫ отправленны, ви казувамъ, че постъпокътъ ви, сте направили во Севриево (sic) и Габрово отива яко добрѣ, и спроти послѣдното ви написаннытѣ ви спомоществователи, които благоизволили и спомогнале своеволно спроти силатѫ си, ще обнародваме незабавно чрезъ Цареградскій Вѣстникъ може бы и въ тѫзь недѣлешній листь да го прочитете, а ще ви кажа, колкото за Вѣстникъ Латинія ни казувате, да ся не лъжите, защото ний отъ тука всички Българе публично единъ пѫть вече явихме на свѣтъ нейното значеніе и твьрдо постоянство на Папищашката вѣра! . . . Като ви казувамъ сега да ся нелъжите, неизбѣгвамъ да ви кажа да не оставате и Народътъ ни въ съблазненіе! нъ да го напуявате съ всякаквы довѣренія така, щото всеки единъ като по-

---

[1]) Слѣдва, но не се намѣри продължението.

знае намѣреніето ѝ, което е една чиста папищашка оригинална хитрость, да ся отстранява, а най-паче сега като вече издателътъ ѝ Цанковъ съ други четырмѫ младенцы пріеха католишкатѫ вѣра съ всичкатѫ ѝ точность. . . . . Молитствуваме ви идущата Нова година весела и благополучна, както и други много години и оставамъ

Вашь приятель.

Господ. Ст. Груевъ

Казанлѫкъ

Цградъ 28. 10 врія 1859.

Пріяхъ съ благодареніе вашето честно отъ 23. тоя и отъ притворены едното дадохъ Г-ну Екзархову и му прѣпорочихъ обнародванієто статіятѫ ви, другото за Цанкова дрьжѫ и не ми ся щѣ да му го дамъ защо ми ся чине излишно, понеже той обнародва имяна, които ако не сѫ истинноподписани, нѣка ся протѣстирать противъ таіѫ лъжіѫ, нѣка ви дадѫть здраво таково протесто дѣто не сѫ подписали и пр. пакъ послѣ Цанковъ ще отговаря, той тогава лѣсно ся наказва за блядословіето си; той е писалъ противъ много човѣци нъ азъ не сьмь видѣлъ да му искать честьтѫ си ако е клѣвета онова за което ги укорява, което азъ отдавамь че е възможно нападаемыты да немогѫть да ся снабдѫть съ опровергаемы доказателства, та затова вижда ся мълчятъ. Както и да е азъ ми ся чине най добро да ни даваме яко вниманіе на Латинія. Когато ся вечь увѣрихме че Рѣдакторътъ и (наявѣ) е човѣкъ безъ характеръ съ еднѫ думѫ . . . . . !

Вѣрвамъ да сте празднували вѣсело вчерашный ви имендень, желаіѫ ви подобното многогодишно, а новѫтѫ годинѫ благополучнѫ.

Ви поздравлявамь

Вашъ пріятель

Господ. Ст. І. Чомаковъ!

Въ Пловдивъ

Цариградъ 28. 10 вр. 1859.

На 21 тоя най послѣ ви писахъ и ви казахъ на дълго потрѣбниты, а за да не пропадне пратихви го чрезъ г-на х. Сл. Григоровъ.

Сега ся отговарямъ на вашиты двѣ отъ 19. и 23. сѫщаго като прѣмолчавамъ съгласнытѣ.

За послѣднитѣ смущенія въ градѫ ви ний сме скърбни и ся надѣемь да ся накажать непослушнытѣ виновницы; то зависи вече както и сами казувате отъ мѣстнѫтѫ власть, а колкото за Патрикханѫтѫ, тя си направи онова, което отъ нея ся изискуваше и на което грькоманетѣ ви щѫть се принудѫть най послѣ да ся навѣдѫтъ; само мя е жалъ че колкото по-вечь якоглави ся показуватъ, толкось по скѫпо ще ги костува.

. . . . . .

Цариградъ 25. Януар. 860.

Господ. Георгіе Д. Гѫрдовъ!

Калоферъ

Имамь прѣдъ очи три ваши честни отъ 16. 8врій заминалаго мѣсяць и года и отъ 29 и 30 10 врій тоже, на които днесь въ отговоръ ида да ви кажя че отъ време испратеннытѣ ви 100 екз. българ. грамматики и 100 екз. разговори фр.-български почти всичкитѣ непохарчени стоятъ въ меня, освенъ нѣколко отъ тѣхъ, които ся похарчиха, и които слѣдователно ще видите описаны

Споти послѣдното ви, дѣто ми назначавате останалитѣ отъ горнитѣ Г-ну А. Екзарху да предамъ, а на испродаденытѣ стойностьтѫ имъ ви пратѫ, постѫпихъ съгласно съ щеніето ви, но то не ся испълни сьвършенно, защото вишереченний нерачи да пріеме книгитѣ, като ми казва, че нѣмалъ въ какво да употрѣби, т. е. не изнамѣрвалъ срѣдство за да изхарче, че нуждата не имъ ся показвала, а колкото за стойностьтѫ на похарченитѣ, както отвѫдѣ глѣдате, гроша 81 пиша днесъ Г. Генку Комсіеву да ви я наброи; сега не остава друго, освенъ съ пьрво да ми наредите едно друго лице за да му прѣдамъ горнитѣ книги, които Г. А. Екзархътъ непріе. защо да ги дрьжа ми не утьрва като гледамъ че едно ся нехарчѫтъ и друго пакъ ся губѫтъ, за тасъ причина искамъ съ пьрво да ми кажите кому да придамъ.

Краснописаніята напълно 75. тѣла приехъ, и стойностьтѫ имъ гр. 262. $^{50}/_{00}$ цариградски курсъ ще трьсите отъ Г. Комсиева пакъ ще ви кажя само че колкото за сега доволно сѫ 75. тѣхъ, а за по нататъкъ ако стане нужда писаща ви и за други.

Отъ похарченитѣ книги 10. сѫ Разговори и 6. грамм. Отъ Разговоритѣ стойностьтѫ на 9. ви ся праща, както отвѫдѣ, съ стойностьтѫ вѣдно на краснописаніята, и така вий ще трьсите отъ Г. Комсіева всичко гроша $343^{1}/_{2}$ цар. курсъ или лир. тур. 2. $^{64}/_{00}$ і 130 а колкото за 1 Разговоръ, зелъ е Г. Изворскый като трьгваше за Тулча, вый може да имате зиманедаване съ него, та затова проумѣте ся направо.

Остаямъ твой доброжелатель

Цградъ 26 *Януар. 860.*

Г-нъ Дим. Г. Финговъ
Въ Москва

За село сьмь пратилъ всички ты твой писма, за това и немогѫ подробно на всичко въ тѣхъ да ти отговорѫ, щѫ ти кажіѫ само че селяне ти сѫ благодарни отъ съдержанієто имъ.

Вѣроятно, имало едно съгласіе съ Вуйка ти да помагѫ и той съ еднѫ часть въ иждивеніята ти, нъ азъ като го научихъ развалихъ това съгласіе и ето ти писмо за да те увѣри.

Селото приклонихъ да тѣгли 50-тѣ карбовны които си разнесалъ отъ Кіевъ до Москва, така ще пріеме и онія които разнесешъ донѣкоги на врьщаніе оть Москва до Калоферь.

Ето ти начертаніе за обязателство, което трѣбѫа да прѣпишешь, подпишешь и ми го вьрнешь за да го пратѫ въ село, като бѫдешь увѣренъ че азъ всегда щѫ ся стараіѫ да ти дада понѣкогы и по нѣкоіѫ парѫ като за дрѣхы и пр.

Портреть на лѣто щѫ ви пратѫ.

Съ настоящето вѣдно щешь пріемешь отъ г. Ст. Тошковича изъ Одесѫ сто рубли срѣбърни.

Безъ повечь остаямь

Твой Доброжелатель

Цариградъ *19. апр. 1860*

Г-не Дим. Г. Финговъ!
Москва

Имамь прѣдъ взоръть си три твои писма отъ 1 януар. 22 февру. и 10 заминалаго на които днесъ отговарямь, като преминувамь излишното отъ тѣхното съдьржаніе.

Неще стане нуждѫ да правишь друго обязателство, защото онова, което на 22-ый февру. ми прати пріяхъ и испратихъ до гражданытѣ въ село за да имъ послужи, затова бѫди спокоенъ.

Колкото за рублитѣ ти внася Г. Тошковичъ оть Одесса расправихъ му и азъ че си има мѣстото както си му и ти писалъ т. е. че ще ти ся внасятъ всяка година по 250 ср. р. Той като ти е внесалъ двапѫти по 100 ср. р. остава сега още 50 които по юній може ти прати, и заради това бѫди спокоенъ колкото отъ тая странѫ.

Притвореното ти за г. Хр. Казѫлмашева пратихъ на сѫщій да ся вржчи.

Безъ повечъ оставамь

Твой доброжелатель

Цариградъ 19. апр. 1860

Г. Георгіе Теохаровъ!
Москва

Отъ давна желаяхъ да чуя натъкмяванието ти въ одесскѫтѫ семинарія за която и нарочито бѣше нарѣденъ. Отъ всички други твои събратія можяхъ да научя благодареніе за постигваніе на желаемѫтѫ си цѣль само отъ тебя не имахъ такова нѣщо; нъ писмото ти отъ 15. заминалаго което ненадейно ми ся представи, мя възрадува превъзходно, и отъ него можяхъ всичко което желаяхъ да узная. Най много мя възрадува постѫпваньето ти въ импер. университетъ по юридическый факултетъ, чрезъ съдѣйствіето на благотворно едно Русско общество, което ся обѣщава съ свое иждивеніе да тя подържява догдѣ свьршишъ курсътъ на ученіето си. Това дружество ся е показало наклонно кѫмъ тебя и е за голѣма похвала, трѣба обаче и ти да му бѫдешь до животѫ признателенъ и удовлетворишь надѣждытѣ му чрезъ безмѣрното твое стараніе, което ся изискува отъ единъ като тебя ревнителный ученикъ. Покажи ся прочее достоенъ на неговата благотворна жертва, старай ся и имай всегда предъ очи своето отечество, което е твѫрдѣ заглѫхнало и има нужда отъ разчистваніе. Трѣба да знаешь че то никому гледа освенъ на тебя, които, като въ него си ся родилъ имашь необходима длъжность да ся завьрнишь и избавишь отъ голѣмото невѣжество въ което ся е вдало отъ много годины.

Оставамъ

Твой Доброжелатель

Цариградъ 25. април. 1860.

Господ. Ст. Груюглу
Казанлѫкъ

Слѣдъ като благодарно отговарямь на вашето честно отъ 6-ый настоящаго, казувамь ви че 300. тѣхъ сребьрны руб., които отъ испращаніе на калугерките чрезъ Г-на Н. Палаузова ся внесоха, пріяхъ напълно и спроти желаніето ви задьржавамь ги за смѣткѫ цьрковнѫ отъ помощьтѫ имате събрани, Тия карб. обаче трѣба да знайте че ся събраха спроти камбіото както въ піяцатѫ ни вьрвеше него день, кога сьбрахъ п . . . ость х 17.$^{3}/_{40}$. и за тая причинѫ отъ горнытѣ руб. като испадамь 2 руб. за разноски и пьр . . . слѣдъ тѣхъ послѣдува, оставать чисти гроша въ меня 5125.$^{60}/_{00}$, които ще прѣдамь на ефоритѣ цьрковны, и вый тамъ за тѣхъ други толкова гроша х 106 Тур. лир. ще броите Г. Калинику.

Като броите рѣченитѣ пари игумену ще му поискате двѣ подобны записки, въ които да казува, какъ пріялъ на пълно 300-тѣхъ р. спроти формѫтѫ, която ви притварямь. Отъ двѣтѣ тыя запискы еднатѫ ще задьржа азъ, а другѫтѫ въ Одессѫ ще пратѫ Г. Палаузову за да му послужи. Ви здрависвамь и сѫмь

Вашь Приятель

Цариградъ, 2 Маій, 1860 г.

Господ. Захар. х. Гюровъ!
Самоковъ,

Въ благодаренъ отговоръ на вашето честно отъ 25-ый заминалаго ви казувамъ че писмото ви заедно съ нѣщата ми пр. . . . те имамь да пріема като стигнатъ и слѣдвамь спроти щеніето ви, а колкото заради шурупа да вкусимъ съ пріятелитѣ ви благодаримь.

Колкото за Владишкѫтѫ работѫ ще ви кажа да имате тьрпеніе защо тая работа не е за да ся свьрше тѫй лесно, нито ви ся обѣщаваме така спроти желаніето ви за скоро да стане нито пъкъ е нуждно нарочно человѣцы за тоя подлогъ да пращаме, надѣждытѣ ви ще се удовлетворѫтъ, кога единъ день, който неще яко далечъ работата сама по себе си земи конецъ добъръ.

Като вашата работа тоя, както подобно и на другитѣ ви събратія, е причината за днешното пріятно положеніе на народното ни отдавнашно желаніе, не трѣбва да брьзамы и ся уплитамы повече вый всегда дрьжте темелно работата си и така отласнатъ митрополитътъ ви да бѫде отъ вашатѫ епархія, та неще закъснѣй и вашето отечество да се сподоби съ желаемый му Пастырь! . . .

Спроти Ц. Вѣстникъ гледамъ Г. Паисія съ благодареніе пріема както въ Дупница така и въ Самоковъ. Истина ли е? Ви поздравявамъ и оставамь

Вашъ Пріятель

Цариградъ, 9 Маій 1860 г.

Господ. Ст. Груюглу!
Казанлѫкъ.

Вашето честно отъ 4 настоящаго срѣщамь и на него днесъ съ благодареніе отговарямъ, като ви явѫ че записките за получванието на 300. тѣхъ ср. р. намѣрихъ и едната отъ тѣхъ за Одесса Г-ну Палаузову има да прата. При това надѣя

ся и да сте ся проумѣли отъ послѣ и ви ся е върнало повечето надминало отъ сумматѫ ви нарѣдихъ да броите.

Колкото за михуратъ народенъ, за когото ви извѣстилъ Дядо е тѫй, съ разликѫ само че дѣлото не сконченo още. Цѣлта на народното това желаніе подъ дѣйствіе ся намира и има голѣма надѣжда за сполука. Всички тыя правдини, кои ся даватъ народу ни сѫ знакове на безпримѣрното и щедно благодѣяніе нашему милостивому Господарю *Султану Абдулъ Меджиту*, въ свѣтлитѣ на Когото дни и бѣдный Българскый нашь народъ придоби милостьтѫ Му и сполучи да успѣй въ желаніето си.

Нашитѣ по вѫнъ твѫрдѣ многотрѣба да ся пазятъ отъ интригитѣ на съ широкитѣ ракави, защото злобата имъ е голѣма и всякогѫждъ ни мыслятъ недоброто.

Ви поздравлявамъ и сѫмь

Вашъ Пріятель

Боголюбивый Отче!*)

Ваше едно честно отдавна напредъ взорътъ ми лежи безъ дата и на него днесъ съ голѣмо благодареніе ида да отговора, като ви кажа, че временно писахъ въ Калоферъ до селянытѣ относително за нашето въ Кіевъ съотечественниче, кое скончавало курсътъ на ученіето си, а въ отговоръ на това ми писмо получихъ отъ съгражданытѣ си благодарното склоненіе на неговото желаніе, кое е да послужи на милото си отечество. Колкото заради това гдѣто ми съобщавате и препоръчовате тогова младежа именно сына на нещастливаго отца Чона Филипова родившаго ся въ Кишиневъ ви оставатъ много благодарны съгражданытѣ ми, но не малко отъ тѣхъ ви благодаря и азъ, като гледамъ че исполнявате длъжность братска и истинно христіянска. При томъ ще ви кажя че единъ такъвъ какъвто го препоръчвате и захваляте съ превъзходны качества на успѣхътъ, не само е полезенъ и пріетъ съ голѣма благодарность въ днешнытѣ времена въ нашето отечество Калоферъ, нъ и тукъ въ Цариградъ дѣто имаме голѣмѫ нуждѫ отъ такъва и въобще на всѣкадѣ изъ Българія, стига само да е такъвъ, какъвто прилича да бѫде, т. е. даровитъ въ ученіе и даровитъ въ свободностьтѫ на языкътъ, защото имами много даровити въ ученіе, а въ языкътъ врьзани, което е най главното. Тоя Г-нъ за когото ны е рѣчьта, като има тыя и двѣтѣ преимущества, съ възхищеніе ще посрѣщнемъ, и не трѣба да ся мае, щомъ земе дипломата си, да ся упѫти право

---

*) Отъ оглавлението въ тефтеря се вижда, че туй писмо е до иеродякона Аверкий въ Киевъ.

ѕаръ̀тъ, подписанъ въ пликъ до меня наздраво ся пріе, и дадохъ за гдѣто приличя. Заради това бѫдете спокойни.

Спроти заповѣдьтѫ и за счетѫ ви придадохъ тукъ на стоятелитѣ на «Българскы Книжици» 4 минца и 6. ср. р. и стойностьтѫ имъ задлъжихъ ви съ гр. 330. сѫщо наброихъ Цанкову минца 6. тоже ви задлъжихъ и съ тѣхнатѫ стойность гр. 330. и срѣщу наброенытѣ ми тыя както пьрвому, ака и на вторитѣ взехъ приличнытѣ записки, които и дрьжя,

Безъ повече друго

Ви поздравлявамъ и сѫмь

Вашь пріятель

Цариградъ 20. Юній 860

Г. г. х. Манчо Поповъ, Динчо Стояновъ и пр.!

Въ Панагюрище.

Вашето честно отъ 13-ый того пріехъ и на него съ благодарность отговарямъ.

Видя да сте ся извѣстили отъ вашитѣ въ Кіевъ съотественничета за искаемитѣ уже три млади момичета изъ Българія въ учебны нѣкои въ Россія завѣденія, но неспоразумѣніе падѣй между ви. Истина и правда е че ся искатъ такива дѣчки, и за което азъ сѫмъ ся извѣстилъ, обаче кога ще поѣбѫтъ, за кѫдѣ, какво и кои лишавамъ ся отъ да зная. Заради тая причина по настоящемъ трѣба да потърпите малко гдѣ пріема пълно увѣдомленія, за което особенно азъ сѫмъ салъ да узная и кога ся извѣстя слѣдователно има и вамъ съобща ако ли пъкъ вамъ отъ мѣстото сѫщо ся е писало сте ся научили потрѣбноститѣ, то слѣдвайте да испълнете агодѣятелното това дѣло като пратите уреченното момиче начинътъ както отъ тамъ ви пишятъ.

Ви поздравлявамъ и сѫмъ

Вашь Пріятель

Цариградъ, 4 *Юлій, 1860.*

Господ. Савва Филаретовъ

Софія.

Нѣмамъ на ваше днесъ да отговоря, само ви наумявамъ товашното си отъ 20.ый престаналаго и ви казувамъ ъ ви отъ 27 реченнаго подписанъ до меня пріехъ мата както едното до ефоріята, така и другото

за тукъ до меня, то нарѣдбата му е готова. А колкото за гдѣто сте ся погрижили и сте испросили мѣсто за нѣколко дѣвички изъ България да постѫпѫтъ нѣкое въ Руссія учебно заведеніе и ся изучятъ, дѣлото ви е много прехвално и за това ви оставаме безкрайно благодарны, съ отговоръ обаче желателно е да ми отпишите ако ся пратѫтъ такива, каквито по настоящемъ 4. искали заедно съ онова, което имало брата си въ Кіевъ, за гдѣ ще бѫдѫтъ наредены? въ кое училище? и др. т. както и разноскитѣ, които ще имъ сѫ нуждны отъ отхожданіето имъ до опредѣленото мѣсто кому принадлежѫтъ? тѣмъ ли или на всяко едно отъ себе до границытѣ Руссійски. Явете ми моля такивата подробности, защо нужда е да гы зная.

Като сѫмъ въ надѣждѫ за желаемый ви отговоръ ви поздравявамъ и

Царигр. 10. Маій 860

Оставамь **Вашь усьрдный**

Цариградъ 30. Маій 1860.

Господ. Савва Филаретовъ!
Софія

Въ благодаренъ отговоръ на Вашето отъ 22 скончающаго ся писмо ви казувамъ, че намѣрихъ приинтересни пѣснитѣ турски, както и български пѣсни у ваши цьркви и училища за здравіето на Милостивый нашь *Царь* и *Господаръ Султанъ Абдулъ Меджидъ Ханъ* и гы показахъ тамъ гдѣто трѣбаше. Сега остава слѣдователно да науча пріето ли имъ е поблікуванієто въ офиціялный Тур. Вѣстникъ или не, за което на време ще бѫдете извѣстны.

Отъ притворенытѣ ви едни придадохъ, а другото за Одесса утрѣ съ Параходътъ ще управѫ.

Ви здрависвамь и сѫмь

Вашь Пріятель

Цариградъ 20. Юній 1860

Господ. Савва Филаретовъ!
Софія

Въ благодаренъ отговоръ на вашето отъ 11. ый ходящаго честно ви казувамъ че писмата ви притворенны до Настоятелството и прочіи придадохъ на време.

Настоятелството тукашно за отговоръ на вашето кѫмъ него отправленно писамце ви — а азъ за сега ще ви кажя че

махзарътъ, подписанъ въ пликъ до меня наздраво ся пріе, и го дадохъ за гдѣто приличя. Заради това бѫдете спокойни.

Спроти заповѣдьтѫ и за счетѫ ви придадохъ тукъ на Настоятелитѣ на «Българскы Книжици» 4 минца и 6. ср. р. и съ стойностьтѫ имъ задлъжихъ ви съ гр. 330. сѫщо наброихъ и Цанкову минца 6. тоже ви задлъжихъ и съ тѣхнатѫ стойность гр. 330. и срѣщу наброенытѣ ми тыя както пьрвому, така и на вторитѣ взехъ приличнытѣ записки, които и дрьжя,

Безъ повече друго

Ви поздравлявамъ и сѫмь

Вашь пріятель

Цариградъ 20. Юній 860

Г. г. х. Манчо Поповъ, Динчо Стояновъ и пр.!

Въ Панагюрище.

Вашето честно отъ 13-ый того пріехъ и на него съ благодарность отговарямъ.

Видя да сте ся извѣстили отъ вашитѣ въ Кіевъ съотечественничета за искаемитѣ уже три млади момичета изъ Българія въ учебны нѣкои въ Россія завѣденія, но неспоразумѣніѣ владѣй между ви. Истина и правда е че ся искатъ такива дѣвички, и за което азъ сѫмъ ся извѣстилъ, обаче кога ще потрѣбѫтъ, за кѫдѣ, какво и кои лишавамъ ся отъ да зная. Заради тая причина по настоящемъ трѣба да потърпите малко догдѣ пріема пълно увѣдомленія, за което особенно азъ сѫмъ писалъ да узная и кога ся извѣстя слѣдователно има и вамъ да съобща ако ли пъкъ вамъ отъ мѣстото сѫщо ся е писало и сте ся научили потрѣбноститѣ, то слѣдвайте да испълнете благодѣятелното това дѣло като пратите уреченното момиче по начинътъ както отъ тамъ ви пишятъ.

Ви поздравлявамъ и сѫмъ

Вашь Пріятель

Цариградъ, 4 Юлій, 1860.

Господ. Савва Филаретовъ

Софія.

Нѣмамъ на ваше днесъ да отговоря, само ви наумявамъ прѣди товашното си отъ 20.ый престаналаго и ви казувамъ че пликътъ ви отъ 27 реченнаго подписанъ до меня пріехъ и въ него писмата както едното до ефоріята, така и другото

до Негово Высокопроосвѣщенству нашему началнику Г. Ил
ріону, придадохъ и на тѣхъ ще ви се отговорятъ.

Колко отъ моя страна чсстно ще ви кажа, че добрѣ
сторите да направите като напреди та събранната църкови
помощь до 10 хил. гроша послѣ да ги испратите, а колко
за църкватa дѣто питате, излишно е да ви казувамъ, че
е излѣзла надъ земята около 3 аршина, това го знаете, п
настоящемъ строенiето и ся спрѣло, и то ще почни сега ко
вече доброволна и премна помощь отъ вѫнъ ся покажа.

Вѫтрешното придайте Г-ну Трайковичу и ако е доб
подканете го да извръши писанытѣ ми

Ви поздравлявамъ и сѫмъ

Вашъ Пріятель

Цариградъ, *11 Юлій 1860.*

Господ. Савва Филаретовъ!
Софія,

Съ заминалатѫ пощѫ или на 4-ый того ви писахъ и
казахъ потрѣбнытѣ.

Сега въ отговоръ на вашето кѫмъ Настоятелството ц
ковно писмо отъ . . . (безъ дата) ви казувамъ чястно азъ
притвореннитѣ ви придадохъ на мѣстата гдѣто принадлеж

Спроти казванiето ви учакувами съ пьрво групътъ пр
гутовлявате да ни пратите отъ помощьтѫ имате събрани
нашата тука църкva.

Църкватa ни ся неработи, защото денги нѣма, тя
скоро ще почне гдѣто имаме голѣма надѣжда да ся събир
пари и пратѫтъ за съгражданiето ѝ — нищо безъ пари
става. А колкото за ферманъ за нови църкви взехми въ
мѣчанiе, нъ сега не му е времето.

Ви здрависвамь и сѫмь

Вашъ Пріятель

Почтенна община!
Въ Пазарджикъ

Ваше едно отъ 12 ый текущаго писмо срѣщамъ
него днесъ съ голѣмо благодареніе отговарямъ и ви казув
че пріехъ и съдружаемый ви вѣдно съ него Мазарь сигу
отъ пощѫтѫ, и утрѣ, както ваший, когото намирамъ м
прекрасенъ, така и други нѣколко гдѣто отъ други стран
появиха, всички заедно ще ся поднесѫтъ на честното Пр
телство; бѫдете прочее извѣстни и тоже спокойни.

А колко за препоржчително писмо до Г-на Крьстювича гдѣто искате, въ отговоръ ви казувамъ че азъ това го намирамъ за излишно, защо Н. Пр. Великійатъ Везиръ, който щѣлъ сега, както казувате, и кадѣ вашитѣ страны да слѣзе, е единъ отъ най славнитѣ въ импер. та на милостивый ни царь и господарь единъ и пьрвый, казувамъ, отъ най отличнытѣ въ умътъ и правосждіето и като такжвъ той вѣрно е избралъ и такива умни съ себе си послѣдователи въ пжтишедствіето му и отъ всяка нація, какъвьто е единъ отъ тѣхъ и дълбокоученный и высокоумный нашій съотеченникъ Г. Крьстювичъ. На тыя царски чиновници, които придружаватъ В. Везиръ или по добрѣ да кажа Г-ну Крьстювичу, който е нарочно за нашитѣ българе опрѣдѣлень, цѣлта не е друга освень да послужи като единъ слишатель на жалваніята на нашитѣ българе, на които языкътъ имъ проумѣва, и ги поднесе славному Везирю. За тая причина ви казахъ горѣ че е излишно таково едно писмо, догдѣ особенно е длъжность на Г. Крьстювичъ да му ся представите и си искажите оново щото желайте, а той ви услиши и помогне. И тжй азъ ще ви кажя че най доброто е щомъ пристигне В. Везиръть представете ся двоица отъ васъ Г-ну Крьстювичу и му распрàвете за всичко, и той като единъ отъ опрѣдѣленитѣ отъ царскж странж чиновници и тоже нашъ съотечественикъ ще съчувствува, вѣрвамъ, не малко жалуваніята ви и онова което просите.

Ви поздравлявамъ и сжмъ

18. Юлій 1860 **Вашъ Пріятель.**

Цариградъ

Цариградъ 25. Юлій 860

Господ. Савва Филаретовъ

Софія

Отговарямъ съ благодареніе на вашето отъ 11-ый дѣйствующаго писмо и ви казувамъ че групчето ви отъ 21 # (които Г. Трайковичъ ви оставилъ) ми пратихте, остава утрѣ да пріема отъ Н. пощж и отговора слѣдователно Г. Трайковичу, защото незнамъ по каквж причинж человѣкътъ който раздава груповетѣ въ недѣлятж дважъ ще ся покаже.

Въ по пьрвото ви ми казувахте че сте събрали около 5—6 хил. гр. црьковна помощь и сте чакали да я направите поне 10/X. та тогава да испратите. До сега ный не виждаме нищо.

Временно казвали ми бѣхте да посъвѣтувамъ Цанкова и Бурмова да престанжтъ отъ тая безполезнж полемикж. Това е желателно всякиму отъ истиннитѣ сынове на Българія защото

всѣки вижда че, колкото повече единый укурява, толкова по-
вече другій ся ожесточава и повтаря работитѣ, и което слѣдва
раздоръ и развала на всяко общеполезно нѣщо. Немыслете че
Г. Бурмовъ го нежелай, и той ся е оставилъ, нъ за жалост
проклятій Цанковъ съ ласкателнитѣ си и езуитски прилщенія
успѣ доволно въ предпріятіятѫ си и ежедневно успѣва да убѣ-
дява народътъ и го примамва кѫмъ собственното си намѣ-
реніе, което (е да направи насъ българитѣ католицы! и на
паче днесъ смѣя да кажя че смы въ голѣмѫ опасность з
бѫдущностьтѫ ни[1]) . . .

Почтенно общество!

Въ Калоферъ

Не предъ много време относително за нашето въ Кіев
съотечественниче което сключило наукитѣ си съ провъзходен
успѣхъ въ тамкашній университетъ, ви явихъ безпримѣрнот
му желаніе за да послуже на милото си отечество. За нег
особно Г. Аверкій единъ българинъ и іеродіяконъ, който днес
ся намира тука въ Цариградъ, бѣше ми писалъ за тогова мла
деца, и азъ въ отговоръ на писмото му казалъ му бѣхъ да г
накара и ми пише той Г. ученикътъ направо до меня, и ет
напослѣдъкъ пріехъ таковато му писмо, което и ви притва
рямъ да прочетете. Прочее ако желайте, което азъ отъ мо
странѫ намирамъ за много добро, като усѣщамъ че и плс
дътъ когото ще посѣй, ще отвѣствува на онова което добр
ще му направите, отпишете по скоро и внесете 100 руб. с
за да му ся испратѫтъ за разноски за дохожданіето му, защот
ученный младецъ е бѣденъ и нѣма срѣдства да дойде и от
горнитѣ руб. 50. тѣхъ ще му сѫ нуждни до Одесса а другит
за пѫтишедствіето му отъ тамъ чрезъ Галацъ, Ибраила и Сви
щовъ до Калоферъ. — Трѣба да знайте при това още че то
ся е оженилъ, и като съ фамиліята си ще дойде, разумѣва с
по мношко пари и ще му потрѣбатъ.

Съ това благоврѣміе ида да ви напомня пакъ за 125-тѣх
ср. р. които моля недейте изоставя на времето да ми испра
титѣ. Щомъ дойде 1.8врій желателно ми е да ги имамъ го
тови както бѣхъ тогава, така и другитѣ 125. по Априлія, з
да нѣмамъ главоболие да пиша и расписвамъ и за тѣхъ.

25. Юлій 1860 Ви поздравлявамъ и сѫмъ

Цариградъ Вашь съотечественикъ

---

[1]) Липсва краятъ.

Цариградъ 27 Юлій 1860

Господ. Савва Филаретовъ!

Софія.

Отговарямъ съ благодареніе на Вашето отъ 11-ый дѣйствующаго и ви казувамъ че групчето ви отъ 21 # които за счетъ Г-ну Трайковичу ми пратихте днесъ едва пріимамъ, защото незная по каква причина управительтъ на пощата Австр. дваждъ въ недѣлятѫ ся явява. За него слѣдователно съ Тур. Поща Г-ну Тайковичу ще пишя.

Въ едно отъ по пьрвитѣ ви казувахте ми че сте събрали около 5—6. хил. гр. цьрковнѫ помощь и сте чакали да я направите поне 10/х, та тогава да испратите. До тоя часъ ный не виждаме нищо.

Помня че ми казувахте не преди много време да посъвѣтувамъ Цанкова и г. Бурмова да престанѫтъ отъ тая безполезнѫ полемикѫ. Това Г. Филар. всякому отъ истиннытѣ сынове на Българія е желателно, защото всѣки умѣй че, колкото повече единый укурява толкова повече другій ся ожесточава и повтаря работитѣ, слѣдствіята на които не принасятъ нѣкоя друга полза освенъ раздоръ между народътъ и развала на всяко общеполезно нѣщо, не мыслете че Г. Бурмовъ го нежелай. И той....ся е оставилъ, нъ за жалость проклятій Цанковъ съ льскателнытѣ си и езуитски прильщенія не се оставя! Виждате вѣстникътъ му до кой степенъ на развръщенностьта и безсъвестностьта е достигналъ. Той успѣ доволно въ предпріятіятѫ си и ежедневно успѣва да убѣдява народътъ и го примамва кѫмъ собственното си намѣрение, което е да направи насъ българетѣ католици! и най паче днесъ смѣя да кажа че смы въ голѣмѫ опасность за бѫдущностьтѫ ни. Както гледате почналъ е вече безъ ни най малкото съчувствіе и съвесть да напада и укурява съ черны краски всяко лице, което малко или много ся старае за доброто на отечеството си! Той, разумѣва се, кури и напада на всяко народао добро съ намѣреніе да развали и несполучимъ онова, което народътъ желай, и мисли че като не достигнемъ цѣльтѫ си не ще ся вьрнимъ и назадъ отъ срамъ, да припознаемъ, т. е. пакъ грьцкійатъ Патріархъ, нъ ще прибѣгнемъ въ такѫвъ случай до Римъ папа! до колко може да е вѣрно това му мѣчтаніе незная, нъ казувамъ ви че папищашкій му тоя вѣстникъ е зелъ голѣмо вліяніе, а най повече ще е опасно за бѫдущностьтѫ на нашитѣ младѣжи, отъ които и сега гледаме 5—6 да сѫ пригърнали западната вѣра и сѫ тепли послѣдователи Цанкови.

Казувате ми че при сегашнитѣ времена не бѣше злѣ поне десятина человѣцы да ся туряха да работѫтъ около цьр-

квата ни ако нѣма срѣдства за повече. Това добрѣ сте го намислили и азъ съмъ съгласенъ, нъ тогава трѣбѫтъ денги не малко и да не бѫде народътъ въ такова хладнокръвіе кѫмъ народното това и свято дѣло, което исполненіето си чяка отъ оныя, които носятъ народно чувство. Освенъ това туй което казувате тукъ не може да стане, кога по насъ зная че твърдѣ лесно; защото напраздно пари ще ся иждивяватъ. Да туримъ напр. както казвате 10 раб. да работѫтъ. Тыя да кажемъ × 20 гр. гюлнюкъ ще зематъ гр. 6000. За единъ мѣсецъ. Добрѣ, нъ ела че и други толкова ще потрѣбѫтъ да ся дадѫтъ въ сѫщото това врѣме на троицата калфи. Трѣбва да знайте че тая църква е започената отъ единъ верховенъ калфа французинъ, който зема на % възъ направата, и други троица такива подъ властьта му, които и тѣ зематъ на мѣсяцъ × 1800 гр.тия сѫ почнали това зданіе и съ тѣхъ ще ся свърши. Безъ послѣднитѣ троица калфи нищо ся не хваща. Сега пита ся 10. души какво ще направятъ въ единъ мѣсяцъ кога толкова пари напраздно ще ся дадѫтъ? То се разумѣва че нищо и въ отношеніе едно отъ друго църквата ся показва много пагубна. Отъ да ся събиратъ пари доволно други способъ нѣма за почевянето на направата. Убѣденъ сѫмъ че народътъ не малко съчувствува и разумѣва ползата на това народно зданіе отъ което нашата бѫдущность зависи нъ за жалость и голѣмо хладнокровіе кѫмъ него показва. Като гледаме така че толкова мѫчно и кѫсно излиза помощьта на нашитѣ родолюбиви намислили сми пьрвомъ отъ събираемитѣ да задрьжимъ нашитѣ си, а чи слѣдователно то ся разумѣва пакъ ный ще дадемъ и ся слѣдва работата прилично а така съ 2—4. хил. гр. да се събиратъ и прави нищо ненаправихме. Тука ся искатъ угромни количества!

Ви здрависвамъ и **сѫмъ Вашь**

Почтенно общество!

Въ Калоферъ

Вашето отъ 2-ый настоящаго пріехъ и проумѣхъ съдьржаніето му. въ отговоръ же на него ви казувамъ че нежеляхъ простираніе относително до Г. Филиповото дохажданіе в село, защото още отъ време и сега тука като е іеродіякон Г. Аверкій ми казва че е честенъ тосъ младецъ, освенъ тов и Г-нъ Уваліевъ, кога още въ Одесса бѣше прежде го хвалиш и го описваше съ превъзходни качества, и въ противенъ случяй да би постѫпилъ та не както казуваше, което недай Боже и азъ не вѣрвамъ, щѣха 50-тѣхъ само руб. въ такѫвъ случя ся изгуби, защото другитѣ толкова въ Одесса ще стоятъ д

му ся придадѫтъ тогава, кога ще тръгне за насамъ. — А колкото за заплатѫтѫ и времето гдѣто казувате да попитамъ сѫщій и ви съобща, лесно можяхъ направи, ако при меня близо бѣше, нъ защото е растояніето голѣмо и време отбѣгнуваме кажете ми вый ако желайте каква плата му опрѣдѣляте, за да му явѫ, кога на послѣдень пѫть му пиша. Заплатата тая мысля неще бѫде повече отъ 12—15 хил. гроша за да отбѣгнемъ поне хилядо гроша азъ като му пишя, ще му кажа тъй и съгражданитѣ, защото ви е голѣмо и тепло желаніето да послужите на милото си отечество, останаха благодарни и сѫ благосклонни да ви иматъ подъ расположеніе отъ 12—14. хил. гроша годишнѫ заплатѫ.

За времето не е нуждѫ да ся питѫ, защото той като е пожелалъ да дойде, турилъ е намѣреніе да приседи тамъ за много време.

Като е тъй прочее наставяте нѣкого . . . отъ когото ще зема 100 руб. за да ся испратътъ на време и ся немае момчето

Здрависвамь ви братски и сѫмь

Вашь Селянинъ

8 августъ 1860
Цариградъ

Цариградъ 23. авгус. 1860

Господ. Стеф. Д. Тошковичъ!
Одесса

Имамъ предъ видъ 2. ваши честны отъ 2 заминалаго и 13. того на които днесъ отговарямъ благодарно съ изоставленіе на излишнытѣ отъ съдьржаніето имъ.

Щомъ пріемитѣ настоящето ми имайте грижата си и вѣдно съ вѫтрешното до въ Кіевъ Г-ну Ив. Филипову ср. р. 50. съ стойностьтѫ на които ще мя задлъжите и тоже извѣстите. Сѫщо и други толкова ще броите сѫщому кога дойде въ Одесса и тръгне отъ тамъ чрезъ Дунавътъ за отечество. Тыя ся плащатъ отъ нашето калоферско училище за нужднитѣ по пѫтьтъ на тогова младеца, когото призовава за учитель, като и той съотечественникъ нашь и желай много да послуже на отечеството си.

Като стигне въ градътъ ви ще испратите съ рѫкомендателно отъ васъ писмо до въ Галацъ Г-ну Евлогію, и отъ тамъ той, ще съобщите, да го рѫкомендува по нататъкъ до Свищовъ, отъ гдѣто ще слезе за Калоферъ право.

Тоя младъ момакъ, комуто, отдавамъ такива и толкова похвали и голѣми качества въ образуваніе и достойнство за възпитаніето на нашитѣ въ Калоферъ чада, истинна такъва ли е? ако е такъвъ, слѣдвайте вышеизложенытѣ ми, ако ли напротивъ сме излъгани, долу писмото му. Писмото му да остане и назадъ отъ да му испратите предсказаннытѣ 50 ср. р. Спроти исканіето му тыя сѫ р. ср. 100. да му пратѭтъ въ Кіевъ, нъ азъ за да не бы послѣдвала училището нѣкоя . . . , което недай Боже! раздѣлихъ на два пѭти да му ся даджтъ, както отвѫдѣ видите.

Двамата млади на имя Василъ и Мелхиседекъ, които отиватъ за отечеството си, стигнаха тука, и отъ тѣхъ вторы уже сѫмъ испратилъ, както сѫщо и другій ся готви за въ сѫбот

. . . . . .

Ви поздравлявамъ и сѫмь

Вашь Пріятель

Господ. Ив. Филиповъ!
Въ Кіевъ

Закаснѣхъ да отговора на вашето отъ . . . . . непомня да тата, защото щомъ пріехъ отъ голѣмѫ радость, която мя об лада, поспѣшихъ и пратихъ въ Калоферъ до селянитѣ, коит и тѣ закасняха да отговоритъ по причина че нѣкой и друг отъ пьрвенцитѣ отсудствували. днесъ обаче, като получих отговоритъ имъ, и като ги гледамъ толкова благодарни и бла госклонни срѣщо едно толкова тепло ваше желаніе, което да послужите и ви на милото си и бѣдно отечество, незабавн въ Одесса писахъ Г-ну Стеф. Д. Тошковичу да ви испрати ср. р. 50. за нуждытѣ ви до Одесса спроти вашето желаніе, както бѣхте ми отписали, и тамъ кога стигнете има други толкова да ви брои за пѭтишедствіето ви отъ тамъ за насамъ, което ще стане по Дунавътъ, или Галацъ, Свищовъ, а отъ тамъ за отечеството направо. Прочее щомъ пріемныте настоящето ми нагответе ся и тръгнете съ фамиліятѫ си за Одесса гдѣто сѫмъ писалъ потрѣбнытѣ за испровожданіето ви. Реченно е между това Г-ну Тошковичу да ви . . . . . въ Галацъ Г-ну Евлогію Георгіевичу и тоя за по нататъкъ.

Като гледамъ че вашето желаніе и намѣреніе е да идите въ Калоферъ и живѣйте, срамно ми бѣше да предложя на селянитѣ за годинитѣ, а колко за заплатѫ ви казувамь че тамъ другитѣ имъ учители зематъ кой 6. кой 8—10 хиляди гроша вамъ обаче съ благодареніе готови сѫ да ви даджтъ годишна заплатѫ до 12 (хиляди) срѣбар. руб. днесъ ся цѣни × 17 гр. и тая на васъ заплата може слѣдователно да ся умножи и

нѣщо повечко, като видятъ че жертвитѣ имъ и трудоветѣ за изучванието на милитѣ имъ дечица не отивѫтъ напраздно. Прочее ако одобрявате това що ви казувамъ, за което азъ не ся съмнѣвамъ, небавете ся, трьгнете и азъ чакамъ съ пьрво да узная рѣшението ви.

Оставамъ

23. августъ 1860
Цариградъ.

Вашь Доброжелатель

Цариградъ 30. август. 1860

Господ. Н. М. Тошковъ!
Одесса

Вашето честно пріехъ и на него благодарно отговарямъ като изоставямъ излишнитѣ.

Притвореното ви за брата ви задрьжавамъ, защото той помина на 27. тоя. Богъ да го прости! Работитѣ му какъ сѫ никакъ неможя да зная, научавамъ ся само жена му да е утворила кассата му, спроти както чувамъ, и какво е земала, пари ли? тефтери ли? не е явно. За случкатѫ жалостнѫ тая братъ ми Г. Христо ви телеграфиса на 25. ый истаго.

Ви поздравлявамъ и сѫмь

Вашь Пріятель

Почтенно общество
Въ Калоферъ

Слѣдъ като благодарно отговарямъ на честното Ваше отъ 16. престаналаго, притварямъ ви писмо отъ Фингова изъ Москва направо до васъ, отъ съдьржанието на което ще проумѣйте, че той съ превъзходный си трудъ и голѣма ревность, назадъ отъ да ся покаже недостоенъ за жертвитѣ, които слѣдъ него вый принасяте. ще видите, че той както и менъ особно пише, далъ е екзаменъ на всичкитѣ си до сега науки и разни языцы блистателно и достойно е постѫпилъ въ начало того въ императорскій Московскый университетъ на историо-филологическій факултетъ, въ който въ разстояніе на 4 год. ще свьрши курсътъ си.

За опредѣленнытѣ му ср. р. 125 за 6 мѣсяцы макаръ и да ви казувахъ че ще потрѣбатъ да ми внесете кадѣ 1-ый

8 врій, но сега ви казувамъ щомъ пріемите настоящето ми да имате грижатѫ си и ми ги внесете съ пьрво защото отъ сега годината ще ся счита отъ 1. 7 вр. Между тыя, както и въ писмото Фингово ще видите прибавя ся една притурка въ опредѣленытѣ отъ бр. 100 ср. р. необходими, които вѣрвамъ че неще отбѣгнете при многото други да броите и тѣхъ, защо друго яче не бива. Тыя 100. ср. р. сѫ за стойностьтѫ на една униформа, което непременно ученикътъ трѣбва да си направи .... като постъпи въ това високо императорско заведеніе, която униформа, спроти обичайатъ, както знаете, ще носи въ свѣтли и царски дни и неіѫ ще има догдѣ свьрши курсътъ си. Прочее, като вѣрвамъ че съ благодареніе ще изволите да му ся наброятъ и тѣ учекувамъ съ пьрво да ми внесете или кажете отъ кого тука да си ги зема, защото нуждны сѫ сега да му ся внесѫтъ тыя ср. р. 225. които и азъ като получя незабавно има да внеса.

Отъ Филипова изъ Кіевъ никакво извѣстіе имаме, нъ задлъжилъ сѫмъ Г. Тошковича да дойде съ него въ по голѣмо узнаніе, та слѣдователно да заповѣдамъ и му ся внесѫтъ потрѣбното количество пари за разноскитѣ му по пѫтьтъ. Азъ тука още р. ср. 100. отъ Настоятелитѣ на Дѣвическото ви училище всички не сѫмъ събралъ дали ми сѫ само гр. 1200. другитѣ има да ми ги даджтъ като събиржтъ, защо и тѣ ся силятъ да плащатъ, като неможятъ да събиратъ отъ гдѣто има да ся събиратъ. (. . . . . .)

Ви поздравлявамъ и сѫмь

5. 7 вр. 1860 **Вашь съотечественникъ**
Цариградъ.

Цариградъ 6. 7 врій 1860

Господ. Стеф. Д. Тошковичъ!
Одесса

(. . . . . .)

Слѣдъ като ся надѣя че сте ся проумѣли съ Филипова и рѣшилъ да трьгне за насамъ, затова Г. З. Писмото за Филипова съ 50 тѣхъ ср. р. внесте въ Кіевъ и съ стойностьтѫ имъ мя задължете. Сѫщо и другитѣ 50. кога дойде въ градътъ ви ще му ги броите и меня задлъжите.

Въ Москва Фингову съ пьрво ср. р. 125. внесте и мя задължете като ми явите, и други има за униформата му разноски, за които ми пише, азъ писахъ нужднитѣ въ Калоферъ

(. . . . . .)

Цариградъ, 13. 7 врій 1860

Господ. Н. М. Тошковъ!
Одесса

Крайното ми бѣше отъ 30. ый заминалаго. Въ него въобще ви явихъ за печалнатѫ и нечаяннѫ смьрть покойнаго Вашего брата Димитрія Тошкова. Това писмо надѣвамъ ся да сте получили, а нищо Вый не ми отговорихте; затова и ви врьщамъ днесъ онова писмо, което за него ми бѣхте притворили, а то за голѣмѫ жалость не го свари въ настоящій и кратковременный животъ.

Ви поздравлявамъ и сѫмъ

Вашь пріятель

Господ. Г. С. Раковски!
Бѣлградъ

Вашето пріятелско отъ 1. ый того пріехъ и на него днесъ отговарямъ, като ви кажя че на време пріехъ 1 екземпляръ отъ Ассеновитѣ, за когото и ви благодара, сѫщо пріехъ и една врьска отъ 24. листа «Дунавскаго лебета» за изданіето на когото възрадовахъ ся премного и желая ви добъръ успѣхъ.

За спомоществователи има надѣжда да ся съберѫтъ доволно, и азъ сѫмъ ся споразумѣлъ съ Г. Іосифа, като по достойнъ мѫжь да ся потруди повъзможности и даже ще ви бѫде той сѫщій отписатель.

Отъ Асеновитѣ книжки има доста да питатъ и ги трьсятъ съ ищахъ голѣмъ. Ако пратите и отъ тѣхъ, отправете и тѣхъ направо до горѣреченнаго Іосифа.

На бързо Ви здрависвамъ и сѫмь

Вашь Пріятель

Цариградъ 14. 7 врій 1860

Цариградъ 14. 7 врій 1860

Господ. Савва Филаретовъ!
Софія

Имамь предъ взоръ̀тъ си три ваши честни отъ 6. 16. и 22. заминалаго и на тѣхъ днесъ отговарямъ, като ви кажя че ученикътъ ви Христо Тод. Стояновъ, когото ми наставихте,

благополучно завчера пристигна тука и слѣдъ като му ся намѣрихъ на всичко нуждно щото му трѣбаше за трьгване въ Россія, испратихъ го вчера съ параходъ за Одесса, за това бѫдете спокойни.

(. . . . . .)

Ви поздравлявамъ и сѫмь

Вашь Пріятель

Почтенно общество!

Въ Калоферъ

На 5. ый того ви писахъ и ви казахъ нужднитѣ, коет надѣвамъ ся на време да сте пріели, нъ азъ отговорътъ ви до тоя часъ нѣмамъ.

(. . . . . .)

Казахъ ви, че защото сѫ нуждни ср. р. 125. за 6. тѣх мѣсячна плата на Фингова съ прибавленіе на други 100. з униформата му, трѣбаше да ми внесенны имате за въ нача лото того, нъ като ги нѣмамъ и до днесъ, брьзамъ да ви на помня че трѣба съ пьрво да ми внесете, защо сѫ нуждн както ви казахъ да ся внесѫтъ. За да пишя време нѣмам Портове да записвамъ време нѣмамъ насамъ нататъкъ про дължаванье защо е?

Ви поздравлявамъ и сѫмь

В. съотечественникъ

Цариградъ 19. 7 врій 860.

Цариградъ 20-7 врій 1860

Господ. Н. М. Тошковъ!

Одесса

Имамъ предъ очи и отговарямъ благодарно на Ваши двѣ частни отъ 10 и 17. текушаго.

За покойнаго Вашего брата Димитрія казахъ ви колкото бѣ възможно да узнаа въ по пьрвото си, за повече подробности гдѣто мя питате, нищо не сѫмъ въ състояніе да ви изясна, защото Латинската канцеларія има всичко подъ печатъ и отъ това не азъ, нъ и всѣки, като не гледа предъ очи си

тефтеритѣ му, вѫтрѣшнитѣ му въ канторътъ, отъ гдѣ може ся изчерпи понятіе възъ работитѣ му, не умѣй нищо да ви прѣдстави, какво има и какво нѣма на явно. Слуша ся само, както ви казахъ, да е утворила жена му кассата, а що е зела и то непонятно и за да влезе человѣкъ въ разумѣніе, кого ще пита? жена му ли?

Като нищо неможе да ся проумѣй отъ дѣлата му, неможя да ви кажя ще е нуждно ли и Вашето тука дохожданіе, съ всичко това ви казувамъ че жена му има двѣ момчета доведени отъ другаго мѫжа, отъ Вашего брата нѣма.

Писмото ви за брата ви въ Калоферъ задрьжавамъ тука, защото научявамъ ся че идялъ за Цариградъ.

Ви здрависвамъ и сѫмь

Вашъ Пріятелъ

Цариградъ *3.8 врій* 1860

Господ. Драгане Д. Манджука?
Калоферъ

[. . . . . .]

За Филипова писахъ нуждитѣ Г. Тошковичу и той въ отговоръ си ми казува че писалъ и учякувалъ послѣдното му рѣшеніе. Нъ спроти особното му забѣлежваніе на сѫщій Г-на Тошковича разумѣва се гачи не ще ся испълне това ни договаряне, защото, казува, че щѣлъ да дава екзаментъ и незнамъ какво. Сега, като ми пишите да остане назадъ, ако не сѫмь свръзалъ, и прѣди да чуя това ви щеніе, щѣхъ да пища Г-ну Тошковичу да въспре работата, нъ още по добрѣ съгласно съ васъ сега, като думате да остане надирѣ тая работа, утрѣ ще пишя нуждитѣ и яви ща Ви слѣдователно.

Отъ настоятелитѣ на дѣвическото училище[1])...

Цариградъ *4.8 врій 1860*

Господ. Стеф. Д. Тошковичь!
Одесса

Имамъ прѣдъ видъ вашето честно отъ 24. заминалаго и на него днесъ съ благодареніе отговарямъ, като прѣминувамъ съгласнытѣ.

---

[1]) Липсва краятъ.

150. които всички стават 250. и мисли че тия му сѫ доста за година, както сте извѣстни че и нашето сѫотечественичe въ Моска толкова за година получава. Заради това ви и моли пріятелтъ ми да го имате подъ надзирателство така щото да не ся въведе въ повече разноски, наставяйте го въ добрый редъ и за това както пріятелтъ ми така и азъ ще ви бѫдемъ признателны.

Испитайте тайно за горнытѣ относително стигатъ ли му ср. р. 250 за година, и кажете му че на всѣки 6. мѣсяца ще му ся пращатъ по ср. р. 125.

Ви поздравлявамъ и сѫмъ

Вашь

Цариградъ 31. 8*врия* 1860

Почтенни съотечественници!
Въ Калоферъ

Послѣднето ми отъ 3. тоя надѣя ся да сте пріяли врѣменно; то бѣше отправено до г. Др. Манджуковъ, отъ подписана когото дрьжя и Ваше едно отъ 4 сѫщаго. —

Еднѫждъ като остана толкозь кѫсно, проумѣли сте че работата за г. Филипова остана и остая неизвьршена, за това е излишно повече за него расправяніе.

Слѣдь врѣменното събраніе римессътъ ви отъ л. т. 30 Азъ ви правѫ отъ долу училищнѫтѫ смѣткѫ, споредъ която то (училището) останова да зима гр. 2019, $^{51}/_{00}$ въ каймета; Въ тія вѫтрѣ ся разомѣватъ и двѣтѣ хиляды гроша, които врѣменно бѣхъ събралъ отъ Настоятелството на Д. училища, ако щете кажете ми, да му ги вьрнѫ, ако ли не да стоять догдѣ потрѣбоватъ за Фингова, а Вый ся проумѣйте съ Настоятелството. —

Поздравлявамъ ви и сьмь

Вашь селянинъ

Римесса, срѣ[illegible] х. Тюл. л. . . . 30.$\times 125^{1}/_{2}$=3765.
бр[illegible] Ив. [illegible] . . . . . 8.$^{20}/_{00}$ —1000.
у вн[illegible] . 126[illegible]$\times 20^{3}/_{4}$=2624.87 —4765.
10[illegible]$^{1}/_{2}$, 2075.62
на [illegible] 45. 4745.49
Гр. 19.51
[illegible] дъ[illegible] 2000. Гр. 2019.56 да зимѫ

Цариградъ 15.9 врія 1860

Господине Н. М. Тошковъ.
Въ Одессѫ

За да е пъленъ отговорътъ ми на двѣтѣ Ваши отъ 22 ѣм. и 12 тоя, щѫ ви кажя най-напрѣдъ, че братъ Ви г. Ге-гый оздраве и е добрѣ. —

Какво ви сѫ писали наши съотечественници относително работата на покойнія Ви братъ незная; незная и нито мирамь за добрѣ да испытвамь отъ вѫнъ и да ви расправямь зъ да имамь основаніе, за дѣлата на комисіятѫ, която ся жда да разглѣдва интереситы на рѣченный, и то най много що то братъ ви г. Георгый е вѫтрѣ въ работы ты, знае ичко и трѣба да ви расправи всичко; а азъ щѫ ви кажя пко то ся е случило да научя и колкото виждамь за добро сторите.

Случило ся е да научя, че Вый по телеграфисваніе бра-во ви Георгыево не дойдохте самъ, а опрѣдѣлихте намѣст-къ Г-на Гешоглу, който не пріе, слѣдователно, една коми-, съставляема отъ брата ви, брата ми, Х. Тюльева и пр. бира ся нѣколко пѫти, въ която еднѫждъ дваждѣ ся намѣри г. Гешоглу, що свьрши тая комисія нѣмамь извѣстіе, както освѣнъ брата ви другы ты по какво право дѣйствуватъ; кол-то за брата ми слушамь че ималь да зема нѣщо отъ по-йныя и негли това му е правото. — въ чія ползѫ дѣйствува, кой отвънъ неможе да знае, това е работа г. Георгыева, йто добрѣ ли е да живѣе въ кѫщѫ тѫ, съ която е дошьлъ ся расправя, е Ваше знаніе.

По моя тѫ мысль, ако искате да ся глѣда работа и земе къвъ да е конецъ, трѣбова или Вый самъ да слѣзите, или итропъ нѣкой грькъ да поставите, защо то нѣма наши ьлгаре.

Ви поздравлявамь и остаямь

Вашь Пріятель

Цариградъ 28. февру. 1861

Господ. Н. Павловичь!
Одесса

Имамь предъ очи вашето писамце отъ 7-ый заминалаго на него едва днесъ отговарямъ, защото ненамирахъ причина. итвореното ви за г. Х. Мина временно сѫмъ далъ и ви е отговорилъ, защото, казува, немалъ за какво.

[. . . . . .]

Споменалъ ви бѣхъ че ср. р. 100. ще потрѣбѫтъ Фингову въ Москва за униформата му да ся внесѫтъ; сега затѣхъ като пріехъ заповѣдь отъ училищнитѣ въ Калоферъ настоятели, казувамъ ви че щомъ пріемите настоящето ми незабавно внесте му ги и съ стойностьтѫ имъ моята дѣлбѫ задлъжете, като явите съ пьрво и мень тука.

За Г. Филипова гдѣто ми казувате че щѣлъ да дава екзаменъ и въ нужда е былъ да ся поддържи казувамъ ви калоферското училище не е въ състояніе и не може да пріеме тая длъжность. Заради това съгласно съ едно отъ вчерашната поща тѣхно писмо ми назначаватъ щото назадъ да остане това съ Филипово желаніе, като тѣ ся снабдили съ учитель други, както и Г. Ботю ималъ още години до определенното му време да преподава. Прочее като ненамиратъ нужда за други учитель по настоящемъ, казуватъ ми да пишя щото да остане тая работа назадъ та за догодина видящемь. Ако ли пакъ сте извьршиле до сега това договаряне, добрѣ изврьшено е, защо като е станало веднѫжъ не може да ся развали. Ако ли пакъ не сте още, дайте прѣминуваніе съгласно съ щеніето на калоферскитѣ училищны настоятели.

[. . . . . .]

Ви поздравлявамъ и сѫмь

Вашъ пріятель

Цариградъ 10.8 врій 1860

Господ. Савва Филаретовъ!
София

Съ преминуваніе на излишнытѣ отговарямъ благодарно на вашето пріятелско ми отъ 4-ый того и ви казувамъ, че притвореното ви за ученикътъ въ Бебешкото училище г. Джозеппа Замеро като много нуждно на часътъ още управихъ съ человѣкътъ си и му ся врѫчи сигурно на сѫщій отъ когото и ви притварямъ запискѫ за увѣреніе на пріемваніето му, затова бѫдете мирни. Разноски слѣдъ него разнесалъ человѣкътъ ми гр. 2. и спроти назначеніето ви азъ ги минахъ въ дългъ дѣлбѫтѫ ви.

[. . . . . .]

Ви поздравлявамь и сѫмь

Вашь пріятель

Цариградъ 18.8врій 1860

Господ. Ник. Павловичъ!
Одесса.

Слушяхъ отъ давна заради вашій превъсходень успѣхъ и усъвьршенствуваніе на живопиството и много се радвахъ, мечтающь че имаме такива съ голѣмо искуство и между нашитѣ Българе, които за жалость на всичко отъ другитѣ народи назадъ сѫ останали! нъ като пріехъ ваши двѣ отъ 3-ый и 14-ый истаго кои едновременно вчера пріехъ, едното отъ Г-на Тошковича, а другото по г. Х. Мина, който и той вчера престигна, не малко почувствова душатѫ ми радость, особенно на вашитѣ добри намѣренія.

Картинитѣ, които вашето изрѣдко искуство е изработило, видѣхми и ги намираме прехвални. За тѣхъ относително гдѣто ми казувате да разправя, не е моя работа, съ всичко това, като единъ пѫть г. Х. Мина сте превръчили, ще ся погриже за расправянието имъ спроти щението ваше, за което и азъ ще предстоя и като ся събиратъ паритѣ, зима ща ги отъ него да ви ги внесѫ.

Колкото на нашата тука народна цьрква кога ще земе нужда въ описанието ѝ, за което и г. Тошковичъ ми напомнува зехмы въ замѣчаніе и до гдѣ имаме между народътъ ни единъ такѫва искусенъ въ зографството, неще помы[1]) . . .

Цариградъ 18.8врій 1860

Преподобній отче![2])
Кіевъ

Вашето отъ 11 того пріехъ и съ благодареніе на него отговарямъ и ви казувамь че относително за Симеона Станчевъ разговорихъ ся съ Г. Мих. Х. Панаіотовъ който ми е пріятель и мѣжду другитѣ ми каза че на 7 врій 1-ый му пратилъ чрезъ Г. Палаузова ср. р. 150. за които иска да узнай получилъ ли ги е Симеонъ или не? за което направете трудъ и попитайте и ако не ги е пріелъ да ся управи направо въ Одесса до г. Палауйова и ги поиска.

Между това приказва ми още че отъ Маій до днесъ му пратилъ всичко ср. р. 250. или ср. р. 50. едно му пратилъ, второ 2. полички ×25 му е теглилъ и трето горнитѣ и послѣдни

---

[1]) Липсва краятъ. [2]) Іеродіякону Аверкію.

150. които всички стават 250. и мисли че тия му сѫ доста за година, както сте извѣстни че и нашето съотечественичe въ Моска толкова за година получава. Заради това ви и моли пріятелтъ ми да го имате подъ надзирателство така щото да не ся въведе въ повече разноски, наставяйте го въ добрый редъ и за това както пріятелтъ ми така и азъ ще ви бѫдемъ признателны.

Испитайте тайно за горнытѣ относително стигатъ ли му ср. р. 250 за година, и кажете му че на всѣки 6. мѣсяца ще му ся пращатъ по ср. р. 125.

Ви поздравлявамъ и сѫмъ

Вашь

Цариградъ 31. 8*врия* 1860

Почтенни съотечественници!
Въ Калоферъ

Послѣднето ми отъ 3. тоя надѣя ся да сте пріяли врѣменно; то бѣше отправено до г. Др. Манджуковъ, отъ подписана когото дрьжя и Ваше едно отъ 4 сѫщаго. —

Еднѫждъ като остана толкозь кѫсно, проумѣли сте че работата за г. Филипова остана и остая неизвьршена, за това е излишно повече за него расправяніе.

Слѣдь врѣменното събраніе римессътъ ви отъ л. т. 30 Азъ ви правѫ отъ долу училищнѫтѫ смѣткѫ, споредъ която то (училището) останова да зима гр. 2019, $^{51}/_{00}$ въ каймета; Въ тія вѫтрѣ ся разомѣватъ и двѣтѣ хиляды гроша, които врѣменно бѣхъ събралъ отъ Настоятелството на Д. училища, акщете кажете ми, да му ги вьрнѫ, ако ли не да стоять догд потрѣбоватъ за Фингова, а Вый ся проумѣйте съ Настоятелството. —

Поздравлявамъ ви и сьмь

Вашь селянинъ

Римесса, срѣщу Д. х. Тюл. л. . . .	30.×125$^{1}/_{2}$	=3765.
броили Ив. Тошковны	8.$^{20}/_{00}$	—1000.
Фингову внесохъ р. .	126$^{1}/_{2}$×20$^{3}/_{4}$=2624.87	—4765.
» « » .	101$^{1}/_{4}$ 20$^{1}/_{2}$, 2075.62	
Портове на писма .	45.	4745.49
		Гр. 19.51

Отъ Наст. дѣв. училища събрахъ 2000. Гр. 2019.56 да зимѫ

Цариградъ 15.9 врія 1860

Господине Н. М. Тошковъ.
Въ Одессѫ

За да е пъленъ отговорътъ ми на двѣтѣ Ваши отъ 22 ѣм. и 12 тоя, щѫ ви кажя най-напрѣдъ, че братъ Ви г. Ге-гый оздраве и е добрѣ. —

Какво ви сѫ писали наши съотечественници относително работата на покойнія Ви братъ незная; незная и нито мирамь за добрѣ да испытвамь отъ вѫнъ и да ви расправямь зъ да имамь основаніе, за дѣлата на комисіятѫ, която ся жда да разглѣдва интереситы на рѣченный, и то най много що то братъ ви г. Георгый е вѫтрѣ въ работы ты, знае ичко и трѣба да ви расправи всичко; а азъ щѫ ви кажя лко то ся е случило да научя и колкото виждамь за добро сторите.

Случило ся е да научя, че Вый по телеграфисваніе бра-во ви Георгыево не дойдохте самъ, а опрѣдѣлихте намѣст-къ Г-на Гешоглу, който не пріе, слѣдователно, една коми-, съставляема отъ брата ви, брата ми, Х. Тюльева и пр. бира ся нѣколко пѫти, въ която еднѫждъ двaждѣ ся намѣри г. Гешоглу, що свьрши тая комисія нѣмамь извѣстіе, както освѣнъ брата ви другы ты по какво право дѣйствуватъ; кол-то за брата ми слушамь че ималь да зема нѣщо отъ по-йныя и негли това му е правото. — въ чія ползѫ дѣйствува, кой отвънъ неможе да знае, това е работа г. Георгыева, йто добрѣ ли е да живѣе въ кѫщѫ тѫ, съ която е дошьлъ ся расправя, е Ваше знаніе.

По моя тѫ мысль, ако искате да ся глѣда работа и земе къвъ да е конецъ, трѣбова или Вый самъ да слѣзите, или итропъ нѣкой грькъ да поставите, защо то нѣма наши ьлгаре.

Ви поздравлявамь и остаямь

Вашь Пріятель

Цариградъ 28. февру. 1861

Господ. Н. Павловичь!
Одесса

Имамь предъ очи вашето писамце отъ 7-ый заминалаго на него едва днесъ отговарямъ, защото ненамирахъ причина.

Притвореното ви за г. Х. Мина временно сѫмъ далъ и той не ви е отговорилъ, защото, казува, немалъ за какво.

Счетъ на вашитѣ картины е придалъ мене, и азъ слѣдвамъ да гы распорѣждамъ, но жално че парытѣ мѫчно ся плащать. съ всичко това ви казувамъ че отъ тѣхъ има продадени 42 чясти, отъ които пакъ за 12 сѫмъ събралъ стойностьтѫ т. е. # 12 и кои уже сѫмъ придалъ тука Г-нъ Т. Д. Бракаловъ срѣщу запискѫ имъ, която ви притварямъ, за да си гы приберете отъ тамъ, гдѣто тѣ ви назначиха. други 8 # има готови тоя чясъ, нъ варда да ся съберѫтъ и други, та извѣднѫждъ да ви ся пратѫть. Заради това бѫдете спокойни.

Сьмь Вашь Доброжелатель

Цариградъ 8. Мартъ 1861.

Господ. Савва Филаретовъ
Софія

Въ благодаренъ отговоръ на двѣ ваши честны отъ 20. и 27. заминалаго ви казувамъ че спроти заповѣдьтѫ ви потрѫсихъ порѫченнытѣ ви нѣша т. е. географическа карта на Европ. Тур. и на тур. языкъ и 1. екзем. «Логети османіе», нъ като не намѣрихъ желаематѫ ви карта, купихъ само горныйатъ екземпляръ когото и ви пращамъ днесъ по Австрійскѫтѫ пощѫ вѣдно съ . . . [1]) брошурки, които погрижете ся и распратете гдѣто е нуждно.

Горната книга купихъ за гроша 130. съ които и ви задлъжихъ, и въ извѣстіе ви.

Притвореното ви придадохъ сигурно. Пріимете и вый едно таково . . .

Ви поздравлявамъ и сѫмь

Вашь Пріятель

Цариградъ 4 април. 1861

Господ. Стеф. Д, Тошковичъ!
Одеса

Ваше честно не дрьжя, на което да отговора днесъ, заради това и неща да ся простирамъ, казувамъ ви само че за

[1]) Замацано съ мастило.

градътъ ви идѫтъ съ днещныйатъ параходъ двѣ калугерки наши съотечественницы, кои ще отидѫтъ навѫтрѣ въ Руссія за помощь. Отъ тѣхъ ще пріемите една кошница съ стриды, които да вкусите съ здравіе.

Притварямъ ви въ настоящето си въ единъ пликъ обгънати бомажни рубли сто №. 100. които имайте си грижата да испратите за въ Москва Г. Фингову.

Ако мине отъ градътъ ви Г. Савва Бондаровъ поискайте му ср. р. 350, и дайте му расписка, та като доде тука да ся расправимъ съ него.

Вы поздравлявамъ и сѫмь

Вашь пріятель

Господ. Дим. Мутьевъ!
Болградъ

Когато быде Бессарбското приключеніе, или по добрѣ да кажя тиранското отношеніе на Молдавското правителство надъ нашитѣ братія Българе въ Бессарабія, за да добие правдинитѣ си, избралъ бѣше Народътъ двоица представители и гы прати тука въ столицѫтѫ, кои временно още, както ви е извѣстно, чрезъ Одесса наставленны отъ Г-на Мироновича до мень, пристигвѫтъ и почвѫтъ работатѫ си. Въ това време обаче намѣрватъ ся безъ парѫ за което ся много удивлявахъ, кога ми ся представиха и молиха да имъ дамъ догдѣ имъ отъ тамъ пратѫтъ нуждныгѣ пары какъ за такива общенародны работи ся пращѫтъ хора да вьршѫтъ работа безъ пары и още повече кога и никого неупознаватъ? чакатъ пьрви параходъ, чакатъ втори и трети, нито писмо, нито пари ся появяватъ. Тогава быдоха притеснени и ми поискватъ, и азъ съ благодареніе изваждамъ и имъ наброявамъ на три пѫти гр. 7000. като имъ казувахъ сѫщевременно, че за да зима человѣкъ въ такива обстоятелства пари и си вьрши работѫтѫ е твьрдѣ несносно, като монедитѣ тука обикновенно играятъ всякакъ и може человѣкъ ся обыди яко; между това единъ отъ тыя представители на имя С. Бондаровъ става и отива въ Одесса за да научи работата що е, а другіи тука Г. Хорозовъ въ отговоръ на моитѣ приглежданія ми казуваше, че каквото и да ся покаже обыткѫ, насрѣща ще стои и мень ще..., неможяхъ тогава да имъ неиспълна желаніето за молбата като гледахъ нуждата имъ и недоброто постъпване на тѣхнытѣ съграждане, които пратиле хора за работа, нъ безъ пари работа ся не врьши, и така азъ отъ чувство Българско побуждаемъ и за да направа добро извадихъ и имъ дотамамихъ горнытѣ

гр. 7000. въ тур. лир. $\times$ 124. или лир. 56 $^{45}/_{00}$ напослѣдокъ обаче намѣсто добро ненадѣйно и съ жалость ви го казувамь намирамъ зло! отъ кого отъ Бесарабскитѣ представители, които пожелаха, за да ся ползуватъ еднѫ община да загуби единъ человѣкъ и ся поврѣди вещественно който е направилъ добро на тая община и е помогналъ нѣщо въ дѣлата ѝ! Какъ? Виждате какъ азъ имъ броихъ воистина гр. 7000$\times$ 124 лир. спроти тукашный обичяй, които ся условихме и честно слово даде Г. Хорозовъ че ще стои насрѣща на всяка моя обытка. Тыя грошове правиха тогава тур. лир. 56. $^{45}/_{00}$ ако ся покачи т. е. лир. отъ тая цѣна по горѣ да ми платѫтъ разликата, защото азъ злато зная паратѫ си, може и вый да помните търговскый тоя праведенъ редъ. Сега, кога щеха да ми ся исплатѫтъ и то съ каква сила и трьсене и игране, намѣсто да ми дадѫтъ горнитѣ лирки 56. $^{45}/_{00}$ ведно съ тѣхнатѫ лихвѫ лир. 3. $^{23}/_{00}$ и друи при тѣхъ 4 ср. р. за портове, що ми даватъ? даватъ ми само лир. тур. 49 $^{41}/_{00}$ имахъ си правицата, нъ видѣхъ противны хора и такива, които не проумѣвале отъ добро, та пріехъ само тыя що ми дадоха, съ намѣреніе да явѫ послѣ на съгражданитѣ имъ и си трься обиткѫтѫ, прочее имайте тая добрина и съобщете на вашитѣ тамъ да видѫтъ че азъ спроти пословицата »не ялъ, не пилъ« а само едно добро да сторѫ безправедно е да ся повредѫ и загуба лир. тур. 10. $^{27}/_{00}$. докажете моля на гражданитѣ ви и нека ми намѣратъ правдината и ми гы внесѫтъ, ако обичатъ до Г. Шопова въ Исмаилъ, комуто да настанѫтъ и пише въ Одеса Г. Мироновичу и ми ся внесѫтъ. Въ противенъ же случай, че непрепознаватъ и нещѫтъ и тъй да знаятъ такава разлика, както и тукашнитѣ имъ представители, а искатъ да загуби единъ а ся ползува една община имайте и тая добрина, та ми отпишете за да не става повече и излишно разписване.

Вашь пріятель

16. Маій 1861.
Цариградъ

Цариградъ 3. Юлій 1861.

Господ. Ботю Петковъ!
Калоферъ

Увѣдомлѣніята на вашето отъ 27. ый заминалаго, на ко-
ето днесъ съ благодареніе ида да отговора, доста ми разс-
няватъ достоинствата на Димитрія Генкова, за к
попыталъ въ предитовашното си отъ 19. ый рѣ

Спроти казуванієто ви прочее като сте ся расположиле и разговориле съ Дяда, за да го намѣстите на нѣкоя добра кѫща, азъ го оставямъ на вашитѣ добры разспорѣжданія въ всичко, и както азъ сѫмъ увѣренъ тъй и вый ще имате тягостьтѫ да го съвѣтувате всегда за неговатѫ добрѫ бѫдущность. За сега ся съгласувамъ и рѣшавамъ да го поддьржямъ още година въ училището, като още ми и казувате, че колкото и да ся е отдалечилъ отъ прежното си поведеніе и прилѣжание, сега обаче почналъ да ся поуправя, а той ако е съ здравъ разумъ человѣкъ ще ся покаже достоенъ за жертвитѣ които слѣдъ него ставатъ, ако ли не, ще отиде и тая година при другитѣ заминали, а пакъ за него има много абаджійски дюкяни.

Ви поздравлявамъ и сѫмь

Вашь Доброжелатель

Цариградъ *21. Августъ. 1861.*

Господа! *)

Ако и да ви съобщилъ бѣхъ временно, че послѣдното 6/ мѣсячіе на г. Д. Фингова ще почва и нуждно е да ми вна-сяте по 8врія мѣсяца, нъ ви казувамъ сега че то занапрѣдъ ще захваща отъ началото на 7врій и заради тая причина днесъ изъ Одесса Г-нъ Стеф. Д. Тошковичъ ми пише, че, като му поискалъ Финговъ ср. р. 125. внесалъ му гы незабавно и съ тѣхъ задлъжилъ вѣдно съ разноситѣ имъ дѣлбѫтѫ ми съ ср. р. 126. $^{40}/_{00}$. Прочее щомъ пріемите настоящето ми това, имайте добрината и внесте ми срѣщу тыя, както и срѣщу остатъкътъ отъ 1-то 6. мѣсячіе по Априлія, ср. р. 175. или 180 нъ по добрѣ направяхте, ако ми послѣднытѣ внесяхте, за които азъ слѣдователно, кога камбіо купа и внеса дългътъ си тоя въ Одесса, има да ви дамъ отчетъ.

Пріемете поздравленіето ми и сѫмъ

Вашь усьрдный

---

*) ...скитѣ настоятели.

Почтенно общество!
Калоферъ

Като отговарямъ съ благодареніе на честното ваше отъ 29 ый заминалаго, ви казувамь че притвореннытѣ ви раздадохъ спроти подписътъ и завчера чрезъ Г-на Н. Бракалова тука получихъ за счетътъ ви гр. 2000 въ кайме отъ съотечественницытѣ ны въ Галата, и ще гы дрьжа догдѣ съ пьрво ми внесете и останалитѣ ми дължиме срѣщо оныя кои сѫмъ пратилъ Г. Фингову, та слѣдователно вѣдно съ Г. Н. Бракалова, кога получа и другитѣ, ще расправимъ и вамъ незабавно ще отдамъ счетъ, давно поне въ това растояніе поспадне и монедата и ся възползува вашето общество.

18. 7врій 1861. Бал-капанъ Ц/градъ

Ви поздравлявамъ и сѫмь

Вашь съотечественникъ

Господ. Георгіе В. Шоповъ!
Исмаилъ

Драгъ сѫмъ понѣ единъ пѫть въ годинѫтѫ да ся удостоявахъ съ посѣщеніе писменно отъ любезный си пріятель а още и съотечественникъ. Азъ причина не намирвахъ, и жално ми бѣше като не ся явяваше такава, за да възобновимъ вѣхто пріятелско сношеніе, нъ ето днесъ мене такава ми ся представя (. . . . .)

Когато Г. Чолаковъ обхождаше вашата окружность въ това време посѣтилъ бѣше и градътъ ви, на когото отъ жителитѣ му на нѣколцина любородцы, както и отъ окружноститѣѫ му научихме ся че събралъ доста едно количество пары съ ласкателство ужь за въ полза на Българ. Книжнина, въ тыя любородны лица гледамъ се счислявате и Вый, които благоволно сте извадили и пожертвували не малко за народно добро, и това показва явно любородното Ваше чувство. Сега азъ пакъ ще ви моля, като сте жертвували толкова да пожертвувати и тыя кои остатокъ въ биланцътъ на книжнинатѫ ся виждатъ висящи отъ Бъл. Книж. за отъ замин. годинѫ тѣхъ като испратите за издължение дѣлба ви, испратете даже и за тѫзи година и нѣщо повече, кои при другитѣ си жертвуванія пожертвувайте и тыя за изнемощялатѫ ни книжнинѫ, коя чака подкрепленіето и отъ оныя които носятъ любородно чувство. За нея, явно ви е тукашнитѣ българи сумма

пары сѫ жертвовали за да вьрви излизанието на Бъл. Книж. нъ отъ причина на невнасянието пары отъ тѣхнытѣ спомощ. спряха за едно врѣме; благодареніе обаче пакъ на нѣкои тукашны българе, извадиха отъ ново и жертваха и съ тоя начинъ гледате днесъ е съживѣна. За жалость обаче тя не ще сѫществува за много, и нейното съживеніе ще бѫде до тогава, догдѣ вече ся свьрши колкото още малка силица е остала въ нея. Какъ е възможно, моля, да ся . . . едно такова нѣщо толкова полезно за народътъ кога той толкова хладнокровно гледа кѫмъ него? Заради това и тоя пѫть ако не притичѫтъ тукашны, кои желаятъ и вънкашни, които желаятъ успѣхътъ на Бълг. Книж. тя ще спре за всегда.

За да не бѫдете вый въ съмнѣніе и мыслите че добро да пожертвовате, а като е въ положеніе да падне книжнинатѫ, защо да внасяте на праздно, то ви казувамъ мене да ги пратите, и азъ ако вида че ще вьрви изданието на Бъл. Кн. тогава ще гы придамъ на настоятелитѣ, ако ли вече не ще може да ся искара на глава, то тогава паритѣ ви ще бѫдатъ въ мень задьржаны.

Безъ повече друго като пытая за отговоръть ви

Ви поздравлявамь и сѫмь

Вашь Пріятель

18/30 8врій 1861. Ц/градъ Балъ Капань.

Господине Редакторе на Вѣстникъ Напрѣдакъ!

Пріемамъ честьта да ви ся помоліѫ, благоизволете мо-имъ и помѣстите въ Народныйтъ Вѣстникъ Напрѣдакъ слѣ-ующата статійка, която е отговоръ както гледате написана пратена на 4 ый юлія до почетный Р едакторъ на Англій-кыйтъ Вѣстникъ Ле Таимсъ, и понеже не бѣхъ честитъ да іѫ видіѫ въ стълповитѣ на рѣчанный вѣстникъ; и понеже прединадлежи за освѣтлѣніе на публиката, молимъ ви убо имайте обринатѫ и дайте и мѣсто въ стълповетѣ Напрѣдакъ почетаемый вѣстникъ както е тъй написана съ приложеніе на мо-тъ подписъ, сьрдечно ви поздравлявамъ

Вашътъ искренный Пріятель

Н. П. Тъпчилещовъ

и ханѫ Цградъ 2. Август 1874

Д. Фингов.

Спомени изъ живота ми.

Родилъ съмъ се на 11 априлъ 1840 г., въ това именно врѣме, когато се е окопитвалъ българскиятъ народъ отъ дълго-годишното робство, когато се е събуждало съзнанието му за народность и почнали да се отварятъ по-систематически училища въ нѣкои по-събуденички наши градове.

Между тѣхъ е билъ и родниятъ ми градецъ Калоферъ, който дължи своето по-ранно развитие на това, че мнозина отъ жителитѣ му поради неплодородностьта на земята му сѫ били принудени да странствуватъ за поминъкъ. Тъй, мнозина отъ тѣхъ най-напрѣдъ отиватъ въ Русия (Бесарабия) и тамъ успѣватъ да развъдятъ голѣми стада овци и да се поминуватъ съ тѣхъ. Но, когато една люта зима изтрѣбила овцитѣ имъ, тѣ се принудили да напуснатъ Русия и да се завърнатъ въ Калоферъ. По-послѣ мнозина се прѣдаватъ на търговия и успѣватъ да отворятъ кантори въ Пловдивъ и Виена. Въ Виена работата имъ отивала добрѣ, зимали мешини, сахтияни и други прѣдмети отъ България и ги продавали въ Австрия, а отъ Австрия изкарвали синило, сукно и пр. и ги продавали въ България. Но слѣдъ похода на Наполеонъ I, въ Австрия станала криза въ търговията, паднали книжнитѣ пари много, и калоферци, като изгубили, върнали се въ Калоферъ. Най-послѣ подкачили да работятъ шаяци и гайтанъ и да ходятъ въ Цариградъ да ги продаватъ. По тоя начинъ се прѣдаватъ на абаджилъкъ, шивачество и търговия въ Цариградъ до освобождението ни отъ политическото робство. Мнозина отъ тѣхъ, като братя Тъпчилещови, Бракаловци, Комсиевци, Симовци, Караминкови и др. успѣватъ да достигнатъ добро положение и да играятъ голѣма роля при рѣшението на църковния ни въпросъ. Слѣдъ освободителната война малцина вече оставатъ на абаджилъкъ и търговия въ Цариградъ, а повечето ставатъ чиновници въ разни градове на България, и тъй се измѣнява образътъ на живота и поминъка имъ. Сега ще намѣрите

калоферци, заселени въ разни градове на България, и най-много въ София, а останалитѣ въ Калоферъ се занимаватъ съ земледѣлие, скотовъдство и други подобни занаяти.

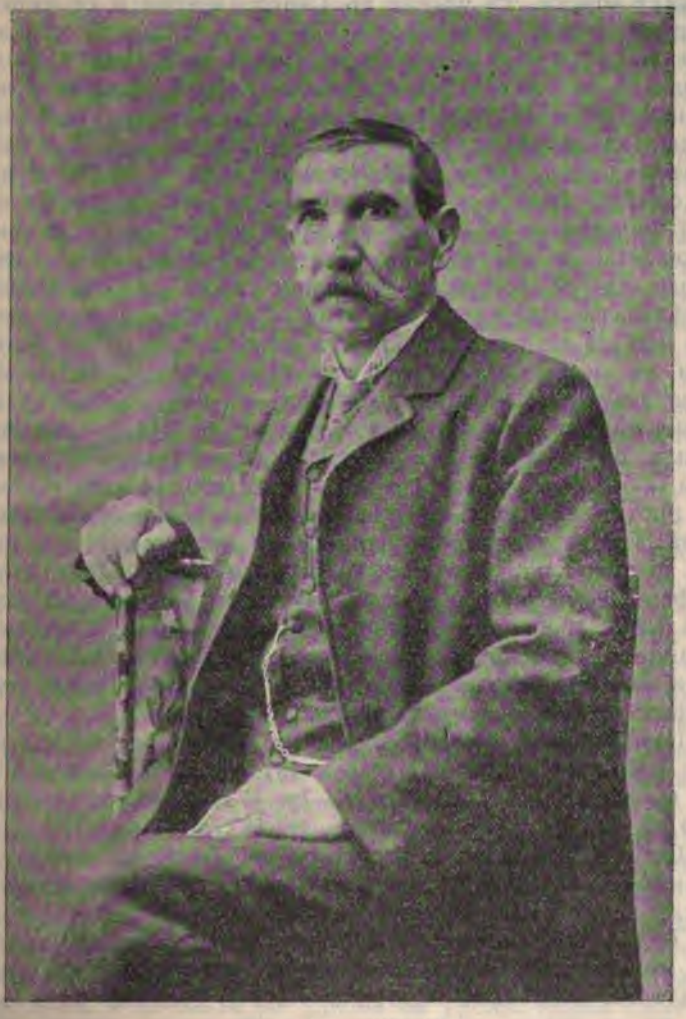

Д. Финговъ.

Калоферъ е основанъ слѣдъ падането на българското царство подъ турцитѣ. Точни свѣдѣния за неговото основание нѣмаме, но прѣданието говори слѣднйото. Слѣдъ пада-

ние на българското царство мнозина недоволници, като не могли да търпятъ турското владичество, събрали се подъ прѣдводителството на нѣкой си Калиферъ войвода и често нападали на турскитѣ войски, та ги безпокояли. Гонени отъ турскитѣ войски, тѣ бѣгали въ Стара-планина и се криели въ пещеритѣ около Пръскалото. Така тѣ прѣкарали нѣколко врѣме, но като видѣли, че не ще могатъ да излѣзатъ на глава, рѣшили се на една смѣла постѫпка. Когато великиятъ везиръ тръгналъ веднажъ отъ Черменъ, който билъ тогава турска столица, да обикаля страната и трѣбвало да прѣмине наблизу до свърталището имъ, тѣ завардили друма, нападнали везиря и го спрѣли. Везирътъ ги попиталъ, що искатъ отъ него. Тѣ му отговорили, че не искали да му направятъ никаква пакость, но желаятъ да не бѫдатъ вече прѣслѣдвани и да имъ се позволи да си основатъ заселище, дѣто да се прибератъ и прѣдадатъ на мирни занятия. При това, искали заселището имъ да не плаща никакъвъ данъкъ, да се не заселятъ турци въ него, кога минува турчинъ съ конь, да разковава петалата му и пр. Везирътъ обѣщалъ да имъ издѣйствува отъ султана такъвъ ферманъ, и тѣ го пуснали. Наистина, той изпълнилъ обѣщанието си, изпратилъ имъ такъвъ ферманъ, и тѣ си избрали много гористото мѣсто, дѣто е сега Калоферъ, и си построили кѫщи. Но тѣ нѣмали другарки, трѣбвало имъ такива. Тогава тѣ на 3-ия день на Великдень отиватъ въ Сопотъ и право на хорото, дѣто играяли сопотненскитѣ моми. Калиферъ войвода и другаритѣ му се нахванали на хорото, послѣ всѣки грабналъ по една мома и отлетѣли. Тъй, споредъ прѣданието, се основалъ Калоферъ. Послѣ отъ околнитѣ градове и села дохождали и прѣселенци, тъй щото въ кѫсо врѣме Калоферъ става градецъ съ около 1000 кѫщи.

Отъ основанието си до сега Калоферъ е горѣлъ 3 пѫти: първи пѫть въ врѣме на кѫрджалиитѣ въ 1762 г., втори пѫть пакъ въ врѣме на кѫрджалиитѣ въ 1799 г., и трети пѫть въ врѣме на освободителната война въ 1877 г.

Сега да дойдемъ на прѣдмета си. Баща ми Гърди Финговъ, най-напрѣдъ се занималъ съ абаджилъкъ въ Цариградъ, а послѣ — съ гайтанджилъкъ въ Калоферъ.

Той бѣше човѣкъ съ срѣденъ умъ, разпуснатъ и кротъкъ, но майка ми, Ана, бѣше жена съ бистъръ умъ, пъргава и дѣятелна. Живѣехме безбѣдно. Когато станахъ на 8 години, баща ми ме заведе на училище. То бѣше ново здание на два етажа и наредено по ланкастерската метода. На първия катъ се помѣщаваше взаимното училище, съ полукрѫгове наоколо и съ чинове въ срѣдата, и учителската стая; а на втория бѣха класоветѣ, библиотеката, учителската стая, стая за събиране на гражданитѣ въ разни случаи, широкъ коридоръ (дивана) и кйошкъ. Взаимниятъ ни учитель бѣше Христо Брадиновъ, човѣкъ не толкова ученъ, но здравомислящъ и

рактиченъ. Той водѣше добрѣ училището. Когато изкарахме заимноучителнитѣ таблици, той ни даде да учимъ книгата Цвѣтъ милости», прѣведена отъ сръбски на български отъ ерркия Петровича. Помня като днесъ, че, когато учехме тая нига и когато той ме изкарваше на урокъ, всѣкога ме мѫмѣше и наказваше, че не съмъ си знаялъ урока. Това нѣщо е принуди да оставя училището. За да ме не каратъ вече одителитѣ ми да ходя, зехъ та скрихъ книгата си въ градата ни подъ единъ камъкъ, та, когато ме пращаха, азъ имъ азвахъ, че съмъ си загубилъ книгата и затова не ще ходя, а онѣкога ги лъжехъ, че съмъ ходилъ и се връщамъ оттамъ. Това се продължи около единъ мѣсецъ. Азъ си зимахъ скритомъ нѣщо за ядене отъ дома, отивахъ покрай градеца и чакахъ да се върнатъ ученицитѣ отъ училището, за да се върна и азъ. Веднажъ тъкмо що бѣхъ седналъ да закусвамъ въ една трапчинка край градеца, явява се ненадѣйно задъ мене съ пръчка въ ржка баща ми, пита ме, тука ли е училището, набива ме и ме зима за ржка, та — право въ училището. Учителтъ като ме видѣ и разбра каква е работата, обърна се къмъ мене и ме попита: «Защо не дохаждашъ въ училището?». Азъ му отговорихъ: «че не можа да уча и че ме биешъ при всѣко питане на урокъ». Тогава той ме попита пакъ: «Ами сега какво ще правишъ, не ученъ ли ще останешъ?». Азъ му отговорихъ, че може да дохаждамъ, ако се уча само на рукамъ (аритметика). «Добрѣ, отговори той, само на рукамъ се учи, стига само да дохождашъ.» Закачихъ пакъ да ходя, и само на аритметика ми прѣдаваше той. Изминаха се нѣколко недѣли, азъ ходѣхъ редовно и се учехъ само на аритметика. Веднажъ, като ме изпита на урока, той ми каза: «Видишъ ли, какъ добрѣ се учишъ на рукамъ, но само съ рукамъ не може да се ограничи човѣкъ, трѣбва още да чете и да пише.» Азъ му отговорихъ: «че и азъ желая, но, като не можа, какво да правя?». Тогава той прибави: «Я се опитай да видишъ, да ли не ще можешъ; пакъ ако не можешъ, не дѣй учи». «Добрѣ, му отговорихъ азъ, ще се опитамъ». Отидохъ си за обѣдъ, извадихъ книгата си изподъ камъка, горнитѣ ѝ листа бѣха изгнили, но пакъ можеше да служи; облѣкохъ я съ бѣла книга и слѣдъ обѣдъ отидохъ пакъ на училището, питахъ съученицитѣ си, кой е урокътъ и зехъ да го уча. На утрѣшния день отидохъ пакъ. Учителтъ ме вдигна на урокъ. Какво съмъ му отговорилъ не помня, но той ми каза: «Видишъ ли, какъ добрѣ си научилъ урока? Продължавай и за напрѣдъ да дохождашъ редовно и да се трудишъ да учишъ». Оттогава азъ рѣдко отсѫтствувахъ отъ училището и станахъ единъ отъ първитѣ ученици. Ето какво значи единъ разбранъ учитель.

Взаимното училище се управляваше по команда. Сутринь като дойдѣхме, нареждахме се покрай стѣната. Учителтъ ни прѣглеждаше, да ли сме чисто облѣчени, омити, срѣсани и съ

орѣзани нокти. Който не бѣше такъвъ, наказваше го. Слѣдъ това по команда се редѣхме на чиноветѣ да пишемъ, а подиръ това пакъ по команда ставахме и се редѣхме около полукржзитѣ да учимъ по взаимноучителнитѣ таблици, които бѣха окачени на стѣната; показваше ни единъ отреденъ отъ учителя ученикъ отъ по-горенъ полукржгъ, а които четѣха на книга, тѣ оставаха на чиноветѣ. Най-малкитѣ пъкъ ученици пишеха на първия чинъ азбуката на пѣсъкъ, който се углаждаше. За надзираване на ученицитѣ, да не приказватъ и безчинствуватъ, учительтъ нареждаше по редъ по-възрастни и послушни ученици, които се наричаха надзиратели и носѣха на грждитѣ си кавалерия (плака отъ жълта тенекия) съ надписъ *надзиратель*. Тия надзиратели записваха немирнитѣ ученици и ги обаждаха на учителя за мжмрене или наказание. На вратата стоеше дверникъ за пущане ученицитѣ. Когато щѣше да излѣзе нѣкой навънъ, трѣбваше да каже на надзирателя и слѣдъ това да отиде при дверника за да го пусне. Много пжти дверникътъ, като виждаше, че нѣкой излиза често, отказваше му, и той трѣбваше да се върне на мѣстото си. Когато пущаха ученицитѣ отъ училището, тѣ пакъ по команда се редѣха на редове, назначаваха имъ се пжтни надзиратели, които записваха немирнитѣ изъ пжтя. Изъ пжтя като срѣщнѣха нѣкои по-стари хора, ученицитѣ ги поздравляваха съ «добъръ день» или «добъръ вечеръ». Слѣдъ обѣдъ лѣтно врѣме, додѣ дойде врѣме за учене, ученицитѣ лѣгаха на дъскитѣ да спятъ и, за да бждатъ мирни, туряха имъ камъчета на краката и лицето. Понѣкогажъ ги водѣха да се кжпятъ. Слѣдъ свършване взаимното училище, дарѣха съ нѣщо учителя.

Като свършихъ взаимното училище, постжпихъ въ класното, или, както се казваше, главното училище. То се състоеше отъ 4 класа. Учители бѣха: Ботю Петковъ, Никола Касапски и Мехмедъ ефенди Иланоглу, учитель по турски езикъ.

Ботю Петковъ бѣше родомъ отъ Карлово. Той се училъ при учителя Райна Поповичъ. Знаеше добрѣ гръцки и черковно пѣние. Калоферци го повикали въ 1840 г. за учитель на малкитѣ дѣца и да пѣе въ черквата св. Атанасия. Въ врѣме на това му учителствуване, въ Калоферъ дохожда писмо изъ Одеса отъ калоферцитѣ: Евстатия Мутевъ, Никола М. Тошковъ и Стефана Д. Тошковичъ. Съ това писмо тѣ искали калоферци да избератъ едно способно момче отъ Калоферъ и да го изпратятъ до тѣхъ въ Одеса, за да го дадатъ да се изучи и послѣ да се върне въ Калоферъ за учитель. Учитель Ботю се научва за това нѣщо и, додѣто калоферци да избератъ подходеще момче, написва едно писмо до казанитѣ калоферци въ Одеса и ги моли да зематъ него за учене. Писмото било тъй добрѣ написано, че тѣ рѣшили него да зематъ и писали пакъ въ Калоферъ да го изпратятъ незабавно. Така

билъ изпратенъ учитель Ботю въ Одеса. Казанитѣ лица го настанили въ одеската семинария, и той продължилъ успѣшно образованието си въ нея, чини ми се 4 години. Дали е свършилъ семинарията или не, не зная. Но въ 1845 г. се завръща въ Калоферъ и постѫпва за учитель. Прѣдавалъ е най-напрѣдъ въ старото училище, но понеже то било тѣсно, калоферци заправили ново училище, което се свършило на 1847 г., и той постѫпилъ да прѣдава въ него, а старото било отредено за дѣвическо училище. Слѣдъ това дошелъ и Н. Касапски отъ Одеса, та условили и него и послѣ условили и Мехмедъ ефенди Иланоглу. Така въ класното училище бѣка натъкмени трима учители Но измежду тѣхъ първо мѣсто захващаше учитель Ботю. Той бѣше човѣкъ високъ, снаженъ, грапавъ и съ гръмовитъ гласъ, уменъ, честенъ, безкористенъ, справедливъ, набоженъ и способенъ. Всичкиятъ му недостатькъ бѣше, ако може да се каже недостатъкъ, че не поспестяваше по нѣщо отъ заплатата си за черни дни. Държеше училището въ отличенъ редъ, бѣше твърдѣ строгъ, но не наказваше безразборно. Никога не оставаше урокъ неразказанъ. Всѣкога изпълняваше длъжностьта си добросъвѣстно. Пѣеше мелодично и разбрано въ черква, а кога кажеше слово на нѣкой праздникъ или личенъ день, покъртваше сърдцето и плѣняваше душата на човѣка.

Н. Касапски бѣше родомъ отъ Калоферъ и сродникъ на Тошковци. Той свършилъ камералния факултетъ на Ришелевския музей въ Одеса, бѣше ученъ, но неспособенъ човѣкъ. Не можеше да прѣдаде както трѣбва урокъ. Смѣеха му се ученицитѣ въ класъ. Пущаха нѣкой пѫть гущеръ или мишка въ класъ, той се уплашеше, изкокнѣше вънъ отъ класа и не смѣеше отпослѣ да влѣзе, додѣто му не кажеха, че нѣма вече нищо въ класа. Не можеше дори и да накаже както трѣбва ученикъ, та ученицитѣ нѣмаха страхъ отъ него. Нѣмаше дарба и да напише и каже слово на нѣкой праздникъ или тържественъ день. Ако напишеше нѣщо, то щѣше да бѫде комбинирано отъ разни книги, несвързано и неразбрано. Но като човѣкъ, той бѣше кротъкъ и простодушенъ.

Мехмедъ ефенди Иланоглу бѣше родомъ отъ Карлово, сѫщински турчинъ, едъръ, съ орловъ носъ и опулени очи. Той не знаеше български и прѣдаваше турски по една първобитна система, та отъ това ученицитѣ нѣмаха успѣхъ.

Въ класъ постѫпихме въ 1849 г. около 25 ученици. Учихме се добрѣ, живѣехме задружно, нѣмаше помежду ни осѫдителни пороци, освѣнъ единъ, и то ако можеше да се каже порокъ: въ класа се избираше единъ ученикъ, когото наричахме царь; той каквото кажеше, трѣбваше да се изпълнява; кой каквото си донесѣше за ядене, трѣбваше да му даде. Такъвъ царь си избираха ученицитѣ и въ другитѣ класове.

Единъ пѫть, лѣтно врѣме, ученицитѣ отъ III класъ се наговорили да отидатъ да се кѫпятъ въ врѣме на прѣдание. Учитель Ботю влиза въ класа да прѣдава, гледа — класътъ празенъ, само ученикътъ — царь вѫтрѣ въ него; пита го, кѫдѣ се другитѣ ученици, а той му отговаря, че отишли да се кѫпятъ. Разсърдва се учитель Ботю тогава, излиза изъ класа и праща училищния слуга да ги вика. Тѣ дохождатъ. Тогава той изкарва на коридора всичкитѣ ученици изъ класоветѣ и се обръща къмъ третйокласницитѣ та ги пита, защо сѫ отишли да се кѫпятъ въ това врѣме, когато трѣбваше да бѫдатъ въ класъ на прѣдание. Тѣ не отговарятъ нищо, и той рѣшава да ги накаже съ фалага (едно дърво, промушено съ връвь, съ която се увиваха краката на ученика, за да не шава въ врѣме на наказание) за тая имъ постѫпка. Наказва едного, двама, дохожда редъ на третия. Той не иска да легне, за да го накажатъ. Учитель Ботю вика на училищния слуга, да го повали, но ученикътъ пакъ се не вдава; най-послѣ, слугата успѣ да го повали. Но тъкмо щѣха да му турятъ краката въ фалагата, той изважда ножъ и прѣрѣзва връвьта ѝ. Учитель Ботю тогава и се разлютява, зима фалагата и пръчкитѣ и ги захвърля изъ стълбата, и слѣдъ това излиза изъ училището. Слѣдъ малко той дохожда заедно съ училищнитѣ настоятели и съ нѣколко по-видни граждани, изважда пакъ ученицитѣ на коридора, разказва на гражданитѣ за постѫпката на третйокласницитѣ и непокорството на третия ученикъ и имъ прѣдоставя тѣ да рѣшатъ, какъ трѣбва да се постѫпи съ тѣхъ. Гражданитѣ едногласно рѣшиха да се накажатъ строго всичкитѣ, най-много — непокорниятъ. което се и извърши. Но слѣдъ това учитель Ботю не дохожда въ училището нѣколко врѣме, толкова бѣше той строгъ и взискателенъ къмъ погрѣшкитѣ на ученицитѣ.

Въ началото на всѣки мѣсецъ учителитѣ ни изкарваха на коридора и прѣдъ училищнитѣ настоятели ни казваха бѣлѣжкитѣ за поведение и успѣхъ прѣзъ мѣсеца. Немирнитѣ и слабоуспѣшнитѣ ученици настоятелитѣ мъмрѣха и съвѣтваха да се поправятъ занапрѣдъ, а мирнитѣ и доброуспѣшнитѣ похваляваха.

Всѣка сѫбота надвечерь учитель Ботю ни учеше да пѣемъ и отреждаме ученикъ, който да чете апостола на утрѣшния день. Слѣдъ това ни водѣше въ черкова да пѣемъ и канерваме. Той много издирваше правилно да се чете по славянски. Ако нѣкой сбъркаше дума или не я изговаряше както трѣбва, той сепнато я поправяше. Тъй правѣше дори и съ свещеницитѣ.

На Велики пости прѣзъ първитѣ три деня ходѣхме по три пѫти на день въ черква.

Слѣдъ годишния изпитъ, който ставаше въ първитѣ числа на августа, и слѣдъ ваканцията, която се продължаваше отъ

двѣ до три недѣли, прѣминувахме въ по-горенъ класъ. Прѣдметитѣ, които слѣдвахме, бѣха: Законъ Божи, Български езикъ, Аритметика, География, Всеобща История, начала отъ физика и славянски, френски, гръцки и турски езици.

Въ 1853 г. стана промѣна въ училището. Учитель Ботю бѣше прѣвелъ книгата: «Критически издирвания за историята българска» отъ Юрия Венелина и искаше да я печата. Но понеже му липсваха материални срѣдства той се обърналъ къмъ калоферци да му дадатъ 100 лири прѣдплата срѣщу учителствуването му за напечатване на книгата. Калоферци му отказватъ, и той се условюва за три години въ Карлово, дѣто му обѣщаватъ да му прѣдплатятъ 100 лири. Тъй той оставя Калоферъ. Прѣди да отиде въ Карлово, той ме повика единъ день отъ класа и ми каза, че ще отиде за учитель въ Карлово и че говорилъ за мене на Никола Пулевъ да ме земе у тѣхъ и да ходя да се уча, та че слѣдъ свършването на карловското училище да отида въ кантората имъ въ Букурещъ за писарь. «Затова попитай родителитѣ си, прибави той, та, ако сѫ съгласни, като тръгна азъ, да дойдешъ и ти съ мене». Азъ му казахъ, че ще ги питамъ и ще му отговоря. Питахъ родителитѣ си, и тѣ се съгласиха. Слѣдъ нѣколко врѣме отидохме въ Карлово. Пръвъ пѫть отивахъ въ чужди градъ. Сутриньта, слѣдъ пристигането, излѣзохъ изъ града да го разгледамъ. Гледамъ улици и хора непознати, всичко непознато. Стана ми мѫчно и азъ се завърнахъ угриженъ. Слѣдъ два деня учитель Ботю ме заведе у Никола Пулевъ, човѣкъ възнизъкъ, дебелъ и хубавецъ. Той ме прие като чорбаджия, каза ми да слушамъ, посочи ми стаята, дѣто ще живѣя, и ме прати да си донеса дрехитѣ, а учитель Ботю остана да приказва съ него. Тъй заживѣхъ азъ у Н. Пулевъ и ходѣхъ въ училището. Баща ми дохаждаше понѣкогажъ да ме навѣщава. Слѣдъ гроздоберъ бѣха турнали у Н. Пулевъ да варятъ мѫсть (шара) за петмезъ. Азъ отидохъ да видя варенето и видѣхъ, че отъ огъня се запалила една греда на сградата и се спуснахъ да кажа на господаритѣ. Н. Пулевъ дойде да види и, като видѣ че гредата гори, каза ми да хвана тавата за единия клупъ, а за другия ще я хване той, та по тоя начинъ да я свалимъ отъ огъня и да изгасимъ гредата. Азъ и той хванахме за клуповетѣ тавата, но къмъ неговата страна клупътъ се билъ нагорещилъ, та, като му допарило, навожда тавата и мѫстьта се разлива върху краката му та ги упарва. Вдигна той една врѣва и отиде да си събуе чорапитѣ, за да види много ли сѫ се изгорили краката му. Събраха се жена му и калугерки роднини, които живѣеха въ братовата му кѫща, направиха лѣкъ и вързаха краката му. Единъ день слушамъ азъ да говори той за това изгоряване, и на мой адресъ каза нѣколко неприлични думи. Менъ ми домѫчнѣ и оттогава рѣшихъ да си излѣза отъ тѣхъ. И наистина, слѣдъ нѣколко врѣме азъ си излѣзохъ. Оти-

дохъ да живѣя въ друга кѫща и ходѣхъ въ училището да се уча. Най-послѣ, прѣзъ Велики пости азъ напуснахъ училището и се прибрахъ въ Калоферъ. Като не можехъ да стоя празенъ тукъ, азъ рѣшихъ да отида на занаятъ. Но дѣ да отида и на какъвъ занаятъ, не знаяхъ. Тогава майка ми ме посъвѣтва да напиша на вуйка си, който бѣше абаджия въ Цариградъ, да ме земе при себе си да уча абаджилъкъ. Написвамъ на вуйка си и отивамъ да занеса писмото у дѣдови си, за да го турятъ въ тѣхно писмо и изпратятъ. У дѣдови другитѣ ми трима вуйчовци работѣха табаклъкъ. Тѣ тъкмо що пердашеха мишини, и азъ отидохъ при тѣхъ да ги погледамъ и имъ казахъ, защо съмъ дошелъ. Тогава единиятъ отъ тѣхъ ме посъвѣтва, намѣсто да ходя въ Цариградъ на абаджилъкъ, по-добрѣ ще направя, ако остана при тѣхъ да се науча на табаклъкъ. Менъ ми хареса съвѣтътъ му, и азъ рѣшихъ да остана при тѣхъ да се уча на табаклъкъ. Вечерьта, като си отидохъ, казахъ на майка си рѣшението си. Тя никакъ не одобряваше да стана табакъ, защото тоя занаятъ билъ мърсенъ. Но азъ ѝ казахъ: «мърсенъ немърсенъ, ще отида!» и на утрѣшния день отидохъ и подкачихъ да работя. Слѣдъ една седмица дохажда отговоръ отъ вуйка ми, който ми пише, че по-добрѣ ще сторя, ако отидѣхъ у дѣдови си да се уча на табаклъкъ, понеже и той рѣшилъ да остави абаджилъка да се прибере въ Калоферъ и да се прѣдаде на табаклъка. И тъй, останахъ да уча табаклъкъ при вуйкитѣ си. Слѣдвахъ успѣшно занаята и слѣдъ двѣ години излѣзохъ калфа. Но единъ праздникъ лѣтно врѣме, като си отидохъ у дома и нашитѣ се готвѣха да отидатъ на лозето ни да берат ябълки, поканиха ме да отида и азъ съ тѣхъ. Азъ се съгласихъ и тръгнахме; бѣше и зетъ ни Никола Митовъ съ насъ. Като вървѣхме изъ пѫтя, зетъ ни подкачи да говори за поминъкъ и прибави, колко добрѣ щѣше да бѫде, ако бѣхъ стоялъ у Н. Пулевъ, ако бѣхъ се изучилъ и отидѣхъ на кантората имъ въ Букурещъ. Тогава щѣхъ да стана писарь и послѣ търговецъ и щѣхъ да направя положение. Азъ си помислихъ малко и му отговорихъ, че не се е минало още и че можехъ пакъ да отида да се уча и да стана търговецъ. Тая идея оживѣ въ мене и, като работѣхъ занаята, все за нея мислѣхъ. Най-послѣ рѣшихъ да отида въ Свищовъ да се уча. «Учитель Н. Касапски, си казвахъ, е тамъ; ще отида при него, той ще ме стъкми, и азъ ще са изуча, та че послѣ ще отида при нѣкой търговецъ.» Като тъпчехъ кожи въ коритото, азъ си прѣдставяхъ Дунава и разнитѣ параходи и кораби по него. А когато наближи врѣме да отида и бѣхме се събрали на двора та работѣхме, азъ казахъ на вуйковцитѣ си: «Видите ли тая рѣка Тунджа, слѣдъ нѣколко деня намѣсто нея, азъ ще гледамъ Дунава и по него да плуватъ параходи и кораби». Дѣдо ми, който се намираше тамъ, каза: «Ще отидешъ, но ще се върнешъ съ скѫсани гащи». Азъ му възразихъ:

»Ти това ли ще пожелаешъ на човѣка? Нѣма да кажешъ: «Да отидешъ, синко, пакъ да се върнешъ ученъ и прокопсанъ!». Той млъкна, не отговори нищо: видѣ, че не направи добрѣ. Наближи малка св. Богородица. Бѣха докарали селяни смрадлика и азъ трѣбваше да пища окитѣ, но, не зная какъ, менъ ми скимна да остава тая работа и да си вървя вече. Отидохъ въ стаята, извадихъ си новитѣ дрехи изъ сандъка, прѣоблѣкохъ се и право у дома, безъ да се обадя нѣкому. Когато си отидохъ, нашитѣ се стѣгаха да вървятъ на мънастиря за св. Богородица. Азъ казахъ на майка си, че оставихъ вече занаята и че ще отида да се уча и се приготвихъ да отида и азъ на мънастиря. На майка ми стана мжчно и се разплака. Азъ ѝ казахъ: «На ли не искаше да бжда табакъ, защото билъ мърсенъ тоя занаятъ? Ето оставямъ го вече и ще отида въ Свищовъ да се уча, та да стана търговецъ!» Тя ми не възрази нищо. Отидохме на мънастиря, веселихме се и приказвахме повече за отиването ми въ Свищовъ, за ученето ми и за бждещето ми.

Въ Калоферъ има 4 главни разходки или сборове за развлѣчение: 1) на св. Кирика или Войчевицъ (на 15 юлий), 2) на св. Пантелеймона или аязмата (на 27-й юлий), 3) на мънастиря на голѣма Св. Богородица (на 15-й августъ) и 4) пакъ на мънастиря на малка Св. Богородица (на 8-й септемврий). Въ тия дни калоферци, кой на кола, кой на конь, кой на муле, кой пѣши, — отиватъ да се помолятъ Богу и да се повеселятъ. Занасятъ си провизия, правятъ си колиби отъ шума или си зиматъ стаи въ мънастиря, кладатъ си огнйове да си варятъ ястието или да си пекатъ кебапи, разхождатъ се, играятъ на хоро или ходятъ по рѣката да се кжпятъ. Има и сергии, дѣто се продаватъ разни галантерийни нѣща, играчки и свирки за дѣца, разни нѣща за ядене, пържатъ се микики и се пекатъ печенки. Накжсо, става единъ видъ сборъ съ свирни и тжпани за веселие.

На другия день, слѣдъ като се върнахме отъ мънастиря, отидохъ да търся човѣкъ, който да ме закара съ конь въ Свищовъ. Отидохъ у едного, когото познавахъ и знаехъ, че ходѣше въ Свищовъ за риба, та я носѣше за продань въ Калоферъ. Намѣрихъ го у тѣхъ и му разказахъ намѣрението си. Той се съгласи да ме закара и се условихме. Връщамъ се у дома и разказвамъ на майка си, какво съмъ свършилъ. Слѣдъ това отивамъ у вуйковцитѣ си да имъ кажа, че напущамъ занаята и че ще вървя за Свищовъ; уравнихъ смѣткитѣ си съ тѣхъ, прибрахъ си дрехитѣ, простихъ се и си отидохъ. По обѣдъ, като седнахме да ядемъ, казвамъ на баща си, че отъ паритѣ, които имамъ (а имахъ събрани около 3000 гроша), ще купя единъ чаркъ въ Габрово, ще му го изпратя да плете гайтанъ съ него, и колкото пари изкарва отъ това, ще ми ги

изпраща въ Свищовъ, за да се поддържамъ. Той се съгласи и ми пожела добра сполука.

Слѣдъ обѣдъ отивамъ у майката на учителя Касапски, казвамъ ѝ, че ще отида въ Свищовъ при сина ѝ да се уча, и я помолихъ, ако има нѣщо да му праща, да ми го даде за да му го занеса. Тя приготви нѣщо, свърза го, обши, го и ми го даде. Слѣдъ това се простихъ съ нея и си отидохъ да се стѣгамъ за утрѣшния день.

На 10-й септемврий 1857 г. къмъ обѣдъ се простихъ съ родетелитѣ си и потеглихъ съ кираджията за пѫть. Вечерьта стигнахме въ Шипка и на утрѣшния день по пладня — въ Габрово. Тукъ прѣстоехме единъ день и половина, додѣто намѣря да купя чаркъ и го изпратя на баща си. Слѣдъ това тръгнахме за Свищовъ, гдѣто пристигнахме надвечеръ слѣдъ два деня. Лъсна се Дунавъ прѣдъ мене, и азъ видѣхъ да плуватъ по него кораби и лодки, а отъ отвѫдната му страна ми се яви Влашката земя и градецътъ Зимничъ. Всичко това бѣше ново за мене и ме плѣнѣше. На сутриньта се събуждамъ, разчиствамъ смѣтката си съ кираджията, взимамъ армагана на учителя Касапски, изпитвамъ дѣ живѣе и тръгвамъ да му го занеса и се видя съ него. Не доближилъ още до кѫщата му, азъ го срѣщамъ на пѫтя, че отива въ училището, спирамъ го, поздравлявамъ го отъ майка му и му казвамъ, че ида при него да се уча, та ще ли ме приеме да живѣя при него и да ходя въ училището. Той се зарадва на армагана, одобри намѣрението ми, каза ми, че на драго сърдце ме приема да живѣя при него и се върна съ мене да ми покаже квартирата си. Той живѣеше въ двѣ стаички въ двора на черквата св. Петъръ и Павелъ, въ долнята махала на Свищовъ. Като поприказахме малко за Калоферъ, за майка му и брата му, той ми каза да прѣнеса дрехитѣ си и слѣдъ обѣдъ ще ме заведе въ училището. Слѣдъ това излѣзохме; той отиде за училището, а азъ — за кола, да си прибера дрехитѣ. До обѣдъ азъ ходихъ изъ града, прѣнесохъ си дрехитѣ у учителя Касапски и седнахъ да го чакамъ. Той дойде, седнахме да ядемъ, приказвахме за много работи и, като дойде врѣме, тръгнахме за училището. Училището бѣше старо здание, не далечъ отъ черквата св. Петъръ и Павелъ. То се състоеше отъ 4 класа и взаимното отдѣление. Учители въ класоветѣ бѣха: Н. Касапски и Петъръ Ангеловъ, родомъ отъ Свищовъ и свършилъ Киевския университетъ. Учитель Касапски ме настани въ IV класъ. Най-напрѣдъ ми бѣше мѫчно, като много нѣщо забравилъ, нъ слѣдъ единъ-два мѣсеца азъ си припомнихъ всичко, стигнахъ другаритѣ си и станахъ пръвъ ученикъ въ класа. Помня, че единъ день учитель Касапски, като прѣдаваше по славянски, задрѣма на стола, и азъ станахъ, закачихъ да прѣдавамъ на другаритѣ си, както ни прѣдаваше учитель Ботю: разказахъ имъ, какъ се образуватъ врѣмената и причастията на глаголитѣ. Види ее, че тъй добрѣ

имъ съмъ прѣдавалъ, щото другаритѣ ми ме попитаха: «Отдѣ знаешъ тъй добрѣ?» Тогава азъ имъ казахъ, че всичко това съмъ научилъ отъ учителя Ботя Петковъ, разказахъ имъ, какъвъ учитель е той и продължихъ прѣданието си. Въ това врѣме се събужда учитель Касапски и слуша прѣданието ми. Намѣсто да се разсърди, той ми каза да продължавамъ и одобри прѣданието ми. Азъ продължихъ още малко и слѣдъ това седнахъ на мѣстото си. Слѣдъ това учитель Касапски изпита 2—3 ученика, свърши часа и си излѣзе.

Не бѣше по-добъръ и учитель П. Ангеловъ. И той влѣзѣше въ класъ, изпиташе нѣколко ученика, не разказваше урока както трѣбва, а кажеше: «Земете оттука до тука!» и си излизаше. По гръцки обаче ни прѣдаваше по-добрѣ. Накрсо, свищовското долнйо-махленско училище стоеше много по-долу отъ калоферското, горнйо-махленското, обаче, не знаехъ какъ бѣше. Въ него прѣдаваха учителитѣ: Манолаки Васкидовичъ и Годоръ Хрулевъ.

Въ това врѣме Свищовъ бѣше цъвтещъ по търговията си градъ, съ богати, развити и ученолюбиви граждани. Тѣ често канѣха учителя Касапски на обѣдъ или вечеря. Еднажъ като бѣше поканенъ на вечеря у единъ съсѣдъ, той се върна посрѣдъ нощь и ми каза, че майката на съсѣда, баба Еленка Х. Иванова, ме много харесала, като ме гледала, какъ съмъ ходѣлъ редовно въ черква, канервалъ съмъ и челъ апостола много добрѣ, та го помолила да отида да живѣя у тѣхъ, и той ѝ се обѣщалъ да ми каже и ме убѣди. Азъ се съгласихъ и на сутриньта отидохъ у бабини Еленкини; тя ме прие много добрѣ. Азъ заживѣхъ у тѣхъ, прислужвахъ ѝ и ходѣхъ въ училището да се уча.

Наближаваше краятъ на учебната година, и ние се готвѣхме за годишенъ изпитъ. Единъ день, слѣдъ обѣдъ, дохожда учитель Касапски въ училището, извиква ме изъ класъ и ми казва, че нѣкой си калугеръ Аверкий Петровичъ дошелъ въ Свищовъ да търси двѣ момчета да ги води въ Русия (въ Киевъ) да се учатъ на държавна стипендия, намѣрилъ едно, но трѣбвало му още едно, та, ако желая, да отида. Азъ му казахъ, че желая и че още въ сѫщия день ще пиша на родителитѣ си. Слѣдъ 2—3 деня азъ се приготвихъ и заедно съ отца Аверкия и другото момче, Симеонъ Тепавски отъ Плѣвенъ, се качихме въ парахода и отидохме въ Видинъ при руския консулъ Соколовъ, който ни даде паспорти, и оттамъ обратно по Дунава потеглихме за Русия. Пристигнахме на 28-и августъ 1858 г. въ Одеса. Тукъ прѣстоехме нѣколко деня, разгледахме града, ходихме при българското настоятелство и се видѣхме съ Стефанъ Д. Тошковичъ, който, като узна, отдѣ съмъ, разпита ме за Калоферъ, чие съмъ момче и проч. На 31-и августъ потеглихме за Киевъ, дѣто пристигнахме слѣдъ 3—дневно пѫтуване.

Въ Киевъ узнахъ, че руското правителство било рѣшило да издържа у семинариитѣ въ Москва, Киевъ и Одеса по 25 души българчета и сръбчета, послѣ да се завърнатъ въ отечеството си и да бѫдатъ учители. Въ числото на тия момчета бѣхме и ние, азъ и С. Тепавски, а отецъ Аверкий бѣше опрѣдѣленъ да постѫпи въ академията. Имаше наета кѫща, въ която трѣбваше да живѣемъ като въ пансионъ, и оттамъ да ходимъ въ семинарията. Остановихме се въ нея, дѣто имаше и други момчета, дошли прѣди насъ, наредихме се и заживѣхме. Въ кѫщата ни хранѣха, обличаха и ни приготвюваха двама учители по руски езикъ и математика. При това ходѣхме и въ семинарията да се учимъ. Азъ постѫпихъ въ словесното отдѣление. Между другаритѣ ми бѣха: Д. Ямболовъ, Н. Даскаловъ, Н. Бончевъ и М. Дриновъ. Учехме се много добрѣ и живѣехме дружелюбно. Въ това врѣме въ Киевъ дойде Иосифъ Соколски, побѣгналъ отъ Цариградъ при посрѣдството на П. Р. Славейковъ. Той живѣеше въ киевопечерската лавра, и ние често ходѣхме при него да ни разказва за своитѣ подвиги по Стара-планина, за помамването му отъ Д. Цанковъ да приеме унията, за ходенето му въ Римъ при папата, за разкайването му и отмѣтането му отъ унията и за избѣгването му отъ Цариградъ. Бѣше живъ, пъргавъ и наивенъ старецъ.

Макаръ и да слѣдвахъ въ семинарията, искаше ми се да постѫпя въ университетъ и търсѣхъ за това случай. Бѣхъ слушалъ, че Георги Золотовичъ, родомъ отъ Калоферъ и живѣещъ въ Цариградъ, билъ поддържалъ калоферчета да се учатъ въ странство. Случи се да заминува прѣзъ Киевъ Василъ Чолаковъ, родомъ отъ Панагюрище, който се връщаше въ България прѣзъ Цариградъ. Разказвамъ му желанието си, написвамъ до Золотовичъ писмо, съ което го моля да ме поддържа, за да свърша университетъ и да се върна въ Калоферъ за учитель, давамъ го на Чолакова и го помолвамъ да поговори и той за мене на Золотовича. Чолаковъ се обѣща да изпълни молбата ми. Слѣдъ единъ мѣсецъ, като бѣхъ свършилъ вече словесното отдѣление на семинарията, получавамъ писмо отъ Чолакова, въ което ми пише, че далъ писмото ми на Золотовича и му говорилъ за мене, но той не можилъ да ме поддържа, понеже поддържалъ вече други момчета. Тогава той поговорилъ за мене на Н. П. Тъпчилещовъ, който се заинтересувалъ и щѣлъ да пише на Калоферската община, та, ако получи благоприятенъ отговоръ, щѣль да ми извѣсти. Не се мина много врѣме, и азъ получавамъ отъ Тъпчилещова писмо, въ което ми явява, че Калоферската община е съгласна да ме поддържа, да слѣдвамъ въ московския университетъ на историко-филологическия факултетъ, като свърша да се върна въ Калоферъ и стана учитель. Нужнитѣ пари за поддържка ще ми се прѣпращатъ чрѣзъ Стефана Д. Тошковичъ, който за

сега ще ми внесе нужнитѣ за пѫть пари. И дѣйствително, слѣдъ нѣколко деня азъ получавамъ писмо отъ Тошковича, въ което ми пише да зема пѫтни разноски отъ единъ извѣстенъ търговецъ въ Киевъ и да се упѫтя за Москва. Зимамъ си свидѣтелство отъ семинарията и паспорта и слѣдъ нѣколко деня заминувахъ за Москва, дѣто пристигнахъ слѣдъ 18 деня пѫтуване. Тогава нѣмаше още желѣзница отъ Киевъ за Москва. Най-първо отидохъ да търся българчета, които се учеха въ университета. Случайно близу до него срѣщамъ Василя Караконовски, сприказвамъ се съ него и искамъ съдѣйствието му за нареждането и упѫтването ми. Т. й на драго сърдце прие да свърши всичко, заведе ме въ квартирата си, услови ми квартира до неговата и оттогава станахме много добри приятели. Закачихъ да се готвя да постѫпя въ университета. По нѣкои прѣдмети се занимавахъ самъ, а по физика ми прѣдаваше Петъръ Х. Пѣевъ, родомъ отъ Панагюрище и свършилъ Ришелевския лицей въ Одеса; той прѣдаваше частни уроци на русчета; по нѣмски ми прѣдаваше В. Караконовски. На 1-й августъ 1860 г. отидохъ да държа изпитъ въ университета и за 10 деня го издържахъ благополучно. Слѣдъ това постѫпихъ редовенъ студентъ въ университета на историко-филологическия факултетъ.

Въ това врѣме въ Москва се учеха доста българчета, и то повече на смѣтка на Славянското благотворително общество. Въ числото имъ бѣха: К. Боневъ, П. Тодоровичъ, Г. Теохаровъ, К. Станишевъ' Р. Жинзифовъ, В. Караконовски, К. Геровъ, К. Кесяковъ, П. Каравеловъ, Н. Бончевъ, М. Дриновъ и др. Бончевъ и Дриновъ дойдоха една година слѣдъ мене въ Москва. Всички си живѣехме дружелюбно, събирахме се на събрания, слѣдѣхме за вървежа на черковния въпросъ въ България, издавахме си »Братски Трудъ« и ходѣхме у славянофилитѣ: Погодина, Аксакова, професора Бодянски, Безсонова и др., които ни приемаха радушно и ни разпитваха за България. Единъ пѫть пъкъ се събрахме и отидохме въ Даниловския мънастирь, който се намира близу до Москва, та посѣтихме гроба на незабравимия ни възродитель Юрия Ивановичъ Венелинъ. Хвала и честь на одескитѣ българи, които въздигнали на гроба му хубавъ мряморенъ паметникъ съ надписъ: «Онъ первый напомнилъ міру о забытомъ, но нѣкога славномъ и могущественномъ племяни болгаръ и пламенно желалъ видѣть его возрожденіе«. Запалихме по една свѣщь, помолихме се Богу да упокои душата на Юрия Венелина въ царство небесно, разгледахме мънастиря и се върнахме.

Цѣла година слушахъ редовно лекциитѣ. Настѫпи ваканцията, и азъ отидохъ да прѣкарамъ лѣтото и да се занимавамъ въ ближното село Богородско. При мене дойде и Н. Бончевъ. На 2-и августъ 1861 г., като бѣхъ се занимавалъ доста прѣзъ деня, легнахъ си вечерьта да спя; но заяде ме една ми-

съль и, като размишлявахъ, какъ да я осѫществя, не можихъ да спя цѣла нощь. Ставамъ при зори и искамъ отъ хозайката си ракия да пия, та дано заспя. Отъ ракията, намѣсто да заспя, стана ми по-злѣ, захвана да ми се върти свѣтъ, и азъ скочихъ отъ леглото си и не можихъ да легна вече. На втората вечерь си легнахъ по-рано, но пакъ не можихъ да спя. На третата нощь сѫщо. Азъ се видѣхъ въ чудо и на четвъртия день отидохъ въ Москва при Караконовски и му разказахъ, що ми се е случило. Той ме остави да спя при него. Но вечерьта, като си легнахъ, закачи още по-силно да ми се върти свѣтъ и да ми става лошо; азъ скокнахъ отъ леглото и казахъ на Караконовски това; той взе вода и ми полѣ на главата. Поолекна ми малко, но не смѣихъ вече да легна. Сутриньта отидохъ при доктора Иноземцева и му разказахъ всичко, що ми се е случило. Той ме разгледа, заинтересува се, повика и асистентитѣ си да ми видятъ езика прѣзъ увеличително стъкло, съвѣщава се съ тѣхъ и най-послѣ ми прѣдписа лѣкъ. Азъ земахъ прѣзъ деня лѣка и вечерьта позаспахъ, но на другата нощь пакъ не можихъ да спя. Тъй азъ се развалихъ и закачихъ една нощь да спя, двѣ ноши да не спя; двѣ нощи да спя, — и то сънь не спокоенъ, — една нощь да не спя. Отвори се университетътъ, продължавахъ да слушамъ лекциитѣ, но отъ день, на день все на по-злѣ вървѣхъ. Това се продължи до 20-й февруарий 1862 год. Най-послѣ отидохъ та се съвѣтвахъ съ доктора на терапевтическото отдѣление въ университетскитѣ клиники. Той ме разгледа и най-послѣ ми каза, че трѣбва да си отида въ отечеството за поправление. Взехъ си свидѣтелство отъ университета, извадихъ си паспортъ и на 22-и февруарий тръгнахъ за Калоферъ. Изъ пѫтя ми стана по-добрѣ, но все не можехъ да се освободя съвършено отъ безсънищата. Въ Киевъ и Одеса се побавихъ по нѣколко деня. Въ Цариградъ пристигнахъ на 28-и мартъ и като се прѣдставихъ на Н. П. Тъпчилещовъ, той ме зе на кѫщата си въ островъ Халки, дѣто поживѣхъ нѣколко деня, и оттамъ дохождахъ въ Цариградъ да се виждамъ съ калоферци.

Прѣзъ това врѣме българскиятъ черковенъ въпросъ бѣше влѣзълъ въ нова не толкова благоприятна за българитѣ фаза. Турското правителство, по настояване на патриарха Иоакима II, бѣще заточило прѣзъ 1861 г. българскитѣ владици: Иларион Макариополски, Авксентия Велешки и Паисия Пловдивски, за дѣто се отказали да признаватъ вселенския патриархъ за глава на българската черква.

Умѣстно е тука да спомена, какъ се е появилъ и развивалъ българскиятъ черковенъ въпросъ до това врѣме. Най-напрѣдъ (около 1833 г.) българитѣ отъ нѣкои епархии поискали отъ цариградския патриархъ да имъ се дадатъ българи владици, но патриархътъ не искалъ и да знае за това: той имъ изпратилъ пакъ гърци. Тогава българитѣ възставали противъ

гръцкитѣ владици повечето затова, че тѣ били грабители, сребролюбци и съ безнравственото си поведение подавали лошъ примѣръ на народа. Но отъ 1840 г. се захващатъ вече искания за български владици съ цѣль да бѫдатъ тѣ рѫководители на народа въ пѫтя на умственото му развитие и напрѣдъкъ. Пръвъ примѣръ въ това отношение подали търновци, квото, като се облѣгали на гюлханския Хати-Шерифъ, съ който султанъ Меджидъ въ 1839 г. обѣщавалъ да тури край на всички неправди и притѣснения, изпратили въ Цариградъ 5 души прѣдставители да се оплачатъ на патриарха отъ владиката си Панарета. . Въ това врѣме въ Цариградъ се намирали двама патриоти българи: архимандритъ Неофитъ Хилендарски Бозвелията, родомъ отъ Котелъ, и калугеринътъ (по-послѣ владика) Иларионъ Стояновичъ Михаиловски, родомъ отъ Елена. Тѣ и двамата рѣшили да работятъ, за да се накара патриаршията да назначава за българскитѣ епархии владици българи. Поради това тѣ посъвѣтвали търновскитѣ прѣдставители да се оплачатъ прѣдъ правителството не само отъ владиката си, но и да искатъ българинъ за търновски владика и за кандидатъ да покажатъ Неофита. Прѣдставителитѣ извършили това, но патриархътъ и сега не се съгласилъ да изпрати българинъ за владика въ Търново; той изпратилъ пакъ гръкъ, а Неофита изпратилъ за неговъ помощникъ. Тоя владика обаче не закъснѣлъ да изпрати Неофита на заточение въ Света-гора (въ 1841 г.). Въ 1845 г., вслѣдствие прошенията отъ търновската епархия и цариградскитѣ еснафи, Неофитъ билъ освободенъ отъ заточението, върналъ се въ Цариградъ и пакъ захваналлъ съ Илариона да работи за добиване черковни правдини на потъпкания ни народъ. Неофитъ и Иларионъ, опълномощени отъ цариградскитѣ българи да ги прѣдставятъ прѣдъ правителството, подали на това послѣднйото прошение съ 7 точки и съ него молили, между друго, да се изпращатъ въ българскитѣ епархии владици българи. Това озлобило патриарха противъ Неофита и Илариона, та въ края на 1845 г. той ги заточилъ на Принцовитѣ острови, а по-послѣ — на Света-гора, дѣто Неофитъ се поминалъ въ 1848 г., а Илариоиъ билъ освободенъ и върнатъ въ Цариградъ въ 1849 г.

Обаче съ заточението на Неофита и Илариона въпросътъ за добиване български владици не се прѣкратилъ. Особено продължавали да работятъ цариградскитѣ българи, които при това рѣшили да изпълнятъ и друга една мисъль на Неофита: да съградятъ въ Цариградъ Българска черква, съ помощьта на княза Ст. Богориди. който за тая цѣль подарилъ кѫщата си на Фенеръ,

Прѣзъ 1850 г. видинци подали прошение до правителството за да се дава опрѣдѣлена заплата на владиката имъ, съгласно Хати-Шерифа. Подобни прошения правителството получило и отъ други епархии. То ги съобщило на патриарха,

но той не обърналъ внимание на тѣхъ. Между това, незадоволството на българитѣ расло отъ день на день. То се разпространило и въ Южна България. Особно силно се изказало то въ 1853 г. въ Пловдивъ срѣщу владиката Хрисанта, който не искалъ да уважи молбата на пловдивчани: да се въведе българскиятъ езикъ въ общитѣ имъ училища и да се чете и пѣе по черковно-славянски въ нѣкои черкви. Но понеже въ това врѣме се подкачила Кримската война, то българитѣ се видѣли принудени да не прѣдприематъ нищо противъ гърцитѣ, а да чакатъ по-сгодно врѣме. Такова врѣме скоро настана. Въ 1856 г. войната се прѣкрати и султанътъ издаде тъй-наречения Хати-Хумаюнъ, съ който, между друго, се заповѣдваше да се направятъ въ управлението на всички християнски общини прѣобразования, съобразни съ нуждитѣ на врѣмето. Българитѣ се възползуваха отъ това и чрѣзъ пълномощнитѣ си прѣдставители въ Цариградъ подадоха прошение до правителството, за да имъ се дадатъ въ черковно отношение такива права, каквито иматъ и гърцитѣ (1856 г.) Въ сѫщото врѣме въ много градове българитѣ възстанаха срѣщу владицитѣ си, оплакваха се отъ тѣхъ и настояваха да се замѣнятъ съ българи (напр. въ Търново, Пловдивъ и другадѣ). Тия вълнения накараха правителството да земе мѣрки, за да се изпълни оная часть отъ Хати-Хумаюна, която се отнасяше до въвеждане прѣобразования въ управлението на християнскитѣ общини.

То заповѣда на патриарха да свика отъ българи и гърци съборъ, който подъ прѣдседателството на самия патриархъ да направи потрѣбнитѣ прѣобразования. Патриархътъ не бѣше наклоненъ отъ най-напрѣдъ, но отпослѣ биде принуденъ да свика съборъ въ 1857 г. отъ 7 владици, 10 души прѣдставители отъ Цариградъ и 28 души прѣдставители отъ епархиитѣ. Но понеже за тоя съборъ бѣха избрани и присѫтствуваха на него само 4 души български прѣдставители, то тѣ, като видѣха, че исканията на Българитѣ не ще бѫдатъ зачетени, троицата отъ тѣхъ (пловдивскиятъ, видинскиятъ и софийскиятъ) протестираха и се оттеглиха отъ събора, а само търновскиятъ Никола х. Минчооглу остана и заяви за исканията на българитѣ както словесно, тъй и писмено. Слѣдъ дълги разисквания по възбудения въпросъ съборътъ рѣши да се не даватъ на българитѣ никакви черковни правдини, понеже черквата била една и въ нея не могло да има национално различие. Слѣдъ двѣ години съборътъ се закри. Но догдѣ той трая раздражението на българитѣ срѣщу гърцитѣ все повече и повече растѣше. Тѣ най-сетнѣ прѣкратиха сношенията си съ патриаршията и избраха за свой духовенъ началникъ Иларионa Макариополски, когото и упълномощиха да работи прѣдъ правителството за добиване черковна независимость. Слѣдъ два мѣсеца отъ закриването на събора, навръхъ Великдень на 3-й апр. 1860 г. Иларионъ служи въ българската черква въ Цари-

радъ литургия. Когато обаче, дойде врѣме да се спомене
мето на патриарха, присѫтствуващитѣ въ черквата българи
оискаха да не се споменува вече името на патриарха. Ила-
ионъ, ако и да не се съгласяваше най-напрѣдъ на това, но,
като видѣ, че не може да противостои на общото искане, се
ринуди да изпълни народната воля. Тоя примѣръ намѣри
оддържка по цѣла България. Въ нѣкои черкви зеха да спо-
енуватъ дори. намѣсто името на патриарха, името на сул-
ана. Съ това българитѣ тържествено заявиха, че се отказ-
атъ вече да признаватъ вселенския патриархъ за глава на
ългарската черква и че отсега нататъкъ признаватъ за свой
уховенъ началникъ Илариона Макариополски. Това направиха
двама души отъ фенерскитѣ владици, и то българинътъ
вксентий, велешки митрополитъ, и гръкътъ Паисий, пловдив-
ки митрополитъ. И двамата се отказаха отъ гръцката пат-
иаршия, присъединиха се къмъ Илариона и го почитаха като
вой духовенъ началникъ. Слѣдъ това отвсѣкѫдѣ българитѣ
очнаха да изпращатъ прошения, до правителството, съ които
аявяваха, че се отдѣлятъ вече отъ гръцката патриаршия,
ровъзгласяватъ своя народна иерархия и го молятъ да ги
свободи отъ гръцкото духовенство и да признае българската
ерковна иерархия.

Скоро работитѣ зеха друга посока. Патриархъ Кирилъ си
аде оставката прѣзъ май 1860 г. и на негово мѣсто биде из-
ранъ Иоакимъ II прѣзъ септември 1860 г. Новоизбранията
атриархъ Иоакимъ II се опита съ помощьта на правителството
а накара Илариона Макариополски и другитѣ първенци бъл-
ари да отидатъ при него да му засвидѣтелствуватъ почита-
ието си, като на свой духовенъ началникъ, и по тоя начинъ
а му поискатъ прошка за стореното на 3-й априлъ. При това
ой обѣщаваше на българитѣ, че ще бѫде назначена комисия
тъ българи и гърци, която да разгледа исканията на бълга-
итѣ. Иларионъ обаче и българскитѣ първенци не направиха
ова. Тогава Иоакимъ II свиква съборъ на 24-й февруарий
861 г., на който извъргна Илариона, Авксентия и Паисия отъ
рхиерейския санъ и поиска отъ правителството заточението
мъ. Правителството се обѣща, че ще ги заточи и назначи
ори и деня (22-й априлъ на страстната седмица) за зами-
уването имъ отъ Цариградъ. Българетѣ обаче, като се научи-
атъ за това, разтрѣвожиха се и се събраха при българската
ерква на Фенеръ, написаха прошение за отмѣнение на зато-
ението и го подадоха на султана на 21-й априлъ. Султанътъ
азрѣши на владицитѣ да останатъ по великденскитѣ праздници.
о слѣдъ праздницитѣ тѣ бидоха изпратени на заточение.
като заминуваха отъ Цариградъ, владицитѣ отправиха къмъ
ългарския народъ едно послание, извѣстно подъ име «Завѣтъ».
съ това послание тѣ увѣщаваха народа да стои твърдъ въ
борбата си противъ фанариотитѣ, да се пази отъ католицитѣ

и уніятитѣ и да има пълна надежда, че Богъ ще помогне да се изпълни скоро желанието му.

Слѣдъ извъргнуването на владицитѣ, съборътъ изработи и единъ проектъ отъ 15 точки за рѣшение на черковния въпросъ. Но българитѣ не приеха тоя проектъ, защото той още повече ги обвързваше съ нови задължения къмъ патриаршията. Въ това врѣме отъ Пловдивъ се даде потикъ да се избератъ нови народни прѣдставители, които да прѣдставятъ цѣлия ни народъ прѣдъ правителството. Тия прѣдставители, на брой 28 души, между който бѣше и извѣстниятъ д-ръ Ст. Чомаковъ, пристигнаха въ Цариградъ въ 1861 г., признаха се отъ правителството и му подадоха слѣдния проектъ: 1) българитѣ да иматъ право да участвуватъ въ избора на патриарха; 2) патриаршескиятъ синодъ да се състои наполовина отъ гърци и наполовина отъ българи; 3) българитѣ да си иматъ свой смѣсенъ съвѣтъ и единъ митрополитъ за духовенъ глава; 4) кандидатитѣ владици да се избиратъ отъ жителитѣ на епархиитѣ, и 5) владицитѣ да получаватъ опрѣдѣлена заплата. Като получи проекта отъ българитѣ, правителството го прѣдаде на патриарха и му заповѣда да състави една комисия, отъ по 5 души българи и гърци, която да го разгледа и да доведе и двѣтѣ страни до споразумѣние. Дълго врѣме работи комисията, но нищо не свърши. Слѣдъ това биде сваленъ Иоакимъ II и на патриаршеския прѣстолъ седна Софроний, но и той не се съгласяваше да се рѣши въпросътъ по началото на народноститѣ, та прѣдложи свои рѣшения, които не се приеха нито отъ правителството, нито отъ българитѣ.

Въ такова положение се намираше черковниятъ ни въпросъ въ това врѣме, когато бѣхъ въ Цариградъ. По-послѣ ще видимъ, какъ се свърши той.

На 24-й априлъ 1862 г. азъ си дойдохъ въ Калоферъ доста поправенъ, но все пакъ не можехъ да спя спокойно и редовно. Учители въ Калоферското класно училище бѣха: Ботю Петковъ и Димитъръ Славиди. Славиди бѣше човѣкъ срѣденъ на ръстъ, възжълтъ, мургавъ и носѣше брада. Той бѣше добъръ математикъ и прѣдаваше добрѣ. Само че обичаше да играе на карти и вслѣдствие на това занемаряваше службата си, та калоферци не бѣха доволни отъ него.

Дойде праздникътъ на св. Кирилъ и Методия. Тоя праздникъ бѣше почналъ да се празднува прѣди нѣколко години и отъ година на година — все по̀-тържествено. Той се считаше праздникъ училищенъ. Въ деньтъ прѣди него ученицитѣ и ученичкитѣ нѣмаха уроци, отиваха да събиратъ цвѣтя по кѫщитѣ си и да ги носятъ въ училището, за да правятъ вѣнци, съ които окичваха училището по най-разнообразенъ начинъ. Вечерьта отиваха въ черква наредени двама по двама и прѣдъ тѣхъ си носѣха иконата на св. Кирила и Методия, украсена тъй сѫщо съ вѣнецъ. На сутриньта черквата се пълнѣше съ

ученици и ученички, граждане и гражданки, служеше се тържествена служба, и слѣдъ отпуска ученицитѣ и ученичкитѣ, учителитѣ и цѣлиятъ народъ, начело съ свещеницитѣ, прѣмѣнени съ свѣтли одежди и носещи иконата на св. Кирила и Методия, обикаляха литийно изъ града и отиваха въ училището, дѣто се свѣтѣше вода и учителитѣ произнасяха слова за значението на праздника и проч. Въ тоя день учитель Ботю каза едно много прочувствено слово. Слѣдъ него казахъ и азъ. Подиръ това ученицитѣ и ученичкитѣ изпѣха нѣколко пѣсни, и народътъ се разотиде. Слѣдъ обѣдъ станаха голѣми веселия и хора.

Прѣзъ лѣтото авъ се поправихъ доста и мислѣхъ да се върна въ Русия да продължавамъ образованието си, но слѣдъ годишния изпитъ на ученицитѣ стана промѣна въ училището. Учителя Славиди уволниха и на негово мѣсто трѣбваше да търсятъ другъ учитель. Настоятелитѣ училищни и първенцитѣ тогава ме повикаха и ме помолиха, да не ходя вече въ Русия, а да остана за учитель въ Калоферъ. Нѣмаше що да се стори, трѣбваше да отстжпя на молбата имъ и станахъ учитель въ началото на 1862/3 учебна година.

Не зная по какви причини, но не бѣха условили и учителя Ботя, та трѣбваше азъ самъ да отворя класното училище и да прѣдавамъ нѣколко врѣме, додѣто го условиха. При откриване на училишето дойдоха настоятелитѣ и доста първенци. Слѣдъ водосвета азъ казахъ слово и прочетохъ на ученицитѣ правилника, който бѣхъ съставилъ и по който тѣ трѣбваше да се ржководятъ, за да има редъ и успѣхъ въ училището. Види се, че всичко това направи добро впечатление на присжтствуващитѣ, та всички ме поздравиха и ми пожелаха добъръ напрѣдъкъ. Раздѣлихъ ученицитѣ на три класа, разпрѣдѣлихъ имъ прѣдметитѣ и окачихъ разписанието на часоветѣ на стѣната при правилника и слѣдъ обѣдъ почнахъ прѣданието. Имахъ прѣподавания три часа прѣдъ обѣдъ и три часа слѣдъ обѣдъ. Но понеже това бѣше малко за ученицитѣ, а азъ не можехъ да имъ прѣдавамъ повече, то слѣдъ нѣкое врѣме съобщихъ на настоятелитѣ, че е необходимъ още единъ учитель, и тѣ условиха пакъ учителя Ботя, та така се събрахме двама, разпрѣдѣлихме си прѣдметитѣ и почнахме да учителствуваме заедно безъ никакво недоразумѣние и несъгласие. Така се продължава задружното ни учителствуване чакъ до тежкото разболѣване на учителя Ботя въ 1868 г. Прѣзъ всичкото това врѣме училището вървѣше добрѣ. По нѣкога то се състоеше съ три класа, а по нѣкога отъ четире, когато имаше да останатъ ученици поне до четворица за въ IV класъ.

Учитель Ботю имаше 6 дѣца: 5 момчета и 1 момиче. Найголѣмиятъ му синъ бѣше Христо, извѣстниятъ патриотъ, революционеръ и поетъ. Слѣдъ като свърши калоферското училище, баща му издѣйствува руска стипендия чрѣзъ посрѣдни-

чеството на професора Григоровича и го изпрати въ Одеса да продължи образованието си въ една отъ одескитѣ гимназии. Тамъ Христю намѣрилъ случай да се събира съ социалисти и нихилисти и да чете революционерни книги, които му вдъхнали такъвъ свободомислещъ и реакционеренъ духъ, щото често правилъ скандали, та началството го изпѫдило изъ гимназията, и той си дойде въ Калоферъ въ 1868 г. Той бѣше левентъ, строенъ и хубавецъ. Вървеше смѣло и самоувѣрено. Събираше се по кръчмитѣ съ проститѣ хора и имъ проповѣдваше социализъмъ и патриотизъмъ. Въ 1868 г. баща му при отиване въ Пловдивъ за прѣдставитель на калоферската община на Православна недѣля изстина и се разболѣ. Като не можеше да дойде въ училището поради болестьта си, синъ му Христо го замѣстяше. Но какво прѣдаваше той на ученицитѣ? Като излѣзохъ веднажъ отъ класъ, чухъ шумъ въ другъ единъ класъ. Отидохъ да видя, що е. Като отворихъ вратата, видѣхъ всичкитѣ ученици настанали и посрѣдъ тѣхъ Христю ги учи на *талимъ*. Азъ го извикахъ на страна и му казахъ, че не прави добрѣ; ще се научатъ настоятелитѣ, а може би и мюдюринътъ, та ще си навѣемъ нѣкоя беля на главата. Той не отговори никаквата, а си излѣзе изъ училището и слѣдъ това, рѣдко дохождаше. На праздника пъкъ на св. Кирила и Методия, слѣдъ баща си и мене, той каза слово. Но то бѣше така буйно, така свободно, щото хората закачиха да се страхуватъ и да се озъртатъ, да не би да се чуе до мюдюрина, а учитель Ботю си изтръпна на мѣстото. За да го не гледа да стои празенъ и несвършилъ образованието си, учитель Ботю писа пакъ на професора Григоровича въ Русия да изходатайствува приемането му и, като му дойде положителенъ отговоръ, стъкми му около 1000 гроша, даде му и часовника си и го изпрати съ увѣщание да мирува, да се учи добрѣ, та да свърши благополучно. Но слѣдъ нѣколко врѣме чухме, че Христо не отишелъ въ Одеса, а останалъ да се скита по Ромѫния. Това много огорчи учителя Ботя, та често въздишаше.

Въ това врѣме черковниятъ ни въпросъ бѣше стигналъ до апогеята си. Турското правителство, слѣдъ разни перипетии на въпроса, изпрати най-послѣ въ 1867 г. на патриарха два нови проекта за разрѣшението му съ заповѣдь да се приеме единиятъ, или другиятъ, или пъкъ да се прѣдстави другъ способъ за неговото разрѣшение. Съ тия проекти, които не се различаваха много единъ отъ другъ, се прѣдлагаше да се основе български екзархатъ, до извѣстна степень независимъ отъ патриарха. Българитѣ се много зарадваха отъ тия два проекта, одобриха първия и въ 1868 г. по всички градове въ България се отслужиха молебствия за благодарность на Бога и на султана. Такива молебствия станаха и въ Калоферъ. Направи се едночерквие. Черквата бѣше прѣпълнена съ народъ. Всѣкой бѣше радостенъ, и учитель Ботю,

който се бѣше доста поправилъ, бѣше извънредно веселъ и радостенъ, пѣеше съ голѣмо въодушевление и каза много прочувствувано слово, слѣдъ което казахъ сѫщото и азъ. Но слѣдъ отпуска на черквата, отъ голѣмото напрежение той блъвна кръвь и биде принуденъ да легне въ постеля, отъ която не стана. Той почина на 20-и юлий 1869 г. въ твърдѣ бѣдно състояние. Така свърши живота си тоя многозаслужилъ и добъръ човѣкъ.

Двата проекта обаче не бѣха по угодата на патриарха, и той, слѣдъ като ги разгледа съвмѣстно съ синода, отговори на правителството, че не приима нито единъ отъ тѣхъ, защото били антиканонически, че българскиятъ черковенъ въпросъ, като чисто религиозно-догматически не могълъ да се рѣшава отъ страна на правителството и че само вселенски съборъ ималъ власть да го рѣши. Българскитѣ владици, които бѣха върнати отъ заточение и на които поради нови протести отъ страна на патриарха биде позволено да живѣятъ въ прѣдмѣстието Орта-кйой, възразиха на патриарха за проектитѣ, но той бѣ вече рѣшилъ да подложи въпроса на вселенски съборъ. Правителството не остана доволно отъ постѫпката на патриарха, но той, безъ да обръща внимание на това, изпраща (въ 1868 г.) окрѫжно за свикване на вселенския съборъ. Вслѣдствие обаче на неблагоприятнитѣ отговори на руския синодъ и на сръбския митрополитъ, съборътъ се не състоя. Въ сѫщото врѣме българскитѣ прѣдставители поканиха владицитѣ: пловдивския, видинския, софийския и ловченския да дойдатъ въ Цариградъ, като имъ съобщиха, че, щомъ се събератъ тѣ и изработятъ уставъ за черковно управление, правителството щѣло да издаде ферманъ за уреждане българска независима черква. Владицитѣ въпрѣки непозволяването на патриарха, отидоха въ Цариградъ на 20-и декември 1868 г. явиха на патриарха, че го не признаватъ за свой духовенъ глава и че за напрѣдъ ще се подчиняватъ на българската независима черква. Патриархътъ ги сплаши, че ще ги накаже, и имъ заповѣда да си отидатъ по епархиитѣ; но тѣ го не послушаха и заедно съ прѣдставителитѣ поискаха отъ правителството да издаде обѣщания ферманъ. Тогава правителството състави комисия отъ троица българи и троица гърци да изработатъ новъ проектъ за разрѣшение на въпроса, но и тоя проектъ не биде приетъ отъ патриарха, като антиканонически. Слѣдъ всички тия несполучливи опити правителството на-послѣ се видѣ принудено самó да тури край на българския черковенъ въпросъ. На 27-и февуарий 1870 г. великиятъ везирь Али паша повика българскитѣ прѣдставители и имъ врѫчи ферманъ, съ който се разрѣшава българскиятъ черковенъ въпросъ и се туря основа на православна българска независима черква подъ име българска екзархия. Тъй, слѣдъ тол-

кова борби и мѫки българскиятъ народъ се сдоби пакъ съ свое самостоятелно черковно управление.

Да се повърнемъ къмъ калоферскитѣ работи. Настоятели училищни имаше троица. Въ това число бѣше и главниятъ настоятель и касиеръ черковно-училищни. Тѣ често посѣщаваха училището, а въ начало на всѣки мѣсецъ длъжни бѣха да присѫтствуватъ при четене бѣлѣжкитѣ за поведението и успѣхитѣ на ученицитѣ, да мъмратъ и съвѣтватъ немирнитѣ и слабоуспѣшнитѣ, а да похваляватъ и поощряватъ послушнитѣ и прилежнитѣ.

Въ това врѣме училищни настоятели бѣха Гъчо Аджаровъ и Станко Сватовски, ревнители за образованието и усърдни изпълнители на възложената тѣмъ почетна служба; а главенъ настоятель и касиеръ черковно-училищенъ бѣше Драганъ Манджуковъ. Той бѣше човѣкъ около 55 години, търговецъ абаджия, прибралъ се отъ Цариградъ, не толкова ученъ, но практиченъ, уменъ и шегобиецъ. За учението много залѣгаше и, дѣто бѣ нуждно, ходѣше самъ да привожда въ изпълнение рѣшенията на събранията на първенцитѣ. Слѣдъ смъртьта му биде избранъ Драгоя Ив. Бацовъ, човѣкъ уменъ, честенъ, почтенъ, справедливъ и ученолюбивъ.

Калоферъ имаше единъ видъ самоуправление. Водѣха се тефтери диплографически, редовни за всичко постѫпило и разходвано, и, понеже нѣмаше турци, по-първитѣ граждани се събираха всѣкога ,когато станѣше нужда, на събрание въ засѣдателната стая или библиотеката на училището и тамъ размѣтаха данъка и рѣшаваха разни спорове между частни лица и всѣкакви обществени въпроси, безъ да питатъ мюдюрина, който стоеше въ Калоферъ само за сѣнка. При това, мюдюринътъ и да видѣше нѣщо, не смѣеше да направи нищо, защото се боеше, да не би калоферци да пишатъ лошо за него до своитѣ въ Цариградъ и оттамъ да му дойде уволнението, а гледаше все да имъ угажда, за да можеше по тоя начинъ да привлѣче симпатията имъ и да получи повишение.

Въ Калоферъ имаше още едно лице, което се трудѣше за доброто на училището. Това лице бѣше хаджи Тодоръ Торчевъ или, наречения другояче, хаджи Пàро. Той бѣше човѣкъ безкниженъ, слугувалъ при чужденци въ Цариградъ, поспечелилъ малко пари, нежененъ и прибралъ се въ Калоферъ да прѣкара старинитѣ си. Отъ зарань до вечерь той обикаляше изъ Калоферъ, дохождаше два-три пѫти на день въ училището, попиташе отъ какво се има нужда, отиваше въ училищния слуга да го достави, мъмрѣше намиранитѣ въ училището или изъ града ученици, отиваше по кѫщитѣ да казва на родителитѣ имъ, какво сѫ правили, ходѣше съ учителитѣ, на посѣщения за именни дни у разни лица та събираше подаряванитѣ имъ за училището пари и ги разходваше за разни потрѣби на училището.

Взаимни учители бѣха въ това врѣме: Спасъ Сѫйковъ и Н. Шишеджиевъ, родомъ отъ Сопотъ, а слѣдъ Н. Шишеджиева — Недю Витановъ, Ив. Вазовъ, Ст. Кьневъ и Първанъ Стоевъ, който въведе въ Калоферъ звучната метода на обучението. А учителки бѣха: Рахиля Баракъ и слѣдъ нея — Парашкева Шушулова, Богдана Хитова и др.

Въ 1867 г. дойде въ Калоферъ прѣзъ Стара-планица извѣстниятъ пѫтешественикъ по България Феликсъ Каницъ. Той посѣти училището и ме помоли да го заведа въ калоферския мѫжки монастирь, за да го види. Азъ го заведохъ на мънастиря и оттамъ на монастирския бентъ. Като вървѣхме къмъ бентя покрай рѣката, и той като внимателно разглеждаше Стара-планина и живописнитѣ мѣста изъ дефилето, съ възторгъ извика: «О, ще дойде врѣме, когато европейцитѣ ще поизоставятъ Швейцария и ще захванатъ да дохаждатъ повече тука, за да се наслаждаватъ отъ хубоститѣ и величието на природата!»

Слѣдъ смъртьта на учитель Ботя калоферци условиха за мой помощникъ и другарь Ив. Г. Чунчева, родомъ отъ с. Паталеница, Т.-пазарджишка околия. Той тъкмо що бѣше свършилъ пловдивското училище и знаеше доста добрѣ турския езикъ. Съ него азъ учителствувахъ 5 години. Той бѣше човѣкъ кротъкъ, доста развитъ, честенъ справедливъ и трудолюбивъ. Живѣхме сговорно, слушахме се единъ другъ, и училището вървѣше редовно и успѣшно. Въ това врѣме (около 1870 г.) въ България се появи общъ стремежъ къмъ театрални прѣдставления. Поискахме и ние въ Калоферъ за направимъ прѣдставление. Събрахме се учителитѣ и младежитѣ да размислимъ, какъ може да стане това, и рѣшихме да приспособимъ взаимното училище. За сцена заковахме врѣменно дъски прѣдъ учителската стая, която трѣбваше да служи да обличане на актйоритѣ, и проч., а за декорации донесохме черги и килими отъ кѫщитѣ си, и по тоя начинъ се стъкми горѣ-долу сцената. Най-напрѣдъ избрахме за прѣдставление «Зла жена», прѣводъ отъ Рахиля Д. Душановъ. Разпрѣдѣлихме ролитѣ си, изучихме ги и направихме репитиция. Това се разнесе изъ цѣлъ Калоферъ и всѣкой очуденъ питаше, кога ще бѫде прѣдставлението. Опрѣдѣли се деньтъ, всѣкой бързаше да си купи билетъ за входъ, и вечерьта училището едва можеше да събере публиката. Прѣдставлението излѣзе сполучливо, всѣкой остана доволенъ и питаше, кога ще има пакъ прѣдставление. Слѣдъ това се поуреди сцената, ошиха се дрехи и се дадоха доста прѣдставления.

Въ 1875 г. азъ оставихъ Калоферъ и се условихъ за учитель въ Сопотъ. Училището тамъ бѣше на едно високо мѣсто, наречено «Трапето». То се състоеше отъ класното и взаимно училища, раздѣлени съ учителската стая. Класното училище се състоеше отъ 3 класа. Учители бѣхме азъ и Петъръ Бо-

гоевъ, родомъ отъ с. Дервентъ, Старо-Загорско. А въ взаимното училище учители бѣха: Ив. П. Ноновъ и Юрданъ Папукчиски. Първенцитѣ въ Сопотъ се дѣлѣха на двѣ партии: едната бѣше малка и на чело ѝ стоеше Кирко Петровъ и нѣколко негови партизани, които се считаха турски мекерета; а другата бѣше голѣма свободолюбива и напрѣдничава. Въ нея влизаха: Минчо Ив. Вазовъ, бащата на Ив. Вазовъ, Мичо Шишеджиевъ, Хаджи Мичо Караязътъ, Петъръ Григоровъ и др. Отъ тѣхъ Мичо Шишеджиевъ бѣше човѣкъ добъръ, простодушенъ и горещъ патриотъ. Той обичаше да се събира съ младитѣ и да сподѣля тѣхнитѣ мисли за образованието и свободата на народа. Горещо обичаше Русия и всичката му надежда бѣше въ нея за избавлението ни. Постоянно четѣше книгата на Мартинъ Зедека, въ която се казваше за падането на Турция. Той стана жертва на горещата си любовь къмъ Русия. Когато въ врѣме на освободителната война се показали облаци отъ прахъ и се разнесълъ слухъ, че руси идатъ, той отива да ги посрѣща; но, намѣсто руси, тѣ били башибозуци, и той пада отъ тѣхнитѣ крушуми убитъ.

Въ Сопотъ имаше добри младежи, напоени съ народенъ духъ. Между тѣхъ бѣха: Ив. Вазовъ, Никола Ивановъ, Хр. Багаровъ, Георги Кирковъ, Никола Джоровъ и др. Събирахме се често и се разговаряхме за народни работи. Често ходѣхме на гостиу Мича Шишеджиевъ, който на драго сърдце ни приимаше и участвуваше въ разговоритѣ ни. Въ това врѣме се бѣше повдигнало възстание въ Херцеговина и Босна и ние съ нетърпение чакахме вѣстницитѣ и съ живость и радость слѣдѣхме за движението на възстанието. Помня, че по това врѣме дойде въ Сопотъ Иванъ Евст. Гешевъ. Видѣхме се съ него и между друго отворихме дума за възстанието и оттамъ за това, че и ние, българитѣ, не трѣбва да стоимъ съ скръстени рѫцѣ, а трѣбва да се хванемъ за орѫжие, за да се освободимъ отъ тиранина. Ив. Евст. Гешевъ поддържаше, че трѣбва да стоимъ мирни и да се развиваме, та чрѣзъ еволюция, а не революция да добиемъ надмощия надъ турцитѣ. Азъ му възразихъ, че турцитѣ не зиматъ отъ еволюция, че всѣкога ще ни третиратъ като роби и че е настаналъ часътъ, въ който българскиятъ народъ да се отърве отъ робството и да добие свободенъ животъ. И когато се освободи той, да си изработи конституция, като въ Белгия, и китайско мандаринство, да се даватъ службитѣ по конкурсъ, на най-достойнитѣ, а не по протекция и съ подкупи. Наскоро слѣдъ освобождението се видѣхъ съ Гешева въ Пловдивъ и първата му дума бѣше: «Е, какъ си съ белгийската конституция и китайското мандаринство»? «Ще видимъ, му отговорихъ азъ, какъ ще отиде работата».

Прѣзъ велики пости въ 1876 г. дойде въ Сопо[т] Каблешковъ. Той бѣше станалъ апостолъ на с[ъ]каляше по околнитѣ градове и села за да п[ро]

състави комитети. Не съмъ виждалъ другъ човѣкъ като него, тъй пропитъ съ патриотизъмъ и самоотверженость. Той бѣше се прѣобърналъ цѣлъ въ идея. Спа при мене, цѣла нощь не мигна да мисли, какъ да изпълни по-добросъвѣстно задачата си. Сутриньта рано отивá у учителката М. Българова, за да види, какъ ще ошие тя знамето за възстанието. Прѣзъ деня се събрахме извѣстнитѣ младежи за да отидемъ въ мънастиря да дадемъ клетва за участие въ възстанието. Игуменътъ отецъ Рафаилъ ни прие много добрѣ, покани ни въ стаята си, и тамъ слѣдъ доста разяснения, по работата, рѣшихме да дадемъ клетва и да съставимъ комитетъ. Слѣдъ изпращането на Каблешкова почнахме да се събираме често, да огласяваме непосветенитѣ, да ходимъ на стрѣлба, да си набавяме оржжия, да правимъ патрони и да се готвимъ за възстание. Често получавахме писма отъ главния комитетъ и отговаряхме. Въ това врѣме бѣше дошелъ въ Сопотъ Петъръ Сомовъ, извѣстенъ турски шпионинъ. Ние се криехме отъ него, но той ни каза веднажъ: «Азъ зная всичко, що вършите, но не бойте се отъ мене, азъ нѣма да ви издамъ». И наистина, не ни издаде.

По Великденъ стана събранието въ Оборище. Изпратихме за делегатъ отъ Сопотъ Ганча П. Николовъ. Той си дойде, разказа ни всичко, що се разисквало на събранието и за взетото рѣшение да се провъзгласи възстанието на 1 май; послѣ, тая дата се замѣни съ 11 сжщия мѣсецъ. Дѣятелностьта ни се още повече усили тогава; но на 19 априлъ вечерьта ненадѣйно пристига куриеръ и донася фаталното извѣстие, че въ Копривщица се провъзгласило възстанието прѣдиврѣменно, защото кжрагасж Неджибаа дошълъ отъ Пловдивъ въ Копривщица да хваща Каблешкова и другаритѣ му, и тѣ, за да не бждатъ хванати, провъзгласяватъ възстанието и избиватъ хората на Неджибаа, а самъ той успѣва да избѣгне и занася извѣстието въ Пловдивъ. Слѣдъ заминаването на куриера, ние се събрахме да размислимъ, какво трѣбва да се прави, и дойдохме до слѣдното рѣшение: понеже възстанието се провъзгласило прѣдиврѣменно, то да не възставаме и ние, а да чакаме нѣколко врѣме, додѣто видимъ какъвъ ходъ ще земе то, и, когато видимъ, че всичкитѣ околни села възстанатъ, тогава да възстанемъ и ние. Разотидохме се, но скоро изъ цѣлъ Сопотъ се разчу за възстанието. Узнава за нéго и бащата на Вазова. Той се уплашва, вика при себе си Вазова и му казва, още сжщата нощь да се махва отъ Сопотъ, дава му паспортъ и го изпраща за Цариградъ. Тъй Вазовъ успѣ да избѣга въ Цариградъ и оттамъ въ Ромжния. На сутриньта си заминахъ и азъ за Калоферъ, за да чакамъ развоя на събитията. Не се [illegible]аха три деня, и карловскитѣ турци подъ прѣдводителъ[illegible]ъ бей потеглиха за Клисура, защото имъ [illegible]е клисурци възстанали, убили нѣколко ци[illegible]оглу и не даватъ да мине турчинъ прѣзъ

Клисура. Слѣдъ карловскитѣ турци, тръгнаха башибозуци и отъ казанлъшката кааза подъ прѣдводителството на разни аги. Стана страхотия голѣма. Слушаме, че Тосунъ бей се бие при Клисура, че турци постоянно отиватъ тамъ, додѣто най-послѣ клисурци се разбиватъ и разбѣгватъ и всички събрани башибозуци нападатъ на градеца и избиватъ много старци, жени и дѣца, които не успѣли да избѣгатъ въ Копривщица. Слѣдъ това обиратъ и запалятъ градеца. Тъй Клисура става най-напрѣдъ жертва на турския фанатизъмъ. Като се връщаха башибозуцитѣ прѣзъ Калоферъ, единъ ми продаваше една книга, тя бѣше словарь, притежание на Харалампия Караджовъ. Тогава разбрахъ, каква участь е постигнала Клисура и жителитѣ ѝ. Да се възстава нѣмаше никакъ възможность, защото башибозуци се бѣха повдигнали отъ всѣко турско село и съ нетърпѣние чакаха само да се появи нѣйдѣ най-малкиятъ знакъ, за да се нахвърлятъ тамъ и да оплѣнятъ и изгорятъ всичко. Цѣлата татаръ-пазарджишка кааза и голѣма часть отъ пловдивския санджакъ бѣха пламнали. Много села се бѣха прибрали въ Панагюрище и Копривщица, които бѣха центъръ на възстанието. Всѣкий мѫжъ, способенъ да носи орѫжие, билъ длъженъ да излѣзе да пази границитѣ, да копае митиризи, да се бие съ нападащитѣ башибозуци и черкези, които, като виждали възстаницитѣ, се разбѣгвали, додѣто най-послѣ дохажда редовна войска, зима съ пристѫпъ Панагюрище, прѣдава го на огънь, избива доста жители, а главатаритѣ Воловъ, Бенковски и др. избѣгватъ изъ планината и слѣдъ разни мѫки и тегла биватъ избити отъ башибозуцитѣ. Копривщица се прѣдаде, та тамъ не станаха никакви пакости, но Т. Каблешковъ, Найденъ П. Стояновъ и др. избѣгаха въ троянската планина и тамъ слѣдъ разни скитания и лишения бидоха нападнати и уловени отъ башибозуцитѣ и откарани въ Търново, дѣто Найденъ П. Стояновъ издъхна отъ мѫкитѣ въ затвора, а Т. Каблешковъ, по заповѣдь на Селями паша, билъ изпратенъ за Пловдивъ за разпитване; но като го довели въ Габрово, той, за да не бѫде мѫченъ и да не издаде другаритѣ си, зима единъ жандармски пищовъ и туря край на живота си въ кауша. Благочестиви габровки се събиратъ и го погребватъ. Тъй загина тоя великъ патриотъ.

Отъ Копривщица, редовната войска дохожда въ Сопотъ, Карлово и Калоферъ, за да търси побунени хора и да ги накаже, но като не намѣри такива, тя сплаши само населението и прѣмина за Габрово. Въ Калоферъ, при пристигането на войската, бѣха се изкрили хората въ кѫщитѣ си, та се не чуеше никакъвъ шумъ. Войската, особно черкезитѣ, които вървѣха съ нея и които търсѣха поводъ за да произведатъ клане и обиръ, се разщураха изъ градеца да крадатъ. Така, единъ черкезинъ нападна кѫщата на Илия Бочевъ да краде. Той съ сабята си бръкналъ прѣзъ прозореца да отвори вра-

тата, но Илия Бочевъ извѫтрѣ ударва рѫката му, наранява я и черкезинътъ изпуща сабята си вѫтрѣ въ стаята. Това направи голѣмо смущение. Черкезинътъ отива при пашата, показва рѫката си и иска сабята си. Пашата казва на първенцитѣ да му намѣрятъ сабята и да му я дадатъ. Но дѣ да я намѣрятъ? Илия Бочевъ мълчи, не казва. Хващатъ Хр. М. Караминковъ, че ужъ той я билъ зелъ, закарватъ го при пашата. Той отрича и, като не можа̀ да се разправи, закарватъ въ Пловдивъ и го затварятъ, но послѣ го освобождаватъ. Това нѣщо насмалко щѣше да докара съсипването на Калоферъ, но съ голѣми молби и пари, дадени на пашата, успѣ се най-послѣ да се избѣгне катастрофата.

Избѣгналитѣ главатари отъ Клисура: Харалампий Караджовъ, Григоръ Божковъ и Хр. Трувчевъ, като се скитали 10—12 деня изъ планината, смъкватъ се изъ Лѣевица и дохождатъ нощно врѣме въ училището въ Сопотъ да се скриятъ. Сутриньта отива попъ Партений на черква и влиза въ стаята при бабичката. Тамъ вижда троицата и, намѣсто да отиде да служи въ черква, спуща се при Кирка Петровъ и му разказва, какво е видѣлъ. Кирко Петровъ отива тутакси, та обажда на чаушина. Чаушинътъ отива въ Карлово, зима заптиета, връща се и отива та напада намѣрилитѣ прибѣжище нещастници. Главататаритѣ като видѣли че сѫ прѣдадени, качватъ се на тавана училищни, за да се скриятъ. Тогава чаушинътъ дава заповѣдь на заптиетата да гърмятъ, и слѣдъ нѣколко минути ги свалятъ окървавени и мъртви. Тъй прѣдателски загинаха тия нещастници.

Възстанието бѣше на изгасване; то най-сетнѣ се свърши съ убиването на Ботева и избиването на четата му, отъ която малцина останаха живи, на 18-и май 1876 г. при Милинъ-камъкъ въ Вратчанско. Турцитѣ обаче бѣха успѣли да извършатъ своитѣ звѣрства, надъ мирнитѣ жители въ Батакъ, Ново-село, Бояджикъ, Ямболъ и другадѣ, тъй щото числото на жертвитѣ възлизаше на нѣколко хиляди души. Слѣдъ това тѣ се помѫчиха да потулятъ дивашкитѣ си звѣрства и за малко врѣме сполучиха. Но когато английскиятъ вѣстникъ «Дейли-Нюсъ» обнародва едно писмо отъ 4-й юний отъ редовния си дописникъ въ Цариградъ, че въ Бълтриясѫ извършени безчовѣчни работи, при които херцеговинскитѣ и босненскитѣ не били нищо, и когато особенъ допсникъ, изпратенъ отъ сѫщия вѣстникъ, телеграфирана 9-й юлий че всичкитѣ придобити доказателства подтвърдяватъ показанията на другия дописникъ, тогава ужасъ обзе просвѣтения свѣтъ прѣдметътъ се изнесе прѣдъ английския парламентъ и накара нѣкои англичани да зематъ присърдце дѣлото на пострадалитѣ. «Дейли-Нюсъ», прѣдизвиканъ да докаже точностьта на свѣденията си, рѣши да ти особенъ комисарь на размиренитѣ мѣста да изпита

Избраното лице за тая работа бѣше Макъ-Гаханъ,

единъ добъръ американецъ, когото придружи г-нъ Скайлеръ, американскиятъ генералеиъ консулъ въ Цариградъ. Въ сѫщото врѣме и Английското правителство (Дизраелиевиятъ кабинетъ) биде принудено да направи подобно изслѣдване и даде заповѣдь ла се изпрати въ опустошенитѣ мѣста г-нъ Берингъ, единъ отъ секретаритѣ на английското посолство въ Цариградъ. Изслѣдванията на американскитѣ пратеници и на английския комисарь, ако и да станаха въ едно врѣме (прѣзъ мѣсецъ юлий), бѣха съвсѣмъ независими едно отъ друго.

Скоро «Дейли-Нюсъ» почна да бомбардира невѣрнитѣ Томовци съ Макъ-гахановитѣ дописки. Навредъ г-нъ Макъ-Гаханъ намираше знакове отъ страшни безчовѣчия; навредъ чуваше отъ всѣкиго (отъ български селяни, отъ другоземни консули, отъ елински, австрийски и германски подданници, които бѣха на служба у турското правителство, и отъ самитѣ турци) разкази за неописвани звѣрства и привождаше купове доказателсва, които инкриминираха и царскитѣ низами. Батакъ се прѣдставяше съ всичкитѣ му страхотии. Той бѣше единъ пространенъ гробъ, пълненъ съ разлагащи се тѣла на мѫже, жени, дѣца и бозайничета, и между развалинитѣ и изгорѣлитѣ кѫщи се скитаха или седѣха съ сгърнати рѫцѣ останалитѣ живи, та въ безнадежна умствена агония оплакваха постигналата ги сѫдбина. Такива зрѣлища изслѣдвателитѣ бѣха видѣли и въ други мѣста. Английското общество се покърти още повече. Рапортитѣ на г-на Скайлера и г-на Беринга не закъснѣха да подтвърдятъ Макъ-гахановитѣ съобщения, ако и съ по-умѣренъ и въздържанъ езикъ. Тѣ бѣха и едно опровержение на доклада на оня недобросъвѣстенъ изслѣдователь Едипъ ефенди, който, изпратенъ отъ турското правителство въ Пловдивъ да изпита работата, доложи, че турцитѣ не били направили свирѣпствата, а българитѣ.

Трагедията бѣше въ такъвъ голѣмъ размѣръ, па бѣше придружена съ такива потресващи обстоятелства, че турскитѣ свирѣпства налегнаха като нѣкой вампиръ върху цѣла просвѣтена Европа. Въ това врѣме мнозина англичани и англичанки закачиха да даватъ доброволни пожертвования за въ полза на пострадалитѣ, и благородната леди Странгфордъ дойде въ България да ги раздава. Тя обиколи опустошенитѣ мѣста, направи кѫщи на изгорѣлитѣ, дрехи на оголѣлитѣ и подари пари на ограбенитѣ; тя се яви като ангелъ утѣшитель на нещастнитѣ.

Къмъ края на мѣсецъ августъ г-нъ Гладстонъ обнародва брошурата си «Българскитѣ ужаси и Източниятъ въпросъ» и отъ високото положение, което занимаваше като старъ водитель на либералитѣ въ отечеството си, изказа негодуването си по адресъ на Турция и турцитѣ съ думи и доказателства, които биха накарали всѣкой чувствителенъ турчинъ да потъне въ дънъ-земя, и настояваше, че английското правителство, което било работило по една посока, трѣбвало да работи по друга.

трѣбвало да залегне съ все сила да съдѣйствува съ другитѣ
ропейски държави да се прѣмахне турската власть въ Бъл-
рия и въ Босна и Херцеговина.

Двама пратеници отъ България, г-да Драганъ Цанковъ и
рко Балабановъ, тръгнаха прѣзъ есеньта по Европа да тър-
тъ лѣкъ за положението на българитѣ и обнародваха тегли-
та имъ въ брошурата подъ име «България».

По това врѣме работитѣ се бѣха още повече заплели:
Солунъ турцитѣ, за да потурчатъ едно българско момиче,
зюздиха фанатизма си, та въ една разправа убиха варварски
енския и германския консули. За една минута изглеждаше
то че това събитие щѣше да докара другоземна намѣса въ
рция, но то не биде. Черна-Гора и Сърбия отъ съчувствие
мъ Босна и Херцеговина, обявиха война на Турция. Додѣто
продължаваше войната, новиятъ султанъ Мурадъ V, слѣдъ
мѣсечно царуване, се замѣсти отъ брата си Хамида II. На-
едъ изъ Великобритания се държаха митинги, които осж-
ха Турция за свирѣпствата ѝ въ България. Лордъ Дерби,
гавашенъ английски министъръ на външнитѣ дѣла, който
й-напрѣдъ не искаше да чуе за намѣса въ Турция, бѣше
повлиялъ до толкова, че зе да говори, какво, ако и да не
лъ съгласенъ съ ония, които искаха «да се заличатъ турцитѣ
ъ хартата на Европа», трѣбвало да се даде самоуправление
Босна и Херцеговина, па и на България.

Съ несполуката на сръбската война се започна втора
адия на събитията. Русия заговори сама. На 19-и октомврий
въ сѫщия день, въ който Алексинецъ падна прѣдъ побѣдо-
снитѣ турци и пѫтьтъ за Бѣлградъ оставаше отворенъ за
хъ — генералъ Игнатиевъ въ Цариградъ прѣдаде на турското
авителство единъ ултиматумъ, щото то да се съгласи въ 48
са да приеме едно 6-седмично прѣмирие за сключване миръ,
което Турция се съгласи.

Слѣдъ нѣколко прѣговори между силитѣ, императоръ Алек-
ндъръ II възгласи въ Москва, че скоро щѣше да се събере въ
ариградъ една европейска конференция, за да дойде до общо
гласие относително мѣркитѣ за подобрение положението на
истианитѣ въ Изтокъ, и че, ако това се не постигне, той е
ърдо рѣшенъ да дѣйствува независимо. Конференцията се
бра и изработи автономни реформи за българитѣ. Турция
аче отрече да го приеме, и конференцията се разотиде на
и януарий 1877 г. Силитѣ се опитаха още веднажъ да скло-
тъ Турция чрѣзъ Лондонския протоколъ, но тя не зе и отъ
ва, та Русия се залови за оржжие и обяви война на Турция
12-и априлий 1877 г.

Слѣдъ обявяване на войната императоръ Александъръ слѣзе
евъ и, подиръ молебена на Скаково поле, направи
войскитѣ и на българското опълчение, обяви имъ,
йна на турцитѣ за освобождението на христия-

нитѣ, и ги изпрати въ походъ подъ началството на главнокомандуващия великия князъ Николай Николаевичъ. На 15-и юний войскитѣ, слѣдъ едно кърваво сражение подъ началството на генерала Драгомирова, прѣминаха Дунава при Свищовъ и навлѣзоха въ България. На 16-и юний влѣзе въ Свищовъ и императоръ Александъръ съ прѣстолонаслѣдника, посрѣщнати отъ свищовци много блѣскаво. Въ скоро врѣме войскитѣ стигнаха въ Търново, а оттамъ една часть отиде въ Габрово, а друга подъ началството на генерала Гурко прѣзъ Хаинъ-боазъ пристигна на 5-и юлий въ Казанлъкъ и оттамъ отиде въ шипченския проходъ, отдѣто избѣга турската войска и остави на побѣдителя много плячка.

Въ това врѣме се свършиха годишнитѣ изпити на ученицитѣ въ Сопотъ. Като се научихме за пристигането на руситѣ въ Казанлъкъ, събрахме се 5-6 души и отидохме да ги видимъ. Каква радость усѣщахме при вида на руската войска и българското опълчение въ Казанлъкъ, не е възможно да се изкаже. Отидохме при генерала Столѣтова, началника на българското опълчение, разговорихме се съ него (той знаеше турски) и, възхитени отъ всичко, що видѣхме, върнахме се, за да разкажемъ на съотечественицитѣ си. При връщането ни, срѣщнахме 600—700 души турски солдати, които калоферци плѣнили, като бѣгали отъ Стара-планина. Къмъ нашитѣ се бѣха присъединили и казаци, които стоеха на стража при с. Габарево. Турцитѣ бѣха посърнали и убити духомъ. Като се върнахме, азъ си останахъ въ Калоферъ, а другаритѣ ми си отидоха въ Сопотъ.

Слѣдъ това дойде въ Калоферъ една сотня казаци, за да наблюдава движенията на турцитѣ откъмъ Пловдивско. Тѣ бѣха на бивакъ край градеца, и конетѣ имъ бѣха всѣкога готови за походъ. Стояха нѣколко деня въ Калоферъ, и азъ бѣхъ постоянно при тѣхъ. Въ това врѣме генералъ Гурко замина за Стара-Загора. Но въ сѫщото врѣме пристига и Сюлейманъ паша отъ Черна-гора, съ силна войска. Генералъ Гурко се опита да го спре къмъ Нова-Загора, но напрасно. Турцитѣ наближаватъ и Стара-Загора, захваща се подъ града едно кръвопролитно сражение, въ което руситѣ и опълченцитѣ показватъ голѣма храбрость; но турцитѣ, като по-многобройни, имъ надѣляватъ. Руситѣ въ пъленъ безпоредъкъ се отдръпватъ отъ Стара-Загора заедно съ населението и избѣгватъ къмъ Казанлъкъ. Тогава Сюлейманъ паша влиза въ града и го прѣдава на огънь на 18-и юлий. Сѫщия день прѣзъ нощьта дохожда въ Калоферъ запъхтянъ единъ куриеръ русинъ и отива право въ палатката при началника на сотнята. Тамъ бѣхъ и азъ и се правѣхъ на заспалъ. «Какво ново?», го попита началникътъ. «Лошо, брате», му отговори куриерътъ. «Нашитѣ сѫ разбити при Стара-Загора и се заповѣда отстѫпване. При това и при Плѣвенъ сѫ прѣтърпѣли поражение, и азъ съмъ пратенъ да

ви кажа да остжпвате». Слѣдъ тия думи куриерътъ си отиде. Началникътъ на сотнята ме ужъ събуди и ми разказа, какво му казалъ куриерътъ. «И азъ сега трѣбва да отстжпа» прибави той. «А ние какво ще правимъ?», го попитахъ азъ. «Не зная и азъ какъ да ви услужа, каза той, освѣнъ да ви оставя единъ зводъ казаци, та, щомъ се съмне, да съобщите на населението да тръгне и то къмъ Шипка, а казацитѣ ще го пазятъ изъ пжтя». Слѣдъ това началникътъ заповѣда на казацитѣ си да се накачатъ на конетѣ и да тръгнатъ, освѣнъ единиятъ зводъ, който остана да чака. На сутриньта азъ разказахъ на първенцитѣ всичко и чакахъ рѣшението имъ. Едни отъ тѣхъ се съгласиха, а повечето не. Тогава отивамъ, та казвамъ на зводния началникъ, и той тоя си часъ даде заповѣдь на казацитѣ да се качатъ на конетѣ си, и си отидоха и тѣ.

Мина се тоя день и слѣдниятъ. Настжпи 21-и юлий. Слухове единъ отъ другъ по-трѣвожни и по-лоши пристигатъ. Слѣдъ обѣдъ пристига единъ калоферецъ отъ Казанлжкъ и съобщава, че всичкото казанлъшко, старо-загорско и ново-загорско население бѣга отвждъ планината и че турцитѣ наближаватъ къмъ Казанлъкъ. Това извѣстие се разнесе като молния изъ градеца, и калоферци, кой готовъ, кой не, потеглиха да бѣгатъ съ бохчи въ ржка къмъ калоферската планина за Ново-село. На сутриньта се озовахме на врѣхъ планината и по обѣдъ — въ Ново-село. Тамъ прѣстоехме 2—3 деня и оттамъ, всѣки кой накждѣто завърне, отиде да се натъкмява по градоветѣ и селата. Азъ съ домшнитѣ си тръгнахъ за Габрово, дѣто пристигнахъ на утрѣшния день и се настанихъ въ една кжща. Слѣдъ 3-4 деня чухме, че турцитѣ нападнали Калоферъ, избили хората, които не искали да избѣгнатъ, и го изгорили.

Цѣлата мѣстность около Габрово бѣше почернѣла отъ народъ, избѣгалъ отъ старо-загорско, ново-загорско, казанлъшко и отъ другадѣ. Руси дойдоха съ хлѣбъ и пари да ги раздаватъ на нуждаещитѣ се. Но постига ли? Въ начало на августъ Сюлейманъ паша приближи Стара-Планина и закачи да се бие съ войската, която пазѣше шипченския проходъ. По едно врѣме се зачу, че турцитѣ разбили руситѣ и прѣминали прохода. Стана страшна паника. Бѣжанци и габровци единъ прѣдъ другъ се надпрѣваряха и блъскаха, кой по-скоро да избѣгне. Но слѣдъ малко се успокоиха — тоя слухъ излѣзе невѣренъ. Слѣдъ това слушахме пушкитѣ и топоветѣ да гърмятъ. На 9-и августъ Сюлейманъ паша, начело на 40 табура войска, започна една буйна атака срѣщу шипченския проходъ, дѣто бѣха се спрѣли нашитѣ опълченци и часть руси слѣдъ боеветѣ въ Тракия. Тука робътъ очуди свѣта съ юначеството си: гладни, жъдни и уморени, българскитѣ герои, доклѣ имъ пристигне помощь, три деня се биха непрѣкжснато съ пушки и топове, а като имъ се свършиха гранатитѣ и патронитѣ,

— съ дърва и камъни! На 11 августъ, надвечерь, пристигна помощь, и Сюлейманъ паша не можа да завладѣе прохода. Двѣтѣ войски останаха една срѣщу друга да се гледатъ и да се сражаватъ сегизъ-тогизъ до 25-и декемврий, но безъ важни послѣдствия.

При Плѣвенъ почнаха рускитѣ несполуки отъ 10-и юлий. Османъ паша, който идѣше отъ Видинъ съ 50,000 войници, успѣ да разбие руситѣ и да се окопае и укрѣпи въ тоя градъ. На 19-и юлий руситѣ го нападнаха пакъ, но това сражение биде за тѣхъ още по́-злополучно, тѣ изгубиха 15,000 души войска и се оттеглиха. Тая неочаквана сполука на турцитѣ просто очуди Европа. Но турцитѣ не съумѣха да се възползуватъ отъ побѣдата си и оставиха на руситѣ врѣме да поправятъ грѣшкитѣ си. Слѣдъ малко руси тѣ се подкрѣпиха съ нови войски отъ Русия и Ромжния и се намѣриха въ състояние да почнатъ изново нападенията си срѣщу Плѣвенъ, а турцитѣ се ограничиха да държатъ само отбранително положение.

Плѣвенъ напълно бѣ обсаденъ отъ стохилядна руска и ромжнска войска, и Тотлебенъ, извиканъ отъ Русия, лично организира обсадата. Отъ това врѣме рускитѣ нападения на Османъ-пашовитѣ позиции се повтаряха всѣкидневно и дори всѣкичасно. Прѣднитѣ турски укрѣпления падаха една по една въ ржцѣтѣ на обсадителитѣ. Въ тия боеве най-много се прослави генерѫлъ Скобелевъ Младий. До 1 септемврий руситѣ и ромжнитѣ бѣха изгубили тука до 25,000 души. Най-послѣ на 28 ноемврий падна Плѣвенъ. Османъ паша заедно съ цѣлата си войска, слѣдъ упорита и геройска послѣдня борба и тежко раненъ, се прѣдаде. Слѣдъ това руситѣ на 25 ноемврий прѣминаха Стара-планина и, слѣдъ една жестока битка, разбиха и плѣниха турцитѣ при с. Шейново и очистиха шипченския проходъ. Сега Стара-планина се остави на руситѣ, и пжтьтъ имъ за Цариградъ се отвори; тѣ скоро стигнаха Санъ-Стефано, цариградско прѣградие, дѣто се и спрѣха.

Перипетиитѣ на руско-турската война въ Азия много си приличаха съ перипетиитѣ на европейската война. Слѣдъ падането на Карсъ (6 ноемврий) идѣше падането на Ерзерумъ, и то щѣше безъ друго да стане, ако мирнитѣ прѣговори не прѣкжснаха военитѣ дѣйствия.

Войната бѣше вече свършена. Споредъ рускитѣ официални свѣдѣния, тя костувà на Русия 89,304 души.

Основитѣ на мира и условията на прѣмирието се подписаха въ Одринъ на 16 януарий 1878 г., а слѣдъ единъ мѣсецъ, на 19 февруарий, се подписа окончателниятъ договоръ въ Санъ-Стефано. Споредъ тоя договоръ цѣла България и Македония ставаха свободни. Но на Берлинския конгресъ тоя договоръ се подложи на разглеждане, и България се раздѣли на 5 части: на княжество сжща България князь, на автономна область Източна Румелия съ ралъ-губер-

наторъ подъ сюзеренството на Турция, една часть се отстжпи на сърбитѣ, Добруджа — на ромжнитѣ, а Македония си остана пакъ подъ турцитѣ.

Съ уреждане на гражданското управление на България бѣше натоваренъ князъ Черкаски, който прѣименува санджацитѣ на губернии и каазитѣ на окржзи и направи най-напрѣдъ за губернатори и окржжни началници руси и само нѣколцина българи, а за тѣхни секретари и прѣводчици — българи. Слѣдъ окупацията губерниитѣ и окржзитѣ се прѣобърнаха на окржжия и околии и за окржжни управители и околийски началници се назначиха българи.

Азъ бѣхъ назначенъ най-напрѣдъ на 1 ноември 1877 г. за секретарь на габровския окржженъ началникъ, послѣ — за окржженъ началникъ въ Ески-Джумая на 22 февруарий 1878 г., слѣдъ това за окржженъ управитель въ Орхание на 1 юний 1880 г. и най-послѣ за окржженъ управитель въ Плѣвенъ на 24 октомврий 1880 г., дѣто стоехъ до 1 юний 1881 г. а подиръ това отидохъ пакъ за учитель въ Калоферъ и стоехъ до 1 юлий 1888 г.

За руски комисарь въ България бѣше назначенъ князъ Дондуковъ Корсаковъ, който стоя до свършване на окупацията. На 17 априлъ 1879 г. се свика въ Търново първото велико народно събрание, което изработи конституцията и избра единодушно за князъ на България княза Александра Батемберга. Въ негово врѣме и подъ негово началство стана съединението на Източна Румелия съ България и слѣдъ това сръбско-българската война, въ която българитѣ останаха побѣдители. Князъ Александъръ князува до 9 августъ 1886 год., когато една часть офицери съ помощьта на струмския полкъ и юнкеритѣ на военното училище го извади изъ двореца и го изпрати задъ граница, а друга часть съ Ст. Стамболова на чело го възвърнаха; но той, като видѣ, че рускиятъ царь Александъръ III, го не ще, абдикира, слѣдъ като нареди регенство. Подиръ абдикацията му биде избранъ и на 2 августъ 1887 г. се възкачи на прѣстола сега владѣещиятъ князъ Фердинандъ I.

На 15 юний 1888 г. азъ бидохъ назначенъ за окржженъ училищенъ инспекторъ на пловдивското учебно окржжие и изпълнявахъ тая длъжность до 1 септемврий 1893 г. Слѣдъ това си дадохъ оставката и станахъ пенсионеръ.

София, 7 май, 1897 г.

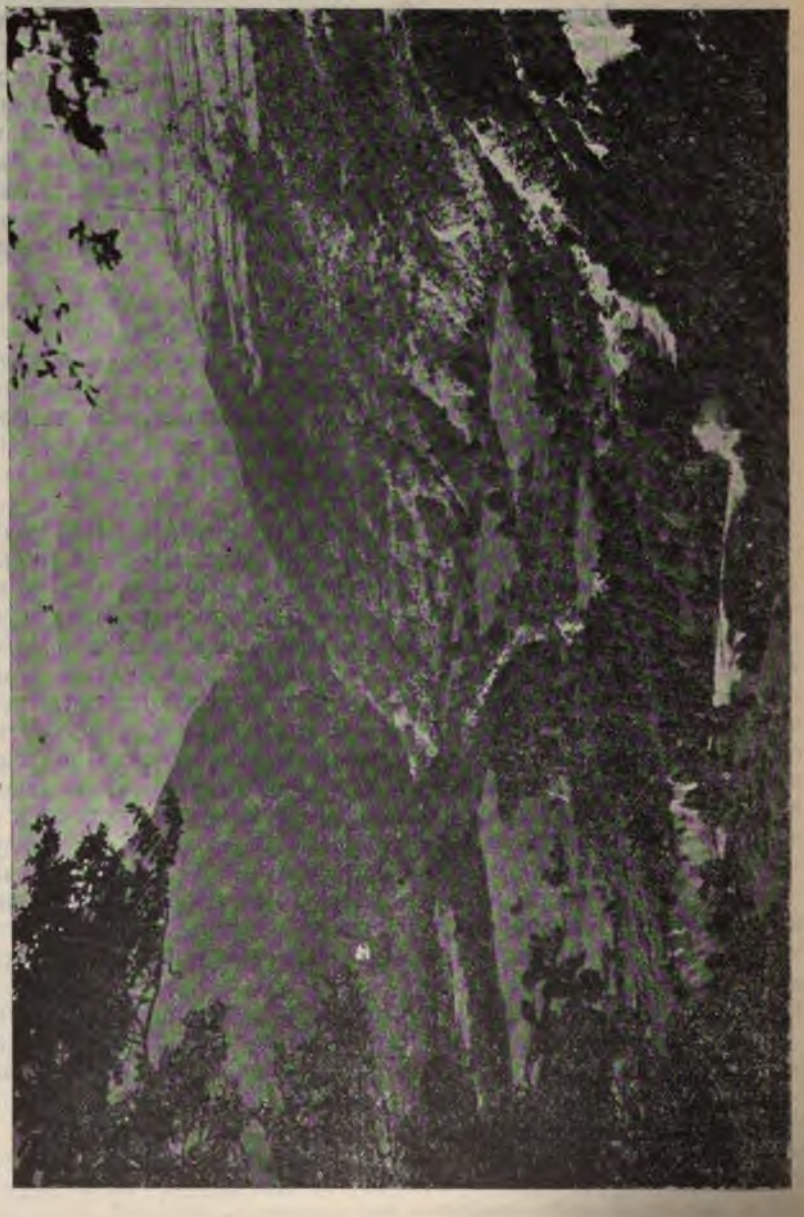

Калоферската планина. 1. Юмрукчалъ, 2. Купенъ, 3. Арманкая, 4. Нивитѣ на Параджикъ и 5. Чафадарица.

Спомени изъ живота ми.

На 1861 година свършихъ тукашното класно училище, при учителитѣ Ботю Петковъ, Сотиръ Зафировъ и Цаню Желевъ. —

Учитель Ботю дохожда два-трипѫти при баща ми да го моли да ме остави да отида и слѣдвамъ въ Русия, защото, като свръша тамъ, щѣлъ съмъ да бѫда по-полезенъ на себе си, на домашнитѣ и на отечеството си. Но азъ като имахъ прѣдъ видъ, него врѣме, че ученитѣ повечето умиратъ отъ охтика, моя глупость, не е съгласихъ. Тъй, лелиниятъ ми синъ Димо Бакърджиевъ, секретарь при кантората на Хр. П. Тъпчилещовъ въ Балъ-капанъ — Цариградъ, дойде си оттамъ и умрѣ отъ сѫщата болесть. Поискахъ да ме дадатъ на занаятъ. Дадоха ме абаджия на мой роднина Чонко Танковъ, който ме заведе въ Цариградъ въ Балъ-капанъ. Него врѣме мнозина калоферци живѣеха въ Цариградъ и се добрѣ поминуваха — работата имъ бѣше търговия и абаджилъкъ. Въ Цариградъ живѣхъ една година и 2 мѣсеца. Занаята усвоихъ, но не бѣхъ доволенъ, като гледахъ, какъ добрѣ живѣеха моитѣ училищни другари по канторитѣ търговски и съ добро бѫдаще, а азъ да бода 1000 игли за пара. — Оставихъ Цариградъ и си дойдохъ. Но баща ми — бѣденъ, и нѣмаше съ какво да се задоволя тука. Слѣдъ една година пакъ отидохъ въ Цариградъ, но сега, като калфа, съ заплата 150 гр. на мѣсецъ и $2^1/_2$ гр. афталъкъ (на недѣлята). На 1864—65 дойде холерата, и азъ бѣхъ принуденъ да оставя пакъ Цариградъ и да ся прибера въ Калоферъ, защото болестьта върлуваше силно — Неможеше да се види изъ града човѣкъ и отворенъ дюкянъ, освѣнъ хамали да носятъ изъ пѫтя болни и умрѣли. —

Отъ Цариградъ тръгнахме безъ тескере близо 300 души, съ 6 волски кола, отъ село Доймушлари, на които натоварихме дрехитѣ си. Изъ пѫтя, като се разболѣеше нѣкой отъ насъ, го на колата и слѣдъ единъ—два часа посинѣеше и — Принудихме се, дадохме по 20 пари и купихме опата, за да има съ какво да копаемъ гробове за

умрѣлитѣ. — Ний здравитѣ изъ цѣлия пѫть все пѣши вървѣхме и за 22 дни си дойдохме въ Калоферъ, колкото души живи останѫхме. — Изъ пѫтя повече отъ половината измрѣха — Не бѣхме само калоферци. Които хора ме видѣха, че си ида живъ и здравъ, поздравляваха ме съ добрѣ дошълъ и ми казваха, че съмъ възкръсналъ, защото се чуло, че съмъ умрѣлъ въ Странджа, та ме опѣли и поменували — На родителитѣ и роднинитѣ ми радостьта имъ бѣше голѣма, като ме посрѣщнаха живъ — благодариха на Бога. Два дни подъ редъ дохождаха у дома роднинитѣ на умрѣлитѣ изъ пѫтя мои другари съ сълзи на очи и ме питаха за тѣхъ, гдѣ сѫ умрѣли, гдѣ сме ги закопали и пр. — Картината бѣше сърдцераздирателна, но нѣмаше какъ да имъ се помогне — Съжалявахъ и утѣшавахъ ги, колкото ми идѣше отрѫки, но тѣ оставаха неутѣшими — около 60 другари бѣха измрѣли — Поседѣхъ доста врѣме безъ работа — Слѣдъ това отидохъ въ монастиря (калоферски) при игумена Прокопия и помагахъ въ църквата и на харманя — Тамъ прѣзъ лѣтото дойде на гости иеромонахъ Кирилъ Рилски, бившъ игуменъ на Св. Ивана, човѣкъ благочестивъ. Той бѣше таксиотинъ на монастиря въ Карлово — Като ме видѣ въ църквата да помагамъ и слугувамъ добрѣ, поиска ме да му бѫда слуга и да ме учи *псалтикия* — Съгласихъ се. Отидохме въ Карлово, гдѣто си гледахъ работата и всѣкой день ходѣхъ на училището да пѣя при учителя Матя Печевъ, който ме научи въ една година врѣме, и азъ вече можехъ свободно да дрѫжа страна въ църква и да пѣя всичко. — Духовникъ Кирилъ се вдигна отъ Карлово и азъ слѣдъ него оставихъ длъжностьта си и се прибрахъ при баща си въ Калоферъ да му помагамъ. — Въ това врѣме баща ми бѣше съдружникъ съ Хр. Брадиновъ и работѣше бояджилъкъ, вапцваше прежда и гайтанъ. —Това бѣше въ 1866 год. — Него врѣме гайтаньтъ много се харчеше — пари съ дисаги се внасяха отъ външни търговци. — Отъ единъ топъ гайтанъ се печелѣше единъ грошъ, а тука него врѣме имаше повече отъ 2000 чарка, и единъ чаркъ искарваше въ денощието по 10 топа гайтанъ. Населението прѣкарваше охоленъ животъ и си имаше всички обществени заведения: 3 църкви; единъ мѫжки монастирь — далечъ отъ града 6 километра, двѣ класни училища — мѫжко и дѣвическо, двѣ първоначални училища, едно читалище и 4 дѣвически монастиря съ около 120 монахини. И свобода му не липсваше, защото въ града нѣмаше турци — имаше само единъ мюдюринъ турчинъ, който слушаше каквото му кажеха чорбаджиитѣ — Имаше и нѣколко заптиета турци съ бюлюкъ-башия, тъй се наричаше началникътъ имъ, и 3—4 души пандури [illegible] гари нашенци. — Заптиетата и пандуритѣ ходѣха но[illegible] — нощна стража — да пазятъ града, а денѣ ходѣха малитѣ да събиратъ царскитѣ даждия — бирията

както и градскитѣ разноски, които се разхвърляха върху берията на гроша — грошъ. — Камзамалитѣ (бирници) не издаваха никакви квитанции, а каквото длъжникътъ заплати, пишеха го на тефтеря си. — Разхвърляше се на шапка, тъй го наричахѫ, и данъкътъ за мерата. — Такъвъ данъкъ съмъ плащалъ нѣколко години и азъ по 40 гр. на година. —

Като поработихъ малко врѣме при баща ми и ходѣхъ въ праздникъ на цръква, та пѣехъ, — единъ день, прѣзъ ваканцията, дойде въ бояджийницата ни Г-нъ Д. Финговъ, свършилъ наукитѣ си въ Русия и него врѣме главенъ учитель на училищата, и ми съобщи, че чорбаджиитѣ били на събрание въ училището за уславяние учители и учителки и го пратили да ме покани за учитель—пѣвецъ на цръквата »св. Богородица«, на мѣстото на Ст. Деребеевъ карловецъ, който билъ взаименъ учитель и когото щѣли да извадятъ. — Съгласихъ се — Плата ми бѣха опрѣдѣлили 14 лири турски на година.

На 16 августъ 1867 год. се отвори училището. Бѣхме другари: Д. Финговъ, Ботю Петковъ и Стоянъ Джянсѫзовъ класни, а С. Г. Сейковъ и азъ взаимноучители. Въ училището имахъ повече отъ 100 дѣца, най-голѣмото на 8 години, а най-малкото на 5. Ученицитѣ учехѫ азбуката, по таблици Ланкастерова метода, и дращѣха на пѣсъка на два чина прѣдъ числата. Учительтъ Ст. Джянсѫзовъ учителствува двѣ години, а слѣдъ него дойде Ив. Г. Чунчевъ за турския езикъ и други прѣдмети въ класното училище.

Въ дѣвическото училище, класно и взаимно, имаше 4 учителки, отъ които главна бѣше Парашкева Шушулова, свършила въ Россия, а учителка по ржкодѣлие — чехкинята Г-жа Богдана Хитова, сега жителка въ София —

Имахме и женско дружество «Просвѣщение», което доста много полза принасяше на населението въ града ни. Особно на женитѣ. Прѣдседателка на дружеството бѣше наредъ нѣколко години Г-жа Ека Караминкова — жена възпитана и съ висше образование, каквото и сега е рѣдкость.

Прѣзъ годината заплатата ни се изплащаше редовно.— Училищенъ касиеръ бѣше дѣдо Драгоя Ив. Бацовъ, а отпослѣ П. Д. Павловъ, В. Морфовъ и Петю Н. Бояджиевъ. Приходитѣ на училищата ни бѣхѫ: отъ Балкана 250—300 лири турски годишно, отъ цръквитѣ 100—120 лири, отъ лихва на капитала училищенъ, който бѣше събранъ отъ гражданитѣ за смѣтка на градската мера, за която постояно се водѣше борба съ околнитѣ села, макаръ, че имаше здрави документи (фермани), около 60—80 лири — тая распри за мерата и до сега не е свършена; отъ Галаталийския абаджиски еснафъ-дюкяни подарени годишенъ приходъ 30 лири и отъ честитявание именния день на
итѣ 15—20 лири. По именнитѣ дни посѣщаваше граж-
ѣдѣлена отъ общината комисия. Тя се състоеше отъ
(Хаджи Паро), заедно съ учителитѣ. Дѣдо Хаджия

носѣше тефтеръ, въ който гражданитѣ записваха помощьта си. Той бѣше и като капу-кехая на училищата. Караше се постояно по пѫтищата съ ученицитѣ, които се не прибираха на врѣме въ училището, съвѣтуваше ги и ги събираше за училището. Неговиятъ поминъкъ бѣше малъкъ приходецъ отъ пари, спечелени въ Цариградъ, гдѣто бѣше живѣлъ, като слуга по гръцки кѫщи, и отъ тамъ бѣше се прибралъ на старини тука и си просѣше по нѣщичко отъ богатитѣ кѫщи. Живѣеше скромно въ одаитѣ при цръквата св. Атанасия и бѣше доволенъ отъ положението си и отъ «длъжностьта която, занимаваше» бѣзъ да му бѣше тя опрѣдѣлена отъ нѣкого. При избѣгването ни, той остана въ Калоферъ и турцитѣ го заклали.

Общинскитѣ тефтери на приходи и разходи се водѣха диплографически. Членоветѣ на общината се избирахѫ по тайно гласоподавание. Училищното настоятелство се избираше отъ по-младитѣ членове на общината. То посѣщаваше училището всѣка седмица, правѣше ревизия, слѣдѣше работата на учителитѣ и даваше отчетъ на общината. Имахме доста много граждани развити, особно отъ ония, които живѣеха въ Цариградъ въ Балъ-капанъ търговци.

Училищнитѣ главни изпити започваха съ водосветъ, произвождаха се десетина дена публично и всѣкой отъ присѫтствуващитѣ бѣше свободенъ да изпитва ученика по прѣдметитѣ, които е училъ прѣзъ годината, а такива изпитвачи имахме въ изобилие, защото много младежи слѣдваха въ Цариградъ—въ лицея, военното медицинско училище и по Европа. Тѣ свършваха по́рано и ваканцията си прѣкарваха тука. Актътъ ставаше тържествено на 29-й юния, Петровъ-день. Главниятъ учитель прочиташе отчетъ на училището и за успѣха на ученицитѣ прѣзъ годината и се изпитуваха ученицитѣ по нѣкои прѣдмети, които интересуваха гражданитѣ и бѣха любопитни за тѣхъ. За акта се канѣхѫ главнитѣ учители отъ Сопотъ и Карлово, а по нѣкога и отъ Казанлъкъ. Тѣ съ присѫтствиетр си даваха по́-голѣмо значение на учебното дѣло и насърдчаха населението да жъртвува помощьта си доброволно за него. Актътъ имаше голѣмо значение за населението. И тукашниятъ главень учитель ходѣше на училищнитѣ актове въ горнитѣ градове.

Ваканцията траеше отъ Петровъ день до 16 августа. Прѣзъ това врѣме, една недѣля слѣдъ изпита, събираха се гражданитѣ-общинари и уславяха учители и учителки за слѣдующата година. Една година само бѣхъ учитель въ взаимното училище. Втората година станахъ учитель въ приготовителното училище, понеже С. Г. Сейковъ се оттегли а на мое мѣсто мина Ст. Хр. Кѫневъ, който слѣдъ 5 години биде рѫкоположенъ за свещеникъ. Платата ми увеличиха на 24 лири. Въ това училище имахъ близо 100 ученика — двѣ отдѣления [illegible] класъ, сегашно IV отдѣление. Въ него [illegible] свещена история, кратъкъ катихизисъ,

-тѣ части на свѣта, граматика до глаголитѣ, числителница -тѣ прости дѣйствия и именованитѣ числа, славянски прочитъ и краснописание Прѣдметитѣ бѣха малко,но ученицитѣ всичко прѣподадено усвояваха и въ края на годината всичко знаеха. Въ отдѣленията се прѣдаваше свещена история, смѣтание, свободно четение, славянски прочитъ и краснописание. Редътъ бѣше строгъ за ученицитѣ, въ училището както и за извънъ него. Тѣ бѣха длъжни да се държатъ чисто всѣкога, да ходятъ редовно на църква въ праздникъ и св. недѣля, да ходятъ мирно по пѫтищата и да слушатъ родителитѣ си. За църква имаше опрѣдѣлени надзиратели, които записваха, кой не е билъ тамъ на вечерня срѣщу праздникъ, или на самия праздникъ, и такива, безъ уважителни причини, се наказваха за неизпълнение длъжноститѣ си. Църквитѣ всѣки праздникъ се пълнѣха съ богомолци, и ученицитѣ канеруваха, четѣха апостола и пѣеха заедно съ учителя. Въ сѫбота ученицитѣ класни и взаимни слѣдваха до обѣдъ, както и сега, а слѣдъ обѣдъ дохаждаха на училището омити, счесани и прѣоблѣчени. Тамъ тѣ пѣеха молитвитѣ отъ «Молитвами Богородици» до края на литургията, опрѣдѣляше се кой ученикъ ще чете на утрѣшния праздникъ апостола и като клепѣше клепалото за вечерня, всички ученици заедно съ учителитѣ отивахме на църква. Редътъ бѣше отличенъ, па и съ резултатъ прѣвъзходенъ, защото всички тогавашни ученици излѣзоха отъ училището съ въспитание отлично, съ характери облагородени; съ такива можа да се постигне освобождението ни отъ турското иго. А сега, въ религиозно отношение сме за оплакване. Учительтъ не стѫпя въ църква, като мисли, че съ това ще намали своето достоинство, не заставя и ученицитѣ да ходятъ тамъ. Сега нѣма ученикъ, който да изчете «Св. Боже», да помага на свещеника въ олтаря, да носи свѣщника на малий и великий входъ.

На 1869 год. се помина учитель Ботю Петковъ. Кога се появиха проектитѣ за Църковния въпросъ, направи се благодарственъ Богу молебенъ въ църква св. Богородица, за избавлението ни отъ гръцитѣ. Отъ голѣма радость той изпѣ съ високъ гласъ «Славословието»; каза и кратка рѣчь въ църквата, а като отидохме въ училището на водосветъ и да продължаваме тържеството, дѣто се казаха и още рѣчи, той отъ голѣма умора, клекнѫ, облегнѫ се на дирека, зачтото бѣше много слабъ и блъвна кръвь — Като си отиде у тѣхъ, легнѫ и вече не станѫ. Той се поминѫ прѣзъ юлия. Неговиятъ животъ, при голѣмитѣ заслуги, който бѣше принесълъ на учебното дѣло, бѣше на старини много мизеренъ: умрѣ въ голѣма
погребенъ на «Лила», а не въ църковния
дарностьта отъ неговитѣ възпитанници,
обра работа. Освѣнъ това, и до сега
нъ. Това е черна неблагодарность.

За човѣка, който бѣше душата и гордостьта на Калоферъ
който възпита и остави сина си героя Хр. Ботевъ — за него
никому не иде на умъ даже да се направи нѣщо, за да се
увѣковѣчи паметьта му за неговитѣ неоцѣними заслуги. Но
благодарно потомство!

На 1872 год. общината ме прати въ Габрово при учителя
Цвѣтка Недевъ да изуча звучната метода. За Габрово тръг-
нахме заедно съ Ат. Маджаровъ, учитель въ Карлово. Тамъ
стояхме около единъ мѣсецъ и усвоихме доста много отъ прѣ-
подаването по новата метода, съ която, като се завърнахъ,
запознахъ и другаря Ст. Хр. Кѫневъ. Сега прѣподаването на
малкитѣ дѣца ставаше вече все по нея метода нагледно: за
букви, за числа и за всичко, особно за тѣлеснитѣ упраж-
нения — гимнастиката. Тая метода застави дѣцата да обик-
натъ училището и съ радость да тичятъ въ него, защото всичко
имъ се прѣдставляваше лесно, като играчка, та и тѣ лесно
го усвояваха. Учительтъ се носѣше съ дѣцата като тѣхенъ
другаръ и за всичко любезно имъ разправяше, за туй въ края на
годината личеше прогресътъ, който дѣцата сѫ направили. Съ
Ланкастеровата метода такъвъ успѣхъ не можеше да се по-
стигне.

Слѣдъ като на 1873 г. се ржкоположи за свещеникъ
Ст. Хр. Кѫневъ напусна, слѣдъ тригодишно учителствуване, и
на негово мѣсто за взаименъ учитель-пѣвецъ мина Сте-
фанъ Лазаровъ Илевъ, сега запасенъ генералъ. Той учител-
ствува до избѣгването ни въ 1877 година.

На 1874 год. персоналътъ на класното училище се из-
мѣни съвършенно. Причинитѣ бѣха недоразумѣнията между
сиромаситѣ граждани и чорбаджиитѣ. Сиромаситѣ мислѣха, че
чорбаджиитѣ злоупотрѣбяватъ съ общинскитѣ приходи, та
поискаха смѣтка за тѣхъ. Води се разпря прѣдъ правител-
ството въ Пловдивъ, и сиромаситѣ настояваха да се накажатъ
ония отъ чорбаджиитѣ, които сѫ виновни, ала нищо не излѣзе,
защото не се оказа злоупотрѣбление. Това се направи по под-
стрѣкавание на нѣкои отъ новитѣ чорбаджии, за да зематъ
тѣ първенственото въ общината, но не сполучиха. За нови класни
учители общината услови Хр. М. Баларевъ, К. Брадиновъ и
Тодора Неновъ съ по-долни заплати. Това бѣше желанието на
сиромаситѣ, които казваха, че и безъ класно училище могли
да минатъ. Моята заплата до нея година бѣше достигнала до
52 лири и до 1877 год. си остана сѫщата. Но тогава всичко
бѣше ефтено, та, ако и да живѣехъ доста охолно, спестихъ
та си купихъ кѫща за 120 лири. Имахъ си и единъ малъкъ
приходецъ отъ гайтанджилъка, който баша ми работѣше съ
мои пари. Въ края на уч. 1875/76 год. се задомихъ, а въ 1877
марта 13 се ржкоположихъ за свещеникъ, по желанието на
гражданитѣ, за цръквата «св. Богородица», съ задължение че
ще бѫда учитель, докогато жел[illegible] дседатель на об

ата. За ржкоположението си петь пари не похарчихъ отъ ебе си. Общината ми даде подаръкъ 25 лири за дрехи и за руги разноски и, когато се завърнахъ отъ Пловдивъ ржкопоженъ и придружаванъ отъ приятели съ 4—5 пайтона, посрѣщането ми стана много тържественно — всички граждани али и голѣми бѣха излѣзли да ме посрѣщнатъ, макаръ, че рѣмената тогава бѣха доста разбъркани. Но тая радость уважение на гражданитѣ и моитѣ, били за много малко врѣме, ащото още не довършилъ четиридесетницата си, войната се твори на 12 априлия, и ний всички, отъ като посрѣщахме и зпращахме освободителнитѣ войски, отъ 7-ий юлия до 21-ий, збѣгахме прѣзъ Балкана, голи и боси, защото пѫтьтъ за Шипка бѣше захванатъ отъ турцитѣ, и се разпилѣхме изъ ѣверна България, кой на кѫдѣто видѣ, немили, не драги. — Мое смирение се озова чакъ въ Свищовъ, по близу до Дунава, тгдѣто покойниятъ Найденъ Геровъ ме изпрати за Горня-Студена при главната квартира на Царь-Освободителя*). Слѣдъ ѣколко дни турцитѣ нападатъ хубавия Калоферъ и, отъ като изкалятъ всички останали стари, болни и неджгави, ограбятъ сичко, разрушаватъ църкви и училища, запалятъ кѫщитѣ всичко.

Слѣдъ прѣвземане на Балкана отъ побѣдоноснитѣ освободителни войски, нѣкои нашенци се завърнаха, а други нещастници се разпръснаха на всѣкѫдѣ за да тръсатъ прѣхраната си, защото, кой каквото имаше, го изгуби. На насъ калоферцитѣ свободата много скѫпо костувà, но свобода безъ жертви не се добива.

Азъ се установихъ въ Карлово, по желание на гражданитѣ, свещеннодѣйствувахъ до 1881 год. и изпълнявахъ длъжностьта архиерейски намѣстникъ и прѣдседатель на общината. Отъ тамъ заминахъ за Пловдивъ, за гдѣто бѣхъ избранъ отъ Главния окржженъ съвѣтъ за членъ-секретарь при Окржжната постоянна комисия, която длъжность завземахъ до 1886 год. — Прѣзъ това врѣме изпълнявахъ и почетнитѣ длъжности: членъ на епархийския съвѣтъ, прѣдседатель на болницата св. «Пантеймонъ» двѣ години, прѣдседатель на настоятелството на новопостроената тогава църква св. «Кирилъ и Методий» и св. «Александъръ Невски», прѣдседатель на «Червения Кръстъ» прѣзъ Сръбско-българската война и членъ на сиропиталището. Една година, 1884, бѣхъ и прѣдприемачь на правителствения пансионъ, въ който имаше 120 ученика и за всѣкой ученикъ получавахъ отъ правителството по 24 лири турски за учебната година.— Да приема тая длъжность застави ме г-нъ Іокимъ Груевъ директоръ на Народното просвѣщение.

---

* Кдѣ споменитѣ ми отъ 1906 год. за живѣнието ми въ Стуни отъ комитета Царь-Освободитель въ София.

На сѫщата 1886 година май 12-и, ми се повѣри управлението на Пловдивската епархия, която длъжность изпълнявахъ до 1890 год., — а на 1-й септемврий сѫщата година бѣхъ назначенъ за управляющъ Одринската епархия и заминахъ за Цариградъ, а длъжностьта си заехъ на 15 сѫщий мѣсецъ, като оставихъ свободна България и спокойствие, да чуя гласа на светата ни църква.

Въ Одринъ живѣхъ 13 години. Всичко прѣзъ мое врѣме отиваше редовно и успѣшно, особно по учебното ни дѣло, но настанаха критически врѣмена — почна да се разрушава онова, което бѣше постигнато съ постоянство и трудъ и съ огромни жертви, та се принудихъ да си подамъ прѣдъ Негово Блаженство—нашия свещеноначалникъ,—настоятелно оставката си и на 20-и августъ 1903 год. — напуснахъ длъжностьта и се прибрахъ въ Пловдивъ.

Калоферъ
1907 год. августъ.

† Асѣнь Г. Кисйовъ.

Бѣгството ни прѣзъ 1877 г.[1])

Единъ день прѣди св. Илия 1877 г. като гръмъ се разнесе изъ града извѣстието, че ще бѣгаме

Азъ бѣхъ на пазаря прѣдъ читалището и си играехъ, когато Пешката засвири съ пищялката си и извѣстяваше за бѣгството. Щомъ чухъ това, като вѣтъръ стигнахъ дома. Мама, леля и сестра ми плачеха и молѣха баща ми и той да бѣга съ насъ. «Вий, казваше той, не сте ходили въ планината и не знаете, че човѣкъ съ очи мѫчно ще може да изгази изъ нея, а не като мене безъ очи«!... Отпрѣди година баща ми бѣше поврѣденъ въ очитѣ, та не довиждаше. »Вий вървѣте, кѫдѣто всичкитѣ хора отиватъ, добави той. Вземете си сѫдъ за вода, хлѣбъ и брашно за нѣколко дни, догдѣто мине бурята (турцитѣ) и пакъще се върнете. Мене турцитѣ нѣма да закачатъ, като ме видатъ, че съмъ некадъренъ ислѣпъ«.

И баба Витаница взе неговата страна. Тя каза: «Ние съ него ще вардимъ кѫщата». Тя бѣше много стара, не довиждаше и не дочуваше. Тя била родена прѣзъ 1785 год. и била на нѣколко мѣсеци, когато майка ѝ я хвърлила въ снѣга, кога калоферци бѣгали въ Карлово, понеже даалиитѣ нападнали Калоферъ.

Домашнитѣ не можаха да убѣдятъ баща ми да дойде съ насъ. Ние му цѣлунахме рѫка, сѫщо и на баба Витаница, опростихме се и съ другитѣ и излѣзохме отъ дома съ облѣклото, което бѣше на гърба ни — разбира се, съ вехтото — защото новото бѣше скрито въ финговичиното скривалище. Излѣзохме изъ кѫщи една група: майка ми, сестра ми Стана, леля Стояна (сестра на баща ми), леля буля и Лала, дъщеря на баба Витаница. Лаля имаше двѣ момиченца: София — 5-годишна и Ана, 3—4 годишна. Бѣгаха и селянитѣ, които бѣха надошли въ Калоферъ на покровителство отъ околнитѣ села. У дома имаше десетина сѣмейства. Тѣ впре-

[1]) налиятъ нашъ съотечественикъ авторътъ е писалъ ьртно легло върху кѫсчета хартия и съ моливъ. Въ е забѣлѣжва писателска дарбица.

гнаха воловетѣ въ хомотя само съ прѣднитѣ двѣ колелета, турнаха чувалъ брашно и друго потрѣбно и подкараха колата слѣдъ насъ. Цѣлата наша улица нагорѣ къмъ Дрипкини и Въля Пенковъ бѣше празна и пуста. Чуваха, се нѣкой гласове, които още викаха: »Хайде, мари, ху-у-у«!...

Бързо крачехме: като че ли бѣха турцитѣ вече влѣзли въ Калоферъ. Страхъ бѣше обзелъ всѣкого, всички припкаха къмъ планината. И добитъкътъ, сѣкашъ, усѣщаше нѣщо страшно: крави, волове и биволи мучеха диво, като че ли ги колѣха, коне цвилѣха, свини грухтѣха, ала най-голѣмъ страхъ всѣваше въ сърдцето ни виенето на кучетата. И тия, най-прѣдани къмъ господаритѣ си и къмъ кѫщитѣ, животни чувствуваха нѣщо грозно.

Ний стигнахме вече къмъ «Сивча». Тука пѫтьтъ бѣше буквално заприщенъ отъ хора, кола и добитъкъ, та не можеше свободно да се върви: всѣки искаше най-напрѣдъ да излѣзе. Нашата група се хванахме за рѫцѣ и здраво се държехме. — Инакъ, ако нѣкой се откѫснѣше, щѣше да се изгуби изъ този мравунякъ.

Голѣмъ писъкъ на майки, изгубили дѣцата си, на дѣца изгубили бащитѣ и майкитѣ си.

Този мравунякъ все още се тласкаше и движеше като вълнитѣ на буйна Тунджа, кога придойде слѣдъ нѣкой буенъ дъждъ, валѣлъ въ планината. Пѫтьтъ все вървѣше край Тунджа и не бѣше по-широкъ отъ за една кола. Излѣзохме изъ този улей на Войчовецъ и стигнахме въ ливадитѣ. Тукъ още седѣха купища кости на избититѣ низами. По коститѣ имаше още неизгорѣли меса.

Всички се почувствувахме нѣкакъ свободни тукъ, и дъхътъ намираше по-широкъ просторъ. Ний още се държехме за рѫцѣ единъ други, докато по едно врѣме мама ни каза да се пустнемъ. Пустнахме се, а менѣ ми се стори, гаче ли съмъ изъ фурна излѣзълъ. Бѣхме се всички изпотили, а най-вече леля буля и Лала, понеже носѣха на гърбъ София и Ана, па имаха на гърба и по черга и брашънце. И мама се бѣше изморила, че носѣше нѣкоя и друга ока брашно и една пола — часть отъ черга — за постелка, сестра ми Стана носѣше половякъ за вода, а леля Тана едно алище и брашно. Всѣки носѣше по нѣщо. Това ни бѣше всичката покѫщнина. Азъ пъкъ носѣхъ едно ножче съ кантарче на дръжката. Никой не знаеше за него; бѣхъ го взелъ отъ тавана, когато ми подаваха нѣкои сѫдове и разни чопрази, та ги намушкахъ въ извлачената вълна, натѫпкана задъ куминя.

Приближихме къмъ Паницитѣ. Още се чуваше, какъ мучатъ добитъцитѣ и виятъ кучетата. Слънцето се вече скриваше задъ околнитѣ западни хълмове, и сѣнкитѣ имъ по-дълги. Мене ме не бѣше страхъ отъ турци. «А чинъ да ни коли, — мислѣхъ си азъ —

ще го заколя». па си подмѣтахъ рѫцѣтѣ напрѣдъ, назадъ и си свирѣхъ съ уста една пѣсень. Подъ Заногата хората се раздѣлиха на двѣ части: едни — които бѣха съ коля и добитъци — минаха отдесно на Тунджа и земаха пѫтя къмъ Кулата, а другитѣ, въ които бѣхме и ние — лѣвата, къмъ Мара-Гидикъ.

Не напраздно нашитѣ прадѣди сѫ нарекли това мѣсто *Занога*: по тази Занога се върви аслѫ за нога, т. е. стѫпка до стѫпка.

По Заногата до върха на Маринъ проходъ пѫтеката е права, много стръмна и много упорита за възкачване, а онѣзи ми ти остри камъни — като кремъкъ, измити отъ поройнитѣ дъждове и, сѣкашъ, нарочно настлани за насъ нещастници.

Още като поехме Заногата за къмъ Мара-Гидикъ, леля буля, — която макаръ доста здрава, ала годинитѣ ѝ отдавна бѣха минали 65, пакъ и товаръ ѝ бѣше доста тежичъкъ — се помоли на мама да поноси София. Мама, безъ дума да каже, чушна София на гърба си. Тя бѣше здрава, силна, годинитѣ ѝ небѣха повече отъ 40—41, а пъргавина ѝ безподобна

Отъ тукъ нагорѣ къмъ върха, нашитѣ калоферци и селянитѣ пъплѣха като мравки и се изгубваха прѣдъ очитѣ ми, слѣдъ насъ пакъ други пъплѣха и тукъ-тамъ се затуляха задъ криволицата и пакъ се явяваха, като че извиратъ. Краятъ имъ ся губѣше въ мрака долу нѣгдѣ въ ливадитѣ.

Ний вървѣхме вече къмъ върха по кремънливата настилка и краката ни се лъзгаха назадъ. Леля буля, като падаше на очи, все кълнѣше. Клетвитѣ бѣха утѣха почти на всичкитѣ. Всѣки мълкомъ вървѣше; чуваше се само нѣкакво шепнене. Азъ си тананикахъ моята пѣсень, която още не съмъ забравилъ.

Сега отъ тукъ на нагорѣ наставаше най-лошото, най-стръмното. Ний бѣхме вечъ изминали почти тритѣ четвъртини на прохода. По едно врѣме прѣдъ насъ чухме страшенъ писъкъ, ревъ и охкане. Спрѣхме се изплашени. Виждаме, че върводякътъ се силно раздвижи на лѣво и на десно и прави пѫть. Една селска прѣдница отъ кола се откѫснала отъ хомотя и хуква назадъ, та, отгдѣто мине, си прави пѫть, а слѣдъ себе си оставя мрътви или полуживи хора. Всички викатъ, охкатъ, и пъшкатъ и, догдѣ да дойдатъ до насъ, прѣмѣтатъ се на десно и се търкалятъ въ пропастьта нѣгдѣ долу въ букака.

Ний все крачимъ напрѣдъ и още забиваме пръститѣ на боситѣ си крака въ остритѣ камъчета. Това мѣсто бѣше най-упоритото отъ цѣлото до тукъ извървено. Тукъ застигнахме хаджи Недѣлча, баба хаджийка и дѣцата имъ — всички обути въ нещавени царвули. Баба хаджийка едвамъ се довлѣкла до

Дѣдо хаджия се молѣше на нѣкои отъ селянитѣ да я
тъ до връха, като имъ обѣщаваше да заплати добрѣ.
го погледваха и отминаваха безъ да му проговорятъ.
а горѣ намирахме хвърлени пеленачета дѣца, които

ревѣха съ прѣдразналъ гласъ. Това бѣха селски дѣца — виждаше се по повивкитѣ имъ. Майкитѣ имъ бѣха отдавна минали напрѣдъ. Плачътъ на дѣцата бѣ сърдцераздирателенъ за мене и лошо ми пищѣше въ ушитѣ, но и азъ вече едвамъ си вдигахъ накованѝтѣ по камънитѣ крачка̀. Силно дишахъ, а пѣсеньта все ми се въртѣше изъ ума. — Много ме бѣше ядъ, че я не забравямъ.

Стигнахме до вѣковна букова гора, която се намира малко по̀-долѣ подъ извора на р. Тунджа — това бѣ Селскиятъ букъ. Тукъ се намиратъ юрушкитѣ колиби.

Настѫпихме вечъ на мека земя, покрита съ още по-мека балканска трѣва, и се почувствувахме нѣкакъ по̀-бодри. По̀-леко се вървѣше. Слѣдъ малко се изкачихме на върха; оттукъ пѫтеката се спусна надолѣ по сѣверния склонъ на планината.

Тукъ върволицата се спрѣ на почивка, защото, отъ като излѣзохме отъ Калоферъ, нигдѣ не бѣхме се спирали да си отдъхнемъ. Насѣдахме на зелената морава и всѣки свали тежкия товаръ носенъ на гърба прѣзъ толкова дълъгъ пѫть. Всички бѣхме запъхтяни.

Бѣше се вечъ здрачило.

Досега ний не бѣхме се обърнали надирѣ, та̀чели нѣкой ни бѣше проклѣлъ тъй да правимъ. Въ дрѣзгавината се виждаха къмъ Пловдивъ запалени села. Пламъцитѣ имъ ту се доста високо издигаха, ту се снишаваха. Картина трогателна.

Починахме колкото 20 минути, и пакъ се чу гласътъ на водачитѣ ни, които извикаха: «Хайде, ставайте!» . . . .

Всички набързо наставахме, натоварихме си товара на гърба и тръгнахме, но накѫдѣ? никой не знаеше. Питамъ: «Мамо! има ли още да вървимъ?» «Още малко, още малко!» ми казва тя, и пакъ мълчание.

Нощьта тъмна като въ рогъ, а небето ясно. Звѣздитѣ трептѣха и тукъ тамъ нѣкои се стрѣлкаха. Ний все щапахме слѣдъ черната движеща се маса.

Водачитѣ заповѣдаха, да вървимъ тихо, да не би горнйоселскитѣ турци да сѫ излѣзли да ни причакатъ тѫдѣва и ни изколятъ. На малкитѣ дѣца, като заплачеха, мушкаха кърпи въ устата, за да нѣма гласъ никакъвъ.

Навлѣзохме въ една мѣстность обрасла само съ ярдъчъ. Пѫтуването въ такава мрачна нощь прѣзъ него бѣше много трудно, да не кажа невъзможно, понеже мнозина бѣхме боси. Бодливитѣ като игли листи на ярдъча бодѣха краката ни. Не бѣше само това зло, което прѣчеше на свободния ни ходъ — често падахме и изъ ярдъча.

До като се борѣхме съ ярдъча и при най-голѣмо озъртане и тишина — изгърмѣ пушка и свѣтн[illegible]вѣтна. Слѣд[illegible] малко гърмежитѣ зачестиха отъ око[illegible]ца [illegible] на р. Тѫжа. Всички се смръзнахме [illegible] защракаха като отъ силенъ студъ. У[illegible]

че сѫ ни нападнали горнйо-селскитѣ турци. Миналата 1876 година, сѫщитѣ тия турци бѣха изклали недалеко отъ тука загорцитѣ (новоселци), когато бѣгаха за въ Калоферъ.

Ако бѣха се явили на това мѣсто 10—20 турци, тѣ щѣха да избиятъ това изплашено множество, състоеще се само отъ жени и дѣца и придружено отъ десетина немощни и невъоръжени старци, каквито бѣха нашитѣ водачи: Иванъ Куковъ, Изань Клисурозь и тѣмь подобни.

Слѣдъ малко разясни се, какво бѣше това. Отъ уста въ уста стигна и до нашитѣ уши. Иванчо Цанковъ носилъ прикачена на гръба си двуцѣвка пушка, а при това билъ чушналъ на гръба и брата си Константина, мой връстникъ и пръвъ приятель, та, като отмалѣли краката на Константина, той се мѫчилъ да си ги повдига нагорѣ и съ спущанието имъ надолѣ чакмакътъ се отворилъ и пушката гръмнала. Тази случка се прѣпращаше на тѣзи, които бѣха слѣдъ насъ. Всички се успокоиха.

Даде се заповѣдь да тръгнемъ, и ний пакъ тръгнахме, като овци слѣдъ овчарь, безъ опрѣдѣлена посока. Настигнахме много групи хора натръкаляни по земята и хъркаха като заклани, — тѣ спѣха; види се, отдавна прѣди насъ бѣха тукъ. Такива настигнахме и по-нататъкъ.

Менѣ се прѣсѣкоха ставитѣ на колѣнѣтѣ; краката ми вече не искаха да ме носятъ, па и очитѣ ми тежеха за сънь. Мама ме здраво държеше за рѫка и ме влачеше слѣдъ нея.

Хората, що бѣха прѣди насъ, се спрѣха; спрѣхме се и ний. Казаха, че тука ще подрѣмнемъ малко, догдѣ се зазори, защото по-нататъкъ не могло да се пѫтува; гората била непроходна. Насѣдахме на чергата, която майка ми постла. Азъ се чувствувахъ много уморенъ, краката ми бѫхтѣха и тръпнѣха, гаче ли бѣха ковани съ кундураджиски клѣчки. Ядохме ли, или не— не помня: неусѣтно съмъ заспалъ. По едно врѣме ме събудиха. Бѣше много рано, та едвамъ можахъ да разпозная домашнитѣ си. — Станахъ, а краката ми треперятъ и се люлѣятъ. Тръгнаха всички. — Мене ме хванаха мама и сестра ми за двѣтѣ рѫцѣ и ту ме кърлюшкаха, ту ме повлачваха, догдѣ краката ми поотръпнаха.

Росата бѣше доста дебела и студена, и сутринниятъ планински тънъкъ вѣтрецъ подухваше, та ме правѣше нѣкакъ бодъръ и веселъ.

Слизахме въ една чудесна гориста долина, прѣзъ която течеше р. Тѫжа.

Прѣзъ нощьта нашитѣ се бѣха научили, че бѣгаме въ . Азъ попитахъ: —Мамо, кѫдѣ отиваме? — Въ Загоре, — Ами далечъ ли е това Загоре?. — Близо е; ето , и ще отидемъ.

Вървѣхме безъ слѣда отъ пѫть и навлѣзохме въ хубава вѣковна букова гора, промѣшана тукъ-тамъ съ дѫбъ и рѣдко съ чамъ.

Стори ми се, гачели човѣшки кракъ никога не бѣше стѫпвалъ тукъ. Не можехъ да се нарадвамъ на дебелитѣ прави дървета, чиито върхове се издигаха чакъ въ сине небе. Слънцето се показа прѣзъ междинитѣ на дърветата голѣмо и червено като огънь. Стори ми се, че то изгрѣ отъ западъ. Колкото повече навлизахме въ гората, толкова тя ставаше по̀гѫста и непроходна, но все пакъ можехме да вървимъ. Найпослѣ, дойдохме до едно мѣсто съвсѣмъ заприщено съ съборени отъ страшнитѣ бури полуизгнили буки. Азъ ту се качвахъ по тѣхъ като на конь, ту ходѣхъ по тѣхъ като по мостъ и тъй едвамъ вървѣхъ. Почти всички тѣзи грамадни дървета бѣха отъ коренъ изкъртени, а пъкъ издънкитѣ имъ отдавна бѣха ги стигнали и заминали. Това показваше, че прѣди вѣкъ сѫ съборени отъ южна буря.

Изминахме вече гората и настѫпихме долината, прѣзъ която тече р. Тѫжа. Наистина, чудно име сѫ дали нашитѣ прадѣди на Тѫжа: тя шуми и тѫжи. Нейната бистра като сълза вода се удря въ грамаднитѣ камъни, довлѣчени отдалечъ, и издава нѣкакъвъ жаленъ гласъ, придруженъ отъ шумулението на гората. Тѫжна е още и за това, че миналата пролѣть на това сѫщо мѣсто нещастнитѣ загорци около 40—50 души, бидоха застигнати отъ горнйоселскитѣ турци и изклани.

Прѣгазихме Тѫжа. И прѣзъ юлската горещина, тя пакъ бѣше доста дълбока. Дадоха ми едно коматче хлѣбъ въ рѫка; хапнахъ и пихъ вода отъ Тѫжа и пакъ вървѣхме. Оттатъкъ Тѫжа, гората се изгуби. Слънцето бѣше се издигнало доста високо. Видѣхъ една кѫща и се зарадвахъ, че сме стигнали Загорето. — То било стружна-дъскодѣлница. Наскочихме *Русалскитѣ гробища*. Тукъ има побити въ земята доста камъни.— Дали това сѫ гробища на русалкитѣ, или на нѣкои неизвѣстни юнаци паднали за свободата прѣди вѣкове въ бой съ дошлитѣ отъ Азия османци?

Отминахме още нѣколко стружни, съвсѣмъ запустѣли. Вървимъ вече по поляна и за пръвъ пѫть срѣщнахме човѣкъ. Той бѣше загорецъ. Всички се струпаха около му и го питаха все едно и сѫщо: близо ли е селото. Той все отговаряше: «Ялиго-ий, още единъ фърлякъ!» Ний доста вървѣхме, а този фърлякъ още не се свършваше. Срѣщнахме и другъ загорецъ. И него питахме, той отговори: «Яли-го-ий, като се качите на онзи връхъ, ще го видите». Качихме се на върха и видѣхме тукъ-тамъ кѫщи по височинитѣ. Цѣлото село се не виждаше, защото е въ трапъ. По едно врѣме стигнахме при двуетажна кѫща струпана нѣкакъ отдолѣ за добитъка, а отгорѣ за живѣне и за сушене сливи. До него се м[illegible]е друго здание. То бѣ училище. Задъ учили[illegible]ше

наравно съ земята. Този покривъ бѣ на черковата съзидана цѣла въ земята.

Нашето сѣмейство се спрѣ въ двора подъ капчука на източна страна на първата висока кжща. Нашитѣ си свалиха товара отъ гърба и насѣдахме да почиваме. Слънцето клонѣше вече къмъ западъ.

Мама дотука все носи на гърба си София.

Отъ тукъ много добрѣ се вижда цѣлото Загоре, разположено всрѣдъ кржгла поляна заградена отвредъ съ планини; има само единъ просѣкъ, прѣзъ който рѣката изтича. До захождане на слънцето и късно до здрачъ нашитѣ калоферци и селяни още минуваха все край насъ. Едни се установяваха при насъ, а други заминуваха напрѣдъ. Това селце Загоре нàдали нѣкога е мислило да види толкова много посѣтители, колкото сега. Ний вечеряхме, каквото Господъ далъ — сухъ хлѣбъ и вода — и слѣдъ туй постлаха чергата до зида. Азъ легнахъ и като ягне съмъ заспалъ. Кога сутриньта се събудихъ, слънцето се бѣ високо издигнало. Омихъ си очитѣ, прѣкръстихъ се и слѣдъ туй отъ любопитство позаобиколихъ наоколо да се запозная съ мѣстностьта.

Имаше голѣми пространства насадени съ сливови дървета, които бѣха толкова родили, че клонитѣ бѣха овиснали отъ плодъ до земята.

Надникнахъ въ училището. Вмѣсто съ ученици, то бѣ прѣпълнено съ жени, мжже и дѣца — По́-надолѣ се смъкнахъ въ една трапчина Тука стоеше отворената врата на черковата, отъ която едни излизаха, а други влизаха да се молятъ. «Нѣма свѣщи: свършили се!» — казваха едни жени на други, които влизаха. Разбира се, че ще се свършатъ: на такъвъ напливъ, свѣщь ли ще постигне?! . . .

Черковата бѣ сиромашка: безъ прозорецъ, бѣдно украсена, взидана въ земята и покрита съ плочи. Всичкитѣ кжщи бѣха покрити съ плочи. Види се, че тукъ вилнѣятъ силни вѣтрове. Надъ черковната врата имаше голѣмо грубо изработена плоча съ издълбанъ надписъ. Черковата не ще да е отдавнашна, защото и самото име на Загорето — «Ново-село» показва, че то е скорошно.

Този цѣлия день почивахме.

Хлѣбътъ, който носѣхме изъ Калоферъ, се свърши, та сега трѣбваше да се мѣси другъ, ама въ какво? Нито нощови, нито други нуждни принадлежности имаме. Поискаха такива отъ домакинята на кжщата, но и тя нѣмаше. Каза, че всичката имъ покжщнина се намирала, коя закопана, коя по дръветата изъ гората засѣчена. И дѣйствително, нищо нѣмаше въ кжщитѣ на Загоре: само четири голи стѣни, по които — съ трънъ да [illegible], нѣма що да закачишъ. Загорци бѣха така нащлашени, [illegible]ка минута бѣха готови да избѣгатъ. Що имъ бѣше [illegible]а, това — и на върлина. Тукъ имаше хубави плочи,

които можеха да служатъ за нощови. Измиха една плоча, изсипаха върху ѝ брашно и замѣсиха хлѣбъ. Друга пъкъ плоча приготвиха за подница, — на която ще се пече хлѣбътъ. Всичко хубаво до сега. Азъ и сестра ми отидохме наблизу, набрахми дърва и ги надовлѣкохме. Накладоха голѣмъ огънь и върху му туриха плочата да се нагорещи. Тя бѣше вече готова; разплѣскаха тѣстото на голѣма пита и я туриха на плочата като се готвѣха да турятъ върху ѝ жарь отъ огъня, и всички се радвахме, че се намѣри лесninата за хлѣба. Не се измина много, по едно врѣме изгърмѣ нѣщо като топъ; толкова силно изгърмѣ, че ушитѣ ми писнаха. Гледамъ, плочата се пръснала, а хлѣбътъ на кѫсове хвърчеше изъ въздуха. «Да се смѣешъ ли, или да плачешь»! — казваше майка ми, като тръгнахме да събираме кѫсоветѣ на още незапеченото тѣсто. Събрахме ги, очистихме ги отъ пѣсъка, направихме изново питка и я заровихме въ жарьта върху плочата да се пече. Сега вечъ нѣма да се пука плочата и да се пръска тѣстото.

— Тегло и пусти мѫки все за насъ! Пусти да опустѣятъ тия проклети турци! — кълнѣше леля буля, а по нѣкога се хващаше прѣзъ коремъ, кискаше се и викаше: «Лале мари, булка мари, я чуйте: ами брашното се свършва, и какво ще правимъ ний тука?! Хората почнаха да се връщатъ вече!» И наистина, когато слѣдъ нѣколко дена разбрахме, че въ Калоферъ е тихо и нѣма ни турчинъ, нито дяволъ — нѣкои наши се върнаха.

За да се разбере, дали, наистина, е тихо въ Калоферъ, нѣкои отъ богатитѣ изпратиха юначни мѫже да се научатъ подробно за всичко и да съобщятъ.

Слѣдъ единъ два деня пристигнаха сопотненци и разправиха, че въ Карлово и Сопотъ се обърнало на касапница и бѣсилки; турцитѣ изклали карловци и кървави рѣки тръгнали изъ улицитѣ, че Марино поле е почервенѣло отъ фесоветѣ на турцитѣ и че голѣма войска отива за Калоферъ.

Това извѣстие се разнесе като гръмъ. Всички изтръпнаха, разтѫжиха се и посърнаха като попарени отъ есенна слана и на всички краката се прѣсѣкоха. Слѣдъ малко пристигнаха и други нови избѣгали калоферци и съобщиха, че градътъ билъ горѣлъ. Разплакаха се всички. Никой вече не мислѣше да се връща назадъ.

Майка ми бѣше много натѫжена и все се мѫчеше да научи отъ новопристигналитѣ нѣщо за баща ми. Видѣли го, че седѣлъ прѣдъ Куковия дюкянъ и на въпроситѣ казалъ, че баба Витаница мѣси и готви и че сѫ добрѣ.

Отъ послѣ се изясни, че Калоферъ не билъ запаленъ отъ турци, а въ Блъскова улица се запалила една кѫща отъ самo себе си; покрай нея изгорѣли и други нѣколко послѣ огъньтъ изгасналъ. Тази новина из хората.

Единъ день, мама, леля буля, сестра ми и азъ, — другитѣ останаха да вардятъ — слѣзохме въ само Загоре. Азъ видѣхъ моя съсѣдъ и приятель Лалю Цапаркинъ. Питаха го нашитѣ, кѫдѣ сѫ се установили, а той каза: »У чичови Василюви«. Миналата година турцитѣ бѣха застигнали подъ юрушкитѣ колиби при Мара-Гидикъ много загорци, изклали ги и труповетѣ имъ хвърлили въ р. Тунджа. И тоя Василъ билъ съ загорцитѣ. И него турцитѣ сѣкли на нѣколко мѣста, а най-много по рѫката, но се изскубналъ отъ рѫцѣтѣ имъ и хукналъ да бѣга. Турцитѣ пушкали слѣдъ него и го ранили въ плешката. Въ Калоферъ Стоянъ Цапарата бѣ прибралъ въ кѫщата си Василя, храняха го, лѣкуваха го. — Често пѫти, като отивахъ при Лаля, виждахъ Василя и чувахъ охканията. Цапаркини сега бѣха на посвойщина у Василюви.

Лалю ни заведе въ кѫщата. Василъ още носѣше прѣвързана съ кърпа прѣзъ шията болната си рѫка. До тѣхъ имаше воденица, отъ която мама и леля буля купиха брашно. Тръгнахме да си отиваме и на пѫтя срѣщнахме едно момиче, казваше се Василка. Това момиче, допрѣди да избѣгаме, стоя слугиня у Въля Пенковъ нѣколко години подъ редъ. Тя бѣ хубавелка, руси коси и очи, алени страни, пълна и съ срѣденъ ръстъ.

Когато слугуваше у Въля Пенковъ, тя много обичаше да се закача съ мене. Сега тя каза на мама, че била сгодена и скоро ще се жени. Ний се раздѣлихме и се покатерихме изъ урвата къмъ черковата. На сутриньта ни казаха, че тази сѫщата Василка, като вечеряла съ майка си, била убита съ пушка прѣзъ прозореца. Другъ момъкъ по-рано билъ я искалъ, а майка ѝ не я дала нему, а другиму, та оня, като се ядосалъ, грѣмналъ и я убилъ.

Прѣди Богородични заговѣзни бѣше — помня добрѣ — една нощь ме смушкаха нашитѣ и ме събудиха. Всички стояха прави и гледаха къмъ планината въ небето. »Гледай, ми каза мама, какво е червено небето, Калоферъ гори!« . . . Погледнахъ къмъ юго-изтокъ надъ планината; небето се бѣ зачервило и свѣтнало като огънь. Слѣдъ това азъ пакъ заспахъ. Сутриньта, кога се събудихъ, слънцето отдавна бѣше изгрѣло и силно грѣеше на мене, а мухитѣ се борѣха върху лицето ми. Всички наши плачеха.

Прѣзъ нощьта пристигнали и други калоферци, които набързо избѣгали изъ огъня. Тѣ казали на нашитѣ, че вчера турцитѣ навлѣзли въ града откъмъ монастиря, запалили го и хвърляли гюллета, та съборили кубето на черковата св. Архангелъ. Защитницитѣ на града избѣгали, и турцитѣ навлѣзли въ града и изклали калугеркитѣ и всичко живо, каквото било тамъ.

Калугеркитѣ имало изклани много жени и дѣца, между тѣхъ и Тана Тонкина. Игуменката баба Евлампия, като

гледала, какъ турцитѣ пушкали и сѣкли, не могла да понесе ужасиитѣ, та се хвърлила въ кладенеца и се удавила. Отъ това ужасно клане, нѣкои калугерки и гражданки успѣли да се измъкнатъ изъ монастиря прѣзъ Калугерска опашка, скрили се изъ нивитѣ съ папури и прѣзъ нощьта, когато аскерьтъ се събиралъ на лагера си на св. Никола, избѣгали въ планината.

Една зарань пристигна при насъ Ана Донина, съ пръсната отъ крушумъ лѣва ржка, и ни разказа, че, когато турцитѣ нападнали метоха, тѣ се били затворили въ черковата. Слѣдъ като изклали всички, що били въ двора, турцитѣ тръгнали къмъ черковата, налегнали вратата ѝ, като не могли да я отворятъ, показали се на прозорцитѣ и отъ тамъ пушкали. Избили много жени и дѣца, съ каквито била пълна черковата, та ранили и нея въ ржката. Отъ плачъ и писъкъ на жени и дѣца гръмнала черковата. — Ана Донина съумѣла да се скрие подъ единъ мрътъвъ и кръвьта му я цѣла облѣла. Баши-бозуци разбили вратата на черковата, нахвърляли се съ голи ножове и изклали всички до єдинъ. «Всичко азъ гледахъ, — казваше тя, — прѣзъ напълненитѣ ми съ кръвь очи: какъ читацитѣ сѣчеха и клъцаха жени и дѣца; нѣкои, прави както си седѣха, се сгръмолясваха на земята като отсѣчено дърво, а онѣзи, които се бѣха сгушили и закрили очитѣ си отъ страшното зрѣлище, просто ги сѣнеха турцитѣ като зеле и ги мушкаха съ връховетѣ на пушкитѣ си. Въ малко врѣме писъцитѣ и плачоветѣ прѣстанаха. Слушаше се сега само хъркание на закланитѣ и псувни на разяренитѣ читаци. Между тѣхъ имаше и аскерлии, които се задоволяваха само съ обиръ на пари, — тарашуваха труповетѣ. Послѣ и башибозуцитѣ почнаха да тарашуватъ наредъ всички трупове. Кой знае защо, мене не м тарашуваха; може би че бѣхъ много кръвава, или пъкъ ме н съгледаха. Божие провидѣние! Която жена имаше по пръстит на ржката златни и сребърни пръстени, не ги вадѣха, а от рѣзваха пръститѣ заедно съ пръстенитѣ и ги мушкаха въ тор битѣ. Слънцето бѣше зайшло, когато бурия засвири, и всички набързо изкочиха изъ черковата. Азъ сега треперѣхъ като листъ — отъ страхъ ли, отъ кръвьта ли, която доста бѣше изтекла изъ ржката ми, не зная. Болки въ ржката никакъ не чувствувахъ. — Стъмни се добрѣ. Азъ се измъкнахъ подъ трупа, изправихъ си главата и се поразгледахъ изъ черковата. Жива душа нѣмаше, само едно страшно хъркание се слушаше отъ закланитѣ и лошо закланитѣ, — които още не бѣха издъхнали. Изправихъ се на краката си, поогледахъ се плахоплахо наоколо и завървѣхъ по труповетѣ. Трепереща излѣзохъ до вратата. Сѫщо и на двора бѣ мъртва тишина. Отъ тукъ хукнахъ, прѣскочихъ плета къмъ Калугерска-опашка, спуснахъ се къмъ Боювата воденица и прѣзъ рѣката изкочихъ на срѣщния връхъ. Влѣзохъ въ корията и сѣднахъ да си почина. — Ржката ме много заболѣ и кръвь още течеше. Азъ отдрахъ

половината отъ кръпата на главата си и прѣвързахъ ржката. Прѣзъ цѣлата нощь седѣхъ тукъ, защото не знаехъ накждѣ да вървя. Съмна се и азъ тръгнахъ изъ Боюва кория. Отъ тукъ се виждаше цѣлъ Калоферъ. Турцитѣ караха къмъ Стражата коля пълни съ обири. По св. Никола се бѣлѣеха чадъритѣ на аскеря. Читацитѣ пакъ запушкаха» . . . . . Ана продължаваше да разправя още своитѣ теглила и звѣрствата на турцитѣ, а пъкъ нашитѣ ронѣха сълзи като дъждъ и ръдаха.

Ана Донина изброи имената на всички заклани въ черковата на метоха, но ги не помня, още повече, че тия хора не бѣха изъ нашата махала.

Майка все пакъ разпитваше всѣкиго, когото срѣщнѣше, за да узнае участьта на баща ни, но нищо положително не можа да научи. Едни казваха, че го видѣли пакъ прѣдъ Куковия дюкянъ, други — че може да е сега при пашата на св. Никола, защото, по негова заповѣдь, всички стари и немощни хора аскеръть билъ закаралъ тамъ. Това послѣдньото нѣкакъ се по̀-харесваше на мама.

Всѣки избѣгалъ донасяше все по́-нови и по́-страшни извѣстия за своитѣ патила.

Най-подробно ни разправи, ако добрѣ помня, Недю Цанковъ, синъ на Тодоръ Цанковъ. —

«Щомъ избѣгахте, започа той, ний всички мжже, въоржжени съ мартинкитѣ, които взехме отъ избития и заробения аскеръ въ ливадитѣ, излѣзохме на Стражата. Обучаваха ни казацитѣ на стрѣлба два-три дена и слѣдъ това ни научиха, та разбихме дюкяни въ Калоферъ и, колкото бѣло платно намѣрихме, го взехме и прострѣхме по камънитѣ на Стражата и по дракитѣ отъ лѣва страна, та, като дойде турската войска, да помисли, че тукъ е разположена на лагеръ руската войска, та нѣма лесно да настжпи.

Насъ раздѣлиха на три групи: едната поставиха на връха надъ с. Куртово, а другата — отъ десната страна на дефилето надъ Бобичкината нива. Тѣзи двѣ групи вардѣха дефилето. Отъ тѣзи върхове се виждаше цѣлото Марино поле отъ подъ краката ни, чакъ до с. Маджери — и цѣлата Стрѣмска долина.

Третята група остана на Стражата да изпълнява наблюдателна служба. Други пъкъ момчета бѣха отредени да прѣнасятъ храна.

Всичко вървѣше добрѣ. Една вечерь 40—50 души казаци, изпратени като разѣзди по шосето за Пловдивъ, се върнаха и ни казаха, че силна турска войска се движела по шосето отъ Чукурлие къмъ Калоферъ. Офицеринътъ ни даде наставления и ни насърдчи да се биемъ съ тая турска войска, а тѣ ще заминатъ за Шипка — такава заповѣдь имали.

На слѣдния день цѣлото Марино поле почернѣ отъ войска. Съ нея имаше и конница, и топове. Ний всички се поставахме и чакахме да настжпятъ. — Войската се спрѣ на

Марино поле, а само едно отдѣление конница тръгна къмъ дефилето за Калоферъ.

Двѣтѣ групи, които завземаха лѣвия и десния върхове на дефилето, мълчаха, защото такива наставления бѣха дадени; върху малки отдѣления да не гърмятъ, а да ги свободно пропущатъ да навлѣзватъ въ дефилето, а пъкъ пазачитѣ при Стражата ще ги подмамятъ.

Отъ Стражата изгърмѣха въ купъ 300—400 пушки, и нѣколцина души отъ конницата се сгръмолясаха на земята. Бързо отдѣлението удари на бѣгъ. Слѣдъ 2—3 часа отъ Марино поле войската потегли за Калоферъ. Задъ нея се виждаше сганъ отъ башибозуци. Азъ бѣхъ на десния връхъ надъ дефилето и сърдцето ми се свиваше, когато турцитѣ минаха подъ насъ и стигнаха близу до каменния мость при кулата. Най-напрѣдъ вървѣха 4 топа, а слѣдъ тѣхъ пѣхотата. Първата редица едва бѣ стигнала до моста, а другата отъ лагера не бѣше се още помръднала: толкова много войска бѣше на Марино поле.

Дадохме знакъ на народа отъ срѣщния връхъ да пушка. Тѣ пушкаха връзъ войската, която бѣше вечъ влѣзла въ дефилето, а ний пушкахме върху прѣдницата ѝ и върху топоветѣ. Пушкаха и момчетата отъ Стражата. Отъ това ненадѣйно пушкание отъ три страни войската отстжпи въ най-голѣмъ безпоредъкъ, като остави нѣколко жертви. Тя успѣ да гръмне сàмо еднажъ съ топъ. Тя, наистина, мислѣше, че има работа съ руси, а не съ необучени българи, защото нашитѣ мартинки биеха много вѣрно, при това и много далечъ. Освѣнъ това, и на срѣща на върха се бѣлѣеха платната — цѣлъ лагеръ. Ний тържествувахме, че побѣдихме неприятеля.

Забравихъ да ви кажа, продължи той, че, слѣдъ като избѣгахте, ний изловихме всичкитѣ цигани и ги изклахме.

Турцитѣ, като видѣха, че дефилето е непроходимо, подириха другъ пжть. И сполучиха. Както послѣ се научихме, нѣкои митиризчани показали на пашата, че може войската му да мине прѣзъ тѣхното село. — Една сутринь ни изненадаха нѣколко топовни гърмежи отъ къмъ св. Илия. Топоветѣ и една часть отъ конница и пѣхота бѣха минали прѣзъ Митиризово по стария римски пжть прѣзъ Курнидица и по монастирския пжть и се озъвали на св. Илия. Отъ тукъ топоветѣ прѣдпазливо обстрѣлваха лъжливия руски лагеръ. Това ни много уплаши, ний набързо напустнахме върховетѣ, спуснахме се при кулата и отъ тамъ всрѣща прѣзъ Малката стража прѣзъ Баювецъ влѣзохме въ Калоферъ. — Въ града, освѣнъ лаяне и виене на кучетата и мучене на добитъка, който свободно ходѣше изъ улицитѣ, нищо друго не се чуваше, нито пъкъ се виждаше. Калоферъ бѣше пустъ и дори страшенъ. Ний минахме прѣзъ Ваклювия мостъ и се упжтихме къмъ Гола-могила. Връхъ нея си починахме, запушихме по една цигара и съ сълзи на очи се любувахме на Калоферъ за послѣденъ пжть.

Въ него нѣмаше вече ни куминъ да пуши, ни човѣкъ да ходи, само се чуваше голѣмото бумтение на топоветѣ, които обстрѣлваха още лъжливия лагеръ, безъ да получатъ отговоръ. Тамъ сѫщо нѣмаше жива душа, а само бѣлитѣ му платна се още развѣваха и плашеха турскитѣ войски и башибозуци отъ нѣкаква изненада.

Отъ дългото обстрѣлване като не получваха никакъвъ отговоръ, турцитѣ прѣдпазливо настѫпваха. Въ сѫщото врѣме се зададоха други войски и башибозуци на св. Никола и захванаха да стрѣлятъ съ залпове надъ Калоферъ.

Пратиха единъ залпъ къмъ насъ, и ний ги поздравихме съ нѣколко, а отъ св. Илия ни пратиха 4 гранати, които паднаха подъ насъ и се пръснаха.

Ний бѣхме около 300—400 момчета. Като видѣхме, че нашето по-дълго седѣне е безполезно, потеглихме къмъ планината. Вечъ башибозуцитѣ бѣха навлѣзли въ горния край откъмъ *Калугерска опашка* и пушкаха. — Какво стана по̀нататъкъ не знаемъ» . . . . .

Въ Загоре седѣхме до Богородичини заговѣзни.

На другия день, св. Макавей, рано сутриньта нѣкои съобщили, че турци идатъ прѣзъ планината. Ний се приготвихме за бѣгъ. Отъ това извѣстие загорци още прѣзъ нощьта събрали по кѫщитѣ си каквото имали и избѣгали въ непроходнитѣ гори. Тамъ имъ бѣше скривалището и покѫщнината и добитъкътъ. Аслѫ тѣ прѣди нашето идване постоянно спѣли нощѣ въ гората, а само денѣ идвали въ селото.

Ний тръгнахме отъ Загоре много рано, слънцето още не бѣше изгрѣло.

Вървѣхме напрѣдъ прѣзъ една пѫтека ту изъ гора, ту изъ равнище. Изъ гората тукъ тамъ по гѫститѣ дѫбове загорци бѣха скрили покѫщнината си. Тя можеше да се види, само когато си подъ самия дѫбъ. По други дѫбове имаше папури грижливо наредени, или пъкъ купи сѣно.

Минахме прѣзъ двѣ-три села. Първото бѣше Батошево, а на другитѣ не помня имената.

Качихме се на една височина, отъ която се виждаше Севлиево и цѣлото поле. Отъ тукъ се разклоняваха три пѫтя за Севлиево, Габрово—Търново и Ловечъ—Плѣвенъ. Отъ тукъ бѣжанцитѣ се раздѣлиха на три групи и всѣка тръгна по единъ.

Нашето сѣмейство хвана пѫтя за Севлиево. Запитахъ мама, защо вървимъ изъ тоя пѫть, а тя ми каза: «Нали и ний отиваме на посвойщина въ Севлиево при калековцитѣ ти Глигора и Петка и при батя ти Генка»?!

И наистина, калеко Глигоръ, мѫжъ на леля Лала, нѣщо прѣди една година бѣше отишълъ въ Севлиево за бръснарь. Въ сѫщото врѣме и калеко Петко кацарьтъ съ сина си Генка отишелъ тамъ да работи кацарство.

Както казахъ и по-горѣ, отъ височината се виждаше цѣлото поле добрѣ разработено и като килимъ изтъканъ съ жълта, черна и зелена прежда. На слизане срѣщу насъ идѣше конница, ама руси ли бѣха или черкези, не можеше да се разпознаятъ.

Всички се спрѣхме и чакахме да видимъ, каква орисница ще ни ориса.

Едни викаха: »казаци сѫ», други викаха: «черкези сѫ» и като наближиха видѣхме, че сѫ казаци, и се зарадвахме. Тѣ дойдоха при насъ и питаха мѫжетѣ, откѫдѣ идемъ и какви сме. Види се, че, като гледаха нѣкои мѫже съ фесове, се съмнѣваха.

Нашитѣ, вмѣсто да имъ отговарятъ, насваляха кой фесъ, кой шапка, и захванаха да се кръстятъ и да четатъ «Святий Боже» . . . . . Казацитѣ разбраха вече, съ какви хора иматъ работа.

— Вий православни?

— Православни! отговаряха нашитѣ, нѣкакъ радостни.

— Отъ куда идйоте?

— Турцитѣ ни запалиха града, и ний бѣгаме.

— А гдѣ турки?

— Турцитѣ сѫ хей тамъ! И сочеха имъ задъ насъ Старапланина.

— Много турки идутъ?

— Много, много. Сюлейманъ паша съ много аскеръ, башибозуци, конница и топови изгори Калоферъ и иде да ни гони.

Казацитѣ по-добрѣ разбираха нашитѣ отговори и правилно отговаряха, а ний на тѣхнитѣ не отговаряхме.

Тѣ викаха:

— Братушки, отъ туда турки не ехатъ чрезъ Балканъ, но они теперъ идутъ къ Ловча.

Тѣ, недоволни отъ свѣдѣнията, които имъ дадоха нашитѣ, — удариха конетѣ и се изгубиха прѣдъ очитѣ ни като димъ.

Отъ тукъ чакъ до шосето имаше насѣти папури. Всички се чудѣхме на тѣхъ, защото по нашенско такива папури нито сѫ виждали, нито сѫ сънували. Тѣ бѣха толкова високи, че казацитѣ, като навлѣзоха въ тѣхъ, не се виждаха, и бѣха родили толкова, че на всѣки стръкъ имаше по 3—5 папура, когато нашенскитѣ ставаха най-високи 1—$1^1/_2$ метра и всѣки стръкъ раждаше не повече отъ 3 папура.

Ний пѫтувахме все между папури, до като най-послѣ навлѣзохме въ една мѣстность, гдѣто селянитѣ сѣчеха папуритѣ, които бѣха още млѣчави.

— Защо ги сѣчете? Нали сѫ още зелени?

— Ехъ, зелени сѫ, буле, ама какво да чинимъ. когато има заповѣдь отъ братушкитѣ да ги сѣчемъ [illegible] на же на мама.

— Ами защо?

— Защото ей-тамъ надолѣ турцитѣ се скрили въ царевицата, па запушкали изъ нея и много отъ братушкитѣ избили. Отъ това се разсърдили и казаха ни да ги сѣчемъ; инакъ, тѣ сами щѣли да ги изсѣкатъ.

Оттукъ къмъ Севлиево всичкитѣ папури бѣха безразборно изсѣчени отъ руситѣ, за да не се криятъ въ тѣхъ турцитѣ. —

Излѣзохме на шосето. По него вървѣше голѣма руска войска съ музика на чело. Най-напрѣдъ вървѣха казаци, четири коня на редъ, съ дълги саръци, на врѣхищата имъ съ желѣзни бодли. Слѣдъ тѣхъ вървѣше пѣхота и тя съ музика; слѣдъ нея — топове, впрегнати на три редици по 2 коня, а слѣдъ топоветѣ вървѣха коне, едни натоварени съ малки топчета, други — съ по двѣ колелета, трети — съ сандъчета. Слѣдъ всичката тази войска вървѣха талиги, коя съ единъ, коя съ два и три коня и карани отъ хора черни, грозни, съ бради като на попове, съ шапки на главитѣ имъ като кули и които постоянно викаха на конетѣ си: «ну, ну, ну дракуле!» Какви бѣха тия талигари, не знаехъ.

Всичкитѣ тѣзи войски бѣха много изморени, изпотени и изпрашени до толкова, че дрехитѣ имъ не се познаваха отъ каква материя бѣха направени: сива ли, или черна. По шосето се бѣха вдигнали облаци прахъ, та отъ далечъ не се виждаше нищо друго.

Ний продължавахме пѫтя за Севлиево и все срѣщахме войска, топове и талиги.

Леля буля все си бъбрѣше изъ пѫтя и викаше на майка ми: «Булка мари, тѣ сѫ тръгнали бащитѣ съ дѣцата си заедно... А пъкъ това, — продължи тя, като се вгледваше въ войската, като роса! Боже, Боже, и то оставило майка, баща, сестри, братя и тръгнало да се бие съ турцитѣ!» Мама, пъкъ постоянно се взираше въ всичкитѣ редове и търсѣше нѣкого. Тя чакаше дано изъ тѣзи редове чуе да ѝ извика нѣкой «мамо!» «Колко свѣтъ измина, сáмо Христя и Никола не можахъ да видя» — говорѣше мама и ронѣше сълзи като градъ.— «Не ще да сѫ съ тази войска, булка, подé леля буля; нали казаха, че минали Шипка и отишли къмъ Стара-Загора! . . .

Влѣзохме въ Севлиево. Въ сравнение съ нашия Алтѫнъ Калоферъ то ми се видѣ грозно. Кѫщитѣ бѣха много струпани, нѣкои прозѫбени, измазани съ земя, небѣлосани и низки.

Вървѣхме все изъ голѣмата улица и отъ врѣме на врѣме питахме за берберницата на Глигора. Не слѣдъ много лутание намѣрихме я. Слънцето токо-що бѣше зайшло. Глигоръ сапучовѣкъ и, щомъ ни видѣ, извика ухиленъ: «О, Азъ се научихъ, че турцитѣ ви изклали, пъкъ седнете, седнете, та си починете!» Той продължавата на човѣка и втаса.

Въ дъното на берберницата на калеко Глигора имаше широкъ одъръ, вдигнатъ отъ земята около 60—70 сантиметра; на него той спѣше. Отъ вратата до одъра имаше мендерликъ отъ голи дъски, на които сѣдаха мющериитѣ. Надъ него висѣше мѣденъ сѫдъ съ чучурче на дъното, отъ гдѣто течеше топла вода, съ която той миеше главитѣ на мющериитѣ. Срѣщу мендерлика имаше огнище съ огънь, и врѣхъ него — сѫдъ съ вода, отъ която правѣше и кафе. Всичката покѫщнина се състоеше отъ: гребенъ, ножица, огледало, голѣмо колкото биволско око, и една стомна за вода. Нищо друго!

Одърътъ, наистина, бѣше доста широкъ, ама и ний бѣхме мнозина, та мѫчно се побирахме на него.

Вечеряхме и се нагнетихме на одъра като риба въ кутия. Криво-лѣво спахме. Сутриньта рано станахме. Врѣмето бѣше облачно и прѣдвѣщаваше дъждъ. Слѣдъ малко и добрѣ заваля. Въ берберницата бѣше тѣсно, и ний: мама, леля ми, сестра ми и азъ подсмърчахме извънъ като изпѫдени сираци, безъ покривъ. Калеко Глигоръ заподхвърля думи, отъ които разбрахме, че идущата вечерь ще трѣбва да си тръсимъ мѣсто за нощуване. Та и ние сами виждахме, че за нощуване тамъ е невъзможно.

Деньтъ скоро се изминуваше, а дъждъ валѣше като изъ ведро: изъ капчуцитѣ отъ покрива на кѫщата, подъ която се бѣхме подслонили, просто рѣка течеше. Ний всички, умислени, угрижени и съ сгърнати подъ мишници рѫцѣ, чакаме да се смили нѣкой надъ насъ и ни даде подслонъ. Никой! Всѣки, който минѣше покрай насъ, погледнѣше ни, наведѣше глава къмъ земя и се затичаше удома си. Ний всички пъкъ отправяме погледи къмъ мама, а тя, горката, виждаше въ какво положение се намираме и горко плачеше. Съ нея заедно заръдвахме и ний, сълзитѣ неволно се лѣеха изъ очитѣ ни.

Врѣмето си минуваше. Стъмни се, а дъждътъ все продължава да вали. Ний бѣхме измокрени чакъ до поясъ отъ пръскането на капчука.

— Какво ще правимъ сега? питаше мама ни, гаче ли отъ насъ искаше съвѣтъ.

Леля Стояна се обади и каза на мама:

— Како, хайде да се помолимъ на тази жена, дано ни прибере у тѣхъ, а то, и до утрѣ да седимъ, нѣма кой да се погрижи за насъ.

Малко по-долѣ отъ насъ подъ сѫщата стрѣха се бѣше отворила вратня, на която седѣше една жена по-стара отъ мама. Тя назърташе изъ вратнята като нѣкой лалугеръ изъ дупка. Мама съ бавни крачки, съ наведена къмъ земята глава, осрамена и съ сълзи на очи, се приближи до жената хлъцане продума:

—Добръ вечерь, како! Ний не с
изгориха кѫщитѣ и дрехитѣ, изкл

ахме тъй, както ни виждашъ. Моля ти се, ако имате нѣкое
:то да се подслонимъ за тая нощь, че за утрѣ — мило-
въ Господь, видѣ-щемъ! . . .

Тази жена благосклонно пое думата на мама и я разпита
ь гдѣ идемъ и послѣ каза:

— Имаме праздни стаи и всичко далъ Господь, ала мѫжъ
е лудичъкъ и пияница, та ме е страхъ, като се прибере
ечера, да ви не изпѫди! Послѣ прибави: елате вѫтрѣ, ама
мълчите, та, кога дойде мѫжъ ми, да ви не чуе.

Слѣдъ дълги благодарности и благословии, ний се навлѣ-
кме вѫтрѣ.

Жената ни показа една празна стая, дѣто и влѣзохме и
:ѣдахме. Вѫтрѣ бѣше тъмно, — разбира се, нѣмаше свѣщь.
зѣхме гробовна тишина. Мама излѣзе и донесе нашата по-
щнина, постла чергата и ний насѣдахме на нея въ края,
да я не измокримъ. Хлѣбътъ, който носѣхме отъ Загоре въ
рбата, бѣше станалъ на попара, пакъ и малко имаше, та
охме до хлѣбъ. — Азъ се тръкулнахъ и съмъ заспалъ. Ка-
о е ставало слѣдъ туй не зная. По едно врѣме ме вдигнаха
съненъ отворихъ очитѣ си. Прѣдъ насъ стоеше човѣкъ съ
ѣщь въ ржка и толкова крѣскаше, че стаята се тресѣше, а
него стоеше жената, която ни бѣше прибрала снощи. —
й постоянно ни отправяше най-лоши и неприлични думи.
ената постояно думаше: »недѣй, Христйо, чакай да ти раз-
авя работата. Тия хора, сѫ избѣгали отъ турцитѣ, и тѣ
имали кѫщи и покѫщнина«, а той все продължаваше
псува. »Тѣ, — казваше той, — ако сѫ добри хора, нѣмаше
ги гонятъ турцитѣ!» — и още какви не глупости избъбра.

— Ставайте, извика най-послѣ той, и още сега да ви нѣма,
лизайте отъ кѫщата ми.

При всичкитѣ молби на жената, мѫжътъ настояваше
своето, и ний наново се намѣрихме на улицата.

Тамъ бѣше тъмно като въ рогъ. Дъждътъ валѣше все
й силно както и снощи, свѣткавица слѣдъ свѣткавица и
ъмъ слѣдъ гръмъ постоянно продължаваше и вдъхваше у
инца ни неописанъ страхъ.

Ний завзехме пакъ снощното мѣсто подъ капчука, а подъ
съ въ краката ни вървѣше почти цѣла рѣка отъ поройния
ждъ. Всички бѣхме боси, дрехитѣ ни бѣха мокри още отъ
ощи, та нѣмаше да се измокримъ отъ колкото, що бѣхме.

Дъждъ, не дъждъ, а войската все вървѣше по пѫтя. Чу-
ше се само друсането на топовитѣ по калдъръма, виковетѣ
молдованитѣ и плѣсъцитѣ на камшицитѣ.

Догдѣто се съмна, ний седѣхме все прави до стѣната,
то св. Симеона Стълпникъ, а отъ водата, въ която бѣха
крака, заболѣха ни коремитѣ.

ои се сѫщата вратня, отъ дѣто ни изпѫдиха, и се
истювица. Като видѣ, че ний сме пакъ тамъ, тя, отъ

съжаление къмъ насъ, забъбра: «Да ви бере грѣхътъ проклетникътъ! Да го убие Господъ, да се порази и проседне, да пукне, да тресне! . . . Нали ви казахъ, лудъ е, пияница, той ми порази кѫщицата, човѣкъ не смѣе да влѣзе у дома отъ него»...

Въ това врѣме отъ срѣщната вратня се подаде друга жена, срѣдня възрасть, и запита Христювица, какво има.

— Снощи — задума Христювица — прибрахъ тѣзи хорица, избѣгали отъ турцитѣ, та да прѣнощуватъ у насъ. Не щешъ ли, връща се Христю нощеска мрътъвъ пиянъ и ги изпѫди, та тѣ цѣла нощь сѫ седѣли тука на дъжда и въ водата. Ако имате празно мѣсто, прибери ги у васъ, додѣ видятъ, какво ще чинятъ.

— Ами тази стая, — каза жената и посочи — е пълна съ царевица; ако щатъ да я прѣнесатъ въ хамбаря, нека дойдатъ.

Ний влѣзохме у тѣхъ.

Чина Илийца ни въведе въ стаята, въ която бѣха насипани ронени папури.

Ний бѣхме виръ вода, мокри като мишки, та, като влизахме вѫтрѣ, отъ насъ течеше вода, а подъ насъ се образуваха вади. Ний бѣхме не въ стаичка, а въ самостоятелна кѫщичка, раздѣлена на двѣ стаички, само че едната бѣше безъ прозорецъ и се освѣтяваше отъ вратата, отъ която влѣзохме, а другата имаше единъ прозорецъ. Въ стаята безъ прозорецъ имаше нагънати завивки: козяци, черги, юргани, възглавници и др. Тѣзи дрехи било изоставило тукъ на съхранение едно избѣгало турско сѣмейство.

Дъждътъ още продължаваше да вали и прѣчеше да прѣнасяме папуритѣ. Прѣзъ това врѣме чина Илийца разпитваше майка ми за имената ни, за града ни и въобще за всичко интересно прѣзъ нашето избѣгване. Ней ѝ се чудно виждаше, какъ така всичко да сме имали, а пъкъ нищо да си не взememъ съ насъ и го изнесемъ, ами сме тръгнали дрипави като цигани.

Сутриньта дъждътъ прѣстана, облацитѣ се раздробиха и изгубиха и слънцето силно запече като прѣзъ лѣтно врѣме. Този день бѣше 3-и августъ. — Въ кѫсо врѣме водата изъ улицитѣ прѣстана и калта позатвърдѣ.

Една пѫргава мома, съ кестенява коса, червендалеста срѣденъ ръстъ, на около 16—17 години и на име Тота, донесе чували. Нашитѣ почнаха да прѣнасятъ папуритѣ. Въ нѣколко часа тѣ бѣха прѣнесени въ хамбаря. Той бѣше построенъ въ градината задъ кѫщата, въ която живѣеха стопанитѣ. Околоврѣстъ на хамбаря висѣха накачени да се сушатъ на слънце: волски и кози езици и хубава волска пастърма «белове» за съблазънь човѣшка.

Слѣдъ като прѣнесоха папуритѣ, нашитѣ изметоха стаитѣ и изчистиха. Завчасъ заприлича на кѫща. Ний се добрѣ настанихме като у дома.

Завървѣха дѣцата на стопанина и се вгледваха въ насъ, като въ хора, които другожъ не бѣха виждали. Пакъ и по носията ний се отличавахме отъ тукашнитѣ хора. Разлика имаше и въ забрадкитѣ на женитѣ. Нашитѣ се забраждаха нѣкакъ спретнато подъ ушитѣ съ клупъ надъ главата, а тукашнитѣ — тъй, че кърпитѣ имъ едвамъ седѣха на главитѣ и обхващаха само тила на главата. Освѣнъ това, и говорътъ ни се отличаваше отъ тѣхния.

Донесоха ни за ядене фасулена чорба въ дълбока паница, но безъ лъжици. Спогледахме се и съ очи се питахме, какъ да го сърбаме, понеже не смѣехме да говоримъ прѣдъ хазаевитѣ дѣца, които ни бѣха заобиколили отъ любопитство и ни се чудѣха, какъ сме се избавили отъ турцитѣ, та не сж ни убили. Въ това врѣме мама първа вдигна паницата и сръбна, подиръ нея леля ми, сестра ми и азъ, тъй че всички се изредихме и повторихме. Едно отъ дѣцата се спусна при майка си и донесе лъжици, съ които заядохме. На отиване дѣтето казваше на майка си: »Мамо, тия хора не изглеждатъ прости като нашитѣ. Колко се засрамихъ, като ги видѣхъ, че ядатъ безъ лъжици!«

Слѣдъ нашето пристигване рускитѣ войски бѣха разбити както въ Стара-Загора, тъй сжщо и въ Плѣвенъ и Ловечъ. Единъ доста силенъ турски отредъ тръгналъ и за Севлиево. Черкезитѣ започнали своитѣ опустошения и кланета изъ селата, които бѣха се случили на пжтя имъ. Въ Севлиево настана голѣма паника, всѣки се готвѣше да бѣга. За насъ бѣжанцитѣ бѣше лесно: всичко ни бѣ на гърба; но за Севлиевци стана много мжчно. Чудѣха се, кое да вематъ и кое да оставятъ, плачеха и питаха ни, какво да правятъ. Нашитѣ имъ отговаряха: »И ние всичко оставихме и, както ни виждате, голи избѣгахме, самo съ една душа.... Вземете си паритѣ, хлѣбъ, соль, брашно, котелъ и по една черга за завивка». Бѣгаха всички, и никой не знаеше накждѣ отива. По улицитѣ писъкъ и плачъ; тѣ се изпълниха съ кола и хора, които и не можеха да се разминатъ; едни бѣгатъ нагорѣ, други надолу, и всички се въртѣха като патки изъ мъгла. Най-послѣ всички хванахме пжтя за Търново. Изпрѣчи се единъ офицеринъ на конь и заговори на народа да се спре, защото руска войска пристига откъмъ Търново, и всичкиятъ народъ: мжже, жени и дѣца—да се отправимъ за Коджа-кжръ, на главитѣ си да навиемъ бѣли кърпи и да нарамимъ тояги, тъй щото отдалечъ да прѣдставляваме силенъ руски отредъ. Заповѣдьта на офицерина се изпълни: всички се повърнахме на Коджа-кжръ, на главитѣ си навихме бѣли кърпи и се въоржжихме съ колове, тояги, хурки и стари пушки. Нѣколцина търговци севлиевци донесоха съ кола платно и направиха нѣщо като палатки, та по тоя начинъ да се заблудятъ турцитѣ. Слѣдъ единъ часъ отъ като всичко се нареди, по пжтя откъмъ Ловечъ се зададе

облакъ прахъ, който се раздѣли налѣво и надесно отъ пѫтя. Това бѣше турска кавалерия, изпратена съ разузнавателна цѣль. Тя, щомъ съзрѣ отдалечъ множеството съ бѣлитѣ кърпи и палаткитѣ, се спрѣ, а въ това врѣме се раздвижиха войскитѣ руски, пѣхота и кавалерия, които ни пазѣха. Турцитѣ помислиха, че ще бѫдатъ нападнати, та се оттеглиха назадъ, отъ кѫдѣто бѣха и дошли, а ние се повърнахме пакъ въ града. Офицеринътъ, който спаси Севлиево, се наричаше Верещагинъ, братъ на извѣстния живописецъ Верещагинъ, загиналъ въ руско-японската война въ Портъ-Артуръ.

Слѣдъ една седмица всичко са успокои. Нашитѣ калоферци се настаниха, освѣнъ въ Севлиево и Габрово, и въ околнитѣ села. Мина се мѣсе́цъ, минаха се два, дойде зима. Настана гладъ. Бучка качамакъ се продаваше за 10 пари, а ока царевичано брашно по 100 пари. Който имаше пари, купуваше, а който нѣмаше, мрѣше отъ гладъ. Бѣжанцитѣ бѣха сѫщо безъ дрехи, безъ завивка, безъ постелка, безъ обувки,— за постелка и завивка ни служеше само слама, — безъ огънь и хлѣбъ. Вечерь гладни лѣгахме, сутринь гладни ставахме, отъ никѫдѣ — ни хлѣбъ ни пари· Севлиевци донѣкѫдѣ даваха, но послѣ спрѣха. Не бѣ единъ, не бѣха двама но — съ хиляди души; кому напрѣдъ да се помогне? Събраха се калоферци, карловци и сопотненци и рѣшиха да разбиятъ градскитѣ хамбари и да разграбятъ житото въ тѣхъ, защото око се лъже, но гърло се не лъже. Щомъ комендантътъ на града узна, че бѣжанцитѣ ще разбиватъ хамбаритѣ, издаде заповѣдь да се отворятъ и започнаха да раздаватъ храната, споредъ броя на членоветѣ отъ сѣмействата. Дадоха кому шиникъ, кому кабранъ, а нѣкому и по 5 оки. Това ставаше два пѫти въ седмицата, докато се изпразниха хамбаритѣ. А тъй като въ Севлиево нѣмаше воденица да смѣлятъ житото, повечето хора го чукаха на болгуръ, други го варѣха и така душа крѣпѣха.

Отъ голѣмия студъ, гладъ и тегло породиха се разни болести, най-напрѣдъ по сирачета и вдовици, а послѣ редомъ по всички бѣжанци. Силно вързлуваше и тифусъ; често се случваше за 3—4 дена да измре цѣло сѣмейство, и хора намираха замръзнали на кютюци изъ оборитѣ въ сламата, безъ да има нѣкой да се погрижи да ги погребе. При погребението дрехитѣ на умрѣлитѣ се събличаха и се раздаваха на живитѣ, но и тѣ слѣдъ обличането имъ, подиръ нѣколко дена, прощаваха се съ теглото и се прѣселяваха въ царство небесно.

Разболѣхме се и ние отъ тифусъ. Дойде да ни прислужва баба ни, Николица Паничкова. Слѣдъ нѣколко деня разболѣ се и тя. Веички лежимъ въ една стая. По едно врѣме менѣ ми стана много горещо, та изскочихъ на вънъ: главата ми фучи, очитѣ ми горятъ, гледамъ, а не виждамъ. Въ това врѣме ми се прѣстори, че гори на хазаина кѫщата. Почнахъ да викамъ

колкото ми гласъ държи: «огънь, огънь, изгорѣ на Илия Денчовъ кѫщата!...». Събраха се около мене хора и ме питатъ, кѫдѣ гори. Отговарямъ: «кѫщата, не виждате ли, какъ гори?!» Друго какво е станало съ мене, не помня. Когато се пробудихъ, виждамъ до мене простѣна баба ми и около нея запалени свѣщи. На срѣщна страна лежи мама. По едно врѣме тя се повдигна, подпрѣ си главата о стѣната, протегна ржка въ въздуха, проговори нѣщо, каза: «дай» и остана въ туй положение. Азъ, слѣдъ като се пробудихъ, всичко виждахъ и разбирахъ, ала не можехъ само да говоря. Слѣдъ малко влиза сестра ми въ стаята, едвамъ се крѣпи, отива при мама, говори ѝ, бута я, разтрива ѝ слѣпитѣ очи, да се съвземе. Нищо не помага: мама гледа, а не вижда. На сестра ми припадна, и тя се тръкулна близу до мама. Картина ужасна и сърдцераздирателна! Азъ искамъ да стана, не мога; искамъ да викамъ, не мога; отъ голѣмо душевно вълнение и мжка, азъ цѣлъ потънахъ въ потъ, заплакахъ безъ гласъ и се молѣхъ Богу, дано дойде нѣкой да ни помогне и спаси поне сестра ми. Като че отъ Бога, вратата се отвори и баба Ана Митовичина, майка на Петра Камзамалина, влѣзна вжтрѣ, прѣкръсти се и заплака, като видѣ печалната картина: баба простѣна, майка на умиране, сестра ми ни жива, ни умрѣла. Азъ неподвиженъ лежехъ на гръбъ и искахъ да ѝ разправя нѣщо съ ржцѣ, но тя не ме разбра. Послѣ тя взе отъ закачената задъ вратата сплитка чесновъ лукъ глава, смачка я съ кракъ, стисна на сестра ми въ устата, натърка ѝ носа, разтри ѝ слѣпитѣ очи, и тя се посъвзе и стана. Баба Ана смачка и друга глава, направи сжщото и съ мама, разтри ѝ вратнитѣ жили, взе оцетъ, намокри на всички ни главитѣ и излѣзе. Слѣдъ малко дойдоха нѣколко калоферки съ нея и направиха потрѣбното за погребението. Дойде хазяинътъ г. Илия Денчовъ и каза на баба Ана: никой да се не грижи за нищо, той ще харчи за погребението. Тъй и стана: заклаха овенъ, вариха жито, отпуснаха вино, ракия и направиха поменъ; погребението се извърши съ 4 попа.

Слѣдъ 3—4 дена азъ се посъвзехъ, тъй сжщо и мама тръгна на по-добрѣ. Попитахъ я, защо си прострѣ ржката оня день и каза: «дай», тя отговори: «прѣстори ми се, че дойдоха наши роднини, наскоро умрѣли, съ цигулки и гадулки да ми свирятъ, поканиха ме да тръгна съ тѣхъ, менѣ ми се не щѣше, ала една ми рече: «ако ти дадемъ тая голѣма ябалка, ще дойдешъ ли съ насъ?» Азъ си прострѣхъ ржката да я взема, и по-нататъкъ нищо не помня».

Въ това врѣме за бѣжанцитѣ нѣмаше медицинска помощь отъ никждѣ за тѣхнитѣ страдания. Севлиевци бѣха станали хладнокръвни. Само за 5 мѣсеца повече отъ 500 души калоферци оставиха кости на мѣстностьта Коджа-кжръ, край Севлиево, отъ разни болести — най-много отъ тифусъ.

Не само ние бѣжанцитѣ теглѣхме въ Севлиево, теглѣха и рускитѣ войници — нашитѣ освободители. — Сѫщо и тѣ се оплакваха отъ голѣмата скѫпотия, която настана. Севлиевци почнаха да продаватъ всичко по-скѫпо: 1 яйце 20 ст., 1 кокошка 2 лева, 1 ока захарь 4 лева и пр. Всичко се покачи до баснословна цѣна поради многото народъ и войска, която постоянно пристигаше и заминаваще по разни посоки.

Отъ многото тежки товари, които прѣкарваха руситѣ прѣзъ моста на севлиевската рѣка Росица, той се пропукна, та се принудиха да построятъ другъ. Въ зачало на септемврия започнаха да го строятъ. Изкопаха основитѣ, направиха скели, извадиха пѣсъкъ изъ рѣката и го складираха на високи купове, доставиха всички потрѣбни материали и започна се градежътъ, а за да не става кражба, поставиха часовои да вардятъ. Но завалѣ силенъ дъждъ, придойде рѣката прѣзъ нощьта, едни отъ часовоитѣ се покачили на скелята, а други 6 на върха на купа пѣсъкъ. Първитѣ седѣха 2дена на скелята безъ хлѣбъ, защото нѣмаше какъ да имъ се достави; спасиха ги слѣдъ оттичанието на водата — азъ бѣхъ очевидецъ. Другитѣ, що бѣха на пѣсъка, като водата постоянно прииждала, подкопавала го и завличала, а тѣ плачели и викали за помощь горкитѣ, дано ги спасятъ, но помощь отъ никѫдѣ не дошла, пѣсъкътъ се срутва, и водата ги отвлича.

Единъ день дошелъ въ кѫщата, въ която живѣехме, единъ български офицеръ и попиталъ хазяитѣ, нѣма ли тукъ калоферски бѣжанци. Тѣ го доведоха при насъ. Щомъ ни видѣ, той ни позна, ала ние не можахме. Кѫдѣ сме виждали ние други пѫть такъвъ человѣкъ, съ такава униформа и чинъ, а особено българинъ и калоферецъ? Радостьта ни бѣше голѣма, ние мислѣхме, като че говоримъ съ князъ; тъй уважавахме офицеритѣ тогава. Той поде:

— Азъ васъ познавамъ всички ви. Живѣете на пазаря до Иванъ Гуджовъ и Сапунджиюви, въ тѣсната уличка, а вие менъ познавате ли?

— Че отъ кѫдѣ да тя познаемъ, продума мама.

— Генка Филътъ помните ли?

— Помнимъ го. Какъ да го не помнимъ!

— Сина му Димитра не познавате ли?

— Димитре, ти ли си? Извикаха въ единъ гласъ мама и другитѣ жени.

— Азъ съмъ, цѣлъ цѣлниничъкъ, както ме виждате.

Ние всички отъ радость заплакахме, че сме се видѣли. Мама побърза и го попита:

— Димитре! като ходишъ съ войската, моитѣ момчета не си ли видѣлъ?

— Какъ се казватъ, въ коя дружина сѫ?

— Казватъ се Христю и Никола Кисйови.

— Ха! Познавамъ Никола отъ Одеса, като ученикъ, а съ Христя сме играли, като дѣца, въ Калоферъ.

— Сега кѫдѣ сѫ? Кажи ми, моля ти се, да ида да ги видя

— Христю е на Зелено-дърво, тамъ сѫ всичкитѣ дружини на почивка, а Никола видѣхъ въ габровската болница раненъ въ двата крака. Отпослѣ се научихъ, че му направили операция, отрѣзали му краката и той се поминалъ.

Мама тѫжно заплака, а заедно съ нея и ние. Филовъ ни утѣши, като каза на мама, че свобода безъ жертви се не добива и че не сѫ само нейнитѣ синове, които мратъ. На день се убиватъ повече отъ 5000 души, и тѣ иматъ майки, бащи и дѣца, не е само до насъ. Утрѣ ще се случи и съ него сѫщото. За да позабравимъ скрѣбьта, той ни разпита за бѣгството. Разправихме му всичко, а той ни утѣши съ думитѣ: «на турцитѣ много скѫпо ще заплатимъ, за едно—десетъ, а колкото за Калоферъ, недѣйте тѫжи, той пò-хубавъ отъ изгорѣлия ще се съгради.» Седѣхме до късно вечерьта. Прѣзъ нощьта засвири тревога, и Филовъ замина съ войската неизвѣстно закѫдѣ. Прѣзъ 1887 год. на 19 февруарий, въ врѣме на Русенския мятежъ, Филовъ бѣ раненъ смъртоносно и се помина.

Многоочакваното отъ всички бѣжанци прѣвзимане на Плѣвенъ, най-сетнѣ се сбѫдна. На 28 ноемврий прѣзъ деня ходѣха кавалеристи изъ севлиевскитѣ улици и викаха «Плѣвня взята». Радостьта на всички бѣше много голѣма, а още повече за бѣжанцитѣ: всички се радвахме, че ще можемъ скоро да се завърнемъ, щомъ се прѣвземе Шипка. Народътъ почна да се събира на тълпи изъ улицитѣ и да се отправя къмъ съборната черкова, дѣто се отслужи молебенъ за здравието на Царя Освободителя и за войската и панахида за падналитѣ войници.

Отъ Плѣвенъ започна да пристига въ Севлиево много войска и слѣдъ почивка заминаваше за Габрово. Врѣмето бѣ ужасно студено: съ мокра рѫка да хванешъ желѣзо, залѣпва се и не можешъ да я отлѣпишъ отъ него. На много войници ушитѣ бѣха подути съ прищи, като отъ упарено, и посинѣли; сѫщо рѫцѣ и крака имъ бѣха измръзнали; имаше и съвсѣмъ замръзнали.

Една вечерь, около 11 часътъ чука се на вратнята. Ставамъ и отивамъ да отворя. Нѣколко войника отъ тия, що квартируваха у хазяитѣ, ми не позволиха да отворя. Тѣ бѣха татари и поляци, между тѣхъ руси нѣмаше. Направихъ послѣдно усилие да отворя вратнята, но единъ отъ войницитѣ ме сграбчи и ме хвърли въ снѣга. Азъ се разплакахъ и се върнахъ, та съобщихъ всичко на хазяитѣ. Тѣ станаха и отидоха да отворятъ. Сѫщитѣ войници квартиранти съ пушка в рѫцѣ по никой начинъ пакъ не позволяваха да се отворъ вратнята. Отвънъ войницитѣ — тѣ бѣха сѫщи руси — си

е

молѣха и викаха «Отчинай братушка! отъ Плѣвенъ идемъ, нѣма кждѣ да се подслонимъ, приберете ни да прѣнощуваме тази нощь. Уморени сме, ще умремъ отъ студъ, съжалете ни. Братушки, за васъ сме дошли да се биемъ, да ви освободимъ, а не ни съжалявате, като умираме на улицата.» «Ступайте отъ сюда, идете на друго мѣсто!» имъ отговаряха отвжтрѣ войницитѣ татари и поляци. «Братушки! молимъ ви, отворете ни,— говорѣха пакъ войницитѣ отвънъ — приберете ни, и ние по насъ сме прибирали странни хора. Братушки, и ние имаме бащи, майки, братя, сестри и дѣца, съжалете се за тѣхъ. Оставили сме ги далечъ въ Русия, а ние се скитаме тука нещастни. По-добрѣ да бѣха ни убили подъ Плѣвенъ, да не мръзнемъ сега тукъ! . .» Тѣ плачеха отвънъ, а ние отвжтрѣ. Направихме послѣдно усилие да убѣдимъ поляцитѣ и татаритѣ да ги пуснатъ; но тѣ насочиха на срѣща ни пушкитѣ си и ние се оттеглихме, като оставихме руситѣ на улицата на сждбата имъ. Хазаинътъ Денчовъ имъ се закани да ги обади въ командантското управление на другия день. Рано сутриньта излѣзоха войницитѣ, татари и поляци, на брой 15 души, безъ да ги видимъ повторно, а прѣдъ вратнята на дъската отвънъ лежеше замръзналъ войникъ. Отпослѣ се научихъ, че причината да мразятъ поляцитѣ и татаритѣ руситѣ била прѣвземането на Плѣвенъ.

На 6 декември пристигна — заедно съ леля ми, която бѣ отишла да го дири въ Габрово, — братъ ми Христю, опълченецъ отъ 6-та дружина, отъ с. Зелено-дърво, Габровска околия, дѣто бѣха на бивакъ. Отпървомъ не можахме да го познаемъ, тъй като доста години се бѣха изминали, отъ като бѣше излѣзълъ отъ Калоферъ. Па и униформата му, почернѣлото отъ студъ лице и напуканитѣ му устни го правѣха още повече неузнаваемъ. Слѣдъ опознаването, майка го попита за брата ми Никола. «Никола, каза братъ ми, ходи доброволецъ въ Сърбия. Слѣдъ примирието се завърна въ Ромжния. Кога се почнаха приготовленията за война съ Турция, той се записа наново въ опълчението. Записахъ се и азъ. Него поставиха въ 1-ва дружина, а мене — въ 6-та. Минахме Дунава, послѣ Балкана, него раниха при Ст. Загора, отнесоха го въ Габрово, а отъ тамъ — въ Зимничъ, кждѣто се и поминалъ. Царство съ кръвь и жертви се прѣвзима! . . .» каза братъ ми Христю и млъкна натжженъ. Слѣдъ малко продължи: «Има заповѣдь да бждемъ готови за походъ, ще минаваме вече Балкана, но кой день не се знае. Като се научихъ, че сте тука, вчера взехъ позволение отъ командиря, да дойда да ви видя, защото Богъ знае да ли ще се видимъ пакъ.» Научиха се хазяитѣ за пристигането на брата ми и дойдоха да го поздравятъ и се порадватъ на български войникъ. Като видѣха, че ботушитѣ му отъ ходъ бѣха се разпрали, дадоха му двѣ рубли да си ги закърпи. Вечерьта сложиха вечеря въ негова

честь. На другия день го изпратихме съ плачъ, като си мислѣхме, че нѣма да се видимъ вече пакъ. Ние въ тия хазяи много добрѣ прѣживѣхме, отъ нищо не бѣхме оскждни, а покрай насъ хазяитѣ на-много калоферци бѣжанци помогнаха.

На 25 декемврий 1877 год., Коледа, рускитѣ войски потеглиха прѣзъ Балкана безъ пжть, по кози пжтеки, въ голѣмъ студъ, мразъ и снѣгъ, а на 27 декемврий прѣвзеха Шейново и Шипка и плѣниха Вейселъ паша съ всичката му войска, слѣдъ единъ ожесточенъ бой, въ който, споредъ разказа на очевидци, паднали много жертви и отъ двѣтѣ страни, тъй като рускитѣ и българското опълчение се движили въ колони, като на парадъ съ музики на чело. Всиĉки редути и укрѣплѣния бѣха прѣвзети съ пристжпъ. Тукъ българското опълчение още единъ пжть бѣ показало чудеса отъ храбрость. Рускитѣ главнокомандующи, останали смаяни отъ рѣшителностьта и неустрашимостьта му.

Щомъ се получи извѣстието за разбиването и плѣняването на турската войска и прѣвзимането на Шейново и на Шипка, като че отъ гърба на всички ни, бѣжанци, се свали тежъкъ товаръ. Всички се радвахме и се питахме, кой кога ще тръгне. Едни изказваха желание да тръгнемъ, когато се поотпусне врѣмето, други настояваха сега, за да можемъ да завземемъ покжщнинитѣ и хранитѣ на турцитѣ, които тѣ сж изоставили въ бѣга си.

По-рѣшителнитѣ тръгнаха прѣзъ Троянъ, тъй като пжтьтъ прѣзъ Шипка не бѣше още свободенъ за бѣжанцитѣ: по него се движеха само кавалерия, артилерия, пѣхота и плѣненитѣ турски войски. Ние тръгнахме прѣдъ Ивановъ-день, изпроводени отъ гостоприемнитѣ хазяи до край града. Като дадоха всѣки му отъ насъ по 5 рубли подаръкъ, пожелаха ни лекъ пжть и добро виждане. Ние потеглихме за Габрово, а отъ тамъ за Червенъ-брѣгъ. Изъ пжтя по окопитѣ още лежеха невдигнати турски войници, умрѣли отъ студъ, като ги карали за Търново. По пжтя бѣ пълно съ кола, карани отъ молдовани, черни, рошави и много страшни. Конетѣ имъ много слаби и едвамъ вървятъ, каратъ патрони на руската войска. Нѣкому като умрѣлъ коньтъ, той го замѣстилъ съ волъ. Стигнахме при хановетѣ на Червенъ-брѣгъ. Тамъ сварихме много бѣжанци отъ Старозагорско, които чакаха да прѣстане виелицата на Шипчанската планина. Тя спрѣ и всички тръгнахме на другия день и стигнахме благополучно до върха на планината. Тукъ имаше землянки направени отъ рускитѣ войници. Въ тѣхъ си починахме и ние. По двѣтѣ страни на пжтя бѣха поставени кошове пълни съ камъни, между които е стоела руската артилерия. Отпрѣдѣ ни се прѣдстави казанлъшкото поле, като панорама. Макаръ и да бѣше всрѣдъ зима, пакъ гледката бѣ приятна. Потеглихме надолу. Стигнахме до турскитѣ окопи. Тухъ пазѣха руски войници. Пихме вода отъ чешмата и слѣ-

зохме въ Шипка, която бѣше почти цѣла изгорѣна. Послѣ хванахме пѫтя за Шейново. Тукъ още събираха оржжието на избититѣ войници и го складираха на голѣми купове. Имаше още неприбрани и незаровени турски войници. Кучетата, избѣгали отъ околнитѣ изгорѣни български и турски села, ходѣха и се хранѣха съ неприбранитѣ още човѣшки тѣла и до толкова се бѣха настръвили, че нападнаха и на насъ и щѣха да ни разкѫсатъ. Двѣ роти войска ходѣше да изтрѣблява тия кучета, и, благодарение на нея, ние се спасихме. Рускитѣ войници ни продадоха мартинки пушки; едни ги продаваха въ Шейново, а други ги взимаха край селото, като казваха, че тѣзи пушки сѫ държавна собственость, и никой нѣма право да разполага съ тѣхъ. Стигнахме въ Малкото-село, изоставено отъ турцитѣ съ всичката му покѫщнина, даже останалъ не опеченъ и хлѣбътъ въ нощовитѣ. Ние и още много други калоферци се установихме въ това село. Нашето връщане прѣзъ Шипка бѣше благополучно, а на ония прѣзъ Троянъ — много трудно: изъ пѫтя замръзнали нѣколко жени и мѫже, между които били Гѫчювица Цапаркина и синъ ѝ Лалю. Селото бѣше пълно съ храна и добитъкъ, и никой се не нуждаеше отъ нищо.

Започнаха да приижда̀тъ всѣки день калоферци. Селото се изпълни. Състави се общинско управление, раздаде се храна и добитъкъ на новодошлитѣ. Нѣкои хора се поселиха и въ околнитѣ села: Голѣмо-село, Овчилари (сега Александрово), Доймушлари и пр.

Въ начало на пролѣтьта тифусътъ се появи наново въ по̀-голѣмъ размѣръ отъ колкото въ Севлиево: по цѣли кѫщи се затвориха и понѣкога умрѣлитѣ и слѣдъ седмица ги заравяха, както се случи съ Злата Султанкина, съ дъщеря ѝ и още съ много други. Селото се разреди, започна да опустява. Попъ Хрисантъ опѣваше мъртвитѣ подъ дърво, като богомилитѣ, защото нѣмаше черкова, а отпослѣ вѣнчаваше и кръщаваше подъ сѫщото дърво. Между кръстенитѣ бѣха и останалитѣ турци и туркини, а непокръстенитѣ Дишко и Добри Калинъ ги изпращаха за оня свѣтъ.

Слѣдъ примирието турцитѣ почнаха да се завръщатъ и да искатъ да имъ изпразнимъ селото. Сѫщо пристигна и турчинътъ Чуканоглу, въ кѫщата на когото живѣехме. Той разгледа двора и излѣзе. Прѣзъ нощьта сестра ми сънувала, че дохожда една жена и ѝ казва: «Вашето щастие е въ корена на черницата. Извадете го». Сутриньта тя разправи съня си, а ние ѝ се присмѣхме, че е суевѣрка. Въ двора, дѣйствително, имаше куха черница. Отидохме и я разгледахме. Дънерътъ ѝ бѣ затрупанъ съ бѣли валчести рѣчни камъни, между които бѣше израстнала трѣва. Отъ това заключихме, че въ корена нищо нѣма. Слѣдъ 13—14 дена турчинътъ до[illegible]ча стражари отъ Казанлъкъ, разхвърля камънитѣ, [illegible]- бата и, за наше голѣмо очудване, извади 2 бак[illegible]

ълни съ около 10 оки розово масло. Турчинътъ си замина
ъ стражаритѣ и маслото, а ние останахме да му гледаме
ѣстото и да се чудимъ.

Слѣдъ година и три мѣсеца отъ нашето поселение дойде
прѣдписание отъ Казанлъкъ да се опразди селото, че ще се
завърнатъ турцитѣ. Събра се всичкото село и рѣши: кѫщитѣ
на Малкото-село да се съборятъ, и съ материяла да си съградимъ наново кѫщи върху изгорѣлитѣ въ Калоферъ. Речено
и свършено. Слѣдъ единъ мѣсецъ селото вече не сѫществуваше,
тъй сѫщо и околнитѣ дѫбови кории бидоха изсѣчени за строителенъ материялъ. Когато се завърнаха турцитѣ, не намѣриха
никакъвъ подслонъ, нито пъкъ гора за градежъ.

Започна се новото прѣселение за въ Калоферъ. Които
имаха кола, натовариха и покѫщнина, и керемиди, и дървенъ
материалъ, а които нѣмаха, всичко на гръбъ прѣнесоха, особно
сиромашията.

Въ Калоферъ, камъкъ върху камъкъ, не бѣше оставенъ:
всичко изгорено и срутено. Само двѣ кѫщички по на 4 подпорки стоеха (Дидовичината и Банковичината), които служили
на турскитѣ караули, и воденицата на дѣдо Нача Дойновъ, при
Чавдарови, която имъ е била потрѣбна за брашно, и циганскитѣ
кѫщи. Всѣки ходѣше и плачеше надъ пепелищата, върху които
бѣше израстналъ буенъ пелинъ, изъ който се криеха подивѣлитѣ котки. Всичко бѣше запустѣло, като че ли тукъ не сѫ
живѣли прѣди хора. Ако да не седѣха оградитѣ на дворищата
и тукъ тамъ по нѣкое неизгорѣло овощно дърво, човѣкъ мѫчно
можеше да си намѣри двора на бившата кѫща, ключоветѣ на
които нѣкои наивни хорица още носѣха съ себе си, като имъ
се не хващаше вѣра, че цѣлъ единъ градъ може до изгори.

Завърнахме се и ние разочаровани.

Всички бѣха тѫжни, всички плачеха: едни за имотъ, други
за покѫщнина и добитъка си, а най-много за убититѣ и измрѣлитѣ, като нареждаха, колко души сѫ излѣзли отъ една
кѫща, а сега колко се завръщатъ и какъ намиратъ всичко на
прахъ и пепель. Надойдоха майстори отъ Македония, и се започна застрояването. Въ продължение на 4 мѣсеца Калоферъ
се застрои и заприлича пакъ на градъ, но не като стария, съ
красиви здания, училища, черкви, монастири, читалище и пр.

При бѣгството си Калофера оставихме съ 1308 кѫщи,
250 дюгеня, 200 чаракчийници за гайтанъ и воденици, 1400
отлукани и обори, 3 хубави и добрѣ уредени черкови: св. Архангелъ, св. Богородица и св. Атанасъ, който е подражение на
Балъклийската цариградска черкова, два параклиса, три дѣвически монастиря съ черковитѣ и единъ мѫжки монастирь съ
[illegible]ета Богородица вънъ отъ града.

[illegible]връщането ни, отъ черковитѣ бѣха останали само
[illegible]ито, макаръ и бомбардирани отъ турцитѣ, не могли
[illegible]рятъ. Нѣколцина турци отишли да събарятъ мря-

морното тепло на олтаря на св. Атанаса. Единъ се качилъ да чупи мрямора отгорѣ, но се подлъзналъ и падналъ, като извикалъ: «Качинѫзъ, динкардашларъ, Аллахъ да каилъ олмазъ»! и по тоя начинъ останалъ олтаръ̀тъ не покѫтнатъ.

Въ Калоферъ сѫ били избити мѫже, жени и дѣца около 630 души, между тѣхъ е имало и много стари, които не могли да бѣгатъ. А отъ разни болести, прѣзъ бѣгството до завръщането ни сѫ умрѣли повече отъ 1100 души. Само отъ нашата кѫща имаше умрѣли и убити 6 души.

Слѣдъ като се установихме вече на постоянно мѣстожителство и всичко почна да върви до нѣйдѣ въ редъ, женитѣ рѣшиха да стане прѣселение и на мъртвитѣ: и тѣ да се прибератъ въ Калоферъ отъ околнитѣ ближни села, което и стана. По̀-богатитѣ откупиха на хора да извършатъ разкопаването и прѣнасянето, а по̀-сиромаситѣ, отъ които повечето бѣха жени вдовици, сами извършиха тая работа. Почна се разкопването. Кѫдѣто бѣше сухо мѣстото, тѣлото скоро се разложило и само кости останали, но, кѫдѣто бѣше мокро, тѣлата стояха цѣли като вмряморени. Сега трѣбваше или на ново да ги заравятъ, или, тъй както сѫ, да ги отнесатъ. Прѣдпочетоха послѣдното. Извадиха ги, омиха ги и въ чували и торби ги прѣнесоха въ Калоферъ съ месото заедно и слѣдъ опѣването имъ наново ги погребаха.

Слѣдъ туй послѣдно прѣселение и мъртви, и живи се успокоиха . . .

30 юний, 1907 г.
с. Бояна (Софийско).

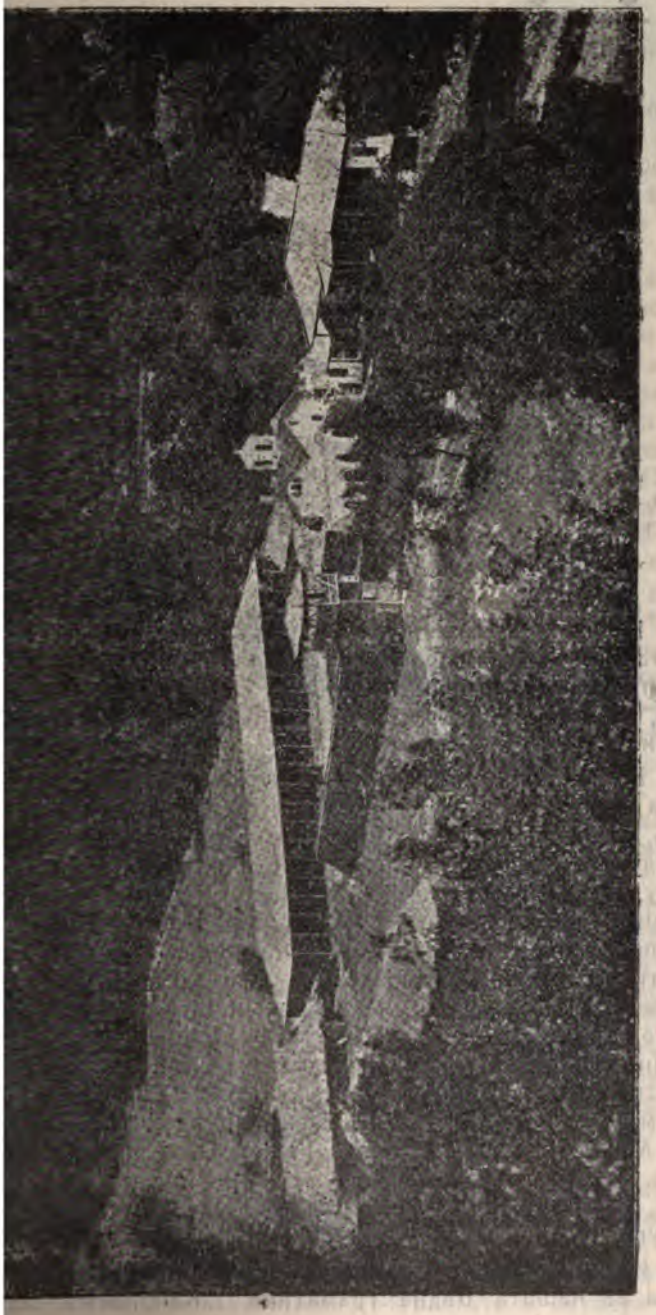

Калоферскиятъ мѫжки монастиръ прѣзъ 1888 г.

* * *

Спомени.

Носятъ ни врѣмената!...

Единъ день хрумна ми да напиша туй....

То не е ни биография, ни мемуари. Туй сѫ бѣгли спомени, безъ и най-малка претенция, отъ едно щастливо дѣтинство....

* * *

Всички възрастни калоферци помнятъ още дѣда Нача. Въ такива малки градовци, като Калоферъ, хората сѫ на пръсти прѣчетени и познати. Дойде ли отвънъ нѣкое странно лице, то стане прѣдметъ на най-разни приказки и коментарии.

Въ нашия Калоферъ — както и вредъ изъ майка България — старитѣ хора почетваха съ титлата *дѣдо:* дѣдо Петъръ, дѣдо Матю, дѣдо Трифонъ, дѣдо Начо.... Чорбаджиитѣ титулуваха — а ла турка — съ сѹфикса *оолу:* Симоолу, Чонкоолу, Дочоолу,... имаше и такива: Стайко Пенинъ, Драганъ Чонинъ, Стойко Генинъ, Стойчо Мариинъ, Христю Стойнинъ, Най-послѣ, най-послѣ, имаше и оргинални прозвища, съ които нашитѣ граждани и гражданки бѣха кръстили съвсѣмъ безцеремонно нѣкои наши честни и почетни хора. Моля ви се вижте имена, вижте чудо: Стефанъ Еклемето, Станчо Козата, Стойно Пръчътъ, Мито Баджакътъ, Славъ Калѫчътъ. Петко Сплесканиятъ, Петко Апикътъ, Петко Тъпчилещата, Иванъ Зилямътъ, Пенчо Мъглата, Иванъ Фундата, Христю Сладкиятъ, Минко Фудулътъ, Черни Генко, Бѣли Йото,... или; Болни Петю, Мѫдри Бенчо, Баралея, Иванъ Чореятъ, Минко Рамбакътъ, Ръждива Минковица, Голѣма Гана,.. *etceteraaa!*... Имаше и други прозвища, ала тѣ въ печатъ не излизатъ....

Идѣте сега и издиряйте закони и правила за фамилиярни имена въ нашата бѣдна граматика.... Капризенъ народъ сме и — толкова!

I.

Скицирамъ повърхно типъ оложенъ, кристализиранъ, отъ 1875—1877 г. Дѣдо Начо имаше, най-много, 70 години. Както виждате, — въ есеньта на живота. Не казвамъ: въ зимата, защото, сигурно, ако не бѣше убитъ, то, ако и да не достигнѣше годинитѣ на дѣда Матусала, все щѣше да достигне стотината. Зеръ, никой отъ насъ нѣма да отлети на небето живъ като пророкъ Илия съ огнената колесница, или да се възнесе като Христа.

Дѣдо Начо имаше ръстъ срѣденъ и въздебелъ. Напълно бѣ спазилъ силитѣ си и веселия духъ. Старостьта, вмѣсто да умалява енергията му, сѣкашъ, я усиляше. Макаръ и вече прѣкаралъ, лицето му бѣше червендалесто, бодро, весело, приятно. Денѣ, нощѣ, лѣтѣ, зимѣ — туй здраво, калѐно тѣло незнаеше умора. Сѣкашъ, работата му принасяше прѣсни сили, по-голѣма веселость и отмахваше отъ челото му по една бръчка. Щастлива старость! Дѣдо Начо бѣ якъ, здравъ. Просто да му завидишъ. Па и малко болести бѣ прѣкаралъ въ живота си. Многажди съмъ се мжчилъ да си обясня туй, и все съмъ оставалъ въ недоумѣние. Може би, туй е слѣдствие, първо, отъ наслѣдствено добро здравие и, второ, на животъ дѣятеленъ, добросъвѣстенъ, спокоенъ, облегнатъ на твърда вѣра въ Бога, като о единъ здравъ стълбъ. — Тукъ-тамъ по лицето и странитѣ му неумолимото врѣме бѣ начертало нѣколко успоредни бразди, отъ разна дължина, дълбочина, посока и взаимно положение — които правѣха образа по-опрѣдѣленъ, лесенъ за рисуване. Сжщото туй фатално врѣме бѣ придало на косата и мустакитѣ му сиво-пепелявъ цвѣтъ. Отъ странитѣ и подъ брадата си имаше малка гушка — знакъ на охолность и отличителна чърта на хора чорбаджии, макаръ че дѣдо Начо никога не бѣ минувалъ за такъвъ, та и самъ не искаше; той се дръжеше нѣкакъ на страна. Всичкитѣ му 32 зжба, здрави и бѣли като бисеръ, се мждрѣха въ най-правиленъ редъ подъ остриганитѣ му мустаци и въздебелитѣ и червени, като божуръ бърни. Навръхъ главата му бѣше — както казватъ по насъ — изгрѣла мѣсечината, защото оттамъ бѣха отлетѣли всички косми. Туй най-личеше кога дѣдо Начо острижеше, по обичая си, накжсо косата. Той обичаше чистотата. »Старо за почить, младо за хубость« казваше той — Самo напослѣдъкъ бѣ почнало да го понаболѣва въ колената — ревматизъмъ, прѣдполагамъ.

Всѣка сжбота вечерь, слѣдъ като прѣнесе сергията си отъ пазаря и свърши всички други работи — той ще се обръсне. Страшенъ *омурджия* ставаше тогава. »Стоплете вода, дайте лехеня, дайте стола, пешкиря, огледалото... дайте, дайте«... крѣщѣше той. Послѣ изпжди дѣчурлигата и затвори вра- защото по цѣлата стая е разпръснато всичко —

* * *

Спомени.

Носятъ ни врѣмената!...

Единъ день хрумна ми да напиша туй....

То не е ни биография, ни мемуари. Туй сж бѣгли спомени, безъ и най-малка претенция, отъ едно щастливо дѣтинство....

* * *

Всички възрастни калоферци помнятъ още дѣда Нача. Въ такива малки градовци, като Калоферъ, хората сж на пръсти прѣчетени и познати. Дойде ли отвънъ нѣкое странно лице, то стане прѣдметъ на най-разни приказки и коментарии.

Въ нашия Калоферъ — както и вредъ изъ майка България — старитѣ хора почетваха съ титлата *дѣдо:* дѣдо Петъръ, дѣдо Матю, дѣдо Трифонъ, дѣдо Начо.... Чорбаджиитѣ титулуваха — а ла турка — съ сúфикса *оолу:* Симоолу, Чонкоолу, Дочоолу,... имаше и такива: Стайко Пенинъ, Драганъ Чонинъ, Стойко Генинъ, Стойчо Мариинъ, Христю Стойнинъ, Най-послѣ, най-послѣ, имаше и оргинални прозвища, съ които нашитѣ граждани и гражданки бѣха кръстили съвсѣмъ безцеремонно нѣкои наши честни и почетни хора. Моля ви се вижте имена, вижте чудо: Стефанъ Еклемето, Станчо Козата, Стойно Пръчътъ, Мито Баджакътъ, Славъ Калжчътъ. Петко Сплесканиятъ, Петко Апикътъ, Петко Тъпчилещата, Иванъ Зилямътъ, Пенчо Мъглата, Иванъ Фундата, Христю Сладкиятъ, Минко Фудулътъ, Черни Генко, Бѣли Йото,... или; Болни Петю, Мждри Бенчо, Баралея, Иванъ Чореятъ, Минко Рамбакътъ, Ръждива Минковица, Голѣма Гана,.. *etceteraaa!*... Имаше и други прозвища, ала тѣ въ печатъ не излизатъ....

Идéте сега и издиряйте закони и правила за фамилиярни имена въ нашата бѣдна граматика.... Капризенъ народъ сме и — толкова!

I.

Скицирамъ повърхно типъ оложенъ, кристализиранъ, отъ 1875—1877 г. Дѣдо Начо имаше, най-много, 70 години. Както виждате, — въ есеньта на живота. Не казвамъ: въ зимата, защото, сигурно, ако не бѣше убитъ, то, ако и да не достигнѣше годинитѣ на дѣда Матусала, все щѣше да достигне стотината. Зеръ, никой отъ насъ нѣма да отлети на небето живъ като пророкъ Илия съ огнената колесница, или да се възнесе като Христа.

Дѣдо Начо имаше ръстъ срѣденъ и въздебелъ. Напълно бѣ спазилъ силитѣ си и веселия духъ. Старостьта, вмѣсто да умалява енергията му, сѣкашъ, я усиляше. Макаръ и вече прѣкаралъ, лицето му бѣше червендалесто, бодро, весело, приятно. Денѣ, нощѣ, лѣтѣ, зимѣ — туй здраво, калѐно тѣло незнаеше умора. Сѣкашъ, работата му принасяше прѣсни сили, по-голѣма веселость и отмахваше отъ челото му по една бръчка. Щастлива старость! Дѣдо Начо бѣ якъ, здравъ. Просто да му завидишъ. Па и малко болести бѣ прѣкаралъ въ живота си. Многажди съмъ се мжчилъ да си обясня туй, и все съмъ оставалъ въ недоумѣние. Може би, туй е слѣдствие, първо, отъ наслѣдствено добро здравие и, второ, на животъ дѣятеленъ, добросъвѣстенъ, спокоенъ, облегнатъ на твърда вѣра въ Бога, като о единъ здравъ стълбъ. — Тукъ-тамъ по лицето и странитѣ му неумолимото врѣме бѣ начертало нѣколко успоредни бразди, отъ разна дължина, дълбочина, посока и взаимно положение — които правѣха образа по-опрѣдѣленъ, лесенъ за рисуване. Сжщото туй фатално врѣме бѣ придало на косата и мустакитѣ му сиво-пепелявъ цвѣтъ. Отъ странитѣ и подъ брадата си имаше малка гушка — знакъ на охолность и отличителна чърта на хора чорбаджии, макаръ че дѣдо Начо никога не бѣ минувалъ за такъвъ, та и самъ не искаше; той се дръжеше нѣкакъ на страна. Всичкитѣ му 32 зжба, здрави и бѣли като бисеръ, се мждрѣха въ най-правиленъ редъ подъ остриганитѣ му мустаци и въздебелитѣ и червени, като божуръ бърни. Навръхъ главата му бѣше — както казватъ по насъ — изгрѣла мѣсечината, защото оттамъ бѣха отлетѣли всички космi. Туй най-личеше кога дѣдо Начо острижеше, по обичая си, накжсо косата. Той обичаше чистотата. »Старо за почить, младо за хубость« казваше той — Само напослѣдъкъ бѣ почнало да го понаболѣва въ колената — ревматизъмъ, прѣдполагамъ.

Всѣка сжбота вечерь, слѣдъ като прѣнесе сергията си отъ пазаря и свърши всички други работи — той ще се обръсне. Страшенъ *омурджия* ставаше тогава. »Стоплете вода, дайте лехеня, дайте стола, пешкиря, огледалото... дайте, дайте«... — крѣщѣше той. Послѣ изпжди дѣчурлигата и затвори вратата, — защото по цѣлата стая е разпръснато всичко —

извади изъ санджка и разгъне една кърпа. Въ нея грижливо пазѣше едно староврѣмско изтъркано мешинено джузданче съ 99 прѣградки подобно на ширденъ — въ него седѣха бръсначитѣ — и каишътъ — точило. Сега дѣдо Начо опита бръсначитѣ или ги наточи, опита водата въ лехеня, закачи огледалото на стѣната или на прозореца, натърка се съ гиритски сапунъ, курдише се на столчето и сериозно се захване на работа.

Туй огледало имаше потайно минало. Никой не помнѣше, откога е тукъ тоя луксъ — освѣнъ, може би, дѣда Нача, но смѣешъ ли да го попиташъ? Може би, то му бѣ останало наслѣдство отъ майка. То бѣше отъ стара мода, сигурно отъ врѣмето на султанъ Махмуда, или отъ първитѣ огледала, които сж посѣтили варварската империя на османлиитѣ. При внимателно разглеждане, не можехте да му не дадете половина вѣкъ. То имаше доста значителни размѣри. Но въ какво окаяно положение се намираше тоя прѣдметъ, до който се допитватъ млади и стари, хубави и грозни, учени и прости — моми, момци, жени и мжже! Непризнателно човѣчество! Дъскитѣ на рамкитѣ му бѣха изтрити и напукани и, самò ако внимателно се взрешъ, ще видишъ, че *во врѣмя оно* сж били покрити съ нѣкаква си кафява боя и варакъ, на вълни́: нарочно или по невѣжество — за туй историята мълчи. Тѣ бѣха съвсѣмъ разклатени, та рамката отъ правожгълникъ бѣ се трансформирала на нѣкакъвъ си трапецъ, — макаръ че до сега многажди върху тѣхъ бѣ изсипванъ значителна доза топълъ туткалъ като *укрѣпляюще* срѣдство. Слѣдъ врѣме бѣ намѣренъ по-ефикасенъ лѣкъ, но вече не физиологически, а — механически: яки връви притискаха четиретѣ страни на рамката, както корсетътъ — женското тѣло (па понѣкога и мжжкото: познавамъ единъ марсовъ синъ, единъ Адонисъ, Нарцисъ, който сжщо туряше тѣлото си въ туй менгеме, самò за хатжра на красния полъ) — и я принуждаваха да пази поне своята трапезоидна форма. Да описвамъ ли подробно и капризната амалгама? Тукъ-тамъ тя бѣ изпадала, та огледалото приличаше на картата на нѣвгашна Европа въ геологията на Чарлсъ Ляйеля. Стъклото му пъкъ бѣ намѣста тъй изметнато, че въ него виждамъ не свое лице, а — на нѣкой песоглавецъ съ очи на циклопъ. Въ срѣдата на горния ржбъ бѣ прилѣпена за гарнитура дъсчица и въ нея прѣзъ стъкло се показваше едно цвѣте отъ платъ. То не приличаше на никое цвѣте отъ разнитѣ фамилии на Линеевата наука, но нека го наречемъ . . . какъ искате? . . . триндафилъ! Туй огледало — едничко вкжщи — стоеше скрито въ сандъка, и само въ сжбота вечерь и срѣщу голѣмъ праздникъ виждаше за малко хубавия Божи свѣтъ.

И тъй, дѣдо Начо почне да хлъзга бръснача по вълнообразната и обрасла съ косми повърхнина на лицето, гушата и къмъ врата: озжби се, навжси се, възвие глава нагорѣ, надолѣ,

налѣво, надесно и — обратно, поддигне едната буза, пусне я, хване другата, отвори уста и извади езикъ и го тоже възвие насамъ-натамъ, за да обръсне космитѣ въ жгъла на устнитѣ, остриже мустакитѣ и извади съ *чимбистра* космитѣ, които на и ло се подаваха изъ ушитѣ и ноздритѣ. Най-сетнѣ, слѣдъ ед нъ цѣлъ часъ, операцията е благополучно свършена. Ето че и чукне клепалото за вечерня. Ако прѣзъ туй врѣме го подири нѣкой за работа, дѣдо Начо изкрещи на домашнитѣ: «Нека почака 20—30 *такики!* . . .» Сега се почне обратна работа: дѣдо Начо най-внимателно снеме огледалото, набучи бръсначитѣ въ джузданчето и съ каиша—гладилото го обвие въ кърпата, па всичко скжта въ дъното на сандъка. Кога трѣбваше да си остриже косата, той прибѣгваше до чужда помощь — туй извършваше най-голѣмата му дъщеря.

Задѣто дѣдо Начо се бръснѣше самъ, имаше, мисля, нѣколко причини: 1) Най-главната, не щѣше да даде 60 пари на дѣда Генча или на брата му дѣда Златя, или пъкъ на разкривения и беззжбия Григора; 2) дѣдо Начо въ кафене не стжпаше, защото не можеше да търпи тютюневия димъ, а у насъ тогава, па и сега още, Sallon à coiffur'итѣ и кафенетата съставятъ едно нераздѣлно цѣло: кафеджиятъ е и берберинъ, и обратно. И наистина, дѣдо Начо много мразѣше тютюна. Лесно подушваше миризмата. Като влизаше вкжщи, дѣто бачко понѣкога скришно попушваше, изведнажъ се задавяше, закашляше, почервеняваше, плюеше, крѣскаше, разтваряше врата и прозорци и въ яда си даваше такъвъ епитетъ на тютюна, щото би страшно възмутилъ всички пушачи. Той считаше пушенето за грѣшно. На гоститѣ удома рѣдко позволяваше да пушатъ, и то като разтворятъ врати и прозорци. Кога пъкъ самъ отиваше нѣкждѣ нагости, не влизаше въ стаята, дѣто пушатъ, или, ако въ негово присжтствие нѣкой запушеше, веднага си отиваше. Тютюнъ съ лули пушеха овчаритѣ, младата интелигенция — съ тънки цигарета, а чорбаджиитѣ — съ дълги украсени чабуци съ кехлибарево меме колкото кокоше яйце. У Хаджи Недѣлчеви, Караминкови, Бракалови и другадѣ такива чабуци стоеха и за накитъ наредени на стѣната въ гостната стая въ хоризонтално успоредно положение. По кафенетата имаше и наргилета. Кафето се поднасяше въ чаши безъ дръжки и турени въ зарове, които у богатитѣ кжщи бѣха сребърни.— Дѣдо Начо си бръснѣше брадата и доста накъсо си рѣжеше мустакитѣ. Той правѣше това не отъ нѣкой страхъ на агата или на забтиитѣ, а—за почить. Тъй правѣха всинца почтени старци: Хаджи Петъръ. Старъ Петко, Хаджи Паро, . . . Еднажъ бърбрицата Тана Тонкина срѣщнала тоя послѣдния всрѣдъ пазаря, до Радуловата фурна, тъкмо слѣдъ като си билъ направилъ тоалета — и слѣдъ като изсипала върху му купъ сжществителни и прилагателни имена, повече въ звателенъ падежъ, глаголи отъ разни залози, видове и спрежения и междуметия—

тя свършила тъй: «Замязалъ си на облизанъ котаракъ! . . .» Тя била прѣдизвикана; белигарантитѣ си хвърлили единъ другиму ржкавица и ватерлооското сражение се почнало безъ никаква армистия. — У насъ не бѣше на мода да носятъ старцитѣ бради. Турцитѣ го правѣха. По онуй врѣме бѣха почнали да се мѣркатъ млади, които се учеха въ странство, съ малки черни брадлета и баки. Ако и турцитѣ да гледаха съ лошо око дългитѣ гяурски мустаки, пакъ Кара-Колю, Дели-Маринътъ и др. не искаха и да знаятъ за туй. Дълги *ястжклии* мустаци размѣтаха демонстративно и нѣкои стамболски абаджии, но тѣ пакъ свободно си отиваха въ Стамбулъ да разгъватъ аби, шаяци и гайтани — и противъ киселия *суратъ* и заканвания на агата, че ще ги обѣси на тѣхъ. Агата много мразѣше голѣми мустаци у гяуритѣ. Кога за прьвъ пжть видѣ такива у единъ калоферецъ, въздъхна издълбоко: дебелиятъ му и широкъ коремъ се наду като за дране овенъ, та изопна като балонъ панталонитѣ и джилетката на поевропейчения турчинъ и изъ гърлото му избухна шумъ като изъ кратера на Везувий и спадна изведнажъ като голѣмото духало на Иванъ калайджията.

II.

Дѣдо Начо се обличаше, както всинца наши почтени и пò-първи старци.

Всѣки носѣше фесъ — освѣнъ орачитѣ, копачитѣ, овчаритѣ, които турцитѣ считаха за проста изгубена рая. Най-*назикъ* фесчета *азизие*, алени и калжплии, носѣха надошлитѣ си отъ цариградското военно медицинско училище: Иванъ Калчевъ, Лазаръ и Константинъ Н. Дагорови, Константинъ Н. Брадински, Симо Хр. Тошковъ и др. Особнитѣ имъ копринени пискюлчета, обѣсени на дълга връва, се залюляваха и отъ най-малко подвижване като Галилеевото махало, като *треперушки*. Едно-врѣме единъ отъ братия В. Шопови си дойде отъ Влашко съ цилиндъръ на глава. Туй причинѝ голѣма сансация отъ единия края на градеца до другия. Всѣки заприказа и се зачуди, какво е туй. Чакъ отъ Брусювъ-брѣгъ, Сийрята и Керинъ-рътъ припнаха дѣца и жени съ хурки, да видятъ чудо; дори го вардѣха на вратнята, кога ще излѣзе. Тия устати жени и дѣца му извадиха прѣкора *Кутелътъ*. „*Кутелътъ* иде, *кутелътъ* минува, *кутелътъ* бѣше на пазаря, въ черкова» и пр. — се чуваше сàмо. Изъ пжтя пъкъ дѣчурлигата търчеха подирѣ му като слѣдъ мечка. Видѣ се въ чудо човѣкътъ! Ами пъкъ защо му е толкова притрѣбвало да носи въ Калоферъ цил дъръ . . . . . По насъ кутелъ казватъ на чотурата. Турц гледаха надмѣнно и недовѣрчиво всѣка друга каква и д шапка. Еднажъ идѣше отъ Казанлъкъ въ Калоферъ нѣкоі

паша. Между изкаранитѣ посрѣщачи при Орѣхчето се случи и Генко Странски, тогава още ученикъ въ Букурещкото медицинско училище, съ скромна бѣла сламена паралия на глава. Щомъ пристигна тукъ агата, изхока ядно Генка и му заповѣда̀, още въ минутата да хвърли паларията и да тури на глава нѣщо по̀-човѣшко, сир. фесъ. — А кѫдѣ пъкъ тогава да тури почтенъ човѣкъ шапка?!..... Самитѣ наши ще го осмѣятъ, агата и забтиитѣ ще го обругаятъ. Ихтибаръ, благоволение — всичко пропада! Остави туй, ами властьта ще те земе на око и ще те слѣди. . . .

Шапки носѣха — но за малко! — нѣкои калоферци, търговци по Сърбия, Влашко и Русия, и то — астрахански, на върха подгънати, а понѣкога пъкъ съ демонстративно издигната остро дъно. Иванъ Генковъ, слѣдъ като продадѣше докаранитѣ изъ Сърбия свини, или Димитъръ Ко̀шната — дунавскитѣ солени шарани и сомове, хвърляха шапкитѣ въ долапа и нахлузваха червения фесъ; тогава и страститѣ умирени, и модата удовлетворена. А тѣ бѣха почтени и благонадеждни граждани, съ жени, дѣца. Пази Боже нѣкой младежъ — отъ новитѣ — да се мѣрне съ шапка въ Калоферъ! Поддигаше се цѣлъ източенъ въпросъ въ конака. А имаше и такива: скитаха, неизвѣстно гдѣ, цѣло лѣто и къмъ зимата се присламчеха късно нѣкоя вечерь въ Калоферъ, да се оператъ и избръснатъ, та да заприличатъ на честни хора. Щомъ нѣкои отъ тия дръзки, неканени и неблагонадеждни за турцитѣ гости се мѣрнѣха изъ улицитѣ и туй отиваше до ушитѣ на агата, ще се почне таенъ полицейски надзоръ: въ коя кръчма най-вече ходи гостътъ, вечерь късно ли се връща, съ кого се сбира, какво и какъ говори, какви пари харчи, какъ изгледва забтиитѣ и пр. и пр. Ако отъ всичко туй нищо не излѣзе, агата ще повика госта въ конака, ще го изгледа отъ глава до пети съ неговитѣ: дрехи, обуща, физиономия, очи, мустаки, рѫцѣ; ще го разпита присторено-любезно за тескере, дѣ е билъ досега и какво е вършилъ, има ли жена, дѣца и ще му напомни, че е срамота, за дѣто до сега, такъвъ *разжлия* човѣкъ, не си е платилъ царския данъкъ, ами се прѣнася отъ страница на страница въ кабзамалския тефтеръ и е доста нарасълъ; сетнѣ ще му изсипе — безъ нѣкой да му ги иска — купъ бащински съвѣти. Най-сетнѣ всичко се свръшва съ туй, че гостътъ, или баща му, или пъкъ роднинитѣ му изпратятъ на агата ока кафе и 2-3 оки шекеръ, и слѣдъ 1-2 дена оглашениятъ гостъ се разхожда вечъ свободно изъ улицитѣ съ новъ аленъ фесъ, като турско ефенди изъ пловдивския конакъ, и сега всѣки говори съ него. Ни лукъ ялъ, ни на лукъ мирисалъ. Но, ако гостътъ имаше *пашапортъ* и не знаеше турски, *барашжкътъ* мѫчно ставаше: агата го сматряше за *Блуденъ синъ*, опасенъ врагъ, сипѣше върху му безъ четъ турски псувни и почваше съ всички сили и срѣдства да го прѣслѣдва.

И тъй, казахъ, дѣдо Начо носѣше фесъ. По́-прѣди той носѣлъ шапка, но слѣдъ като спечелилъ нѣкоя и друга пара, оженилъ се, добилъ челядь, оженилъ двѣ дъщери за добри зетюве търговци, слѣдъ като ставалъ вечъ дважди епитропъ на черкова св. Атанасъ, придобилъ нови имущества и направилъ нова кѫща — съ една рѣчь, като се поиздигналъ въ обществото, — той, волею-неволею, трѣбвало *непрѣмѣнно* да се помири съ фаталната нужда на модата, или на приличието, и да тури фесъ. Та бива ли такъвъ човѣкъ още да носи шапка?!... Срамно!... Многажди и зетюви, па и роднини, и чорбаджии му загатвали да промѣни шапката съ фесъ; и самъ агата му намекналъ за туй еднажъ-дважъ, но дѣдо Начо оставалъ глухъ и твърдъ като камъкъ противъ всички загадки, съвѣти и дори заповѣди, отъ когото тѣ и да идѣли. Мисля, че туй е правѣлъ отъ икономия и отъ старешки капризъ. Да се принуди тоя упоритъ старецъ не било възможно; оставало да се придума, или пъкъ да се намѣри друго нѣкое срѣдство. Мислили, мислили дълго врѣме своитѣ, но не могли да рѣшатъ тоя по́-трънливъ отъ Източния въпросъ. Най-сетнѣ врѣмето само́ развързало Гордевия вѫзелъ. Та малко ли други въпроси то рѣшава? Наближилъ Узунджовскиятъ панаиръ. Като изъ невидѣно изпѫкнала тая идея: зетьтъ бачо Стойчо да донесе отъ панаиря армаганъ на дѣда си фесъ. Намислено и извършено. Бачо Стойчо отишълъ на панаиря и се върналъ благополучно. Една сутринь, едно 10-12 годишно момиченце, чернооко, бѣлолико и съ кѫса басмяна рокличка донесло у дѣдови си обивити въ червенъ липискански пошъ армаганъ: едно джузданче, ушито съ камилска вълна, чифтъ червени кѫтѫри, *бечка* кърпа, ока кестени и обвитъ въ тънка книга единъ хубавъ червенъ фесъ, заедно съ копринен пискюлъ прѣкаранъ прѣзъ пѫпката. Обикновено, фесоветѣ се продаваха безъ пискюлъ, но бачо Стойчо направилъ туй едно отъ уважение и, друго — най-главно! — гледалъ да се избѣгне и най-малкия претекстъ за отказъ на дѣда Нача. Планътъ пакъ би пропадналъ. Ако и сега се не сполучело, — другожъ вечъ и не могло. Туй било послѣдното срѣдство. Споредъ даденитѣ му инструкции, момиченцето казало, кой армаганъ чий е, а тоя на дѣда Нача му го подало отъ ржка. Дѣдо Начо развилъ книгата, видѣлъ феса, намръщилъ се малко и мълчаливо го свилъ пакъ въ книгата.... Баба Начовица, която била единъ отъ главнитѣ конспиратори, се прѣструвала, че нищо не знае и не вижда и прѣкарвала прѣзъ ума си все разни лоши нѣща, са́мо и само да не се засмѣе и да угади нѣщо подозрителниятъ у́ съпругъ. Той щѣлъ да ѝ начете купъ лоши думи. Отъ тоя часъ въ неговата глава се почнала голѣма борба. Нѣмало вечъ какво да кръшка, пакъ можелъ е и зетьтъ да се докачи. Дѣдо Начо билъ майсторски хванатъ въ капаня. Изминали се 30—35 дена. Никой дума не продумвалъ за това. Кой смѣе?!... Навръхъ

ѣдо Начо станалъ по́-рано отъ обикновеното, облѣкълъ се, творилъ добрѣ вратата, да не влѣзе нѣкой, извадилъ феса ъ сандъка, развилъ цигаревата книга, разгъналъ го, погла-илъ го съ ржка, помислилъ колко ли струва, па го турилъ глава, огледалъ се въ огледалото, направилъ 2-3 нерѣши-елни крачки изъ стаята, напрѣдъ-назадъ, огледалъ се още днажъ, бързо отворилъ вратата и излѣзълъ на двора. Като шълъ до вратнята, дѣдо Начо се повърналъ назадъ, ужъ за-равилъ кесията си. Най-послѣ излѣзълъ!... Рубиконъ билъ натъ! Благоразумието надвило. Дяволитата и прѣдобра баба ачовица наблюдавала внимателно прѣзъ една джга на дру-та врата всичкитѣ перепетии на тая вжтрѣшна борба. Тя, волна, изпратила отдалечъ съпруга. На едно почтено разстоя-ие отъ черковнитѣ врата дѣдо Начо си свалилъ феса и го ушналъ въ пазвата. Въ черкова имало още малцина. Слѣдъ пуска той бързо излѣзълъ и веднага оттърчалъ у тѣхъ си. ьй се свършило всичко. Прѣзъ деня надвечеръ дѣдо Начо се ърналъ тукъ-тамъ изъ пжтя. Видѣли го съсѣди и други, спо-едали се, позасмѣли се и нѣщо си продумали помежду. Вѣстьта туй скоро се пръснала навредъ, но.... «всѣко чудо за идни»!

Въ дѣлнични дни дѣдо Начо пакъ си носѣлъ шапка, до-то на долния ú ржбъ се показала широка ивица отъ лиса жа и докогато фесътъ поувехтѣлъ да може да се носи всѣки нь. Шапката, както и другитѣ ù прѣдшественици, била хвър-на подъ лавицата, да послужи нѣкога кожата ú поне за ма-не. Туй не ще е било много отдавна, защото, помня, еднажъ, га бѣха развърляли домашнитѣ да трѣбятъ за Великдень — тогава, както и знаете, се разбута и най-затънтеното кюше жщи — и ние, дребни дечурлига тарашувахме изъ изпраз-еното отъ възглавници и шилтета — момичетата да дирятъ зни шарени кжсчета басма *за булкитѣ*, а момчетата разнищяме разни чорапи, за да плетемъ въ училището ржвици, топали и кесии и — подъ лавицата набутахме една пка. Тя бѣ нѣкакъ особна. Тя приличаше на калимавката дѣца Прокопия отъ мънастиря; бѣ дълбока, калжплия, отъ рна ягнешка кожа и вжтрѣ подплатена съ кожа и съ плат-но дъно, набрано въ срѣдата тъй, че оставаше отверстие вамъ да се проври пръстъ. Дебелото платно бѣ пожълтѣло ъ поть. Молцитѣ я бѣха ужасно съзобали. Като я търка-хме и разгледвахме съ любопитство, или пъкъ я туряхме на ава — отъ нея валѣше черенъ снѣгъ и по нея се явяваха нтури — и релефи — които напомняха западна Европа съ увналата въ океана Англия, съ Дания, Балтийско море и Скан-навския полуостровъ; на друга страна се виждаше Австралия дименова земя, Нова Каледония, Куковъ протокъ, Нова пр. и пр. — цѣла Полинезия! Иди се надѣй, тия ждатъ таквизъ вѣщи картографи и гравйори! Па и

тѣ — види се, по подражание на старитѣ — прѣдпочитать пергамента. Нѣщо лопчеше въ шапката. Нашето дѣтинско любопитство се възбуди. Оказаха се 2—3 чесъна бѣлъ лукъ, спардушени съвсѣмъ и обвити грижливо въ пожълтѣла вечъ едноврѣменна дебела книга. Едно врѣме, кога морила чумата, общото мнѣние прѣдписвало всѣки доноси у себе чесънъ като прѣдпазителнр срѣдство противъ тоя страшенъ бичъ. — Понѣкога подъ лавицата намирахме изъ праха и нѣкое мангърче и малки сребърни парици.

Дѣдо Начо имаше нѣколко феса, които туряше споредъ важностьта на днитѣ и обстоятелствата: най-хубавия, сгънатъ грижливо въ сандъка, туряше на Великдень, Коледа, Богоявление, . . . и кога се причасти, а въ дѣлникъ — фесъ съ оплѣсканъ ржбъ, отдавна изгубилъ първия си цвѣтъ и 2—3 пѫти прѣвапсванъ въ кѫрмѫзъ, кога баба Начовица вапсваше прежда за рокли, за чорапи или за други домашни потрѣби — ако по́рано тя не бѣ се одързостила да унищожи тайно тоя хамелеонъ, или да го мушне въ нѣкоя възглавница или въ най-затънтеното кюшѐ. Понѣкога фесътъ се потапяше въ *варзията* остала отъ великденскитѣ яйца. Често боята се не сполучваше, та фесътъ ставаше на петна, които напомняха тия на мѣсечината или на слънцето. Въ Калоферъ се бѣха появили калѫпи пиринчеви, нагорещявани, за формиране фесоветѣ, но туй правѣха *дели-канлиитѣ* млади контета и юношитѣ. Да тури старъ човѣкъ калѫпосанъ фесъ бѣше срамно! Но пакъ понѣкога вкѫщи службата на калѫпъ бѣ изпълнявала една обърната саксия. По́-прѣди имаше въ Калоферъ и дървени калѫпи. Пискюлитѣ — не ще и казване — дѣдо Начо си правѣше самъ. Въ сандъка му имаше топъ копринени конци, приличенъ на плъсть и по́-забърканъ отъ гръцкитѣ финанси. Тоя топъ неизчерпно удовлетворяваше всички нужди: отъ него дѣдо Начо и пискюли си правѣше, и въ мастилницата туряше, и алтѫни нанизваше, и чохенитѣ си шалвари и елеци кърпѣше, и . . . , и . . . Понѣкога не толкова оветхѣлъ пискюлъ се прѣнасяше на новъ фесъ. Ветхитѣ фесове се търкаляха единъ въ дулапа, другъ въ вулията при концитѣ и канджата, трети — подъ възглавницитѣ. Кога вечерьта си лѣгаше, дѣдо Начо туряше феса подъ главата си. Поради туй той често се забутваше изъ чергитѣ и алищата, кога сутриньта се дигнаха отъ леглото, та, за да се намѣри трѣбваше понѣкога да се прави тщателенъ обискъ изъ цѣлата кѫща, или да се разхвърлятъ много дрехи, а прѣзъ туй врѣме ядосаниятъ дѣдо Начо крещѣше. Както е извѣстно, фесътъ денѣ никога се не сваляше отъ глава. Кога дѣдо Начо имаше хрѣма, спѣше съ феса — съ най-ветхия, разбира се: на който годинитѣ надминаваха десеть. Види се, по подражание на турцитѣ, нѣкои наши чорбаджии носѣха подъ червения фесъ и другъ, бѣлъ, отъ платно, или изплетенъ отъ памучна пре[illegible] Обикновено, тия фе-

сове плетѣха забтиитѣ отъ конака и ги понѣкога подаряваха, но получаваха, разбира се, голѣмъ *бакшишъ*. Туй бѣха калоферски чорбаджии, устарѣли въ Цариградъ и другадѣ и се прибрали вечъ въ Калоферъ да прѣкаратъ послѣднитѣ дни отъ живота си. Въ черкова тѣ сваляха сѫмо червения фесъ и оставаха по бѣлия; нѣкои се изтѣгаха въ троноветѣ, гръмко кашлѣха и плюеха и прѣобръщаха седефената или кехлибарена броеница и, сѫмо кога се четѣше евангелие или ставаше *великий входъ*, тѣ се свличаха отъ троноветѣ и отъ нѣмай кѫдѣ си сваляха фесоветѣ. Право си казваше съсѣдката Кировица Лилова, че и прѣдъ Бога богатитѣ по́-напрѣдъ стоятъ, въ тронове съ фесоветѣ си; тия, които иматъ *борчъ*, го свалятъ отъ черковния прагъ, а сиромаситѣ — още въ черковния дворъ. — Дѣдо Начо не носѣше бѣлъ фесъ — той тъй мразѣше *агарянитѣ!* Червения свалѝ отъ вратата, тури го подъ мишница, отиде послѣ въ *своя* тронъ, духне и изтрие праха на дъската и тамъ го остави.

Дѣдо Начо обличаше антерия отъ виенска или дамаска аладжа (шамъ-аладжа), на черни и червени, или зелени успоредни ивици, обточена съ 1 или 2 реда *ипекликъ* (тънъкъ копиненъ гайтанъ) и надъ него зашити черни плетени *дюймета* на върха съ едно мъничко червено монисто. Зимѣ подъ антерията туряше и нѣкой по-ветхъ илекъ или още една такава антерия. Антерията се загръщаше и надъ нея дохождаше поясъ съ рѣсни на двата края и вапсанъ кѫрмѫзово — поясъ съ отворенъ цвѣтъ носѣха сѫмо турцитѣ. До гушата оставаше клинообразно деколтирано мѣсто, отъ което се подаваха побѣлѣлитѣ косми отъ гръдитѣ. Многажди баба Начовица бѣ кротко умолявала стопана си да загръща повечко антерията и да закопчава най-горнйото дюйме, зашото, иначе, е срамота на старъ човѣкъ и който минува за нѣщо, горѣ-долѣ; но той все си оставаше непрѣклоненъ: не можеше тъй да търпи. Между гънкитѣ на антерията се подаваше червена *сантрачлия* кърпа, голѣма да събере половина кабранъ жито и която изпълняваше безъ брой служби: и за носа, и за бохчалѫкъ и пр. До шията се издаваше яка́ отъ дебело *кинарлия* платно, домашно издѣлие. Краищата на тая яка́ бързо пожълтѣваха отъ поть, та баба Начовица трѣбваше винаги силно да се застѫпя, за да се промѣни ризата. Колосани ризи френски носѣха младежитѣ, нѣкои чорбаджийски дѣца и 2—3 чорбаджии. Надъ антерията дѣдо Начо носѣше кюрче. Сѫщо той имаше 2—3 кюрчета: най-хубавото — отъ тъмно-зехтиниева чоха, съ боази отъ поръ и подплатено съ хубави ягнешки кожи — носѣше на голѣмитѣ праздници, а другитѣ двѣ — въ дѣлнични и недѣлни дни; тѣ бѣха отъ домашенъ шаякъ, вапсанъ съ бакамъ, съ боази отъ черна ягнешка кожа и подплатени съ кожа сшита отъ кѫсове ягнешки, ярешки и котешки кожи, тъй че прѣдставяше мозайка, която напомняше кожата на зебра. Отъ

двата му горни кюрка единиятъ бѣше чоханъ, съ хубави боази и подплатенъ, а другиятъ — вълненъ. Дѣдо Начо носѣше шалвари отъ черенъ домашенъ шаякъ, изпреденъ тънко. Тѣ имаха много дипли и на долнята си часть — двѣ, обточени съ 1—2 реда гайтанъ отверстия, прѣзъ които се промушваха краката. Потури, отъ простъ дебелъ черенъ шаякъ туряше сѫмо, кога отиваше по кѫра. Потури носѣха овчаритѣ, говедаритѣ, чифчиитѣ—изобщо, долнята класа хора. Крачолитѣ имъ се закопчаваха чакъ до глезенитѣ на краката съ редъ телени жълти копчета. Въ Калоферъ се бѣха замѣркали и гръцки *каравани* отъ демикатонъ съ много дипли. Каравanитѣ имаха дълго — почти до земята, дъно, което при хода се мѣташе ту на една, ту на друга страна. На стопана имъ краката до колѣнѣтѣ оставаха вънъ, та той обуваше дълги бѣли чорапи, обикновено памучени. Каравани носѣха, напр., ганозлиятъ грькъ, дѣто продаваше на пазаря маслини, зехтинъ и сапунъ въ дюкяна на Минка Тонкинъ, зааралиятъ, и — Недко Хр. Касапски. Съсѣди разправяха, че лѣтѣ Недко, да се очува отъ бълхи и дървеници, които у тѣхъ изобилствуваха, спѣлъ на двора въ каравanитѣ. Една сутринь той се тъй завързалъ въ тѣхъ, щото отъ пѫтя се притекълъ Буснатътъ, който случайно минувалъ оттамъ, и го отвързалъ. Галаталийскитѣ калфи дохождаха съ други, нова-мода, потури: отъ хубавъ вълненъ платъ, тѣсни, съ много гънки и обтрупани съ много и скѫпи гайтани, обшити въ видъ на колела, кенета и други най-фантастични орнаменти и между тѣхъ тукъ тамъ кѫсчета отъ червена или зелена чоха, или кадифе. Съ туй тѣ омайваха момитѣ и открадваха сърдцата имъ! . . . У насъ се бѣха появили и панталони — пръвъ ги донесе учитель Ботю. Панталони носѣха по-ученичкитѣ младежи, нѣкои богаташки дѣца и нѣколко чорбаджии. Ако нѣкой старецъ би се *опналъ*, би станалъ за смѣхъ: изведнажъ щѣха да забъбрятъ хлѣвоуститѣ жени, че той иска да се подмладява, кога въ устата му не осталъ ни единъ зѫбъ. Обикновено, на нѣкой голѣмъ праздникъ ергенитѣ *се опваха* най-първо. Гражданинътъ пъкъ Никола Аврамовъ въ дѣлнични дни носѣше панталони, а въ праздникъ шалвари отъ хубава черна чоха — индопия и се опасваше съ скѫпъ пъстъръ копринен поясъ — дамаски. Та и, сѣкашъ, въ широкитѣ си дрехи чорбаджиитѣ изглеждаха по-прѣдставителни. Щомъ дѣдо Начо съблѣчеше най-хубавата си прѣмѣна, грижливо я изчеткаше, нагънѣше я по неразваленитѣ дипли и я спастряше въ сандъка. — Той носѣше чорапи, терлици и — зимѣ — лапчуни, отъ него ушити, и — калеври, калоферска направа. Стифали носѣха момцитѣ, а кундури — чорбаджиитѣ. По подражание на агата, и изобщо на турцитѣ, нѣкои чорбаджии, които боравѣха изъ конака, носѣха галоши: подъ стифалитѣ други обуща, които особно тракаха, кога стопанинътъ имъ вървѣше изъ пѫтя.

Строго казано, дѣдо Начо броеница не носѣше. Само въ празднични дни, кога идѣше въ черква или на гости, непрѣмѣнно носѣше една мъничка садефена; даже и да я е забравилъ, ще се върне отсрѣдъ пѫтя да я вземе. Безъ броеничка, като безъ ржка. Броеничката бѣ талисманъ противъ всѣко зло: тя напомняше религиознитѣ обязаности и ги подпомагаше. Безъ броеничка — като прѣподавательтъ математикъ безъ логаритмически таблици. Дѣдо Начо имаше и друга по̀-хубава броеница, сѫщо седефена, съ зърна колкото лѣщникъ, навръвена съ копринен конецъ, съ седефено кръсче и съ копринено черно пискюлче. Тя му бѣ божигробски армаганъ отъ приятеля и съсѣда хаджи Пàра. Тя излизаше отъ дъното на сандъка само дважди прѣзъ годината: на Великдень и на Коледа. Тя носѣше божигробския си конецъ, съ който най-първо е била навървена прѣди много години. Дѣдо Начо имаше и други 3—4, винаги окачени до иконостаса. Тѣ бѣха прости, съ зърна черни и по̀-малки, валчести или двойноконусни, направени отъ нѣкакъвъ маджунъ и навръвени съ простъ конецъ. Той имаше и друга една — каквито правѣха и носѣха калугеритѣ и калугеркитѣ: отъ черна или кафява прежда, съ зърна отъ клуповетѣ ѝ, па и самото кръстче отъ нея — и ги подаряваха на роднини и приятели. На дѣда Нача я бѣ подарила сродницата му монахиня Елисавета Банкова, която чудесно пѣеше въ черкова, особно на второ Възкресение. Тия броеници имаха по 40, 50, 80 и 100 зърна, седефени кръстчета и бѣха раздѣлени съ други по̀-голѣми, или бѣли, зърна на 3, 9, 12, 15, 30, 33 и 40 зърна. Туй мистическо раздѣление бѣ мнемотехнично срѣдство, за кога се правѣха метани сутринь и вечерь прѣзъ всички дни, а най-вече въ срѣда и петъкъ и — прѣзъ пости. Всѣки, малко-много запознатъ съ черковния редъ, знае, че прѣзъ божественитѣ служби — па и при най-обикновенитѣ молитви — трѣбва нѣкога да се каже три пѫти *Господи помилуй*, нѣкога — деветь, нѣкога — дванадесеть, а нѣкога — и четиредесеть; или пъкъ, особно прѣзъ пости, трѣбва да се направятъ метани: три, или деветь, дванадесеть, тридесеть, четиредесеть. А наизустъ не могатъ да се броятъ такива голѣми числа. За туй, ето какъ се постѫпваше: на всѣко *Господи помилуй* или на всѣка метана прѣхвърляшъ по едно зърно, докатъ подъ пръста ти дойде нѣкое голѣмо или пъкъ бѣло зърно. Отъ него ти вече познавашъ изказанитѣ Господи помилуй или извършенитѣ метани. Броеницитѣ се осветяваха въ черкова, и хората имъ отдаваха голѣмо значение. Щомъ дѣдо Начо вземѣше броеничката, винаги се прѣкръстяше, благоговѣйно издигаше очи къмъ небето и цѣлунѣше седефеното кръстче. Старци и особено бабички носѣха броенички закачени на пояса: баба Рада, баба Ганка, баба Мария и др. А кога човѣкъ умре, прикачваха броеничката на кръстосанитѣ му ржцѣ и туряха вощеницата. Нѣкои чорбаджии — и нѣкои младежи, по̀-рѣдко — носѣха

голѣми кехлибарени броеници, или другъ видъ, но туй бѣ за луксъ, а не — за религиозна нужда, и често — безъ кръстче. — Изъ иконостаситѣ и сандъка се търкаляха отъ разни други отдавна разсипани и изчезнали броеници зърна отъ разни обеми, форми, материялъ и бои. Съ тѣхъ се подпълняше нѣкоя броеница, кога се разсипѣше.

Дѣдо Начо не носѣше часовникъ, при все че часовници носѣха и почтени старци; нѣкои младежи пъкъ ги носѣха на провѣсенъ прѣзъ врата копринен или сребърен кордонъ. Нѣкога си дѣдо Начо носилъ, но закъсо, скжпъ часовникъ съ нѣколко концентрични капаци, които го обвивали, както пеленитѣ — дѣтето, и туренъ въ валчести и покрити съ черенъ мешинъ захлупци, голѣми колкото малко динче. Той трѣбвало да се държи съ цѣла шепа, а съ другата да се отваря горният похлупакъ. Тоя часовникъ оставилъ *аманетъ* срѣщу взети пари нѣкой турчинъ, кога отивалъ за Кржмската война. Турчинътъ се не върналъ, и часовникътъ осталъ. За *беля*, той се развалилъ. Поправялъ го еднажъ — дважъ попъ Кръстю, пращанъ билъ и въ Карлово — въ Калоферъ нѣмало специялистъ часовникарь — нищо не помогнало. Еднажъ въ Калоферъ дошълъ прочутъ часовникаръ настанилъ се въ единъ отъ дѣдовитѣ Начови дюкяни, които бѣха нѣколко на редъ, и, споредъ обичая, окачилъ 2—3 ветхи часовника за показъ и нѣкои инструменти. Изведнажъ се разчуло изъ цѣлъ Калоферъ за часовникаря, па и той билъ добрѣ облѣченъ, разговорливъ, симпатиченъ и съ малко брадле. Вгледвалъ се и въ момитѣ и си сучелъ тънкитѣ черни мустачки. Казвалъ се *Гологанчето*. Много стари, прашни, голѣми и малки часовници събралъ изъ цѣлъ Калоферъ за поправка. И дѣдо Начо далъ своя. Минало се десетина дена. Една сутринь часовникарницата не се отворила, дошълъ обѣдъ и заминалъ, дошла и вечерь — и дѣдо Начо и околнитѣ манифактураджии и граждани само погледвали нетърпѣливо да се тропне нѣщо въ дюкяна, или пъкъ отнѣкждѣ да изщукне *Гологанчето* — но нищо нѣмало. Помислили да не е отишълъ въ Карлово да си набави нѣкои *алати* (уреди), та рѣшили да почакатъ до утрѣ. Дошълъ и другиятъ день, но пакъ нищо нѣмало. Дюкеньтъ затворенъ добрѣ. Най-послѣ дѣдо Начо съобщава въ конака. Дотърчаватъ веднага заптии и разбиватъ вратата. Вжтрѣ що да видятъ? Пусто праздно! Дюкеньтъ като съ метла изметенъ. Гологанчето събралъ всички часовници и офейкалъ, кога спалъ Господь. Оттогава, ако сте го видѣли вие, и — дѣдо Начо толкова. Гологанчето оставилъ въ дюкяна само за спомень едни съвсѣмъ скжсани стифали и кирливи долни дрехи. Купъ анатеми, псувни и заканвания и клетви били изсипани върху бѣглеца, който билъ вече много далечъ. Отпослѣ задълго тоя дюкянъ се наричаше на името на прокопсания ша-
карь — дюкянътъ на Гологанчето. — Въ стая
имаше голѣмъ стѣненъ часовникъ, който би

нощѣ се чуваше у съсѣдитъ Колимайкови, и Неда, кога плачело дѣтето, чакала да бие часовникътъ, да узнае кое е врѣме. Освѣнъ тоя, имаше и другъ пакъ толъкъ, но разваленъ — и съ кукувица. Затънтено минало имаше той: никой, освѣнъ дѣдо Нача, не помнѣше, кога е кукала тая куковица. Може би — въ чумовото врѣме. Пролѣть дохождаше, *куковицитѣ се наяждаха съ букова шума*, закукваха, а тя — мълчи, се мълчи! Единътъ топузъ, синджиритѣ и нѣкои чаркове и бурми бѣха отдавна изгубени. Другиятъ топузъ се търкаляше подъ лавицата въ келеря и служеше за чукъ, когато теслата или чукалото отъ хавана не можеха да се намѣрятъ лесно. Цѣлиятъ часовникъ напомняше нѣкоя отъ тия запустѣли водениці, въ които както разправятъ народнитѣ приказки — живѣятъ вампири и караконжовци. Вѫтрѣ бѣ покритъ съ прахъ и по оси и зѫбести колелета паякъ кръвопиецъ бѣ напрѣчкалъ паяджини, по които висѣха безчетъ скелети на мухи и дървеници. Прѣднята страна на уцѣлѣлата кутия прѣдставяше нѣщо като циферблатъ, но съвсѣмъ изпопуканъ и тукъ-тамъ само остали наполовина цифри латински и арабски.

И въ тая си напрѣднала възрасть, дѣдо Начо не употрѣбяваше очила, както нѣкои старци. За шевъ, четене и писане— очитѣ му бѣха съвсѣмъ здрави. Ехъ, въ днешно врѣме колцина млади зелени още носятъ очила отъ слободия, за салтанатъ! Като гледашъ туй, не ти се иска да туришъ очила и за нужда!..

Най-сетнѣ, нека добавимъ и туй: дѣдо Начо носѣше златенъ пръстенъ — вѣнчалния, затуй бѣ много изтърканъ. Историята му и какви мили спомени будѣше у стопана тоя пръстенъ — нищо не знаемъ.

Дотукъ имаме вечъ контурата на дѣдо Начовия портретъ.

III.

Но — ако и малко късно — трѣбва вечъ да кажемъ нѣкои по̀-стари работи.

Още отъ малъкъ дѣдо Начо осталъ безъ баща и едничко чедо у майка. Тѣ живѣли въ една скромна кѫщица въ Сватовска махала. Помня я . . . Чедото поглъщало всичкитѣ грижи на майката. Тя — ако сѫдимъ по него и ако винаги чедата се мѣтатъ на родителитѣ — не е била проста жена. Както и всички тогавашни сиромашки дѣца, дѣдо Начо се училъ при извѣстнитѣ на калоферци даскалъ и даскалица дѣдо Гънчо и баба Гънчовица. Понѣкога, катъ станѣше дума за възпитание и образование, дѣдо Начо обичаше да разказва весели и куриозни епизоди изъ тоя си, ако и кратъкъ, животъ. Слѣдъ рсътъ на наустницата и на псалтиря билъ свършенъ.) могълъ свободно да чете и да пописва, научилъ ъ *ракамъ*: събирание и издаждание. Сега трѣбвало

да се подири нѣкакъвъ занаятъ, защото учението не хранѣло кжща, а пъкъ и баба Стойна не мечтаела — та и не могла!— да направи сина си калугеръ или попъ, а още по́-малко — даскалъ. Тя го дала бакалче у дѣда Недя Цанковъ сапунджиятъ. Раздѣлила се майката — вдовица съ едничкото си чадо, но нѣмала що да прави. Цѣли двѣ години слугувалъ дѣдо Начо безъ никакъвъ *хакъ*, — само занаятъ да учи. Въ началото на третята година на еснафския праздникъ *Три святители*, (30 януарий) патрони на бакалитѣ, еснафлиитѣ варили коливо, откупили бдѣние и литургия, въ които били споменати всинца умрѣли и живи протомайстори, майстори и калфи, а чирачетата — изобщо. Слѣдъ отпускъ на черкова въ една отъ келиитѣ на черквата св. Атанасия се събрали на *лонджа*, по обичая и закона, всички прѣдставители на бакалския еснафъ, хапнали отъ украсеното шекерлия коливо, пийнали по 1—2 ракийки, споменали умрѣлитѣ, благословили живитѣ съ дълго здравие и съ отъ занаятъ берекетъ, па отворили еснафскитѣ тефтери. Мнозина нови чирачета били записани, на по́-малко опрѣдѣлили *хакъ*, още по̀-малко произвели калфи и 2—3 такива — за майстори. Въ тая *промоция* дѣдо Начо билъ записанъ чираче съ годишенъ хакъ: единъ катъ нови дрехи, чифтъ калеври, въ недѣля за черкова да му се даватъ по 60 пари и всѣка сжбота вечерь да си спи у тѣхъ. И тогава не било тъй лесно да стане нѣкой майсторъ, па било и бакалинъ: трѣбвало да почне отъ най-долнйото стжпало и *piano, piano*, слѣдъ дълги години и като измине всички положения, да се изкачи най-горѣ въ еснафската лѣствица. Въ сжбота вечерь майсторътъ му давалъ още и по 10 пари, но дѣдо Начо всичко спастрялъ и занасялъ на майка си и тя го стегнато завързвала въ нѣколко вжзеля. За тая вечеря баба Стойна сготвѣла фасулева чорба, съ конь да диришъ изъ нея зърната, или друга по-разкошна госбица, па майка и синъ хапвали сладко, сладко и се разговаряли най-интимно за всичко чуто и видено прѣзъ изтеклата седмица. Двамата единъ къмъ другъ били яко привързани, тая вечерь я чакали съ нетърпѣние цѣли седемь дена. Дори и кжщата се засмѣвала. Слѣдъ вечеря майката попосквала сина, омивала му главата, па го съблачала. Той се търкулнѣлъ лѣтѣ на сайванта, а зимѣ — на хасжра или козяка до огнището, да спи като въ бащина кжща, а тя поогледвала дрехитѣ му да не е кондисалъ и въ тѣхъ гадъ, закръпвала ги и опирала на блѣщукането на огъня или на желѣзното миризливо кандило, въ което горѣлъ памученъ фитилъ потопенъ въ шарлаганъ или лой. Догдѣ съмне, дрехитѣ били вечъ сухи и чистички. Въ недѣля за обѣдъ дѣдо Начо трѣбвало да отиде у майстора си. Майка му винаги го изпращала далечъ отъ вратнята и съ овлажнѣли очи, повтаряла и потретяла съвѣтитѣ и съ пълно надежда оставала да чака сина до идущата сжбота вечерь. Отпослѣ дѣдо Начо станалъ калфа и слѣдъ врѣме — и само-

стоятеленъ бакалинъ майсторъ. Всинца го възхваляли. Опретналъ се сега той мѫжки, не знаялъ почивка и умора ни денѣ, ни нощѣ, ни лѣтѣ, ни зимѣ. Ходилъ пѣшъ и самъ до Еския, Ени-маале, Сливенъ и Караджазъ — за вино и грозде, а до Филибе — за бакалия. Понѣкога изпадвалъ въ рѫцѣ на разбойници турци, но все благополучно се отървавалъ. По едно врѣме баба Стойна му загатнала нѣщичко, отъ което най-първо се причервилъ, а послѣ се ухилилъ — за женидба. Избраното момиче било хрисимо, работно и отъ добъръ родъ. И туй станало. Всичко вървѣло добрѣ на дѣда Нача; малкото спечелилъ мѫчно, многото — лесно. Сдобилъ той пари и голѣмо имущество: ниви, ливади, гюлове, лозя, воденици, чаракчийници, много дюкени, яхна, керемидчийница, овци, кози, говеда, плюсъ една хубава изписана отвънъ двуетажна кѫща на главната улица за пазаря; сдобилъ синове, дъщери, внуци и правнуци, още — и честь и уважение отъ всинца почтени хора. Станалъ такъвъ, какъвто го сега виждаме.

Дѣдо Начо обичаше понѣкога да разправя за своитѣ нѣкогашни лутания, за своето минало. Та и кому ли не е приятно туй?... Центрътъ на разказитѣ съставляваше все баба Стойна. Много тачеше паметьта ѝ. Винаги — ама винаги! — като споменѣше името ѝ, той благоговѣйно прибавяше: »Богъ да я прости!«

IV.

Дѣдо Начо бѣше много набоженъ — пословиченъ бѣ станалъ за туй въ цѣлъ Калоферъ. По това има много да се каже. Какъ да опиша неговата твърда вѣра въ Бога?!... Помѫчете се само за мигъ да го разубѣдите отъ туй, и — вѣрвайте — че вашитѣ усилия ще се разбиятъ като пѣна о гранитна скала; той самъ ще ви накара да почувствувате силата на неговитѣ доводи, ще ви убѣди. Той вѣрваше, но — безразборно, слѣпешката, тъй че — дори и въ разни суевѣрия. Съ особно внимание слушаше той сиромаха дѣда Кръстя отъ Сватовска махала, който му разправяше, че еднажъ, като пасѣлъ овцитѣ прѣзъ нощьта срѣщу разпетия петъкъ, — чулъ небесното клепало. Дѣдо Начо особно почиташе овчаритѣ, като най-праведни: кога се родилъ Исусъ Христосъ, тѣ първи се удостоили да узнаятъ благата вѣсть. Дѣдо Кръстю бѣше правъ човѣкъ, не лъжеше. Отъ тоя день дѣдо Начо почна да го гледа съ друго око и дирѣше случай да приказва съ него. Понѣкога той му казваше: »Кръстйо, нà ти 2—3 гроша, нà ти една ока соль — ти си сиромахъ човѣхъ!... Ала ти си светия; блазѣ ти на душата, право въ рая ще отидешъ«!... — и го завистливо изгледваше.

У дома въ долния катъ, *въ кѫщата* и собата имаше — на източна страна, разбира се — по единъ окадѣнъ и поче-

рнѣлъ иконостасъ. Въ тѣхъ бѣха наредени разни икони и щамби, по́-прости и по́-хубави, работени: отъ трѣвненски зографи, една отъ попъ Павля — дѣдовъ Начовъ приятель — отъ Шипка, една отъ калоферския зографъ Антонъ Керекчиятъ (или, както нѣкои младежи го нарича, — Варский), а нѣкои пъкъ купувани отъ странствуващи руски калугери, или миряни, които често кондисваха въ черковскитѣ келии. Щамбитѣ бѣха донесени отъ Рилския монастирь, отъ св. Гора и и отдругадѣ. Въ иконостаса *вкжщи* бѣха: една икона Исусъ Христосъ, друга — св. Богородица *Троеручица*, защото бѣше съ три ржцѣ, пригърнала младенеца Исуса. Имаше друга една дъсчена, съставена отъ три части, отъ които двѣтѣ крайнитѣ, като крила, можеха да се свеждатъ къмъ третята, най-голѣмата, о която бѣха схванати съ телени резенца и я напълно покриваха. Тя бѣше чисто българско издѣлие. Тя бѣше тъй омацана съ шарлаганъ и окадена, и даже изпогорена отъ кандилото и свѣщитѣ, щото мжчно можеха да се разпознаятъ изображенията, които, сѣкашъ, бѣха на абисинци. Тая икона бѣ на най-голѣма почитъ: дѣдо Начо положително твърдѣше, че едно врѣме, когато боледували дѣцата, тя нощѣ клепѣла. Но само той чулъ това, защото, щомъ се наканвалъ да събуди нѣкого и той да чуе, тя прѣставала. Въ иконостаса въ собата имаше по́-добри икони: пакъ св. Богородица съ Исуса, св. Иванъ Прѣдтечъ съ крила, облѣченъ съ червеникава ярешка кожа, прѣпасанъ съ ремикъ и до него на блюдо сложена главата му — и друга още една икона малка, но дебела, и дървена на св. Антония. Деньтъ на тоя светия (17. януарий) бѣше за нашата кжща голѣмъ праздникъ: отслужваше се бдѣние и литургия въ черква, гости дохождаха и на обѣдъ се нареждаше добра трапеза между ясията се намираше и гжска или мисирка съ зеле: нѣкога дѣдовия—Начовъ баща празднувалъ на тоя день, празднуваше сега и бачко, кръстенъ на него. Още на вечернята дѣдо Начо занасяше тая иконичка въ черкова и слѣдъ 1—2 дена си я прибираше. »Може ли казваше той, да има служба, а да нѣма въ черква тая икона? Дѣ ще цѣлуватъ хората, дѣ ще палятъ свѣщи? — Въ иконостаса у горната соба бѣха най-новитѣ икони и най-скжпитѣ: Исусъ Христосъ благословящъ, съ ореолъ и ржка сребърна и въ хубава въ стекло рамка, съ сребърни украшения и съ искуствени цвѣтя на четиритѣ страни. Тая икона бѣ руска. Цѣлото дъно на иконостаса се покриваше съ една голѣма щампа съ изображения на св. Ивана Рилски, каквито и до днесъ се продаватъ въ монастиря му и ги донасятъ арманганъ рилскитѣ поклонници. Тукъ имаше голѣмо сребърно кандило. Всички икони и щампи, прѣди да се турятъ въ иконостаса, трѣбваше да стоятъ нѣкое врѣме въ черква — да се осветятъ. Вкжщи въ иконостаса непрѣсекно горѣше кандилото; туй въ собата се палѣше сàмо въ сжбота вечерь и въ недѣля, а въ горната соба—сàмо на Великдень и на коледа. Изъ долапитѣ и лави

се търкаляха много други ветхи щамби, а иконостаситѣ и джуретата имъ бѣха мънички музеи: въ тѣхъ имаше множество свещени прѣдмети всѣки напомнещъ нѣкой знаменитъ праздникъ или пъкъ — нѣкой епизодъ изъ житието на нѣкой светия. Имаше и прѣдмети и случайно тукъ попаднали, но и тѣ — не безъ значение, разбира се. Пълниятъ списъкъ на всички тия прѣдмети би съставилъ дълъгъ инвентаръ. Тъй, имаше: шарена восчена свѣщь, едно голѣмо изписано яйце и сълзи на св. Богородица, — едни лъскави стъкълца — всичко туй бѣ армаганъ отъ хаджи Кера отъ Божи-гробъ; зрънца отъ гроздето на лозата израсла изъ корема на св. Симеона отъ св. Гора — тѣ се даваха лѣкъ противъ безчадие; пѣсъкъ отъ гробницата на св. Иванъ Рилски; единъ малъкъ пиринченъ кръстъ и другъ по-голѣмъ дървенъ и съ дървено столче, облѣпени съ седефени плочици; пиринчена и пръстена кадилници; върба отъ Връбница; босилякъ, здравецъ, чемширъ, лалета, зюмбюлъ, тюй отъ погребението Христово на великата сѫбота; паничка каденъ медъ; жито и клѣчици обвити съ памукъ, остали отъ маслосвещението; тамянъ простъ и измирно, обвитъ въ книжки; огаряци отъ восчени свѣщи отъ разни дължина и дебелина, 2-3 неначенати и една голѣма, остала на половина, отъ страстната седмица и отъ Великдень, заедно съ книжката, съ която я обивилъ тогава дѣдо Начо и прѣвързалъ съ конецъ — да не цапа рѫцѣтѣ; вапсано яйце, което снесла кокошката на великия четвъртъкъ; — въ тоя день, извѣстно е, се вапсватъ яйцата за Великдень; нафора отъ нѣкое бдѣние или литургия или пъкъ отъ великия четвъртъкъ. Нафората отъ великия четвъртъкъ трѣбваше да седи въ иконостаса цѣла година. Въ тоя день дѣдо Начо разгръщаше съ страхопочитание разнитѣ пластове книги, въ които грижливо бѣ обивита, едвамъ я разрѣзваше съ остъръ ножъ — тя бѣше втвърдѣла като камъкъ — като внимаваше да не падне трошица на земята, защото било много грѣшно, и раздаваше на всички домашни и сродници, събрани по тоя случай, а книгата сир. плащаницата, изгаряше въ огъня. За да яде човѣкъ отъ тая нафора, трѣбваше да е прѣоблеченъ и — сутринь на гладно сърдце, разбира се. Друга прѣсна нафора се обвиваше въ книжка и се приготвяше за до година. До иконостата на полѝцата вкѫщи се мѫдрѣше стара паница съ светена вода. Изъ нея плуваха нѣколко шушки босилякъ и на дъното ѝ се бѣ събрало утайка отъ прахъ, понеже често паницата стоеше отвонена. Отъ тая вода се пиеше всѣка недѣля сутринь и слѣдъ нафората, или — както и кадения медъ — се употрѣбяваше противъ ýроки, главоболие, ръсѣше се лозето, добитъкътъ и пр. Паницта се допълняше съ обикновена вода, която — подобна на водата въ Кана галилейска — сега се прѣобръщаше пъкъ на светена. 5—6 ги прѣзъ годината тя се съвсѣмъ промѣняше: на св. Макавеи, стовдень и въ деня прѣдъ Богоявление, когато се светяваше

вода въ черква—въ тия дни светена вода се пиеше прѣди нафората —и когато 2—3 пѫти прѣзъ годината се свѣтѣше вода и вкѫщи. Въ казанитѣ три праздника черковниятъ подъ въ срѣдата, па и дори край *налоитѣ*, биваше покритъ съ разни сѫдини, пълни съ вода, да се освети, Дѣдо Начо занасяше удома крондирчето винаги до половина защото раздаваше светена вода на закъснѣлитѣ отъ Субашка ливада, отъ Хаджиска махала и отъ долния край бабички. Освенъ вода, както се спомена — вкѫщи еднажъ-дважъ прѣзъ годината, особно на великия четвъртъкъ, се свѣтѣше и масло, за здравие и берекетъ. Отъ маслоосвещението до иконостаса стоеха залѣпени 2—3 книги, на които свещеницитѣ Кръстю и Младенъ бѣха начъртали съ босилкови клѣчици, — обвити на върха съ памукъ и потопени въ маслото — кръстъ, и подъ него адамовата глава, съ тръсть и копие и съ извѣстнитѣ слова *Ис. Хр.* и подъ тѣхъ *Ни. Ка* До светената вода на полицата стоеха: единъ псалтиръ и по 2—3 наустици и светчета. На тѣхъ, споредъ врѣмето и нуждитѣ, дъдо Начо всѣкидневно четѣше своитѣ молитви. Тѣ бѣха съ черни и червени букви, печатани на дебела хартия, въ Москва, или Киевъ, въ царуването на Николая I — и съ дебели дъсчени корици покрити съ черенъ мешинъ, вечъ доста излъсканъ и нѣкѫдъ прозѫбенъ. Печално бѣше и вѫтрешното състояние на тия книги: отъ дълго употрѣбявание тѣ бѣха изпокѫсани.

Въ недѣля дѣдо Начо станѣше много рано, омие се и облѣче, изчете и сега обикновената си молитва прѣдъ иконата и тръгне за черква св. Атанасъ, близо до дома. Той бързаше да свари *тройчеството* и *шестопсалмието*. На пангаря не се отбиваше, защото свѣщитѣ удома си правѣше въ голѣмо количество — нѣкога правилъ и черковскитѣ — поклони се прѣдъ владишкия тронъ, като тури десницата на гърдитѣ си. запали на двата голѣми пиринчени свещника по една свѣщь и други 1—2 долѣ за умрѣлитѣ, изцѣлува наредъ вси икони, като прѣдъ всѣка направи по три митани прѣди туй и три послѣ — най-вече прѣзъ пости, или когато ще се причастява — и отиде въ трона си. Той рѣдко ходѣше на други черкови, — само кога въ тѣхъ имаше моноклисия. Тамъ — други свещеници, клисарь, хора, ..не си като у васъ. — По онуй врѣме въ черковитѣ, по подражание на гръцитѣ, мѫжкитѣ тронове се продаваха за въ полза на черквата по 500,700,800, дори и 1000 гроша еднажъ за винаги. Женскитѣ бѣха по-евтини, — тѣ бѣха долѣ и горѣ. Тия двѣ женски отдѣления бѣха заградени съ рѣшетка — види се по подражание на турцитѣ: за да се избѣгне всѣка съблазънь. Разбира се, пакъ не можеше да се запази строга етика; отъ тия позиции и чорбаджии и чорбаджийки можеха да наблюдаватъ и най-малкото движение въ храма: кой и кога влиза и излиза изъ черква, спира, ли се на пангаря, каква свѣщь купува, съ що е облѣченъ, какъ и колко пѫти се прѣкръсти, вз[illegible] нафора, пуща ли нѣщо

въ дискоса и пр. Чорбаджиитѣ стоеха до пангаря. Еднажъ, на Великдень, чорбаджийката на Генка Филътъ жената зѣпала нагорѣ—надолѣ и навела свѣщьта, та прѣзъ издадената рѣшетка паднали нѣколко капки восъкъ възъ новото чохяно кюрче и връзъ побѣлѣлата глава на дѣда Драгоя Бацовъ, прѣдсѣдатель на черковно-училищното настоятелство. Кога на другата зарань дѣдо Драгоя взелъ да се чеше, гребенътъ затъналъ въ косата, както — тренъ въ дълбока прѣспа снѣгъ. Често между женитѣ се явяваше прѣпирня за троноветѣ. Миташка ядно крѣщѣше нависоко, да я чуятъ всички жени, че и въ черкова чорбаджии и чорбаджийки седятъ най-напрѣдъ, въ тронове и на топло, а сиромаситѣ зъзнатъ до вратата и на студенитѣ камъни — голи и боси, да си изплащатъ грѣховетѣ. Другошъ баба Недовица Зехирката дошла много рано на черква, и се курдисала въ трона на Тоновица Славова. Тоновица дошла тъкмо, кога се четѣлъ апостолътъ, почакала края му и размѣстила женитѣ, та дошла до трона си, изпрѣчила се прѣдъ баба Недювица и нѣкоко пѫти я поканила да слѣзе отъ трона. Баба Недювица не се поклатила отъ мѣстото си и слѣдъ нѣколко груби забѣлѣжки, клетви и заплашвания. Но тъкмо кога попъ Младенъ четѣлъ евангелието за Богатия и сиромаха Лазара, въ горнята женска черкова се дигналъ такъвъ шумъ, щото всинца отдолѣ вперили очи въ рѣшетката, и попътъ спрѣлъ евангелието до мѣстото, дѣто сиромахътъ Лазарь умрѣлъ и ангелитѣ го занесли въ *лоно Авамово*. Погледналъ къмъ тамъ и смиреният служитель Божий — което до сега ни веднажъ въ живота си не билъ направилъ въ врѣме на черковната служба. Та и изъ пѫтя той навеждаше винаги глава, кога минува край жена. Най-послѣ дотърчали епитропътъ, крѣсливиятъ хаджи Паро и клисарьтъ, и—миръ̀тъ се въдворилъ. То се знае, че чожбаджийката надвила, а баба Недювица тосчасъ си излѣзла изъ черкова, като сипѣла купъ хули и клетви противъ богатитѣ. Послѣ дълго врѣме калоферската мълва коментирала по разни начини тая случка.

Дѣдо Начо стоеше отдесно въ тронъ до самъ владишкия и близо до псалтоветѣ; на тая страна бѣха окачени една хоругва и единъ фенеръ, — такива имаше и на срѣщната страна. Тъй, дѣдо Начо можеше добрѣ да контролира реда на четенето и на пѣението. Често бѣ поправялъ клисаря Стояна, чийто гласъ приличаше на силенъ порой, който влачи камъни изъ стръмно дере и който вмѣсто *люди твоя* и *пророкъ*, казваше: *луди твоя* и *порокъ*, сѫщо — и младото отче Иоаникия отъ Сопотъ. Еднажъ пò-сетнѣшниятъ клисарь Лилко, като мислѣлъ, че тая недѣля е *първи гласъ* запѣлъ тропаря: *Камени запечатани отъ Иудеи* . . . а дѣдо Начо му изкрѣщѣлъ: «Остави твоитѣ чафути да запечатватъ гроба, а ти започни: *Съ висоти снишелъ еси* . . . . . защото сега е *осми гласъ!*» Простодушниятъ Лилко се смаялъ и, догдѣ намѣри въ наустницата тоя тропарь,

защото не знаялъ двата му края и срѣдата, мънкалъ и пѣелъ на своя плачевенъ гласъ. Тогава дѣдо Начо самъ го изпѣлъ. Многажди той бѣ казвалъ на попъ Петра, кое евангелие да чете. Тананикаше заедно съ псалта или свещеника, изказваше и прѣскоченото отъ тѣхъ и ядно ги изглеждаше. Понѣкога ги и изпрѣваряше. Тъй, още свещеникътъ не изговорилъ: *„Со страхомъ Божимъ“* . . . той прибързваше да добави: *„и вѣрою и любовію приступите!“* . . . и се съсипваше отъ кръстене низко до земята. Караше ученицитѣ да държатъ *исо, да канерватъ*, да четатъ апостола, а на вечерня-- *Св. Боже,*—което понѣкога и самъ извършваше; подсѣщаше ги, кога да вематъ свѣщника или репидитѣ и кога да ги прѣмѣстятъ прѣдъ царскитѣ врата, или прѣдъ другата отлѣво, или пъкъ прѣдъ Св. Богородица, кога се пѣе *Достойно есть*, и кога се дигнѣше завѣсата прѣдъ царскитѣ врата и свещеникътъ възгласѣше: Со страхомъ Божимъ . . . »; хокаше Лилка, ако нѣкое кандило е изгаснало, или нѣкой полиелей или кандила не сж запалени на нѣкой голѣмъ праздникъ; сапикасваше, кой и кога влиза и излиза изъ черкова, кой се не кръсти и не зима нафора и причастие и кой какъ седи; кога видѣше, че нѣкое дѣте мирува, казваше: «хрисимо! ше стане челякъ; отъ малко си личи!» Другитѣ момчета, вироглавитѣ, той наричаше хаймани, хайти, чапкжни. Съ угрожаващъ погледъ се обръщаше най-вече, кога се пѣеше херувикото къмъ рѣшеткитѣ, задъ които женитѣ гръмко бъбрѣха. А за колко работи сега се разискваше тамъ! Чона Донина разправяше, че, като идѣла въ черкова, срѣщнала баба Христювица съ крондиръ светена вода и китка цвѣте: хаджи Недѣлчовица си пакъ имала *малко;* Петровица Манафката кълнѣше Петра Камзамалина, че искалъ да продава малачето имъ за държавенъ данъкъ; Иваница Василичина обясняваше, че прѣзъ нощьта ходили обирници по двора и тавана и отрѣзали отъ стана имъ цѣлъ топъ платъ за рокли, съ ивици черни и орѣхови; Гена Драгина шепнѣше интимно на ухото на баба Мария Браничевска, че деверъ ѝ си дошълъ отъ Стамбулъ, донесълъ хубавъ ар-маганъ и че смѣтали да му поискатъ едно момиче, тѣхно сѣсѣдче: Христювица Чушката разправяше, че сѣсѣдътъ им Иванъ Боримечката билъ нощесъ младата си булка, взелъ ѝ огъ-лицата алтжни, а тя сама избѣгала у майчини си; разправяше с гдѣ има евтина вълна, жито и за много други безчетъ работи. Дѣдо Начо ненавиждаше яко Хаджи Пара, задѣто пестояно си на мира работа да митка изъ черкова: да гаси по свѣщницит изгорѣлитѣ до половина свѣщи и да събира дискосъ, и най-вече въ женската черкова, понеже за дѣда Хаджия бѣ позна-чулъ нѣщо . . . Дѣдо Начо го обвиняваше и въ другъ грѣхъ: еднажъ нарочно пустналъ въ дискоса да му развали дѣдо хаджия едно руско 10 копейки (60 пари); кога послѣ дѣдо хаджия прѣдалъ на епитропа дискоса, ужъ въ него нѣмало

ската пара; пакъ и нѣмало друга по-голѣма пара, която да
развалялъ дѣдо хаджия. И баба Рада Танювичина бѣ раз-
равяла, че, кога дѣдо хаджия се възвивалъ задъ вратата да
изкачи горѣ въ женската черкова — нѣщо разравялъ ди-
коса и смотулевѣлъ нѣщо въ джеба.

Само слѣдъ пъленъ отпускъ дѣдо Начо си излизаше изъ
еркова. Понѣкога, особно въ пости, той оставаше тукъ да си
ъчете акатистъ богородиченъ — прѣзъ велики и богородични
ости той четѣше акатистъ Исусовъ. Четенето прѣкжсваше
ъ високитѣ възгласи: «Прѣсвятая Богородице, спаси насъ!»
ли: «Слава тебѣ, Боже нашъ, слава тебѣ!» — Една света не-
ѣля, слѣдъ отпускъ, дѣдо попъ Кръстю причастилъ, колкото хора
мало, кръстилъ дѣтето на Лаля Цáпарата, челъ молитва на
одилката Илийца Бурнусу́зката, челъ акатистъ на Андрейца
Манова, дано си намѣри алтжненитѣ мингуши, които изгубила
а хорото на Су́башка ливада и крила туй отъ мжжа, защото,
ко узнаелъ, щѣлъ да я заколи като яре — Андрея бѣ слу-
килъ въ казашкия алай на Саджкъ-паша, — съблѣкълъ се
ѣдо попъ Кръстю и си излѣзълъ, а Стоянъ клисарьтъ затворилъ
ъ новия голѣмъ ключъ черковнитѣ врата, турилъ го въ пояса и
аминалъ — прѣди нѣколко дена немирни дѣчурлига откраднали
тария ключъ отъ куката, дѣто седѣше отпрѣдъ надъ вратата,
го направили на пищолъ, пълнили го съ барутъ, гърмѣли и
ай-послѣ ключътъ се пръсналъ и изпогорѣли очитѣ на мом-
етата. — Дѣдо Начо, свитъ въ трона си, все занесено четѣлъ.
ато свършилъ, взелъ си феса и тръгналъ да си излѣзе.
тдалечъ видѣлъ вратата затворена, но си помислилъ, че е
мо тъй прикрехната. Обаче, кога дошълъ до нея и я по-
глилъ, тя — направена отъ дебели джбови дъски и съ дебели
елѣзни ключалки и резета, нито се поклатила. Осталъ самъ
черкова, дѣдо Начо неволно усѣтилъ нѣкакъвъ необяснимъ
рахъ и надалъ викъ. Никой го не чувалъ. Само нѣкакво
о прозвучало, но и то скоро се изгубило между високитѣ
рковни сводове. Господъ Саваотъ най-горѣ на черковния
одъ и светиитѣ отъ другитѣ икони второчено, но мълкомъ
мо гледали. Клисарката Стояница бѣше глуха, а синъ ú не
ваше съ едното ухо; дъщеритѣ ú пъкъ се разправяли съ
аджи Пáра, който живѣеше въ черковнитѣ келии и се гнѣ-
ѣлъ, задѣто коткитѣ изяли ястието му, донесено отъ Кара-
инкови. Та аслж и Стояница бѣше малко гламава, и синъ ú,
итко, на нея се бѣше метналъ, пакъ и келиитѣ бѣха малко
алечъ отъ черковата въ широкия дворъ. По едно врѣме тѣ
ули, но не могли да намѣрятъ ключа. Стоянъ билъ излѣзълъ
ъ свещенницитѣ по разни свети треби. Тѣ светили вода у
Стефчови, светили масло у Петра Стаматовъ, ходили на *рав-
ение* у Оптирюви, тамъ хапнали, пийнали и поминали, тъй
е по късенъ обѣдъ Стоянъ вече кефлия се изкачвалъ бавно
о стълбитѣ за черковата. Митко и Христю Пачàта обиколили

цѣлия долни край на Калоферъ, ала не могли да го намѣрятъ
Най-сетнѣ дѣдо Начо билъ пуснатъ и мълчаливъ си отишълъ
понеже съзнавалъ, че вината била повече у него. Удома нищ
не споменалъ за туй. И Стоянъ много се тюхкалъ за грѣшката
Тая случка послѣ разказали Стояновитѣ дъщери. — Понѣкога
и най-вече слѣдъ станалото, дѣдо Начо си четѣше акатистит
удома, щомъ се върнѣше отъ черкова. На туй четене трѣбваш
да присѫтствуватъ, повъзможность, всички домашни, прав
прѣдъ иконостаса. Слѣдъ туй идѣше: цѣлуване всички икон
въ дома, ядене нафора и пиене светена вода. Тогава чакъ с
пийнуваше ракийка и кафенце, а домашнитѣ почваха да с
грижатъ за трапезата. Кога отпослѣ ние — момчета и моми
чета — отраснахме, караше насъ да четемъ. Ако случайн
дохаждаха гости отъ ближната черкова — което често с
случваше — и тѣ трѣбваше да участвуватъ въ тая допълни
телна служба, особно ако бѣха роднини. Баба Рада ни дона
сяше семидецъ, мекѝчки, или нѣкое добро коливо — за д
пийне ракийка и кафенце. Прѣдъ гоститѣ се отваряше дум
за четенето днесъ въ черкова евангелие, какъ пѣлъ новият
псалтъ и пр. Слѣдъ туй дѣдо Начо вземе да чете *софрониет*
или въ собата, зимѣ, или пъкъ лѣтѣ, — въ градината н
трѣвата подъ сѣнка. Туй софроние бѣ голѣмо, дебело, тежк
подвързано съ дебели дървени кори, обвити съ черенъ мешин
който отъ употрѣбление и прѣнасяне се бѣ излъскалъ и тъ
окѫсалъ, че по краищата се бѣха подали дъскитѣ; нѣкѫдѣ
миналъ дървоточивъ червей, или закачило острото зѫбче
нѣкое пàлаво мишле. Листата, отъ дебела и груба хартия, сѫщ
бѣха оплѣскани, и между тѣхъ тукъ-тамъ имаше конци, кои
отбѣлѣзваха нѣкои важни мѣста въ текста, или нѣкаква гр
ница. Едно отъ друго тълкованията бѣха раздѣлени съ пр
градки въ видъ на орнаменти и въ тѣхъ наредени едри букв
а въ края си редоветѣ имъ се стѣсняваха и образуваха нѣщ
като клинъ или фуния. По́-отрано то се било закопчавало
жълти пиринчеви петелки, отъ които сега сáмо едната
остала, и тя намалко висѣше. Отъ дѣтинството досега тако
софроние не съмъ виждалъ. Описвамъ го споредъ остали
оттогава въ паметьта ми бѣлѣзи. Дѣдо Начо седне на трѣват
извади изъ пазва синя или червеникава сантрачлия кърп
изтрие зачервено потно чело и заразгръща голѣмитѣ лист
Винаги и мене взимаше съ себе. Понѣкога, а послѣ и чест
и мене караше да чета и ме поправяше въ думитѣ и удар
нията, кога сгрѣшехъ. Нека ми се позволи една малка нескро
ность: да кажа двѣ думи повече за мене. Бѣше пролѣть
недѣля. Махленскитѣ другари Митко Генковъ и Гочо Минчо
и азъ бѣхме възпретнали панталонитѣ, направили сакъ
отъ кърпа привързана за двѣ дълги пръчки — и се готвѣхм
да отидемъ да ловимъ рибчета въ Тунджа до Танювитѣ ча
кове, — често слѣдъ такава екскурсия се връщахме съ ръка

мокри до лактитѣ и панталони мокри до колѣнѣтѣ, а често и дъната имъ, та дома ни добрѣ хокаха. Дѣдо Начо ме повика, даде ми да нося софронието и тръгнахме за градината. Азъ едвамъ носѣхъ голѣмата книга. Седнахме на трѣвата на най-горната тераса подъ нацъвтѣлата череша и до низкитѣ петровки ябълки и почнахъ да чета. Тълкованието се случи дълго: чета, чета, то не се свършва, а другаритѣ ми подсвиркватъ до плета на черковската улица, задъ градината, и ме викатъ да ида при тѣхъ. Едвамъ прѣобръщахъ голѣмитѣ листа на софронието. Еднажъ се окуражихъ и обърнахъ единъ листъ, два — краятъ на тълкованието не се види още. По едно врѣме почна да ми се вие свѣтъ, словата почнаха да ми се виждатъ зелени и да играятъ прѣдъ очитѣ ми, та не можехъ вече да ги разпознавамъ. Карахъ, догдѣто можахъ, и, най-сетнѣ, бухнахъ та заплакахъ, че се уморихъ . . . Дѣдо Начо почна самъ да чете, а менъ отпусна. Не е ли разбиралъ всичко туй добриятъ старецъ, не знамъ. Но дълбоко съмъ убѣденъ, че не е правѣлъ туй нарочно. И доднесъ тая случка стои дълбоко врѣзана въ паметьта ми. Разбира се, слѣдъ туй азъ 2—3 недѣли по редъ слѣдъ черковния отпускъ не четохъ софронието. Понѣкога четенето се продължаваше до обѣдъ, защото дѣдо Начо полека четѣше. Тогава дохаждаше първа поща: «Тате, сложихме софрата!» Слѣдъ малко дохаждаше втора: «Тате, чорбата изстина!» . . . Понѣкога дохаждаше и третя, *express*: «Тате, каза мама да дойдешъ, че оризътъ на чорбата стана на каша, саатътъ отива на шесть!»...

На трапезата дѣдо Начо сѣдаше на опрѣдѣлено мѣсто, рѣжеше залъцитѣ си и ядѣше съ особни набодка и лъжица и пиеше виното съ особно тасче — наричахме ги: *татювитѣ*. До тѣхъ не смѣеше никой да се докосне. Обѣдътъ се почваше съ *Отче нашъ*, а вечерята — съ *Ядятъ убозии*. Яденето ставаше тихо.

Кога дѣдо Начо неволно въздъхнѣше, все си казваше: «Господи помилуй.» — Спѣхъ при него. Вечерь кога си лѣгаме, все не забравяше да ми науми: «легни на лѣва страна да натиснешъ дявола!» Разбира се, азъ тъй правѣхъ. Тъй бѣхъ и навикналъ!

Дѣдо Начо вардѣше недѣлята както протестантитѣ, или както евреитѣ — сѫбота: нищо не похващаше. Понѣкога, кога има врѣме до обѣдъ, отиваше на гости у дъшеритѣ. На унукитѣ разнасяше армаганъ сушени круши, ябълки, сливи, или орѣхи, стафиди, нахутъ. Тѣ го весело посрѣщаха и го заобикаляха съ своитѣ звънливи гласове и той ги милваше и имъ се радваше. Съ домашнитѣ се разприказваше за едно, за друго: «Е Марио, Ано, плаче ли сега дѣтето? Хвана ли се ябълчицата, крушката, дѣто я присадихъ? Направихте ли трушията, армеята? Какъ е новото жито, дѣто го донесе Исмаилъ отъ Голѣмото село? и пр. пр. Ще го почерпятъ сладко, 1—2 ра-

кийки и послѣ — кафе. Часовникътъ издрънка, дѣдо Начо стане и каже: «Да си вървя, врѣме е вече!» Па се почне тоя разговоръ... — Тате, амчи стой да те гостимъ! — Не може, не може! — Ще пратимъ прѣзъ рѣката хаберъ на мама, че удома ще обѣдвашъ!... — Не може, не може, — другъ пѫть!

Понѣкога прѣзъ рѣката изпрѣдваряше нѣкоя поща да го вика вечъ.

Лѣтѣ слѣдъ обѣдъ, като хапне и пийне, дѣдо Начо обичаше да поспи. Поржча и на голѣми, и на малки да мълчатъ, затвори врати и капаци на прозорцитѣ — въ собата стане като нощь—и се завие прѣзъ главата съ алище или черга. Нека смѣе тогава нѣкой да пошукне! Ставаше, кога чукне клепалото за вечерня и отиваше въ черква. Той — не ще и кàзване — посѣщаваше редовно всички празднични утренни и вечерни. Понѣкога пъкъ, особно зимѣ, привикваше аргатина, овчаря или говедаря и разглеждаше смѣткитѣ. Около себе си разхвърляше 2—3 вехти тефтеря и всевъзможни кѫсове отъ разни хартийки. Разглеждаше се и: колко оки ярма, трици и соль е отишло; колко овци, кози, овни, кочове, ягнета, ярета, звиски и марии има, колко сѫ въ йоза и колко въ сагмала; колко крави, телета и юнчета за впрѣгане има; колко бегликъ е платено; колко вълна, козина и ярена е взето, по колко *масрафъ* и *кяръ* се пада на добиче и пр. Туй свършено, почерпваха се по 2—3 винца и взимаха нѣкакво мезенце. Понѣкога дохождаше на гости попъ Младенъ. Ехъ, да знаете какъвъ свещеникъ бѣше той!... Честенъ, правъ — цѣлъ светия! Нѣма вечъ такива свещеници като него. Право ни казваше леля Дона Хаджийкина, че, кога той умрѣлъ, лицето му било засмѣно и тѣлото му миришело на босилякъ и на *измирно*. За разни, особно черковски, нѣща говорѣха: за новия епитропъ, за черковния приходъ, за цѣната на шарлагана и восъка и колко грѣшатъ хората, като въ восъка турятъ шарлаганъ; разправяха, че отъ день на день намалява народътъ въ черкова, че нѣкои фенери, хоругви и репиди сѫ се изпочупили и окѫсали, че трѣбва да се позлати владишкиятъ тронъ, че мермерътъ на *темплото* се тукъ-тамъ напукалъ; дохождаше дума и за Московеца и за тежкото агарянско иго, подъ което пъшка християнията, и какъ наближава врѣмето, когато кръстътъ ще побѣди полумѣсеца, Московецътъ ще освободи черковата св. София въ Стамбулъ; послѣ дѣдо Начо почнѣше да разправя епизоди изъ своето минало: какъ едно-врѣме живѣли сиромашки съ майка си, какъ послѣ умрѣла и го оставила сиракъ, а не е сега жива да рахатува и да се радва на всичко; разказваше и за светиитѣ, какви мѫки прѣтърпѣли за Христово име и най-сетнѣ се сподобили съ вѣнецъ въ царството небесно и пр. Ако виневото тасче бѣ обиколило нѣколко пѫти, тоя старецъ плачеше като дѣте и ронѣше сълзи като градъ. Между туй, и попъ Младенъ намираше случай да се пооплаче отъ

нѣмотията си. Най-послѣ той зимаше тояжката си, обвиваше се въ своето износено вълнено расо и си отиваше. На вратнята дѣдо Начо му цѣлуваше ржка, изпращаше го съ благословии и благодарности и го молѣше, пакъ да заповѣда.

Освѣнъ Вѣрую, дѣдо Начо знаеше наустъ много черковни молитви: *Благослови, душе моя*, *Господа*, *Иже на всѣкое врѣме*, Помилуй *мя Боже*, цѣлия псалтирь, тропаритѣ и кондацитѣ на всички почти праздници, а на недѣлитѣ и по-голѣмитѣ, — като Великдень, Коледа и др. — знаеше и по 3—4 ирмоса на канонитѣ; знаеше тропаритѣ и кондацитѣ на осемьтѣ гласа и кой гласъ въ коя е недѣля — за тѣхъ казваше, че ги съчинилъ св. Иванъ Дамаскинъ; знаеше, кога въ черкова, вмѣсто *св. Боже*, ще се чете *Елици во Христа*, вмѣсто *Достойно есть — Отъ тебе радуютъ ся, благодатная*, или *Таинство странное*, или *Ангелъ вопіяше*; знаеше кога се чете литургията на св. Григория и кога, споредъ възгласитѣ на свещенника изъ олтаря, ще се каже *Господи помилуй*, — еднажъ или трижди — и кога; *Подай Господи, Тебѣ Господи* и пр; знаеше и много отъ молитвитѣ, които свещеникътъ чете тихо въ олтаря, кога служи—тъй че, споредъ важностьта имъ, слизаше отъ трона, кръстѣше се набожно и ги шепнѣше; знаеше, кога начва Триодътъ, кога ще се заговѣе, кога ше се падне Великдень и Коледа и други много праздници, колко дни ще се блажи отъ Коледа до Велики заговѣзни и отъ Великденъ до Петрови заговѣзни. Той казваше: »Въ който день на седмицата се падне Коледа, въ него ще бѫде и св. Василъ и Бабинъ день; въ който е Архангеловъ-день, въ сѫщия е и св. Никола». Знаеше, на кое число на мѣсеца сѫ почти всички праздници и кога имъ се прави прѣдпразденство и отдание. Той казваше: св. Атанасий е на 18 януарий, Трисветители на 30 сѫщи, Срѣтение Господне на 2. февруарий, Благовѣщение на 25. мартъ, св. св. Кирилъ и Методий на 11. май, Петровдень на 29. юний, св. Илия на 20. юлий, Успѣние Богородично на 15. августъ, Рождество Богородично на 8. септемврий, Кръстовдень на 14. сѫщи, Петковдень на 14. октомврий и Димитровдень на 23, Архангеловдень на 8. ноемврий, св. Никола на 6. декемвий и Коледа на 25»— и още много други малки праздници, като св. Андрея Критски, св. Иванъ Кориварь, св. Мария Египтянка, св. Безсребреници, св. Прокопия, св. Антония, св. Варвара, св. Вартоломей, четиритѣ евангелисти и пр. Казваше: «Отъ Благовѣщение до Коледа има тъкмо 9 мѣсеца, отъ Коледа до Срѣтение Господне — 40 дена: тогава св. Богородица си *чела* въ храма; отъ Гергйовдень до Димитровдень и обратно има по 6 мѣсеца». Изброяваше прѣзъ колко години и кога Гергйовдень дохожда прѣди Великдень и Благовѣщение — на великия четвъртъкъ. Той напомняше, че прѣзъ първата седмица на великия постъ трѣбва да се тримери, разправяше и отдѣ остало туй: едно врѣме евреитѣ, за да умърсятъ християнитѣ въ начало на поста, смѣ-

сили въ хлѣба кръвь; като узнали туй тия послѣднитѣ, гладували нѣколко дена, а на малкитѣ дѣца варили жито, — прѣзъ другитѣ пъкъ седмици само еднажъ въ денонощието да се яде, — постно разбира се, а вино и шарлаганъ се позволява, само кога въ календаря пише: *разрѣшается вина и елея;* въ сѫбота и недѣля митани се не правятъ; на Благовѣщение, Връбница и Прѣображене трѣбва да се яде риба, или поне рибена костчица да се близне — иначе, е грѣшно, стига сѫмо да не се паднатъ въ срѣда и петъкъ; на тия два дена пѫ е грѣшно да ядешъ риба, нежели месо; на 5. януарий, на Усѣкновение и на Кръстовдень трѣбва да се пости и на втория праздникъ не трѣбва да се яде червено; ако Срѣтение Господне се падне на *чистата* седмица, пакъ трѣбва да се тримери. — Съ една рѣчь, дѣдо Начо знаеше цѣлия черковенъ редъ, канонитѣ и други безъ четъ наредби и обичаи и ги изпълняваше най-точно. Еднажъ въ прѣпирня съ свещеницитѣ, доказа, че поясътъ на родство е осми, а не седми, както смѣтаха криво тѣ — и извика на бѫдещата свекърва: «Булка Чонковице, могатъ да се вематъ момъкътъ и момата. Хайде вървете, та годявайте! Да е хаирлия». Често и несвѣдущи сродници, съсѣди и познати мѫже и жени се допитваха до него за много работи. Понѣкога, кога свещенникътъ забравяше да спомене въ черкова, баба Христина се запѫтѣше чакъ отъ Брусювъ брѣгъ съ хурката и питаше благоговѣйно: «Драгинко Начо, кога ще влѣзатъ Петрови пости?» — «Булка, отговаряше дѣдо Начо, макаръ тя и да бѣше на осемдесетина лазарника — едно врѣме дѣдо Начо билъ деверь на свадбата ѝ — тоя понедѣлникъ, дѣто иде, че до другия!» Слѣдъ седмица баба Христина пакъ дохаждаше съ сѫщия въпросъ, но сега получаваше пѫ-късъ отговоръ: «Тоя понедѣлникъ, дѣто иде!» Всички тия свѣдѣния дѣдо Начо черпѣше отъ всевъзможни светчета, наустници и вѣчни календари, които отъ много прѣобръщане се бѣха изпокѫсали и омацали. Тѣ за него бѣха френската Grande Encyclopédie, или нѣмската на Майера, или Брокхауза, или британската. Тѣ не падаха отъ рѫцѣтѣ му. Сутринь щомъ се облѣче и прѣкръсти, вземе календаря и каже: «Чуете ли?,Днесъ е св. Симеонъ, сродникъ Господень, или св. мученици въ Кизицѣ, или св. прѣподобномученица Пелагия».... и пр. пийне една ракийка и едно кафенце и — хайде на работа. Тия светци се задоволяваха съ туй малко честуване. Но понѣкога важни праздници се заредѣха. Въ туй отношение важни бѣха краятъ на януария и началото на февруария: днесъ Трисветители, утрѣ свети Безсребърници, послѣ св. Трифонъ и Срѣтение Господне — четире дена наредъ все праздници; или началото на декемврия: първиятъ денъ св. пророкъ Наумъ — днесъ бѣ дѣдовия Начовъ праздникъ, при все че никой го не знаеше, само най-ближнитѣ роднини и поповетѣ отъ св. Атанаса му дохождаха нагости и той не се о[illegible]ициялно, а само промѣняше ризата си, да не се [illegible]та яка;

втория день пророкъ Авакумъ, послѣ пророкъ Софоний, св. Варвара, св. Сава и шестиятъ — св. Никола Мириликийски чудотворецъ. Разбира се, дѣдо Начо празднуваше само послѣдния праздникъ — и тържествено. Кога нѣмаше работа, особно зимѣ и въ нѣкой малъкъ праздникъ, затвори се въ стаята и се вдълбочи въ книгитѣ като халдейски астрологъ, или като върху *Алмагеститѣ* на Птоломея. Намираше: кругъ солнца, кругъ луни, слово недѣлно, епакта, буква пасхална, слънчево и мѣсечно затъмнѣния и пр. Много отъ тия намираше и по ставитѣ на пръститѣ на ржцѣтѣ си.

Дѣдо Начо се причастяваше въ годината петь пѫти: прѣзъ Великия постъ дважди: на Тодоровъ-день и на великия четвъртъкъ — туй било най-приятно на Бога, казваше той — и прѣзъ останалитѣ три поста по еднажъ. Кога да се причасти, той постѣше строго петь дена, отъ понедѣлникъ до сѫбота, и ядѣше само постна чорбица, направяше хиляда митания и изчиташе цѣлия псалтирь, освѣнъ другитѣ молитви сутринь и вечерь. Кога поотрастнахме, и ний всинца трѣбваше по толкова митани да правимъ и да изчетемъ псалтиря. За да контролира по-добрѣ всичко, дѣдо Начо бѣлѣжеше на високо до иконостаса направенитѣ митания, а изчетенитѣ катизми — на псалтиря съ кръстче, което не бѣ никакъ възможно да се прѣмѣсти напрѣдъ тайно, а пъкъ да се прѣскочи нѣщо при четенето, бѣше още по-мѫчно, защото дѣдо Начо внимателно слушаше: както и другадѣ казахъ, той знаеше наустъ цѣлия псалтирь, та, ако нѣкога сбъркахме нѣкоя дума, той ни стрестнато поправяше. Прѣзъ нощьта срѣщу деня, когато щѣше да се причасти, дѣдо Начо спѣше твърдѣ малко — но трѣбваше да заспи, — иначе, не можеше да се причасти. Стане отъ срѣдъ нощь, омие се и пакъ зачете молитвитѣ, тъй че да може да ги прѣвърши, догдѣ удари първо клепало. Молитвитѣ, които знаеше наустъ, изчиташе, като се обличаше. Прѣди да тръгне за черкова, всички домашни цѣлуваха му ржка, да ги прости и да го простятъ. Въ черкова изцѣлуваше всички икони и найсетнѣ, уморенъ отъ туй и отъ безъ четъ митани, отиваше да почине въ трона си. Както и по-главнитѣ чорбаджии, и дѣдо Начо се причастяваше на *причастната*, сир. кога отъ царскитѣ двери свещеникътъ възгласяше: «Съ страхомъ Божимъ!» вадѣше *честь* — часть отъ проскомидийната просфора и имената на всички домашни и роднини до нѣколко пояса живи и умрѣли споменуваше свещеникътъ на проскомидията и на великия входъ. Щомъ се причасти, дѣдо Начо си вземе нафора и — право у дома. Тукъ сега пийне малко винце, вземе сладко, ракийка, кафенце. Тоя день е голѣмъ праздникъ за цѣлата [illegible]. Прѣзъ него той се занимава само съ четене на софро[illegible] други душеполезни книги, въздържа се отъ ядос[illegible]ане и да не плюне на земята, защото е много

грѣшно. Ние пъкъ, дѣцата, облѣчени като на Великденъ, отивахме по гости у роднинитѣ.

Дѣдо Начо изпълняваше най-точно всички закони, правила прѣдания и даже суевѣрни обичаи. Отъ Великдень чакъ до Възнесение — цѣли четиредесеть дена наредъ — вмѣсто всички обикновени поздрави при срѣща и отговоритѣ имъ, той казваше все: »Христосъ воскресе!» и «Истина воскресе». Еднажъ, тридесетина дена слѣдъ Великдень, учитель г. Спасъ Сѫйковъ, като водѣлъ въ сѫбота вечерь ученицитѣ на вечерня, срѣщналъ дѣда Нача и го поздравилъ съ *добръръ вечеръ*. «Воистина воскресе!» му изскрѣскалъ дѣдо Начо. — Хубава работа! Когато вие учителитѣ не пазите черковнитѣ канони, какво остана за проститѣ хора?... Кроткиятъ г. Спасъ навелъ посрамено глава и си отминалъ. На Нова година ни караше да суркуваме всичкия домашенъ добитъкъ, дори и дървесата въ градината за здраве. «За хубаво е!» каже той. Пакъ за здраве срѣщу Богоявление прѣзъ нощьта той се кѫпѣше въ замръзнала Тунджа; често по негово настояване и всички домашни вършѣха туй: тогава Исусъ Христосъ се кръщава — и чакаше за мигъ да се отвори небето и всички води да прѣстанатъ. Обаче, ни еднажъ не бѣхме видѣли подобно нѣщо. «Грѣшни сме, заради туй не ни сподобя Господъ да видимъ туй чудо. Има хора, които всичко виждатъ, ама си мълчатъ. Блазѣ имъ!» — говорѣше дѣдо Начо, и тъй самоувѣрено, щото по-лесно бихте го убѣдили, че на сутриньта слънцето ще изгрѣе отъ западъ, отколкото, че туй е измислица. На Богоявление всички у дома икони омивахме въ рѣката. На 1 августъ, Макавеи и пръвъ богородиченъ пость — ходѣхме да ръсимъ лозята съ светена вода, да се прѣдвардятъ отъ градушка и отъ други бѣдствия, и закопавахме на четири кюшета на лозето по малко шишенце съ тая вода. При все туй — странно съвпадение! — нѣколко години наредъ градушка опустошаваше съвсѣмъ лозята. И сега пакъ дѣдо Начо знаеше, какъ да си изтълкува туй. На тоя день обикновено ще се намѣрѣше прошарено грозде, ала дѣдо Начо не ни позволяваше да окусимъ; не бѣше му още четено. На Прѣображение слѣдъ отпускъ дѣдо Начо се доближи до олтаря, извади отъ пазва обвито въ кърпата откъснато отъ лозето или отъ лозата въ двора грозде — понѣкога и съвсѣмъ зелено — да му почете свещеникътъ, и като се върне у дома, даде всѣкиму по зрънце да хапне и да каже: *„И до година живо и здраво!»* — Тежко и горко на на софрата прѣди или слѣдъ ядене нѣкое дѣте не се прѣкръсти, или пъкъ криво се прѣкръсти. На първото казваше: «Да те видятъ протестантитѣ, ще те направятъ *тартаръ-башия!*» а на другото: «на баалама ли свиришъ?!» . . . . Самъ хранѣше кучето и котката. Понѣкога, като види лоша пѫтека за до Ветхитѣ или Новитѣ лозя, вземе мотика въ малъкъ праздникъ и я направяше. По локвитѣ пъкъ туряше камъни, лесно да се минува. Паднала

наземи трошица хлѣбъ непрѣмѣнно ще дигне съ благоговѣние, ще я цѣлуне и ще я скѫта нѣкѫдѣ. Кога минуваше край нѣкоя черкова дѣдо Начо все си снеме феса и се прѣкръсти. Туй трѣбва винаги да се прави. По поводъ на това той разказваше слѣдната случка: Еднажъ дяволътъ се прѣсторилъ на човѣкъ и повелъ единъ мѫжъ и жена му нѣкѫдѣ по безпѫтни работи. Случайно минали край една черкова; мѫжътъ и жената влѣзли по обичая да се прѣкръстятъ, и — дяволътъ изчезналъ. Та, ако не може всѣкога човѣкъ да влѣзе въ черква, то поне вънъ отъ нея трѣбва да се прѣкръсти, защото не се знае, кѫдѣ ги води дяволътъ, понѣкога и невидимъ. — На св. Андрея, св. Игната, Бъдни вечерь и срѣщу Нова-година непрѣмѣнно се кадѣше удома на трапезата, украсена съ ошавъ, бобъ, варено жито, медъ чукундуръ и пр.

Не по-малко затичаше дѣдо Начо и за черковнитѣ работи: често пращаше тайно по черковитѣ шарлаганъ, тамянъ, свѣщи или восъкъ. Въ св. Атанаса — отлѣво, до малката сега запушена врата и до иконостаса — и досега стои иконата на св. Богородила подарена отъ него, както гласи и надписътъ тамъ. На великия петъкъ обикновено той сглобяваше въ черква *снетието Христово*, затова еднажъ Гена Талмазкина, ядосана, че дѣдо Начо не щѣлъ да ѝ даде на *вересия* на сергията на пазаря за 15 пари черенъ пиперь, му казала прѣдъ всички: *Чафутъ Начо*. Кога прѣзъ 1868 г. събориха малката дървена и низко въ земята черкова св. Архангелъ за да я възобновятъ, дѣдо Начо ни води, та 3—4 дена помагахме: прѣнасяхме керемиди, камъни, тухли, дървета, а кога *викаха* дюлгеритѣ върху новата голѣма сграда, той подари 5 лакти чоха. Край Калоферъ имаше двѣ аязми: едната Св. Никола лѣтни — и другата Св. Св. Кирикъ и Юлита. Дѣдо Начо бѣ направилъ първата и затуй се считаше неинъ настойникъ, покровитель. Дойде ли май — въ нѣкой малъкъ праздникъ, или пъкъ въ недѣля слѣдъ обѣдъ, — дѣдо Начо ни водѣше нѣколцина дѣчурлига да изчистимъ аязмата. Ние на драго сърдце отивахме, защото знаехме, че въ калното дъно на аязмата все ще намѣримъ нѣколко зеленясали мангърчета, пуснати отъ набожни хорица, кога се поливали, или мили тукъ за здраве. Но не смѣехме нищо да вземемъ, защото дѣдо Начо ни повтаряше и потретяше: «Сакънъ да не скриете нѣкоя пара, защото е на поразия! Който открадне отъ черкова, Господъ го наказва въ родъ и родъ! . . .

Дѣдо Начо много мразѣше друговѣрцитѣ, често — до фанатизъмъ. Да бѣше живѣлъ въ срѣднитѣ вѣкове, би проповѣдвалъ, като Петра Амиенски, кръстоносенъ походъ. Особно той мразѣше *папищашитѣ и фармасонитѣ*. Подъ тия имена той разбираше и католици, и протестанти, и всички неправославни. Понѣкога той много се чудѣше, какъ Господъ търпи тия разни криви вѣри, но си обясняваше въпроса съ Неговата благость

и дълготърпѣние. Споредъ него, между папищашинъ и православенъ имаше по́-голѣма разлика, отколкото между мохамеданинъ и православенъ. Турцитѣ наричаше агаряни, и властвуванието имъ си пъкъ обясняваше чрѣзъ неувѣдаемия Божи промисълъ, търпѣние и за наше наказание. Съсѣдката кумицата Пенчовица Бошначката често дохаждаше да пита дѣда Нача за разни черковни нѣща, или — както едноимката ѝ Мария, Лазаровата сестра, при колѣнѣтѣ на Исуса — приседваше до дѣда Нача да слуша днешното евангелие или софронието, или пъкъ други лекции по теология. Еднажъ тя го попитала: «Куме, ами на о*ня свѣтъ* циганитѣ дѣ ще бѫдатъ?» — «Тѣхъ нѣма да ги има тамъ никакви!» . . . отговорилъ дѣдо Начо — тѣ още на десетия день слѣдъ смъртьта имъ се випирясватъ! Не си ли виждала, че новитѣ гробища до пѫтя за Новитѣ лозя десетина дена слѣдъ като заровятъ нѣкои циганинъ се продънватъ?!»„ Често дѣдо Начо казваше: «Каквото и да правятъ всички вѣри, най-сетнѣ ще настане по цѣлата земя — както се казва въ литургията — *съединеніе вѣри и причастіе святаго духа*», т. е. една вѣра—безъ съмнѣние, православната. Дѣдо Начо обичаше да чете Откровението. Той казваше, че то е най-важната свещена книга, но всѣки не може да разбере дълбочината на иносказанието ѝ. Четѣше за ягнето, за седемьтѣ ангели, за пустинната блудница на червения звѣръ, съ седемь глави и десеть рога, и украсена съ багреница, злато, ялмазъ и бисери; четѣше за свършването на свѣта и за дохождането на Антихриста и разказваше той дума по дума, както го е описалъ въ изступлението си Патмоскиятъ заточеникъ. Подъ думата седмохълменъ градъ той разбираше Стамбулъ. »Това врѣме наближава, говорѣше умилно дѣдо Начо, но Богъ е много милостивъ, та още трае: чака да се покаемъ!«...Еднажъ съсѣдътъ Минчо Кюркчиятъ, дошълъ удома на *мохабетъ* при гърне винце въ недѣля надвечерь, бѣ съобщилъ на дѣда Нача, че се научилъ наздраво, какво въ Солунъ отъ една еврейка мома — сѫщо както е писано — се родилъ Антихристъ. Цѣла нощь дѣдо Начо не заспа: прѣдставя си цѣлата ужасна катастрофа описана отъ св. Ивана. Еднажъ-дважъ излиза вънъ да гледа, дали нѣма по небето нѣкое знамение. Кога рано въ понедѣлника отваряше дюкяна си, мислѣше, че ще приказватъ всички за туй и че ще го запитватъ съсѣдитѣ, но никой не отбѣли уста за туй. Пообикновеному и хаджи Паро мина, поздрави го весело и замина къмъ Тотювото кафене. Други хора отиваха нагорѣ-надолѣ по работата си. Дѣдо Начо се чудѣше, какъ до сега никой да не знае тая страшна вѣсть. Помисли да я съобщи нѣкому, но рѣши да почака. Само припна до попъ Младена. И той хаберъ нѣмаше отъ туй. Чака сетнѣ поне вѣстницитѣ *Зорница* или *Напрѣдъкъ* да извѣстятъ нѣщо, но изминаха се 10, 20 и повече дни, изминаха се мѣсеци и години, небето си оставаше все сѫщото, слънцето, мѣсецътъ и звѣздитѣ си свѣтѣха

сто винаги и земята слѣдваше вѣковния си неизмѣненъ ходъ, новородено еврейче може вечъ да е почнало и да брои пари, нѣкой сарафски дюкянъ на Вардаръ-капия въ Солунъ. Нищо ма!. Или бай Минча бѣха излъгали, или самъ бѣ излъгалъ; аче, макаръ и приказваше повечко, — той минуваше за боженъ и честенъ човѣкъ.

Дѣдо Начо бѣ ходилъ двaждъ на Рилския монастирь и нажъ на св. Гора — и то съ конь. Ето защо баба Рада Конка му казваше, че той билъ половина хаджия. На знамъ, аче, защо, толкова набоженъ, той не бѣ ходилъ на хаджилѫкъ. но врѣме хората, тръгнали отдалечъ, ходѣха по монастиртѣ. Въ годинитѣ 1868—73, помня, прѣзъ Калоферъ, минуха съ коне поклонници отъ Стара-Загора, Сливенъ, Котелъ,... ѣдвождани отъ калугеръ таксиотъ. Тѣ *кондисваха* по ханита: Енчовия, Сотировия, Начоолувия и Караминковия. По-сетнѣ Рилския монастирь почнаха да минуватъ и поклонници — оснъ мѫже,—и жени, и дѣца—съ талиги. Женитѣ отъ Казанлѫкъ Стара-Загора (Ески-Заара) носѣха шалвари отъ шарена ба-а. На връщане конетѣ и талигитѣ бѣха окичени съ зелени рикови и чамови клони, плѣнени изъ нѣдрата на Рила. Ние, бопитни дѣчурлига, припкахме да срѣщаме тия поклонли и ги гледахме съ нѣкакво обаяние. — Дѣдо Начо обише да разправя надълго за тия свои пилиримства: какъ въ лския монастирь ги посрѣшнали, какъ служили тържествено цѣлувалъ ржката на св. Ивана, отъ най-горния катъ на мостиря хората долѣ на двора се видѣли като мравки, видѣлъ рха, отдѣто царь Петъръ се поклонилъ на Рилския чудорецъ, видѣлъ дѣ дяволитѣ мѫчили св. Ивана, дѣ змията апала дѣтето св. Лука и видѣлъ гробницата му, провилъ се прѣзъ камъка, който стиска грѣшницитѣ и пр. По-тересни и по-разнообразни бѣха разказитѣ му за св. Гора. зказваше, какъ тамъ нѣма зима, че растатъ сѫмо лимони, ртокали и маслини, че гората мирише на сладко и че тамъ на, па и никое женско животно, — дори и птица — не же да отиде, какъ видѣлъ лозата, която израсла отъ коа на св. Симеона, безъ брой мощи на много светци и инъ голѣмъ кѫсъ *честно дърво;* какъ тамъ шкитии, които бѣгнали отъ свѣта, живѣли въ дупки, — сѫмо и сѫмо да си исятъ душата — присрѣщали пѫтницитѣ и тѣ имъ давали нци и игли да се кърпятъ и купували отъ тѣхъ кръстове, осфори и *попадайки* — тѣхното издѣлие. Попадайки бѣха инъ видъ дълги лъжици, съ които калугеритѣ се чешатъ по рба. Дългитѣ си разкази дѣдо Начо свършваше тъй: »Ехъ, мъ да е човѣкъ, та да знае, че ще си спаси душата!« И лбоко въздъхнѣше и нѣкѫдѣ се замисляше.

Дѣдо Начо не обичаше младежитѣ, най-вече ония, които хаждаха късно въ черкова и малко седѣха. «Какво значи ова? — ядно говорѣше той — не се кръстятъ, или пъкъ не

се кръстятъ законно, и, още не пуснала черкова, тѣ излизатъ да пиятъ тютюнъ и ракия. Сѣкашъ на вѫже сѫ държани!... Та оня *рогатиятъ* ги надува. Защо сѫмо напраздно ходятъ въ черкова, кога не дочакатъ да каже свещенникътъ: съ *миромъ изидемъ . . . аминъ* и да му взематъ благословията? Напротивъ, тѣ пò-голѣма врѣда си докарватъ съ това: какъвъ *ихтибаръ* ще иматъ прѣдъ Бога, кога се съ него подиграватъ? Какво вечъ остана? Постъ се не пази, на стари хора почить се не отдава . . . Милостивъ е Господъ, та ни още търпи! . . .»

Пó-рано въ Калоферъ постъ се пазѣло най-строго. Сѫмо на твърдѣ болнитѣ се разрѣшавало да се облажатъ. Най-първо учитель Ботю почналъ да блажи и послѣ — нѣкои калоферци, що живѣли въ странство. Но блажеха сѫмо въ срѣда и петъкъ и прѣзъ Петрови пости, твърдѣ малцина — и прѣзъ коледнитѣ. Всичко, обаче, ставало тихо: отъ касапницата до кѫщата месото се донасяло обвито добрѣ въ кърпа. Еднажъ, прѣзъ Петрови пости, у Бобюви турили да полѣятъ яйца, но сладкиятъ дъхъ на прѣсното калоферско балканско масло тъй обхваналъ цѣлата махала, че още до вечерьта половината Калоферъ узналъ туй. На слѣднята сутрина Бобевото дѣте било посрѣщнато съ подигравки и ругателства въ училишето отъ другаритѣ си и разплакано си отишло у тѣхъ. Попъ Кръстю не отишълъ да имъ свети вода, ако и дважди да го викали— за комка пъкъ и дума не могло да става — и женитѣ като срѣщнѣли Госпожа Станка, изгледвали я съ неописна злоба и отвращение, искали да я биятъ съ хуркитѣ си и чакали, кога гръмъ ще падне врѣзъ тѣхната кѫща, или дѣцата имъ да измратъ, или въобще да ги сполети нѣкое голѣмо зло. Нѣщо повече: миналата суша и насталата болесть по дѣцата — отдавали на разваляне на поста. Дѣдо Начо бѣше пó-върлъ защитникъ на поститѣ и отъ ония, които ги установиха въ вселенскитѣ събори. Нѣвга си той не далъ дъщеря си кака Мария за жена на Тона Славовъ, защото Тоно блажелъ прѣзъ пости и билъ опнатъ.

За прѣдставленията, които по онуй врѣме се бѣха явили за пръвъ пѫть, — той окончателно не бѣше се произнесълъ, защото не бѣше ги видѣлъ и разбралъ, но, като излѣзли отъ младитѣ и ученитѣ, прѣдугаждаше, че и тѣ бѣха нѣщо нехристианско, грѣшно. Той ужасно мразѣше и ржкосването, сѫщо влѣзло на мода тогава. «И тая хубава! говорѣше той, клатейки глава — непознатъ човѣкъ да те хване за ржка и да го хванешъ! Какво ли има още да видимъ?! . . .» Той умишлено избѣгваше да каже туй за женитѣ. Ако би доживѣлъ доднесъ и видѣше нѣкой grand bal въ Славянска Бесѣда или въ военния клубъ тукъ — дѣдо Начо би написалъ нѣкой плачъ Иеремиевъ, или би молилъ Бога да пустне огънь отъ небето

изгори тоя новъ Содомъ, или Гомора, или пъкъ, най-сетнѣ,
помолилъ да заключи небето, та да не вали дъждъ три
и, както го направи пророкъ Илия въ врѣме на царь
а! . . .

V.

По-рано видѣхме научната подготовка на дѣда Нача.
бѣше доста суевѣренъ. Освѣнъ споменатитѣ прѣди книги,
нетѣше и още други, които съставяха неговата библио-
— едно цѣло дулапче, Между тѣхъ помня тия: *Български
тици,* издавани въ Цариградъ, *календарь* съ пѣтель на
ката, издание на Цариградския вѣстникъ, *Критически
вания* отъ Венелина, прѣв. учитель Ботю, *Христоития*
Райна Поповичъ, *Цвѣтъ милости,* или завѣщание чадолю-
о отца, прѣв. Аверкий Петровичъ (помня че въ тая книжка
е картинка, доста черна и прѣдставеща баща и синъ въ
нашенска), разни книжки и календарчета издадени отъ
и Найдена Иоановича Татаръ-Пазарджичанина, *Камъкъ
я отъ небето,* много житиета на: св. Теодора, св. Георги,
имитъръ, св. Евстатия, св. Антония, св. Симеона и др.:
една се наричаше *Духовний зракъ,* въ която съ разни
ини нагледно се прѣдставяше, какво е сърдцето на пра-
ка и на грѣщника: въ сърдцето на първия седѣше веселъ
ъ, а сърдцето на втория пълно съ змии и гущери, рогати,
ати и съ кози крака дяволи, а между тѣхъ началникътъ
съ корона и жезълъ. Страхотия!... Тази книга и *Камъкъ
я отъ небето* бѣха на голѣма почить. Имаше и друга,
ъ саморѫченъ рѫкописъ — отъ богомилски произходъ:
шествие на св. апостолъ Павла по мѫкитѣ. Въ библио-
та се намирала нѣкога и прочутата Александрия, но сродъ
тъ дѣдо Паничковъ я зелъ да я прочете и послѣ завлѣ-
въ Браила тая драгоцѣнность. Колчемъ се смишляше за
дѣдо Начо се много разядосваше и разтѫжаваше. Бѣше
ъ нѣколко пѫти на дѣда Паничковъ, но той не се обаж-
Затуй двамата се бѣха скарали. Най-послѣ, дѣдо Начо
е и една лѣчебна книга, за която по-сетнѣ ще споменемъ.
Дѣдо Начо яко не обичаше ученитѣ, подозираше ги: у
бѣ нѣщо подушилъ. И въ науката малко вѣрваше, тъй
младитѣ и ученитѣ я разнасяха, и много нѣща въ нея той
аше за уйдурми. Всичко той си изтълкуваше съ Божия
ъ, оттамъ изхождаше той, та всичко, което научно се
яваше, бѣше за него лъжа. Но все пакъ понѣкога отстѫ-
. Той се много чуди, кога Нечо Тютюнджиятъ, наскоро
лъ отъ Цариградъ, му разправи, че петролеятъ — тая
тна изненада, това добро за сиромашьта, това чудо на
ето си — извиралъ изъ земята. Дѣдо Начо се много смая.
еднажъ учитель г. Финговъ му разправи за желѣзници, теле-
и, балони, че слънцето стои неподвижно, а земята около него

се върти, че нѣкждѣ по земята има половина година день и половина година нощь, и му избъбра цѣлата математическа география на учитель Ботя И имаше за какво да се чуди: Фингов, освѣнъ за ученъ човѣкъ, минуваше и за правъ, честенъ и набоженъ — бѣше се училъ въ руска семинария — та никога не бѣ приелъ да излъже, и то кого? Дѣда Нача! Еднажъ г. Димчо хаджи Гендовъ — тоже човѣкъ почтенъ и ученъ — дойде при дѣда Нача да поговорятъ за направата на отдавна развалената чешма въ св. Атанаса. Слѣдъ като се уреди тоя въпросъ, разговорътъ се докосна пакъ до науката. Любознателниятъ, инакъ, дѣдо Начо, каза иронически: «А бѣ Димчо, всичко хубаво, ами я ми кажи, защо твоитѣ учени не вардятъ постъ, не ходятъ въ черкова, не взиматъ нафора и комка, не сѫ твърди въ вѣрата? Сѫмо бръщолеватъ: туй било, онуй било; тъй валѣло дъждъ, тъй ставалъ гръмътъ, тъй ставало не знамъ що си! . . . Хората почнаха да се мѣрятъ съ Бога и да се напинатъ да вършатъ работи, които самъ той върши. Искаме да надминемъ и да наддумаме Бога. Едно по едно почнахме всичко да изхвърляме — та и що остана?! . . . Ами я вие сами направете нѣкога да вали дъждъ, или да гърми! Нищо не можете извърши! . . .» Отъ уважение къмъ стареца, интелигентниятъ Димчо се прѣстори за мигъ надвитъ и, понеже вече се мръкваше, побърза да си вземе сбогомъ.

Дѣдо Начо пишеше съ орлюви пера—както и В. Хюго!—които аргатитѣ му донасяха най-вече отъ Орляка въ Стара-планина. Въ сандъка му се намираха, въ резерва, 2—3 такива пера. Едно стигаше за цѣла година и повече, защото го подрѣзваше, докогато можеше едвамъ да се държи, или пъкъ се нѣгдѣ изгубѣше. Дѣдо Начо дивитъ не носѣше. Карловскитѣ и сопотскитѣ златари правѣха два вида дивити: пиринчени, нашарени съ разни фигури, и други прости, малки, тенекиени — за ученицитѣ. Първитѣ носѣха турскитѣ чиновници: гюмрюкчии, юшурджии, бегликчии, ходжитѣ, нѣкои свещенници и кабзамалитѣ. Всѣки дълбокоученъ турчинъ се познаваше по втикнатия въ пояса дивитъ. Направата на дивитя е извѣстна всѣкиму: една сплесната тржба, двадесетина сантиметра дълга и около четири широка и на единия ѝ край прилѣпена кухa топка; въ първата се туряха турскитѣ калеми, перодръжкитѣ и перата, въ втората — мастилото. Дѣдо Начо употрѣбяваше зелена глечосана мастилница, калоферско грънчарско издѣлие. Мжчно е да се опише тя безъ дескриптивна геометрия. Най-първо дѣдо Начо туряше въ нея памукъ, или разчесанъ варѐнъ памукъ, или нѣкой ветхъ пискюлъ, или пъкъ сплъстена коприпена прежда и сетнѣ наливаше мастилото. Него самъ правѣше отъ сажди отъ нашия коминъ, или отъ Радуловата фурна, или отъ Хр. Пулювата — ние тамъ печехме хлѣба си. Единъ аптекаръ би съставилъ слѣднята рецепта за туй мастило:

Culminum atrium 10 gr.
Aqua distilata или acetum vini 25 gr.

Всичко туй дѣдо Начо разбъркваше добрѣ, и мастилото готово! Ако ли е рѣдко, притуряше сажди; ако ли е гъсто, и когато мастилницата е изсъхнала, та съдържимото се е върнало на нѣкаква черна спардушена гъба — притуряше вода или оцетъ. Туй мастило притежаваше свойството на халеона, или на нѣкой български партизанинъ — мѣняваше боята : отъ черно то скоро ставаше тъмно-пепеляво, послѣ—ясно-пепеляво, ръждиво и най-сетнѣ жълтеникаво. Съ туй се свършаше метаморфозата му, защото тая краска, макаръ и не много интезивна, оставаше вече на книгата. Само въ рѣдки случаи тя безслѣдно изчезваше: кога я виждаше слънце. Кога наканѣше да пише — обикновено еднажъ-дважъ въ седмицата — дѣдо Начо завика: «Дайте мастилницата, дайте перото, книга . . .» изпѫди насъ, дѣчурлигата, да не правимъ шумъ, па седне наземи турски, вземе тепсията, или синия, и пъкъ дъската, на която четѣше паритѣ, осекне се, изшли се еднажъ дважъ, погледне прѣзъ прозореца, какво е нъ врѣмето, па се залови сериозно за работа. Пълната тишина около него се нарушава само отъ приятното скърцане перото. Ако понѣкога останѣхме въ собата, никой не ѣеше да каже *гжкъ*. Не че дѣдо Начо биеше. Никой отъ съ не помнѣше да е ударилъ той нѣкое свое или чуждо те. Като добъръ и разбранъ баща, той поучаваше съ благи ми. Ние всички му имахме страха, безграничната обичь и ажението. Дѣдо Начо пишеше прости черковски слова, съ дѣлни букви, но ситни и наредени като мониста или *кенета* огърлията на селскитѣ моми и имаше лекъ отривистъ слогъ, накъвъ съ народния говоръ. На неговата nec plus ultra лирална фонетика можеха да завидятъ мнозина. Сигурно, тя ше дѣдова Гънчова. Той нито подозираше, че има главни кви, прѣпинателни знакове и други още много *белялии* ща и правила.

Споредъ важностьта на бакалскитѣ си операции, дѣдо чо употрѣбяваше разни тефтери: голѣми и малки, направени отъ тогавашна дебела и груба хартия, по която тъпото люво перо, ако и лесно да се движеше, все пакъ пръсше черна роса и на върха му се набираше китка отъ смн, както на двата края на магнита — желѣзни стърго-ни. Пакъ и мастилото попиваше, та буквитѣ значително изняха първоначалния си видъ — ставаха по-дебели. Тия тефри бѣха двойно по-дълги, отколкото широки, имаха по отина листове и бѣха обвити съ мешинъ, жълтъ или тъм--червенъ, произведение на карловцитѣ табаци турци, който тъй здраво пришитъ съ дебелъ канапъ о тефтеря, че моше да издържи цѣлъ товаръ. Една мешинена връва зашита

въ срѣдата на края на обвивката, прѣвързваше цѣлия тефтеръ. Тефтерътъ трѣбваше да се изпълни навредъ — въ продължение на 5—6 години. Тогава дѣдо Начо го скѫтваше въ дъното на сандъка и взимаше новъ. А прѣзъ туй дълго врѣме до какво окаяно положение достигаше той! Листоветѣ се разшиваха, разпокѫсваха и оплѣскваха, та дѣдо Начо, кога подшиваше съ губерка метлата, сѣщаше се и за тефтеря. И мешинената обвивка омекваше и тукъ тамъ се разкѫсваще и оплѣскваше, че мѫчно се познаваше първоначалната ѝ краска. Но тя си оставаше *несмѣняема*: противното се считаше излишенъ *харчъ*. Много рѣдко обвивка отъ старъ тефтеръ замѣстяше разпокѫсаната съвсѣмъ, ако по-рано не ни попаднѣше въ рѫка и да направимъ отъ нея топка за игране. Обикновено, новиятъ тефтеръ седѣше на полúцата, а понѣкога — въ сандъка. Той не се подчиняваше на никоя диплография. На всѣка страница имаше по 10—15 такива *исемета*:

Исеме на Илия Бурунсузътъ, нашъ кирмидчия

1 ока вино	45 пари
100 драма оризъ	15 пари
$<(=^1/_2)$ ока желѣзо	1 гр. и 20 пари
2 оки *ялска* соль	1 гр. и 20 пари

На жена му дадохъ на пазаря 12 гр. и зола за шиникъ жито.

Исеме на Томана, аргатинътъ

100 драма шарлаганъ	2 гр. и 15 пари
1 вѫже	20 пари
1 брусъ	60 пари
Червенъ пиперъ	20 пари
Дадохъ му 2 бешлика	10 гроша
Другъ пѫть още	5 гр. и рупъ.

Слѣдъ като се прѣглеждаше смѣтка, исемето се заграждаше съ една крива линия, за която висшата математика нѣма още название. Туй имаше свое практично значение: окото лесно да съзира, кои исемета сѫ унищожени и кои не. — Измежду тефтеря при респективнитѣ исемета се намираха разни пусулки и документи.

Изъ светчето, вѣчния календарь и тефтеритѣ дѣдо Начо обичаше да бѣлѣжи нѣкои важни събития и данни отъ неговия сѣмеенъ животъ: кога се оженилъ, кога правилъ новата кѫща въ 1860 г. — пазѣше и цѣлата смѣтка по направата ѝ — кога се раждали чада, внуци и правнуци и то доста подробно. Тъй напр.: «Въ лѣто 1859 септемврий 20, саатътъ по 2 вечерьта, на св. Евстатия, Дона роди първо отроче мѫжко, майката е добрѣ, но дѣтето слабичко. Радость голѣма!» Бѣлѣжеше прѣзъ дълго врѣме, колко оки дошелъ всѣки отъ домашнитѣ, кога на Георйовдень се теглили споредъ обичая. Имаше и такива

забѣлѣжки: «Въ лѣто 1872, януария 22, на св. апостолъ Тимотея, саатътъ по 10 сутриньта се отели кравата Пенка. Телето кръстихме Пенчо. Въ лѣто 1873 на връхъ Богоявление се обягниха за пръвъ пѫть 5 ягнета: 3 бѣли и 2 черни и 3 ярета . . .»

Дѣдо Начо обичаше да пише — но само за себе си! — и за работи отъ общъ интересъ, като единъ най-добросъвѣстенъ лѣтописецъ. Въ пѫтуванията си до Рилския монастирь и Св. Гора — и назадъ той подробно бѣ описалъ въ два дебели тефтеря всичко важно и неважно — за него било всичко важно: въ коя година, мѣсецъ, день и часъ излѣзли отъ Калоферъ, какъ на края попътъ имъ челъ и ги изпратили, кой ги срѣщналъ, дѣ нощували, какво яли и говорили, какъ, като приближавали до монастиритѣ, забивали камбанитѣ, що тамъ всичко чули и видѣли и какъ, най-сетнѣ, ги тържествено посрѣшнали въ Калоферъ.

Между горнитѣ бѣлѣжки имаше и такива: «а) Тогава и тогава минаха прѣзъ Калоферъ арнаути—шкодралии, съ голѣми фесове и пискюли и съ тюлюмбеци. Грабиха фесове и всичко, що имъ попадна. Разпорединха ги по ханища и кѫщи. Биха Стойка ковачътъ, та му счупиха рѫката — оттогава е сакатъ а прѣдъ хана на Въля Сотиръ раздраха сукманя на Мита Донина. Поразницитѣ, заминаха закъмъ Шуменъ. . . .» «б)... по 5 саатя прѣзъ деня се появиха много скакалци. Дойдоха откъмъ Ветхитѣ лозя и заминаха къмъ Полето и планината като хала. Страшно кречеха. Прѣзъ дѣто минаха, много ниви и лозя *зяносаха*. И нашето горнето лозе при куруджийницата опасоха. Хората излѣзоха съ тѫпани, тепсии и синии, та ги гониха. Самъ агата ходи до Войчовецъ. Туй не е на добро» . . . «в)... «появиха се много гарги, тъй че закриха слънцето; отъ нашия дворъ не можеше да се види *биля* клепалото на св. Атанаса. Казаха, че заминали къмъ Митиризово . . .» г) «Имаше много гѫсенки по дърветата. Опасоха съвсѣмъ гората по Дивъдолска поляна и по Малката рѣка, та останаха само едни клони; много дървета изсъхнаха» . . . д) «Придойде Тунджа, страшна работа! Водата се бѣше издигнала до пенджуритѣ на нашия зимникъ и до срѣдния кушакъ на дувара, а срѣща на Стойчовата кѫща бѣ остало двѣ педи до малкото пенджурче. Завлѣче много водениици, чаркове и колелото и улея на нашата воденица. На Радя Чаракчиятъ отнесе дюкяна съ всичкитѣ му *алати*. Водата завлѣче и воловетѣ на кумеца Пенча Бошнакътъ. Тежко му на сиромаха! Подъ Караминковата кория устието се бѣше заприщило отъ напрѣчкани греди и дъски по върбитѣ и на тѣхъ между клонитѣ намѣриха удавени три кози. Тогава се удави и Стоянъ Велинъ. Богъ да го прости! Добъръ човѣкъ бѣше. Моста отъ Селището и Пенчовитѣ волове ги намѣриха подъ Червенака, въ доймушларскитѣ ниви» . . . е) . . . «сториха се папуритѣ. Берекетъ голѣмъ: набрахме 51 кола и половина,

барабой 6 кола, а пъкъ за тиквитѣ не питай: возихме, возихме и най-сетнѣ оставихме на нивата, та се изпокилиха да си возятъ и сиромаситѣ. И на нивата останаха *биля* . . .» — Имаше още забѣлѣжено грижливо: кога имало комета, земле-тресение, голѣмъ дъждъ, снѣгъ, градъ, горещо лѣто, ранна дълга и люта зима, *баба-шарка, лошо гърло*, чума, холера, моръ по добитъка, нѣщо за султанитѣ Махмуда, Меджида и Азиса, за кърджалиитѣ, за рускитѣ войни, за Дибича, за грѫцкитѣ владици и пр. и пр.

Всички казани разновидни бѣлѣжки изгорѣха заедно съ Калоферъ въ 1877 год. Въ тѣхъ имаше интересни нѣща.

У дѣда Нача бѣше попаднала и една книга съ разни рецепти. Заглавието ѝ не помня. Той я имаше на голѣма почить: бѣше я грижливо облѣкълъ съ корава книга и нѣколко пѫти я бѣ пришивалъ, защото, отъ много употрѣбение, листата ѝ се бѣха изпокѫсали. Въ нея той вѣрваше непоколебимо, та, винаги въ нужда все до нея се допитваше. Освѣнъ нея той имаше и друга, доста обемиста, рѫкописъ, въ която най-внимателно бѣ забѣлѣжилъ всичко чуто по народната медицина отъ учени и прости, стари и млади, мѫже и жени, българи, гърци, арменци, турци, евреи, цигани, лѣкари, свещенници, учители, търговци, занаятчии, земледѣлци, овчари, говедари — мнозина отъ които понѣкога го експлоатираха. Тия рецепти бѣха написани въ стихове, както текстоветѣ на св. писание. Въ споменатитѣ двѣ медицински съкровища — нека бѫде благословено името на Ипократа! — имаше цѣръ за всички тѣлесни — външни и вѫтрѣшни — и душевни недѫзи, па дори и отъ хирургия: за чума, холера, веремъ, маясълъ, меракъ, външно падане, сипаница, лошо гърло, очи, ухо кога тече, сърдце дѣто прияда, лудость, уроки, за куветъ, урама, живиница, страхъ, дѣто трепери на човѣкъ подъ лъжичката, кога змия или бѣсно куче охапи човѣка или добиче, кога болятъ коститѣ, кога човѣкъ пикае кръвь, за безплодие, за жена кога мѫчно ражда, за зѫби, сюрмекъ, запичане, бълване, треска, главоболие, глисти, *ищахъ*, навехнато, изгорено, за развитъ пѫть, за гуша, за лоша пѫпка тиллимя, за синя пѫпка и пр. и пр. За нѣкои болести, напр. зѫбоболие, главоболие, треска и др., имаше по десетина и повече рецепти, сѫщо и за нѣкои дѣтски болести. Имаше и лѣкове изъ ветеринирната медицина, за: бѣсъ, метилъ, краста, шуга, кѫрлежи, вѫртоглавие у овцитѣ, кога на крава млѣкото е кърваво, сир. когато е сукалъ отъ нея смокъ, за издуване коремъ, за бълхи, дървеници и пр. Разбира се, въ малко случаи тия цѣрове помагаха — навѣрно, когато болката и безъ тѣхъ е щѣла да мине, но дѣдо Начо все не губѣше вѣра въ тѣхъ. Прѣзъ една зима падна голѣмъ снѣгъ, та не оста ни сѣно, ни плѣва, ръженица, царевичина, листници, трици, орофъ; нѣкои хора изпразднихa възглавницитѣ и сламеницитѣ; нѣкои разкриха и плѣвнитѣ си,

други пъкъ варѣха на добитъка царевица и ръжь. Въ начало на пролѣтьта, слѣдъ като изядоха всичко, овцитѣ почнаха да мратъ отъ метилъ. Всѣка зарань нашиятъ овчаръ донасяше на магарето по десетина кожи. Измрѣха повече отъ сто овци, — макаръ че дѣдо Начо знаеше нѣколко цѣра противъ тая болка. Отъ тоя день вѣрата му въ тия лѣкове се по-разколеба, и всѣкога, като прѣровяше лечебнитѣ книги и дойдѣше до *илачитѣ* за метилъ, той ги досадно захвърляше, спомнещъ си печалната случка. Въ състава на споменатитѣ цѣрове влизаха — въ пò-голѣма или по-малка доза: исиотъ, паламутъ, канкардашъ нишадъръ, стипца—печена или сурова — юстюбечъ терекъ, пашóта балсама, локма-руху, спиртъ, оцетъ, каламфиряви корени, разгонка, татулъ, попадийка, кѫсѫ-муратъ, око отъ ракъ, око отъ октоподъ, божо-дръвце, енювче, кѫлѫчъ-яа, коча билка, чемерика, сладка папрать, кора отъ лимонъ, наръ и портокалъ, черупки отъ великденски яйца, каденъ медъ, пущнатъ куршумъ, гасени вѫглища, прѣхвърляна прѣзъ сито вода, гълѫбово сѣрдце, много други безименни трѣви и пр. Особно въ всѣка дѣтска болка дѣдо Начо приписваше голѣми профилактични и лѣковити свойства на *чернокоса*, който — казваше той — расте въ планинитѣ, дѣто пѣтель не пѣе, и трѣбва да се изкопае сутринь прѣди зора. Появи ли се по дѣцата нѣкоя епидемия: сипаница, лошо гърло и пр., той съвѣтваше роднини, съсѣди, па и всѣкого. кого срѣщне, веднага да прикачатъ на шиитѣ на дѣцата обшитъ въ дрипица чернокосъ. Сѫщо туряше чернокосъ и въ кърмилото на овцитѣ, когато и помежду тѣхъ се появѣше моръ. Много отъ изброенитѣ аптекарски и дрогерийски артикули се намираха въ сандъка на дѣда Нача за всѣки forcemajeure. Дѣдо Начо бѣше алопатъ, а понѣкога и — хомеопатъ. Много отъ буренитѣ му доставяше прочутата Болна-Иваница, която продаваше билки и на калоферскитѣ лѣкари, па и по Карлово, Сопотъ, Казанлъкъ, Хисарскитѣ бани, Пловдивъ и Узунджовския панаирь. — Въ Калоферъ имаше двама лѣкари: Костаки и Димитъръ Николичъ — емигрантъ австрийски сърбинъ съ положителни знания, но съ слабость къмъ ракията. Първиятъ бѣ самоукъ и по потекло отъ Янина, но добъръ практикантъ. И двамата се бѣха оженили въ Калоферъ и заседнали. Кога се разболяваше нѣкой чорбаджия, повикваха и отъ Пловдивъ докторитѣ Рашко или Владо. Дѣдо Начо дипъ не вѣрваше въ докторитѣ.

Освѣнъ изброенитѣ лѣкарства дѣдо Начо прѣдписваше най-първо други, най-ефикасни споредъ него. Разболѣе ли се дѣте или възрастенъ човѣкъ и прѣпоржчаше да се омие съ свѣтена вода, да му почете въ черкова свещеникътъ, или да си съблѣче върху него одеждитѣ слѣдъ литургия, или пъкъ да го мироса; опасно боленъ ли е пъкъ нѣкой — веднага съвѣтваше да се свети масло. »За да оздраве нѣкой отъ треска — ка-

зваше той — нека се моли на св. Василий Новий и на мѫченица Фотина; да се избави нѣкой отъ запояване съ вино, нека се моли на св. Бонифация; да се уварди добитъкътъ отъ звѣръ, нека се молимъ на св. Георги« и пр.—Тия наставления бѣ заимствувалъ отъ вѣчния календарь. »Пакъ отъ всички лѣкове —свършваше авторитетно дѣдо Начо — най-силниятъ е: молитви отъ чисто сърдце, покаяние и на Бога упование. Той цѣривсѣка болка, Той помага и закриля, Той е много милостивъ!. . .«

Но все пакъ — както споменахъ и прѣди, — дѣдо Начо бѣше и суевѣренъ. Той настойчиво увѣряваше, че, когато едно врѣме морила чумата, той седѣлъ при вратата на старата кѫща, видѣлъ я и тя му ударила силна плѣсница. Види се, станалъ е жертва на нѣкоя халюцинация. Той гледаше на ягнешкитѣ плешки и отгадаваше състоянието и бѫдещето на стопана. Вѣрваше, че въ вихрушката се тае нѣкой зълъ духъ и че, кога се свие тя въ краката на нѣкого, осакатява или онѣмѣва, та винаги човѣкъ трѣбва да бѣга на страна отъ нея. Сѫщо и мѣстата, дѣто се излива помия, той признаваше за обиталища на зли духове, та винаги се караше, кога тукъ-тамъ се изливаше помия, и заповѣдваше прѣзъ тамъ да се не минува, особно нощѣ, или пъкъ, ако се мине, да се плюне на земята; иначе, човѣкъ *урадисвалъ*. Той напълно вѣрваше баба Злата Никова, врачката, която казваше, че дѣдо Тодоръ чете Соломонията и че, който, като я изчете до края, се сбъркa, полудѣва. Тъй полудѣлъ *Еню Врачътъ*. За чумата дѣдо Начо авторитетно твърдѣше, че царь Соломонъ я мушналъ въ шише, запечаталъ го съ печата си и го хвърлилъ на дъното въ морето — чумата била по-тежка отъ куршумъ. Догдѣ тя тамъ трае, нѣма страхъ отъ нея, но ако нѣкакъ сполучи да изскокне изъ шишето, щѣло много лошо да стане: чумата се страшно канѣла. Но, най-сетнѣ, казваше той, като носи човѣкъ у себе си кръстче, или се прѣкръсти трижди и изчете нѣкоя молитва: *Богородице дѣво*, или *Возбранная войводо побѣдителная*, или *Ангеле Божий, хранителю мой*,... никои самодиви, вампири, каракондженовци и други *сладки и медени* не могатъ да приближатъ: всички тия зли духове се пукватъ или разпилѣватъ като вихрушка, щомъ се спомене Божието име. Но дѣдо Начо ужасно мразѣше и врачкитѣ, и магесницитѣ, които свалятъ мѣсечината, правятъ магии и примамятъ жито отъ нивитѣ и млѣкото отъ кравитѣ — защото вѣрваше въ дѣянията имъ. Пакъ и въ Калоферъ се намираха такива, още — и жени, които ги вѣрваха и скришомъ отъ мѫжетѣ си имъ даваха по нѣкоя пара, за да отгадаятъ бѫдещето и да задоволятъ своята страсть, ламтежи, любопитство, или злоба и отмъщение. »Врачкитѣ и магесницитѣ, — говорѣше дѣдо Начо—правятъ голѣмъ грѣхъ, тѣхъ е обладалъ дяволътъ. Такива чуми и афоресници свещеницитѣ не трѣбва да пущатъ въ черкова и да имъ не даватъ ни комка, ни нафора!«...

Освѣнъ за божествени работи, дѣдо Начо употрѣбяваше вѣчния календарь и за много други случаи и напълно вѣрваше въ всичкитѣ му прѣдсказания. Съ него той разкриваше бѫдещето. Отнемете му календаря, и той би осталъ въ неизвѣстность, както безъ компасъ корабъ всрѣдъ Великия океанъ. Въ начало на годината той разглеждаше, коя планета завладѣва, съ чия зодия и въ чие жилище; четѣше за безплодията, голѣмия гладъ, за раздоритѣ и болкитѣ между човѣцитѣ, замисляше се тѫжовно, послѣ въздъхне издълбоко и каже: »Боже, очувай сиромаситѣ християни братя!« Кога въ календаря пишеше, че зимата ще бѫде тежка, той извикваше самоувѣрено: »Зима голѣма ще бѫде: трѣбва повечко храна за добитъка!« — и се разпореждаше да се набави всичко òврѣме. Ако, наистина, зимата се случеше такава, той проглушаваше свѣта, че и въ календаря тъй пишело; ако ли пъкъ — което и най-често се случваше — биваше обратното, и сега вѣрата му въ календаря не се разколебаваше, и той съ пó-голѣмъ куражъ казваше: »Пакъ ни Господъ обича, макаръ и да сме грѣшни, прѣмахна лютата зима! Милостивъ е *сайбията*, не вижда ли той, какъ се мѫчи сиромашьта«?!...Понѣкога пъкъ казваше: »Е, свѣтъ широкъ! Нѣкѫдѣ туй *непрѣмѣнно* ще се случи. Календарьтъ никога не лъже!«...Често дѣдо Начо срѣшне попъ Младена, цѣлуне му рѫка и го запита, какво ще бѫде утрѣ врѣмето, какво ше бѫде и лѣтото, зимата и добави: »Отче Младене, ще дойда у васъ въ недѣля да срѣщнемъ календаритѣ!« Дѣдо попъ отговори, което знае, и бърза за черкова, защото клепалото ей-сега ще удари за вечерня. За врѣмето дѣдо Начо питаше и овчаритѣ, и говедаритѣ, па и земледѣлцитѣ понѣкога: многажди тѣхнитѣ прѣдсказания се бѣха сбѫднали. — Дѣдо Начо самъ наблюдаваше извѣстни дни. Той прѣдричаше: »Каквото е врѣмето на св. Василь, такова ще бѫде и прѣзъ цѣлата година. Ако е хубаво врѣмето на Благовѣщенé, бубитѣ ще сѫ добри!« — той вѣрваше, че вечерьта срѣщу тоя день играеше закопаното имане. Ако зимата захване късно, той казваше: »Прѣзъ марта и априлъ ще имаме снѣгъ. Дано не цъвнатъ овощкитѣ: ще измръзне цвѣтътъ имъ!» Ако на джгата виждаше повече зелено, той казваше: »ще има берекетъ на житото, хлѣбътъ ще е ефтинъ« — ако ли пъкъ биваше повече червеното, той казваше: »Гроздето ще се стори, виното ще е *болъ*« — и се подсмиваше подъ мустакъ, защото дѣдо Начо обичаше винцето.

Щомъ се роди нѣкое дѣте, свое или роднинско, дѣдо Начо веднага извади календаря, да види какъвъ е деньтъ и часътъ. Ако, напр., е пето число, той повтори думитѣ на календаря: »петиятъ день е нещастливъ. Който падне въ согрѣшение, никога не може избѣгна наказанието. Който занеможе, ще пострада, който се днесъ роди, бива малолѣтенъ«. Ако е пъкъ, напр., шестнадесето число, той казва: »Тоя день е ща-

стливъ за всички търговци. Който въ него се роди, бива дълговѣченъ, голѣмъ човѣкъ« и пр. Послѣ намѣри годината, на която се е родило дѣтето, и разгледа цѣлото му бѫдеше: какво ще стане то, какви наклонности ще има, на кой мѣсецъ ще има касметъ и на кой ще губи, колко ще живѣе, кога му се пада да умре и пр. Та и при всѣко важно начинание дѣдо Начо се съвѣтваше съ календаря, като съ най-интименъ свой приятель, върху щастливитѣ и лоши дни на мѣсеца. Кога да се годи кака А., слѣдъ като бѣше тайно уговорена работата и оставаше да се направи официялниятъ годежъ, дѣдо Начо нѣколко пѫти връща годежницитѣ: тоя день билъ нещастливъ, оня — опасенъ, третиятъ ни лошъ, ни добъръ. Намѣри се, най-послѣ, щастливъ день и годежътъ стана. Отпослѣ обаче прѣдсказанията на календаря не излѣзоха дипъ вѣрни!

Дѣдо Начо вѣрваше въ сънищата. Та нали и въ св. писание се споменува за сънищата на Иосифа, пророкъ Даниила,.. въ новия завѣтъ на другия Иосифа, обручника на дѣва Мария и пр.? Въ календаря листата, дѣто бѣха изложени сънищата, бѣха най-вече оплѣскани и съдрани. Почти всѣка сутринь тѣ се обръщаха, понеже дѣдо Начо често сънуваше и обичаше да разправя подробно тия си сънища, дълги колкото изъ приказкитѣ изъ Хиляда и една нощь. Единствено лице, което най-вече ги слушаше, бѣше прѣдобрата и разбрана баба Начовица. Но отдавна и ней бѣ омръзнало да слуша всѣки день за разни зодии, щастливи и лоши дни и часове, сънища и пр. — та малко обръщаше внимание на всичко, а по-нѣкога се осмѣляваше да му възрази, че той — толкова набоженъ — прави голѣмъ грѣхъ, дѣто слѣпо вѣрва всичко, което казва календарьтъ и кой какво каже. »Кой може да се сравни съ Бога и да каже, какво ще бѫде утрѣ?« — питаше го тя. Съ тая проста, но силна аргументация дѣдо Начо се чувстваше напълно надвитъ. Макаръ и да не обичаше да му противостоятъ, сега той се смълчаваше, набърчи чело и тайно въ себе си каже: »Тя има право!«

VI.

Дѣда Нача уважаваха всинца. И Ибрахимъ-ага — калоферски управникъ — кога минѣше край дюкяна му, гласно го поздравляваше. Дѣдо Начо нѣколко пѫти бѣ ставалъ епитропъ на църквата св. Атанасъ. Туй бѣ една почетна длъжность и като привилегия на по-старитѣ хора, напр. дѣдо Иванъ Стефчовъ, дѣдо Драгоя Бацовъ и др. Той бѣ ставалъ и черковно-училищенъ настоятель. Многажди събираше *парусия* на монастиря и оставаше отпослѣ да прѣгледа смѣткитѣ на игумена. Въ сватбени процесии, въ сѫбота вечерь, на *кибиня*, и въ недѣля той вървѣше до свещенницитѣ. Но *ааза* въ конака не помня да бѣ ставалъ нѣкога. Странѣше отъ конашкитѣ работи: мразѣше *агарянитѣ*.

Дѣдо Начо не връщаше сиромахъ отъ вратата си. Все е му подаде корица хлѣбецъ, или ще го почерпе съ ракийка, инце или кафенце — за благословия и да се намѣри на *ня свѣтъ*. «На сиромаха, каже, благословията се най-хващa!» а си и припомняше отъ евангелието, дѣто на *страшния судъ* а *Второ пришествие*, Великиятъ сѫдия ще каже: «Идите отъ ене прокляти! Голъ бѣхъ, не ме облѣкохте, гладенъ бѣхъ, е ме нахранихте»... Често практичната баба Пена, като допи-аше ракийката си, кажеше: «Бачо Начо, Богъ да прости майка и, усѣтихъ сърдцето си. Кафенце не ща, че бързамъ, па и ного се утрудихте съ мене. Ако обичашъ, дадни ми кафен-ето и шекерецътъ и азъ ще си го направя удома. Съ отнесе-ото у тѣхъ, обвито въ кирливата ѝ кърпица, тя щѣше да си направи 2—3 кафенца. Дѣдо Начо бѣ правилъ и много добрини даваше въ заемъ пари, кога въ него се намираха. Много ѣдко даваше той подъ лихва: страхуваше се, защото на много ѣста въ евангелието и въ софронието бѣ срѣщалъ, каква ще ѫде участьта на лихвоимцитѣ на страшния судъ. При все ий, азъ — вѣренъ и безпристрастенъ разказвачъ-лѣтопи-ецъ — ще приведя една подробность. Калоферецътъ Христю иташътъ, извѣстенъ повече подъ името *Калеко Миташъ*, — трашенъ шегаджия — разправяше слѣдното. Прѣди нѣколко одини си дошълъ отъ Стамбулъ и взелъ отъ дѣда Нача подъ ихва 1000 гроша, та си направилъ кѫща въ дола Баювецъ дъ черкова св. Атанасъ. Дѣдо Начо, освѣнъ редовенъ *тими-окъ*, взелъ,—за по́-голѣма гаранция — и *тапията* на кѫщата тпослѣ: «Ела, Христйо, да копаешъ, на гюла, на лозето, на ивата, въ градина; ела да поправишъ дувара на лозето въ овитѣ лозя!» — Христю търчелъ; «Докарай, Христйо, една ола кюмюръ» — главно занятие на Калека Миташъ бѣ кюмюрд-илъкътъ — Христю донасялъ. Какво да прави?! Трѣбвало да изплаща дългътъ! Понѣкога избъбрялъ между зѫбитѣ си рската пословица: «Човѣкъ *чурудисва, борчъ не чурудисва*», ли българската: Търпи, душо, чернѣй, кожо!» Понѣкога и иташка дохождала у дѣдови Начови да влачи вълна, да преде и да извърши друга нѣкоя работа. Хѫ днесъ да видятъ нѣтка, хѫ утрѣ — та чакъ слѣдъ двѣ години. Оказало се, борчътъ не се намалилъ ни съ грошъ. Но сѫщиятъ Калеко иташъ тържествено заявява, че и той отправялъ тия нови олби: «Дѣдо Начо, дай да платя беделя, дай да платя данъка а кѫщата, дай да купя отъ дѣда Тодора Бракалата десетина ки вълна, та да изработи шаякъ *моята стамболска кокона*, е сме оголѣли като циганитѣ; дай да зема шиникъ жито отъ азаря; магарето се търкулна отъ единъ *яръ* при Островръшка умрѣ, дай да купя друго!...» И дѣдо Начо сѫщо не отказвалъ.

Да кажа още нѣколко думи за енергията на дѣда Нача. имѣ, денѣ той стоеше въ малката стаичка къмъ пѫтя и от-амъ надзиравше дюкяна, кърпѣше кѫщни чорапи, лапчуни,

терлици, ризи, антерии и пр. или пъкъ съ гаргата правѣше отъ жълтъ телъ копчета за домашно употрѣбение, шиеше нѣщо ново и учеше насъ, дѣчурлигата, *а, бе* по една протестантска *начална книга*, която обаче, не подозираше, че е такава — би я прѣдалъ на страшно аутодафе. Понѣкога до него стоеше и софронието. Дѣдо Начо шиеше добрѣ. Абаджискиятъ му *дюзенъ* се състоеше отъ: ендазе, което въ срѣдата се прѣчупваше, 2—3 ножици, много тежки — тия, които сж порасли въ абаджискитѣ стамбулски дюкяни, ги добрѣ познаватъ: многажди сж ги изпитвали по гърба и по врата си, — 2—3 голѣми, кралимарковски, напръстника, въ форма на владишка корона, 1—2 голѣми канджи, 5—6 въ тѣхъ набодени голѣми игли, 4—5 топа черни и бѣли *трапазански* конци и нѣколко топа калоферски черенъ гайтанъ, отъ добриятъ. Вечерь седѣнкуваше: пакъ шиеше, или ронкаше царевица, мотаеше прежда или я навиваше на кжлба, кърпѣше обущата си и пр. Настжпи ли пролѣть, вечъ дѣдо Начо не се спира въ Калоферъ: на лозе, нива, ливада, гюлъ; нагледва и подканя работницитѣ и върши нѣкоя по-лека работа: донесе вода, скуби троскотъ или паламида, или трѣвата прибира изъ копаното; при жътва събира осталитѣ класове. Ако ли копачитѣ сж изкарали редоветѣ и почиватъ, той се провикне: «Хайде, момчета, още по единъ редъ да изкараме, че да пладнуваме!» — Нѣкога ме водѣше съ себе да връзваме лозето. Въ благи дни си носѣхме за ядене крондирче съ кисело млѣко. Слѣдъ закуската крондирчето оставаше до половината и ние го напълняхме съ вода; на обѣдъ то пакъ отиваше до половината и ние пакъ го напълняхме съ вода. На пладня ние вече сърбахме сладко сладко на горещото юлско слънце една бѣлизнява водица. Слѣдъ туй, разбира се, нѣмаше нужда да се мие крондирчето.

Паритѣ и други скжпи вещи и разни писмени документи дѣдо Начо държеше въ собствения си сандъкъ въ собата въ дулапа. Туй бѣше неговата *святая святихъ*; тукъ никой не смѣеше да надникне, той сѣкиго отпжждаше. Сандъкътъ — стара направа — бѣше отъ благоуханно *севлево* дърво, измазанъ съ зелена боя и украсенъ съ жълти, лъскави корубести пулчета — главички на гвоздейчета. Бравата имаше такъвъ механизъмъ, че, кога се отваря или затваря съ ключа, звънтѣше — сигурно да дава сигнжлъ, комуто трѣбва. Ключътъ му бѣ особенъ и тъй назжбенъ, че, кога еднажъ дѣдо Начо го изгуби въ гората, Радъ Чаракчиятъ си изпати чудо, догдѣ отвори сандъка; довлѣче всички свои инструменти и ключоветѣ на половината Калоферъ. Не обичате ли? Нека отворимъ сандъка и да разгледаме подробно що има въ него. Най-първо ще ни удари приятна миризма отъ самия сандъкъ и отъ съдържанието му. Тукъ ще видите 2—3 мускаля розово масло, 3—4 ябълки, единъ изсъхналъ и спардушенъ вечъ лимонъ —

пазванъ отдълго за нужда—много отъ споменатитѣ прѣди дро-
ерийски артикули, единъ скѫпъ пръстенъ, кутията съ *везнето*,
ъ което теглѣше алтѫни и коприна, *ризница*, съ която се бѣ
одило едно отъ дѣцата, споменатиятъ тоже прѣди часовникъ,
ставенъ *аманетъ* отъ турчина, чопразитѣ на баба Стойна —
шлемѐ и позлатени, изкусно дѣло на единъ карловски зла-
арь, 3—4 сѫщо ишлеме сребърни зарове за кафяни чаши,
ѫзданчето съ бръсначитѣ, разни стари тефтери и други
книжѫ и нѣколко кирливи платняни торбички съ пари. Тѣ
ъставяха една грижливо събрана нумизматическа сбирка отъ
азни златни, сребърни и мѣдни монети — антики и модерни.
Гъй, златни имаше, цѣли, половинки и четвъртини: лири тур-
ки и англійски, наполеони, минцове, махмудии — меки и ко-
тави — стамболи, ялджзи, костадинки, мендухета, ирмилици,
анджклии, фанджклии, рубиета — чарклии и нечарклии —
ендари и други малки рубенца, които дѣдо Начо даваше
елѐшъ на чеда, внуци при кръщението имъ; имаше сребърни
ѫщо цѣли, половинки и четвъртини: бѣли меджидета, алтѫ-
ѫци, бешлици, ирмиличета. онлучета, нови бѣли грошчета
ирмиличета — меджидийчета, други едни голѣми мо-
ети по $14^1/_2$ гроша, разни дребни едновр҃мешни тънки
като люспи сребърни пари, плюсъ други отъ всички почти
ържави на свѣта, които бѣха наводнили турската импе-
ия: руски — карабони (тѣ вървѣха по $17^1/_2$ гроша), капици
20 копейки = 3 гроша), деветдесетаче (15 копейки) и шест-
есетачета (10 копейки), австрийски — цвинциции ($3^1/_2$ гроша)
половинки отъ тѣхъ, унгурчета съ лоза (1 грошъ), безъ лоза
30 пари), англійски шилинги, дирекліи, кушлии, (американски)
ендофранки, монети отъ Сигизмунда Полски и др. и най-сетнѣ
мѣдни: турски (цариградски и египетски) гологани отъ разна
олѣмина. Имаше и едни голѣми сребърни монети, колкото
ендофранка, но по-тънки, които изкопалъ изъ земята дѣдо
Паничковъ, кога правилъ кѫщата си на брѣга до черкова св.
Атанасъ. Какви бѣха тѣ, не знамъ. Въ една хартия дѣдо Начо
бѣ обвилъ и 2—3 каймета отъ по 100 гроша, остали отъ
Крѫмската война. Макаръ и да не струваха вече нищо, бѣше
му свидно да ги унищожи. Отъ всички изброени монети имаше
по нѣколко. По прѣди, обаче, имало повече, но нѣкои кесии
бѣха изпразднени: много сребърни антики и дребни пари бѣха
минали у карловскитѣ евреи-сарафи и златари. Напослѣдъкъ
финансиялното положение на дѣда Нача се бѣше повлошило.
Паритѣ дѣдо Начо броеше на специално за туй направена
дъска. Тия дъски си излѣзоха вечъ изъ мода, но все пакъ мо-
жете да видите нѣкоя такава у сарафитѣ-евреи въ Узунъ чар-
шия въ Пловдивъ.

Природно дѣдо Начо бѣше добрякъ, веселъ, оптимистъ
Кога пийнѣше, затананикаше си самъ, или ни караше ние да
му пѣемъ. Най-любимата му пѣсень бѣше:

— «Какво е, Нине, джанѫмъ, цвѣте цъвнало
Въ наш'та градинка, Нине, въ наш'та бахчийка!
Я ювлѣзъ, ювлѣзъ, Нине, та го откѫсни,
Та го откѫсни, Нине, та го закичи
На бѣло чело, Нине, на черни вѣжди.
— Какъ да кайдиша, Нине, да го откѫсна
Да го откѫсна, Нине, да го закича
На бѣло чело, Нине, на черни вѣжди,
Като съмъ чула, Нине, чула и разбрала,
Че ми е запрѣнъ, Нине, *киръ Николаки*
Въвъ Цариграда, Нине, въвъ терсината
За владицитѣ, Нине, за работитѣ:
Денѣ го питатъ, Нине, нощѣ го мѫчатъ . . .»

Кога дохождаше до послѣдния стихъ, дѣдо Начо се в душевяваше и почваше и той да приглашя.

Тая пѣсень е на търновеца Никола Сапуновъ, вид дѣецъ по черковния въпросъ и който биде отровенъ въ риградския затворъ въ врѣме на унията. Както е извѣст нещастниятъ му тоже синъ Светославъ Миларовъ, българ писатель, овисна на бѣсилка въ Черната джамия въ Со Какъ бѣ долетѣла тая пѣсень, или пъкъ отдѣ я бѣ науч дѣдо Начо? Защо я толкозъ обичаше? Поради патриоти ѝ чувства ли, или пъкъ поради милитѣ спомени за нѣкое *б лице и черни вѣжди?* — Не знамъ!

Любезенъ въ обращенията си къмъ чадата, дѣдо Н понѣкога се спрѣчкваше съ баба Начовица. Той никога съ какво име не я назоваваше. Види се, да ѝ каже *бабо*, б му свидно; да ѝ каже булка, минало му врѣмето, а пъкъ с на име да ѝ каже, нѣмаше тогава по насъ тоя обичай, се считаше неприлично. Кога прѣдъ чужди хора ставаше д за нея, той казваше: «*нашата*»; прѣдъ чедата казваше: «*м ка ви*»; ако ли пъкъ въ кѫщи я повикваше отдалечъ, про чеше гласъ: «Ей, чуешъ ли? шйю!» Понѣкога баба Начов се втиляваше, не се обаждаше — само да го помѫчи или го принуди да дойде по-близо до нея. И тя му отплащаше сѫщата монета: прѣдъ чужди хора го зовѣше *наши* прѣдъ чедата — *баща ви*, а къмъ него отправяше сѫщ негови обръщения.

Напослѣдъкъ дѣдо Начо бѣ станалъ малко бъбрица: нѣкога — особно кога пийне — мъмрѣше за нищо и ника И старостьта има своитѣ фатални каприции и егоизми — винителни за нея.

* * *

Прѣзъ руско-турската война въ 1877 г. дѣдо Начо б въ неописуемъ възторгъ, отъ радость се подмладилъ. Плак отъ умиление кога посрѣщали руситѣ въ Калоферъ, и не мож да имъ се нагледа. Изпълнила се въжделенната му мечта: т

жеството на кръста надъ полумѣсеца, на светата правда надъ агарянскитѣ зулуми. Тая война той считаше като изпълнение на важно библейско пророчество и въ която забравениятъ Господъ проявява въ пълнота своето великодушие и сила противъ всѣко невѣрие и грѣхъ.

Кога на 20 юлий — сѫщата година калоферци избѣгали отъ турския мечъ задъ Стара-планина, дѣдо Начо изпратилъ по-рано домашнитѣ напрѣдъ, а той осталъ ужъ да заключи кѫщата и дюкянитѣ и да ги настигне въ ливадитѣ, но отсетнѣ осталъ въ Калоферъ. Между туй, случайно отъ единъ близъкъ пожарь — както и споменахъ другадѣ — изгорѣли и кѫщата му и дюкянитѣ. Дѣдо Начо припкалъ тукъ-тамъ, но не могълъ нищо да отърве. Проходещитѣ, които бързо бѣгали изъ Калоферъ, го виждали, че събира изъ едвамъ изстиналия пепелъ гвоздеи и други желѣза. «Ще трѣбратъ за новата кѫща» — имъ думалъ той. Прѣдъ видъ на насталото освобождение той много не съжелявалъ за изгубеното: «Всичко, съ Божа воля пакъ ще се направи!»—думалъ той. Канили го да бѣга съ тѣхъ, че турцитѣ ще нахлуятъ и жива душа нѣма да оставятъ. Едни само изгледалъ, почерпалъ и имъ казалъ добъръ часъ; на други казалъ, че, дѣто еднажъ е стѫпилъ руски кракъ, тамъ турчинъ вече не припаря, а на трети пъкъ — че и да дойдатъ турцитѣ, тѣ бързо ще заминатъ като хала. По-сетнѣ обикалялъ изъ Калоферъ, насърдчалъ пазачитѣ и на нѣкои носилъ храна. Видѣли го, че съ съсѣда Христя Стойнинъ прѣнасяли да скриятъ на безопасно мѣсто скѫпитѣ сребърни черковни репиди, а день прѣди да нахлуятъ въ Калоферъ башибозуци и редовна войска — че се шуралъ втрещенъ тукъ-тамъ и носѣлъ нѣщо съ себе — навѣрно малкото *бѣли* пари за *черни* дни. Въ деня, кога навлѣзли вечъ турцитѣ, единъ съсѣдъ чулъ, че дѣдо Начо викалъ: «Джанъ куртаранъ йокъ му?! . . .» Какво е послѣ станало съ него, неизвѣстно.

Кога слѣдъ 5—6 мѣсеца домашнитѣ се върнали въ Калоферъ, намѣрили въ хаджи Неновата градина дѣдовитѣ Начови дрехи и кости. Сигурно, тукъ нещастниятъ е билъ мѫченъ и съсѣченъ.

Толкова религиозенъ, той вѣрвамъ да е мислѣлъ, че умира светия. Но трѣбва да му е било много жално — не за кѫщата и дюкянитѣ — а че не можа да поживѣе на свобода, да се понарадва на Българско царство освободено отъ московцитѣ — възделенна мечта на всинца, която се прѣдаваше отъ поколѣние на поколѣние като великъ завѣтъ.

Богъ да го прости!

1908 год. августъ

Съдържание

	Стр.
Прѣдговоръ	3
Кратки бѣлѣжки за Калоферска Дружба	7
Членове на Калоферска Дружба	10
Какъ да се повдигне Калоферъ въ инустриялно отноше-ъ. — *Хр. Минковъ*	18
Какъ да се дѣйствува за въздигане поминъка въ Кало-ъ. — *М. Фетваджиевъ*	31
Градиво изъ старата история на Калоферъ — *Н. Начовъ*	47
История на Калоферъ и пр. — *Д. Х. Гендовъ* . . .	61
Изъ кореспонденцията на Н. П. Тъпчилещовъ—*Н. Начовъ*	85
Спомени изъ живота ми. — *Д. Фиговъ*	118
Спомени изъ живота ми. — *Архимандритъ Софроний*	151
Бѣгството ни прѣзъ 1877 г. — † *Асѣнь Г. Кисйовъ*	161
Спомени. — * * *	190

Цѣна 2·50 л.

Намира се за продань у Настоятелството.

K70
K27K323

СБОРНИКЪ

НА

КАЛОФЕРСКА ДРУЖБА

КНИГА II

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА НА Б. А. КОЖУХАРОВЪ
1924.

Драги съотечественици,

Разпространявайте сборника: отъ разпродажбата му ще се образува фондъ, за да се напечата кн. КАЛОФЕРЪ ВЪ МИНАЛОТО.

Волни помощи за фонда се приематъ съ благодарение.

СБОРНИКЪ

НА

КАЛОФЕРСКА ДРУЖБА

КНИГА II

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА НА Б. А. КОЖУХАРОВЪ
1924.

Благодарность.

За да издаваме сборника задължава ни уставътъ на дружбата (чл. 1, в).

Вечъ кн. I издадохме въ 1908 год.

Съ издаването на тази кн. II ние много закъснѣхме: случиха се войни, пакъ и после и хартията и печатарската работа много поскжпнаха. Ако тази книга II днесъ вижди бѣлъ свѣтъ, това се дължи на щедрата помощь на следнитѣ наши уважаеми съграждани:

Хр. Бацуровъ, подари	3000 л.	Профиръ Колевъ	200 „
Архитектъ Г. Финговъ	3000 „	Ив. Т. Хаджиевъ	120 „
Н. Д. Командаревъ, Цариградъ	3000 „	Вл. П. Стаматовъ	100 „
Хр. Кьневъ	2000 „	Зап. полк. А. Н. Аврамовъ	100 „
Зап. полк. Ив. Тантиловъ	1000 „	М. Фетваджиевъ	100 „
Д-ръ Л. Золотовичъ	500 „	Ив. Т. Бракаловъ	100 „
П. Хр. Тъпчилещовъ	500 „	Сп. Т. Хаджиевъ	100 „
Инженеръ Г. Ботушаровъ	500 „	Н. Д. Начовъ (въ Калоферъ)	100 „
Зап. подполк. Ст. Дрѣнковъ	400 „	Л. Н. Чукурлиевъ	100 „
Ив. Г. Бацовъ	300 „	Г-жа Чона Т. Нечева	50 „
Ат. Тинтеровъ	300 „	Ив. Д. Чавдаровъ	50 „
Ст. Ив. Фетваджиевъ	200 „	Т. Кьневъ	50 „
М. Стоевъ	200 „	Ив. Ц. Кафеджиевъ	50 „
В. Сапунджиевъ	200 „	Н. Тодоровъ	50 „
Вл. Н. Аврамовъ	200 „	К. В. Блъсковъ	50 „

Изпълняме голѣмъ дългъ, като отъ име на дружбата тукъ на първо мѣсто изказваме голѣма благодарность къмъ изброенитѣ наши драги и щедри съграждани.

София, 20 юлий, 1924 г.

ОТЪ НАСТОЯТЕЛСТВОТО

СЪДЪРЖАНИЕ

БЛАГОДАРНОСТЬ

I

ОФИЦИАЛЕНЪ ОТДѢЛЪ

Стр.

I. Предговоръ 1
II. Изъ хрониката на дружбата. 4
III. Настоятелства. 7
IV. Окржжно 10
V. Уставъ на Калоферска дружба въ София 12
VI. Какво досега е извършила дружбата 15
VII. Членове на Калоферска дружба. 22
VIII. Други дарения на дружбата 26
IX. Библиотека „Ив. Г. Бацовъ“. 29
X Фондъ „Василъ Ив. Чокановъ“. 29

II

ЛИТЕРАТУРЕНЪ ОТДѢЛЪ

I. Д-ръ Киро Д. Поповъ. *Н. Начовъ* 38
II. Спомени отъ петгодишното ми учителствуване въ Калоферъ. *Ив. Г. Чунчевъ* 40
III. Дѣдо Хаджи Димитъръ Паничковъ. *Н. Начовъ*. 63
IV. Бележки за Калоферъ. † *Ст. х. Недѣлчевъ Кйойбашиевъ* . . 126
V. До Юмручалъ и назадъ. *Н. Начовъ* 144
VI. Спомени. *Ст. Г. Кисйовъ* 161
VII. История на една дамаджана калоферски пелинъ. *Н. Начовъ*. 230
VIII. Поменикъ 236

КЛИШЕТА

Стр.

1. Министъръ Хр. Калфовъ 23
2. Архитектъ Г, Финговъ 23
3. Никола Д. Командаревъ 23
4. Христо Къневъ 24
5. Василъ Ив. Чокановъ 29
6. Изгледъ на Калоферъ отъ Керинъ-рътъ 31
7. Свещеникъ Димитъръ Стоиловъ 33
8. Д-ръ Киро Д. Поповъ 34
9. Ив. Г. Чунчевъ 41
0. Дѣдо х. Димитъръ Н. Паничковъ 64
11. Изгледъ на Горния женски метохъ въ Калоферъ 84
12. Вжтрешностьта му. 85
13. Стефанъ х Н. Кйойбашиевъ 127
14. Семейство х. Н. Кйойбашиеви 128
15. Мостътъ на р. Тунджа и хот. Ст.-планина въ Калоферъ. . . . 145
16. Аязма св. Никола 174
17. Аязма св. Кирикъ 176
18. Видулъ Странски и Стефанъ Караджа 187
19. Пазарьтъ въ Калоферъ 197
10. С. Зафировъ 217
21. Мряморния иконостасъ въ черкова св. Атанасъ въ Калоферъ. . 221
22. Парашкева Ив. Шушулова 229
2 . Ив. Г. Бацовъ 235

I.

ОФИЦИАЛЕНЪ ОТДѢЛЪ.

I.

ПРЕДГОВОРЪ

Благодарение на материалната и морална подкрепа на нашитѣ драги съграждани — дружбата на 18 идещи декември ще навърши 20 години откакъ е основана. Наистина, това число не е голѣмо, ала не е и малко. Бързо върви времето!

Още тогазъ, имайки твърда вѣра въ нашитѣ съграждани, ние смело предричахме на дружбата дългъ и ползотворенъ животъ. И не сме се били излъгали.

Съ малки измѣнения, днешното настоятелство ржководи дѣлата на дружбата още отъ самото й основание. Още отначало то я организира добре, каквото да живѣе дълго и да преуспева все по-вече и по-вече. Ние сме дълбоко убедени, че и занапредъ дружбата ще закрепва и ще засиля своите средства, та да може да върши и по-крупни дѣла за блаюто на нашия пропадналъ Калоферъ. Тя заслужва всѣка материална и морална подкрепа отъ всѣки калоферецъ. Като имахме предъ видъ благородната задача, на която се посветихме, ние презъ изтеклото време работихме — смело го казваме! — енергично, сговорно и честно, като строго пестѣхме всѣка дружбина стотинка. Разсиленъ не сме имали никога и сега нѣмаме: всичко си вършимъ сами. Редовно за всѣко заседание на настоятелството се води обстоенъ протоколъ и въ края на всѣка година печатаме доста подробенъ отчетъ за дейностьта на настоятелството и за материалното състояние на дружбата. Наистина, днесъ хартията е доста скжпа, скжпа е и печатарската работа, ала ние се считаме морално задължени предъ дружбинитѣ членове да направимъ това, и то — не толкозъ да се препоржчваме съ това, което сме извършили, а да дадемъ точна смѣтка за всѣка получена и изразходвана стотинка. Вечъ до днесъ сме издали 19 такива отчета. По тѣхъ всѣки може най-добре да контролира дѣлата на настоятелството и да оцени дейностьта му. Между насъ никога не се появи разногласие, причинено отъ лични амбиции — което често се случва у подобни дружества, които, съставени съ голѣмо въодушевение, скоро умиратъ. Винаги се допитвахме единъ другъ и се съглашахме.

Доброто предложение, направено отъ кого и да би било, се приемаше и се прилагаше на дѣло. Както и изрично забранява забележката на чл. 36 на устава, въ заседанията на настоятелството и въ всички наши вечеринки и други срещи сме избѣгвали политическитѣ прения. Това не ще каже, че ние изоставяхме на вторъ планъ отечественитѣ интереси, които трѣбва да бждатъ поставени по-високо отъ всичко друго: всѣки българинъ трѣбва да се интересува за сждбинитѣ на отечеството и да работи за неговото благо — това е най-голѣмиятъ му граждански дългъ — и да принадлежи къмъ нѣкоя политическа партия, най-добрата, споредъ неговото разбиране, та всѣки има свое убеждение, което трѣбва да се уважава. Но събрани наедно, ние всички сме били отъ една партия— *халоферска*, ако е позволено тъй да се изразимъ.

Ние никога не изгубихме вѣра въ нашата задача и нито за мигъ се разколебахме въ нашата мисъль; напротивъ, отъ день на день тя все по-вече се утвърдяваше въ насъ и все по-голѣмъ куражъ придобивахме. И до днесь ние твърдо стоимъ на поста си. Бавно вървимъ, но — сигурно. Наша девиза е: повече работа, по-малко шумъ. Всичко това прави честь на всинца ни. Нека то служи за примѣръ и на бждещитѣ настоятелства.

Съ радость и съ гордость го казваме, нашата дружба вечъ спечели едно добро име между всички наши драги съотечественици въ София и изъ цѣла България, па дори и извънъ нея. Между членоветѣ си тя брои най-виднитѣ отъ тѣхъ въ София. Тя спечели и тѣхното скжпо за насъ довѣрие което съ дѣлата си се старахме да заслужимъ, и успѣхме! Защото въ подкрепата на нашитѣ съотечественици ние черпимъ все по-нови сили. Щедритѣ волни помощи, изобилнитѣ подаръци всѣка година за лотарии въ вечеринкитѣ и множеството, което всѣкога ги посещаваше, па и устнитѣ и писмени насърдчения къмъ насъ — най-красноречиво доказватъ това. Тукъ пакъ — изпълняйки голѣмъ и приятенъ дългъ — изказваме нашата голѣма благодарность къмъ всички наши драги съотечественици за материалната и морална подкрепа, която ни дадоха, за честьта, която ни направиха и за благосклонното довѣрие, съ което ни удостоиха. Ние твърдо вѣрваме, че и за напредъ тѣ нѣма да ни лишатъ отъ тѣхната подкрепа, съвети и всѣко съдействие.

Трѣбва да признаемъ, че презъ доста дългото време ние много нѣщо не извършихме — средствата ни и досега сж слаби, ала все нѣщичко направихме, Много ни попречиха дветѣ тежки и дълги войни, които България води; пречи ни още и тежкото положение, резултатъ отъ тѣхъ. На отдѣлно по-нататъкъ излагаме накратко, какво дружбата е извършила до днесъ. По-подробно това е изложено въ годишнитѣ отчети. Опитътъ ни подказа, какъ да работимъ и въ коя посока и колко има още да се работи. Остава да

продължатъ дѣлото и другитѣ, които следъ насъ ще дойдатъ — съ по-прѣсни сили, по-голѣма енергия и умение. Защото трѣбва вечъ и подновяване въ настоятелството: между тукашната многобройна калоферска колония има лица които стоятъ по-високо отъ насъ по авторитетъ, заслуга спремо Калоферъ и спремо България и по умение и опитность. Тѣзи наши уважаеми съотечественици желаемъ да видимъ не само между насъ, но и на чело на дружбата.

Още въ заседанието на 18 ноември 1911 г, (протоколъ № 8) настоятелството реши да почнемъ да се готвимъ за достойното отпразнуване 10-годишния юбилей на нашата дружба. Между друго, то реши да издаде по този случай и кн II отъ сборника. Съ окржжно № 11 отъ 22 февруарий 1912 г. настоятелството се отнесе до всички наши съотечественици и до лица, които сж се подвизавали въ Калоферъ и които боравятъ съ перо — да изпратятъ по нѣщо за сборника. То и сега имъ представи дълъгъ редъ въпроси, върху които може да се пише, та всѣки да си избере, който въпросъ иска и за който се наема да пише. За жалость, твърде малцина се обадиха. Тукъ изказваме благодарность на г. г. Ив. Г. Чунчевъ, на наследницитѣ на покойния Ст. х. Н. Кйойбашиевъ и на Ст. Кисйовъ, които благосклонно се отзоваха на поканата ни. Тукъ предлежеше да се напечата и една обстойна студия върху интересния калоферски диалектъ. Съ тази добра работа бѣше се завзелъ бившиятъ секретарь на дружбата Димо П. Милушевъ, свършилъ историко-филоложкия клонъ при тукашния университетъ, па и главното годишно събрание му бѣше отпуснало една сума за тоза — ала, за жалость—Милушевъ се поболи и почина (10 септ. 1918 г.) въ цвѣтущата си възрасть.

Поради тежката криза, която прекара отечеството ни, па—и цѣла Европа—ние намерихме за по-добре да отложимъ празднуването на юбилея. По сжщата причина закъсня да бжде напечатана и тази II книга отъ сборника. Дай Боже, да дочакаме да видимъ по-скоро България изплувала отъ тежкитѣ бедствия, укрепнала и засмяна и ние — все тъй добри и пълни съ незиблема вѣра въ дѣлото ни и съ мечти като юноши — да празднуваме 25 годишния юбилей на нашата дружба, много по-тържествено и да се изброятъ и други още по-много и по-голѣми извършени дѣла за благо на Калоферъ.

Здравѣйте, драги съотечественици!

София, юни 1921 г.

Председатель Н. Начовъ
Подпредседатель зап. полковникъ Др. Бояджиевъ
Касиеръ А. П. Аврамовъ
Секретарь Т. Кьневъ
Съветници М. Фетваджиевъ, Ив. Д. Чавдаровъ, Зап. полковникъ Д. Овчаровъ

II.

ИЗЪ ХРОНИКАТА НА ДРУЖБАТА

На 21 ноемврий неделя 1904 г. въ 10 ч. пр. обѣдъ въ бирария Санъ-Стефано нѣколцина (20—25) калоферци се събрахме да съставимъ дружба, която да се грижи, доколкото й е възможно, за материално и морално поддигане на Калоферъ.

Биде избрана комисия — председатель Д. Фиговъ и членове: Ив. Н. Бракаловъ, Н. Начовъ и Ив. Хр. Брадиновъ, която да изработи уставо-проектъ на дружбата и на следната неделя да го представи на събранието да го разгледа и приеме. Отъ своя страна пъкъ комисията натовари Н. Начова да състави този уставо-проектъ.

На 28 ноемврий събранието не можа да се състои поради трагичната смъртъ на уважаемата съотечественица Мария Д. Фингова и на Христо Д. Фиговъ. На 5 декемврий въ 9 и половина часа въ гостилницата на Славянска беседа Н. Начовъ докладва въ събранието устава, който, съ малки измѣнения, се прие, и се избра това привременно настоятелство за до началото на новата 1905 г.: председатель Ив. Н. Бракаловъ, подпредседатель Т. Хр. Гължбовъ, касиеръ Н. Начовъ, секретаръ Н. Донковъ, съветници: Хр. Д. Павловъ, Ив. Т. Бракаловъ и Ив. Д. Тюлевъ и контролна комисия: Ив. Хр. Брадиновъ, капитанъ Др. Бояджиевъ и Ив. Д. Чавдаровъ.

Предвиденото въ чл. 30 на устава главно годишно събрание на дружбата не можа да се състои на 9 януарий 1905 год. понеже отсѫтствуваха мнозина членове, па — и самъ председательтъ Ив. Н. Бракаловъ, поради смъртьта на брата си д-ръ Хр. Н. Бракаловъ.

Това събрание стана на следната неделя, 16 януарий, въ 10 ч. преди обѣдъ, пакъ въ гостилницата на Славянска беседа подъ председателството на подпредседателя Т. Хр. Гължбовъ. Избра се десеточленна комисия, после членоветѣ й се оттеглиха насаме и си разпредѣлиха длъжноститѣ както следва: председатель Н. Начовъ, подпредседатель Ив. Т. Бракаловъ, касиеръ Ив. Хр. Брадиновъ, секретарь Н. Донковъ, съветници: Хр. Д. Павловъ, Ив. Н. Бракаловъ и Т. Хр. Гължбовъ и контролна комисия; Ив. Д. Тюлевъ, майоръ Д. Бояджиевъ и Ив. Д. Чавдаровъ.

Това настоятелство веднага се завзе да организира дружбата и да я постави на основи, които да й гарантиратъ дълъгъ и ползотворенъ животъ. Първитѣ му работи бѣха: то състави списъкъ на всички калоферци и калоферски зетйове въ София и извънд нея въ по-главнитѣ градове въ България, дори и извънъ нея; отпечата и изпрати заедно съ дружбиния печатанъ уставъ и окржжно (съ дата 30 яну-

арий 1905 г.) до всички познати калоферци, калоферки и тѣхни зетйове. Придружени съ отдѣлни писма изпрати и до виднитѣ наши съотечественици: Негово Блаженство екзархъ Иосифъ I въ Цариградъ, Негово Високопреосвещенство митрополитъ Константинъ въ Враца, Георги В. Шоповъ въ Измаилъ (Русия) и Теодоръ Ст. Увалиевъ въ с. Казанещи (Бесарабия, Русия). Съ окржжното — като се съобщаваше на драгитѣ съотечественици, че се е съставила дружбата и благородната ѝ цель—апелираше се къмъ тѣхъ за материална и морална подкрепа. Мнозина наши съотечественици и устно и писмено ни насърдчиха.

За презъ *втората* (1906 г.) въ главното годишно събрание на 15 януарий с. г. бидоха преизбрани старото настоятелство и контролната комисия съ следнитѣ промѣни: за подпредседатель биде избранъ Д. Финговъ, а досегашниятъ подпредседатель Ив. Т. Бракаловъ стана съветникъ вмѣсто Т. Хр. Гължбовъ; за касиерь биде избранъ Ив. Д. Чавдаровъ, чието мѣсто пъкъ въ контролната комисия завзе досегашниятъ касиерь Ив. Хр. Брадиновъ.

За презъ *третята* (1907 год.), въ главното годишно събрание на 21 януарий с. г. за председатель биде избранъ Д. Тончевъ, а за подпредседатель Н. Начовъ. Д. Тончевъ се отказа, понеже билъ много занятъ. Следъ него по числото на гласоветѣ идѣше Ив. Д. Тюлевъ, ала и той се се отказа по сжщитѣ причини. Тогава редътъ идѣше пакъ на Н. Начовъ. По единодушното настояване на членоветѣ отъ настоятелството той пакъ прие председателското мѣсто, а подпредседатель стана Д. Финговъ, споредъ броя на гласоветѣ за такъвъ следъ Н. Начова. За съветникъ вмѣсто Ив. Н. Бракаловъ биде избранъ Ив. Т. Хаджиевъ, а въ контролната комисия вмѣсто Ив. Д. Тюлевъ и Ив. Хр. Брадиновъ — Т. Хр. Гължбовъ и Д. К. Диманковъ.

За презъ *четвъртата* (1908) година въ главното годишно събрание на 27 януарий с. г. изцѣло бидоха избрани старото настоятелство и контролната комисия.

За презъ *петата* (1909) година въ главното годишно събрание на 18 януарий с. г. пакъ бидоха изцѣло преизбрани старото настоятелство и контролната комисия.

За презъ *шестата* 1910) година въ главното годишно събрание на 17 януарий с. г. бидоха преизбрани старото настоятелство и контролната комисия съ тѣзи малки промѣни: вмѣсто Д. Финговъ подпредседатель стана съветникътъ Хр. Д. Павловъ, чието мѣсто пъкъ завзе М. Фетваджиевъ и вмѣсто Н. Донкова секретарь стана Д. П. Милушевъ.

За презъ *седмата* (1911) година въ главното годишно събрание на 17 януарий с. г. бидоха преизбрани старото настоятелство и контролната комисия съ тѣзи малки промѣни: вмѣсто М. Фетваджиевъ за съветникъ биде избранъ Д. Фин-

о когато на 27 януарий новото настоятелство се кон-

ституира и почна работата си, прочете се едно заявление отъ съветника Ив. Т. Хаджиевъ, съ което заявява, че се отказва отъ длъжностьта си въ полза на М. Фетваджиевъ поттѣзи причини: 1) много билъ занятъ съ изработване на материялитѣ по преброяване населението въ България, извършено срещу 1 януари 1911 г. и 2) че въ избора М. Фетваджиевъ изгубилъ гласове, защото едни го избирали за съветникъ, а други — за касиеръ, което и въ сжщностъ тъй беше. Макаръ и на настоятелството да беше свидно да се раздѣли съ Ив. Т. Хаджиевъ, който, както и братъ му Спасъ Т. Хаджиевъ винаги се е трудилъ за дружбата и материално я е подпомагалъ, реши да уважи мнението му, като бе уверено, че и извънъ настоятелството той, Ив. Т. Хаджиевъ, пакъ все тъй ревностно ще се грижи за дружбата, както до сега.

За презъ *осмата* (1912) година въ главното годишно събрание на 15 януарий с. г. бидоха преизбрани старото настоятелство и контролната комисия съ тѣзи малки промѣни: дългогодишниятъ касиеръ Ив. Д. Чавдаровъ и съветникътъ М. Фетваджиевъ размѣниха длъжноститѣ си, защото, по забележката на чл. 21 отъ устава, първиятъ даде оставката си, и вмѣсто Ив. Т. Бракаловъ за съветникъ биде избранъ Ив. Т. Хаджиевъ. Презъ априлъ сжщата година съветникътъ Д. Фиговъ почина и неговото мѣсто завзе — споредъ броя на полученитѣ гласове за такъвъ следъ Фингова—Ив. Ат. Фетваджиевъ.

За презъ *деветата* (1813) година дѣлата на дружбата води пакъ старото настоятелство, заедно съ контролната комисия, защото—поради войната—не можа да се състои главно-годишно събрание.

За презъ *десетата* (1914) година въ главното годишно събрание на 26 януари с. г. бидоха пакъ преизбрани старото настоятелство и контролната комисия съ тѣзи малки промѣни: касиерьтъ М. Фетваджиевъ и съветникътъ Ив. Т. Хаджиевъ размѣниха длъжноститѣ си и за съветникъ вмѣсто Ив. Ат. Фетваджиевъ биде избранъ Ив. Трифоновъ.

За презъ *единадесетата* (1915) година въ главното годишно събрание на 18 януарий с. г. пакъ биде преизбрано старото настоятелство съ тѣзи малки промѣни: членътъ на контролната комисия полковникъ Др. Бояджиевъ стана подпредседатель (вмѣсто починалия Хр. Д. Павлова) и за членове на казаната комисия вмѣсто полковникъ Др. Бояджиевъ и Т. Хр. Гължбовъ бидоха избрани Д. Г. Донковъ и Хр. Н. Дерменджиевъ.

За презъ *дванадесетата* (1916), *тринадесетата* (1917) и *четиринадесетата* (1918) години дѣлата на дружбата ръководи пакъ старото настоятелство съ сжщата контролна комисия, защото поради новата война, [illegible] на 5 ок-

томврий 1915 г. и се продължи до есеньта на 1918, не можахме да свикаме главни годишни събрания.

За презъ *петнадесетата* (1919) година въ главното годишно събрание на 19 януарий с. г. пакъ бидоха преизбрани старото настоятелство и старата контролна комисия съ тѣзи малки промѣни: за съветникъ вмѣсто Ив. Трифоновъ биде избранъ Стефанъ Ив. Фетваджиевъ и за касиеръ, вмѣсто попочиналия Д. П. Милушевъ,—Т. Кьневъ.

За презъ *шестнадесетата* (1920) година въ главното годишно събрание на 18 януарий с. г. пакъ бидоха преизбрани старото настоятелство и старата контролна комисия.

За презъ *седемнадесетата* (1921) година въ главното годишно събрание на 23 януарий с. г. бидоха преизбрани старото настоятелство и старата контролна комисия съ тѣзи малки промѣни: вмѣсто подалитѣ оставкитѣ си касиерьтъ Ив. Т. Хаджиевъ и съветникътъ Стефанъ Ив. Фетваджиевъ бидоха избрани: на мѣстото на първия Аврамъ П. Авpамовъ и на мѣстото на втория—запасниятъ полковникъ Димо С. Овчаровъ.

За презъ *осемнадесетата* (1922) година въ главното годишно събрание на 15 януари с. г. бидоха преизбрани старото настоятелство и старата контролна комисия.

За презъ *деветнадесетата* (1923) година въ главното годишно събрание на 11 февруарий с. г. бидоха избрани старото настоятелство и контролна комисия само че въ последнята Хр. Н. Дерменджиева замѣсти г. Никола В. Блъсковъ.

За презъ *двадесетата* (1924) година въ главното годишно събрание на 10 февруари с. г. бидоха преизбрани старитѣ настоятелство и контролна комисия.

III.

НАСТОЯТЕЛСТВА

I год. (1905)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель Ив. Т. Бракаловъ, касиеръ Ив. Хр. Брадиновъ. секретарь Н. Донковъ, съветници: Хр. Д. Павловъ, Ив. Н. Бракаловъ и Т. Хр Гъльбовъ и членове на контролната комисия: Ив. Д. Тюлевъ, Ив. Д. Чавдаровъ и майоръ Др. Бояджиевъ.

II год. (1906)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель Д. Финговъ, касиеръ Ив. Д. Чавдаровъ, секретарь Н. Донковъ, съветници: Хр. Д. Павловъ, Ив. Н. Бракаловъ и Ив. Т. Бракаловъ и членове на контролната комисия: Ив. Д. Тюлезъ, Ив. Хр. Брадиновъ и майоръ Др. Бояджиевъ.

III год. (1907)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель Д. Финговъ, Ив. Д. Чавдаров, секретарь Н. Донковъ, съветници:

Хр. Д. Павловъ, Ив. Т. Бракаловъ и Ив. Т. Хаджиевъ и членове на контролната комиси: майоръ Др. Бояджиевъ Т. Хр. Гълъбовъ и Д. К. Диманковъ.[1]

IV год. (1908)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель Д. Финговъ, касиеръ Ив. Д. Чавдаровъ, секретарь Н. Донковъ, съветници: Хр. Д. Павловъ, Ив. Т. Бракаловъ и Ив. Т. Хаджиевъ и членове на контролната комисия; майоръ Др. Бояджиевъ, Т. Хр. Гълъбовъ и Д. К. Диманковъ.

V год. 1909)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель Д. Финговъ, касиеръ Ив. Д. Чавдаровъ. секретарь Н. Донковъ, съветници: Хр. Д. Павловъ, Ив. Т. Бракаловъ и Ив. Т, Хаджиевъ и членове на контролната комисия: майоръ Др. Бояджиевъ, Т. Хр. Гълъбовъ и Д. К. Диманковъ.

VI год. (1910)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель Хр. Д. Павловъ, касиеръ Ив. Д. Чавдаровъ, секретарь Д. Милушевъ, съветници: Ив. Т. Бракаловъ, Ив. Т. Хаджиевъ и М. Фетваджиевъ и членове на контролната комисия: подполковникъ Др. Бояджиевъ, Т. Хр. Гълъбовъ и Д. К. Диманковъ.

VII год. (1911)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель Хр. Д. Павловъ, касиеръ Ив. Д. Чавдаровъ, секретарь Д. Милушевъ, съветници: Д. Финговъ, Ив. Т. Бракаловъ и М. Фетваджиевъ и членове на контролната комисия: подполковникъ Др. Бояджиевъ, Т. Хр. Гълъбовъ и Д. К. Диманковъ.

VIII и IX год. (1912 и 1913)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель Хр. Д. Павловъ, касиеръ М. Фетваджиевъ, секретарь, Д. Милушевъ съветници: Ив. Ат. Фетваджиевъ, Ив. Д. Чавдаровъ и Ив. Т. Хаджиевъ и членове на контролната комисия: подполковникъ Др. Бояджиевъ, Т. Хр. Гълъбовъ и Д. К. Диманковъ.

X год. (1914)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель Хр. Д. Павловъ, касиеръ Ив. Т. Хаджиевъ, секретарь Д. Милушевъ, съветници; Ив. Д. Чавдаровъ, М. Фетваджиевъ и Ив. Трифоновъ и членове на контролната комисия: подполковникъ Др. Бояджиевъ, Т. Хр. Гълъбовъ и Д. К. Диманковъ.

XI—XIV год. (1915—1918)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель полковникъ Др. Бояджиевъ, касиеръ Ив. Т. Хаджиевъ, секретарь Д. Ми

лушевъ, съветници: Ив. Д. Чавдаровъ, М. Фетваджиевъ и Ив. Трифоновъ и членове на контролната комисия: Д. Г. Донковъ, Хр. Н. Дерменджиевъ и Д. К. Диманковъ.

XV год. (1919)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель зап. полковникъ Др. Бояджиевъ, касиеръ Ив. Т. Хаджиевъ, секретарь Т. Кьневъ, съветници: Ст. Ив. Фетваджиевъ, М. Фетваджиевъ и Ив. Д. Чавдаровъ и членове на контролната комисия: Д. Г. Донковъ, Хр. Н. Дерменджиевъ и Д. К. Диманковъ.

XVI год. 1920)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель зап. полковникъ Др. Бояджиевъ, касиеръ Ив. Т. Хаджиевъ, секретарь Т. Кьневъ, съветници: Ст. Ив. Фетваджиевъ, М. Фетваджиевъ и Ив. Д. Чавдаровъ и членове на контролната комиси: Д. Г. Донковъ, Хр. Н. Дерменджиевъ и Д. К. Диманковъ.

XVII год. (1921)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель зап. полковникъ Др. Бояджиевъ, касиеръ Авр. Т. Аврамовъ, секретарь Т. Кьневъ, съветници: М; Фетваджиевъ, Ив. Д. Чавдаровъ и зап. полковникъ Д. Овчаровъ и членове на контролната комисия: Д. Г. Донковъ, Хр. Н. Дерменджиевъ и Д. К. Диманковъ.

XVIII год. (1922)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель зап. полковникъ Др. Бояджиевъ. касиеръ Ав. П. Аврамовъ, секретарь Т. Кьневъ, съветници: М. Фетваджиевъ, И. Д. Чавдаровъ и зап. полковникъ Д. Овчаровъ и членове на контролната комисия: Д. Г. Донковъ, Хр. Н. Дерменджиевъ и Д. К. Диманковъ.

XIX год. (1923)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель зап. полковникъ Др. Бояджиевъ, касиеръ А. П. Аврамовъ, секретарь Т. Кьневъ, съветници: М. Фетваджиевъ, Ив. Д. Чавдаровъ и зап. полковникъ Д. Овчаровъ и контролна комисия: Д. Г. Донковъ, Д. К, Диманковъ и Н. В. Блъсковъ.

XX год. (1924)

Председатель Н. Начовъ, подпредседатель зап. полковникъ Др. Бояджиевъ, касиеръ, А. П. Аврамовъ, секретарь Т. Кьневъ, съветници: М, Фетваджиевъ, Ив. Д. Чавдаровъ и зап. полковникъ Димо С.Овчаровъ и членове на контролната комисия: Д. Г. Донковъ, Д. К. Диманковъ и Н. В. Блъсковъ.

IV.

ОКРЖЖНО

Ето и окржжното, което първото настоятелство изпрати и за което се спомена на стр. 4 То заслужва да бжде прочетено и днесъ:

София, 30 януарий 1905 год.

Уважаеми съотечественико.

Тукъ въ столицата се основа „Калоферска дружба".

Нейната цель е изложена въ чл. 1 на тукъ приложения ѝ уставъ.

Напълно съзнаваме тежката — но високо благородна — задача, съ която на 16 того годишното събрание на г-да членоветѣ ни почете, и—голѣмата отговорность, съ която се нагърбихме. Ние мислимъ, че ще изпълнимъ най-съвестно голѣмия дългъ отъ признателность къмъ нашия западналъ днесъ Калоферъ, само съ благосклонното съдействие на нажитѣ любезни съотечественици тукъ въ столицата и пръснати навредъ изъ България—„отъ Бургазъ до София"—споредъ сполучливото изразяване на единъ нашъ песнопоецъ. Въ това съдействие ние никакъ не се съмняваме, защото познаваме много добре съотечественицитѣ си, та ето защо ние имаме пълна вѣра, че нашето благоначинание ще се овенчае съ пъленъ успѣхъ.

Отъ многото дружби основани тукъ, мислимъ, че нашата има най-вече своето оправдание, своето пълно право на съществуване.

Калоферъ има славно минало. До освободителната война той бѣше единъ отъ най-виднитѣ индустриялни и просвѣтни български центрове: мнозината видни лица, които той даде на освободена България, па — и после, и които и днесъ занимаватъ едни отъ най-виднитѣ длъжности, сж свидетелство на това. Въ калоферското училище проповѣдваха учители просветени, патриоти, идеалисти, то даде легионъ достойни ученици. Въ нѣвгашния Калоферъ се подвизаваха дейци, които съ своята самоотверженость и безкористие направиха много нѣщо. Бждещето на страдална България имъ се е представяло въ обайна перспектива, която денонощно ги е блазнела и радвала, укрепявала твърдата имъ вѣра въ своето дѣло и удвоя ала енергията имъ. Тѣхитѣ дѣла ставатъ още по-ценни и още по-достойни за адмирация, като вземемъ предъ видъ голѣмитѣ и безъ четъ спънки, съ които сж се борили понѣкога и съ рискъ на живота си, и слабитѣ материални средства, съ които сж разполагали въ онова робско време и подъ зоркото око на шпионина турчинъ господарь. Тѣ правѣха пъртина, тѣ приготвяха свободно бждеще, за честитъ

вѣшки животъ, на който ние сега, тѣхни потомци, се нас-
ждаваме.

Нѣвгашниятъ цъвтецъ *Алтжнъ Калоферъ*, който буди въ
ѫметьта ни толкозъ хубави и неизличими детски спомени,
несъ вече не сѫществува. Той стана изкупителна жъртва въ
свободителната война, той биде съвсемъ опустошенъ: отъ
. Илия до начало на 1878 г. въ него нѣмаше жива душа,
ъ хубавитѣ му кѫщи съ градини и цвѣтя и пълни съ по-
кѫщнина, която спестовната калоферка бѣ събрала и наре-
ила, останали бѣха само 2—3 голи кѫщици, въ които жи-
ли ковачи цигани.

Случи се и друга не по-малка беда, равносилна съ едно
во изгаряне: пропаднаха нѣвгашнитѣ калоферски хубави
аяци и гайтани, прочути изъ Македония, Босна, Мала Азия,
зломорскитѣ острови и чакъ до Египетъ, замлъкнаха зави-
ги хилядата чаркове.

Днесъ Калоферъ представя печална картина: едни
ални спомени отъ едно свѣтло минало; той днесъ прекарва
изеренъ животъ и всѣки день губи по нѣщо. Ние всинца
напустнахме, напускатъ го и младитѣ, а останалитѣ въ
го старци единъ следъ другъ гинатъ.

Днесъ въ освободена България ще се покажемъ ли не-
изнателни къмъ мѣстото, дето се родихме и дето прека-
хме хубавитѣ детски години? Ще останемъ ли глухи и
змълвни на стенанията на съотечественицитѣ си, ще оста-
мъ ли да огасне съвършено Калоферъ?

Нека последваме високоназидателния примѣръ на нѣв-
шнитѣ наши съотечественици щедри родолюбци въ Кало-
ръ и пръснати по Цариградъ, Одеса, Букурещъ и другаде.
о не изпълнимъ това, защо тогазъ се наричаме тѣхни по-
мци?

Нека се притечемъ на помощь на този нещастенъ Ка-
феръ, макаръ и съ колкото можемъ. И за него, колкото
лко и да бѫде то, той ще ни бѫде много признателенъ.

Като ви съобщаваме всичко това, уважаеми съотечест-
нико, ние сме напълно убедени, че и вие се въодушевя-
те отъ сѫщитѣ благи намерения, които преследва дружбата
ще благоволите да станете неинъ членъ. Съ едно отво-
но писмо съобщете това на председателя (ул. „Вълковичъ"
45), като явите и пълния си адресъ.

Сърдечно Ви поздравявзме, предварително Ви изказваме
шата голѣма благодарность и остаяме

Ваши предани съотечественици

Председатель Н. Начовъ
Подпредседатель Ив. Т. Бракаловъ
Касиерь Ив. Хр. Брадиновъ
Секретарь Н. Донковъ
Съветници Хр. Д. Павловъ, Ив. Н Бракаловъ, Т. Хр. Гълѫбовъ

IV.

УСТАВЪ НА КАЛОФЕРСКА ДРУЖБА ВЪ СОФИЯ

I Цель.

Чл. 1. Цельта на дружбата е:

а) Да сближава живущитѣ въ столицата калоферци и тѣхнитѣ зетйове;

б) Да подпомага морално и умствено—а крайно беднитѣ и материално—живущитѣ въ София и временно пребиващитѣ;

в) Да се грижи за всестранното поддигане на Калоферъ и за изучване на неговото минало.

II Средства.

Чл. 2. За тая цель дружбата устроява:

а) Срещи, забавления, излети на членоветѣ и семействата имъ;

б) Вечеринки, концерти, сказки и пр. за въ полза на дружбината каса.

III. Членове.

Чл. 3. Членъ на дружбата може да бѫде всѣки калоферецъ и калоферка и всѣки калоферски зетъ.

Чл. 4. Членоветѣ биватъ: почетени, благодетелни и редовни.

Чл. 5. Почетени членове сѫ тия, които сѫ принесли особна морална или материална полза на Калоферъ или на дружбата.

Чл. 6. Благотворителенъ членъ е този, който изведнажъ внесе въ дружбината каса най-малко 50 лева.

Чл. 7. Редовенъ членъ е този, който въ края ва всѣки месецъ внася определения вносъ—50 стотинки. Може да се предплаща и за повече време*).

Забележка: Който не внесе три (3) месечни вноса, престава да бѫде редовенъ членъ.

IV. Приходи.

Чл. 8. Приходитѣ на дружбата сѫ:

а) Членски вносове отъ редовнитѣ членове;

б) Помощи отъ благодателнитѣ членове;

в) Доброволни пожертвования и завещания;

г) Лихви на дружбиния капиталъ;

д) Случайни постѫпления отъ: срещи, забавления, вечеринки, концерти. сказки, излети, честитяване на именен день и пр.

---

*) Въ главното годишно събрание на 11 февруари 1923 г. чл. чл. 6 и 7 сѫ измѣнени: месечниятъ вносъ става 1 л. и за благодетеленъ членъ най-малко 100 л.

V. Разходи.

Чл. 9. Тия разходи сѫ:

а) По управление на дружбата: канцелярски и даване ощи, не повече отъ 10 лева на бедно семейство или це;

б) Случайни разходи.

Чл. 10. Годишнитѣ разходи не могатъ да надминаватъ овината отъ годишния приходъ.

Чл. 11. Въ начало на всѣка дружбина година главното брание гласува бюджета на дружбата, о който настоятелото се строго придържа.

VI. Управление.

Чл. 12. Дружбата се управлява отъ настоятелство съвено отъ 7 члена: председатель, подпредседатель, каси-, секретарь и трима съветници — избрани отъ главното брание за една година и съ тайно вишегласие.

Чл. 13. Сметкитѣ на дружбата се преглеждатъ отъ коия отъ 3 члена, избрани тоже въ главното събрание и що за една година.

Чл. 14. Длъжноститѣ на настоятелството и на контролта комисия сѫ почетни и безплатни.

Чл. 15. Само на лицето, което разнася поканитѣ и ко подъ отговорность и поржчителство на касиера събира енскитѣ вносове и пр., може да се даде едно възнагражние главното събрание.

Чл. 16. Въ случай, че по уважителни причини нѣкой енъ отъ настоятелството си даде оставката, замѣстя го лито, което следъ него е имало най-много гласове за тая ъжность при избора.

VII. Длъжности и права на настоятелството.

Чл. 17. Председательтъ—а когато той отсѫтствува, подедседательтъ—свиква и ржководи заседанията на настояството.

Чл. 18. Поканата за туй трѣбва да е писмена и да сържа дневния редъ.

Чл. 19. Тия заседания ставатъ редовно поне еднажъ въ а месеца и — всѣкога, кога е нуждно. На тия заседания ѣбва да присѫтствуватъ повече отъ половината членове-

Чл. 20. Председательтъ тоже свиква съ писмена покана, която сѫ определени, деньтъ, часътъ и дневниятъ редъ, еноветѣ на главното и извънредното събрания, ржководи и следи за точното изпълнение на решенията.

Чл. 21. Касиерьтъ прибира членскитѣ вносове срещу итанции съ неговъ подписъ и подпечатани съ дружбиия печатъ. За всички други приходи се издаватъ квитаи подписани отъ председателя и касиера, подпечатани съ ружбиния печатъ и съ указание и словомъ внесената сума

Забележка: За касиерь се избира лице, което притежава недвижими имоти въ София.

Чл. 22. Всѣка изразходвана сума касиерьтъ е длъженъ да оправдава съ документи.

Чл. 23. Паритѣ и вещитѣ пази касиерьтъ който е лично отговоренъ предъ дружбата.

Чл. 24. Касиерьтъ нѣма право да държи у себе си повече отъ 50 лева; другитѣ суми е длъженъ да внася на подългъ или по-кратъкъ срокъ въ Бълг. Нар. Банка, Земледелческата Банка. или пъкъ въ спестозната каса при Централното Телеграфо-Пощенско управление.

Чл. 25. Касиерьтъ може да изтегли отъ вложенитѣ суми (гл. § 24) само съ неговия подписъ и на председателя, съ решение на настоятелството.

Чл. 26. Секретарьтъ води всички преписки и протоколи на настоятелството и на главното и извънреднитѣ заседания на дружбата.

Чл. 27. Настоятелството е длъжно:

а) Да издирва средства за сближаване членоветѣ;

б) Да дири и записва нови членове;

в) Да изпълнява решенията на главното и извънреднитѣ заседания;

г) Да издирва средства за увеличение приходитѣ.

Чл. 28. Настоятелството държи тѣзи книги:

а) Списъкъ на членоветѣ,

б) Протоколъ за заседанията на настоятелството на дружбата,

в) Приходо-разходна,

г) Квитанционна,

д) Инвентарна,

е) Книга за записване важни събития въ живота на дружбата.

Забележка I. Всички тия книги трѣбва да бждатъ нумерирани, прошнуровани и подпечатани съ печата на дружбата и подписани отъ председателя.

Забележка II. Приходо-разходната, инвентарната и квитанционната книги води касиерьтъ, а останалитѣ—секретарьтъ.

VIII. Общи разпоредби.

Чл. 29. Събранията на дружбата биватъ:

а) Годишно и

б) Извънредни.

Забележка. За тия събрания може да се разгласи и чрезъ вестницитѣ.

Чл. 30. Годишното събрание става на втория неделенъ день на януарий. Тогава настоятелството и контролната комисия даватъ отчетъ, избира се ново настоятелство и контролна комисия.

Чл. 31. Членоветѣ на настоятелството и контролната комисия се избиратъ съ единъ и сжщъ бюлетинъ.

Чл. 32. Извънреднитѣ събрания ставатъ, когато писмено пожелаятъ туй $^1/_5$ часть отъ членоветѣ на дружбата, или кога настоятелството намери за нуждно.

Чл. 33. Събранията се откриватъ точно въ определения въ поканата часъ и се считатъ законни, кога присѫтствуватъ най-малко $^1/_3$ часть отъ членоветѣ; въ противенъ случай, събранието се отлага за следующата неделя и се счита законно, колкото члена и да присѫтствуватъ.

Чл. 34. За всички събрания на дружбата членоветѣ се призоваватъ съ писмена покана, която се поднася лично на всѣки членъ да я подпише преди три дена. Въ нея се обявява дневниятъ редъ на събранието.

Чл. 35. Всички въпроси въ събранията се решаватъ по вишегласие и съ тайно или явно гласоподаване.

Чл. 36. Само членове, които сѫ били вечъ най-малко 3 месеца такива, могатъ да гласуватъ.

Забележка. Въ дружбинитѣ срещи и събрания не се допускатъ никакви политически прения.

Чл. 37. Дружбата си има елипсовиденъ печатъ съ надпись, „*Калоферска дружба въ София 1904 г.*" и го пази председателтъ.

Чл. 38. Годишниятъ праздникъ на дружбата е 8-ий септемврий—Малка-Богородица.

Чл. 39. Нѣкои членове отъ този уставъ, освенъ чл. 1, може да се измѣнятъ въ годишното събрание, ако за туй заяви писмено мнозинството отъ членоветѣ.

Чл. 40. Дружбата може да се разтури, само когато за туй писмено пожелаятъ $^4/_5$ отъ членоветѣ, въ главното събрание. Тогаза архивата и библиотеката, ако има такива, ще се предадатъ на Калоферското читалище, а отъ паритѣ се образува фондъ, който се предава на комисия, съставена отъ пловдивския митрополитъ, председателя на пловдивския окржженъ сѫдъ, архиерейския намѣстникъ въ Калоферъ, калоферския кметъ, калоферския главенъ учитель и двама видни калоферци въ София. Тая комисия ще харчи сама доходитѣ на капитала за възпитаване въ странство калоферчета избрани по конкурсъ.

Тоя уставъ се прие днесъ отъ учредителното събрание.

София, 5-и декемврий 1904 год.

Забележка. Утвърденъ отъ г. министра на Вѫтрешнитѣ дѣла и Народното здраве на 2 ноемврий 1911 г. и записанъ подъ № 251 въ книгата за вписване утвърденитѣ устави.

VI.

КАКВО ДО СЕГА Е ИЗВЪРШИЛА ДРУЖБАТА.

1) Издадохме 2 книги отъ нашия сборникъ. Въ тѣзи книги, освенъ нѣкои данни за дружбата, сѫ събрани и нѣкои

оцѣлѣли сведения за миналото на Калоферъ—макаръ и слабо градиво за неговата пълна история. За кн. I чухме и устно, отъ компетентни лица и отъ печата (напр. въ сп. Българска сбирка год XV. 10) добри отзиви. И министерството на Народната просвѣта я достойно оцени и откупи отъ нея 100 тѣла (презъ 1911 год.), и управлението на Бълг. Земледелска банка откупи 101 тѣла. Съ казаната книга, украсена и съ ликоветѣ на нашитѣ видни съотечественици — повечето отъ тѣхъ вечъ покойници — и съ пейзажи отъ Калоферъ и отъ очарователната му околность — се постарахме още и да изпълнимъ единъ голѣмъ дългъ отъ почить и признателность къмъ казанитѣ наши съотечественици и да издигнемъ за тѣхна вечна паметь скроменъ пантеонъ, макаръ че тѣ почти всички завзиматъ и почтено мѣсто въ нашата нова история. Нека младото поколѣние, па и потомството, гледа ликоветѣ на тѣзи труженици и подражава на тѣхната неуморна дейность, самоотверженость и родолюбие. Книгата намѣри добъръ приемъ между нашитѣ съотечественици и сънародници. За статиитѣ, редактиране и пристояване по печатането никакъвъ хонораръ не е даванъ никому.

2) Издадохме две серии отъ 7 голѣми и 11 малки портрети на изгледи отъ Калоферъ и неговитѣ мѣстности. Първа серия (голѣми портрети): 1) Калоферъ гледанъ отъ Циганска могила, 2) Калоферската Стара-планина, 3) Сжщата планина другъ видъ, 4) Калоферскиятъ мжжки монастиръ, гледанъ отъ хълма Бѣли-брѣгове, 5) Пжтьтъ отъ Монастирска река до монастиря, 6) Юрушкитѣ (каракачанскитѣ) колиби въ мѣстностьта Селски букъ и 7) Група юруци (мжже, жени и деца) предъ колибитѣ имъ; втора серия (малки портрети) 1) прогимназията въ Калоферъ, построена съ иждивение на Г. В. Шоповъ, 2) Читалището, построено съ иждивение на Димитра К. Кокалановъ, 3) Бедницата поддържана отъ Г. В Шоповъ заедно съ черква св. Арахангелъ, 4) Минковиятъ хотелъ „Стара планина", 5) Сжщиятъ хотелъ заедно съ моста надъ р. Тунджа, 6) Друмътъ (шосето) въ Калоферъ, 7) Гробътъ на д-ръ Хр. Н. Бракаловъ въ мжжкия монастиръ, 8) Мѣстность надъ Хаджи-Василювата воденица и пжтьтъ за ливадитѣ, 9) Мѣстность подъ ливадитѣ и пжтьтъ за Панищитѣ на р. Тунджа, 10) Мѣстность въ Курнидица и пжтьтъ за мжжкия монастиръ.—Тѣзи портрети сж хубаво украшение за всѣка калоферска кжща и милъ споменъ отъ Калоферъ за всѣки калоферецъ.

3) Издадохме четири вида пощенски картички, изработени въ странство, отъ 4 изъ казанитѣ малки портрети прогимназията вь Калоферъ, Читалището, Бедницата заедно съ черквата св. Арахангелъ и хотелъ Стара-планина заедно съ моста надъ р. Тунджа.

4) Презъ 1908 г. по инициатива на група народни представители: Хр. Танчевъ, Рашко Маджаровъ, В. Александровъ и др. се повдигна въ Народното събрание въпросъ да е

построи нова желѣзнопѫтна линия София—Пирдопъ—Карлово—Калоферъ—Казанлъкъ—Сливенъ—Бургазъ. Настоятелството на дружбата посрещна съ голѣма радость тази весть и побърза та отправи до инициаторитѣ благодарствено писмо, което самъ председательтъ Н. Начовъ имъ поднесе въ Народното събрание. Казаната желѣзнопѫтна линия се изучва[1] презъ 1909 г. и, допълнително за Калоферъ, презъ 1910. Много комбинации се правиха да се надвиятъ мѫчнотиитѣ, които причинява планинската мѣстность около него. Настоятелството действува щото линията да мине по-близу до Калоферъ и станцията да бѫде близу до него. Това се постигна. Най-сетне всичко бѣ изучено и готово и вече презъ 1911 линията щѣше да се даде на търгъ да се прави. И законъ се създаде за това. Казаната линия щѣше да има голѣмо значение икономично и културно. Тя щѣше да внесе животъ, радость и култура въ мѣста нѣкога важни промишлени центрове, а сега съвсемъ обеднѣли; тя щѣше да спомогне да се експлоатиратъ горитѣ и минералнитѣ богатства, които, сигурно, лежатъ въ недрата на тази часть оъ Стара-планина.[1]) Но, за жалость, строението на тази линия се изостави поради войната въ 1912—1913. България воюва и въ 1915—1918 г. пакъ несполучливо. Отсега нататъкъ кой знае, кога ще бѫде построена казаната линия.[2]) Едно е утешително: вечъ клонътъ Стара-Загора—Тулово се продължи до Казанлъкъ, пакъ и почна да се прави и клонътъ Пловдивъ—Карлово. Има надежда, че този клонъ скоро ще бѫде построенъ и съ не голѣми разноски, защото теренътъ е почти равенъ. Тогазъ ще се наложи да бѫде и клонътъ Карлово—Казанлъкъ по-скоро построенъ.

5) Поддържахме една година (уч. 1909—1910) въ тукашното художествено-индустриялно училище та свърши курса по плетене дантели (съ сновалки) г-ца Дона К. Шипкова. Постояно чувахме да се говори, че Калоферъ пропада, ала все нищо не се правѣше, защото всѣки казваше, че

---

[1]) Покойниятъ инженеръ Л. Хашновъ обстойно разгледва важностьта на тая линия въ статията си: „Подбалканската желѣзница“ въ списание на Българското инженерно-архитектурно дружество въ София бр. 46 и 47, 1909 г. Той казва, че тя ще мине презъ най-гѫсто населената часть на България, именно презъ 183 заселища (съ 248,205 жители) отъ които 25 съ по 2000 и повече жители и общо население 120,205 ж. и презъ 10 града съ 83,285 ж. и презъ 11 курорти.

[2]) И презъ 1920 г. биде поддигнатъ въпросътъ за построяване подбалканската желѣзница. Въ края на декември въ София стана събрание на делегати отъ Пирдопъ, Златица, Калоферъ, Казанлъкъ, Сливенъ. Делегати отъ Калоферъ бѣха председательтъ на дружбата Н. Начовъ, инженеръ Б. Морфовъ и адвокатъ Хр. Фетваджиевъ. Всичкитѣ делегати се представиха въ Народното събрание на министритѣ на Финанситѣ М. Торлаковъ и на Желѣзницитѣ Н. Атанасовъ Тѣзи заявиха, че водятъ преговори съ една европейска компания, която искала на свои средства да построи казаната линия, и че въпросътъ билъ на уреждане. Досега, обаче, още нищо нѣма извършено.

най-първо били нуждни голѣми капитали за направа на фабрики и пр. Настоятелството съобрази, че въ Калоферъ при извънредно евтината женска ржчна работа и както калоферки сж вещи въ работа и интелигентни, ще може успешно да се развие фино-дантелната индустрия, както това е въ Белгия, Чехия, Швейцария, Италия и другаде—и то дори и безъ никакви голѣми капитали. Настоятелството направи смела крачка напредъ: омръзнало му бѣше вече разискване. То мислѣше да замѣстятъ дантелитѣ нѣвгашната прежда, та да се даде възможность на момичета и жени, па дори и на цѣли семейства, да изкарватъ съ честенъ трудъ насжщния си хлѣбъ. На 5 септемврий 1910 г. г-ца Д. Шипкова откри дантелното училище въ Калоферъ Тъй като ние бѣхме далечъ отъ Калоферъ, то най-първо училището биде поставено подъ надзора на комитетъ, съставенъ отъ: кмета, директора на прогимназията, 1—2 по-видни граждани и 1—2 членки отъ женското дружество Просвѣщение. Послѣ дружество пое върху себе си да ржководи и се грижи за училището. Следъ време се появиха амбициозни интриги. Съгласно задължителното си г-ца Д. Шипкова стоя учителка въ училището 5 години и следъ това тя биде принудена, та си даде оставката и отвори частно ателие, което и днесъ поддържа. Работничкитѣ получаватъ дневно по 15, 20 и повече лева. Презъ 1921 година въ ателието сж били изработени дантели за 92,497 л., на работнички били изплатени 70,320 л. и за материали за дантелитѣ похарчено 15,654 л. Днесъ въ Калоферъ се изработватъ такива хубави дантели, на които се чудятъ всички, които ги видятъ.

6) Още въ първата година отъ основанието на дружбата и сетне десетина години на редъизпращахме за великденскитѣ праздници въ Калоферъ подаръци на бедни, прилежни и съ примѣрно поведение прогимнизиални ученици и ученички: обуща шалчета, блузи, пристилки и пр. Раздавахме и парични помощи на бедни калоферци и калоферки въ Калоферъ и тукъ въ София. До сега дружбата е изразходвала всичко 2424 л.

7) Много пжти ходатайствувахме да се отвори мирово сждилище въ Калоферъ, та да не губятъ калоферци време и да харчатъ пари чакъ въ Карлово. На 24 ноември 1909 г. председателтъ Н. Начовъ, подпредседателтъ Д. Фингов и съветникътъ Хр. Д. Павловъ заедно съ двама наши съотечественици народни представители, архитектъ К. Маричновъ и М. Михаиловъ поднесоха въ Народното събрание д-ръ Т. Кръстеву, министъръ на Правосждието, нуждното заявление отъ Калоферъ, заедно съ таблица на селата и броя на жителитѣ, които ще подпадатъ подъ компетентностьта на калоферското мирово сждилище, па и устно молиха за това. На 3 декември, следната 1910 година, пакъ председателтъ Н. Начовъ, подпредседателтъ Хр. Д. Павловъ и нашиятъ съотечественикъ д-ръ Н. Бояджиевъ, пакъ заедно съ гореспо-

менитѣ наши съотечественици народни представители и видинскиятъ такъвъ Ангеловъ, се явиха при новия министъръ на Правосъдието Хр. П. Славейковъ и настоятелно повториха молбата, За жалость, колкото и министритѣ да обещавяха, че ще направятъ всичко, което отъ тѣхъ зависи, отъ нашитѣ настоятелни постъпки и предъ други народни представители нищо не излѣзе.

8) Презъ войната въ 1912—1913 г. изпратихме въ Калоферъ на комисия 1200 л. Тя, съгласно съ нашето упътване, купила 55 чувала брашно 4350 килограма, които раздала на 208 бедни семейства, предимно на такива, чиито членове били на бойно поле. Още тукъ въ столицата отворихме подписка за помощи пакъ за сжщитѣ бѣдни, но за други пъкъ нужди: за соль, сапунъ, газъ. Събрахме отъ наши щедри съотечественици и 480 л., които пакъ изпратихме на сжщата комисия. Тя раздала помощи на 105 семейства—де 2, де 3, 5, . . . споредъ броя на членоветѣ на семейството.

9) Презъ 1914 г. разпродадохме въ София 500 билетя отъ лотарията, която женското дружество Просвѣщение въ Калеферъ разигра съ дантели изработени въ дантелното училище за въ негова (на училището) полза.

10. Въ сжщата година дадохме на българското дружество Червенъ кръстъ 100 л. и на комисията за построяване крайцера Отецъ Паисий 50 л.

11) Презъ войната въ 1915—1918 г. дружбата извърши това: 1) даде 37 тѣла отъ кн. I на сборника на професорския комитетъ „Четиво за раненитѣ войници", 2) внесе въ касата на бълг. друж. Червенъ кръстъ още 100 л. и 3) срещу Коледа и Нова година и на 3 и 15 януарий 1916 г. председателътъ Н. Начовъ, касиерътъ Ив. Т. Хаджиевъ и съветникътъ Ив. Д. Чавдаровъ посетиха въ тукашнитѣ болници раненитѣ калоферски войници отъ 28 и 44 пеши полкове и имъ раздадоха по 1 тѣло отъ сборника на дружбата (кн I), тютюнъ, по 10 пощенски карти издадени отъ дружбата и по 10 пощенски марки по 5 ст., а на нѣкои—още и шоколадъ и пари. Казанитѣ членов отъ настоятелството посетиха въ дивизионната болница нашия съгражданинъ херой подполковникъ Ив. Д. Балтаджиевъ следъ тежката му и сполучлива операция (ампутация на кракътъ) и му поднесоха — заедно съ похвала за хероизма му и едно тѣло отъ сборника, устава на дружбата, всички до тогазъ излѣзли отчети, 10 дружбини пощенски картички, 10 пощ. марки по 5 ст. и папироси. За гореказаното е изложено по-подробно въ отчети XI—XIV за 1915—1918 г. на дружбата.

12) Презъ пролѣтьта на 1919 г. купихме отъ тукашния държавенъ разсадникъ и изпратихме въ Калоферъ 400 орѣхови фиданки да ги раздаде кметството даромъ на населението. — Презъ сжщата година събрахме отъ калоферци и калоферки за паметника, който ще се издигне въ Калоферъ

на Хр. Ботйовъ,—1395 л. и ги изпратихме. Презъ 1921 год. изпратихме за сѫщата цель други събрани 356 л.

12) Презъ 1920 сѫщо изпратихме други 320 орѣхови фиданки въ Калоферъ, пакъ да ги раздаде кметството даромъ на населението.

13) Презъ 1921 г. изпратихме въ Калоферъ 1000 л. Съ тѣхъ комисия купи отъ калофереца Хр. Бочевъ 500 сновалки и ги раздаде даромъ на бедни момичета и жени, които желаятъ да плетатъ дантели, но не могатъ да си купятъ всичкитѣ нуждни сновалки.

14) На 14 апр. 1922 г. изпратихме въ Калоферъ 500 л. и други 200 л. отъ нашия благодетеленъ членъ и щедъръ родолюбецъ г. зап. подполковникъ Ст. Г. Дрѣнковъ,—помощь на бедни прилежни и съ добро поведение ученици и ученички.

15 На 30 мин. ноември (1923 г) депутация съставена отъ председателя на тричленната общинска комисия въ Калоферъ Недю Цанковъ, председателя на дружбата Н. Начовъ, Хр. П. Джойковъ и Хр. Минковъ се представи на нашия уважаемъ съгражданинъ г. министра Хр. Калфовъ и му изложи голѣмата нужда да се вкара въ Калоферъ чиста балканска вода, вечъ докарана до полето (и като се махнатъ старитѣ кюнци останали още отъ турско време и пълни съ тиня и разни миязми), да се построи чрезъ мѣстна пѫтна повинность кѫсата вариянта презъ Ветхата стража на шосето Калоферъ — Пловдивъ, да се продължи направата на желѣзнопѫтната линия отъ Карлово до Калоферъ и по-нататъкъ и да се размисли за довършване на шосето Калоферъ —Севлиево. Г-нъ министърътъ ни добре прие и обеща, че ще направи всичко, ксето отъ него зависи. На другия день депутацията се представи на г-да министритѣ Янко Д. Стоенчевъ, на Общитѣ сгради, пѫтищата и пр, и на Я. Молловъ на Земледелието. И тѣ сѫщо благосклонно изслушаха депутацията и обещаха да помогнатъ. Вечъ 3500 м. желѣзни тръби за разклонение на новия водопроводъ въ Калоферъ сѫ отпуснати, ще се отпуснатъ и други. Скоро Калоферъ ще се снабди съ чиста балканска вода.

16) Настоятелството никога не е преставало да дири нови ресурси за материялното поддигане на Калоферъ. Винаги вниманието му е било обърнато, освенъ къмъ воднатa сила на рекитѣ Тунджа и Монастирската, още и къмъ околнитѣ калоферски мѣстности и главно къмъ Стара-планина— дали не биха се открили каменни вѫглища, или пъкъ нѣкакви руди. Председательтъ се срещна съ покойния вечъ сега нашъ геологъ Георги Н. Златарски и подробно разискваше върху този въпросъ. Златарски заяви, че той заедно съ виенския нѣмски геологъ Тоула е изходилъ калоферската планина и я познава добре, та не допуска, че въ нея ще се намѣрятъ каменни вѫглища, обаче, руди може да се намерятъ

но сж нуждни голѣми средства за копане, сондажи и пр. за предварително дирене. Председателтъ бѣше сондиралъ Златарски въ следнйото: да отпусне дружбата единъ скромен хонораръ (защото тя не разполага съ много пари) нему и на единъ практикантъ сондажистъ европеецъ, когото той си избере, пакъ презъ нѣкоя ваканция, тѣ двамата съ нѣкои отъ насъ и нѣкои калоферци пждари и др. да разтарашуваме по-внимателно Калоферската планина. Златарски беше удобрилъ това мнение, но преждевременната му смърть побърка на всичко. По сжщия въпросъ председателтъ говори и съ геолога професоръ г. д-ръ Г. Бончевъ. И той подтвърди мнението на Златарски—че въ Калоферската планина нѣма каменни вжглища—но добави, че тѣ може би ще се намерятъ въ Калоферското землище именно: горе въ ливадитѣ до политѣ на Стара-планина, на десно отъ пжтя за Заногата около Бѣлата-глина и още другаде къмъ Букова-могила, до границата съ аджарското землище. Председателтъ бѣ канилъ и другъ нашъ младъ геологъ д-ръ Ст. Бончевъ да посети калоферската планина, но той тогазъ отказа поради свои неотложни изучвания въ Рила-планина. Че въ калоферската планина нѣма каменни вжглища твърди и геологътъ Аллахверджиевъ. Презъ 1920 г. младиятъ нашъ геологъ В. Г. Радевъ, асистентъ при геоложкия институтъ въ университета и който дълго време е практикувалъ въ Австрия — ни предложи да изучи въ геоложко отношение калоферската планина и да ни представи обстоенъ рапортъ. Тъй като този въпросъ бѣше отъ компетентность на главното годишно събрание, па и по други причини, — той се изостави временно.

Тази година настоятелството отново се занима съ този важенъ въпросъ. Следъ като взе и мнението на г. Радева, направиха се постжпки предъ г-на министра Председателя и на Просвѣтата да командирува презъ идещата учебна ваканция г. Радева да проучи грижливо нашата Стара—планина. Надѣваме се, че молбата ни ще бжде удовлетворена.

17. Въ главното годишно събрание на 10 февруарий т. г. бѣ гласувана 1000 лв. помощъ на хижестроителната група „Стара—планина" въ Стара-Загора, която се готви да строи хижа въ Стара—планина подъ Юмручалъ.

18. Презъ мартъ сжщо тази година настанихме при г-жа М. Г. Попова тукъ г-ца Екатерина В. Христова отъ Калоферъ да изучава другъ новъ моделъ дантели, днесъ модни и които се плетатъ съ чорапски шишове. Следъ като г-ца Христова усвои художеството, ще отиде въ Калоферъ да обучава въ него момичета и жени.

19. Комисия съставена отъ председателя Н. Начовъ и Хр. П. Джойковъ, Хр. Фетваджиевъ и Т. Къневъ събира волни помощи за направа на новия водопроводъ въ Калоферъ.

Преди време настоятелството на дружбата бѣше намислило да въведе въ Калоферъ автоматични станове за тъкане пешкири, покривки за маси, кревати и пр. съ разни десени. Отнесохме се за това до министерството на Търговията и пр. но поради войната презъ 1915—1918 и то не можа нищо да ни упѫти.

Настоятелството винаги е мечтаело да си има дружбата свое помѣщение съ библиотека и читалня и дето да се срещатъ и размѣнятъ мисли калоферци. Тази наша мечта можеше по-лесно да се реализирапо́-рано при по-голѣмъ рискъ и трудъ, ала изпуснахме сгодния случай. Днесъ, при настаналитѣ тежки времена, това вече е невъзможно, освѣнъ ако нѣкой щедъръ калоферецъ, или нѣколцина такива ни се притекатъ на помощь.

Най-после, нека спомененъ и това. На 17 юний 1910 г. уважаемиятъ нашъ съотечественикъ, благодетеленъ членъ на дружбата и живущъ въ София г. Д-ръ Н. Бояджиевъ сложи за вечни времена въ Земледелската банка тукъ две хиляди лв., отъ които бидоха образувани два фонда: „Петю Н. Бояджиевъ" — неговъ покоенъ баща—и „Любина П. Бояджиева" — негова покойна сестра. Годишната лихва сто лв. ще се разпредѣлятъ по равно въ края на всѣка учебна година между единъ ученикъ и една ученичка въ Калоферъ, бедни, прилежни и съ примерно поведение и които свършватъ последния класъ въ смесената прогимназия. Клонътъ на Земледелската банка въ Карлово ще внася казанитѣ сто лв. въ Калоферъ. При окончателното уреждане на този въпросъ взе участие и настоятелството на дружбата.

VII

ЧЛЕНОВЕ НА КАЛОФЕРСКА ДРУЖБА

А. *Почетни.*

(Отъ 27 януарий 1908 г.)

1. Негово Блаженство екзархъ Йосифъ I (починалъ)
2. Негово Високопреосвещенство митрополитъ Константинъ (починалъ)
3. Георги В. Шоповъ (починалъ)
4. Теодоръ Ст. Увалиевъ (починалъ)
5. Н. Начовъ (отъ 25 януарий 1911 г.)
6. Ив. Г. Бацовъ (1 септември 1923 г.)
7. Хр. Кьневъ (1 септември с. г.)
8. Хр. Иос. Бацуровъ (22 февруарий 1924 г.)
9. Никола Д. Командаревъ (2 априлъ с. г.)
10. Архитектъ Г. Финговъ (3 априлъ с. г.)
11. Министъръ Хр. Калфовъ (9 май с. г.)

Нови почетни членове

1. Г-нъ министъръ Хр. Калфовъ

2. Г-нъ архитектъ Г. Фингов

3. Г-нъ Никола Д. Командаревъ
виденъ търговецъ въ Цариградъ
(Балкапанъ-ханъ)

Б. *Благодетели.*

(Както по редъ сж станали)

1. Зап. подполковникъ Ст. Г. Дрѣнковъ (отъ 12 февруарий 1905)

Преди време настоятелството на дружбата бѣше намислило да въведе въ Калоферъ автоматични станове за тъкане пешкири, покривки за маси, кревати и пр. съ разни десени. Отнесохме се за това до министерството на Търговията и пр. но поради войната презъ 1915—1918 и то не можа нищо да ни упѫти.

Настоятелството винаги е мечтаело да си има дружбата свое помѣщение съ библиотека и читалня и дето да се срещатъ и размѣнятъ мисли калоферци. Тази наша мечта можеше по-лесно да се реализирапо-рано при по-голѣмъ рискъ и трудъ, ала изпуснахме сгодния случай. Днесъ, при настаналитѣ тежки времена, това вече е невъзможно, освѣнъ ако нѣкой щедъръ калоферецъ, или нѣколцина такива ни се притекатъ на помощь.

Най-после, нека спомененъ и това. На 17 юний 1910 г. уважаемиятъ нашъ съотечественикъ, благодетеленъ членъ на дружбата и живущъ въ София г. Д-ръ Н. Бояджиевъ сложи за вечни времена въ Земледелската банка тукъ две хиляди лв., отъ които бидоха образувани два фонда: „Петю Н. Бояджиевъ" — неговъ покоенъ баща—и „Любина П. Бояджиева" — негова покойна сестра. Годишната лихва сто лв. ще се разпредѣлятъ по равно въ края на всѣка учебна година между единъ ученикъ и една ученичка въ Калоферъ, бедни, прилежни и съ примерно поведение и които свършватъ последния класъ въ смесената прогимназия. Клонътъ на Земледелската банка въ Карлово ще внася казанитѣ сто лв. въ Калоферъ. При окончателното уреждане на този въпросъ взе участие и настоятелството на дружбата.

VII

ЧЛЕНОВЕ НА КАЛОФЕРСКА ДРУЖБА

А. *Почетни.*

(Отъ 27 януарий 1908 г.)

1. Негово Блаженство екзархъ Йосифъ I (починалъ)
2. Негово Високопреосвещенство митрополитъ Константинъ (починалъ)
3. Георги В. Шоповъ (починалъ)
4. Теодоръ Ст. Увалиевъ (починалъ)
5. Н. Начовъ (отъ 25 януарий 1911 г.)
6. Ив. Г. Бацовъ (1 септември 1923 г.)
7. Хр. Кьневъ (1 септември с. г.)
8. Хр. Иос. Бацуровъ (22 февруарий 1924 г.)
9. Никола Д. Командаревъ (2 априлъ с. г.)
10. Архитектъ Г. Финговъ (3 априлъ с. г.)
11. Министъръ Хр. Калфовъ (9 май с. г.)

Нови почетни членове

1. Г-нъ министъръ Хр. Калфовъ

2. Г-нъ архитектъ Г. Фингов

3. Г-нъ Никола Д. Командаревъ
виденъ търговецъ въ Цариградъ
(Балкапанъ-ханъ)

Б. *Благодетели.*

(Както по редъ сж станали)

1. Зап. подполковникъ Ст. Г. Дрѣнковъ (отъ 12 февруарий 1905)

2. Спасъ Т. Хаджиевъ (5 мартъ с. г.)
3. Д-ръ Н. Бояджиевъ (24 октомврий 1906 г.)
4. Д. К. Поповъ (30 ноемврий с. г. починалъ)
5. Инженеръ Г. Ботушаровъ (12 януарий 1907)
6. Ив. Т. Хаджиевъ (1 февруарий с. г.)
7. Д. С. Тончевъ 2 септемврий 1908)
8. Г-жа Е. Караминкова (5 априлий 1909, почин
9. Г-жа Мария Т. Бурмова (17 ноемврий, с. г., по

4. Г-нъ Хр. Къневъ
пръвъ секретарь въ българската легация въ Берлин

10. Г-жа Мара Д. К. Попова (12 декемврий с.
11. Г-жа Евгения Г. Ганчева (10 януарий 1910).
12. Д-ръ Л. Золотовичъ (7 февруарий 1911 г.).
13. Ив. Д. Чавдаровъ (23 ноемврий с. г.)
14. Хр. Г. Бъчеваровъ (с. д. и с. г.)
15. Ив. Н. Бракаловъ (29 ноемврий с. г.)
16. Ив. Б. Груевъ (9 юний 1912)
17. М. Лиловъ (19 януарий 1914)

18. Койо Ивановъ (28 мартъ, с. г.)
19. В. Ив. Чокановъ (21 априлий с. г.)
20. Г-жа Чона М. Илиева (19 май с. г.)
21. Д-ръ М. Софрониевъ (6 януарй, 1915 г.)
22. Зап. полковникъ Драгоя В. Бояджиевъ (8 мартъ 1917 г.).
23. Г-жа Рада д-ръ Ст. Данева (20 януарий 1918)
24. Г-ца Дона Шипкова (сега по мжжъ Каранова въ Калоферъ, 7 априлъ с. г.)
25. М. Фетваджиевъ (8 ноември, с. г.)
26. Стефанъ Ив. Фетваджиевъ (16 февруарий, 1919)
27. Зап. полковникъ Димо С. Овчаровъ (17 априлъ с. г.)
28. В. Сапунджиевъ, зжбенъ лѣкарь (11 май, с. г.)
29. Г-жа Невена Н. Начева, въ Калоферъ (19 окт. с. г.)
30. Никола М. Маноловъ (23 ноември, с. г.)
31. Т. Къневъ (4 януарий, 1920)
32. Стоилъ д-ръ К. Стоиловъ (20 мартъ, с. г.)
33. Начо Д. Начовъ въ Калоферъ (2 май, с. г.)
34. Владимиръ П. Стаматовъ (21 май, с. г.)
35. Г-жа Елена Хр. Маричкова (25 февруарий. 1921, починала)
36. Архитектъ Киро Хр. Маричковъ (с. д. и с. г., починалъ)
37. Г-жа Люба К. Маричкова (с. д. и с. г.)
38. Инженеръ Ив, Хр. Маричковъ (с. д. и с. г.)
39. Пена Т, Хаджиева (10 мартъ, с. г.)
40. Г-жа Гана Иличъ Лѣсковецъ, Сърбия, (26 с. м. и г.)
41. Лазаръ Н. Чукурлиевъ (с. д.)
42. Миронъ Г. Мироновъ (с. д.)
43. Ат. Смедовски (с. д,)
54. Иванъ Р. Чобановъ (2 април, с. г.)
45. Г-ца Ана Пръвова (6 април, с. г.)
46. Хр. Увалиевъ (15 април, с. г.)
47. Д. К. Диманковъ (с. д,)
48. Ст. Аджаровъ (с. д.)
49. Г-жа Стефана Ив. Фетваджиева (29 априлий, с. г,)
50. Зап. полковникъ А. Н. Аврамовъ (3 май, с. г.)
51. Г-ца Ана Кодова (16 май, с. г.)
52. Ив. Т. Бракаловъ (30 юний, с. г.)
53. Г-жа Христина д-ръ К. Стоилова (10 септ. с. г.)
54. Василъ Н. Аврамовъ (6 септември, с. г.)
55. А. П. Аврамовъ (с. д.)
56. Г-ца Живка Н. Начова (9 ноември, с. г.)
57. Г-жа Въла В. Сотирова въ Калоферъ (22 ноември с. г., починала)
58. Димо Сотировъ (20 декември, с. г.)
59. Стефанъ Ст. Бояджиевъ (21 декември, с. г.)
60. Зап. генералъ Н. Ивановъ (22 декември с. г.)
61, Генко Косовски (с. д.)

62. Кръстйо Ив. Пасинъ (16 мартъ, 1922 г.)
63. Ив. Д. Тюлевъ (18 мартъ, с. г.)
64. Професоръ д-ръ Б. Филовъ (4 май, с. г.)
65. М. Стоевъ (10 ноември, с. г.)
66. Киро Т. Маричковъ (6 февруарий, с. г.)
67. Д. Н. Брадински (11 май, с. г.)
68. Профиръ Колевъ (12 май, с. г.)
69. Г-жа Ана Пр. Колева (16 май, с. г.)
70. Негово Всеблагогов. протоиерей Ст. Хр. Къневъ, въ Калоферъ (5 юлий, с. г.)
71. Н. П. Къневъ, Калоферъ, (с. д.)
72. Г. Н. Митовъ, Карлово (8 августъ, с. г.)
73. Ив. Г. Чунчевъ, Т. Пазарджикъ (12 ноември, с. г.)
74. Доцентъ Ив. Т. Странски (1 януарий 1924 г.)
75. Хр. П. Джойковъ (7 януарий, с. г.)
76. Г-жа Ана Г. Иванова (8 януарий, с. г.)
77. Г-жа Цвѣтана М. Стоева (26 януарий, с. г.)
78. Г-жа Мария Ст. Бенчева (27 сжщи, с. г.)
79. Ангелъ Д. Гутурановъ (8 февруарий, с. г.)
80. Ветеринарний лѣкарь д-ръ Хр. Т. Барзовъ (с. д.)
81. Г-жа Чона Т. Нечева (с. д.)
82. Т. Нечевъ (с. д.)
83. Хр. Т. Нечевъ (с. д.)
84. Д-ръ М. Морфовъ (10 февруарий, с. г.)
85. Петъръ Т. Мъгловъ (3 мартъ, с. г.)
86. Г-ца Надка М. Стоева (2 априлъ, с. г.)
87. Петко Хр. Тъпчилещовъ (5 сжщи, с. г.)
88. Никола В. Блъсковъ (8 сжша, с. г.)
89. Петъръ В. Блъсковъ (8 сжщи, с. г.)
90. X. Y. Z. (18 сжщи, с. г.)
91. Зап. полковникъ Ив Тентиловъ (12 сжщи)
92. Г-жа Ана Ст. Брадинска (12 априлъ)
93. Недѣлко Ст. Брадински (12 априлъ)
94. Ат. Тинтеровъ бивши професоръ (4 май)
95. Владимиръ Н. Аврамовъ (20 сжщи)
96. Зап. полковникъ Б. Бояджиевъ (28 сжщи)

VIII.

ДРУГИ ДАРЕНИЯ НА ДРУЖБАТА[1])

(Отъ основанието ѝ до 6 май 1924 включително)

Н. Блаженство екзархъ Иосифъ I подари л. 2960.—[2])
Хр. Йос. Бацуровъ „ 1550.—

---

[1]) Внеслитѣ повече отъ 50 л. За дарителитѣ за печатане кн. II на сборника се говори вечъ по-рано.

[2]) Отъ тѣхъ по завещание 2500 л. още не сж ни предадени.

Архитектъ Г. Финговъ	„	1270,—
Министъръ Хр. Калфовъ	„	1100.—[1]
Н. Високопреосвещ. митроп. Константинъ	„	1090.—
Зап. подполковникъ Ст. Г. Дрѣнковъ	„	955.—
Теодоръ Ст. Увалиевъ	„	700.—
Д-ръ М. Софрониевъ	„	600.—
В. Сапунджиевъ, зжбенъ лѣкарь	„	350.—
Г-жа Чона М. Илиева	„	325.50
М. Фетваджиевъ	„	305.—
Ат. Тинтеровъ, бивши професоръ	„	300.—
М. Лиловъ	„	270.—
Л. Н. Чукурлиевъ	„	250.—
Сп. Т. Хаджиевъ	„	243.—
Ив. Д. Чавдаровъ	„	225.—
Зап. полковникъ Др. Бояджиевъ	„	220.—
Инженеръ Г. Ботушаровъ	„	220.—
Г-жа Рада д-ръ Ст. Данева	„	200.—
Ст. Ив. Фетваджиевъ	„	200.—
Г жа Гана Иличъ	„	20 .—
Баба Вала В. Сотирова	„	200.—
Н. Всеблаг. прот. Ст. Хр. Къневъ (Калоферъ)	„	200.—
Недѣлко Ст. Брадински	„	200.—
Ив. Т. Хаджиевъ	„	197.—
Зап. полковникъ Д. Овчаровъ	„	180.—
Д-ръ Л. Золотовичъ	„	170.—
Н. Високопрепод. архимандритъ Михаилъ	„	160.—
Вл. П. Стаматовъ	„	150.—
М. Стоевъ	„	150.—
Д. Н. Брадински	„	150.—
Недѣлко П. Къневъ (Калоферъ)	„	150.—
Н. Начовъ	„	140.—
Койо Ивановъ	„	135.—
Ив. Н. Бракаловъ	„	130.—
Хр. Г. Бъчеваровъ	„	125.—[2]
Професоръ д-ръ Б. Филовъ	„	100.—
Зап. полковникъ А. Н. Аврамовъ	„	100.—
Ив. Б. Груевъ (Букурещъ)	„	100.—
Профиръ Колевъ	„	100.—
Г-жа Ана Пр. Колева	„	100.—
Гъчо Н. Митовъ (Карлово)	„	100.—
Ив. Г. Чунчевъ (Т. Пазарджикъ)	„	100.—
Доцентъ Ив. Т. Странски	„	100.—
Хр. П. Джойковъ	„	100.—
Г-жа Ана Г. Иванова	„	100.—
Г-жа Цвѣтана М. Стоева	„	100.—

[1]) Подаренитѣ на вечеринката на 18 януарий т. г. (1924) 500 л. влѣзоха въ нейната сметка.

[2]) Въ тѣхъ 75-тѣ лева за печатани даромъ покани и бланки.

Г-жа Мария Ст. Бенчева	.	100.—
Ангелъ Д. Гутурановъ	.	100.—
Д-ръ Хр. Барзовъ	.	100.—
Г-жа Чона Т. Нечева	.	100.—
Т. Нечевъ	.	100.—
Хр. Т. Нечевъ	.	100.—
Д-ръ М. Морфовъ	.	100.—
Петъръ Т. Мъгловъ	.	100.—
Г-ца Надя М. Стоева	.	100.—
П. Хр. Тъпчилещовъ	.	100.—
Никола В. Блъсковъ	.	100.—
Петъръ В. Блъсковъ	.	100.—
Г-жа Ана Ст. Брадинска	.	100.—
Вл. Н. Аврамовъ	.	100.—
Г-жа Пена Т. Хаджиева	.	70 —
Г-жа Невѣна Н. Начева (Калоферъ)	.	60.—
Начо Д. Начовъ (Калоферъ)	.	60.—
Ив. Т. Бракаловъ	.	55.—

Забележка За благодетеля В. Ив. Чокановъ ще се говори на особено по-нататъкъ.

IX.

БИБЛИОТЕКА „ИВ. Г. БАЦОВЪ“

Съ подаренитѣ 110 книги презъ 1907—1912 г. отъ покойния Хр. Д. Павловъ, дългогодишенъ съветникъ и после подпредседатель на дружбата, се тури начало на тази библиотека. Послѣ нашиятъ уважаемъ съотечественикъ г. Ив. Г Бацовъ всѣка година и доднесъ пястояно подарява книги Вечъ до 28 май т. г. библиотеката съдържа 1806 книги, нѣкои отъ тѣхъ обемисти и съ ценно съдържание. Отъ тѣхъ г. Бацовъ е подарилъ 1687-тѣ. Затова въ едно отъ заседанията си настоятелството взе решение и наименова библиотеката на име на щедрия даритель.

Досега, поради липса на помѣщение, членоветѣ на дружбата не сж могли да се ползуватъ отъ библиотеката. Получава се и в. Миръ на основание на 2-тѣ подарени отъ покойния В. Ив. Чокановъ акции отъ акционерното дружество Миръ, както и по-рано се каза.

Дѣдо Драгояималъ двама сина: Иванъ и Мирчо.

Дѣдо Иванъ Бацовъ пъкъималъ четирма сина: Драгоя, Димитъръ, Гаврилъ и Панайотъ и една дъщеря—Мата

Дѣдо Драгоя Ив. Бацовъ е билъ дълго време виденъ черковно-училищенъ настоятель въ Калоферъ.

Мата била омжжена за х. Василъ х. Генковъ Шоповъ-

Гаврилъ Ив. Бацовъ живѣлъ въ Цариградъ, после се установилъ въ Бургазъ и търгувалъ съ жита. Той билъ жененъ за Ана, сестра на Теня Х. Колевъ, отъ Казанлъкъ и ба-

на г-нъ Михаилъ Теневъ, виденъ софийски житель днесъ. врилови чеда били: Лала (омжжена за Петра Д. Янкуловъ, атъ на д-ръ Г. Янкуловъ и търговецъ въ Галацъ), Михаилъ кщо търговецъ въ Галацъ) и Иванъ (нашиятъ даритель).

Г-нъ Иванъ Г. Бацовъ е свършилъ наукитѣ си въ Ро- тъ колежъ (Цариградъ) и е билъ по редъ: чиновникъ въ лг. народна банка тукъ, секретарь при княжевското тър- вско агенство въ Одринъ и началникъ на отделението за ата и телеграфната агенция при министерството на Вън- нитѣ дѣла и Изповѣданията.

X.

ФОНДЪ „ВАСИЛЪ ИВ. ЧОКАНОВЪ“

Василъ Ив. Чокановъ е роденъ въ Калоферъ въ 1857 Баща му Иванъ В. Чокановъ билъ виденъ търговецъ въ-

Василъ Ив. Чокановъ

Цариградъ, а майка му Мария — дъщеря на дѣда Тодора Минковъ Бракаловъ (Голѣми Тодоръ). Друга по-голѣма дѣдова Тодорова дъщеря — Ивана — била омжжена за видния калоферецъ Станчо Д. Увалиевъ. Димитъръ Т. Бракаловъ въ Бургазъ билъ вуйчо на Василя.

Бащата на Василя умрѣлъ, а майка му (съ едно дете) се омжжила за Никола Чолаковъ, преселникъ въ Калоферъ.

Изпърво Василъ се училъ въ Калоферъ, но после сродникътъ му дѣдо Христо П. Тъпчилещовъ го прибралъ въ Цариградъ и го далъ да се учи въ сръбския търговски колежъ (Collége gymnasial commersial serbe[1]) тамъ въ 1869 г. Въ казания колежъ Василъ стоялъ малко: дѣдо Христо го премѣстилъ въ галата-сарайския султански лицей.

Следъ освобождението Чокановъ седѣ чиновникъ въ Бургазъ и после—въ Пловдивъ (Източна Румелия). Тамъ той уреди първото статистическо бюро. Следъ Съединението (6 септ. 1885 г. Чокановъ биде премѣстенъ въ София, стоя дълго време ревизоръ въ Финансовото министерство и после стана главенъ секретарь въ министерството на Общитѣ сгради и пр. и най-сетне биде уволненъ и пенсионираиъ.

Чокановъ бѣше трудолюбивъ, начетенъ, владѣеше добре френски езикъ и се много интересуваше отъ развоя на българската литература. Той много пжти бѣ ни казвалъ: „Останахъ безъ баща, лесно е могло да стана улично дете. Ако днесъ съмъ нѣщо, това го дължа на бащинскитѣ грижи на дѣда Христа Тъпчилещовъ. Нему ще бжда вечно признателенъ". Чокановъ остана ергенъ, прекарваше самотенъ живота. Въ семейството на покойния д-ръ К. Стоиловъ той биваше винаги добре посрещанъ—г-жа Стоилова е дъщеря на дѣда Хр. Тъпчилещовъ.

Следъ доста дълго боледуване—особено го сломи по громътъ на нашия южснъ фронтъ въ последнята война—Чокановъ почина на 9 авг. 1919 г.

Още приживѣ покойниятъ милѣеше за злочеста България, милѣеше и за Калоферъ и много го съжаляваше з бедственото му положение. Много се интересуваше за ход и преуспѣването на дружбата, на която той още въ 1914 г стана благодетеленъ членъ.

Изпълнители на завещанието на покойния бѣха: председателътъ на дружбата Н. Начовъ, Стоилъ д-ръ К. Стоиловъ и Борисъ д-ръ К. Стоиловъ

Споредъ казаното завещание дружбата получи отъ покойния: библиотеката му (81 книги), една голѣма металическа мастилница и тѣзи ценности: 1) 35 акции отъ Народно осигурителното дружество Балканъ въ София, всѣка от

---

[1]) Презъ сръбско-турската война въ 1876 колежътъ билъ преименуванъ Collège gymn. commercial de Perse и въ 1878 билъ окончателно закритъ.

100 л. златни номинални; 2) 18 облигации отъ 6% Бълг. ьрж. ипотекаренъ заемъ отъ 1892 г., всѣка една отъ по 0 л. зл. номинални; 3) 5 облигации отъ 5% Бълг. държ. емъ отъ 1904 г., всѣка отъ по 500 л. зл. номинални; 4) въ нкноти 908.95 л. и 5) 2 акции отъ акционерното дружес- Миръ всѣка отъ по 100 л. сребърни номинални.

Изгледъ на Калоферъ отъ Керинъ-рътъ. Старият хамамъ, а въ дъното—Брусовъ-брѣгъ

Акциитѣ отъ друж. Балканъ ,и облигациитѣ отъ двата ьрж. заеми сж дадени за пазене въ Земледелската Банка къ, а паритѣ—съ лихва въ Кооперативната банка и въ спе- товната каса при тукашното Т.-пощенско управление.

Съгласно съ волята на покойния, се образува фондъ на егово име, часть отъ лихвитѣ на който ще бжде употре-

бенз за помощи по изучване ржчни индустрии въ Калоферъ и часть за издържане въ среднйо техническо училище, или въ Софийския университетъ момъкъ отъ бедни калоферски жители, пострадали въ войната (последня) за отечеството (точка III отъ завещанието).

Съгласно съ допълн. къмъ завещанието (т. 5) на покойния, обграждането на гроба му и поддържката пое дружбата.

Презъ по-миналата (1922) год. биде построенъ скроменъ паметникъ надъ гроба на покойния: върху бетонъ и гранитни бордюри се положи голѣма полирана гранитна плоча съ подобающия надписъ. Всичко това костувà 6000 л. Отъ завещаната за погребението сума бѣха останали 2,847.30 л. Г-жа Христина д-ръ К. Стоилова и г-нъ Петко Хр. Тъпчилещовъ подариха други 1480.70 и дружбата даде 1672. Остава още да се посадятъ на четиритѣ крайща по единъ кипарисъ.

По решение на настоятелството всѣка година се извършва литургня и панихида за Чоканова, както и за всички починали почетни и благодѣтелни членове на дружбата,

Въ края на миналата (1923) година фондътъ бѣ нарасълъ на 24998.63 лева.

Чокановъ ни остави добъръ примеръ за любовь къмъ родината и за подражание. Вѣчна му паметь!

II

ИТЕРАТУРЕНЪ ОТДѢЛЪ

I

овъ

Д РЪ КИРО Д. ПОПОВЪ

ещеникъ Димитъръ Стоиловъ Малинковъ (род, въ ръ въ 1816 г.) билъ женененъ за сестрата на о. Сера-аевъ, отъ с. Рахманлие—Дода. Той ималъ четирима Стоилъ, най-голѣмиятъ, Лазаръ, Киро и Константинъ дъщеря Стефана. Бащата билъ уменъ и, любознателенъ: намирамъ го спомощникъ на нѣколко по-стари книги. Синоветѣ си той добрѣ възпиталъ поне въ Калоферъ, и кога по-отрастнали, ги упѫтилъ да отидатъ вечъ сами да дирятъ извънъ градеца по-голѣма наука и кариера: материялното му състояние не позволявало да направи нѣщо повече. Синоветѣ напълно оправдали бащинитѣ надежди: Стоилъ е известниятъ по-сетне виденъ чиновникъ

Свещеникъ Димитъръ Стоиловъ

е до 1877 Стоилъ Д. Поповъ, а Константинъ—слѣдъ атчанскиятъ митрополитъ Константинъ.

га презъ руско-турската война турцитѣ нападнаха и ихa Калоферъ, убиха и свещеникъ Димитра (26 878 г.).

иро Д. Поповъ билъ роденъ въ 1845 г. И той най-се училъ въ Калоферъ и после билъ пратенъ въ Ца-

риградъ. Презъ юлий 1864 г. молдавскиятъ князъ Куза (Александъръ Ионъ I) пристигналъ тамъ. Киро и друго едно калоферче — Христо Рачовъ Чобановъ, подали на княза просба да отидатъ да се учатъ въ Влашко. Той се съгласилъ, отвелъ съ себе съ парахода дветѣ момчета и ги настанилъ да се учатъ като държавни стипендианти въ меди.

Д-ръ Киро Д. Поповъ

цинския факултетъ въ Букурещъ. После въ казания градъ Киро се запозналъ съ Г. С. Раковски, Л. Каравеловъ, Хр Ботйовъ и съ други революционери и войводи български Следъ като свършили учението си, Киро и Христо трѣбвало да служатъ въ Ромжния по нѣколко години, но първиятъ се върналъ по-рано въ Българско, въ Русе. Чрезъ съдействие

на брата си Стоила той отишелъ въ Шуменъ, издържалъ колоквиумъ и билъ признатъ за лѣкарь. Следъ това презъ пролѣтьта на 1870 г. д-ръ Киро билъ назначенъ градски лѣкарь въ Карлово, Отъ градския съветъ (беледието) му плащали месечно по 7 лири турски, получавалъ и хонораръ отъ частна практика. Той предпочелъ Карлово отъ Калоферъ като по-голѣмъ градъ и центъръ на *нахия* (околия); пакъ и въ Калоферъ още отпреди 6—7 години имало добъръ лѣкарь— д-ръ Димитъръ Николичъ, сърбинъ отъ Нови-садъ и нѣкакъвъ политически емигрантъ. Отъ Карлово д-ръ Киро лесно и винаги могълъ да отива да лѣкува болни въ близкитѣ Сопотъ и Калоферъ, дето още навестявалъ и своитѣ стари родители. Това той често правѣлъ.

Д-ръ Киро билъ човѣкъ високо интелигентенъ, благъ общителенъ и трудолюбивъ. Сиромаси хора — безъ разлика на народность — преглеждалъ даромъ, па имъ давалъ и лѣкове. Скоро той спечелилъ обичьта и почитьта и на българи, и на турци, и на евреи, въ Карлово и въ околнитѣ по голѣми градове и села. Дотогазъ въ Карлово такъвъ лѣкарь като него не било имало. Всички почнали да гледатъ съ довѣрие къмъ науката. Д-ръ Киро билъ и голѣмъ родолюбецъ и интименъ приятель на Левски. Та и могълъ ли да не бѫде такъвъ, когато живѣлъ толкозъ време въ Букурещъ, центъръ на българскитѣ революционери! Кога Левски тайно се примъкналъ въ Карлово, вечерь предрешенъ отивалъ въ домътъ на д-ръ Кира и до срѣднощь, па и до първи и до втори петли двамата разисквали по народното дѣло и за нова усилена дейность и кроели разни планове. Понѣкога на тѣзи свиждания присѫтствували и нѣкои карловски младежи. Г-нъ Ст. Заимовъ пише, че членоветѣ на карловския революционенъ комитетъ били: д-ръ Киро Д. Поповъ, братъ му Константинъ, В. Платнаровъ, Илия Симеоновъ, братя Илия и Христо Рачеви и Х. Василъ Караивановъ *) Д-ръ Кира мразѣли само хекиминътъ Дафни, лукавъ гръкъ, и неговитѣ събратя цинцари янелии билери шарлатани, които до тогазъ властвували въ Карлово и въ околностьта и безмилостно обирали и морѣли простодушни хорица: сега вечъ интереситѣ имъ се били много накърнили. Въ романтичното Карлово д-ръ Киро си намерилъ и достойна за него другарка — интелигентната и красива мома Елисавета, дъщеря на прочутия старъ елинославянски учитель и книжовникъ Райно Поповичъ. Двамата млади съпрузи заживѣли най-веселъ и щастливъ животъ. Бѫдещето имъ се рисувало най-чаровно: никое облаче не се мѣркало по ясно-синия му сводъ, никоя черна мисъль не нарушава ни за мигъ семейната имъ идилия.

Скоро д-ръ Киро отворилъ въ Карлово и аптека — най-първо въ домътъ си, въ една малка стаичка, която после

---

*) Василъ Левски, 2-ро изд. София, 1897, стр. 113, подъ чърта.

обърналъ на специална аптека и пренесълъ въ единъ дюкянъ въ българската махала до черква св. Богородица. Близу две години тази първа въ Карлово аптека управлявалъ най-малкиятъ му братъ Константинъ.[1])

Но... трагична е сетнешната участь на д-ръ Кира — този интелигентенъ, добъръ българинъ, родолюбецъ и филантропъ.

Времето вървѣло. Нижели се дни, месеци и години. Вулканичната почва на Балканския полуостровъ почнала да се тресе, по небето почнали бързо да се трупатъ черни облаци. Въ 1876 г. избухнаха възстания въ Българско и следнята (1877) година се почна руско-турската война.

Следъ като въ началото на юлий 1877 г. рускитѣ войски минаха Шипчанския проходъ и слѣзоха до Шипка и до Казанлъкъ, депутации отъ Калоферъ, Карлово и Сопотъ отишли да приветствуватъ тѣхнитѣ храбри вожди генерали. Карловската депутация съставяли: Сюлейманъ ефенди, братовъ синъ на стария мютевелия, други 2—3 турци, свещеникъ Василъ Ст. Тотовъ, Ив. Грозевъ, д-ръ Киро Д. Поповъ, Илия Рачовъ, Христо М. Астарджиевъ, Дочоолу и Христо Божиновъ. При тѣхъ се присъединилъ и хаджи Гйоко отъ Сопотъ. Тази депутация и калоферската тръгнали заедно отъ Калоферъ, но после се раздѣлили: първата отишла въ Казанлъкъ при генералъ Гурко, а втората — въ Шипка, при генералъ Скобелева. Сетне дветѣ депутации се събрали въ Калоферъ, и въ Начоолувия ханъ дълго размишлявали и разисквали върху новото критично положение и какво да се прави. Карловци били много изплашени отъ това, що чули отъ генералъ Гурко: лоши вести идѣли откъмъ Стара-Загора. Тѣ не се съгласили на увещанията на калоферци: да избѣгатъ следъ руската войска, ако тя бжде принудена да отстжпи пакъ задъ Стара планина. Тѣ привели важенъ мотивъ: че тогазъ щѣли да бждатъ пъкъ разорени Карлово и Сопотъ. Тѣ още посочили, че вечъ съ съгражданитѣ си турци били свързали—честно и почтено!—договоръ зз взаимна отбрана: ако дойдѣли руси, българитѣ щѣли да бранятъ турцитѣ; ако ли пъкъ дойдѣли башибозуци турци и черкези, па и редовна войска,—турцитѣ щѣли да пазятъ българитѣ. Тѣ добавили, че миналата година нѣкои тѣхни съграждани добри турци запазили дори българи отъ българскитѣ възстанали мѣста, па и сега щѣли да се отнесатъ добре. Тѣ само помолили та имъ дали отъ Калоферъ нѣколцина въоржжени момци, които ги придружили до Карлово. Родители, сродници и приятели настой-

---

[1]) Изъ миналото. Страници изъ историята на медицината преди освобождението въ Карлово. Д-ръ Хр. Тантиловъ. Сп. Медицинска беседа (София) г. XI (1907), кн. кн. 6 и 7 (юний и юлий) и отд. отпечат. Печатани и въ в. Просвѣта (Карлово) г. VI. бр. бр. 22—23.

чиво убеждавали д-ръ Кира да остане въ Калоферъ, но той решително отказалъ. Нѣкои калоферски момци предложили да тръгнатъ съ депутацията и въ Курнидица да избиятъ турцитѣ депутати, които, сигурно, щѣли да разправятъ на турцитѣ въ Карлово нерозовото положение на руситѣ. Д-ръ Киро, възмутенъ, заявилъ. че това щѣло да бѫде мерзко дѣло и повторилъ, че и българи и турци си дали честна дума за взаимна отбрана и че всички трѣбвало да я изпълнятъ кавалерски. Карловската депутация напустнала Калоферъ; обаче щомъ тя стигнала при мѣстото, дето карловскиятъ пѫть се отдѣлялъ отъ пловдивското шосе, 1—2 турци мълкомъ се отдѣлили и бързо се упѫтили съ конетѣ си къмъ Пловдивъ.

Всѣки лесно могълъ да отгатне скритата имъ цель, но д-ръ Киро все още оставалъ на своето решение. Сигурно, въ Пловдивъ казанитѣ турци били разправили най-подробно всичко, що видѣли и чули въ Казанлъкъ, и сѫ се представили, че тѣ ходили въ Казанлъкъ не руси да приветствуватъ, а по-лесно да разузнаятъ положението и всичко да съобщатъ. Пъкъ, може би и въ сѫщность да били тръгнали още отъ Карлово съ тази цель. Следъ нѣколко дена единъ авангардъ руска кавалерия ходилъ до Карлово и до Сопотъ, дето сѫщо билъ тържествено посрещнатъ, но бързо се върналъ назадъ и се спрѣлъ на калоферската Стража.[1]) И наистина, карловскитѣ българи запазили съгражданитѣ си турци, но отпосле тѣзи много зле отплатили на казанитѣ българи. Вечъ и още по-рако мнозина по-видни карловци турци били избѣгали въ Пловдивъ.

Щомъ въ боевете при Стара-Загора рускитѣ войски се оттеглили на шипчанскитѣ височини, турцитѣ се одързостили. Веднага разярени башибозуци турци, черкези, па и цигани се юрнали по всички мѣста, дето билъ стѫпилъ руски кракъ, да наказватъ българитѣ: да убиватъ, да пляч-косватъ и да опожаряватъ. Отъ околностьта и чакъ отъ Пловдивъ, Чирпанско, Т.-Пазарджишко и Златица турци наводнили Марино поле. Цѣли три дена наредъ на злокобно затишие и неизвѣстность и на голѣми надежди—карловци все още наивно очаквали да дойдатъ пакъ руси, и то вечъ за постояно. По едно врѣме отъ Калоферъ пристигналъ въ Карлово, препускащъ коня си, единъ свещеникъ и обадилъ на карловци да бѣгатъ по-скоро презъ Стара-планина или пъкъ въ Калоферъ, защото и отъ Пловдивъ идѣла голѣма сганъ башибозуци и редовна войска, но Иванъ хаджи Димитровъ хваналъ юздата на коня и кресналъ на свещеника да си върви веднага отдето билъ дошълъ. Следъ единъ день турцитѣ нападнали Карлово и Сопотъ. Сопотненци успѣли, та избѣгали презъ Стара-планина, ако и мнозина отъ

---

[1]) Вижъ по-нататъкъ що още пише и Ст. Х. Кйойбашиевъ.

тѣхъ да били избити. Най-първо разяренитѣ турци башибозуци заградили отвредъ Карлово и после се устремили най-яростно върху него, убивали всѣкиго, когото срещнѣли изъ улицитѣ — и свещеникъ Василъ Ст. Тотовъ билъ съсѣченъ —или пъкъ по-напредъ го изтезавали най-звѣрски, обезчестявали жени и момичета и грабѣли всичко, що имъ се мернѣло предъ очитѣ имъ. Въ този тѣхенъ подвигъ имъ помагали карловскитѣ евреи—мѫже, дори и жени—като имъ посочвали най-богатитѣ български кѫщи и магазини. Съ това тѣ целѣли да отърватъ себе си, да спечелятъ царско благоволение и, най-сетне, да плячкосатъ и тѣ нѣщо. А въ това време никой отъ останалитѣ въ града турци не се вестявалъ по улицитѣ — всички дюкяни, кръчми и кафенета били затворени. Чакъ сега нещастнитѣ карловци българи разбрали голѣмото си заблуждение, ала, — за жалость! — вечъ много късно. Сега тѣ всички се били изпокрили въ прашнитѣ изби, тавани, килери и пр. кой дето смогналъ. Следъ башибозуцитѣ въ града влѣзла редовната войска, която съ по-голѣмъ авторитетъ продължила тѣхното дѣло. Страшенъ писъкъ се чувалъ навредъ изъ Карлово чакъ до късно презъ нощьта. Карлово вече загинвало, страшно нѣщо ставало въ него. Сутриньта на другия день телялинъ викалъ: царьтъ вечъ прощава карловци, затова трѣбвало всѣки да излѣзе, да отвори дюкяна си и да гледа работата си. И карловци повѣрвали и излѣзли. Сега башибозуци и редовна войска се заловили на нова работа: наредъ, свещеници, учители, видни граждани, търговци и прости занаятчии—всички мѫже дори и 14—15 годишни момчета — били изловени и арестувани. Д-ръ Киро билъ хванатъ най-после: той лѣкувалъ редовната войска. Единъ день по обикновено му излѣзълъ сутриньта отъ дома си и вече не се върналъ. Отъ затвора известилъ, та му пратили домашнитѣ палтото. Вечъ войската нѣмала нужда отъ неговата помощь. Следъ това нѣкои отъ арестуванитѣ били избити, а други—най-виднитѣ —турцитѣ навързали и повели пешкомъ за Пловдивъ. Мнозина отъ тѣзи нещастници изпадали по пѫтя отъ бой, юлска жега, умора, мисъль и за капка вода и на мѣстото бивали избивани. Само по-якитѣ, между тѣхъ и д-ръ Киро, пристигнали—потни, прашни и погрознѣли—въ Пловдивъ и изпълнили мрачнитѣ и мръсни зандани.

Руско-турската война продължава все по-яростно.

Османъ паша, укрепенъ яко въ Плѣвенъ, озадачава руситѣ.

Следъ нѣкое време въ Пловдивъ почнаха да бесятъ „виновни" българи: карловци и селяни отъ старо-загорскитѣ, чирпанскитѣ и други села. Азъ тогазъ се случихъ въ Пловдивъ. Страшни бѣха онѣзи дни, ужасъ бѣ обзелъ всички българи. Въ продължение на 5—6 дена всѣки день бесѣха по 30—40 души изъ Узунъ-чаршия (главната улица, която

отъ джамията Джумая отиза къмъ моста на Марица) и изъ разнитѣ градски квартали. Ликуваха озвѣренитѣ турци и нѣкои гърци.

Д-ръ Кира обесиха на Башханата, близо до Караулъ ханъ насреща, на единъ еврейски тенекеджийски дюкянъ.[1]) Азъ отидохъ та го видѣхъ. И сега, сѣкашъ, че е предъ очитѣ ми нещастникътъ: гологлавъ, съ разрошена коса и брада, съ лице изпито и жълто като восъкъ, съ ветхо палто, съ безчетъ закърпки и на нозетѣ му дебели вълнени мръсни и скжсани чорапи. Тѣзи дрехи не бѣха негови, но чии? — неизвестно. Сигурно, тѣ му сж били дадени вмѣсто неговитѣ хубави, които му сж били взети. На гжрдитѣ му бѣше прикачена бѣла хартия (смъртната присжда). Въ този нечистъ и страдалчески видъ неузнаваемъ бѣше хубавецътъ д-ръ Киро, който се обличаше тъй спретнато и контешки, както го виждахъ, кога дохаждаше въ Калоферъ да лѣкува леля ми. Забтиитѣ взимаха, като тѣхно законно право, обущата на обесенитѣ. Д-ръ Киро изглеждаше много изгубенъ. Трѣбва да е билъ много мжченъ и да е преживѣлъ много горчиви дни въ страшни мисли за живота, за съпруга, за дребни чеда и за стари родители. Господи, да умрешъ на бесилка невиненъ и въ часа, когато, следъ дълга тъмна нощь, надъ многострадална България изгрѣва величественото и благотворно слънце на свободата и се начева нова свѣтла ера—идеалъ, за който си блѣнувалъ съ всичката мощь на душата си! Колко е тежко това! Казваха, че въ затвора д-ръ Киро се билъ ужъ умопобъркалъ и че поне поради това пловдивскитѣ лѣкари д-ръ Рашко (Петровъ) и д-ръ Владо (гръкъ) се много стараяли да го отърватъ. Не могълъ нищо да помогне на д-ръ Кира нито поне братъ му Стоилъ отъ Русе, тъй влиятеленъ предъ турското правителство. Главно турцитѣ обвинявали д-ръ Кира, за дето ходилъ съ депутацията въ Казанлъкъ ужъ да вика руситѣ да отидатъ по-скоро въ Карлово, макаръ че въ тази депутация, както видѣхме, имало и турци, и то единъ отъ най-виднитѣ въ Карлово. За осжждането му много помогнали и разнитѣ интриги на цинцаритѣ хекими и, сигурно, на нѣкои евреи и турци.

Срещу д-ръ Кира, на фурната до самия жгълъ на уличката, която и досега още сжществува и отива къмъ градската градина (дето тогазъ бѣха турски гробища и затова се наричаше *Орта-мезаръ*) — обесиха пъкъ карловския архиерейски намѣстникъ свещеникъ Христа п. Василиевъ Протопоповичъ, нѣкогашенъ учитель и преводачъ на прочутата Александрия и на Високи умни хитрости Бертолдови. Както виждате, отъ една страна единъ докторъ, отъ друга единъ икономъ свещеникъ и архиерейски намѣстникъ. Страшно по-

---

[1]) Това, споредъ Ив. Ев.Гешовъ (Спомени изъ години на борби и победи София, 1916, стр. 82) станало на 12 септ. 1877 г.

ругание! Види се, турцитѣ нарочно бѣха устроили това тъй. Кой ли отъ двамата е билъ по-напредъ обесенъ? Кой ли е изгледалъ другаря си какъ умира?

Както и всички обесени, и казанитѣ двама страдалци стояха на вжжето за поругания цѣлъ день, още и на жежкото слънце и мухи се трупаха по устата и ноздритѣ имъ. Тълпи весели фанатични озвѣрени турци и стари туркини минаваха край тѣхъ, сочеха имъ заканно юмруци, псуваха ги и заплюваха, а вироглази турчета ги замеряха съ пръсть и камъни и ги хващаха за нозетѣ и ги лолѣеха. Чакъ късно вечерьта свалиха отъ вжжето обесенитѣ, натовариха ги на кола за сметь и ги откараха къмъ моста на Марица. Край Каршияка, отдесно на шосето за Калоферъ има армани и върбалакъ. Тамъ сж закопани набързо и въ една дупка и безъ опѣло д-ръ Киро и свещеникъ Христо.[1])

Д-ръ Киро остави вдовица млада жена и едно момченце и едно момиченце. Момченцето днесъ е известниятъ въ София д-ръ Д. Кировъ, а момиченцето,—Додка (род. на 1875 г.) умрѣ въ 1889. Сега вдовицата майка живѣе при сина си. Той вечъ е задоменъ.

(Изъ кн. „Калоферъ въ миналото")

II.

Ив. Г. Чунчевъ.

СПОМЕНИ ОТЪ ПЕТГОДИШНОТО МИ УЧИТЕЛСТВУВАНЕ ВЪ КАЛОФЕРЪ (1867—1872 учебни години)

А.

Какъ стана, та отидохъ да учителствувамъ въ Калоферъ.

Въ ония времена Груевата школа въ Пловдивъ бѣше лѣярница за учители-пионери, будители на народа, който бѣше се вече окопитилъ и почналъ да търси наука. По градове и голѣми села училищата никнѣха като гжби, а готовитѣ вечъ разширяваха своитѣ програми все повече и повече. Въ Пловдивъ бѣха надошли отъ разни мѣста на България младежи да търсятъ нова наука. Преподаваха се първи познания отъ: българска история, всеобща история, числителница, физика, алгебра, химия, геометрия, география, космография логика и пр. и езицитѣ: турски, френски, гръцки, а по-първо — и руски. Разбира се, всичко това се преподаваше не тъй обширно, а колкото да се приготвятъ хора за работа, защото тогава споредъ евангелскитѣ думи, *жътвата бѣше голѣма, а жътварить—малко.* Приготвяха се младежи учители, не толкова да даватъ дълбока наука, а да будятъ народа и

[1]) Вж. и моитѣ бележки: *Изъ размирнить времена въ Пловдивъ* въ сп. Мисъль (София) г. I, стр. 552—561.

да го освободятъ отъ гръцкото тогава влияние и духовна власть.

Отъ много градове и градчета писмено и устно молѣха главния учитель Якима Груевъ да имъ изпрати за учители нѣкои отъ неговитѣ ученици, и той всѣка година вършеше това. Въ края на учебната 1866—67 г. до Груевъ се бѣха отнесли да искатъ учитель и отъ Прилепъ. Той вече бѣше определилъ мене, и около половината на августъ щѣхъ да тръгна за казания градъ. Условието бѣше: 7000 гроша и пѫтнитѣ разноски до Прилепъ. Другаритѣ ми вечъ ме наричаха *Прилепски*. Между това, около 20 юлий, когато вечъ се готвѣхме ние свършилитѣ курса да вземемъ последнитѣ документи отъ училището и да отидемъ да прекараме ваканцията у дома си, — въ училището дойдоха трима мѫже, облѣчени въ чисти френски дрехи отъ домашенъ шаякъ и влѣзоха въ стаята на Груева, който тукъ живѣше. Следъ веселитѣ разговори по тогавашнитѣ въпроси — училищни и църковни, които бѣха погълнали всичкото внимание на интелигенцията и на разнитѣ граждани, — училищниятъ слуга имъ занесе 4 кафета. Следъ малко той дойде въ стаята ни и повика съученика ни Ганчо Милевъ Чиширановъ, отъ Стрелча и единственъ който не бѣше още назначенъ за учитель, понеже искаше да остане учитель въ родното си мѣсто, за което и билъ вече поканенъ отъ селянитѣ. Излѣзохме и ние съ него любопитни вънъ, въ салона — единъ широкъ чардакъ—и чакахме Ганчо да излѣзе, та да узнаемъ защо го е билъ викалъ Груевъ. После Ганча излѣзе засмѣнъ и ни съобщи, че тримата гости били калоферски чорбаджии и че той, по желание на Груева, вечъ билъ условенъ за учитель въ Калоферъ съ годишна заплата 3500 гр. Ние му честитихме, па всички другари излѣзохме заедно и се разходихме край Марица. Ганчо ни черпà по единъ локумъ. И него нарекохме Калоферски. Тъй си се шегувахме по примера на владицитѣ: Пловдивский, Сливенский и пр. Кога следъ нѣколко часа се върнахъ въ квартирата си, хазяйката кокона Султаница ми обади, че вечъ два пѫти ме дирилъ училищниятъ слуга: викалъ ме билъ Груевъ. Азъ веднага тръгнахъ за училището. На жгала на улицата близу до квартирата ми срѣщнахъ Спасъ Зафировъ, тоже учитель въ нашето

Ив. Г Чунчевъ

училище, и тримата онѣзи калоферци. Тѣ ми казаха да се върнемъ въ моята стая: има да говорятъ съ мене нѣщо. Върнахме се. Запознахме се. Едриятъ високъ и оправенъ мжжъ бѣше хаджи Недѣлчо хаджи Димовъ Кйойбашиевъ, другиятъ дребенъ възсухъ и съ малки подвижни очи — Христо Брадиновъ, а третиятъ, младъ, среденъ ръстъ и съ руси подстригани мустаци, — селскиятъ векилинъ Лалю Рашковъ. Тѣ ми казаха, че, като се видѣли съ бившия калоферски учитель и тѣхенъ добъръ приятель Зафировъ и му се похвалили, че условили за учитель въ Калоферъ Ганча Милевъ и го попитали дали сж сполучили, той—Зафировъ — имъ отговорилъ, че още по-добрѣ щѣло да бжде, ако могатъ убеди Груева да имъ изпрати за учитель другиго, Ивана Чунчевъ. Четирмата ходили при Груева и го убедили. Сега и петимата отидохме пакъ при Груева. Той ми каза, че не може да не удовлетвори молбата на калоферци, затова отмѣня първото си решение, като въ Прилепъ щѣлъ да прати вмѣсто мене сина на училищната слугиня, Никола Ганчевъ Еничаровъ. Азъ се понамръщихъ, че отъ градъ отивамъ за учитель въ село, ако и голѣмо, но склонихъ, защото за насъ думата на учителя ни бѣше законъ. Условието бѣше: 45 лири турски (тогава 4500 гроша) годишна заплата, квартира и отопление въ училището и да ми прислужва училищниятъ слуга.[1]) Следъ като ми честитиха и пожелаха здраве и добри успѣхи, всички си излѣзохме. Груевъ изпрати до сгълѣата калоферскитѣ чорбаджии, а после тия заведоха Зафирова и мене въ Кацигра-ханъ, дето бѣха кондисали — та поприказахме още и ни почерпиха по единъ локумъ. Следъ това Зафировъ стана и, като излизаше, каза на чорбаджиитѣ: „Той е вече вашъ, вие си поприказвайте още, пъкъ азъ ще си отивамъ. Сбогомъ!“ После чорбаджиитѣ почнаха да ме канятъ съ тютюнъ и съ питие. Азъ имъ казахъ, че не употребявамъ ни едното, ни другото. Поканиха ме повторно и да ми дадатъ пари. „Не ми трѣбватъ за сега, отговорихъ азъ. Нека ги изработя, па тогава!“ Следъ много още дълги и приятни разговори по църковния въпросъ и по учебното ни дѣло изобщо, азъ тръгнахъ вече да си отивамъ, и тѣ и тримата ме изпратиха на вънъ изъ хана на дълго разстояние въ Узунъ-чаршия, като ми казаха, че преди 15 августъ да бжда въ Калоферъ: тогава се отваряли училищата. И тъй, весели и доволни отъ единъ други, се раздѣлихме.

Б.

Пристигането ми въ Калоферъ. Впечатления. Първото ми запознаване съ Христйо Ботевъ.

Презъ първата половина на августъ 1867 г. азъ намѣрихъ въ Кацигра-ханъ една калоферска талига съ текъ конь, по-

---

[1]) Тогава това бѣше като общо правило: ергенъ учитель обязателно да живѣе въ училището.

крита съ чергило и бѣло платно и съ червено слабо конче. Талигарьтъ — младъ, здравъ, веселъ и пѫргавъ калоферецъ — се казваше Христо. Натоварихъ си вещитѣ. Думата багажъ почна да се употрѣбява по-отсетне, отъ 1872 год., когато се направи желѣзницата. Вещитѣ се състоеха главно отъ единъ зеленъ дъсченъ простъ ученишки сандъкъ, пъленъ съ всичкитѣ Груеви учебници. Тръгнахме сутриньта весели за Калоферъ и цѣлъ день вървѣхме по коритото на р. Стрѣма (Гюпса), защото шосето презъ с. Чукурлие не бѣше още прокарано. Едвамъ стигнахме с. Баня, дето и пренощувахме. Сутриньта пакъ тръгнахме лека полека и около обѣдъ бѣхме вече въ Калоферъ. Талигата се спрѣ предъ училищната порта. Изъ училищния дворъ занаизлизаха деца, събраха се и други хора отпредъ. Не узнахъ по чия разпоредба, вещитѣ ми бидоха изнесени въ горния етажъ на училището. Следъ малко горе дойдоха доста хора стари, едни съ сини дълги каравани а други съ френски домашни дрехи и трети млади интелигентни съ лъскави бастунчета въ ржце. Всички ме заобиколиха и после насѣдаха по дъсченитѣ мендерлици на кйошка и почнахме разговора: за дневнитѣ новини, за пѫтуването ми, за Калоферъ, за училището и пр. Казахъ имъ, че въ Калоферъ иматъ училище, каквото въ Пловдивъ нѣма. И наистина, тогавашното пловдивско училище бѣше една купена кжща приспособена за училище, безъ никакви удобства, когато пъкъ калоферското бѣше грамадно здание. На долния етажъ имаше едно широко пространство, съ лице къмъ изтокъ и западъ за свободно взаимно учение; друга една дълга и широка сграда бѣ прилепена до него, въ нея учеха първоначалнитѣ ученици, както тогава ги дѣлѣха; въ горния етажъ имаше 7 голѣми свѣтли стаи, отъ които 4-тѣ служеха за 4-тѣ класа, друга — за учителска и за библиотека, втора — за еснафски събрания, а въ третята складираха разни училищни и общински вещи. Имаше още единъ голѣмъ, дълъгъ и широкъ, салонъ — чардакъ, дѣто се извършваха тържественитѣ годишни изпити, единъ отворенъ кйошкъ съ дъсчени мендерлици, една малка стаичка, прилепена до стаята на втория класъ и въ дъното на коридора, къмъ северъ, — едно мутваче, дето си готвѣха учителитѣ, които живѣеха въ училището. Училищниятъ дворъ бѣше широкъ, хубавъ, съ градина и съ буйна чешма съ два нови перинчени чучура, съ бѣло мермерно корито, и едно красиво сводче надъ чешмата и една мермерна плоча съ надписъ — всичко опрѣно до зида. Всичко това ми направи много добро впечатление, и азъ казахъ на присѫтствующитѣ, че Калоферъ не е село, а часть отъ богатъ и много напредналъ градъ. Между последнитѣ бѣха, както узнахъ тогава и послѣ, дѣдо Драгоя Бацовъ, училищниятъ касиеръ, дѣдо Стойко Мирчовъ Шишовъ, дѣдо Драганъ Манджукътъ,х. Паро и др.;втора категория мжже средня възрасть и облечени съ френски дрехи отъ мѣстенъ

шаякъ бѣха: Ботйо, Д. Финговъ, и Сп. Сейковъ, учители, и Лалю Топаловъ, Стоянъ Брадински, Тино Пиронковъ и др.; третата категория съставяха мжже облечени въ чисти казмирени френски дрехи съ бѣли яки, копринени вратовръзки, златни кордони на часовницитѣ имъ и въ ржце лъскави бастунчета; тѣ бѣха: Христо Д. Караминковъ, Атанасъ Г. Симовъ, Христо Г. Симовъ, Панайотъ Д. Павловъ, Лазаръ хаджи Тюлевъ и др. Това бѣше балкапанската въ Цариградъ калоферска интелигенция[1]). Всички тъй умно и опитно разсжждаваха, питаха и се разговаряха, за училищни програми, учебници и класове, щото азъ веднага разбрахъ, че съмъ попадналъ — благодарение на учителя си Зафировъ — въ едно най-развито ученолюбиво общество. И въ сжщность тъй бѣше.

Въ това врѣме тихо се примъкнаха на кйошка момъкъ около 20-годишенъ, високъ възтънъкъ, съ коса дълга до раменетѣ, съ черни тънки мустачки, брадица черна и очи черни и свѣтли, съ единъ симпатиченъ проницателенъ погледъ изгледа всинца ни, поздрави ни съ климане на глава, па седна на праздното мѣсто на кйошка и се омълча. Сегизъ—тогизъ той отправяше остри погледи върху всинца ни и найсетне ги спрѣ върху мене. Въ минутата азъ си помислихъ, че това е нѣкой служещъ въ нѣкоя отъ църквитѣ, понеже фесчето и дрехитѣ му, отъ мѣстенъ бозевъ шаякъ, бѣха вехти и излизани.

Ние продължавахме да разисквзме върху разни училищни въпроси, за пловдивското училище и за калоферското. По едно време момъкътъ отвори уста и заговори противъ учебницитѣ на Груева, противъ училището му и противъ ученицитѣ му, които той разпращалъ изъ България: учебницитѣ му били за въ избитѣ, програмитѣ му и ученицитѣ му, които пращалъ за учители, били вредни за народа. Всичко, произлѣзло отъ Груевото училище, момъкътъ направи на пухъ и прахъ, и то съ такъвъ тонъ, резкость и убедителность, щото никой отъ присжтствующитѣ не обѣли зжбъ да му възрази нѣщо, нито дори стариятъ и авторитетниятъ учитель Ботйо, нито пъкъ Д. Финговъ. Азъ се смързнахъ на мѣстото си и почнахъ да гледамъ насреща въ голѣмата еснафска стая вещитѣ си още неразвързани и почнахъ да мисля да търся талига на утрото или на другия день да се върна назадъ: щомъ падатъ всичкитѣ Груеви програми и учебници, въ които е всичкиятъ мой умственъ багажъ, падамъ и азъ съ тѣхъ заедно. Помислихъ си и какво приказваха калоферскитѣ чорбаджии въ Пловдивъ и какво излѣзе. Но найнеприятно впечатление ми направи това обстоятелство, че никой не възрази на момъка. Веднага азъ промѣнихъ мне-

[1]) Тогава въ Цариградъ калоферци търговци имаше въ Чорапчи-ханъ, Везиръ-ханъ, Галата, а главно — въ Балкапанъ-ханъ.

нето си за него и си мислѣхъ, като кой ли ще е този мо-
ъкъ толкозъ вещъ и смелъ. Следъ това всички събесед-
ици наставаха да си отиватъ единъ следъ другъ по иерар-
ическия редъ и азъ тръгнахъ следъ тѣхъ да ги изпратя.
богувахме се и ржкосахме до стълбата Финговъ бѣ оста-
алъ назадъ. Азъ се приближихъ до него, хванахъ го за ла-
ъта и го запитахъ: „Каква стана тази работа? Всичко мое
нание падна и азъ трѣбва утре да се движа по Стражата
азадъ!" Той засмѣнъ ми отговори: „Не се безпокой! Това
синътъ на учитель Ботя — Христо. Той все тъй остро си
овори; той е противъ всичко, нищо не одобрява; той иска
сѣки да дигне пушка и да върви въ гората да бие тур-
итѣ. Той бѣше въ одеската гимназия, Русия, въ V кл. и на
типендия, но поради немирство и не добро поведение е из-
люченъ преди година и половина и сега баща му работи
а го приематъ пакъ въ гимназията, та ще отиде да до-
ърши. Никой му не възрази нищо, защото е безполезно:
ето никой не може да наддума, той никога не отстжпва
тъ своето".

Азъ тогава се окуражихъ, приближихъ се до Христа
отйовъ, поздравихъ го и се запознахме. Първитѣ му думи
съмъ мене бѣха: „Та ти си сега новиятъ ни учитель а? Груевъ
ченикъ!" — „Да, да, Груевъ ученикъ, но ти ни съвсемъ съсипа
аедно съ учебницитѣ ни и програмитѣ ни" — отвърнахъ
изъ. — „Да, да, вѣрно — продължи Христо веселъ и сим-
атично засмѣнъ, какъвто послѣ обикновено биваше — за-
щото не е време вечъ за залъгалки и приспиване, а за про-
буждане и оттръсване отъ турската тирания! Но засега сбо-
томъ. По-сетне ще имаме време да говоримъ за това по-
надълго!" Това бѣше първата ми срѣща съ Хр. Ботйовъ и
впечатлението ми.

В.

Настаняването ми въ училището. Споръ за стаята горѣ. Кои учители заварихъ въ Калоферъ. Кой какво преподаваше и кратки характеристики за тѣхъ.

Учителитѣ Сп. Сейковъ и Стефанъ Деребеевъ живѣеха
въ долния етажъ, въ стаята подъ стълбата и при входа въ
взаимното училище. Въ сжщата стая заедно съ двамата билъ
живѣлъ по-рано и моятъ предшественикъ учительтъ по тур-
ски езикъ Мехмедъ ефенди Иланоолу. Тѣ спали по минде-
ритѣ, защото тогазъ кревати никжде нѣмаше. Дори въ Пловдивъ по богатскитѣ кжщи креватъ не бѣхъ виждалъ. На горния етажъ имаше една малка стаичка, която до тогава учитель Сейковъ употрѣбявалъ за килеръ: турялъ си разни съестни продукти, които купувалъ отъ пазаря, или му донасяли децата, или пъкъ пращали баща му или майка му отъ Сопотъ, отъ дѣто бѣше родомъ. Църковно-училищното на-

стоятелство, каза, че азъ ще живѣя въ горѣказаната стаичка, защото ще преподавамъ на класнитѣ ученици и ще ги надзиравамъ — другитѣ класни учители Ботйо и Финговъ, като семейни, живѣеха вънъ. Обаче учитель Сейковъ възразяваше на това, като казваше да се прибера при тѣхъ въ долната стая, както правѣль и Иланоолу; пъкъ и стаята му била много нуждна за провизиитѣ му. Въпросътъ се продължи цѣла седмица и моитѣ вещи все още стоеха свързани въ еснафската стая. Сейковъ бѣше вече учителствувалъ тукъ 4 години и сдобилъ доста влияние и почить между виднитѣ лица, но пакъ най-сетнѣ отстжпи, когато учитель Ботйо му казалъ съ по-високъ тонъ, и азъ се нанесохъ въ стаичката. Турихъ си креватче отъ дъски, столче, масичка и на нея наредихъ книгитѣ и едно шише съ вода, а насрѣща — зеленията сандъкъ. Тритѣ прозорчета красѣха бѣли хасени пердета. Зиме стаичката се топлѣше съ мангалъ. Цѣли петь години живѣхъ въ нея; въ нея се топлиха две зими и учитель Ботйо и петь зими — учитель Финговъ, мои другари въ класоветѣ.

Учитель Ботйо Петковъ бѣше снаженъ високъ, вещъ и сериозенъ човѣкъ, когото всички учители и всички граждани високо уважаваха. Той тогава прие да преподава само езицитѣ руски и гръцки, които се изучаваха въ III и IV класове, водѣше общинската кореспонденция и държеше нуфузитѣ, т. е. прѣписъ отъ турския списъкъ на мжжкото население по №, та той даваше свидетелство съ името и № съ общинския печатъ на лицата, които отиваха въ Карлово да си извадятъ тескере (пжтенъ билетъ) или пъкъ да го завѣрятъ, кога тръгваха за Цариградъ или за другадѣ. Той взимаше по единъ грошъ на свидетелство, а такива свидетелства издаваше годишно около 1,500. Освѣнъ тия 1,500 гроша общината даваше на учителя Ботя и други 4,500. При все това, паритѣ му все не стигаха, и той живѣеше доста оскждно.

Д. Финговъ преподаваше и въ 4-тѣ класа: френски езикъ, катихизисъ, физика, всеобща история и математика. Той получаваше годишно 7000 гр.

Менѣ дадоха да преподавамъ: турски езикъ въ 4-тѣ класа и български езикъ, българска история, география и аритметика въ I, II и III класове.

Спасъ Сейковъ самъ обучаваше всички ученици отъ взаимното училище и бѣше пѣвецъ въ църквата Св. Атанасъ. Послѣдната година получаваше плата 5000 гр.

Стефанъ Деребеевъ самъ обучаваше всички първоначални ученици и пѣеше въ църква Св. Богородица. Той имаше добъръ и високъ гласъ. Получаваше годишно 1200 гроша.

Сейковъ бѣше дребенъ, но доста горделивъ и обичаше да дружи все съ чорбаджиитѣ. Той носѣше все дълги палта

въ ржцѣ — дълга пржчка. За тия му обноски Хр. Ботйовъ критикуваше.

Деребеевъ носѣше дълги широки съ пачии потури и дплатена съ кожи салтамарка отъ сивъ шаякъ, изработенъ ь майка му и сестра му въ Карлово, отдето бѣше и ромъ. После за Великдень си направи френски дрехи отъ машенъ шаякъ. По видъ той бѣше малко грозенъ — възлтъ, сипаничавъ и дългообразъ, обаче по характеръ бѣше ого веселъ, разположенъ и вседоволенъ. Дето ходѣше, все еше. Той бѣше самоукъ, ала много добре свирѣше на цика, тамбура и гайда, и биеше сантуръ съ зилове. Обише, обаче, да играе по кафенетата на табла и на карти ефа). Често като дойдѣше хаджи Тодоръ въ училището и дѣше, че ученицитѣ на Деребеева сж се вечь събрали и тать голѣмъ шумъ, викаше яката: „Стефане, кжде си, та прибирашъ децата!“ ... Стефанъ, обаче, още играеше на бла или на префа въ ближното кафене. Хаджи Тодоръ ипне, та го намѣри и го мъмри. Разчу се навредъ, че Деебеевъ не си гледа добре работата и съ това причинява та на ученицитѣ, затова въ края на учебната година настолитѣ не го повикаха да го условятъ и занапредъ, а това казваше, че го освобождаватъ отъ длъжностьта му[1]) Хр. тйовъ много обичаше Деребеева. Той твърде често вечерь сно оставаше при насъ въ голѣмата стая доле и ни развяше разни случки изъ живота си въ Одеса — но за това слѣ по-подробно. Въ края на годината Деребеевъ си бѣше стилъ 800 гр., които бѣше измѣнилъ въ 8 лири турски, раеше съ тѣхъ изъ училищния дворь и имъ се радваше: ърляше ги нагоре и припкаше, та ги ловѣше. Следъ като стоятелитѣ го не повикаха да го условятъ, той никакъ не загрижи, а веселъ говорѣше: „Ако тукъ ме не рачатъ, въ угата махала ме канятъ и дори кокошка колятъ!“... и скаше изъ широкия дворъ. И наистина, следъ кжсо време нѣщина калоферци абаджии въ Варна заведоха съ себе и ребеева. Тамъ, казваха, се било отворило тогава за пръвъ ть българско училище и нѣщо като български параклисъ. ребеевъ стоя дълго време въ Варна учитель и черковенъ вецъ. Той бѣше голѣмъ патриотъ, та вѣрвамъ, че е доприсълъ много за народното пробуждане въ онзи погърченъ погагаузенъ български градъ. После чухъ, че Деребеевъ лъ въ Преславъ и сетнѣ — въ Шуменъ. Тукъ въ 1880 год. видѣхъ повреденъ въ очитѣ. Сега живъ ли е и дѣ е — знамъ.

---

[1]) Такъвъ бѣше редътъ въ Калоферъ: Втората недѣля следъ чки изпити на взаимнитѣ и класнитѣ ученици, църковно-училищното стоятелство се събираше на заседание въ общата стая на училището привикваше единъ по единъ всички учители и ги условюваше за наредъ. Но него не повикваше; това значеше: той да си дири вече мѣсто другаде.

На мѣстото на Деребеева, по предложение на хаджи Недѣлча Кйойбашиевъ, биде условенъ калоферецътъ Пръво Стоевъ (по-сетне архимандритъ Софроний) съ годишна плата сѫщо 1200 гр. и да пѣе тоже въ църква Св. Богородица. Пръво носѣше широки съ пачии потури и подплатена салтамарка.

Въ края на втората година отъ учителствуването ми, учитель Сейковъ се ожени за дъщеря на Минка Топузановъ— Топузанови живѣеха срещу училището задъ р. Тунджа — и напусна учителството. Мѣстото на Сейкова завзе Пръво Стоевъ, чието пъкъ мѣсто завзе калоферецътъ Стефанъ Хр. Къневъ, днесъ свещенникъ въ Калоферъ. Сега азъ останахъ да живѣя самъ самичъкъ въ училището, понеже и училищният слуга Лилко вечерь отиваше у дома си. А училището граничеше отъ едната страна съ р. Тунджа, отъ другата съ пѫть, отъ третата — съ тѣсна уличка и отъ четвъртата — съ праздна съседна кѫща. Отъ тритѣ страни, наистина, то бѣше заградено съ високи зидове и сгради, ала откъмъ реката имаше низъкъ зидъ съ пармаклъкъ, презъ който лесно можеше да се прекачи човѣкъ, дори—и куче. Па и откъмъ тѣсната уличка — Беювата — прозорцитѣ бѣха низки, та и презъ тѣхъ лесно човекъ можеше да мине. Много пѫти сѫ ме ноще изплашвали кучета и нѣкои познати посетители Дори и сега, като си смисля, страхъ ме обхваща.

Презъ този периодъ отъ време, най-много се отличаваха съ поведението, трудолюбието и способноститѣ си: Атанасъ Видуловъ Тинтеровъ[1]), бившъ професоръ въ нашия университетъ, покойниятъ Д. К. Поповъ, бившъ министръ, Кирилъ Ботйовъ, сега запасенъ генералъ, Димитъръ Ст. Тончевъ, бившъ министръ, покойниятъ ганералъ Ст. Илиевъ, Никола Ивановъ, сега запасенъ генералъ, Никола Хр. Комсиевъ, Георги Хр. Симовъ, Никола Начовъ, Димитъръ Т. Барзовъ, и др. Мнозина отъ тѣхъ продължиха наукитѣ си и въ странство и станаха достойни чиновници въ освободена майка България.

Г.

Другаруване съ Хр. Ботйовъ въ Калоферъ, отъ 16 августъ 1867 год. до 20 юлий сльднята 1868.[2])

И тъй, азъ се запознахъ съ Хр. Ботйовъ. Той, като безъ работа, често дохаждаше въ училището преди отпусъ или следъ отпусъ на ученицитѣ. Често той, Деребеевъ и азъ отивахме да се разходимъ къмъ Сивча, по р. Тунджа надъ Ка-

---

[1]) Той беше синъ на сирота вдовица, най-трудолюбивъ и най-способенъ. Много пѫти учителитѣ го караха да разправи идущия урокъ на ученицитѣ. И той извършваше това отлично. Учитель Ботйо казваше за Тинтерова: „Азъ учителствувамъ 20 години, но такъвъ даровитъ ученикъ не съмъ виждалъ!"

[2]) Но до сега всички знаемъ, че Ботйовъ напустналъ Калоферъ въ втората половина 1867 г. Н. Н.

лоферъ. Ботойвъ ме наричаше Чинчевъ и казваше, че азъ трѣбва да имамъ италиянско произхождение. Тъй ме е нарекълъ и въ статията си: „Хайде на изложението", въ която говори за дѣда Панарета, за дѣда Гервасия, за Хр. Д. Павлова, Д. Фингова, за Рада Гугова и пр.

Ботйовъ ни разказваше за разнитѣ немирства, които правилъ въ пансиона въ Одеса. Тъй напр. една нощь той и единъ неговъ другарь излѣзли изъ пансиона и изпотрошили колкото могли надписи по магазинитѣ. Сутриньта полицията узнала, че това било работа на нѣкои пансионери, — злосторници, питала, дирила, ала нищо не могла да открие. Други пѫть Ботйовъ се престорилъ на лудъ, почналъ да върти глава, да пули очи и да кѫса дрехитѣ си (не ги жалилъ, като казйонни), да бие другаритѣ си и ужъ да ги дави. Вдигнала се голѣма врѣва. Другаритѣ се разбѣгали по стаитѣ и навънъ и почнали да съжаляватъ клетника лудъ. Повикали директора на пансиона и всички обградили Ботйова; той още посилно лудувалъ. Най-после билъ повиканъ пансионерскиятъ лѣкарь. Той прегледалъ добре Ботйова въ очитѣ, почналъ да се смѣе и издумалъ по руски: „Чортъ да го вземе, той се преструва", па залепилъ две добри плѣсници Ботйову и веднага заповѣдалъ на слугитѣ да го затворятъ и два дни да му не даватъ нищо да яде. Следъ това Ботйовъ дошелъ на себе си: разкаялъ се за тази своя глупава постѫпка.

Еднажъ въ учителската стая на долния етажъ заварихъ въ тъмнината Ботйовъ легналъ на единия миндеръ и Деребеевъ — на другия, па и двамата нѣщо смѣтатъ милиони, милиони рубли. Азъ ги попитахъ де имъ е свѣщьта (тогава още газеви лампи не се употребяваха) и какво смѣтатъ. Ботйовъ отговори: „Свѣщь нѣмаме, па и не ни трѣбва! Смѣтаме въ тъмнината милионитѣ на Николая Мироновича Тошкова!"... Азъ пакъ запитахъ: „Г-нъ Ботйовъ, Вие какво бихте направили, ако имахте милионитѣ на Николая Мироновича?" — „Нищо друго, извика възторжено той, а ще съберa всички български юнаци, ще раздадемъ на сиромаси паритѣ, па ще тръгнемъ по Стара-планина и ще извикаме: „Долу турчинътъ, долу тиранията, да живѣе свободна България!" — На повторниятъ ми въпросъ и Деребеевъ каза, че ще направи сѫщото. „Браво, рекохъ азъ, и азъ съмъ на сѫщото мнение". После дойде Лилко и запали свѣщьта, а Деребеевъ взе тамбурата и задрънка, а ние двамата радостни почнахме да рипаме и да играемъ. Следъ малко дойде учитель Сейковъ и, сериозенъ, надутъ, почна да ни хока, че сме дигнали стаята на главата си и — голѣмъ прахъ. Ние не обърнахме внимание на думитѣ му. Сейковъ не излизаше никога съ насъ и на разходка. Често ни спохождаха Стефанъ хаджи Недѣлчовъ и Стефанъ хаджи Гендовъ и петимата излизахме на разходка. Ботйовъ често нападаше тия двама чорбаджийски синове, особено първия, ала тѣ му се не сърдѣха и му все шеговито отговаряха.

Веднажъ—бѣше петъченъ день презъ септемврия 1867 г.—ние петимата отйдохме къмъ пазаря, който почваше да се събира отъ обѣдъ тоя день и траеше до сутриньта въ сѫбота следъ обѣдъ. Тамъ видѣхме, че се продава хубаво бѣло карловско грозде отъ лоза. Стефанъ хаджи Недѣлчовъ пита за цената му, па си отминахме надоле къмъ Вълковия мостъ подъ пазаря. До този мостъ имаше кйошкъ, и ние насѣдахме тамъ. Стефанъ попита, кого да пратимъ да купи отъ гроздето 1—2 оки та да ядемъ. Ботйовъ изяви желание за това и тръгна, следъ като Стефанъ му даде шесть ирмиличета (3 гр.). Ботйовъ се позабави, но най-сетне дойде, като държеше полека кърпата си за четиритѣ краища, изсипа предъ насъ само чепки отъ грозде и като се смѣеше издума: „На, яжте грозде! Азъ не ща да ви стана слуга да ви купувамъ грозде, чорбаджийски синове!". Следъ това той пакъ седна до насъ и все продължаваше да се смѣе. Тогава Стефанъ даде други пари и Деребеевъ отиде та купи друго грозде, отъ сѫщото. Канихме Ботйова да дойде и да яде отъ това грозде, ала той не яде, като добави, че той се билъ наялъ добре.

Предъ насъ никога Ботйовъ не бѣше казалъ, че желае или не да отиде въ Русия да продължава учението си, нито пъкъ, че мисли да отива въ Влашко и да издава революционни вестници. Презъ всичкото време, догдето стоя въ Калоферъ, той взимаше и отнасяше голѣми томове неподвързани руски книги отъ учителката Парашкева Шушулова[1]), която тогава живѣеше при една своя роднина въ метоха въ уличката до църква Св. Богородица.

Мина зимата, дойде и мина пролѣтьта, всичко се развесели, зацъвтѣха и глоговетѣ. Наближи народниятъ и училищенъ праздникъ 11 май. Учителитѣ почнаха да се готвятъ да кажатъ нѣщо на народа, който съ нетърпение очакваше това. Учитель Ботйо пусна въ ходъ своята гѫша писалка; Финговъ съчинява, поправя, заличава и пакъ преписва въ продължение на 10—15 дена; и азъ, който се явявахъ тази година тукъ за пръвъ пѫть, трѣбваше да кажа нѣщо, та компилирахъ отъ речитѣ, които по-рано бѣ говорилъ Груевъ на казания день, като прибавихъ и нѣщо друго съобразно съ мѣстото. Сѫщо и учителитѣ Сейковъ и Деребеевъ съчиняваха. Съдържанието на всички речи бѣше: наука, просвѣщение, напредъкъ — и всичко, подъ сѣнката на Н. Величество Султана, който дава права на подданницитѣ си да се развиватъ и благоденствуватъ.

Дойде, най-сетне, и 11 май, праздникътъ Св. Кирилъ и Методий. Преди единъ день при чешмата забиха диреци, па тѣхъ, чешмата, външната училищна порта, вратитѣ и прозорцитѣ на зданието бидоха украсени съ венци и цвѣтя. Су-

---

[1]) Родителитѣ й копривщенци преселени въ Одринъ. Тя бѣше роднина на Н. Геровъ и руска възпитаница.

триньта следъ службата едноцърквие въ църква Св. Архангелъ се отправи дълго шествие начело съ свещеници, фенери и хоругви и ученици свещеницитѣ облѣчени въ най-скжпи одежди и носещи иконата на Св. Кирилъ и Методий, украсена съ хубавъ венецъ отъ цвѣтя; следъ тѣхъ вървѣха пѣвцитѣ, учителитѣ и следъ тѣхъ — множеството: мжже, жени, млади, стари, всички облѣчени въ най-скжпа премѣна. Хоругвоносци, свещеници и пѣвци едвамъ си пробиха пжть въ училищния дворъ да отидатъ до приготвената подъ стълповетѣ за водосветъ маса, защото друго множество много по-отрано бѣ изпълнило двора. Молебенътъ се свърши, свещеницитѣ поръсиха нѣкои отъ близустоешитѣ до тѣхъ видни граждани и всичко утихна. Пръвъ на приготвената трибуна се качи учитель Ботйо. Кога съ своя гръмъкъ гласъ извика: „Братя",... всички се смръзнаха на мѣстата си. Той говори надълго и широко. Следъ него се качи Финговъ и сжщо съ своя енергиченъ и високъ възгласъ: „Почитаеми господа и госпожи!" прикова вниманието на всички къмъ себе си. И той говори добре и сжщо за просвѣщение и напредъкъ. Дойде и моятъ редъ, и азъ се качихъ на трибуната. Всички се спотаиха, за да чуятъ, какво ще каже и новиятъ учитель. И азъ, тръпно и смаяно отъ толкова свѣтъ, казахъ нѣшо, като нѣкои отъ близустоещитѣ до менъ другари се обаждаха: „по-високо, по-високо!" Следъ мене говори Сейковъ и най-после се изправи да говори Деребеевъ. Той сега беше неузнаваемъ, защото широкитѣ потури и салтамарката бѣ замѣниль за пръвъ пжть съ френски дрехи. И той говори доста и свърши. Навалицата се разшаза да си отива, когато изъ нея се промушна и дойде до трибуната Христо Ботйовъ, каза на свещеницитѣ да почакатъ малко, па бързо и леко се качи на трибуната, извади изъ джеба си листче хартия и почна: „Братя, всички изслушахте и азъ изслушахъ говорившитѣ учители; разбрахте и азъ разбрахъ всичко изговорено отъ тѣхъ. Азъ не мислѣхъ да говоря, ако тѣ не бѣха говорили тъй, за да ме предизвикатъ. Тѣ всички говориха за да приспиватъ и заблуждаватъ народа, че султанътъ далъ и щѣлъ да даде духовни праздини — владици и патрици — и политически. Всички тия дазани отъ него праздини сж залъгалки и нови окови за ново робство и нова тирания. Намъ трѣбватъ свобода и истински правдини, които никога не се даватъ съ молитви и благословии"... Тъй горе-доле говори Ботйовъ. Всичко това бѣ изказано съ ясенъ, пламененъ, проницателенъ и наложителенъ гласъ и попари като съ врѣла вода чорбаджиитѣ и тѣ почнаха плахо да се озъртатъ около себе си и къмъ училишната порта да не би да дотърчи нѣкое забтие и да ги покани за въ конака. Той отстоеше стотина крачки отъ училището. И наистина, ако случайно тукъ би дошло нѣкое

забтие, или Хрсто Бояджиоолу,[1]) кой знае, какво щѣше да стане. Чорбаджиитѣ единъ по единъ тихо се измъкнаха и навалицата се раздвижи да си ходи. Останахме ние, учителитѣ, свещеницитѣ и нѣколцина младежи. Ние попитахме Христа, каква бѣше тази негова речь, тая буря, порой, който завлѣче всичко казано отъ насъ петимата. Добавихме още, че благодаримъ, задето не дойде нѣкое забтие да ни откара и затвори въ конака. Ботйовъ отговори разпалено, че такива речи трѣбватъ на народа, да го събуждатъ, а не такива като нашитѣ, които ги приспиватъ. Отпосле тая речь на Ботйова често ставаше предметъ на разговоръ между насъ.

Д.

Заминуването на Христа. Разочарованието на учитель Ботя.

Учитель Ботйо много се грижеше за сина. „Това буйно момче, казваше той, не е за работа тукъ. Зле ще си изпати!"... Затова ходатайствуваше предъ познатия нему професоръ Григоровичъ да бжде Христо изново приетъ да се учи въ Одеса, та да свърши. Дотогава той ще поумнѣе и ще бжде полезенъ на себе и народу си.

Най-сетнѣ, презъ юлия 1868 г., дойде многоочакваното благоприятно извѣстие отъ Григоровича да върви вечъ Христо въ Русия, защото стипендията му е възобновена. Зарадва се учитель Ботйо и се поуспокои, зарадваха се и всичкитѣ му домашни, зарадвахме се и ние, защото имъ съчувствувахме. Обаче тази вѣсть не направи никакво впечатление на Христа: сѣкашъ, тя не се отнасяше до него. Той си оставаше все тъй хладнокръвенъ.

Разтича се учитель Ботйо, стъкми сина, даде му спестенитѣ съ мжка 12 лири турски, златния си часовникъ и препоржчителни писма до Григоровича и до други свои приятели въ Цариградъ и Одеса и презъ средата на юлий 1868 год. Христо тръгна за Цариградъ, и оттамъ за Одеса, изпратенъ отъ всинца ни съ щедри благословии и съвети и съмолба да пише отъ всѣки градъ, презъ който мине. Христо оставаше все мълчаливъ и таинственъ презъ всичкото време... Но — мина се седмица, две, три.... уч. Ботйо все поглежда а отъ Христа нѣма никакво писмо. По едно време нѣкои дошли отъ Цариградъ калоферци съобщиха, че тамъ Христо не се билъ вестявалъ. Изново разтревоженията учитель Ботйо писа пакъ писмо до приятелитѣ си въ Цариградъ, и тѣ, за жалость, подтвърдиха сжщото. После се чу, че Христо измѣнилъ маршрута си и, вместо за Цариградъ, презъ Сливенъ,

---

[1]) Нѣкои калоферци смѣтаха това лице за турски шпионинъ. Доколко бѣ вѣрно това — не знамъ.

Котелъ, Търново и Русе отишелъ въ Гюргево[1]). Учитель Ботйо изпадна въ голѣма мисъль, писа и въ Гюргево да пита за Христа, ала и оттамъ никакъвъ отговоръ не получи. Дойде и септемврий. Григоровичъ писа на учитель Ботя да побърза Христофоръ, защото училищата вечъ се отворили и стипендиянтитѣ се събрали. Учитель Ботйо чете това писмо предъ насъ учителитѣ. После Григоровичъ повтори и потрети, но учитель Ботйо все мълчеше: и той самъ не знаеше де е Христо и какзо да отговори. Отъ голѣма тжга и както бѣше болничавъ, още повече заболѣ и следъ време по-малко отъ година, откакъ бѣ изпратилъ сина, именно на 29 августъ 1859 год. — почина и пръвъ той биде закопанъ въ новитѣ гробища извънъ Калоферъ, на *Лила*, надъ църква св. Богородица. Не биде честитъ горкиятъ учитель Ботйо да поживѣе, та да види геройския подвигъ и славата на своя синъ и достойното чедо на майка България.

Следъ смъртьта на учитель Ботя гръцкиятъ езикъ биде изхвърленъ отъ училището, и противъ желанието на цариградската калоферска интелигенция. Но пъкъ се засили френскиятъ езикъ. Финговъ взе да води общинската кореспонденция и общитѣ тефтери. Понѣкога и азъ и учитель Пръво Стоезъ му помагахме въ кореспонденцията. Четиритѣ класа водѣхме двама съ Финговз още 3 години после.

Е.

Училищна библиотека.

Тя се вмѣщаваше на горния училищенъ етажъ въ стаята на юго-западния жгълъ, голѣма и свѣтла. Отъ двете й стрзни имаше мендери. а на другитѣ две — широки и до тавзна високи шкафове пълни съ разни руски книги, между тѣхъ и съчиненията на рускитѣ писатели и поети: Карамзина, Жуковски, Пушкина, Лермонтова, Достоевски, Тургенева и др. Имаше и единъ академически енциклопедиченъ речникъ отъ 18—20 голѣми и красиво подвързани тома и други сборници отъ разни слова и поучения. Особено лѣте учителитѣ Ботйо и Финговъ, презъ всичкото си свободно време ровѣха изъ библиотеката и четѣха. Финговъ, кога имаше да каже нѣкое слово въ училището или въ църква, черпѣше отъ казанитѣ сборници. Еднажъ той каза трогателно слово въ църквата Св. Богородица при опѣлото на Иванъ хаджи Недѣлчевъ,[2]) ученикъ отъ IV кл., съ насловъ: „И това ли, о

---

[1]) По онова време въ Русе живѣеше калоферецътъ Стоилъ Д. Поповъ, влиятелно лице предъ турскитѣ власти. Той много улесняваше да минуватъ младежи насреща въ Гюргево. Сигурно, той е билъ улеснилъ и Ботйова.

[2]) Хаджи Недѣлчо Кйойбашиевъ бѣ ученолюбивъ мжжъ. Той бѣ изпратилъ единъ свой синь, Дима на учение въ Парижъ, дѣто и умрѣ. Стефанъ му бѣше втори синь, а Иванъ — трети.

Боже, и това ли?". . . щото всички присѫтствующи се разплакаха. Финговъ говорѣше словата си громко и съ това правѣше впечатление, а пъкъ учитель Ботйо говорѣше тежко, важно, внушително.

Единъ лѣтенъ день тъкмо Финговъ и азъ бѣхме излѣзли изъ класоветѣ и почивахме въ моята малка стая и се разговаряхме, дойде училищниятъ слуга Лилко и ни каза, че ни вика учитель Ботйо въ библиотечната стая. Веднага отидохме. Сварихме учитель Ботя до околчестата маса посрѣдъ и наведенъ върху единъ разтворенъ томъ отъ казания енциклопедиченъ речникъ. Той смаянъ ни каза: „Елате да видите чудо! Азъ толкова професори по история съмъ слушалъ и толкова книги съмъ преровилъ, подобно нѣщо не чухъ и не срещнахъ: папа Иоанъ III билъ жена — после той станалъ непразденъ и при ненормално раждане умрѣлъ и билъ тоже погребанъ като папа Иоанъ III. Това никой не знаялъ, освенъ неговиятъ дяконъ, виновникъ на всичко. — Азъ и Финговъ сѫщо прочетохме това въ книгата и останахме смаяни. Тази чудна мистерия азъ съмъ разправялъ и на моитѣ синове. Единъ отъ тѣхъ ми каза, че въ една университетска библиотека въ Европа сѫщо прочелъ този истински фактъ.

Сѫщо и учителитѣ Ботйо и Финговъ имаха свои библиотеки, ако и по-малки. Всички изброени досега библиотеки изгорѣха презъ 1877 г., кога изгорѣ и цѣлъ Калоферъ. Изгорѣ и единъ мой сандъкъ пъленъ съ книги туренъ въ голѣмата затворена стая, въ северо-западния кѫтъ на училището. Не можахъ о време да си го прибера.

Ж.

Турската власть въ Калоферъ, обстановка, персоналъ и нейнъ авторитетъ.

а) *Конакътъ.* 60 има крачки отъ моста на Тунджа и до Начоолувия ханъ, въ улицата, която водѣше къмъ училището, се виждаше надесно една голѣма вехта порта и до нея друга по-малка, която денемъ винаги стоеше отворена, а вѫтре — нечистъ дворъ, дълъгъ 60—70 крачки и широкъ 30—40. Въ източния му кѫтъ имаше проста вехта двуетажна сграда, обърната къмъ западъ. Въ долния й етажъ имаше: две полутъмни стаи съ по едно малко прозорче къмъ двора и между тѣхъ — праздно мѣсто, тъй че вратитѣ на стаитѣ гледаха една срѣщу друга; тѣзи две стаи служеха за затворъ. Между това мѣсто и стаитѣ пъкъ се намираше голѣмъ келеръ за дърва и пр. На горния етажъ, високъ 6—7 стѫпала, имаше чардакъ, двѣ стаи — една срещу друга — единъ омивалникъ отъ дъски, до стълбата и къмъ двора. и едно малко койшкче между омивалника и южната стая. На омивалника винаги стоеше пръстенъ ибрикъ пъленъ съ вода. Между казанитѣ две стаи имаше друга малка, тѣсна, дълга и съ камина. Тя

служеше и за кухня, и за кафе-оджакъ. Тамъ живѣеше слугата-кафеджия Иванъ, дребенъ и пъргавъ момъкъ, който и готвѣше, и правѣше кафета, та черпѣше виднитѣ посетители и азитѣ. Въ северната стая живѣеше мюдюринътъ и въ сѫщото време тя бѣше и канцелария, и заседателна. Тя бѣше мобилирана. Около дветѣ и половина стени имаше миндери и върху тѣхъ—червени шаячени покривки (макати)[1]) и възглавници, а горе— полици, дето се туряха разни нѣща. Въ единъ кѫтъ бѣше постлано шилте и върху него стоеше мюдюринътъ и отъ преде му—малко дървено черно сандъче и на него турена една черна тенекияна табличка, на която имаше: 3—4 тръстичени писалки, две валчести чениени бѣли мастилници — едната съ черно алепско мастило, а другата съ жълта решетка и жълтъ пѣсъкъ за посипване новописаното[2]), единъ дългнестъ мазенъ кокалъ (мактаа)[3]) за подсичание и изглаждание писалкитѣ и едни дълги тънки ножички, съ които се изрѣзваха книгитѣ, на които ще се пише, а надъ главата на мюдюрина стоеха закачени на гвоздеи о стената две—три платнени пожълтѣли отъ димъ и покрити съ прахъ торбички, въ които се туряха всички получени писма и други книжа — Доле при портитѣ до северния зидъ на дзора имаше друга още по-проста сграда. Долнийтъ й етажъ бѣше единъ келеръ на земята, а, въ горния на 5—6 стѫпала имаше една стая и до нея друга по-малка съ оджакъ. Тамъ пъкъ живѣеха чаушътъ и забтиитѣ.

6. *Персоналъ въ конака.* Турската власть се представляваше отъ единъ мюдюринъ и 3—4 забтии съ единъ чаушъ (видъ старший). Мюдюринътъ получаваше месечно 500 гроша и други 150 за писарь, специално лице обаче за тази длъжность нѣмаше; чаушътъ получаваше 70 гр. а забтиитѣ — по 40 гр. Заплатата на мюдюрина даваше градскиятъ бирникъ, тогава Димо хаджи Гендовъ, и надлежнитѣ за това разписки подтвърдени съ общинския печатъ се предаваха въ пловдивското козчежничество вмѣсто пари. Заплатата си пъкъ забтиитѣ получаваха отъ Карлово, дето отиваше единъ отъ тѣхъ да я прибере, когато известяваха оттамъ, че е пристигнала. Мюдюринътъ самъ отъ себе не вършеше нищо. Въ месеца получаваше всичко по 1—2 писма. Кога азъ отидохъ въ Калоферъ, заварихъ мюдюринъ карловеца Моралж Ибрахимъ ага — въ печата си (мюхюра си) той се наричаше: Ибрахимъ Февзи[1]), 55—60 годишенъ, преселникъ отъ Гърция презъ време на гръцкото освобождение. Той знаеше да чете, ала не можеше правилно (граматически) да пише, пакъ и не можеше да разбира всички думи, които се употребяваха въ турския писменъ езикъ. Писарь

---

[1]) Макатъ е арабска речь и значи мѣсто, дето се сѣда.

[2]) Турцитѣ не употребяватъ попивателна хартия, защото точкитѣ на азбуката имъ се размазватъ.

[3]) Сѫщо арабска дума.

нѣмаше, такъвъ по-рано имало, но за малко; той напусналъ, защото не могълъ да живѣе въ Калоферъ съ 150 гр. пъкъ нѣмало и откждe други да удари. А все имаше нужда отъ писарь. Наскоро следъ като бѣхъ пристигналъ въ Калоферъ, църковно-училищното настоятелство ми предложи да изпълнявамъ и писарската длъжность въ конака, понеже работата бѣше малка. Освенъ, че, както казахъ, мжчно се намираше за тая длъжность специално лице, настоятелството мълкомъ и съ удоволствие се възползуваше отъ това, каквото да знае що става въ конака: какви заповеди дохождатъ и какво мюдюринътъ съобщава на правителството. Азъ приехъ, но съ условие: никой отъ конака да не дохожда да ме вика, щомъ свърша работата си въ училището предъ обѣдь и следъ обѣдь, ще се отбивамъ въ конака, тамъ близу, и ще свърша каквато работа има. Отъ 150-тѣ гр. отредени за писарь, 30-тѣ отстжпвахъ на мюдюрина, защото понѣкога и той пишеше писма за Карлово и Казанлъкъ, като му написвахъ черновката. Ибрахимъ-ага бѣше среденъ ръстъ. дебелъ, плещестъ. съ голѣма глава, тежко подвиженъ, цигарата му отъ уста не излизаше и кафето пиеше горчиво. Той бѣше правъ и много набоженъ и фанатикъ турчинъ. Той много четѣше религиозни книги и понѣкога дохождаше отъ тѣхъ въ умиление и плачеше. На день петь пжти вземаше абдесть, миеше се —и петь пжти точно на време се кланяше. Които хора и да имаше въ стаята му, и щомъ виждаше на часовника си, че е дошло време за абдесть и намазъ, почне да чете молитва и отива да се мие и да се кланя вънъ на кйошка. Зиме носѣше сукненъ кожухъ подплатенъ съ лисичи кожи. Феса носѣше на бръсната до кожа глава и подъ него — друго по-малко бѣло фесче ушито отъ платно, наречено *терликъ* (потникъ), защото служи да поема пота отъ главата. Носѣше низки отворени обуща и черни мешинени местюве. зиме съ бѣли вълнени чорапи, а лѣте на босъ кракъ. Презъ неговото време не видѣхъ ни единъ човекъ да бжде затворенъ или пъкъ глобенъ. Той казваше: „Еликъ етъ, денизе атъ"; халкъ гюрмезъ исе, халикъ гюрюръ" (Направи добро и го хвърли въ морето; създаденото (хората) ако не види, създателтъ (Богъ) види.

Еднажъ Атанасъ Г. Симовъ, Христо Д. Караминковъ — видни балкапански търговци, дошли отъ Цариградъ, отишли въ конака да се поразговорятъ съ Ибрахимъ ага. Било праздниченъ день. Въ това време той тъкмо се кланялъ и нито се обърналъ да погледне високитѣ гости. Докачени и разсърдени, тѣ веднага отишли, та намѣрили дѣда Стойка Мирчовъ Шишовъ, аза въ конака, и тримата заедно дойдоха въ училището въ моята малка стая да напиша една мазбата (протоколъ) до плоздивския мютесарифъ, за да бжде

*) Февзие арабска дума и значи: свободенъ отъ опасность.

уволненъ Ибрахимъ-ага. Азъ взехъ въ ржка тръстичената писалка и дебелата лъскава книга и запитахъ, каква причина да представя за уволнението на Ибрахимъ ага. Тѣ почнаха да мислятъ и да се двоумятъ: да кажатъ, че пияница, не е; да кажатъ че е рушветчия, пакъ не е; да кажатъ, че е направилъ нѣкой другъ кабаатъ, сжщо не мжже: отъ конака навънъ не излиза и на день по петъ пжти се мие и се кланя. Трѣбваше за уволнението да се намѣри нѣкоя важна причина, а такава, колкото и да мислиха, не можаха да намерятъ. Най-сетне азъ имъ казахъ, че трѣбва да му припишемъ такава вина, която мжчно мож · да се докаже и откаже, именно, че е неподвиженъ и немарливъ, та отъ това страдатъ интереситѣ и на правителството, и на населението. Чорбаджиитѣ одобриха съ благодарность това, и азъ веднага написахъ мазбатата. После тя биде подпечатана отъ всичкиази и изпратена на пловдивския мютесарифъ. Друго писмо писа учитель Ботйо и биде пратено до Челеби Георгаки Чалъковъ, членъ на пловдивския меджлисъ. Следъ 1—2 седмици на мѣстото на уволнения вече Ибрахимъ-ага дойде другъ мюдюринъ — Али-Раикъ ефенди, родомъ отъ къмъ Кешанъ. Тази случка показва ясно, какво голѣмо влияние имаха калоферскитѣази и чорбаджии предъ турската власть и каква единъ видъ автономия имаше въ града имъ.

Али-Раикъ ефенди бѣше дребенъ, сухъ, черенъ-жълтъ и лютъ-опакъ турчинъ. Носѣше черни казмирени дрехи. Бѣше съвсемъ неграмотенъ, знаеше да пише само турскитѣ цифри и особено това правѣше, кога се съберѣха въ конака азитѣ, като докопваше писалка и книга. Той стоя въ Калоферъ около една година. Жена му, Хафизе-ханъмъ, живѣеше въ Пловдивъ. Тя била отъ по-голѣмъ родъ и заради нея той билъ назначаванъ на службя. Това той самъ ми казваше, като добавяше, че, ако не я било тъй, отдавна би я натирилъ. Той я много мразѣше и наричаше такъва... онакава... Тя му пишеше писмо чрезъ нѣкой писарь и вмѣсто подписъ си удряше въ него печата: „Хафизе ханъмъ". Писмата до нея азъ пишехъ по негова диктовка и си удряше печата. Той я нападаше и наричаше всѣкаква, ала и тя му не оставаше длъжна. Той я все питаше въ писмата си, кой писарь й пише писмата. Най-после я доведе въ Калоферъ и й хвана кжща до бояджийницата на Христо Д. Пиронковъ. Али-Раикъ ефенди се хвалѣше предъ азитѣ и предъ мене, че хранѣлъ дома си единъ добъръ тлъстъ мисирякъ и щѣлъ да ни гощава съ него. По едно време, обаче, се оплака, че нѣкой го открадналъ. Следъ нѣкое време се оплака предъ мене, че мисирякътъ не билъ откраднатъ, но го изяла ханъмката му заедно съ чауша Кара-Мустафа, „съ оня черенъ, циганинъ", — както се изразяваше ядно и заканително мюдюринътъ и добавяше: „Азъ съмъ черенъ, ама той отъ мене е по-черенъ!" . . . па и на двамата прикачваше разни неприлични епитети. Но, както ка-

захъ, колкото и да бѣше лютъ и дръпнатъ, предъ калоферци не смѣеше нищо да направи, като бѣ разбралъ, че тѣ имаха голѣмо влияние предъ пловдивския мютесарифъ, предъ одринския валия, па — и чакъ въ Цариградъ. Той като гледаше, че всички ази, па и мнозина стари хора въ широки шалвари турятъ очила и четатъ и пишатъ, а той, младъ, съ скжпи казмирени дрехи и представитель на властьта, съвсемъ неграмотенъ — чувствуваше срамъ. Често той предъ мене признаваше това и добавяше, че ще моли да бжде премѣстенъ на друго по-просто мѣсто. Азъ пъкъ въ ума си казвахъ: „Ти и да искашъ да седишъ тукъ повече, чорбаджиитѣ нѣма да те държатъ, какъвто си опърничавъ!“ ... Той кога излизаше да се разходи изъ града, следъ него все вървѣха 2—3 крачки нараздалечъ две забтиета. Веднажъ, като минуваше презъ пазаря и видѣ на една касапница мършаво месо, заповѣда на заптиитѣ, които вървѣха съ него, та го хвърлиха въ Тунджа. Другъ пжть перна изъ устата на единъ селянинъ чабука, който отлетѣ надалечъ — като му изкрѣска: „Бе керата, анна кимъ дъръ каршинда!“ (Бе ... разбери, кой е отпреде ти!). Той сжщо тъй не бѣше ни пияница, ни рушветчия, но поради лошотията му чорбаджиитѣ го намразиха и писаха въ Пловдивъ на Челеби Горгаки Чалъковъ, та го махнаха и, по тѣхно настояване, се върна наново Ибрахимъ-ага. Това негово дохождане въ Калоферъ бѣше за трети пжть.— Забтиитѣ почти не вършеха нищо. По цѣль день се излежаваха или обикаляха по дюкянитѣ да гледатъ, де има масло и оризъ и да купуватъ на вечна вересия. Затова и бакалитѣ държеха скрити маслото и ориза и отговаряха: „Нѣма!“.

3.

Потерята противъ Василъ Левски.

Бѣше септемврий 1869 год. и презъ мюдюрството пакъ на Али-Раикъ ефенди. Една сутринь притрупурнаха въ Калоферъ десетина конници забтии на чело съ единъ юзбашия въ униформа и изпълниха конашкия дворъ. Калоферци изтръпнаха отъ страхъ. Веднага въ конашката заседателна стая бѣха свикани азитѣ и други чорбаджии: Хаджи Недѣлчо Кйойбашиевъ, Недю Начовъ, дѣдо Стойко Мирчовъ Шишовъ, дѣдо Драгоя Ив. Бацовъ, Христо Д. Пиронковъ, Станко Свѣтовски, Лалю Рашковъ, Тодоръ Барзовъ, Тодоръ В. Бракаловъ и др. Юзбашиятъ донесълъ отъ пловдивския мютесарифъ емирнаме[1]) Отваря го мюдюринътъ, ала той неграмотенъ, сжщо и юзбашията не дотамъ окумушъ (ученъ) Всички прикозали очи къмъ това емирнаме и чакали да дойде кятипъ Йованчо ефенди да го прочете. По обичая си, азъ, следъ като свършихме предобеднитѣ занятия въ училището, отидохъ въ ко-

[1]) Заповедь отъ по-голѣмъ чиновникъ до по-малъкъ—за изпълнение

нака. Съ мжка си пробихъ пжть изъ двора между забтиитѣ и конетѣ и припнахъ въ стаята на важния меджлишъ. Тя бѣше пълна съ хора. Мюдюринътъ и юзбашиятъ ми направиха мѣсто до сандъчето, на което бѣше оставено отворено емирнамето, извадено отъ плика. Мюдюринътъ ми заповѣда да го прочета. Азъ дойдохъ между съндъчето и юзбашията, — насреща ми беше мюдюринътъ — взехъ емирнамето, поразгледахъ го набърже отгоре-отгоре, обърнахъ се къмъ чорбаджиитѣ и почнахъ да го чета.

Съдържанието му бѣше: единъ отъ главнитѣ бутновници именуемъ папазъ Василъ дошелъ наскоро отъ Влашко по тѣзи мѣста да бунтува мирното население, да нарушава реда и тишината и да разваля основитѣ на високата и славна Османска държава. По-рано той билъ хванатъ въ Сопотъ и, кога го карали да го затворятъ, той се изскубналъ отъ ржцетѣ на забтиитѣ и избѣгалъ, като обаче имъ оставилъ палтото си, въ което били намѣрили разни печати и бунтовнишки писма. Споредъ събранитѣ сведения, този страшенъ бунтовникъ се криелъ въ Калоферъ между свои съмишленици, затова, като съобщава това, мютесарифътъ заповѣда на властитѣ да употрѣбятъ всички средства щото живъ или мъртавъ[1]) да уловятъ бунтовника и веднага да го изпратятъ въ Пловдивъ подъ най-строгъ конвой и за резултатитѣ веднага да съобщатъ. Азъ прочетохъ емирнамето, което бѣше дълго и остро, и послѣ го изтълкувахъ на простъ турски езикъ. Настана мрътва тишина. Чорбаджиитѣ, навели глави, чакаха да заговорятъ мюдюринътъ и юзбашията. Мюдюринътъ попита азитѣ: „Какво ще кажете? Дохаждалѣ ли е тукъ такъвъ папазъ Василъ?" Пръвъ дѣдо Стойко Мирчовъ Шишовъ, като най-старъ аза, отговори: „Ефенди, такъвъ попъ Василъ не знаемъ да е дохождалъ въ Калоферъ, но пакъ да попитаме по ханищата и по църквитѣ поповетѣ и, ако се укаже, че е дохождало такова лице, веднага ще Ви обадимъ!". Недю Начовъ допълни: „Ефенди, такива хора, бунтовници и царски душмани ние не търпимъ между насъ. Ако се яви такъвъ, веднага ще ви го предадемъ!" Въ сжщия смисълъ отговориха и всичкитѣ други чорбаджии. И юзбашията, доволенъ отъ тия добри вѣрноподаннишки отговори каза: „Тъй, тъй, щомъ се яви тукъ такова лице, веднага го предайте на властьта, която пъкъ ще го изпрати въ Карло о и оттамъ — въ Пловдивъ. Ако не живъ, то мъртъвъ го предайте!" и после добави: „А за сега, направете една мазбата и я подпишете, какъ че нѣма тукъ това лице, нито пъкъ е дохождало и че, ако пъкъ дойде, веднага ще го предадете!" — Дѣдо Стойно и всички ази отговориха утвърдително и казаха, още сега

---

[1] *Хайетенъ ве мейетенъ.* После тѣзи думи станаха между нази за подигравка: кога се срѣщнеме на улицата съ нѣкого отъ азитѣ, вмѣсто поздравъ, тѣхъ изговаряхме.

кятипинътъ да направи мазбатата и, хазъръ сж тукъ всички събрани, да я подпечататъ съ печатитѣ си.

Азъ се заловихъ за работа. Съчинихъ на нечисто мазбатата и я прочетохъ. И мюдюринъ, и юзбашия, и ази — всички я удобриха, после я прѣписахъ на чисто и пакъ я прочетохъ и тѣ я пакъ одобриха и азитѣ почнаха единъ по единъ да даватъ печатитѣ си и азъ ги ударихъ върху мазбатата. Следъ това я подадохъ на мюдюрина. Той се взре въ нея, като че ли я чете, за да се покаже предъ юзбашията, че знае да чете, каза авторитетно, като изгледа гордо всинца ни: „Пекъ еи, пекъ еи!" (Много добре, много добре!) па извади отъ копринената си кесия и своя печатъ, намаза го съ мастило съ кутието, наплюнчи показателния си пръстъ и намокри мѣстото на книгата при думитѣ „Калеферъ-мюдюру" и удари печата си: Али-Райкъ". Азъ пакъ прегледахъ мазбататата да нѣма нѣкоя точка повече, или помалко, посипахъ я съ жълтъ пѣсъкъ, прегънахъ я на три — горния й край повече, а долния по-малко (тъй се прегъваха мазбатитѣ и писмата отъ по-малъкъ чиновникъ до по-голѣмъ), — турихъ я въ по-голѣмъ бѣлъ плакъ, надписахъ го: „До високата страна на пловдивския мютесарифъ" съ едно *бисмеле*[1]) отгоре ударихъ чарвенъ восъкъ и отгоре му залепиха калоферския мюдюрски печать и подадохъ плика на мюдюрина, който пъкъ го подаде на юзбашията. Той го взе и го тури съ формената си чанта, прикачена презъ рамото му. Всичко вечъ свършено, чорбаджиитѣ тръгнаха да си отиватъ: обѣдъ отдавна бѣше миналъ. Юзбашията щѣше да обѣдва при мюдирина, а забитѣ — конници — по ханищата, за смѣтка на Калеферъ, разбира се.

Нѣкои отъ насъ знаехме, че него день Левски бѣше въ Калеферъ и се криеше въ дюкяна на Петка Диамандиевъ, на горния край на Калеферъ, срещу църква св. Архангелъ, та бѣхме изтръпнали. На излизане изъ конашката порта, дѣдо Стойко ми тихо промълви: „По-скоро прати Лилка да обади въ Петковия дюкянъ да се скрие Левски: отзарана го зърнахъ тамъ — защото, иначе, ще стане много лошо и за него, и за насъ. Оня проклетникъ[1]) и къмъ тамъ заобикаля. Мазба-

[1]) Христо Бояджиоолу.

тата се вечъ изпрати, Господъ нека му дава здраве и пазене!" . . .

Слѣдъ 3—4 часа потераджиитѣ, сити и отпочинали, се метнаха на конетѣ си и пакъ шумно и съ дрънкане на сабитѣ потеглиха къмъ Стражата — за Пловдивъ или за Карлово? не знаехме. Следъ малко и азъ отидохъ къмъ горния край ужъ да се разходя къмъ Сивча, както често го

---

[1]) Малко знакче прилично на гръцката буква алфа (α), което турцитѣ поставятъ въ начало на всѣко[illegible] на книга, писмо и пр. То значи: Съ името на всемогжщаго [illegible] бога.

правѣхме. Видѣхъ Петка и му казахъ: „Бай Петко *оня* да се пази, защото работата е страшна. Цѣлъ алай конници заптии бѣха дошли и заминаха. Ти видѣ ли ги?" Той насмѣшливо ми отговори: „Хе, още прѣди тѣ да дойдатъ, ние имахме извѣстие и бѣхме взели мѣрки!„ — „Браво, рѣкохъ му азъ, тъй и трѣбваше!"...

И.

Една трагична случка въ Калоферъ.

За 27 юлий 1870 год. мнозина калоферци бѣха отишли на съборъ въ мжжкия монастиръ. Тамъ за празника Св. Пантелеймонъ се събираше по обичай много свѣтъ и отъ околнитѣ села, дори и отпреди 1—2 дена. И ние учителитѣ бѣхме отишли. Тамъ веселието бѣше голѣмо: свирни, цигулки, цигански тжпани и зурли и пѣсни и хора. Едни дошли да се поклонятъ на монастиря, управляванъ отъ игумена дѣда Прокопия, и да се поръсятъ на аязмата, а други — да се понарадватъ на чудесната балканска мѣстность. Ала на самия праздникъ веселието не можа да се продължи. Още преди да се свърши службата въ храма. Отъ Калоферъ пристигна страшна вѣсть: прѣзъ сжщата нощь злодѣйци влѣзли въ кжщата на Тона Славовъ и одушили него и жена му Парашкева. Тѣ бѣха бездѣтни и доста богати. Кжщата имъ бѣше на главната улица за къмъ пазаря и до кжщитѣ на Христя Г. Симовъ и срѣщу Бракаловитѣ. Всички хора се изплашиха и всички си шепнѣха: „Това е работа на оня циганинъ, Кара-Мустафа чауша, и на неговитѣ другари, които възползувани отъ обстоятелството, че мнозина калоферци сж тукъ, — сж извършили злодѣянието. Почти всички калоферци обѣдваха надве-натри и тръгнаха за града. Изъ пжтя на всички предметъ на разговора бѣше убийството и повтаряха и потретваха гореказаното мнение. Други тжжно заявяваха: „Нима тѣзи, които сж ги пратили въ Калоферъ ужъ да пазятъ редъ и живота и имота на раята, сж-по-малки разбойници!... Дано вечъ е наближило да се освободимъ отъ тѣхъ всичкитѣ!..." Влѣзохме въ Калоферъ. Нѣколцина мжже отидохме въ кжщата на Т. Славовъ. На долния етажъ въ една стая — печално зрелище: одушенитѣ мжжъ и жена лежеха, гушитѣ имъ почернѣли, лицата изскривени и дрехитѣ имъ разпокжсани и наоколо всички вещи разхвърляни. Мнозина сродници плачеха. Къмъ привечерь дойде отъ Карлово кадията съ другъ единъ чаушинъ, направи *кефшъ* (огледъ) за констатиране престжплението, написа си своитѣ бележки! взе си *ресима* (таксата) за това и си отиде. Нищо друго, После отъ разказитѣ на съседитѣ и отъ други лица се разбра, че наистина, това злодѣйство било дѣло на чауша Кара-Мустафа и другитѣ забтии. Дори и самиятъ мюдюринъ Али-Раикъ ефенди прѣдъ дѣда Стойка Мирчовъ Шишовъ и прѣдъ мене каза: „Бу ишъ о караченгенендиндъръ сбирле-

рленъ бераберъ, ама бакалъмъ!" (Тази работа е на онзи черенъ циганинъ, заедно съ другитѣ, но ще видимъ!) Дѣдо Стойко и азъ нищо му не отговорихме, защото се съмнѣвахме да не би и той да е замѣсенъ въ убийството и сега иска да улови нашитѣ мисли, които бѣха и мисли на всички граждани. Нищо повече властьта не направи, за да бждать изловени убийцитѣ и наказани. Винаги тъй ставаше, когато авторитѣ на престжпленията бѣха турци. Такава бѣще турската тактика.

Й.

Моето напущане Калоферъ.

Въ Калоферъ вече учителствувахъ 5 години и азъ доволенъ, и калоферци сжщо, защото бѣхъ спечелилъ тѣхната почитъ, обичь и приятелство. Въ края на учебната 1871—72 год., именно презъ юния, получихъ писмо отъ учитель Груевъ отъ Пловдивъ, въ което ми явяваше, че въ тамшното училище занапредъ имало нужда отъ единъ учитель по турски езикъ и по нѣкои други предмети, та общината го била питала, той предложилъ мене и тя му възложила да ми пише и помоли отъ тѣхна страна и отъ негова. „Като вѣрвамъ, че Вие тукъ, въ Пловдивъ, ще имате случай за повече развитие и напредъкъ — добавяше Груевъ — мисля, че съ благодарность ще приемете поканата. Моля, веднага отговорете, за да знаемъ, какво да правимъ". Това писмо и до сега пазя за споменъ. На тази покана отъ уважаемия мой учитель азъ, безъ дори и да съобща на моитѣ най-вѣрни приятели Д. Фингозъ и Стефанъ Хаджи Недѣлчевъ Кйойбашиевъ, — отговорихъ, че приемамъ и че, щомъ свършимъ изпититѣ, пристигамъ въ Пловдивъ. Тъй и стана. Въ първата седмица следъ испититѣ събраха се пакъ, по обичая църковно-училищнитѣ настоятели, условиха Д. Фингова и слѣдъ него повикаха и мене. Азъ имъ тогава разправихъ цѣлата работа, като счетохъ за моя голѣма длъжность и да имъ благодаря задето тъй добре] съмъ прѣкаралъ въ Калоферъ и казахъ, че ще пазя най-добри спомени за това. На утрото азъ заминахъ за Пловдивъ, изпратенъ най-сърдечно и отъ другари, и отъ настоятели, па и отъ самитѣ мои ученици.

Добавка. Въ Пловдивъ стояхъ една година. Слѣдъ това ме повика въ София за учитель владиката Мелетий — по препоржка на моя приятель калоферецъ Атанасъ Г. Симовъ, съ когото се били познавали отъ Цариградъ, Въ София учителствувахъ 2 години. Дойде възстанието, работитѣ се разбъркаха, училището се разнебити и азъ се прибрахъ въ Т.-Пазарджикъ. Дочакахъ войната прѣзъ 1877—78 год. Въ освободена България станахъ слѣдователь и сждия. Доживѣхъ, та видѣхъ, че прѣзъ 1912 год. българската слава се разнесе до стенитѣ на Цариградъ и по цѣлъ свѣтъ —

това което бѣхъ нѣкога разказвалъ на моитѣ ученици. Нашитѣ идеали за Велика България бѣха постигнати, но после вследствие на измѣната на подлитѣ ни съюзници зле пострадахме. Но живъ е българскиятъ Богъ. Азъ имамъ твърда вѣра въ слазното бждеще на България!...

22. декемврий, 1914 год. Т.-Пазарджикъ.

III

Н. Начовъ

ДѢДО ХАДЖИ ДИМИТЪРЪ Н. ПАНИЧКОВЪ [1])

А. КРАТКИ БИОГРАФИЧНИ СВЕДЕНИЯ

Това име често сме срещали по корицитѣ на разни книжки. Това е на единъ старъ скроменъ печатарь и издатель, вѣстникарь и народенъ дѣецъ — човѣкъ самоукъ, ала съ любознателностьта и родолюбието си направилъ доста. И той е допринесълъ нѣщо за пробуда и просвѣта на народа ни.

---

[1]) Съ дѣда Паничковъ кореспондирахъ дълго време, най-вече презъ годинитѣ 1902—1905. Отъ него притежавамъ тридесетина писма. Той обичаше да пише надълго и нашироко за много работи изведнажъ — важни и неважни — и на голѣми листове хартия изпълнени навредъ. Често повтаряше едно и сжщо нѣщо. Тѣзи повторения ми дадоха възможность да провѣря и попълня нѣкои данни. Отъ всичко личеше, че доскоро дѣдо Паничковъ е ималъ силна паметь, но която, обаче, поради напредналата му възрасть, бѣ почнала да му изневѣря понѣкога, па и описванитѣ събития сж се вече много отдалечили. Той пишеше хубави черковни букви, безъ главни букви, почти безъ препинателни знакове—което понѣкога затъмняваше мисъльта--и безъ всѣкакъвъ правописъ. Разнообразна е била неговата дѣйность. Подканяхъ го да напише нѣкои свои спомени — обективно, въ свръзка съ събитията и дѣйцитѣ отъ онова минало, както това направи неговиятъ чиракъ въ печатницата му у Цариградъ П. П. Карапетровъ (въ сп. Българска Сбирка, Мисъль, период. сп. на бълг. кн. друж. Сборникъ за нар. умств. изд. мин. на Просвѣщението и пр. и после много отъ тия статии събра издаде въ кн. Сбирка отъ статии, Срѣдецъ, 1898 г.) ала той нѣмаше нужната подготовка, па — и спокойствие и време: напослѣдъкъ се борѣше съ нѣмотията. Тукъ изложеното, както и по нататъшнитѣ бележки, извлѣкохъ отъ неговитѣ писма и отъ нѣкои негови бележки, които слѣдъ смъртьта му ми предаде неговиятъ синъ Ас. Паничковъ, и наредихъ, до колкото бѣ възможно, по хронологиченъ редъ. На мѣста срѣщахъ неясности и противоречия. Между отдѣлнитѣ му забележки нѣма никаква връзка: всѣка по-голѣма или по-малка — представя едно цѣло завършено. Може би нѣкои нѣща не ще се понравятъ нѣкому — въ това азъ не съмъ виновенъ. Други негови бележки използувахъ въ статиитѣ: Калоферската мжжка св. обитель (1895), Градиво за историята на Калоферскитѣ училища (1903). Хаджи Найденъ Иоановачъ (1904), Нашитѣ хаджии и Божи-гробъ (1906) и пр. Вижъ и: „Дѣдо Паничко, чиракътъ на Неофитъ Бозвели" въ Мсб. XII, статия отъ П. Р. Славейковъ: Отецъ Неофитъ Хилендарски или Бозвели, стр. 380, 392 и 394—5 още и статията на г. Д-ръ Ив. Д. Шишма-

Дѣдо Минко Паничката билъ преселенецъ въ Калоф
отъ с. Паничере (Пловдивски окржгъ и околия). Неговъ
билъ дѣдо Никола. Кжщата му тогава била въ Калоф
при дѣда Витана Бояджията и жена му, баба Ана, била
Аджаръ, но — родена въ Карлово, дето родителитѣ й
избѣгали поради кърджалиитѣ. Тя бабуваше въ Калоф
Умрѣла въ Севлиево презъ руско-турската войска въ 18
78 г, дето сжщо била избѣгала заедно съ своитѣ, ко
турцитѣ нападнали и опустошили Калоферъ. Дѣдо Ни
билъ абаджия в
риградъ и тамъ
рѣлъ заедно съд
другари,задавени
нео бгор ѣли д
вжглища зиме. Д
Паничковъ разп
че прѣди чумата
ща му—дѣдо Ни
билъ запиранъ
Цариградъ въ т
ната — но за ка
не казва. Тъкмо
ли да го бѣсятъ
Одринъ,и дошла
ска милость за
шка. Сеирджиит
дъни тогава му
али! „Айолъ, да
ше се забавила п
вина часъ царс
мазбата, щѣше
висишъ две
надъ земята!"... Д
Никола ималъ че

Дѣдо Хаджи Димитъръ Паничковъ

ма сина: Димитъръ, Иванъ, Гжчо и Христо и три дъщ
Парашкеза, Дона (Генковица Кисйова) и Мария.

Дѣдо хаджи Димитъръ Николовъ Паничковъ се ро
около 1810 г. Най-първо се училъ въ калоферския мя
монастирь и послѣ — при дѣда Гънча въ келиитѣ на

новъ: Единъ непознатъ трудъ на Неофита Бозвели въ Мсб. XVII
254, 276 и 3 7.—Братъ му Христо сжщо живѣлъ дълго врѣме въ Цариг
билъ словослагатель въ печатницата на в. Македония и като агент
този вѣстникъ той обиколилъ цѣло Българско. Нѣкое време той
учитель въ близкото до Цариградъ българско село Чанакча (П
ково). За дѣйностьта му въ това село повече говоря въ статия
Цариградъ като културенъ центъръ на българитѣ до 1877 г. Сле
возбждението Христо Паничковъ живѣ въ Пловдивъ — тамъ бѣш
говорникъ на в. Кликачъ (1883) и после се премѣсти въ София, р
въ Държавната печатница, направи си кжща и почина. — Въ
феръ имаше Паничково—кладенче въ Ветхитѣ лозя

ковата св. Богородица, на паникида, часословъ и псалтирь. Въ Градиво за историята на калоферскитѣ училища приведохъ нѣкои негови спомени за този учитель. Когато буната въ Св. Гора не сполучила и монаситѣ отъ Хилендарския монастирь — които били все българи — се разбѣгали, и Неофитъ Бозвели избѣгалъ, скиталъ се изъ Сърбия и Българско и най-послѣ отишълъ въ Калоферъ при своя приятель иеромонахъ Хрисантъ, установилъ се въ келиитѣ на черкова св. Атанасъ и прибралъ момчета да ги учи наустница и псалтиръ. Между тия момчета билъ и Димитъръ Н. Паничковъ. Той и друго едно момче прислужвали на отца Неофита и метѣли черковата. Явила се чумата, калоферци се разбѣгали по планината. И о. Неофитъ напустналъ Калоферъ. Димитъръ пакъ останалъ въ черковата и помагалъ на новия попъ Младена, четѣлъ и пѣелъ. Тогава умрѣлъ отъ чума и новиятъ попъ Стоянъ и 2 години подъ редъ му носили пая: всѣка седмица по 5 гроша и порѣзаницитѣ. Когато изново о. Неофитъ се върналъ въ Калоферъ, Димитъръ пакъ му прислужвалъ. О. Неофитъ направилъ анагности Димитъра и другото калоферче, сѫщо прислужникъ, Христя, по-послѣ — дяконъ Хрисантъ Иовановичъ. Най-сетнѣ о. Неофитъ напустналъ Калоферъ. После Димитъръ се училъ нѣкое време въ Пловдивъ по гръцки. Той седѣлъ следъ това и чиракъ кафтанджия въ Карлово, Билъ момче живо, пъргаво. Еднажъ, кога се кѫпѣлъ въ Сучурумъ, щѣлъ да се удави, и оттогава повредилъ ушитѣ си, съ който неджгъ си остана и до старость.

Следъ чумата (1836—37 г.) монаситѣ Галактионъ отъ Сопотъ и Дамаскинъ взели съ себе си Димитра и ходили по ближнитѣ села Омарбасъ, Маджере, Мраченикъ и други да опѣватъ неопѣтитѣ прѣзъ чумавото време мъртъвци, та да спечелятъ нѣкоя пара. На всѣко село стоели по 6—7 дена. Ала протопопъ Василъ отъ Карлово узналъ това и ги обадилъ на гръцкия владика Неофитъ въ Пловдивъ, дѣто и били закарани. Двамата монаси не били иеромонаси, т. е. не могли да опѣватъ, затова ги затворили въ кукленския монастирь Св. Врачъ до Пловдивъ, а Димитра измолилъ баща му и го завелъ съ себе въ Цариградъ, въ Хамбаря да шие. Послѣ Димитъръ се върналъ пакъ въ Калоферъ и седѣлъ нѣкое време клисарь на черкова св. Атанасъ, пѣелъ въ храма[1]) и шиелъ въ келиитѣ съ чирацитѣ си. Дружелъ съ свещенници и учители, после си хваналъ особенъ дюкянъ и станалъ майсторъ. При него работили момчетата: Ненко Рашковъ, Куруто (братъ на свещеникъ Ст. Хр. Къневъ) Ив. Алтювъ, Вълю п. Вълювъ и др. Послѣ се и оженилъ за Ве-

[1]) Намирамъ го такъвъ между спомощницитѣ калоферци на книгитѣ: Критическия издиряния на ист. блъг, отъ Венелина, прев. Б. Петковъ. Земунъ 1853 и Французко-български разговорникъ, издава Ив. Найденовъ, Цариградъ 1858.

лика сестра на Недѣлчо и Недя Начови. Димитъръ билъ натуренъ буйна, предприемчива, направилъ си къща на брѣга, близу до Семерджиеви и до черкова св. Атанасъ и дюкянъ до хаджи-Ненович ханъ, сетне обърналъ се задлъжнялъ и не могълъ да посрѣща задълженията си и разносите. И родителитѣ на жена му не искали да му помогнатъ. Дълго време Димитъръ мислилъ, какво да прави, най-сетне една сутринь рано — въ понеделникъ следъ православната неделя, Велики пости, прѣзъ мартъ 1858 г. — безъ да се обади нѣкому, остава млада невѣста, майка, братя и сестри и сродници и съ 150 гроша въ джеба и съ торбичка на рамо, като че отива до Карлово, изхаръкналъ заминати изъ Калоферъ и се присъединилъ къмъ група десетина калоферци и карловци, които отивали за Цариградъ съ доймушларски кола. Паничковъ мислѣлъ да отиде на Божи-гробъ. Изъ пѫтя много протеглили отъ дъждъ и калъ. За 22 дена отишли до Цариградъ. Обикновено отъ Калоферъ за Божи-гробъ тръгвали по Петковъ-день (14 октомврий). Въ Цариградъ Паничковъ се бавилъ 2—3 дена, извадилъ около 300 гроша калоферска вересия, качилъ се на единъ голѣмъ турски параходъ Силистрия, заплатилъ 250 гр. и въ сѫбота вечерь тръгналъ за Яфа. Той криелъ, че отива за Божи гробъ, ала пакъ нѣкои калоферци подушили и го настигнали въ парахода за изпроводякъ. Въ неделя параходътъ пристигналъ въ Гелиболъ, после минали край Чанакъ-кале, въ Смирна се бавилъ 2 дена и на островъ Родосъ — 2—3 часа. Морето било много бурно, та пѫтницитѣ ги хванала морска болесть. Параходътъ се само люшкалъ презъ 4-5 дена безъ да върви и елкенитѣ му се скѫсали. На това отгоре и едно колело се счупило и вода нахлула въ хамбаря долѣ. Всички пѫтници се изплашили и отчаяли. Най-после за 4-5 дена повредата била поправена и параходътъ тръгналъ безъ огънь, като ладия и за 2½ дена стигналъ въ Скандеруна (Александрета). Отъ тамъ той заминалъ за нѣкѫде за поправка, а пѫтницитѣ съ другъ параходъ отишли въ Бейрутъ и отпосле — въ Яфа. Отъ Яфа съ катъри и камили отишли за 2 дена въ Иерусалимъ. Тамъ и въ околностьта му де билъ ходилъ и какво вършилъ и какво видѣлъ — това приведохъ въ моята статия: *Нашитѣ хаджии и Божи-гробъ* (*Хаджилъкъ*) въ приложението на Църковенъ вестникъ (София) за г. VI (1906 г.) Въ Иерусалимъ Паничковъ намѣрилъ калоферцитѣ Петра Аврамовъ и Яковакя хекимина.

На връщане хаджи Петъръ Аврамовъ тръгналъ за Калоферъ, а Паничковъ останалъ въ Цариградъ. Искалъ да печата нѣкакво описание за Иерусалимъ и за околностьта му, ала нѣмалъ пари, та за първо време осталъ да шие въ Хамбаря. Но животътъ на тамшнитѣ абаджии никакъ не му се харесалъ, та следъ една седмица отишелъ да работи въ печатницата на Д. Цанкова. Още по-преди — около 1856 г. Цан-

ковъ билъ донесълъ въ Свищовъ българска печатница, но турското правителство не позволило да работи тя тамъ, та той се принудилъ, та я пренесълъ въ Цариградъ. Гръцкиятъ патриархъ не само, че не искалъ да подкрепи и да поржчителствува въ прошението за българска печатница въ Цариградъ, но представилъ предъ турцитѣ Цанкова за бунтовникъ. Цанковъ печаталъ сп. „Български книжици", а после въ 1859 г. основалъ и в. „България" да се бори съ гърцитѣ по черковния въпросъ. В. „България" излизалъ три пжти въ седмицата: въ сжбота на голѣмъ листъ, въ срѣда— на малъкъ, и въ четвъртъкъ или петъкъ — извънреденъ. Оскждия владѣела: едвамъ се намирали пари за три топа хартия, 1500 листа. Нужни били пари и за пощата: до Одринъ се плащало 20 пари за вестникъ, до Пловдивъ — 1 грошъ, а до София — 60 пари. Пакъ и работници мжчно се намирали: всички отивали въ Хамбаря да шиятъ аскерски дрехи. Като ушиелъ нѣкой 6—7 сетрета на день, взималъ 80—90 гроша — на сетре се плащало по 13 гр. та кой ще стои въ печатницата за 200 гр. на месецъ? — Български книжици списвалъ Д. Мутевъ, послѣ — Гавриилъ Кръстевичъ, но той напусналъ, защото отишелъ на голѣма турска служба и списанието спрѣло. Тогава за редакторъ поканили Т. Ст. Бурмовъ, който следъ 6 мсееца пристигналъ. По гръцка интрига Цанковъ се принудилъ, та пренесалъ печатницата си въ католишкия монастирь Санъ-Бенедето въ Галата. Въ края на 1860 г. нѣколцина цариградски българи признали унията съ папата. Между тѣхъ били: Д. Цанковъ, Руско Мирковичд, Тодоръ Икономовъ, Константинъ Райновъ и др. Къмъ тѣхъ се присъединилъ и Паничковъ и работилъ. Той и разнасялъ в. България. Вестникътъ билъ запретенъ въ Русия, ала Паничковъ винаги оставялъ по десетина листа въ канцеларията на руското посолство. Въ в. България Цанковъ защищавалъ унията. И Паничковъ разказалъ въ вестника, че се нуръ въ Иерусалимъ билъ чиста лъжа, съ която гърцитѣ заблуждавали свѣта цѣли векове подъ редъ. Раковски отъ Бѣлградъ въ своя Дунавски лебедъ писалъ нѣколко пжти и за Паничковъ (бр. 4—28), наричалъ го таенъ папищашъ отъ Македония. Но и Паничковъ му отговарялъ въ в. България. Отговоритѣ му пишелъ Димитъръ Т. Бракаловъ. После нѣкои писали на Раковски, кой билъ Паничковъ. Следъ време, когато Паничковъ избѣгалъ въ Браила, той и Раковски се срещнали единъ день въ хотелъ Петербургъ, обяснили се и се сприятелили. Паничковъ печатилъ даромъ една брошура на Раковски безъ подписъ. И Сава Филаретовъ писалъ за Паничковъ въ Цариградски вѣстникъ отъ 1860 г., че билъ простодушенъ българинъ и нищо по-вече. Понѣкога, кога Паничковъ оставялъ в. България въ руското посолство, русинътъ дяконъ му давалъ запечатано писмо за дѣда Иосифа Соколски, началника на българитѣ унияти. После дѣдо Иосифъ

заминалъ за Русия (Киевъ), другитѣ водители се отказали отъ унията, и тя се разтуряла. Тогава Цанковъ отстжпилъ печатницата си Паничкову за 40,000 гроша, и той отъ Галата я пренесълъ среща презъ Златни-рогъ на Фенеръ въ българския метохъ: българскитѣ настоятели му казали, че тамъ нѣмало да плаща никакъвъ наемъ и че еснафитѣ ще му дадатъ помощь 10—15 хиляди гроша. Следъ това Паничковъ печаталъ Цанкову нѣкои книжки и в. България- Щѣлъ да печата и сп. „Български книжици," чиито редакторъ сега билъ Т. С. Бурмовъ. Но по-напредъ Паничковъ трѣбвало да си изкара позволително за печатницата. Когато двамата му поржчители Д. Цанковъ и К. Райновъ го завели въ министерството, министърътъ Али-паша изгледалъ Паничкова отъ глава до пети, па иронично издумалъ на двамата поржчители: „Бу адамъ юртчуя бензеръ!" (Този човѣкъ прилича на млѣкарь![1]) Поржчителитѣ уредили въпроса: Паничковъ направилъ контрактъ и поелъ да печата Български книжици съ условие 500 гроша кòлата отъ лира турска 100 гр. и — 2000 коли, а послѣ лирата се качила до 350 гр. Печатарски машини тогава още нѣмало. Паничковъ работилъ съ преси, та работата не спорѣла: за единъ часъ най-много 200 листа се отпечатвали само отъ едната страна; но той надвивалъ съ по-вече преси и съ по-вече (14—15) работници. Тойималъ преса и въ Балкапанъ ханъ и съ нея печаталъ на протестантина Ригсъ буквари, българо-английски словарь и други книги. Въ метоха Паничковъ държалъ три стаи и между работницитѣ му били: П. П. Карапетровъ, Иванъ Бончевъ (братъ на Нешо Бончевъ) отъ Панагюрище и Иванъ П. Х. Кършовски отъ Елена. Тамъ Паничковъ печаталъ на П. Р. Славейковъ Залъгалка и Смѣшни календари и пр. Въ метоха въ една стаичка живѣлъ народниятъ представитель отъ Самоковъ Захарий хаджи Гюровъ и още: епископъ Иларионъ Макариополски, епископъ Поликарпъ Патароликийски, Тодоръ Икономовъ, Макарий и др. Тамъ се навъртало и калоферчето Лазаръ Йовчевъ, по-сетне Н. Блаженство екзархъ Йосифъ. Въ празднични дни Паничковъ пѣелъ въ черкова. Но той изгубилъ отъ печатането на Български книжици: еснафитѣ не дали обещаната помощь, пакъ и черковниятъ епитропъ Димитъръ Добрювичъ отъ Сливенъ почналъ да иска наемъ за печатницата и все гледалъ да го изпжди. Следъ като Паничковъ се отметналъ отъ унията, взелъ участие въ черковната борба противъ гърцитѣ. Той напечаталъ една брошура противъ турското правителство, за дето то не бранѣло поданицитѣ си; а ги принуждавало да приематъ католишката вѣра, и други брошури противъ папата и католишкото духовенство. Паничковъ ималъ и друга вина: събиралъ съ кутия пари и ги предавалъ на Керекова и на Стоилъ

[1]) Извѣстно е, че тогава, па и до днесъ, млѣкаритѣ въ Цариградъ сж българи, и то по-вече изъ Македония.

Д. Попова и насърдчалъ доброволцитѣ за Сърбия презъ казаната година.[1])

На 1863 г. презъ свѣтлата седмица (*празната* седмица, първата следъ Великденъ) въ петъкъ Паничковъ и другари тръгнали да отидатъ на язмата на Балжклие — извънъ Цариградъ. Този день тамъ имало голѣмъ праздникъ и панаиръ. Като дошли при единъ *колукъ* (полицейски постъ) единъ милязиминъ спрѣлъ дружината, казалъ на Паничкова да почака малко, а другаритѣ му пусналъ та си заминали. Следъ единъ часъ дошелъ единъ *тептилъ* (предрешенъ) полицейски, повелъ Паничкова, качилъ го въ една лодка и го завелъ на Паша-капия при кятипитѣ (писаритѣ). По пладня дошелъ и следователътъ Мехмедъ ефенди и почналъ да разпитва Паничкова отде е, на колко е години. той ли е басмадяжи-башията (стопанинътъ на печатницата) на Фенеръ, при кого е училъ този занаятъ и пр. Паничковъ на всички въпроси отговорилъ точно и вѣрно. Подиръ това изследователътъ извадилъ нѣколко български книги печатани въ Бѣлградъ, преводи и издания на отца Аверкия П. Стояновъ и на хаджи Найдена Ивановичъ и му задавалъ разни въпроси по тѣхъ. Между книгитѣ имало едно: Житие на Св. Григория Омиритски, превелъ о. Аверкий; въ нея се ругаела мохамеданската вѣра и Мохамедъ се наричалъ Антихристъ. Сетне изследователътъ показалъ и друга — една брошура, която Паничковъ наистина билъ печаталъ на Фенеръ, но нарочно не билъ поставилъ името на печатницата. Въ нея се нападалъ папата, чиито злоби били голѣми и — изобщо католичеството, което не било права вѣра и че искало да грабне българския народъ. При всички оправдания Паничковъ билъ запрѣнъ на Паша-капия и стоялъ седемь месеца. Въ месецъ по 2—3 пѫти го изпитвали, но той нищо не издалъ. Найсетне билъ интерниранъ въ Мосулъ на р. Тигъръ (Мала-Азия). Тамъ той седѣлъ две седмици и всѣки день се явявалъ предъ юзъ-башията и каймакамина Толха ага — кюрдъ, но добъръ човѣкъ. Следъ малко този билъ премѣстенъ въ Амасия и съ себе взелъ и Паничкова да му гледа конетѣ, съ 20 гр. месечна заплата. Въ Амасия повечето лазове говорѣли гръцки. Паничковъ все мислѣлъ, какъ да избѣга, та затова изучилъ пѫтя за Трапезундъ. Следъ нѣколко дена каймакаминътъ излѣзълъ да обиколи нѣкои градове въ новоповѣрения му каймакамлъкъ, и Паничковъ офейкалъ. За петь дена пристигналъ пешкомъ въ Трапезундъ и се явилъ предъ руския консулъ Алексея Степановичъ, който го изпратилъ съ руския параходъ Давидъ за Керчъ и оттамъ презъ Азовъ, Николаевъ, Одеса, Аккерманъ, Комратъ, Кубей, Болградъ и Галацъ Паничковъ пристигналъ въ *Браила* презъ

[1]) Въ сп. Български книжици (Цариградъ) ч. Ш, кн. П, септ. 1859 — една народна пѣсень съобщена отъ Х. Д. Паничковъ.

Коледни пости 1863 г. Въ Одеса габровецътъ дѣдо Петъръ Палаузовъ го снабдилъ съ билетъ, а въ Болградъ го познналъ д-ръ Г. Мирковичъ и му помогналъ. Паничковъ избралъ Браила за живѣене, като въ свободно Влашко и по-близу до Русия. Печатницата му въ Цариградъ, още кога билъ тамъ, се прахосала.

Въ Браила Паничковъ слѣзълъ въ Червения-ханъ и сутриньта, въ неделя, тръгналъ да отиде въ нѣкоя черкова да се прекръсти, пакъ — ако може— и да попѣе, както това си правѣлъ винаги въ Цариградъ. Кого де срещналъ, питалъ за българска черкова, но най-сетне единъ казанлъчаняецъ, Янчо, го насочилъ къмъ една на руси липовани — старообредци, рибари, ала му казалъ, че тѣ не пущали въ нея никого чуждъ и го биели, ако случайно влезѣлъ въ нея. Но Паничковъ любопитствувалъ да види, каква е липованската черкова, какъ е наредена и какво четатъ. Янчо тръгналъ тайно следъ него, да му помогне, ако стане нужно. Паничковъ влѣзълъ въ черковния дворъ. Навредъ били накачени щампи и иконички. Първиятъ липованецъ, когото срещналъ, го накаралъ, та си свалилъ феса. Паничковъ се пристрашилъ и влѣзълъ въ храма. Той билъ построенъ като старобългарскитѣ храмове и иконитѣ му били стари. Тъкмо пѣвцитѣ пѣели *Господи возвахъ* . . . Едно момче кажело отъ книга: „*Аще безакония моя* . . ." пѣвецътъ допълнямъ: „Господи, Господи, кто постоитъ, яко у Тебе очищение есть?" и не повтарялъ думитѣ, а „алилуия само дважди казвали и „Слава Тебѣ, Боже нашъ". Апостола пѣли дълго, а евангелието свещеникътъ челъ на престола отдесно. При възгласа на свещеника: „*Елици оглашени изидите*" — нѣкои почнали да излизатъ въ предния притворъ подъ камбаната. Единъ старъ липованецъ дошелъ при Паничкова и му казалъ да излѣзе вънъ за херувимската пѣсень и да не се кръсти въ черковата имъ. *Вѣрую* и *Отче нашъ* сжщо пѣели на дълго, а за причастната чели обширни тълкувания изъ живота на светиитѣ, отъ най-стари книги до Иосифа, московски патриархъ. Като свършилъ въ олтаря таинството, свещеникътъ излѣзълъ съ дървенъ кръстъ, и всички чинно, по двама мжже, или по две жени, целували кръста и ржка на свещенника, и той ги благославялъ: кръстосвалъ по три пжти. На кръста било изобразено разпетие Господне и буквитѣ ІС. ХР. Н. И. К. А. Тѣхъ липованитѣ тъкували така: „Исусъ Христосъ на крестѣ изкупитель крове Адама," а не, както гърцитѣ: Исусъ Христосъ победитель". Следъ отпускъ вънъ на портата, Паничковъ се прекръстилъ като липованитѣ, но тѣ пакъ му забранили. После се сприятелили, като имъ казалъ, че не пуши тютюнъ, почналъ да учи децата имъ на черковнитѣ азбучници — червенослови и все ходѣль въ черковата имъ. Това Паничковъ билъ описалъ въ Духовни книжки отъ Р. И. Блъсковъ, Браила, 1864 г.

Въ Браила Паничковъ заварилъ стария си познайникъ още отъ Цариградъ Бойка Нешовъ — той билъ гостилничарь — сѫщо и хаджи Стоя.

Въ 1864 г. Паничковъ отворилъ гостилница въ улица Брашованилоръ. Спохождали го: Д. П. Войниковъ, Рашко И. Блъсковъ — клисурецъ и шуменски учитель, съ синоветѣ си Герчо и Стефанъ, калоферецътъ Георги Д. Гърдевъ съ сина си Спиридона, Димтъръ Немцоолу отъ Сливенъ, Христо хаджи Станчовъ отъ Шуменъ, Иванъ Мъглишчанецътъ, Никола Странджата, Хрисостомъ отъ Сливенъ и севастополски герой и др. Въ Цариградъ Паничковъ билъ печатилъ нѣкакъвъ сборникъ на Войникова и на Блъскова. Тѣ се много почудили, като го видѣли избавенъ отъ заточението. На мнозина отъ казанитѣ емигранти — особено на Рашко Ил. Блъсковъ — той тогава списвалъ Духовни книжки — и на Георги Д. Гърдевъ Паничковъ давалъ храна и квартира.

По онова време казанлъченецътъ Христо Дочовъ Ваклидовъ ималъ въ Браила печатница, зестра отъ жена му, сестра на Стефанъ Расидеско, печатарь въ Букурещъ. Сетне Ваклидовъ напусналъ жена си, върналъ ѝ машината и заложилъ буквитѣ у нѣкой-си евреинъ дрехарь Шзарцманъ. Отъ тогова Паничковъ купилъ буквитѣ, а отъ търновеца емигрантъ хаджи Пантели Кисимовъ — преса. Въ двора на черкова Св. Петъръ имало една вехта сграда като отлукхана съ две отдѣления. Въ едното Паничковъ намѣстилъ печатницата, а другото било българско училище. Той преподавалъ буквaрь, катихизисъ и черковно пѣние, а болничавиятъ Д. П. Войниковъ — граматика и история И тъй, Паничковъ пакъ заловилъ стария си занаятъ — печатарството. Той водѣлъ ученицитѣ въ черкова и пѣелъ заедно съ тѣхъ.

Казаната браилска черкова Св. Петъръ билъ направилъ въ двора си нѣкой-си българинъ бояджи Петъръ отъ с. Сѣнюво, Търновско. Тя се пълнѣла само съ българи, пакъ и свещенницитѣ ѝ били българи, но повлашени: попъ Василъ отъ Силистра, попъ Стефанъ и братъ му дяконътъ. Поповетѣ понѣкога почетвали и по гръцки, а по български — никога. Влашкитѣ стари пѣвци отъ това се поминували, изчетвалъ нѣкой апостола, отивалъ при пангаря, и епитропътъ му давалъ 3—4 цванчета. Свещенници, пѣвци и епитропътъ, ямболчанецъ, завидѣли на хубавото българско пѣние, което било и даромъ, та отстранили и Паничкова и ученицитѣ, като заявили, че Браила е влашка земя и че за това пѣние нѣмало разрешение отъ министерството. Единъ българинъ написалъ на Паничкова заявление по влашки, подписали го и други около 150 българи и го испратили въ Букурещъ до министра. Молѣли го да позволи да се чете и пѣе отъ едната страна въ черкова по български — както и въ гърцкитѣ черкови се чело по гърцки макаръ и да нѣмало гърци — и да отпусне помощь за училището. На Връбница 1865 год.

дошло разрешението. Зарадвали се всички българи. По инициатива на Паничкова надумали и нѣкои хѫшове да дойдатъ въ черкова на Великия петъкъ и на Велика сѫбота. Паничковъ поканилъ и Томакя Младеновъ отъ Ломъ, който билъ дошелъ тогава въ Браила. И той знялъ да пѣе донѣкѫде. Понеже властитѣ не знаели, че има разрешение, и сега не дали на българитѣ да пѣятъ. Тогава тия се приготвили да пѣятъ на другия день, на Великъ-день, дори и на сила. Тамъ билъ и Недѣлко Пандурски отъ Трѣвна, низъкъ човѣкъ и голѣмъ бърбица. Почнало се Христосъ жнвиятъ (Христосъ възкресе). Запѣли отъ лѣва страна и българитѣ. Въ сѫщото време и властитѣ запѣли още високо, за да ги заглушатъ, но българитѣ пъкъ запѣли още по-високо. Тогава пѣвецътъ влахъ Ангелъ Баасера притърчалъ при Паничкова да го извади отъ трона. Но Паничковъ грабналъ книгата изъ рѫцетѣ му и я хвърлилъ насредъ черковата. Запротестирали и българи, и власи и се сборичкали. Вдигнала се голѣма врѣва. Службата престанала, икони кандила и свѣщници изпопадали и се изчупили. И тримата свещеници литюргаши излѣзли изъ олтаря и закрѣщѣли: „Паничколе, че есте аста?" (Паничко, какво е това?) Нѣкои мѫже и жени избѣгали отъ черкова. Свещеникъ Филотей извикалъ на брата си пѣвецъ: „Иди на полицията и доведи комисаря; тия вагабонти българи не ше ни оставятъ да си свършимъ великденската служба!" Пѣвецътъ и другитѣ власи припнали. Следъ малко дошелъ комисарьтъ Замфиреско съ нѣколцина доробанци. Пѣвецътъ най-първо посочилъ Паничкова, — та и отъ дружината само той билъ останалъ. Комисарьтъ заповѣдалъ на доробанцитѣ да подкаратъ Паничкова. Въ черковата били и старитѣ родолюбци българи хаджи Сотиръ, Г. Желѣзковичъ и Илия Стефановичъ. Тѣ казали на комисаря да кара и тѣхъ на полицията, та да разправятъ случката: днесъ, като Великъ-день помолили и единъ българинъ да пѣе и по български, но влахътъ пѣвецъ дигналъ скандалъ. Тѣ още напомнили на комисаря, че Паничковъ е прислужникъ въ училището и че днесъ, на тъкъвъ голѣмъ праздникъ, той не може да бѫде затворенъ и че тѣ поржчителствуватъ за него. Най-сетнѣ комисарьтъ отстѫпилъ и казалъ да се събератъ на другия день въ черковния дворъ, за да се установи, кой билъ виновникътъ—и си отишелъ. Службата пакъ почнала и благополучно се свършила. Но доробанцитѣ все чакали на черковната врата да хванатъ Паничкова, кога излѣзе, затова той останалъ при епитропа Лазаровь, който сѫщо поржчителствуватъ за Паничкова до сутриньта. На другия день около 10 ч. предъ обѣдъ се събрали и власи и българи до 200 души. Дошель и комисарьтъ Замфиреско съ другъ единъ чиновникъ. Тогава българитѣ показали министерското разрешение: да се чете въ черкова отъ лѣвата страна български. Чиновникътъ

казалъ, че ще позволи това, само когато и той самъ получи такова разрешение отъ министерството, но че вагабонтитѣ българи щѣли бѫдатъ сѫдени за светотатсво. Томаки Младеновъ показалъ турското си тескере, а Паничковъ казалъ, че билъ отъ с. Конгазъ, въ Бесарабия, задъ Болградъ. Властьта ре шила да го интернира. Следъ нѣколко дена единъ доробанецъ го подкаралъ. Въ Болградъ вече по-рано били узнали за случката, и кога Паничковъ пристигналъ тамъ, д-ръ Ив. Селимински поржчителствувалъ за него и му далъ подтвърдено писмо Следъ 3—4 дена Паничковъ пакъ се върналъ въ Браила. Псалтътъ и поповетѣ го видѣли и пакъ занастоявали да го интернират. Но черковниятъ епитропъ и Костаки Поповичъ помирили Паничкова и псалта на полицията. Тамъ Паничковъ и Недѣлко Пандурски подписали нѣкакво помирително и платили глоба по 3 цванчета· Отъ тогава насетнѣ пѣели въ черковата и на български. Това станало на 1865 година. На другата година на Великъ-день поповетѣ не чели евангелието на български. Българитѣ се разсърдили и почнали да ходятъ на друга черкова. Най-сетнѣ тѣ си направили нова черкова много хубава и на добро мѣсто. За нея и за училището Паничковъ потрошилъ 5— . хиляди гроша. Това знаелъ и Скарлатъ. Пакъ и за вестника плащали попреди на влашката печатница за единъ брой 7 минца и то въ предплата за три месеца, пъкъ Паничковъ поелъ да го печати за три минца. Често го било срамъ да иска пари поне за работницитѣ и тъй оставало. И отъ друга работа браилската българска община останала да дължи Паничкову 8000 гр. влашки пари, минцъть (австрийска жълтица) 32 гроша.

Въ Браила пристигнали: хаджи Димитъръ заедно съ лелиния си синъ Димитъръ Дишлиятъ Пехливанинътъ, Михалъ Таушанътъ и Стефанъ Шипкалиятъ; после дошли: дѣдо Желю войвода, Цонко и Червенъ-Димитъръ. Никола Странжата завелъ Паничкова при паметника край града, дето били събрани: Хаджи Димитъръ — той го викалъ — и другаритѣ му: Димитъръ Немцоолу, дѣдо Никола отъ с. Карапча, Стефанъ Шипкалиятъ, Никола Ловчалиятъ и Димитъръ Дишлиятъ. Среща ли се за пръвъ пѫть, пили бира и говорили за много народни работи, докле се мръкнало. Това било следъ Великдень Между другото Хаджи Димитъръ разправилъ Паничкову, какво си изпатилъ калоферецътъ Никола Н. Цанковъ. Когато дѣдо Желю и другаритѣ му обрали кадията въ Сливенъ, турцитѣ подирили хаджи-Димитровия баща, който сѫщо се наричалъ Никола, и погрѣшно хванали въ Бургазъ Цанкова, който отивалъ въ Цариградъ при Паничкова, на печатницата му, връзватъ въ окови и го пращатъ въ Сливенъ. После, като се узнала работата, пратили го пъкъ въ Калоферъ. Сетнѣ Цанковъ пакъ намѣрилъ Паничк ва въ Браила и този го намѣстилъ на работа въ Галацъ, спечелилъ 400—500 жълтици и умрѣлъ. За вечерьта на този день Паничковъ напра-

заминалъ за Русия (Киевъ), другитѣ водители се отказали отъ унията, и тя се разтуряла. Тогава Цанковъ отстжпилъ печатницата си Паничкову за 40,000 гроша, и той отъ Галата я пренесълъ среща презъ Златни-рогъ на Фенеръ въ българския метохъ: българскитѣ настоятели му казали, че тамъ нѣмало да плаща никакъвъ наемъ и че еснафитѣ ще му дадатъ помощь 10—15 хиляди гроша. Следъ това Паничковъ печаталъ Цанкову нѣкои книжки и в. България- Щѣлъ да печата и сп. „Български книжици," чиито редакторъ сега билъ Т. С. Бурмовъ. Но по-напредъ Паничковъ трѣбвало да си изкара позволително за печатницата. Когато двамата му поржчители Д. Цанковъ и К. Райновъ го завели въ министерството, министърътъ Али-паша изгледалъ Паничкова отъ глава до пети, па иронично издумалъ на двамата поржчители: „Бу адамъ юртчуя бензеръ!" (Този човѣкъ прилича на млѣкарь![1]) Поржчителитѣ уредили въпроса. Паничковъ направилъ контрактъ и поелъ да печата Български книжици съ условие 500 гроша кола отъ лира турска 100 гр. и — 2000 коли, а послѣ лирата се качила до 350 гр. Печатарски машини тогава още нѣмало. Паничковъ работилъ съ преси, та работата не спорѣла: за единъ часъ най-много 200 листа се отпечатвали само отъ едната страна; но той надвивалъ съ по-вече преси и съ по-вече (14—15) работници. Той ималъ преса и въ Балкапанъ ханъ и съ нея печаталъ на протестантина Ригсъ буквари, българо-английски словарь и други книги. Въ метоха Паничковъ държалъ три стаи и между работницитѣ му били: П. П. Карапетровъ, Иванъ Бончевъ (братъ на Нешо Бончевъ) отъ Панагюрище и Иванъ П. Х. Кършовски отъ Елена. Тамъ Паничковъ печаталъ на П. Р. Славейковъ Залъгалка и Смѣшни календари и пр. Въ метоха въ една стаичка живѣлъ народниятъ представитель отъ Самоковъ Захарий хаджи Гюровъ и още: епископъ Иларионъ Макариополски, епископъ Поликарпъ Патароликийски, Тодоръ Икономовъ, Макарий и др. Тамъ се навъртало и калоферчето Лазаръ Йовчевъ, по-сетне Н. Блаженство екзархъ Йосифъ. Въ празднични дни Паничковъ пѣелъ въ черкова. Но той изгубилъ отъ печатането на Български книжици: еснафитѣ не дали обещаната помощь, пакъ и черковниятъ епитропъ Димитъръ Добрювичъ отъ Сливенъ почналъ да иска наемъ за печатницата и все гледалъ да го изпжди. Следъ като Паничковъ се отметналъ отъ унията, взелъ участие въ черковната борба противъ гърцитѣ. Той напечаталъ една брошура противъ турското правителство, за дето то не бранѣло подданицитѣ си, а ги принуждавало да приематъ католишката вѣра, и други брошури противъ папата и католишкото духовенство. Паничковъ ималъ и друга вина: събиралъ съ кутия пари и ги предавалъ на Керекова и на Стоилъ

[1]) Извѣстно е, че тогава, па и до днесъ, млѣкаритѣ въ Цариградъ сж българи, и то по-вече изъ Македония.

Д. Попова и насърдчалъ доброволцитѣ за Сърбия презъ казаната година.[1])

На 1863 г. презъ свѣтлата седмица (*празната* седмица, първата следъ Великдень) въ петъкъ Паничковъ и другари тръгнали да отидатъ на язмата на Балъклие — извънъ Цариградъ. Този день тамъ имало голѣмъ праздникъ и панаиръ. Като дошли при единъ *колукъ* (полицейски постъ) единъ милязиминъ спрѣлъ дружината, казалъ на Паничкова да почака малко, а другаритѣ му пусналъ та си заминали. Следъ единъ часъ дошелъ единъ *тептилъ* (предрешенъ) полицейски, повелъ Паничкова, качилъ го въ една лодка и го завелъ на Паша-капия при кятипитѣ (писаритѣ). По пладня дошелъ и следователтъ Мехмедъ ефенди и почналъ да разпитва Паничкова отде е, на колко е години. той ли е басмадяжи-башията (стопанинътъ на печатницата) на Фенеръ, при кого е училъ този занаятъ и пр. Паничковъ на всички въпроси отговорилъ точно и вѣрно. Подиръ това изследователтъ извадилъ нѣколко български книги печатани въ Бѣлградъ, преводи и издания на отца Аверкия П. Стояновъ и на хаджи Найдена Ивановичъ и му задавалъ разни въпроси по тѣхъ. Между книгитѣ имало едно: Житие на Св. Григория Омиритски, превелъ о. Аверкий; въ нея се ругаела мохамеданската вѣра и Мохамедъ се наричалъ Антихристъ. Сетне изследователтъ показалъ и друга — една брошура, която Паничковъ наистина билъ печаталъ на Фенеръ, но нарочно не билъ поставилъ името на печатницата. Въ нея се нападалъ папата, чиито злѣби били голѣми и — изобщо католичеството, което не било права вѣра и че искало да грабне българския народъ. При всички оправдания Паничковъ билъ запрѣнъ на Паша-капия и стоялъ седемь месеца. Въ месецъ по 2—3 пѫти го изпитвали, но той нищо не издалъ. Найсетне билъ интерниранъ въ Мосулъ на р. Тигъръ (Мала-Азия). Тамъ той седѣлъ две седмици и всѣки день се явявалъ предъ юзъ-башията и каймакамина Толха ага — кюрдъ, но добъръ човѣкъ. Следъ малко този билъ премѣстенъ въ Амасия и съ себе взелъ и Паничкова да му гледа конетѣ, съ 20 гр. месечна заплата. Въ Амасия повечето лазове говорѣли гръцки. Паничковъ все мислѣлъ, какъ да избѣга, та затова изучилъ пѫтя за Трапезундъ. Следъ нѣколко дена каймакаминътъ излѣзълъ да обиколи нѣкои градове въ новоповѣрения му каймакамлъкъ, и Паничковъ офейкалъ. За петь дена пристигналъ пешкомъ въ Трапезундъ и се явилъ предъ руския консулъ Алексея Степановичъ, който го изпратилъ съ руския параходъ Давидъ за Керчъ и оттамъ презъ Азовъ, Николаевъ, Одеса, Аккерманъ, Комратъ, Кубей, Болградъ и Галацъ Паничковъ пристигналъ въ *Браила* презъ

[1]) Въ сп. Български книжици (Цариградъ) ч. Ш, кн. П, септ. 1859 — една народна пѣсень съобщена отъ Х. Д. Паничковъ.

Коледни пости 1863 г. Въ Одеса габровецътъ дѣдо Петъръ Палаузовъ го снабдилъ съ билетъ, а въ Болградъ го познналъ д-ръ Г. Мирковичъ и му помогналъ. Паничковъ избралъ Браила за живѣене, като въ свободно Влашко и по-близу до Русия. Печатницата му въ Цариградъ, още кога билъ тамъ, се прахосала.

Въ Браила Паничковъ слѣзълъ въ Червения-ханъ и сутриньта, въ неделя, тръгналъ да отиде въ нѣкоя черкова да се прекръсти, пакъ — ако може— и да попѣе, както това си правѣлъ винаги въ Цариградъ. Кого де срещналъ, питалъ за българска черкова, но най-сетне единъ казанлъчаняецъ, Янчо, го насочилъ къмъ една на руси липовани — старообредци, рибари, ала му казалъ, че тѣ не пущали въ нея никого чуждъ и го биели, ако случайно влезѣлъ въ нея. Но Паничковъ любопитствувалъ да види, каква е липованската черкова, какъ е наредена и какво четатъ. Янчо тръгналъ тайно следъ него, да му помогне, ако стане нужно. Паничковъ влѣзълъ въ черковния дворъ. Навредъ били накачени щампи и иконички. Първиятъ липованецъ, когото срещналъ, го накаралъ, та си свалилъ феса. Паничковъ се пристратилъ и влѣзълъ въ храма. Той билъ построенъ като старобългарскитѣ храмове и иконитѣ му били стари. Тъкмо пѣвцитѣ пѣели *Господи возвахъ* . . . Едно момче кажело отъ книга: „*Аще безакония моя* . . .“ пѣвецътъ допълнямъ: „Господи, Господи, кто постоитъ, яко у Тебе очищение есть?“ и не повтарялъ думитѣ, а „алилуия само дважди казвали и „Слава Тебѣ, Боже нашъ“. Апостола пѣли дълго, а евангелието свещеникътъ челъ на престола отдесно. При възгласа на свещеника: „*Елици оглашени изидите*“ — нѣкои почнали да излизатъ въ предния притворъ подъ камбаната. Единъ старъ липованецъ дошелъ при Паничкова и му казалъ да излѣзе вънъ за херувимската пѣсень и да не се кръсти въ черковата имъ. *Вѣрую* и *Отче нашъ* сжщо пѣели на дълго, а за причастната чели обширни тълкувания изъ живота на светиитѣ, отъ най-стари книги до Иосифа, московски патриархъ. Като свършилъ въ олтаря таинството, свещеникътъ излѣзълъ съ дървенъ кръстъ, и всички чинно, по двама мжже, или по две жени, целували кръста и ржка на свещенника, и той ги благославялъ: кръстосвалъ по три пжти. На кръста било изобразено разпетие Господне и буквитѣ ІС. ХР. Н. И. К. А. Тѣхъ липованитѣ тъкували така: „Исусъ Христосъ на крестѣ изкупитель крове Адама,“ а не, както гърцитѣ: Исусъ Христосъ победитель“. Следъ отпускъ вънъ на портата, Паничковъ се прекръстилъ като липованитѣ, но тѣ пакъ му забранили. После се сприятелили, като имъ казалъ, че не пуши тютюнъ, почналъ да учи децата имъ на черковнитѣ азбучници — червенослови и все ходѣлъ въ черковата имъ. Това Паничковъ билъ описалъ въ Духовни книжки отъ Р. И. Блъсковъ, Браила, 1864 г.

Въ Браила Паничковъ заварилъ стария си познайникъ още отъ Цариградъ Бойка Нешовъ — той билъ гостилничарь — сѫщо и хаджи Стоя.

Въ 1864 г. Паничковъ отворилъ гостилница въ улица Брашованилоръ. Спохождали го: Д. П. Войниковъ, Рашко И. Блъсковъ — клисурецъ и шуменски учитель, съ синоветѣ си Герчо и Стефанъ, калоферецътъ Георги Д. Гърдевъ съ сина си Спиридона, Димтъръ Немцоолу отъ Сливенъ, Христо хаджи Станчовъ отъ Шуменъ, Иванъ Мъглишчанецътъ, Никола Странджата, Хрисостомъ отъ Сливенъ и севастополски герой и др. Въ Цариградъ Паничковъ билъ печатилъ нѣкакъвъ сборникъ на Войникова и на Блъскова. Тѣ се много почудили, като го видѣли избавенъ отъ заточението. На мнозина отъ казанитѣ емигранти — особено на Рашко Ил. Блъсковъ — той тогава списвалъ Духовни книжки — и на Георги Д. Гърдевъ Паничковъ давалъ храна и квартира.

По онова време казанлъченецътъ Христо Дочовъ Ваклидовъ ималъ въ Браила печатница, зестра отъ жена му, сестра на Стефанъ Расидеско, печатарь въ Букурещъ. Сетне Ваклидовъ напусналъ жена си, върналъ ѝ машината и заложилъ буквитѣ у нѣкой-си евреинъ дрехарь Шзарцманъ. Отъ тогова Паничковъ купилъ буквитѣ, а отъ търновеца емигрантъ хаджи Пантели Кисимовъ — преса. Въ двора на черкова Св. Петъръ имало една вехта сграда като отлукхана съ две отдѣления. Въ едното Паничковъ намѣстилъ печатницата, а другото било българско училище. Той преподавалъ буквaрь, катихизисъ и черковно пѣние, а болничавиятъ Д. П. Войниковъ — граматика и история И тъй, Паничковъ пакъ заловилъ стария си занаятъ — печатарството. Той водѣлъ ученицитѣ въ черкова и пѣелъ заедно съ тѣхъ.

Казаната браилска черкова Св. Петъръ билъ направилъ въ двора си нѣкой-си българинъ бояджи Петъръ отъ с. Сѣнюво, Търновско. Тя се пълнѣла само съ българи, пакъ и свещенницитѣ ѝ били българи, но повлашени: попъ Василъ отъ Силистра, попъ Стефанъ и братъ му дяконътъ. Поповетѣ понѣкога почетвали и по гръцки, а по български — никога. Влашкитѣ стари пѣвци отъ това се поминували, изчетвалъ нѣкой апостола, отивалъ при пангаря, и епитропътъ му давалъ 3—4 цванчета. Свещенници, пѣвци и епитропътъ, ямболчанецъ, завидѣли на хубавото българско пѣние, което било и даромъ, та отстранили и Паничкова и ученицитѣ, като заявили, че Браила е влашка земя и че за това пѣние нѣмало разрешение отъ министерството. Единъ българинъ написалъ на Паничкова заявление по влашки, подписали го и други около 150 българи и го испратили въ Букурещъ до министра. Молѣли го да позволи да се чете и пѣе отъ едната страна въ черкова по български — както и въ гърцкитѣ черкови се чело по гърцки макаръ и да нѣмало гърци — и да отпусне помощь за училището. На Връбница 1865 год.

дошло разрешението. Зарадвали се всички българи. По инициатива на Паничкова надумали и нѣкои хѫшове да дойдатъ въ черкова на Великия петъкъ и на Велика сѫбота. Паничковъ поканилъ и Томакя Младеновъ отъ Ломъ, който билъ дошелъ тогава въ Браила. И той знялъ да пѣе донѣкѫде. Понеже властитѣ не знаели, че има разрешение, и сега не дали на българитѣ да пѣятъ. Тогава тия се приготвили да пѣятъ на другия день, на Великъ-день, дори и на сила. Тамъ билъ и Недѣлко Пандурски отъ Трѣвна, низъкъ човѣкъ и голѣмъ бъбрица. Почнало се Христосъ жнвиятъ (Христосъ възкресе). Запѣли отъ лѣва страна и българитѣ. Въ сѫщото време и властитѣ запѣли още високо, за да ги заглушатъ, но българитѣ пъкъ запѣли още по-високо. Тогава пѣвецътъ влахъ Ангелъ Баасера притърчалъ при Паничкова да го извади отъ трона. Но Паничковъ грабналъ книгата изъ рѫцетѣ му и я хвърлилъ насредъ черковата. Запротестирали и българи, и власи и се сборичкали. Вдигнала се голѣма врѣва. Службата престанала, икони кандила и свѣщници изпопадали и се изчупили. И тримата свещеници литюргаши излѣзли изъ олтаря и закрѣщѣли: „Паничколе, че есте аста?" (Паничко, какво е това?) Нѣкои мѫже и жени избѣгали отъ черкова. Свещеникъ Филотей извикалъ на брата си пѣвецъ: „Иди на полицията и доведи комисаря; тия вагабонти българи не ще ни оставятъ да си свършимъ великденската служба!" Пѣвецътъ и другитѣ власи припнали. Следъ малко дошелъ комисарьтъ Замфиреско съ нѣколцина доробанци. Пѣвецътъ най-първо посочилъ Паничкова, — та и отъ дружината само той билъ останалъ. Комисарьтъ заповѣдалъ на доробанцитѣ да подкаратъ Паничкова. Въ черковата били и старитѣ родолюбци българи хаджи Сотиръ, Г. Желѣзковичъ и Илия Стефановичъ. Тѣ казали на комисаря да кара и тѣхъ на полицията, та да разправятъ случката: днесъ, като Великъ-день помолили и единъ българинъ да пѣе и по български, но влахътъ пѣвецъ дигналъ скандалъ. Тѣ още напомнили на комисаря, че Паничковъ е прислужникъ въ училището и че днесъ, на тъкъвъ голѣмъ праздникъ, той не може да бѫде затворенъ и че тѣ поржчителствуватъ за него. Най-сетнѣ комисарьтъ отстѫпилъ и казалъ да се събератъ на другия день въ черковния дворъ, за да се установи, кой билъ виновникътъ—и си отишелъ. Службата пакъ почнала и благополучно се свършила. Но доробанцитѣ все чакали на черковната врата да хванатъ Паничкова, кога излѣзе, затова той останалъ при епитропа Лазаровь, който сѫщо поржчителствуватъ за Паничкова до сутриньта. На другия день около 10 ч. предъ обѣдъ се събрали и власи и българи до 200 души. Дошель и комисарьтъ Замфиреско съ другъ единъ чиновникъ. Тогава българитѣ показали министерското разрешение: да се чете въ черкова отъ лѣвата страна български. Чиновникътъ

казалъ, че ще позволи това, само когато и той самъ получи такова разрешение отъ министерството, но че вагабонтитѣ българи щѣли бждатъ сждени за светотатсво. Томаки Младеновъ показалъ турското си тескере, а Паничковъ казалъ, че билъ отъ с. Конгазъ, въ Бесарабия, задъ Болградъ. Властьта ре шила да го интернира. Следъ нѣколко дена единъ доробанецъ го подкаралъ. Въ Болградъ вече по-рано били узнали за случката, и кога Паничковъ приститналъ тамъ, д-ръ Ив. Селимински порѫчителствувалъ за него и му далъ подтвърдено писмо Следъ 3—4 дена Паничковъ пакъ се върналъ въ Браила. Псалтътъ и поповетѣ го видѣли и пакъ занастоявали да го интерниратъ. Но черковниятъ епитропъ и Костаки Поповичъ помирили Паничкова и псалта на полицията. Тамъ Паничковъ и Недѣлко Пандурски подписали нѣкакво помирително и платили глоба по 3 цванчета· Отъ тогава насетнѣ пѣели въ черковата и на български. Това станало на 1865 година. На другата година на Великъ-день поповетѣ не чели евангелието на български. Българитѣ се разсърдили и почнали да ходятъ на друга черкова. Най-сетнѣ тѣ си направили нова черкова много хубава и на добро мѣсто. За нея и за училището Паничковъ потрошилъ 5— , хиляди гроша. Това знаелъ и Скарлатъ. Пакъ и за вестника плащали попреди на влашката печатница за единъ брой 7 минца и то въ предплата за три месеца, пъкъ Паничковъ поелъ да го печати за три минца. Често го било срамъ да иска пари поне за работницитѣ и тъй оставало. И отъ друга работа браилската българска община останала да дължи Паничкову 8000 гр. влашки пари, минцътъ (австрийска жълтица) 32 гроша.

Въ Браила пристигнали: хаджи Димитъръ заедно съ лелиния си синъ Димитъръ Дишлиятъ Пехливанинътъ, Михалъ Таушанътъ и Стефанъ Шипкалиятъ; после дошли: дѣдо Желю войвода, Цонко и Червенъ-Димитъръ. Никола Стрэнжата завелъ Паничкова при паметника край града, дето били събрани: Хаджи Димитъръ — той го викалъ — и другаритѣ му: Димитъръ Немцоолу, дѣдо Никола отъ с. Карэпча, Стефанъ Шипкалиятъ, Никола Ловчалиятъ и Димитъръ Дишлиятъ. Среща ли се за пръвъ пѫть, пили бира и говорили за много народни работи, докле се мръкнало. Това било следъ Великдень Между другото Хаджи Димитъръ разправилъ Паничкову, какво си изпатилъ калоферецътъ Никола Н. Цанковъ. Когато дѣдо Желю и другаритѣ му обрали кадията въ Сливенъ, турцитѣ подирили хаджи-Димитровия баща, който сѫщо се наричалъ Никола, и погрѣшно хванали въ Бургазъ Цанкова, който отивалъ въ Цариградъ при Паничкова, на печатницата му, връзватъ въ окови и го пращатъ въ Сливенъ. После, като се узнала работата, пратили го пъкъ въ Калоферъ. Сетнѣ Цанковъ пакъ намѣрилъ Паничк ва въ Браила и този го намѣстилъ на работа въ Галацъ, спечелилъ 400—500 жълтици и умрѣлъ. За вечерьта на този день Паничковъ напра-

заминалъ за Русия (Киевъ), другитѣ водители се отказали отъ унията, и тя се разтуряла. Тогава Цанковъ отстжпилъ печатницата си Паничкову за 40,000 гроша, и той отъ Галата я пренесълъ среща презъ Златни-рогъ на Фенеръ въ българския метохъ: българскитѣ настоятели му казали, че тамъ нѣмало да плаща никакъвъ наемъ и че еснафитѣ ще му дадатъ помощь 10—15 хиляди гроша. Следъ това Паничковъ печаталъ Цанкову нѣкои книжки и в. България. Щѣлъ да печата и сп. „Български книжици," чиито редакторъ сега билъ Т. С. Бурмовъ. Но по-напредъ Паничковъ трѣбвало да си изкара позволително за печатницата. Когато двамата му поржчители Д. Цанковъ и К. Райновъ го завели въ министерството, министърътъ Али-паша изгледалъ Паничкова отъ глава до пети, па иронично издумалъ на двамата поржчители: „Бу адамъ юртчуя бензеръ!" (Този човѣкъ прилича на млѣкарь![1]) Поржчителитѣ уредили въпроса. Паничковъ направилъ контрактъ и поелъ да печата Български книжици съ условие 500 гроша кòлата отъ лира турска 100 гр. и — 2000 коли, а послѣ лирата се качила до 350 гр. Печатарски машини тогава още нѣмало. Паничковъ работилъ съ преси, та работата не спорѣла: за единъ часъ най-много 200 листа се отпечатвали само отъ едната страна; но той надвивалъ съ по-вече преси и съ по-вече (14—15) работници. Той ималъ преса и въ Балкапанъ ханъ и съ нея печаталъ на протестантина Ригсъ буквари, българо-английски словарь и други книги. Въ метоха Паничковъ държалъ три стаи и между работницитѣ му били: П. П. Карапетровъ, Иванъ Бончевъ (братъ на Нешо Бончевъ) отъ Панагюрище и Иванъ П. Х. Кършовски отъ Елена. Тамъ Паничковъ печаталъ на П. Р. Славейковъ Залъгалка и Смѣшни календари и пр. Въ метоха въ една стаичка живѣлъ народниятъ представитель отъ Самоковъ Захарий хаджи Гюровъ и още: епископъ Иларионъ Макариополски, епископъ Поликарпъ Патароликийски, Тодоръ Икономовъ, Макарий и др. Тамъ се навъртало и калоферчето Лазаръ Йовчевъ, по-сетне Н. Блаженство екзархъ Йосифъ. Въ празднични дни Паничковъ пѣелъ въ черкова. Но той изгубилъ отъ печатането на Български книжици: еснафитѣ не дали обещаната помощь, пакъ и черковниятъ епитропъ Димитъръ Добрювичъ отъ Сливенъ почналъ да иска наемъ за печатницата и все гледалъ да го изпжди. Следъ като Паничковъ се отметналъ отъ унията, взелъ участие въ черковната борба противъ гърцитѣ. Той напечаталъ една брошура противъ турското правителство, за дето то не бранѣло поданицитѣ си; а ги принуждавало да приематъ католишката вѣра, и други брошури противъ папата и католишкото духовенство. Паничковъ ималъ и друга вина: събиралъ съ кутия пари и ги предавалъ на Керекова и на Стоилъ

[1]) Известно е, че тогава, па и до днесъ, млѣкаритѣ въ Цариградъ сж българи, и то по-вече изъ Македония.

Д. Попова и насърдчалъ доброволцитѣ за Сърбия презъ казаната година.[1])

На 1863 г. презъ свѣтлата седмица (*празната* седмица, първата следъ Великдень) въ петъкъ Паничковъ и другари тръгнали да отидатъ на язмата на Балжклие — извънъ Цариградъ. Този день тамъ имало голѣмъ праздникъ и панаиръ. Като дошли при единъ *колукъ* (полицейски постъ) единъ милязиминъ спрѣлъ дружината, казалъ на Паничкова да почака малко, а другаритѣ му пусналъ та си заминали. Следъ единъ часъ дошелъ единъ *тептилъ* (предрешенъ) полицейски, повелъ Паничкова, качилъ го въ една лодка и го завелъ на Паша-капия при кятипитѣ (писаритѣ). По пладня дошелъ и следователтъ Мехмедъ ефенди и почналъ да разпитва Паничкова отде е, на колко е години. той ли е басмадяжи-башията (стопанинътъ на печатницата) на Фенеръ, при кого е училъ този занаятъ и пр. Паничковъ на всички въпроси отговорилъ точно и вѣрно. Подиръ това изследователтъ извадилъ нѣколко български книги печатани въ Бѣлградъ, преводи и издания на отца Аверкия П. Стояновъ и на хаджи Найдена Ивановичъ и му задавалъ разни въпроси по тѣхъ. Между книгитѣ имало едно: Житие на Св. Григория Омиритски, превелъ о. Аверкий; въ нея се ругаела мохамеданската вѣра и Мохамедъ се наричалъ Антихристъ. Сетне изследователтъ показалъ и друга — една брошура, която Паничковъ наистина билъ печаталъ на Фенеръ, но нарочно не билъ поставилъ името на печатницата. Въ нея се нападалъ папата, чиито зжби били голѣми и — изобщо католичеството, което не било права вѣра и че искало да грабне българския народъ. При всички оправдания Паничковъ билъ запрѣнъ на Паша-капия и стоялъ седемь месеца. Въ месецъ по 2—3 пжти го изпитвали, но той нищо не издалъ. Найсетне билъ интерниранъ въ Мосулъ на р. Тигъръ (Мала-Азия). Тамъ той седѣлъ две седмици и всѣки день се явявалъ предъ юзъ-башията и каймакамина Толха ага — кюрдъ, но добъръ човѣкъ. Следъ малко този билъ премѣстенъ въ Амасия и съ себе взелъ и Паничкова да му гледа конетѣ, съ 20 гр. месечна заплата. Въ Амасия повечето лазове говорѣли гръцки. Паничковъ все мислѣлъ, какъ да избѣга, та затова изучилъ пжтя за Трапезундъ. Следъ нѣколко дена каймакаминътъ излѣзълъ да обиколи нѣкои градове въ новоповѣрения му каймакамлъкъ, и Паничковъ офейкалъ. За петь дена пристигналъ пешкомъ въ Трапезундъ и се явилъ предъ руския консулъ Алексея Степановичъ, който го изпратилъ съ руския параходъ Давидъ за Керчъ и оттамъ презъ Азовъ, Николаевъ, Одеса, Аккерманъ, Комратъ, Кубей, Болградъ и Галацъ Паничковъ пристигналъ въ *Браила* презъ

[1]) Въ сп. Български книжици (Цариградъ) ч. Ш, кн. П, септ. 1859 — една народна пѣсень съобщена отъ Х. Д. Паничковъ.

Коледни пости 1863 г. Въ Одеса габровецътъ дѣдо Петъръ Палаузовъ го снабдилъ съ билетъ, а въ Болградъ го позналъ д-ръ Г. Мирковичъ и му помогналъ. Паничковъ избралъ Браила за живѣене, като въ свободно Влашко и по-близу до Русия. Печатницата му въ Цариградъ, още кога билъ тамъ, се прахосала.

Въ Браила Паничковъ слѣзълъ въ Червения-ханъ и сутриньта, въ неделя, тръгналъ да отиде въ нѣкоя черкова да се прекръсти, пакъ — ако може— и да попѣе, както това си правѣлъ винаги въ Цариградъ. Кого де срещналъ, питалъ за българска черкова, но най-сетне единъ казанлъчанеецъ, Янчо, го насочилъ къмъ една на руси липовани — старообредци, рибари, ала му казалъ, че тѣ не пущали въ нея никого чуждъ и го биели, ако случайно влезѣлъ въ нея. Но Паничковъ любопитствувалъ да види, каква е липованската черкова, какъ е наредена и какво четатъ. Янчо тръгналъ тайно следъ него, да му помогне, ако стане нужно. Паничковъ влѣзълъ въ черковния дворъ. Навредъ били накачени щампи и иконички. Първиятъ липованецъ, когото срещналъ, го накаралъ, та си свалилъ феса. Паничковъ се пристрашилъ и влѣзълъ въ храма. Той билъ построенъ като старобългарскитѣ храмове и иконитѣ му били стари. Тъкмо пѣвцитѣ пѣели *Господи возвахъ* . . . Едно момче кажело отъ книга: „*Аще безакония моя* . . .“ пѣвецътъ допълнямъ: „Господи, Господи, кто постоитъ, яко у Тебе очищение есть?“ и не повтарялъ думитѣ, а „алилуия само дважди казвали и: „Слава Тебѣ, Боже нашъ“. Апостола пѣли дълго, а евангелието свещеникътъ челъ на престола отдесно. При възгласа на свещеника: „*Елици оглашени изидите*“ — нѣкои почнали да излизатъ въ предния притворъ подъ камбаната. Единъ старъ липованецъ дошелъ при Паничкова и му казалъ да излѣзе вънъ за херувимската пѣсень и да не се кръсти въ черковата имъ. *Върую* и *Отче нашъ* сжщо пѣели на дълго, а за причастната чели обширни тълкувания изъ живота на светиитѣ, отъ най-стари книги до Иосифа, московски патриархъ. Като свършилъ въ олтаря таинството, свещеникътъ излѣзълъ съ дървенъ кръстъ, и всички чинно, по двама мжже, или по две жени, целували кръста и ржка на свещенника, и той ги благославялъ: кръстосвалъ по три пжти. На кръста било изобразено разпетие Господне и буквитѣ ІС. ХР. Н. И. К. А. Тѣхъ липованитѣ тъкували така: „Исусъ Христосъ на крестѣ изкупитель крове Адама,“ а не, както гърцитѣ: Исусъ Христосъ победитель“. Следъ отпускъ вънъ на портата, Паничковъ се прекръстилъ като липованитѣ, но тѣ пакъ му забранили. После се сприятелили, като имъ казалъ, че не пуши тютюнъ, почналъ да учи децата имъ на черковнитѣ азбучници — червенослови и все ходѣлъ въ черковата имъ. Това Паничковъ билъ описалъ въ Духовни книжки отъ Р. И. Блъсковъ, Браила, 1864 г.

Въ Браила Паничковъ заварилъ стария си познайникъ още отъ Цариградъ Бойка Нешовъ — той билъ гостилничарь — сѫщо и хаджи Стоя.

Въ 1864 г. Паничковъ отворилъ гостилница въ улица Брашованилоръ. Спохождали го: Д. П. Войниковъ, Рашко И. Блъсковъ — клисурецъ и шуменски учитель, съ синоветѣ си Герчо и Стефанъ, калоферецътъ Георги Д. Гърдевъ съ сина си Спиридона, Димтъръ Немцоолу отъ Сливенъ, Христо хаджи Станчовъ отъ Шуменъ, Иванъ Мъглишчанецътъ, Никола Странджата, Хрисостомъ отъ Сливенъ и севастополски герой и др. Въ Цариградъ Паничковъ билъ печатилъ нѣкакъвъ сборникъ на Войникова и на Блъскова. Тѣ се много почудили, като го видѣли избавенъ отъ заточението. На мнозина отъ казанитѣ емигранти — особено на Рашко Ил. Блъсковъ — той тогава списвалъ Духовни книжки — и на Георги Д. Гърдевъ Паничковъ давалъ храна и квартира.

По онова време казанлъченецътъ Христо Дочовъ Ваклидовъималъ въ Браила печатница, зестра отъ жена му, сестра на Стефанъ Расидеско, печатарь въ Букурещъ. Сетне Ваклидовъ напусналъ жена си, върналъ ѝ машината и заложилъ буквитѣ у нѣкой-си евреинъ дрехарь Шзарцманъ. Отъ тогова Паничковъ купилъ буквитѣ, а отъ търновеца емигрантъ хаджи Пантели Кисимовъ — преса. Въ двора на черкова Св. Петъръ имало една вехта сграда като отлукхана съ две отдѣления. Въ едното Паничковъ намѣстилъ печатницата, а другото било българско училище. Той преподавалъ буквaрь, катихизисъ и черковно пѣние, а болничавиятъ Д. П. Войниковъ — граматика и история И тъй, Паничковъ пакъ заловилъ стария си занаятъ — печатарството. Той водѣлъ ученицитѣ въ черкова и пѣелъ заедно съ тѣхъ.

Казаната браилска черкова Св. Петъръ билъ направилъ въ двора си нѣкой-си българинъ бояджи Петъръ отъ с. Сѣнюво, Търновско. Тя се пълнѣла само съ българи, пакъ и свещенницитѣ ѝ били българи, но повлашени: попъ Василъ отъ Силистра, попъ Стефанъ и братъ му дяконътъ. Поповетѣ понѣкога почетвали и по гръцки, а по български — никога. Влашкитѣ стари пѣвци отъ това се поминували, изчетвалъ нѣкой апостола, отивалъ при пангаря, и епитропътъ му давалъ 3—4 цванчета. Свещенници, пѣвци и епитропътъ, ямболчанецъ, завидѣли на хубавото българско пѣние, което било и даромъ, та отстранили и Паничкова и ученицитѣ, като заявили, че Браила е влашка земя и че за това пѣние нѣмало разрешение отъ министерството. Единъ българинъ написалъ на Паничковъ заявление по влашки, подписали го и други около 150 българи и го испратили въ Букурещъ до министра. Молѣли го да позволи да се чете и пѣе отъ едната страна въ черкова по български — както и въ гърцкитѣ черкови се чело по гърцки макаръ и да нѣмало гърци — и да отпусне помощь за училището. На Връбница 1865 год.

дошло разрешението. Зарадвали се всички българи. По инициатива на Паничкова надумали и нѣкои хѫшове да дойдатъ въ черкова на Великия петъкъ и на Велика сѫбота. Паничковъ поканилъ и Томакя Младеновъ отъ Ломъ, който билъ дошелъ тогава въ Браила. И той знялъ да пѣе донѣкѫде. Понеже властитѣ не знаели, че има разрешение, и сега не дали на българитѣ да пѣятъ. Тогава тия се приготвили да пѣятъ на другия день, на Великъ-день, дори и на сила. Тамъ билъ и Недѣлко Пандурски отъ Трѣвна, низъкъ човѣкъ и голѣмъ бѣбрица. Почнало се Христосъ жнвиятъ (Христосъ възкресе). Запѣли отъ лѣва страна и българитѣ. Въ сѫщото време и властитѣ запѣли още високо, за да ги заглушатъ, но българитѣ пъкъ запѣли още по-високо. Тогава пѣвецътъ влахъ Ангелъ Баасера притърчалъ при Паничкова да го извади отъ трона. Но Паничковъ грабналъ книгата изъ рѫцетѣ му и я хвърлилъ насредъ черковата. Запротестирали и българи, и власи и се сборичкали. Вдигнала се голѣма врѣва. Службата престанала, икони кандила и свѣщници изпопадали и се изчупили. И тримата свещеници литюргаши излѣзли изъ олтаря и закрѣщѣли: „Паничколе, че есте аста?" (Паничко, какво е това?) Нѣкои мѫже и жени избѣгали отъ черкова. Свещеникъ Филотей извикалъ на брата си пѣвецъ: „Иди на полицията и доведи комисаря; тия вагабонти българи не ше ни оставятъ да си свършимъ великденската служба!" Пѣвецътъ и другитѣ власи припнали. Следъ малко дошелъ комисарьтъ Замфиреско съ нѣколцина доробанци. Пѣвецътъ най-първо посочилъ Паничкова, — та и отъ дружината само той билъ останалъ. Комисарьтъ заповѣдалъ на доробанцитѣ да подкаратъ Паничкова. Въ черковата били и старитѣ родолюбци българи хаджи Сотиръ, Г. Желѣзковичъ и Илия Стефановичъ. Тѣ казали на комисаря да кара и тѣхъ на полицията, та да разправятъ случката: днесъ, като Великъ-день помолили и единъ българинъ да пѣе и по български, но влахътъ пѣвецъ дигналъ скандалъ. Тѣ още напомнили на комисаря, че Паничковъ е прислужникъ въ училището и че днесъ, на тъкъвъ голѣмъ праздникъ, той не може да бѫде затворенъ и че тѣ поръчителствуватъ за него. Най-сетнѣ комисарьтъ отстѫпилъ и казалъ да се събератъ на другия день въ черковния дворъ, за да се установи, кой билъ виновникътъ—и си отишелъ. Службата пакъ почнала и благополучно се свършила. Но доробанцитѣ все чакали на черковната врата да хванатъ Паничкова, кога излѣзе, затова той останалъ при епитропа Лазаровъ, който сѫщо поръчителствуватъ за Паничкова до сутриньта. На другия день около 10 ч. предъ обѣдъ се събрали и власи и българи до 200 души. Дошель и комисарьтъ Замфиреско съ другъ единъ чиновникъ. Тогава българитѣ показали министерското разрешение: да се чете въ черкова отъ лѣвата страна български. Чиновникътъ

казалъ, че ще позволи това, само когато и той самъ получи такова разрешение отъ министерството, но че вагабонтитѣ българи щѣли бждатъ сждени за светотатсво. Томаки Младенозъ показалъ турското си тескере, а Паничковъ казалъ, че билъ отъ с. Конгазъ, въ Бесарабия, задъ Болградъ. Властьта рѣшила да го интернира. Следъ нѣколко дена единъ доробанецъ го подкаралъ. Въ Болградъ вече по-рано били узнали за случката, и кога Паничковъ приститналъ тамъ, д-ръ Ив. Селимински поржчителствувалъ за него и му далъ подтвърдено писмо Следъ 3—4 дена Паничковъ пакъ се върналъ въ Браила. Псалтътъ и поповетѣ го видѣли и пакъ занастоявали да го интерниратъ. Но черковниятъ епитропъ и Костаки Поповичъ помирили Паничкова и псалта на полицията. Тамъ Паничковъ и Недѣлко Пандурски подписали нѣкакво помирително и платили глоба по 3 цванчета Отъ тогава насетнѣ пѣели въ черковата и на български. Това станало на 1865 година. На другата година на Великъ-день поповетѣ не чели евангелието на български. Българитѣ се разсърдили и почнали да ходятъ на друга черкова. Най-сетнѣ тѣ си направили нова черкова много хубава и на добро мѣсто. За нея и за училището Паничковъ потрошилъ 5— хиляди гроша. Това знаелъ и Скарлатъ. Пакъ и за вестника плащали попреди на влашката печатница за единъ брой 7 минца и то въ предплата за три месеца, пъкъ Паничковъ поелъ да го печати за три минца. Често го било срамъ да иска пари поне за работницитѣ и тъй оставало. И отъ друга работа браилската българска община останала да дължи Паничкову 8000 гр. влашки пари, минцътъ (австрийска жълтица) 32 гроша.

Въ Браила пристигнали: хаджи Димитъръ заедно съ делиния си синъ Димитъръ Дишлиятъ Пехливанинътъ, Михалъ Гаушанътъ и Стефанъ Шипкалиятъ; после дошли: дѣдо Желю войвода, Цонко и Червенъ-Димитъръ. Никола Стрънката завелъ Паничкова при паметника край града, дето били събрани: Хаджи Димитъръ — той го викалъ — и другаритѣ му: Димитъръ Немцоолу, дѣдо Никола отъ с. Карапча, Стефанъ Шипкалиятъ, Никола Ловчалиятъ и Димитъръ Дишлиятъ. Срещали се за пръвъ пжть, пили бира и говорили за много народни работи, докле се мръкнало. Това било следъ Великдень Между другото Хаджи Димитъръ разправилъ Паничкову, какво си изпатилъ калоферецътъ Никола Н. Цанковъ. Когато дѣдо Желю и другаритѣ му обрали кадията въ Сливенъ, турцитѣ подирили хаджи-Димитровия баща, който сжщо се наричалъ Никола, и погрѣшно хванали въ Бургазъ Цанкова, който отивалъ въ Цариградъ при Паничкова, на печатницата му, връзватъ въ окови и го пращатъ въ Сливенъ. После, като се узнала работата, пратили го пъкъ въ Калоферъ. Сетнѣ Цанковъ пакъ намѣрилъ Паничкова въ Браила и този го намѣстилъ на работа въ Галацъ, спечелилъ 400—500 жълтици и умрѣлъ. За вечерьта на този день Паничковъ напра-

вилъ добъръ гевечъ и поканилъ всичкитѣ казани хѫшове въ гостилницата си. Цѣла нощь се веселили. Габровецътъ хаджи Стою кожухаръть, братъ му и Георги Дончовъ и синъ му Спиридонъ пѣли *Вѣтъръ вѣи*, *Балканъ стени* и много други все народни пѣсни. Хѫшоветѣ мислѣли да присрещнатъ единъ евреинъ, който събиралъ отъ кръчмитѣ пари за виното, което имъ билъ раздалъ, ала не успѣли. Той не билъ богатъ. По молбата имъ Паничковъ прибралъ въ квартирата си хаджи Димитра и Димитра Дишлията, защото кѫщата на Марко млѣкаря, дето квартирували, била тѣсна. За пръвъ пѫть хаджи Димитъръ тръгналъ за Балкана презъ май 1864 г. Въ дружината му влизали: Ст. Караджата,[1]) Димитъръ Дишлията, даскалъ Богданъ Запряновъ отъ с. Куру-чешме (Хасковско), Василъ Левски, Никола Странджата, Никола Ловчалията, Стефанъ Шипкалията, Михалъ Таушанътъ и др. Паничковъ далъ взаемъ на хаджи Димитра 20 лири. Хѫшоветѣ обикаляли изъ Балкана до августъ и пакъ се върнали, защото Ст. Караджата се разболѣлъ. Тѣ взели отъ единъ турчинъ соватчия 70 лири, и върнали тия на Паничкова. И презъ 1865 г. Хѫшоветѣ ходили по Балкана. Георги Дончевъ още седѣлъ при Паничкова, ала се скаралъ съ дѣда Р. Ил. Блъсковъ, отдѣлилъ се и заминалъ къмъ Бесарабия. После той намѣстилъ сина си да се учи въ Одеса съ иждивение на единъ богаташъ. Дѣдо Блъсковъ опълномощилъ казанлъчанеца Никола Царьть да събира абонати на книжкитѣ му. Никола събралъ до 120 жълтици и избѣгалъ въ Плоещъ. При хаджи Димитра и Дишлията се прибиралъ и Михалъ Таушанътъ. Стефанъ Караджата пъкъ квартирувалъ у Панайотъ Чалъка. После дошелъ отъ Казанлъкъ и Иванъ Пѣевъ, братъ на монахиня Макрина отъ калоферския долни женски метохъ. Той много пиелъ, ала билъ човѣкъ кротъкъ.

Въ Браила живѣлъ единъ богатъ турчинъ, Али-молла ефенди, отъ Трапезундъ. Той товарѣлъ гимии съ жито и получавалъ по пощата групове съ по 3000, а понѣкога и 5000 лири. Той квартирувалъ близу до Паничковата печатница, у една стара вдовица влахинка, но му слугувала една 25—30 годишна хубавица, Катинка Дудако, фокшанка. Наумили ужъ да оженятъ Караджата за нея, — стига вечъ да слугува при турчина. Тя се познавала съ Паничковата перачка Порфира, влахинка. Караджата ужъ се годилъ тайно за Катинка и презъ лѣтото щѣлъ да иде да продаде имотитѣ си въ Турско и да се върне да се ожени. Той я обикалялъ и тя му се била повѣрила, а пъкъ хѫшоветѣ чрезъ пощенския разсиленъ Панайотъ, отъ Елена и севастополски доброволецъ, следѣли, кога турчинътъ ще получи пари по пощата, та да го обератъ. Но единъ търновецъ Костаки Евстатиу — *благостойникъ* —

[1]) Въ друго писмо Д. Паничковъ пъкъ казва, че, кога хаджи Димитъръ се върналъ отъ първия си походъ, тогава довелъ въ Влашко Ст. Караджата.

шилъ годежа и правилъ, струвалъ, и турчинътъ изпѫдилъ
инята си и напустналъ квартирата. Костаки събиралъ
ръци за училището, а синъ му учелъ малки дѣца. Пъкъ
рфира я излъгалъ единъ гръкъ, че ще се ожени за нея
го обрала: взела му десетина жълтици и златенъ пръ-
ъ и побѣгнала нощемъ въ Галацъ. Завелъ я Бойко Не-
ъ. Напраздно полицията я дирила навредъ. Бойко се
алъ и съобщилъ адреса ѝ, а гъркътъ заминалъ за Пирея.
е Порфира пакъ се върнала при Паничкова. — Даскалъ
ри П. Войниковъ се оженилъ за една сливенка и умрѣлъ.
а му повторила и се оженила за вдовеца хаджи Пантели
мовъ. По това време дошла отъ Калоферъ въ Браила
ба Паничковица — Велика.

Около Паничкова се навъртали мнозина изпаднали и
аднѣли хѫшове. Той помагалъ всѣкиму, колкото можалъ.
жъ една сутринь — било презъ Сирениица — той станалъ
ишелъ да купи риба на пазаря. Кога да плаща, видѣлъ,
и забравилъ джузданчето съ паритѣ, между които имало
лтици. Бързо се върналъ назадъ. Въ стаята си намѣрилъ
ли и други хѫшове отъ съседната стая и че тихо си
азватъ. Паничковъ полека измъкналъ джузданчето изподъ
лавницата си и припналъ вънъ да прочете паритѣ, да не
а е липсало нѣщо. Хаджи Димитъръ — който, както се
живѣлъ въ сѫщата стая — казалъ Паничкову: „Адашъ,
не бѣхъ азъ, хѫшоветѣ щѣха до довечера да разпилѣятъ
китѣ ти пари. Азъ знамъ, че, кога има пари у тебе, има
насъ". Кога дотрѣбвали пари на хѫшоветѣ, тѣ сновѣли
ъ до Букурещъ, другъ — до Плоещъ, Галацъ и другадѣ.
ата си пишели иносказателно до Паничкова. Сѫщо и
йовъ му пишелъ отъ Галацъ и Исмаилъ. Тъй като Стефанъ
джата познавалъ само малко гръцки, писмата му пишелъ
ичковъ. Хората странѣли отъ хѫшоветѣ, защото нѣкои
тѣхъ, доброволци отъ севастополската война, като се
али, правѣли голѣми пакости. Мнозина други приятели
твали Паничкова да не дружи съ тѣхъ, но той искалъ
идятъ и власи, и гърци, че и българитѣ иматъ възстан-
-емигранти, патриоти и да не се боятъ търговцитѣ отъ
. Паничковъ лесно вадѣлъ на хѫшоветѣ и турски
орти: секретарьтъ на турското въ Браила кон-
тво арменецъ му билъ добрѣ познатъ, та лесно
огаждалъ съ него. Пакъ и на рускитѣ нихилисти и со-
исти, като Нечаевъ, Пйотровски, Шапченко и други —
о имали седалището си въ английския градъ Доверъ —
ичковъ вадѣлъ турски и сръбски паспорти, че отиватъ
усия ужъ на учение. Отъ Доверъ чрезъ Паничкова пра-
и вестникъ *Колоколъ* и други книги за липованитѣ. По
време руското правителство подушило, че Нечаевъ и
тровски били въ Браила и давало награда 4000 рубли
ва, който ги предаде. Единъ свищовецъ, миситинъ въ

Браила, нѣкой си Тодораки, много убеждавалъ Паничкова да предаде казанитѣ революционери и да вземе паритѣ, ала този не приелъ да извърши това. Следъ малко Паничковъ получилъ отъ Швейцария отъ революционеритѣ въ една кутийка петь наполеона, и тѣ писали на Л. Каравелова да го пита, получавалъ ли е тѣзи пари. На митницата отворили кутийката и разпитали Паничкова, какви сѫ тия пари. Той казалъ, че ги билъ изпратилъ на единъ сродникъ, ученикъ българинъ въ Цюрихъ, но като го не намѣрили тамъ, сега му ги връщатъ. По нѣкога Паничковъ хранѣлъ и рускитѣ революционери и писмата имъ носѣлъ тайно въ Одеса. Тѣзи работи добрѣ знаелъ Киро Тулешковъ, защото когато Паничковъ отишелъ въ Одеса, Киро управлявалъ печатницата му.

Въ 1867 г. Паничковъ почналъ да издавя в. *Дунавска Зора*, вестникъ на волнитѣ българи.[1]) Списвалъ го Д. П. Войниковъ,

Въ 1868 г. Паничковъ почналъ да издава в. Хѫшъ, малъкъ листъ за голѣми работи.[2]) Макаръ той и да се подписвалъ редакторъ, но въ сѫщность такъвъ билъ Светославъ Н. Миларовъ, синъ на габровеца Никола Сапуновъ, бивши епитропъ на българската черкова въ Цариградъ. Миларовъ билъ избѣгалъ изъ Цариградскитѣ тъмници. Той вмѣстялъ въ Хѫшъ най-прѣсни новини взети отъ нѣмскитѣ вестници. Желѣзницата отъ Нѣмско пристигала най-първо на гара Барбоши, подъ Браила и после — въ Букурещъ. Тия новини влашкиятъ вестникъ Телеграфулъ печаталъ чакъ следъ 4—5 дена. Всички се чудѣли, какъ тъй в. Хѫшъ дава тъй рано новинитѣ. Той много се харчелъ. Четире еврейчета го продавали, донасяли гологанитѣ и Паничковъ ги раздавалъ на хѫшоветѣ. Отъ Хѫшъ — пакъ за хѫшъ. Въ двора на Паничковата квартира спѣли по 20—30, а по нѣкога и повече хѫшове. Кога не достигало хлѣбъ, Паничковъ надвечерь повеждалъ нѣкое момче съ торба на пазаря, купувалъ за 3—4 гологана евтина артисала риба — до сутриньта тя щѣла да се раззали — турялъ я въ казаня, кога съ соль, кога безъ соль — и хѫшоветѣ се нахраняли.

Въ 1869 год. Паничковъ издавалъ вѣстницитѣ: *Кукуригу* (излѣзли само 5 броя) и *Кърлежъ* (излѣзли само 2 броя) редактиралъ ги пакъ Д. П. Войниковъ.

Въ 1870 год. Паничковъ почналъ да издава в. *Хитъръ Петъръ*, малъкъ листъ за много работи. Уредникъ му билъ

---

[1]) После отъ г. V вестникътъ билъ пренесенъ въ Свищовъ и редактиралъ го Н. Геновичъ; сетне билъ преименувянъ на Народъ и го издавалъ И. П. Аджеповъ.

[2]) Въ 1876 г. преобърнатъ въ сатирически и преименуванъ Момче редакторъ пакъ Паничковъ.

Дивъ-дѣдо (Р. Ив. Блъсковъ[1]). „Издавачъ дѣдо Паничко. Въ иромашката печатница на Я. Д. Паничковъ".

Въ 1871 год. Паничковъ печатилъ в. *Дума на българскитѣ мигранти*. Редакторъ Д. Чавдаръ (Хр. Ботйовъ). Излѣзли само 1 броя, Често Ботйовъ редѣлъ сатиитѣ си наустъ, направо — разказва дѣдо Паничковъ — и, кога билъ възбуденъ, на го-лѣмото му чело се явявала една дебела синя жила. — Презъ октомврий сѫщата 1871 г. Паничковъ ходилъ въ Исмаилъ да навиди Хр. Ботйовъ, който билъ се зле разболѣлъ, и тамъ оста-налъ, догде Ботйовъ съвсемъ оздравялъ. Тогава Паничковъ посетилъ въ Исмаилъ и други родолюбци съотечественици. Той молилъ Г. В. Шопова да пристои предъ тамшната по-лиция да му дадатъ работа за печатницата, като я пренесе въ Измаилъ, ала Шоповъ нищо не направилъ. Исмаилскиятъ липовански владика Аркадий обещалъ Паничкову работа, да печата липовански книги, но да пренесе печатницата си въ липованския монастиръ до Яшъ. Паничковъ отказалъ.

Въ 1872 год. Паничковъ издавалъ в-къ Петель, малъкъ хумористиченъ листъ. Редактиралъ го Т. Запряновъ. Излѣзли само 10 броя.

Въ 1874 год. Паничковъ издава сатирически вестникъ *Жаба*. Редактиралъ го даскалъ Костаки отъ Търново. Споредъ г. д-ръ А. Теодоровъ — Баланъ (Книгоп. за сто години, бр. 3825) редакторъ билъ А. Савичъ.

Въ 1874 г. Паничковъ издава в. Филосо фски камъкъ, ре дактиралъ го пакъ даскалъ Костаки. Излѣзли всичко 2 броя

Около печатницата на паничкова се навъртали, освенъ Хр. Ботйовъ и Киро Тулешковъ — и Р. Ил. Блъсковъ, Иванъ Драсовъ отъ Ловечъ и Ст. Заимовъ, Светославъ Миларовъ, Тодоръ Пѣевъ и др. Паничковата жена имъ готвѣла и пе-рѣла. „Вѣрвамъ, че г. Ст. Заимовъ много добре помни — бележи ми дѣдо Паничковъ—колко души седахме у дома на трапезата и ядѣхме манджа лозови листи съ балгуръ..." По-сетне Хр. Ботйовъ отишълъ въ Букурещъ.

Въ 1875 год., понеже Ст. Заимовъ бедствувалъ, то, за да му се намѣри нѣкаква работа, Ботйовъ отъ Букурещъ пи-салъ на дѣда Паничкова да почнатъ съ Заимова нѣкакъвъ вестникъ. Понеже Паничковъ се нѣщо забавилъ, Ботйовъ му писалъ второ писмо, съ което го изругалъ. Това писмо дѣдо Паничковъ пазѣше като добъръ споменъ отъ Ботйова. И на-истина, въ казаната 1875 г. Паничковъ почналъ да печата сатирически вестникъ *Михалъ*, редактиранъ отъ Ст. Заимовъ.

Презъ 1875 год. Паничковъ печатилъ *Балканъ*, вестникъ за наука и политика. Редактирали го Ст. С. Михаиловъ и А. Каракашевъ. Излѣзли 12 броя.

---

[1]) Год. IV и V редактира Ангелаки Савичъ. Год. VI пренесена въ Свищооъ. Вѣстникътъ достигналъ до година XVIII, но излизалъ много разбъркано.

Презъ 1876 г. Паничковъ печатилъ в. *Юнакъ*, редактиранъ отъ Ив. Драсовъ и Киряевъ. Въ сѫщата година печатилъ даромъ голѣмъ вестникъ Възраждание, управитель-отговорникъ Т. Пѣевъ[1]) и редакторъ Св. Миларовъ.

Презъ сѫщата година—възстания въ България, Ботйовъ минува Дунава; почнала се и сръбско-турската война. Паничковъ припкалъ нагоре-надоле и насърдчалъ българчетата да вървятъ въ България и доброволци въ Сърбия, да се биятъ съ общия врагъ — турчина. Други пъкъ посрещалъ на гарата, нахранялъ ги и имъ събиралъ парични помощи, а на нѣкои купувалъ и билетъ за желѣзницата, или пъкъ го доплащалъ. После мнозина отъ тѣзи нещастници паднали убити или измрѣли отъ тегло и отъ разни болести, а други се върнали разочаровани, голи, боси, ранени, сакати.

Пакъ презъ 1876 год. Паничковъ пренесалъ половината си печатница въ Плоещъ и оставилъ да я управлява сестринецътъ му Христо Г. Кисйовъ, който вече отпреди 3—4 год, билъ отишелъ отъ Калоферъ при вуйча си въ Браила. Въ тази печатница се печатилъ в. Vulturul (Орелъ), който еленчанецътъ Ив. П. Х. Кършовски почналъ да списва на влашки. Паничковъ често ходѣлъ въ Плоещъ да нагледва печатницата си.

Следъ печалнитѣ резултати отъ българскитѣ възстания въ 1876 год. и следъ несполучливитѣ преговори между европейскитѣ сили и упорството на Турция да даде нѣкаква автономия на България, Русия на 12 априлъ 1878 г. обяви война на Турция, да освободи християнитѣ, главно българитѣ. Паничковъ, обзетъ отъ неописана радость, зарѣзалъ печатница и всичко и обикалялъ по градове и села изъ Влашко и Молдавия и пакъ убеждавалъ българчетата да се записватъ доброволци въ руската армия, защото вечъ тази война била за наше освобождение. По влашкитѣ желѣзници Паничковъ пѫтувалъ безплатно: приятели, слуги по станциитѣ, тайно му отваряли хамалскитѣ вагони и му показвали, какъ да отваря ключалкитѣ. Руситѣ навлѣзли въ Молдавия. Въ Плоещъ се събрали и руси, и български опълченци — всички посрещнати най-тържествено отъ плоещчанитѣ българи. Къмъ българитѣ опълченци по настояване на Паничкова се присъединили и двамата му сестриници: казаниятъ Христо и другъ — Никола, който по-рано билъ доброволецъ въ сръбско-турската война и послѣ, раненъ въ боя при Стара-Загора, билъ откаранъ въ Габрово и оттамъ — въ Зимничъ,

---

[1]) Тодоръ Пѣевъ, отъ Етрополе. Още малко момче, седѣлъ при търговеца Полихрониади. После учителствувалъ въ Силистра и София. Кога въ 1872 г. Димитъръ Общиятъ обра турската поща при Араба-конакъ, турското правителство, безъ да подозира, че Т. Пѣевъ билъ единъ отъ главнитѣ съзаклетници, го пратило съ тайна мисия въ Влашко: да издири крадцитѣ. Въ освободена България Т. Пѣевъ седѣ и търговски агентъ въ Скопие. Той свърши трагично въ София.

дето и умрѣлъ. Въ Плоещъ Паничковъ се сприятелилъ съ мнозина руски офицери. Печатилъ на руситѣ съвсемъ евтино регистри, бланки, квитанции и пр. Напечаталъ даромъ и една книжка: *Законъ за българскитѣ войници* отъ капитанъ Райчо Николовъ (после дѣдо Райчо — Бълг. Книгоп. за сто години отъ д-ръ А. Теод.-Баланъ, бр. 8097 и която раздалъ на българитѣ опълченци). Паничковъ скоро премѣстилъ печатницата си въ освободена вечъ България, въ Свищовъ — първия освободенъ градъ въ Северна България — и печатилъ книжа на руситѣ за десетина хиляди рубли. Пресилилъ се отъ работа и се разболялъ, та по време на Санъ-Стефанския договоръ се лѣкувалъ цѣли петъ месеца въ Букурещъ. Кога се върналъ въ Свищовъ, руситѣ си били вечъ заминали, та изгубилъ доста отъ това, що ималъ да взима, — но нали било за България? — всичко драговолно простилъ. Презъ 1888 г. Паничковъ мѣстилъ печатницата си и въ Никополъ.

Печатницата на дѣда Паничкова е една отъ най-старитѣ. Въ Цариградъ, Браила, Плоещъ, Свищовъ и Никополъ въ нея сж учили занаятъ стотина души. Въ Бълг. книгописъ за 100 години отъ А. Тодоровъ—Баланъ, София, 1909 г. изброихъ 140 книги и вестници печатани въ нея, и азъ намѣрихъ други още 6, та всичко ставатъ 146 — за времето отъ 1858 г. до 1905 год. включително. Следъ тази последня год. твърде малко книги ще сж били печатани. Това число е близу до истинското — може да сж пропуснати не повече отъ 6—7 книги. Наистина, за единъ такъвъ дългъ периодъ, отъ близу 50 години, този брой не е голѣмъ — падатъ се по 3 книги на година—но все пакъ е нѣщо, като се вземе предъ видъ времето, презъ което е работилъ Паничковъ, и скромнитѣ средства и машини, съ които е разполагалъ. Разпредѣлени по мѣста и години на печатането имъ, тия книги вървятъ тъй: Цариградъ (1858—1863) 10 книги, Браила (1867—1876) 35 кн., Плоещъ (1877) 1 кн., Свищовъ (1878-1905) 99 кн. и Никополъ (1888) 1 кн. Значи, най-голѣмата печатарска дейность Паничковъ развилъ въ Браила и Свищовъ.

Доста отъ тѣзи книги сглобилъ и издалъ самъ Паничковъ. Тѣ сж дребни календарчета, молитвеничета, митарства и други скжрпени оттукъ оттамъ преводни компилации историйки на патриотически теми и съ морално-религиозно съдържание за простата маса и за войници. Често пжти за тѣхни издатели — по нѣкога и разни за една и сжща книга—Паничковъ поставя дъщеря си Петрана (Бълг. книгоп. бр. 6554 8859), свои словослагатели и други лица, които и извѣстие нѣмали отъ това. Напр. на кн. Митарствата или Изповѣдьта на св. Теодора (Бълг. книгоп. бр. 7278) издатели сж: Ст. Хр. Бешикташлиевъ, хаджи Петъръ Аврамовъ, монахиня Макарина Пѣова, игуменка на женския метохъ, монахиня Таисия — все отъ Калофеъ; на едни екземпляри отъ кн. Служба на св. св. Кирилъ и Методия (Бълг. книгоп. 11313) е отбележенъ

издатель Бойко Нешовъ, на други Н. Мироновичъ Тошковъ, а на трети: — Ставраки Захариевъ. На екз., който притежавамъ, къмъ името на последния издатель Паничковъ приписалъ: „14-годишно момче словослагатель". Понѣкога срѣщаме книги съставени отъ разни части на други и всѣка часть съ своята пагинация. Всичко това много затруднява българския библиографъ. Въ много книги срѣщамъ: Печатница на Асень (и Ясенъ) Д. Паничковъ.

Имаме и тази книга: Параклисъ на пресветая Богородица на турски езикъ. Съставилъ Х. Д. Паничковъ Браила, печатница на Х. Д. Паничковъ. 1875. 8⁰ м. 21 стр. (Текстъ турски и съ кирилица. Само заглавието българско (Бълг. книгоп. бр. 8860).

Ботйовъ въ своята безпощадна за никого и доста язвителна критика сегизъ-тогизъ закача и дѣда Паничкова.[1]) Тъй, като препоржчва на учителя и писателя Т. Шишковъ „Пѣсенъта на букурещкитѣ български ергени" — добавя: „А г. Войниковъ добре ще стори да турне тази пѣсень на ноти, та, кога му каже българскиятъ народъ: „Ела, синко да ти дамъ хиляди жълтици, да съставишъ театрална трупа" — той да дойде да я изпѣе на букурещкитѣ ергени, които, като младежи, разбира се, и представители на този народъ, наймного ще пожертвуватъ за това „училище на народа". А оркестрътъ на *Бременскитѣ музиканти* е готовъ: съ гайдата рап Стояновъ, съ тжпана domnu Мжнзовъ[2]) а съ дзурлата г. Друмевъ (ако предпочете да стане владика — то друга работа). А за капелмайсторъ добре ще е, ако се съгласи да приеме mr Паничковъ, на когото тънкиятъ музикаленъ слухъ отдавна вече е познатъ на г. Войиикова". (Стр. 77). — „Въ нашия XIX векъ българската литература се е обогатила даже и съ такива съчинения, които ще научатъ Паничката да слуша, г. Ангелаки Савича да мисли, Найденова да блѣе, г. Геновича да сънува, отца Балабанова да преде, а дѣда Блъскова да плете чорапи (стр. 139) „Изъ послѣдния брой на „Хитъръ Петъръ" се вижда, че влиян ето на г-на Войникова се разпространява необикновено бързо. Боже мой, и г. Паничковъ захваналъ вече да блѣе, а ние сме имали слабость да мислимъ, че това словесно животинче е способно само за клисарь, . . ." (стр. 140). На сжщата страница Ботйовъ разправя и следния пъкъ веселъ анекдотъ: „Но г. Паничковъ си има и врожденъ талантъ. Всѣки отъ васъ знае, че зимно време въ Калоферъ оставатъ само женитѣ, селскитѣ терзии, копачитѣ и поповетѣ, защото мжжкото население отива въ Цариградъ да шие въ Амбаря. Въ това време въ Калоферъ

---

[1]) Съчинения. София. 1907.

[2]) За да се разбере тази злъчна ирония, трѣбва да прибавимъ това: В. Д. Стояновъ е чешки възпитанникъ и отъ Жеравна, дето правятъ добри гайди. Ив. Мжнзовъ пъкъ издавалъ сатиристиченъ вестникъ Тжпанъ въ Букурещъ.

дошелъ новъ ага. А кой ще го посрещне? Женитѣ и поповетѣ решили да изпроводятъ г-на Паничкова да се поклони на забитина и да му каже „Добре дошелъ", защото г. Паничковъ още въ онова време се считалъ за „окумушинъ". Г. Паничковъ отишелъ въ конака, поклонилъ се на агата и рекълъ му смирено: „Сенъ сънъ пезевенкъ, аго!" Разбира се, на агата се не харесало това приветствие и той захваналъ да бие калоферския „окумушинъ". Трѣбва да ви кажа и това, че изъ кжщата на г-на Паничкова се видѣлъ конашкиятъ дворъ; а сестрата на окумушина стояла на прозореца и гледала, какъ ще бжде посрещнатъ братъ ѝ отъ агата. Като видѣла, че биятъ „окумушина", извикала: „Мамо, а мамо, биятъ Димитърча". — „А защо го биятъ?" попитала майката —„Димитърчо наддума агата" — отговорила дъщерята.

Най-сетнѣ, изпълнила се една голѣма мечта, за която особено старитѣ дейци и по-събуденички копнѣели отъ отдавна: България била освободена. Настанала нова ера на свобода и просвѣта, открило се необозримо поле за работа явила се нужда отъ повече работници, нищо и никакви хора станали чиновници и съ добра плата. Дѣдо Паничковъ, родолюбецътъ и възторженията ученикъ на Раковски, не оставя стария си благороденъ занаятъ — печатарството, и прѣдава се пакъ на работа. Ала не му провървѣло: Наталии нови идеи, времето го изпреварило, годинитѣ му натегнали, печатарската му машина била стара система и се изпочупила и буквитѣ се изтъркали, пакъ и въ Свищовъ се отворили 4—5 други нови усъвършенствувани печатници, които силно конкурирали. И финансиално се объркалъ. Усилила се отдавната му глухота, натиснали го и други старешки неджзи.

Въ едно писмо отъ 23 октом. 1897 г. той ми пише: „Дохожда В. Боровъ да иска 7 наполеона Казахъ му, че диря пари взаемъ да си купя очила и марка за писмо . . . Оженихъ три сестри, синоветѣ имъ около мене порастнаха, научиха се на хубавъ занаятъ и се развихя и сега сж добре. Братъ ми Христо ме моли за помощь: нѣмамъ бащиния, нѣма и какво да заложа да му помогна. Той не бѣше за другъ занаятъ, макаръ че въ Цариградъ не ме слушà: бѣше орждие на Ив. Найденова и на П. Теодора. Следъ окупацията се лутà беденъ по Ямболъ и Карнобатъ. Пратихъ му пари да си плати за желѣзницата до София. И тамъ му пращахъ пари. Сега е въ Държавната печатница съ 200 л. плата и прави кжща. По окупацията хората печелѣха пари, пъкъ азъ припкахъ по народни работи и издавахъ вестници. Едвамъ се бѣхъ сдобилъ съ една кжщица отъ берберъ Хисанъ, зехъ пари съ лихва, та купихъ лицето малки дюкянчета отъ хаджи Шерифъ. Хамамджиоолу, богатъ турчинъ. Лихвитѣ си растѣха, и азъ на 1889 г. се принудихъ, та продадохъ кжщата съ дюкянитѣ, защото Хамамджиоолу бѣше продалъ дюкянитѣ на Ангелъ

Бръчковъ. Той надума кмета да ме сплаши да му продамъ кѫщата, или да купя лицето, сир. само неговитѣ дюкяни за 1000 наполеона. Това дѣло се протакà цѣла година, а пъкъ нѣмахъ документъ за горнята кѫща да го заложа, че сиракитѣ на Дервишоолу ме дадоха подъ сѫдъ да си искатъ кѫщата, защото ужъ вуйчо имъ я продалъ безъ тѣ да били пълнолѣтни. Заборчахъ 400 наполеона. Печатницата не може бързо и добре да работи, пъкъ и децата порастоха и трѣбва да се учатъ. Продадохъ на Бръчкова кѫщата за 650 наполеона и разплатихъ дълга. Съ останалитѣ 200 наполеона оженихъ момичето и купихъ малко нови букви. Бѣхъ се условилъ да печатамъ на финансовото управление книжа за 200 л. съ контрактъ и презъ три месеци получавахъ по 50 л. Плащахъ на работникъ по 20 л. на месецъ, но сега и той ме остави. Само синъ ми Асень работи да изпълнимъ контракта до нова година, и тогава той ще отиде войникъ. Сега той въ неделя пѣе въ черковъ и помага въ кѫщи. Зимась, като нѣма кой да работи, ще затворя печатницата (та тя бѣше затворена отъ 1886 до лани). Преди 2 години Асень скришомъ напечаталъ едно обявление на единъ свой приятель и сѫдътъ ме осѫди на 500 л. глоба, но князьтъ ги прости. Мнозина ме питатъ, какво съмъ направилъ толкова пари, що съмъ зелъ отъ кѫщата. Казвамъ имъ, че съмъ ги далъ подъ лихва. „Нарастоха ли до 1000 наполеона?“ — ме питатъ. — „Повече сѫ!“ — имъ отговарямъ. Натисна ме сиромашия. На старость облегнахъ на децата си да искамъ единъ гологанъ. Не дочувамъ вечъ и не довиждамъ. Пакъ и ревматизъмътъ въ десната ми ржка не ме оставя да пиша, та едвамъ държа набодка и лъжица. Помоли г. Т. Пѣевъ, стопанъ на печатница „Свобода“ да ме приеме въ печатницата да мета или да нагледвамъ работницитѣ. Да бихъ могълъ, и колело бихъ въртѣлъ. Ако тамъ се не посрещне, поговори на Кира х. Пенчовъ Тулешковъ, бившия управитель на Държавната печатница. Следъ Нова година, дай Боже здраве, ще допъпля до София, та дано намѣря нѣкоя работица...“

Кога П. Р. Славейковъ билъ министъръ, наумилъ на дѣда Паничковъ да му се отпусне нѣкаква пенсийка, ала този тогава отказалъ: той още можелъ да работи, пенсията да остане за после. На 1889 г. Народното събрание опредѣлило Паничкову 1800 л. годишна пенсия, но търновскиятъ народенъ представитель Градинаровъ осуетилъ това. После, презъ 1890 г. министерството на Вѫтрешнитѣ дѣла опредѣлило Паничкову пенсия 300 л. годишно, но и тя отъ 1 юлий 1896 г. била прекратена, защото пенсионниятъ съветъ изтълкувалъ, че отъ даденитѣ документи се виждало, че дѣдо Паничковъ не подпадалъ въ категорията на поборницитѣ. Всички по-нататъшни молби за пенсия останали суетни. Дѣдо Паничковъ писалъ въ София и Д. Цанкову, Ст. Заимову, Б. Яковову (аптекарь) Д. К. Попову — ала и отъ това нищо не излѣзло.

алко оставаше още да живѣе дѣдо Паничковъ. Трѣб-
правителството, което къмъ нѣкои лица бѣше щедро,
едѣлѣше една народна пенсийка, поне отъ 20—30
ечно на този беденъ старецъ, който излѣзалъ *непрак-*
че, кога други печалили пари и осигурявали бждеще-
ой, идеалисть и ентузиасть като младо момче, припкалъ
одни рзботи, безъ да жали ни трудъ, ни здраве, ни
а. Тази пенсийка щѣше да бжде за него и голѣма
а награда отъ признателна освободена България.
гаринитѣ си дѣдо Паничковъ прекарваше въ Свищовъ
стиянска резигнация. На 5 февруарий 1909 г. часътъ
нъ следъ обѣдъ, следъ 5 6 дневно боледуване дѣдо
овъ починалъ, близу на стогодишна възрасть. По-
ь билъ на другия день. Печатарското съсловие въ
въ затворило печатницитѣ, всички словослагатели заед-
несли венецъ на покойния старъ печатарь и участву-
ъ процесията. Участвували и учителитѣ съ ученицитѣ
рнитѣ класове на търговската гимназия, а въ черкова
ражение присжтствували на опѣлото и ученичкитѣ отъ
ската гимназия. Директорътъ на мжжката прогимна-
Павелъ Малеевъ казалъ речь, въ която на кратко из-
ъ живота и заслугитѣ на покойния[1]).

о сега не знамъ да е писалъ другъ нѣкой нѣщичко за
аничкоза. Той заслужва това. Поне неговата смърть не
и ония, на които той нѣкога бѣ помагалъ и съ средства
уми, които въ квартирата му сж намирали подслонъ,
апезата му залъкъ хлѣбъ, да кажатъ поне две думици
). Освенъ въ в. Ратникъ никждѣ другадѣ въ нашитѣ
ройни столични вестници — които пишеха и за най-
вени и никому непотрѣбни случки — не се оповести
мъртьта на дѣда Паничковъ.

ълната история на нашето възраждание ще каже две
и за дѣда Паничковъ.

елика Паничкова била вече по-рано умрѣла пакъ въ
въ, дълго страдаща отъ апоплексия. Дѣдо Паничковъ
единъ синъ — Асень, и две дъщери: Петрана и Сжба.
а била учителка и умрѣла. Отъ нея имаме: *Ръкамничка*
воначално училище. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Печат-
а Асень Д. Паничковъ. 1881. 8. м. 7 стр. (Бълг. книгоп.
9). Сжба бѣ омжжена и сега живѣе въ Свищовъ. Тамъ
ь се бори и до днесъ съ бащината си вехта печатница.

---

[1]) В. Ратникъ (Свищовъ) г. IX, бр. 393, отъ 8 февруарий 1909 г.

Б. БЕЛЖКИ НА ДѢДА ПАНИЧКОВЪ.

а. За Калоферъ и околностьта.

1. *Звънградъ*, наричалъ се и *Звънуша*. Той е много старъ градъ. Простиралъ се отъ мжжкия монастирь по р. Курнидица, чакъ до Новата-стража, Каменския мостъ, Кузътъ и

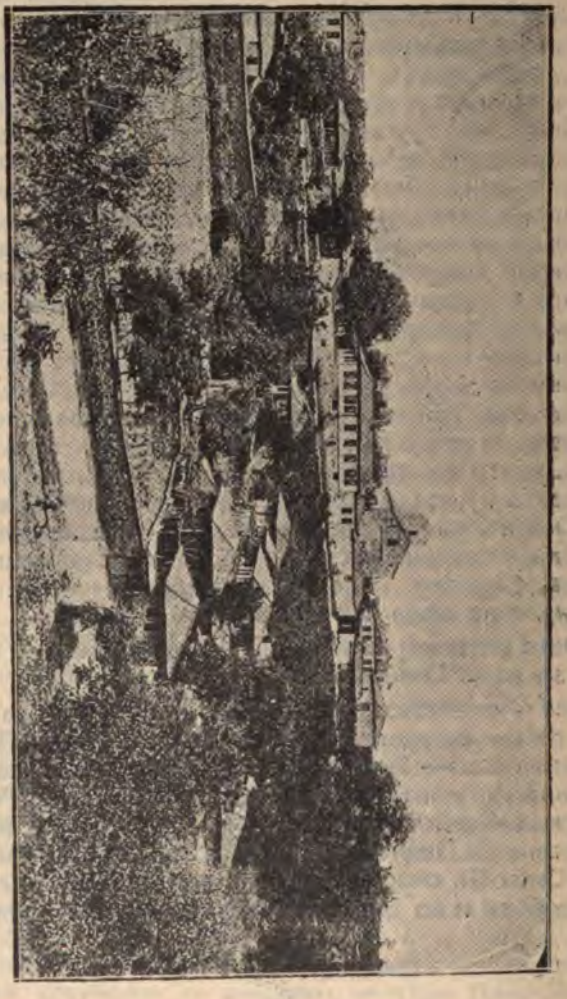

Въ дъното. — Горният женски метохъ въ Калоферъ.

с. Куртово. Тукъ нѣкога имало 40 моста, но гърцитѣ ги развалили по царь-Самуилово време. После остали тукъ-тамъ колиби съ малка черковица св. Богородица, съ монахини, но тѣ после се разпръснали. Останала само една монахиня. Въ

кърджалийско време тукъ се черкували курнидичани. На тази черкова имало кръстъ, който после, кога направили въ мѫжкия монастирь голѣмата черкова — която трая до освобождението — заковали отгоре надъ олтаря. Той лъщѣше като златенъ. Монахъ Хрисантъ, заведенъ братъ на Недю Начоолтъ, като го мислѣлъ, че билъ златенъ, го отковалъ и взелъ. После дѣдо игуменъ Кесария го прибралъ. Гледахме го. На него бѣше отбележено афл (1530) лѣто. Стойко Бобичкинъ, който имаше нива въ Средня-Курнидица, разправяше, че помни тамъ воденица. Близу до нея нѣкои хора намѣрили имане обвито въ червенъ ямурлукъ и избѣгали заедно съ воденичаря.

Вѫтрешностьта на сѫщия метохъ.

2. *Сопотъ, Карлово, Куртово.* Владението на Калеферъ-войвода било отъ Балкана по р. Тунджа до моста на р. Копринка (Казанлъкъ тогава още не билъ заселенъ) и Малкия балканъ, Падалото до Средня-гора, Омарбасъ, Куртово, Нувалиитѣ и други села, съ всички стружни по р. Тунджа и Радивчозъ мостъ. — Нѣвга-си Сопотъ билъ градецъ съ турци и джамия, а Карлово — просто селце. Въ него се заселили турци отъ Сопотъ и усвоили две черкови: св. Марина, до моста въ Табашката махала, обърнали на джамия, а на мѣстото на другата черкова съ голѣмия дворъ направили Куршумъ-джамия. Българитѣ се премѣстили около мегданя и си направили една низка въ трапъ черковица, която после турцитѣ изгорили. — Въ старо време с. Куртово било градецъ. Река Курнидица минувала презсредъ него. И до сега още личатъ

двороветѣ съ зидоветѣ. Землището му и сега още е голѣмо. Кога Калоферъ билъ заселенъ, мнозина куртовци се преселили въ него, за да не плащатъ данъкъ. То останало сàмо съ 10 кжщи, които и днесъ много не нарастятъ. Друго пъкъ предание гласи, че нѣкой владика, като го не пуснали да пренощува въ Куртово, го проклелъ кжщитѣ му все толкова да останатъ.

3. *Стари пжтища*. Старият пжть отъ Казанлъкъ за Пловдивъ минувалъ презъ Габарево, Търничане, Овчеларъ, Доймушларе, Малката река, Хаджарската, Омарбасъ, Чаталетепе,(Маджере),Банята, старият мостъ на р. Стрѣма и нататъкъ. Този пжть се наричалъ тъмният или *Дидейски*, защото по него били дошли дидеитѣ на Марино-поле, кога нападнали Калиферъ-войвода. После го нарекли *Драмийски пжть*. До него още личи окопътъ, който доймушларскитѣ турци били направили да отклонятъ отъ селото си Тунджа, защото била омърсена съ свинска кръвь отъ Калоферъ. По-преди — въ време на Калиферъ-войвода — Тунджа била по-голѣма, но при едно землетресение земята въ Балкана се пропукала и Тунджа се раздѣлила на две части и по-голѣмата притекла въ р. Тжжа, що тече край Голѣмо-село. Тя е черна вода. Разказватъ че нѣвга-си и Аджарската река била по-голѣма, но *качавунитѣ* (юруцитѣ) запушили извора и съ човали вълна и тя престанала. Другъ пжть пакъ отъ Казанлъкъ за Пловдивъ минувалъ презъ Голѣмо-село, Малко-село подъ Балкана, надъ Рачки-долъ, презъ Радивчовъ мостъ, слизалъ презъ Бѣли-брѣгове въ Средня-Курнидица, Ветхата стража, Каменския мостъ, надъ с. Митиризово и нататъкъ къмъ Банитѣ. Надъ Малко-село до голѣмитѣ камъни *Драмоветѣ* имало монастирче св. Иванъ. — Въ Ветхата стража изъ лещака имало много хайдути. До Червенака подъ Калоферъ на пжтя за Казанлъкъ пъкъ имаше чошмичка, дето уморенитѣ пжтници утоляваха жаждата си. Сегмени съ бюлюкъ-башия пазѣха. Еднажъ, кога бюлюкъ-башиятъ пиелъ вода, отсрѣша, отъ лещака, единъ хайдутинъ рекълъ на другаритѣ си: „Гледайте, какъ ще сваля чапчака отъ ржцетѣ на бюлюкъ-башията!" и гръмналъ. Чапчакътъ изскочилъ отъ ржцетѣ на бюлюкъ-башията и веднага този и сегменитѣ едвамъ избѣгали. Тогава ходиха калоферци съ брадви, та изсѣкоха наоколо лещака, както и по-сетне го сечеха въ Кузътъ, подъ Кулата, но пакъ израстяше висока гора, въ която се криеха хайдути. Кога по Дибичово време (1828 г.) убиха хаджи Аврама, а после и хаджи Недѣлка, при Малката-стража, тогава направиха голѣмия новъ пжть, който върви отъ Кулата до върха. Ветхата стража запустѣ. Кжщата на хаджи Недѣлка бѣше до тази на Панча Златаря, Вжтрѣ въ Калоферъ пъкъ пжтьтъ отъ Кръстеца минуваше презъ Конашкия мостъ, презъ Сватовска махала и край попъ-Вълюви. Казаният мостъ бѣше *врѣмененъ*. По Севастополското морабе мина аскеръ за изтокъ съ 30 топа. Азъ тогава правѣхъ

кѫща, и чорбаджиитѣ хаджи Гендо и други ми взеха гредитѣ та подправиха моста и топовитѣ минаха.

*4 Изъ време на кърджалиитѣ**) . . . „сребърни чаши за кафе, антерии, дълги копринени ризи, либадета и други нѣща. Въ зида имаше мѣсто замазано съ глина. Кърджалиитѣ го сапикасаха и ни накараха да копаемъ. Ние копахме, и се показа казанче пълно съ бѣли пари, повечето стари рубли до 2 оки, и восчана мошама съ жълтици. Кърджалиитѣ се спуснаха върху казанчето и едвамъ го изнесоха горе на земята. Тѣ се много зарадваха. Бай Илия Чукурлиецътъ залови етецитѣ имъ и ги моли да не ни бесятъ. Тѣ се обещаха. Тогава бай Илия почна да говори по-свободно, намекна, че и съ нашъ касметъ се намерили тия пари, па подложи шапката си и нему да дадатъ нѣщо. Кърджалиитѣ ни дадоха по единъ ветхъ бешликъ. После раздѣлиха отдѣлно рублитѣ, отдѣлно турскитѣ пари. Следъ това нѣщо си бъбраха тихо насаме, и сетне единъ отъ тѣхъ отиде, та повика голѣмеца Измъ-ага. Той бързо дойде съ други манафи и, като видѣ толкова пари, зачуди се и поржча да пренесатъ всичко въ Кйойбашиската кѫща, въ която той живѣеше, защото почти всички кѫщи въ Калоферъ бѣха изгорени, а сѫмо тукъ тамъ бѣха останали здрави и въ тѣхъ живѣеха даалиитѣ. Измъ ага даде по малко нѣщо на другитѣ, а останалитѣ скри, пъкъ черги, алища, платна, ризи, антерии сукмани, манофили, . . . бакъри ги направиха на 9 пая: тия които тарашуваха, бѣха осемь души, отдѣлиха и единъ пай на голѣмеца. Този като ме видѣ, че говоря свободно и учтиво и не съмъ беденъ, дади ми пълна свобода и скришомъ ми показа знакъ, който щѣше да подаде на другитѣ — кога щѣха да хвърлятъ *чопъ* — и ми посочи пая, който искаше нему да се падне. Азъ щѣхъ да турямъ знаковетѣ. Желанието му се изпълни. Тогава той се зарадва и ме повика на страна — да не чуе Илия — и ми предложи да отида съ тѣхъ, ще ми плаща по 40 гроша на месецъ. Азъ веднага склонихъ. Той ме назначи да гледамъ конетѣ. Това стана добре за всинца ни. Азъ му бѣхъ вѣренъ, но много българи качардисахъ. Другитѣ турци почнаха да ме подозиратъ. Еднажъ голѣмецътъ щѣше да ме съсече, когато двама българи побѣгнаха, но азъ се оправдахъ, като го увѣрихъ, че тѣ тайно избѣгали. Много пѫти молихъ голѣмеца и за Илия, но той никакъ не искаше да го освободи: мислѣше да го води съ себе по селата — Илия бѣше едъръ и високъ. Единъ день обадихъ на голѣмеца, че и Илия иска да тръгне съ даалиитѣ. Той се зарадва и заповѣда та го развързахме. Сетне ни накараха та ходихме да тарашуваме изъ Калоферъ съ другитѣ даалии,

*) Това е писано на единъ листъ намѣренъ после между книжата на покойния дѣдо Паничковъ. Както става явно, това съставя продължение отъ нѣкакъвъ разказъ, който нѣкой си е разказвалъ Д Паничкову. Въ края е казано: „следва".

де има още скривалища. Ала малко нѣщо намѣрихме. Вечерьта пакъ всички даалии бѣха пияни и имъ опекохме кокошки. Измъ ага ми подаде кокоши едецъ да се обзаложимъ: ако го азъ измамя, да ми даде 5 гроша; ако пъкъ той ме измами, да му опека 10 кокошки. Но азъ се оставихъ, та той ме измами и се спуснахъ да ловя кокошки изъ Бекювитѣ кжщя. Дѣдо Иванъ Беятъ и всички му домашни бѣха сжщо избѣгали и всичко зарѣзали. Донесохъ кокошки, заклахъ ги, оскубахъ, изчистихъ, опекохъ ги на шишъ и ги поднесохъ на голѣмеца. Илия пазѣше конетѣ. Измъ ага ме проводи съ единъ даалиецъ да намѣря дрехи за мене и за Илия, че ше тръгнемъ съ даалиитѣ. Следъ малко ни настигна и Илия, Въ Брайчовата кжща намѣрихме скривалище. Илия влѣзе въ него, той подаваше дрехи, а ние ги поемахме. Кога всичко извади, той повика даалиеца да слезе доле при него да извадятъ сждъ съ пари. Даалиецътъ се бързо спусна. Тогава Илия му грабна ножа и го съсече, па бързо излѣзе и ми каза да бѣгаме заедно, ако не искамъ, и мене ще убие. Азъ и това чакахъ. Грабнахме, което можахме, па припнахме къмъ Гола-могила. Лъзгахме се и падахме въ прѣспитѣ снѣгъ. Кучетата все страшно лаеха непрестанно. Много се страхувахме да ни не усетятъ даалиитѣ. Цѣла нощь се скитахме и на съвнуване се озъвахме при мжжкия монастиръ, който сжщо бѣ опустошенъ, и оттамъ покрай планината стигнахме въ Карлово. Тамъ едвамъ ни пустнаха, защото се бѣхме облѣкли съ нови ризи. които взехме отъ скривалището. Много ни разпитваха и българитѣ, и турцитѣ. Ние още изъ пжтя се наговорихме съ Илия да вземемъ още и други българи и да отидемъ да нападнемъ даалиитѣ въ Калоферъ. Това разгласихме тукъ-тамъ и въ Карлово. Като узналъ това тамшнията аянинъ сердарь турчинъ, улови Илия и го затвори, пъкъ азъ се скрихъ. Аянинътъ билъ ятакъ съ даалиитѣ и билъ се споразумѣлъ съ тѣхъ да ги пустне да влѣзатъ и въ Карлово. Това узнаха и турци, и българи, та почнаха да пазятъ на калето и денемъ и нощемъ. Стана голѣма скжпия, защото нѣколко години подъ редъ никой не смѣеше да отиде и да си посѣе нивата, дори и въ затулено мѣсто. Ечемикътъ стана 100 гроша килото; ржжъ нѣмаше, а само ечемикъ и загария; което зрѣе по-скоро, него сѣеха. Нѣкои сѣеха и папури (царевица) ала ги берѣха млечави и ги ядѣха заедно съ кочанитѣ, защото голѣмъ гладъ бѣше. Два пжти има даалии и гладъ. Размирието трая 6 години; отъ 1806 до 1812 г. Сетне се пооправи малко, но пакъ се явяваха понѣкога делибаши и къзълбаши и правѣха пакости понѣкога и повеке отъ даалиитѣ. На 1813 г. замори чума. Царьтъ проводи по кадълъцитѣ да има ужъ и кжрсердари, да пазятъ раята. Но тия кжрсердари и забтиитѣ правѣха голѣми пакости на българитѣ нощемъ, а денемъ хващаха българитѣ и ги вързваха и бедѣха, че тѣ всичко това вършели. Турцитѣ пакъ

жиха противъ раята, че тя викала московеца да се бие
ъ и все я плашеха, че ще я изколятъ. Само тогава
по-добре, кога почнаха да оратъ и сѣятъ и българи и
та житото стана евтино. Появи се и Шкодра паша,
ра. И той направи голѣми злини на християнитѣ. Той
привърженици чакъ въ Едирне. Той се сговори съ
тѣ каймаками да дѣлятъ плячката. Той обираше до-
едвамъ замогналитѣ се българи. Негови хора събираха
отъ хамбаритѣ и го караха въ Пловдивъ, дѣто по-
продаваха съ житото и кола, и волове. Презъ една
зима, при с. Чоллукъ, до Пловдивъ измръзнаха до
ущи отъ студъ. Кой и кому да се оплаче? Всѣки
е да спаси живота си. Дойде царска войска да гони
ничитѣ, ала тѣ се опрѣха. Най-сетне Шкодра паша
повенъ и закаранъ въ Цариградъ. — Въ Карлово тур-
е позволяваха да се прави черкова. Тогава единъ до-
турчинъ, мютювлиятъ хаджи Юнузоолу издѣйст-
карловци си направиха черкова, но, кога той отиде
ирне, турцитѣ изгориха тази черкова, та карловцитѣ
и си преградиха едно мѣсто съ рогозки и тамъ си
Какви пакости не правиха тия турци! Понѣкога, кога
кеше св. литургия, отиваха та псуваха свещеницитѣ,
лулитѣ си изтърсваха въ св. причастие. Отиваха и
итѣ и разпръсваха хората, да се не събиратъ заедно
о мѣсто. Тогава карловци дадоха 20 хиляди гроша,
дозволи правителството та си направиха нова черкова.
о натуряха по градоветѣ аяни и сердари и каймаками,
ѣ развалиха всичкитѣ независими балкански села и
ложиха тежки данъци, които и до днесъ се налагатъ.[1])
гато почнаха да работятъ чарковетѣ за гайтанъ, да-
въ Калоферъ станаха още по-голѣми. Калоферци се
доста време да внасятъ сами въ Цариградъ данъка
не биде възможно, Тия злини траяха до 1834 г. но
станаха още по-голѣми: други години, други теглила.
лийско време и черковитѣ били развалени и дълго
тъй стояли. Сетне поправили св. Атанасъ съ ветхи
а. Веднага чакъ отъ Пловдивъ дошли турци да видятъ
еркова ли се гради въ Калоферъ, но, като видѣли че
ата била подпрѣна съ ветхи дървета, отишли си, ала
зели голѣмъ бакшишъ. . ."

5. *Стара пѣсень на Тунджа.*

Протекла е (2) вода Тунджалия,
Па си влѣче (2) дърво чифтелия.
По край ходи (2) Санди фурнаджия,
Покрай ходи (2) съсъ байлама свири.
Че го стигна (2) Теню тютюнджия,

[1]) Това е писано още въ турско време.

Засучилъ мустакъ (2), навирилъ калпакъ.
Теню Сандю (2) тихо си говори:
„Ой те тебе (2), Сандйо чорбаджио,
Остави си (2) ясната байлама,
Въздръгни си (2) каламфиръ карвани,
Нагази си (2) вода Тунджалия,
Та улови (2) дърво чифтелия,
Из дървото (2) мома Ангелина.
Твоя да е, моя да е — орташка да ни е!"

6. *Бъли Йото (Бъли-Иванъ) донесе въ Калоферъ чаркъ да плете гайтанъ.* Кога се поумирило отъ кърджалиитѣ, хората почнали да се връщатъ въ Калоферъ, тогава Бѣли-Йото донесълъ отъ Влашко чаркъ да плете на вода *осмакъ* гайтанъ. А дотогаза женитѣ го плели на вулия (мѣкъ натъпканъ съ слама) съ 8 токмачета, по 4 отъ страна. Изплитали на день по 100—200 лакти. Единъ топъ гайтанъ ималъ 100 лакти, а сега — 60. Сетне женитѣ почнали да плетатъ гайтана съ 10 токмачета, по-дебелъ, а Крива-Баласа измислила да го плете съ 12 токмачета и още по-хубавъ. Габровецътъ желѣзарь Кесария почналъ да прави чаркове за гайтанъ осмакъ и дванадесетникъ — той правѣлъ и часовници само отъ дърво. Изпърво единъ чаркъ се продавалъ за 300 гроша, а после цѣлата му се издигна до 500—600 гроша. Брѣговетѣ на Тунджа се покриха съ чаркчийници и въ всѣка по 6, 7, 8 дори и по 10 чарка. Турцитѣ се сепнаха за Калоферъ. Тѣ накараха попъ Въля Сватовски, та описа, всичко колко чаркчийници и чаркове има на Тунджа. Питали го, има ли още чаркове и по кжщитѣ. Той казалъ, че има, но на ржце ги въртятъ, защото стопанитѣ имъ не могатъ да си направятъ чаркчийници, или да плащатъ наемъ. Тогава турцитѣ вързали да плащатъ хората месечно по 35 пари на чаркъ, после — по 50 пари, а на 1842 год. достигнало до 2 гр. месечно. После чарковетѣ станаха повече отъ 100. До сега калоферци давзли за масло за кандилата на една джамия въ Цариградъ но сега турцитѣ турили *вергия* и *харачъ* — до султанъ Махмуда било сто пари. Кога калофердитѣ чорбаджии скали много пари на назъритѣ противъ Петка Бегликчия, турцитѣ рекли, че, наистина, Калоферъ билъ само алтънъ. Булкитѣ и момитѣ на хорото имали на шията си по 1—2 огърлици алтъни. — По примѣра на калоферци, и карловци направиха чаркчийници. Мжжетѣ почнаха да предатъ на чакръкъ щимки вълна за гайтанъ, а женитѣ ходѣха на пазаря да продаватъ преждата. И стана пазарьтъ много силенъ. Въ Карлово той ставаше въ петъкъ, а въ Калоферъ — въ неделя. Оттамъ дохаждаха евреи та продаваха пръстени, мингуши, гривни, огледалца и други дреболии. После около 1840 год. калоферскиятъ пазаръ почна да става въ сжбота, а карловскиятъ — въ вторникъ. — Една калоферка се пресели въ Карлово. Изкараха й тази пѣсень:

Марио хаджи Гешова,
Защо остави Калоферъ,
Та си отиде въ Карлово,
Марио, крондиръ байряктаръ,
Марио ле гюлъ-фидано,
Марио шекеръ-ябълко,
Марио узунъ-бойлио?
Карловци лѣте не предатъ,
Не предатъ лѣте, не тъкатъ,
Сами си зеле копаятъ
И си мисиря заравятъ и пр.

. *Калоферци търговци въ Виена и Брашовъ а после – въ* ...адъ. Хаджи Василъ Шоповъ, Минчо Аджарецътъ, Кара- (нз Хр. Д. Караминковъ прадѣдо, синъ му дѣдо Тотю — ашко, внукъ му Димчо Караминковъ), Вълю Карамин- дѣдо Тотю Караминковъ, дѣдо Минко Рашковъ и Стайко инъ (баща на Кира Стоилчинъ, а Киро е тъстъ на сър- Димитъръ Николичъ лѣкарь въ Калоферъ) — търгували ена (Бечъ) и Брашовъ. Когa Наполеонъ I влѣзълъ въ и цената на книжнитѣ австрийски фиоринти спаднала, цетѣ имъ се намѣрили много такива. Било излѣзло за- да ги промѣнятъ. Калоферци не могли да отидатъ Сърбия въ Виена, защото Пазвантоолу отъ Видинъ за- ъ пжтя, та заобиколили презъ Брашовъ и закъснѣли. тѣ наклали огънъ всредъ Любичиската пияца въ Виена ия фиоринти сварили кафе. За това отпосле останало рка: „Скжпото кафе калоферско". Отъ 1812 год. до ово време най-богати търговци били казанитѣ, още и ашискитѣ и Хаджийскитѣ. Следъ тази загуба калоферци али търговията си къмъ Цариградъ.

ога султанъ Селимъ почналъ да преобразува Турция, и го еничаритѣ и се възцарилъ султанъ Махмудъ, (1808 г.) и изтребилъ еничаритѣ и решилъ да преобразува вой- и да я облѣче въ европейски дрехи. Той поканилъ аба- ѣ да ушиятъ униформата. Тогава въ Цариградъ повѣ- баджии били калоферци. Най-първо султанъ Махмудъ. илъ Стаматъ Болпачата, той не се наелъ; после—Жълти и той не приелъ, макаръ и да му билъ обещалъ сул- , че ще го направи *назърин*ъ. Най-сетне се наелъ хаджи Трифоновъ, извършилъ работата и спечелилъ половина ъ грошове, та накупилъ много дюкяни и магазини. ъше шишкавъ и хубавецъ. Султанътъ го направилъ на- . Нему изкарали песеньта: „Царътъ царува въ Цари- хаджи Иванъ — въ Калоферъ..." Пашитѣ завиждали жи Ивана и го плашели, че султанътъ ще му вземе а, както той правѣлъ съ мнозина други, и той отъ страхъ, имъ много пари да го бранятъ. Правителството пои- пари, и той—нѣмало какво да прави — далъ. Въ 1839 г.

умрѣлъ султанъ Махмудъ; въ сѫщото врѣме умрѣлъ и хаджи Иванъ. Тогава Иванчо Спасовъ Фетвата поелъ царскитѣ дрехи, само да ги шие, а плата имъ доставяли арменци. Иванчо облѣкълъ шивачитѣ съ форма: морава шапка и нея съ сърма ушити малки: ножица и ендазе. Иванчо умрѣлъ, спедъ като изгубилъ и задлъжняль. Следъ него поель работата Христо Врачалиятъ, после — Нисторъ Банковъ, Христо Арабаджовъ, Енчо Г. Еленкинъ, но тѣ били само *устабашии*, зимали само кроени дрехи отъ Хамбаря и ги ушивали. Отворило се Севастополското моарабе. Мнозина станали устабашии, По-сетнѣ сѫщо и Мустафа-паша, министъръ на финанситѣ, направи Иванча Дочооловъ устабашия въ Хамбаря — да не крадятъ арменцитѣ денкове чохи. Този паша избра Иванча Дочоолу, защото Иванчо не пиеше, като другитѣ. Пашата и Иванчо икономисаха скришомъ денкове царски работи и си дѣлиха всичко. Турцитѣ мразѣха тогова паша, па случи се, че той умрѣ ненадѣйно, отъ *дамла*. По онова време при Хр. Тъпчилеща стоеше кятипъ (писарь) турчинъ, чийто пъкъ братъ бѣше яверинъ (адютантъ) на султана. Кятипинътъ направи една хубава смѣтка, че Иванчо дири отъ Мустафа-паша[1]) 7 милиона гроша. Султанътъ заповѣда, та продадоха пашовитѣ чифлици и платиха на Иванча. Иванчо стана богатъ, отвори голѣма търговия, па и якипинътъ взе своя пай. Султанътъ му даде да носи червени гащи и сабя. Голѣма часть отъ Иванчовото богатство пакъ турцитѣ изядоха, а другото Иванчо изгуби въ разни доставки на войската и въ други разкошни разноски. „Уйданъ гелди, суя гитти!" (Отдето дошло, тамъ и отишло").

8. *Архимандритъ дѣдо Неофитъ Бозвели Хилендарски въ Калоферъ.* Той е отъ Котелъ и живѣлъ въ монастиръ Хилендарь, на Св. Гора. По Завѣрата Ипсиланти пратилъ тамъ серезлията Манолаки, та поддигнатъ възстание. То не успѣло, и всички монаси — все българи — избѣгали и се пръснали по цѣло Българско. Попъ Хрисантъ Новаковъ, като нашенецъ, дойде въ Калоферъ и си остана да не ходи вече въ Св. Гора. Измоли го отъ пловдивския гръцки владика хаджи Иванъ Тюлевъ, който водѣше Христантова сестра. Хаджи Иванъ бѣше високъ и пълненъ, уменъ и разговорливъ. — Попъ Хрисантъ остана въ черкова Св. Архангелъ, дето после седѣ дълго. Той и братъ му Христю играли голѣма роля въ Светогорското възстание въ 1821 год. После Христо Новаковъ — Бозътъ, отиде въ 1848 г. въ Гърция и стана голѣмецъ, съ още единъ калоферецъ, синъ на Минка Ковачовъ. Той отсетне пращаше армагани на сродницитѣ си и еднажъ съ хубавата си униформа дохожда въ Калоферъ. — Сѫщо и Генчо Минчовъ, аджарецътъ, водѣше

---

[1]) Въ друго писмо Д. Паничковъ пъкъ пише, че този паша се наричалъ Риза.

га Христантова сестра. По тогавашния обичай той носѣше
ара — чохяна шапка; той фесъ не тури на глава. Генчо
ѣше учѝлъ въ Нѣмско и бѣше търговецъ въ Брашовъ.
ой изгубилъ, кога паднали австрийскитѣ книжни фио-
ги и си побърка ума. Такъвъ си и умрѣ — падна на па-
, кога хаджи Иванъ Тюлевъ женѣше дъщеря си за
янъ хаджи Дишовъ. Следъ година Стоянъ умрѣ, а за
а му се ожени Никола на Хр. Стрелуховъ, внукъ на попъ
ста Скжтната. — Дѣдо Неофитъ, като сжщо избѣгалъ
св. Гора следъ възстанието — дойде въ Калоферъ и се
нови въ келиитѣ на черкова св. Атанасъ. По-рано въ тази
кова бѣше и клисарь и даскалъ Теню отъ Казанлъкъ,
го мѣсто пъкъ после завзе Кръстю Банковъ. Кръстю пѣ-
сладко. По-малкитѣ му сестри Мария и Пена чистѣха
ковата, а голѣмата — мома — Ивана, стоеше у тѣхъ си
Варвара. Когато тѣ се изжениха, ожени се и Кръстю за
стасия хаджи Минкова Бракалова. Послѣ стана клисарь и
ецъ на св. Атанасъ дѣдо Велю Бунювъ.

Дѣдо Неофитъ прибра момчета да ги учи на наустница
салтирь. Между тѣхъ бѣхъ и азъ и още едно момче
сто — отъ Сливака, Новакова махала. Ние двама слугу-
ме на дѣда Неофита и метѣхме черковата и понѣкога че-
ме въ нея, а той четѣше и пѣеше. Започна чумата и хо-
се разбѣгаха по балкана. И дѣдо Неофитъ избѣга съ
ста въ Котелъ. Пренесохме и вещитѣ му у Христовата
ка. Това бѣха 2—3 сандъка книги, между които имаше
дна, която дѣдо Неофитъ много тачеше. Види се, била е
ой преписъ на Паисиевата история. Следъ 2 години дѣдо
фитъ пакъ се завърна въ Калоферъ съ Христа и пакъ
ана за изповедникъ въ черкова св. Атанасъ. — Дѣдо
фитъ имаше среденъ ръсть, червендалесто лице, орловъ
ь и брада раздѣлена на две. [1]) Бѣше строгъ. Кога гово-
ше, все съ ржце разправяше. Дрехитѣ му бѣха шаячени
алимавката му — светогорска: плетена и висока. Изобщо
се чисто носѣше. Понѣкога служеше въ черкова, но по-
редъ ме пращаше да искамъ позволение отъ епитропа,
дишкия намѣстникъ, Иванчова, въ Хаджийска махала.
ажъ епитропътъ каза: „Нѣма изинъ!" и дѣдо Неофитъ не
кй. После дѣдо Неофитъ събра поповетѣ на угощение и
раха за епитропъ новия попъ Кръстя Банковъ, пратиха,
съ Иванъ Тотювъ Сахтияджиевъ въ Пловдивъ и влади-
го потвърди. Тоя почиташе калоферци, защото, когато
ѣха заточили, Хр. П. Тъпчилеща му помогна та се върна
ъ въ Пловдивъ. — Винаги кога ставаше отъ сънь, дѣдо
фитъ четѣше изустъ разни молитви и *Помилуй ме Боже*,
знаеше изустъ цѣлата наустница, псалтиря, разни ака-
и и пр. За обѣдъ пращаше ме въ нѣкоя кжща и дона-

[1]) Вж. П. Славейковъ: О. Неофитъ Хилендарски.. Мсб. XII стр. 380.

сяхъ пита, хлѣбъ и ястие. Но повечето пѫти му прашаха отъ кѫщитѣ ядене, та и азъ и Христю се наядвахме. Тогизъ всѣка сѫбота, а най-вече на задушница, женитѣ донасяха на гробищата въ черковата, млинъ, млѣко, сутлияшъ, сърми, медъ,... Женитѣ даваха най-вече на нашия духовникъ. Хлѣбътъ му все артисваше, та покоравяше и мухлясваше, а артисалото коливо давахме на кокошкитѣ. Та и цигани и циганки пълнѣха торбитѣ си отъ поменитѣ по гробищата. Дѣдо Неофитъ нѣмаше отникѫде никакъвъ приходъ, па и въ Калоферъ не получаваше никаква плата, а — само това, що взимаше отъ изповедь и това, що му събираха въ черкова съ дискосъ въ праздникъ — по 2—3 гроша, а понѣкога и 5. Но пъкъ и разноски нѣмаше: живѣеше просто. Списваше книги, които печати въ Крагуевацъ. Тѣ бѣха шесть. Помня, че четвъртата бѣше аритметика, а последнята — послателникъ, па и катихизисъ и други книги. Измолваше отъ нѣкои родолюбци българи спомощници пари да печата книгитѣ. Тѣ тогава слабо се харчеха, защото имаше готови псалтири и други черкозни книги. У мене има единъ октоихъ, рѫкописъ, червенословъ, писанъ отъ самия дяда Неофитъ. Той съдържа черковно пѣние, които всѣки владика трѣбва да пѣе въ литургия въ праздникъ. Този рѫкописъ взехъ после въ Свищовъ отъ баба Манолакица, при която дѣдо Неофитъ често ходилъ, кога билъ тамъ по 1834 г. Понѣкога дѣдо Неофитъ направи гивечъ, купи вино и покани чорбаджиитѣ. Слѣдъ като хапнатъ и пийнатъ, тѣ почнатъ да се хвалятъ, че, кога били въ Цариградъ, ходили при патрика и му целували рѫка и протосингелътъ му ги черпѣлъ съ хубаво *адалиско* вино и пр. или пъкъ да разказватъ, кой колко пари спечелилъ и пр. Дѣдо Неофитъ отначало мълчи, но като му хвърли 2—3 чашки винце, заговори енергично: „Бе братя, до кога ще се гриземъ и ще се предаваме единъ другиго? Защо не тачимъ народностьта си? Гърцитѣ ни лъжатъ, турцитѣ ни тъпчатъ, грабятъ и убиватъ и мнозина наши братя лежатъ въ тежки зандани. Царьтъ нищо не знае. Турцитѣ го не слушатъ и го лъжатъ, че сме били лоши хора и че дигаме глава противъ него. А ние мълчимъ като мрътви въ гробища. Но ние сме живи и трѣбва да познаемъ дълга си къмъ отечеството и да издигнемъ гласа си. И нашитѣ братя сърби теглѣха като насъ, ала, най-послѣ, излѣзе единъ отъ тѣхъ, опрѣ се на турцитѣ и отиде, та каза на царя, че кѫрджалиитѣ, беювитѣ и Пазвантоолу правятъ голѣмъ зулумъ на раята. „Изпѫдете ги!“ рекълъ султанътъ — „Нѣмаме пушки“ — отговорилъ сърбинътъ. Тогава султанътъ му далъ пушки и сърбинътъ съ Хайдутъ-Велка се събрали и изпѫдили кѫрджалии и спахии. На̀, сега въ Сръбско турчинъ става на крака на християнинъ и дори му слазя отъ коня си. Тамъ е сега рахатлъкъ, тамъ вече турчинъ не сѫди. Сърбитѣ сами си събиратъ данъка и го даватъ на султана,

и малко данъкъ плащатъ..." — Дѣдо Неофитъ ходѣ-
въ хана на Недя Начоолу, дѣто чорбаджиитѣ се съ-
а на разговоръ. При дѣда Неофита дохождаше и другъ
ъ светогорски монахъ — Артоний, списваше втора бъл-
а история за следъ паданието на българитѣ подъ тур-
Не знамъ, какво той и тя станаха отпослѣ. Когато се
султанъ Махмудъ умрѣлъ, дѣдо Неофитъ почна да
а външни непознати хора и изпращаше ги вечерь до
на Кира Стоилчинъ. Носѣхме имъ тамъ хлѣбъ. Една
ъ дѣдо Неофитъ дойде късно въ келията си, прибра
ъзо отъ вещитѣ си най-важното, между които и една
ица и пушката си, излѣзе ядосанъ и ни поржс-
занесемъ пакъ другитѣ му вещи при Хрисантовата
— Христо бѣше сега дяконъ Хрисантъ. Казаната па-
а била на дѣда Софрония Вратчански. Една бабичка
а дала на дѣда Неофита въ Котелъ. Тя, разглобена
и части, седѣше въ черна кутия и бѣше покрита съ
ъ и злато и съ бѣла кърпица и копринена дръжка.
нѣта единъ кираджия повика Хрисанта и мене да идемъ и
емъ дѣда Неофита. Хрисантъ отиде, но мене ме не пустна
ми. Дѣдо Неофитъ се билъ скрилъ въ с. Търничане,
Калоферъ, и после заминалъ къмъ Свищовъ и Сърбия.
по едно време узнахме, че той е билъ въ Цариградъ,
се съ коварнитѣ гърци за нашитѣ грѣбнати черкозни
ини и настоявалъ да го избератъ българитѣ за вла-
Той ги още подбудилъ, та купили на Унъ-капанъ,
-капия, до морето, отъ единъ евреинъ за 120 хиляди
мѣсто за българска черкова. Дали само 70 хиляди
пей, а остатъка щѣли да изплатятъ на петь части за
одини. Дѣдо Неофитъ често ходилъ при Стефанаки бей
иди, неговъ съотечественикъ, да се съветва съ него по
работи, да го моли да поржчителствува за него да си
напечатанитѣ книги отъ кара-гюмрюкъ и да му по-
да бѫде избранъ за владика. Тия книги били до две
и турцитѣ ги не пускали, защото — по гръцки интриги
ъ били московски. Тѣ тамъ си и останаха. Когато
иятъ патрикъ узналъ, че българитѣ си купили мѣсто за
ва, смутилъ се, — още и за това: че тази черкова ще
рира на всички други на горе изъ гръцката махала;
надумалъ Стефанаки бея и този подарилъ за българ-
ркова едно свое мѣсто на Фенеръ, което билъ спечелилъ
шя отъ единъ арменецъ. После патрикътъ поканилъ на
ние еснафитѣ българи. Съ тѣхъ отишелъ и дѣдо Не-
но се пазѣлъ отъ пиене. Кога да благослови трапе-
патрикътъ споменалъ за подарька. Нѣкои гости му
и: „Ние си вечъ купихме мѣсто!" — „И азъ се научихъ
къмъ патрикътъ — ала това мѣсто е еврейско, гнусно
авославна черкова!" А дѣдо Неофитъ отвърналъ: „Кан-
кандъръ!..." (убеждавай, убеждавай!). Патрикътъ по-
ялъ отъ ядъ и напустналъ трапезата, па проводилъ

протосингела си та почерпалъ на зияфета дѣда Неофита Следъ малко дѣдо Неофитъ, като полудѣлъ, съблича се голъ и почва да играе по двора. Следъ това патрикътъ го заточи на св. Гора, дѣто отъ мжки и гладъ почина въ Хилендарската кула. Книгитѣ му, четире сандъка въ онова смутно време, останали на Кара-гюмрюкъ въ Цариградъ. Всичко това ми разправи после, кога отидохъ въ Цариградъ, казанлъчанецътъ дѣдо Иванъ Бозвели, тютюнджия. И той помагалъ, кога събирали българитѣ пари да купувтъ казаното мѣсто. Той помага после и на униятската черкова. За тия работи писахъ и на Л. Каравеловъ и на митрополитъ Климента. — Дѣда Неофита придружилъ до Хилендаръ и прислужникътъ му, едно самоковче. Кога дѣдо Неофитъ умрѣлъ, то пратило до еснафитѣ писмо, въ което подробно разправило за мжкитѣ, що протеглилъ дѣдо Неофитъ. Това писмо после и азъ четохъ въ Цариградъ—Галата на 1858 г. у абаджията калоферецъ Стайко Пенинъ. — Следъ това дяконъ Хрисантъ отишелъ въ Бѣлградъ, печатилъ книгата си *Цвѣтособраніе* и се върна въ Калоферъ на 1850 г., поседѣ единъ месецъ и пакъ замина за Сърбия. Казватъ, че послѣ станалъ владика нѣкжде. [1])

9. *Игумени въ Калоферския мжжки монастиръ.* По-преди билъ отче Пано, а после — иеромонахъ Теофилъ, отъ Калоферъ. Отче Пано бѣше низичъкъ и отъ Копривщица. Живѣеше си скромно. Всѣкиму говорѣше: „Какъвто ти умътъ, такъвъ ти и домътъ". Дѣцата го дразнѣха, и той ги гонѣше. Братъ му Калчо Сапунджията имаше кжща и дюкянъ зздъ пазарския мостъ и бѣше ортакъ съ Христа Шопа. Калчо имаше две хубави момчета, премѣнени и съ чохени шубари, каквито носѣше и султанътъ въ Цариградъ. Тѣ умрѣха заедно съ баща си презъ 1833 г. отъ чума. Дѣдо Теофилъ бѣше игуменъ по Дибичево врѣме. Той бѣше старъ и развитъ човѣкъ: живѣлъ въ Цариградъ, билъ по-рано абаджия въ Хамбаря. Кога въ праздникъ отивахме въ монастиря при него ученици: азъ, Панайотъ Д. Павловъ, Бенчо Пѣювъ, Хр Груевъ и други — говорѣше ни за народность и ни караше да четемъ Паисиевата история. Казваше ни, че нѣкога си нѣмало турци, а имало българи и български царь и че турцитѣ го убили. По-добрѣ — казваше той — че го убили, защото, ако го били хванали робъ, и ние сме щѣли да бждемъ роби. Дѣдо Теофилъ отиде въ Аджаръ учитель. Съ себе заведе Христа на Генчо Минчовъ, който после стана протосингелъ. Отъ Аджаръ дѣдо Теофилъ отиде въ с. Михилци, до р. Стрѣма, и тамъ седѣ 5—6 години. Живѣеше си охолно и му прислужваше сестрината му дъщеря Лала. После тя умрѣ стара мома при по-голѣмата си сестра Цвѣта.

---

[1]) Вж. и Отецъ Неофитъ отъ П. Р. Славейковъ, Мсш. XII стр. 380 и 384.

Цвѣта имаше пѣсень: „Цвѣта пашата, Цвѣта Шкодрата, ма-
ина Цвѣто Гюрувичина“ . . . Гюро, Генчо. Иванъ и Стоилъ
– синове на чорбаджи Минча отъ Аджаръ. Аджарецътъ
ѣдо Гюро водѣлъ Теофилова сестра. Теофилъ ималъ двама
ратя. По-малкиятъ се потурчилъ и ходилъ съ кърджалиитѣ.
ой билъ въ конака забтие. По Коледа калоферци вардѣли
рай Калоферъ, но той ги убедилъ, че по това студено
реме кърджалиитѣ не могатъ мина планината, защото още
снѣгътъ билъ дебелъ. Но кърджалиитѣ подбрали отъ
Ново-село (Загоре) свини и ги пуснали напредъ, та напра-
или пъртина и тъй дошли. Изплашенитѣ калоферци се раз-
ѣгали въ Карлово и другадѣ. Кърджалиитѣ хванали нѣкои
жени и булки: Лала Татичкова, Малка Мирчовица, Мута Гу-
жева и други. После,кога султанътъ смирилъ кърджалиитѣ,
отурнакътъ братъ на Теофила пакъ се върналъ въ Кало-
феръ да дири наслѣдство отъ брата си. Чорбаджиитѣ му ка-
али: „Който се отрича отъ вѣрата си и отъ насъ, ние го
считаме за умрѣлъ, а на умрѣлъ човѣкъ *миразъ* (наследство)
не се пада“. Турчинътъ си заминалъ. Другиятъ Теофиловъ
братъ, който се наричалъ Грънчаровъ, отишелъ въ Буку-
рещъ и спечелилъ голѣмо богатство, но като умрѣлъ безъ
наслѣдници, паритѣ му прибрали дѣдо Тричко[1]) и дѣдо
Силвестри, а тѣхното пъкъ минало у дѣда Панарета. Въ
1875 г. Лала Матина, сестра на Минка хаджи Недѣлковъ,
ходила да изкопчи нѣщо отъ Грънчаровото наследство, ала
не могла. Следъ дѣда Теофила игуменъ въ монастиря стана
Венедиктъ, братъ на Недя Далбаита, до Маноловитѣ кжщи.
Венедиктъ много пари събра и ги даде на братовия си зетъ
Никола Василевъ Пулевъ отъ Карлово, който бѣше търгу-
налъ, въ Влашко. На 1857 г. чорбаджиитѣ Недѣлко Брака-
новъ Недю Начооловъ и други извадиха Венедикта и туриха
Прокопия, шюре на Василъ Тухлата — наричаха го тъй, за-
щото носѣше високъ фесъ. Прокопий бѣше скроменъ чо-
вѣкъ, болнавъ и все се оплакваше отъ кашлица, а Гера-
симъ, сопотненецъ, дружеше съ младитѣ и интелигентнитѣ,
които дохождаха отъ Цариградъ. По това врѣме дѣдо Тео-
филъ пакъ се върна въ монастиря, седѣ 2—3 години и пакъ
замина за нѣкой монастиръ. После игуменъ стана Герасимъ
и дойде Серафимъ Раювъ. Въ монастиря живѣха още: Ку-
буранкиното отче, съ лисичия кожухъ, Галактионъ, Дамас-
кинъ (Стефанкиното отче) — той обичаше да позакачва же-
нитѣ — и други.

Нѣкое време въ монастиря стоя игуменъ и архиман-
дритъ Иосифъ Бацуровъ, вуйчо на Н. Блаженство екзархъ
Иосифа. После архимандритътъ взе една калугерка отъ долния
метохъ (Павлювичинитѣ калугерки). Макрина, заведе я въ Тро-
янъ и тамъ ги венча попъ Христо. После Никола Бацуровъ

[1]) Не ли Козма Тричковъ?

стоя писарь въ Русчукъ, после — учитель въ Шуменъ; и
роди синове и дъщери и умрѣ.

Една пѣсень, която дѣдо Теофилъ пѣеше на гласъ пе

— А бре момче школенче, школенче,
Като ходишъ на школю, на школю,
Кажи менѣ какво нещо е едно?
— Единъ Исусъ, синъ Мариинъ,
Който на небето живѣй!
И на земята всичко владѣй
— А бре момче школенче, школенче,
Като ходишъ на школю, на школю,
Кажи менѣ какво нещо е две?
— Две скрижали Мойсееви,
Единъ Исусъ, синъ Мариинъ и пр.
— А бре момче, школенче, школенче,
Като ходишъ на школю, на школю,
Кажи менѣ, какво викатъ три?
— Три велики иерарси,
Две скрижали Мойсееви и пр.
— А бре момче, школенче, школенче,
Като ходишъ на школю, на школю,
Кажи менѣ, какво викатъ четири?
— Четири евангелисти,
Три велики иерарси и пр.
— А бре момче, школенче, школенче,
Като ходишъ на школю, на школю,
Кажи менѣ, какво викатъ петь?
— Петь рани Христови.
Четири евангелисти и пр.
— А бре момче, школенче, школенче,
Като ходишъ на школю, на школю,
Кажи менѣ, какво викатъ шесть?
— Шесть псалми утренни,
Петь рани Христови и пр.
— А бре момче, школенче, школенче,
Като ходишъ на школю, на школю,
Кажи менѣ, какво викатъ седемь?
— Седемь таинства църковни,
Шесть псалми утренни и пр.
— А бре момче школенче, школече,
Като ходишъ на школю, на школю,
Кажи мене, какво викатъ осемь?
— Осемь дѣла милостиви,
Седемь таинства церковни и пр.
— А бре момче школенче, школенче,
Като ходишъ на школю, на школю,
Кажи менѣ, какво викатъ деветь?
— Деветь чинове ангелски,
Осемь дѣла милостиви и пр.

— А бре момче школенче, школенче,
Като ходишъ на школю, на школю,
Кажи менѣ, какво викатъ десеть?
— Десеть заповеди Божии,
Деветь чинове ангелски и пр.
— А бре момче школенче, школенче,
Като ходишъ на школю, на школю,
Кажи менѣ, какво викатъ единадесеть?
— Единадесеть свети събори,
Десеть заповѣди Божии и пр.
— А бре момче школенче, школенче,
Като ходишъ на школю на школю,
Кажи менѣ, какво викатъ дванадесеть?
— Дванадесеть апостоли Христови,
Единадесеть свети събори и пр.

Който се гответше да стане свещеникъ, трѣбваше, безъ
уго, да знае тази пѣсень. Дѣдо Теофилъ я пѣеше и на
ата и на чорбаджиитѣ, кога се сбираха на зияфетъ. Той,
аше сладъкъ гласъ.

10. Манафинътъ предприемчивъ — Турски зулуми. На 1841
. бача взе единъ манафинь, много лютъ турчинъ —
еше съ камшикъ, кого де завърне. Носѣше панталонио
летка и сюртукъ отъ сливенска аба. Той бѣ живѣлъ въ
шитѣ мѣста, та знаеше български. Той възкачи бача от3
ари на 5 пари. Доймушларскитѣ турци го търпѣха 2-е
дмици, па почнаха да му се опиратъ, и той взе да ги бии
камшика. Тогава се събраха мнозина да се бранятъ
биха го тъй добрѣ, че после лежа 4—5 месеца. Глобиха
лоферъ, защото и нашенци го били. После този мана-
нъ остана въ Карлово. Все по това време биха на пазаря
но друго турче, сеизинъ на субашата потурнакъ. И за
го Калоферъ плати глоба. — Турцитѣ много завиждаха
българитѣ. На връхъ Коледа 1844 г. Тома, синъ на Божко
обаджи отъ Карлово, бѣ дохождалъ въ Калоферъ и ку-
лъ шарлаганъ отъ Нача Дойновъ, за продань. Кога при-
черь се връщалъ, край с. Митиризово го нападатъ тур-
тѣ и го съсичатъ. Следъ 49 дена го намериха овчари до
анината, безъ ржце и крака. — По-сетне, около 1846—47
отъ с. Каратопракъ селяни българи почнаха да носятъ да
одаватъ въ Калоферъ жито съ кола. Дотогава житото все
оци го продаваха — и то скжпо и прескжпо. Тѣ завидѣха
селянитѣ българи, и една сжбота следъ Великденъ ги
исрещнаха при Кузътъ, до каменския мостъ и изпосѣкоха
25 души отъ тѣхъ — кой изгуби ржка, кой кракъ. На
гриньта, Томина неделя, азъ отивахъ съ Минка Панчовъ
атаря на Карлово и на много мѣста по пжтя видѣхъ съ-
рена кръвь. Оттогава българинъ-селянинъ вече не посмѣя
докара въ Калоферъ жито за продань. Калоферци пакъ

осѣкоха дърветата на Ветхата стража до моста и до нивата на Стойка Бобичкинъ, защото въ този страшенъ боазъ често ставаха обири и убийства. На 1847 г. турцитѣ отъ ближнитѣ села: Доймушларе, Овчиларе и др. дойдоха въ Калоферъ и грабиха фесове и друго което имъ попаднѣше на ржка.

11. Попъ Христо Скжтната и възобновяване черковата Св. Богородица. Попъ Христо Скжтната бѣше старъ, дребенъ и кжсъ и живѣеше горе, на Керинъ-рътъ, надъ хамама въ кюшето. Еднажъ, като служелъ въ черкова съ пловдивския владика гръкъ Атанасий — преди Никифора — владиката му ударилъ една хубава плесница, та се зашеметила главата му. Такъвъ си остана и до старость — като занесенъ. Кога служеше и четѣше евангелието, заплакваше, а понѣкога се разсмиваше. Той имаше двама сина: Константинъ и Иванъ. Първиятъ умрѣ въ Цариградъ, а вториятъ — въ Калоферъ. Имаше и дъщеря калугерка, и зетювитѣ му бѣха: Христо Стрелуховъ и Димо Сотиръ̀тъ. Попъ Христо служеше на черкова св. Богородица и негови другари бѣха: попъ Тотю, подъ Никола и попъ Димитъръ Малинката, баща на Н. Високопреосв. Врачанския митрополитъ Константина. На 1846 г. — мисля — попъ Христо умрѣ и челядьта му почна да бедствува, защото другаритѣ му не искаха да й отстжпятъ никакъвъ дѣлъ. Тогава въ черковната стая се събра лонджа отъ чорбаджии и попове. Тъй като поповетѣ отъ черкова св. Атанаса скланяха да отдѣлятъ дѣлъ за починалия попъ, тия отъ черкова св. Богородица склониха да размѣнятъ мѣстата си. Тъй и стана: попъ Вълю, попъ Кръстю и попъ Младенъ отидоха на св Богородица, а попъ Тотю, попъ Никола и попъ Димитъръ — на св. Атанаса. Това, мисля, стана презъ октомврии 1846 г. Презъ следующия януарий (1847 г.) падна голѣмъ снѣгъ — до два аршина дебелъ. Черковата св. Богородица бѣше стара, низка и тъмна и снѣгътъ я затрупа. На задушница преди Сиренеца, когато сутриньта рано зачетоха въ черкова и попътъ още не бѣше почналъ литургията, таванътъ изпрашѣ, пукна се гредата, на която бѣше закаченъ полиелеятъ и той падна. Женитѣ изпищѣха, грабна всѣка коливото си и отидоха да поменуватъ на св. Атанаса. И тъй, по-предшнитѣ попове пакъ се върнаха въ св. Атанаса. но новитѣ ги не пускаха и се пакъ скараха. Тоя день стана събрание въ училището и епитропитѣ Начо Дойновъ и Христю Вълювъ (Висарионовъ) Бракаловъ помириха поповетѣ и решиха да възобновятъ черковата св. Богородица. Пратиха Малина дюлгерина та покани отъ Брацигово майсторъ Стоя, който преди 2—3 години бѣ възобновилъ и черковата ст. Атанаса. Майсторъ Стою дойде въ Калоферъ и почна черковата презъ марта. За темелитѣ копаяха до 20 лакти дълбоко, ала все излизаше каль и тиня. Тукънѣкога билъ долъ и после засипанъ. Най-послеположиха на дъното дебели джбови греди намазани

съ смола и възъ тѣхъ — голѣми камъни, и тъй уравниха мѣстото. Черковата правиха $2^1/_2$ години. Малкиятъ метохъ въ двора си остана, защото въ него стоеха дюлгеритѣ. Тамъ стоеше и клисарьтъ отче Дамаскинъ, съ майка си Мария Стефанкина. После Дамаскинъ се опопи и се установилъ въ с. Митиризово. Тамъ той повикалъ да изповѣда една млада жена и митиризчани го изпѫдили съ бой. Да се направи черковата св. Богородица, най-много се стараеше Генко Филътъ: събираше всѣки праздникъ еснафитѣ и ги убѣждаваше да записватъ волни помоши. И той бѣше образованъ, уменъ, разговорливъ и представнтеленъ. На Генка умрѣ жената и му остави двѣ момчета. Едното — полковникъ Филовъ убиха после въ русенския военененъ бунтъ пре ъ 1887 г. Генко поиска да вземе Ана Пачова, сестрина дъщеря на учитель Ботя. Той прави, струва, писа писмо до Ана и се сгоди за нея тайно. Но леля й калугерката и учитель Ботйо развалиха годежа, защото Генко ужъ билъ старъ, а въ сѫщность работата бѣше такава: калугерката се стараеше да омѫжи Ана за прость човѣкъ но съ голѣма кѫща и дюкянъ и който търсѣше мома отъ богатъ родъ. Тогава Генко се ожени за Лала, сестра на братя Христа и Атанаса Г. Симови. Тъй Генко Филътъ и учитель Ботйо, до тогава добри приятели — се смразиха. — По-прѣди се каза за попъ Никола. Той венча безъ вула Костаки хекимина за Марийка, дъщеря на Недѣлка Тошковъ, защото, Христо Тошковъ, братъ, на Недѣлка, не позволяше. Костаки подкупи свещеника, но сетне този последниятъ седѣ заточенъ въ монастиря св. Врачъ, до Пловдивъ, цѣла година.

12. *Дѣдо Христо Шопътъ*. Кога на 1839 г. се въцари султанъ Меджидъ, изиска 50 българчета да ги прати на царски разноски въ Европа да се изучатъ разни изкусни занаяти. Като подуши това гърцкиятъ патрикъ Германъ, изпрати по черковитѣ писма, че ужъ царьтъ иска момчета за аскеръ, ала неженени, та, който не иска да прати сина си, нека го ожени. Тогава много българи впрегнаха малки момчета въ съпружество. И дѣдо Христо Шопътъ прибързалъ, та оженилъ най-голѣмия си синъ Стоила и Мито Беювъ — сина си Иванча. Патрикътъ събралъ гърчета, облѣкълъ ги въ български прехи и ги представилъ на султана като българчета. Тия момчета ги пратиха въ Европа, най-вече въ Англия, изуха се и се върнаха. После нѣкои отъ тѣхъ станаха паши, напр. Логотетъ-бей и др. А само едно българче отъ Самоковъ, Петъръ, се вреди, защото имаше сродникъ владика. Като се върна отъ Англия, то стана главенъ машинистъ на всичкитѣ фабрики въ Цариградъ. Азъ тамъ говорихъ еднажъ съ него. Тогава той бѣше на около 45 години. — Дѣдо Христо Шопътъ бѣше башъ чорбаджия въ Калоферъ. Кога жени сина си Стоила, всичкитѣ турци отъ околнитѣ села му донесоха много овни, мисирки и кокошки. Тѫпани тупаха,

пушки пушкаха цѣлъ день, та пробиха дъскитѣ на оградата. После, отъ завистъ, наклеветиха дѣда Христа Шопа, че билъ бунтовникъ, та него, Стоила Петковъ, Мита Беятъ и Стоянъ Колчовъ закараха вързани чакъ въ Цариградъ и следъ година и гоповина ги освободиха. Кога ги подкараха отъ Калоферъ, женитѣ имъ вървѣха следъ тѣхъ и плачеха чакъ докрая, но сегменитѣ ги върнаха съ тоягитѣ. Бѣше страхъ голѣмъ, Турцитѣ дириха да хванатъ и Недя Начоолу, но той се кри 1—2 седмици и най-после Иванъ Тотювъ Сахтияндживъ го измоли отъ пашата, който идещъ отъ Казанлъкъ, мина презъ Калоферъ. — Като вървѣха бушбашири отъ Пловдивъ за Търново, всѣки день взимаха отъ Калоферъ по 5—6 души да имъ водятъ конетѣ презъ балкана. Бѣше зима: мразъ, снѣгъ. Това бѣше преди чумата. Баща ми току щомъ се бѣше завърналъ отъ терсаната въ Цариградъ. — Помня, една вечерь дойде Нено Божковъ и сегмени, хванаха татя и го закараха въ конака, да иде да води коне за Габрово; сжщо хванаха и Стойка Бобичкинъ, Ивана Василинъ и Михала Гешовъ. До Габрово тѣ газили студени реки. На връщане тати запрѣлъ въ балкана и едвамъ го довлѣкоха другаритѣ му. — Първата жена на дѣда Христо Шопа — майка на Начовица Дойнова — бѣше умрѣла. Тя бѣше дъщеря на дѣда Георгя Златаря, сестра на Христо Георговъ. Втората жена на дѣда Христа Шопа бѣше отъ Дйолювци. Следъ Ивана Шоповъ тя роди Дода и Пена. Дода умрѣ отъ чумата. Когато стана това, Иванъ и азъ играехме на орѣхи. Дѣдо Христю Шопътъ ни прати да обадимъ на Митя Бея да излѣзе бързо да бѣгатъ на калоферския монастирь. Но заварихме, че и на Мита умрѣло момчето. Бързо се върнахме и разправихме всичко. Иванъ отиде съ баща си на монастиря. Пена се ожени за Ивана Куковъ. Азъ ходѣхъ въ черкова, та помагахъ на поповетѣ: четѣхъ, пѣхъ и заравяхме умрѣлитѣ

13. Учители: Ботйо Петковъ и Никола Хр. Касапски — Кога дѣдо Неофитъ замина отъ Калоферъ, замести го даскалъ Ботйо, но после той отиде въ Русия да се учи и като се върна почна да преподава въ ветхото училище. При него сега се събраха ученици, освенъ отъ Калоферъ, но — и отъ Чирпанъ (Стамо Нешовъ, сега докторъ), отъ Сопотъ (Хр. Герасимовъ), отъ Т.-Пазарджикъ, Дупница и др. Имаше и двама светогорски калугери — единиятъ се казваше Иларионъ, отъ Елена. Послѣ Христо Герасимовъ умрѣ въ Дрѣново Баща му се покалугери въ Сопотския монастирь и тамъ си остана. Въ Калоферъ се учиха и Василъ Николовъ отъ Габрово, Иванъ С. Пждарски отъ Шипка и попъ Стоица отъ с. Рила. Послѣ Иванъ стана попъ въ Шипка, — много хубаво пѣеше, а Василъ отиде въ Свищовъ и стана търговецъ. Той после покани за даскали въ Свищовъ Никола Хр. Касапски и Никола Филиповъ. По онова време видни български даскали бѣха: Ботйо Петковъ, Райно-Поповичъ, Г. Икономовъ (въ Со-

потъ), Найденъ Геровъ и Д. Славиди (въ Пловдивъ), Сава Филаретовъ (въ София) и К. Райновъ (въ Самоковъ, той стоя даскалъ и въ Ески-Заара). Но той после отиде въ Сърбия и Цариградъ. Имаше още и другъ единъ; Найденовичъ, копривщенецъ, който после стана главенъ докторъ въ Едрене по севастополското морабе. Хрисанъ бѣше се върналъ въ Калоферъ Еднажъ той дойде при мене. Зазари ни даскалъ Ботйо и ни записа спомощници на книгата „Критически издиряния" . . . отъ Венелина и която Ботйо бѣше превелъ Отвори се дума за българскитѣ книги. Калоферецътъ Хрисантъ Иванозичь се оплака, че калоферци го не зачитали и книгата му „Цвѣтосъбрание" не взимали. Ботйо му отговори „Бѫди спокоенъ; страданието е наука; трѣбва да страдаме най-малко десеть години, догде нашиятъ народъ се развие — Отъ 1840 до 1850 г. по-видни ученици въ Калоферъ бѣха Тенйо и Христю на Дима Караминковъ, Стоилъ попъ Димитровъ, Димитъръ Витановъ Бояджиевъ, Янкулъ Митковъ, по-голѣмъ братъ на д-ръ Г. Янкуловъ — издържаше го Хр. Тъпчилеща — и др. Тѣ послѣ се учиха въ Пловдивъ и по изпититѣ много ги нападаше гъркътъ Цукала Закинтиу. Той грабна на единъ българинъ въ Гюлбахча въ Пловдивъ мѣстото и си направи черкова св. Дионисий. Даскалъ Ботйо бѣше високъ, грапавичъкъ. Баща му се казваше дѣдо Петко кръчмарътъ отъ табашката махала въ Карлово. Той имаше среденъ ръстъ и носѣше самочерни дрехи и бѣла брада. Кога даскалъ Ботйо се върна отъ Русия, дѣдо Петко бѣше още живъ. Дѣдо Петко имаше сестра Лала. Тя умрѣ стара мома. Личеше, че нѣкога си тя била хубавица. Ботйо, Никола Хр. Касапски и Христю Брадина заедно даскалуваха Брадина купи кѫщата на Христа Семковъ. до вратнята на черкова св. Богородица, купи и още мѣсто отъ Павуна Бенчовъ, направи си голѣма кѫща и се ожени за Лала, най-голѣма дъщеря на дѣда Ивана Ябановъ. Баба Иваница пъкъ бѣше сестра на хаджи Генда и хаджи Недѣлча — Кйойбашиски. Даскалъ Ботйо дълго време учителствува въ Калоферъ и напустна. Между другитѣ причини за това бѣше и тази, че той — както и по-преди се каза — се скара съ Генка Фила. Генко бѣше приятель на хаджи Недѣлча, на братия Симови и др. Правиха, струваха, отстраниха даскалъ Ботя, и той отиде да учителствува въ Карлово, и вмѣсто него въ Калоферъ дойде за даскалъ и за черковенъ пѣвецъ Райно Поповичъ, но той бѣше старъ и не пѣеше тъй гръмко като Ботя. Карловци съжалиха даскалъ Ботя, дадоха му по-голѣма плата и уволниха Райна. Въ Карлово Ботйо намѣри календарджията Пенча Радовъ, та го прати да събира спомощници за книгата „Критически издиряния" и после — да я печата въ Земунъ. После Пенчо му пращаше по малко книги да ги продава. И Н. Хр. Касапски стоя учитель само две години. защото искаше по-голѣма заплата. Той писа на вуйка си Николая Мироно-

вичъ, че калоферци занемарили училището си. Одескитѣ българи съ писмо смъмраха калоферскитѣ настоятели. То биде прочетено въ кафенето на Иванъ Т. Сахтиянджиевъ. Веднага калоферци пакъ условиха Н. Хр. Касапски и покаиха и даскалъ Ботя отъ Карлово, и той дойде. И карловци му сега бѣха опротивѣли, Покаиха и даскалъ Д. Славиди отъ Пловдивъ, но той имъ прати за даскалъ Сотиракя Зафировъ отъ Пещера. Касапски отиде въ Свищовъ учитель около 1855—56 г.

14. Иванъ В. Шоповъ. Баща му хаджи Василъ Шопътъ, отъ с. Синйо бърдо, Софийско, билъ отдавна преселенъ въ Калоферъ. Двамата му сина Иванъ и Георги се учили елински въ Карлово при даскалъ Райна Поповичъ, послѣ баща имъ ги повикалъ при себе въ Цари-градъ и се учили въ училището на о-въ Халки. Послѣ ги пратилъ въ Атина. Георги остана въ Исмаилъ писаръ при единъ гръкъ а Иванъ продължи наукитѣ си въ Москва и Прага. Въ 1850 г. Иванъ си дойде въ Калоферъ и донесе Венелиновата българска история на руски и я даде на даскалъ Ботя. Послѣ този я преведе на български и прати въ Земунъ, карловчето Пенчо Радовъ да пристои при напечатването ѝ. Пенчо Радовъ слугуваше въ Цариградъ въ патриаршията и бѣше напечаталъ турско-български разговорникъ, и то за шопското възстание около Ломско въ 1848 г. Шопитѣ (10—15 души) доведени за оправдание въ Цариградъ, не знаели турски. Тѣ само казвали: „Не кеме пашу, не кеме кадю, хокеме царю!“ П. Радовъ, подпомогнатъ, напечата разговорника, печата и вечния календаръ нѣколко издания. Иванъ В. Шоповъ заведе въ Прага и по-малкия си братъ Матея на учение. Но въ Прага паритѣ имъ се свършили, а братъ имъ Георги не побързалъ да имъ прати. Нѣколко дена двамата братя гладували. Найсетне Иванъ написва едно писмо, залегя го на вратата на стаята си и се закаля съ ножъ. Иванъ В. Шоповъ бѣ напечаталъ въ Цариградски вестникъ списъкъ на излѣзлитѣ до 1851 г. български книги. Послѣ Сава Филаретовъ, секретарь при руския посланникъ Лабанова въ Цариградъ, допълни този списъкъ и го издаде на отдѣлна книжка.

Хаджи Василъ умрѣ отъ меракъ. Той бѣше наклеветилъ бедния Ангела Керемидчията предъ забитина. Този една нощь би много Ангела, който и умрѣ, когато му режеха изгнилитѣ меса отъ боя. Ангелъ остави 5—6 малки момченца. Всѣки ги съжали.

15. Калоферскитѣ пантии Тѣ бѣха: Христо Първанътъ, Пенко Райковъ, Титю Нейковъ, Христо Козанъ-Димовъ, Атанасъ Танкоолу и други. Въ Калоферъ всѣки месецъ дохождаха отъ Пловдивъ таксилдари да събиратъ вересии отъ дадена по-рано стока. Пантитѣ ги присрѣщаха нѣкѫде при Стражата, или при Куза и си взимаха назадъ даденитѣ пари — но рѣдко ставаше това. По-сетне обаче пантитѣ се обър-

няха на хайдути. — На Узунджовския панаиръ калоферци си нареждаха шаяцитѣ и гайтанитѣ за продань по-рано, преди да, отвори телалинътъ панаиря, и си купуваха срещу временни разписки синило, кърмазъ и пр. отъ евреитѣ, защото следъ това настжпяше тѣхниятъ *Камъшъ-Байрямъ* и тѣ следъ него си събираха паритѣ, следъ като и гайтани и шаяци се продадатъ. Христю Кованъ-Димовъ (Жхтю) Христю Стойковъ Мутавчи и Стоянъ... Като се представили за търговци купуватъ отъ евреина Сабитай 120 оки синило срещу такава временна разписка, въ която подписали и Теня Козанътъ Хамалинъ отнесълъ синилото въ една турска кжща, оттамъ вторъ го занесълъ въ друга, отдѣто пъкъ го натоварили на кола и го закарали чакъ въ с. Търничене у Байкозица. Колата придружилъ Атанасъ Танкоолу. Той бѣше довелъ на Узунджово брата ми Ивана да го услави за даскалъ въ с. Осабасъ, при Ебибча. Къмъ края на панаиря евреинътъ потърси мнимитѣ търговци да си прибере аладжака, но тѣ. бѣха вечъ офейкали. Вдигна се страшна врѣва. Властьта издири първия хамалинъ, втория, па — и арабаджията. Той каза, де закаралъ синилото. Бастисаха въ Търничене Байковица, и тя издаде пантитѣ. Презъ дето бѣ миналъ Танкоолу съ колата и пренощувалъ, изпозатвориха ханджиитѣ и страшно ги биха. Тогава ханджията дѣдо Христо отъ Казанлъкъ умрѣ отъ бой. Стоянъ отиде съ гайтанъ на Босна, а Танкоолу избѣга. Преди да се скрие, той отива при Христо Тъпчилеща въ Калоферъ и го помолва да му развали една лира и забележилъ, че изъ единъ сандъкъ до зида къмъ дола Тъпчилеща извадилъ паритѣ си. Следъ нѣколко дена Тъпчилеща заминалъ за Пловдивъ. Танкоолу презъ една нощь пробива зида и измъква сандъка. Но какво да намѣри въ него? Само нѣколко златни пръстена. Преди да тръгне за Пловдивъ хитриятъ Тъпчилеща премѣстилъ паритѣ си на друго мѣсто. Следъ време единъ ятакъ и Недю Дйолчето намѣрили заровенитѣ отъ Танкоолу вещи, между които били и пръстенитѣ на Тъпчилеща. Друго. На 1867 г. на връхъ Благовещение пантитѣ хванали гората. Войвода имъ билъ Пенко Райкинъ, сестринъ синъ на попъ Кръстя. Тѣ уловили Петра Митиризчанеца, отвлѣкли го въ балкана, при мжжкия монастиръ подъ Заногата и искали откупъ 10 хиляди гроша. Петъръ не бѣше богатъ, само ниви имаше повечко. Калоферци пратили Фотето, слуга въ конага, да дири Петра; съ него тръгнали нѣкои Петрови приятели. На връхъ Великъдень потерата присрещнала Пенка надъ монастирския бентъ и изгърмѣла съ пушкитѣ си. Пенко пусналъ Петра и се хвърлилъ изъ сипея доле въ монастирската река. Фотето доведе Петра въ конака дето бѣше се събралъ народъ 4—5 хиляди души. По праздницитѣ Пенковитѣ другари били въ Калоферъ, ала ги не подушили. Пенко останалъ здравъ и побѣгналъ къмъ Ново-село (Севлиевско) и селата. Тамъ го позналъ нѣ-

кой и обадилъ та го хванали. Докараха го въ Калоферъ. Викаха Петра да го види и познае, но той отъ страхъ казалъ, че ози хайдутинъ дето го хваналъ билъ турчинъ. Викали сѫщо и Христа Кованъ-Димовъ, Титя Нейковъ и Атаноса Танкоолу, но Петъръ и тѣхъ не издалъ. Пенко стоялъ запрянъ въ Пловдивъ година и половина, а че го отровили. Христа Кованъ-Димовъ хванали и въ друго престѫпление, лежалъ затворенъ въ Пловдивъ, Едрене и Цариградъ — въ Терсаната — и тамъ умрѣлъ. Съ хайдутитѣ били и Инджето, синъ на Коя Сватовски, и Христо Стоиловъ отъ с. Търничане. И тѣхъ запрѣли въ Цариградъ. Христо избѣгалъ оттамъ, уловили го въ Русчукъ и го обесили. После жена му харчела изкопани зеленясали пари. — После на Пенка войвода и на другаритѣ му изкараха пѣсень. — На Узунджовския панаиръ и въ Пловдивъ ходѣхме съ Стойча Хр. Бешикташлиевъ, купувахме заедно стока и я дѣлѣхме. Стойчо имаше братя: Стоянъ Мерджанътъ, Киро и Костадинъ.

Б.

ДРУГИ БЕЛЕЖКИ ОТЪ ОБЩЪ ХАРАКТЕРЪ.

1. *Унията въ Цариградъ.* За да се отървемъ отъ гърцитѣ и да ни закрилятъ католишкитѣ държави: Франция, Австрия и др. най-вече силниятъ Наполеонъ III, нѣкои българи решиха да приематъ унията. Българскитѣ еснафи се често събираха и разискваха този въпросъ. Въ едно такова събрание Костадинъ Райновъ запита: „Когато единъ чиракъ ти чиракува нѣколко години, не надѣва ли се, че ще го направишъ калфа?" — „Тъй е!" отговориха му всички. — „Ако чиракътъ узнае, че нѣма да направишъ това, ще те зареже. Тъй ще направимъ и ние: ще отидемъ при другъ майсторъ!" . . . . добави Райновъ. За последенъ пѫть еснафитѣ ходиха при гръцкия патрика и го молиха да даде нѣкои правдини на българитѣ, ала той пакъ отказа. — И тъй, на 18 декемврий 1860 лѣто въ католишката черкова въ монастиря Санъ-Бенедето на Галата, нѣколцина българи признаха унията. Между тѣхъ бѣха: Никола Евтимовъ Сапуновъ, Манолъ Ивановъ, Д. Цанковъ, д-ръ Г. Мирковичъ, Костадинъ Райновъ, азъ и други. Между тѣхъ имаше и духовни лица. До Коледа оставаха седемь дена. Понеже думата *католикъ* лошо звучеше на българско ухо, трѣбваше да се намѣри за служба за униятитѣ българи друга черкова. По молбата на френскитѣ фрерове отъ монастиря Санъ-Бенедето, единъ богатъ арменокатоликъ отстѫпи долния катъ на едно негово голѣмо ветхо здание. Въ този катъ имаше малки стаички. За 6—7 дена българи дюлгери ги развалиха, направиха черкова и я украсиса съ православни икони. Папата бѣ подарилъ на новата българо-униятска черкова 28 хиляди франка. За началникъ на униятитѣ българи туриха архимандритъ Макария, коприв-

щенецъ. Той бѣше дошелъ въ Цариградъ, като народенъ представитель отъ Самоковъ заедно съ Захария хаджи Гюровъ, но и той се прилепи къмъ униятитѣ. По-преди гръцкиятъ патрикъ бѣ довелъ отъ Балчикъ новия попъ Димитра и го бѣ затворила въ едно подземие въ патриаршията. Но попътъ изкъртя прозореца и излиза, купува си фесъ и черна кърпа, па и като съ брада станалъ цѣлъ евреинъ — дойде съ каикъ въ унията. Азъ го теслимихъ на езуититѣ Фовериалъ и Гизъ, които го пазиха, догде се отвори българо-униятската черкова. Отъ габровскии монастирь дойде дѣдо Йосифъ Соколски съ монахъ Висариона. На Фенеръ при дѣда Авксентия живѣеше отдавна — още отъ Кюстендилъ и Рилския монастирь — дяконъ Рафаилъ отъ с. Стрелча, до Панагюрище. И той се прилепи къмъ униятитѣ. — На 25 декемврий, пръвъ день на Коледа, биде осветена новата българо-униятска черкова. Служиха Макарий и Рафаилъ. Сега, и следнитѣ два дена, много народъ, повечето любопитни, пълнѣше храма и двора. После и други българи възприеха унията; нѣкои попове избѣгаха отъ българската черкова на Фенерь и дойдоха при насъ съ месечна заплата 500 гроша. Дори и богати гърци дохождаха и искаха да станатъ унияти, други пъкъ паликарета се подигравахa съ насъ или ни хулеха и пакостѣха. Писарь на българо-униятската община бѣше канлъчанецътъ Иванъ Дочовъ Ваклидовъ, братъ на Христа Д. Ваклидовъ. Най-първо въ черковата си служихме съ руски книги. Такива — цѣла кола — бѣхъ накупилъ по за 5 и 10 гроша отъ гръцки пачкаджии откъмъ Севастополь. На тия книги четоха и на Каика въ Едрене и на Малко-Търново; пакъ и на Провадия пратихъ по даскалъ Рашко Блъсковъ. После ни донесоха други книги, пакъ като рускитѣ, и съ червени слова, но на първия листъ беще напечатано: Виена, 1861, съ разрешение на Негово Кралевско и Апостолическо Величество Императора Францъ Иосифъ. — Друго едно тънко-високо дяконче отъ с. Самунджиево, сега Орхание, седѣло въ Самоковъ при владиката Паисия, напуснало го и отишло при копривщенеца владиката Доротея (Дорча), после и него напуснало и дойде въ Цариградъ. Като го не приехъ въ българската черкова, азъ го хранихъ два месеца и после го заведохъ при униятитѣ и помолихъ Цанкова да го заведе на Бебекъ да се учи въ френското училище. Като и тамъ нѣмаше мѣсто, езуититѣ го пратиха въ тѣхното училище въ Солунъ да се учи за свещенникъ. Тамъ то седѣ две години и избѣга. Единъ день въ София ми се обади единъ пъленъ едъръ офицеръ капитанъ — Шишмановъ. Той бѣше нявгашното дяконче. Едвамъ го познахъ.

Папата поиска да му изпратятъ нѣкой български архимандритъ, за да го ржкоположи за началникъ на новата българо-униятска община. За такъвъ биде избранъ дѣдо Иосифъ Соколски. Съ него тръгнаха за Римъ Д. Цанковъ,

д-ръ Георги Мирковичъ и дяконъ Рафаилъ. Папата ржкоположилъ дѣда Иосифа. Дѣдо Иосифъ служи въ черкова съ владишка корона и ржкоположи за дяконъ Теодора Икономовъ — по́-сетне министъръ въ освободена България. Единъ гръцки владика Венеаминъ Неаполитански, побѣгна отъ патриаршията и дойде при дѣда Иосифа, ала, като видѣ, че нѣма приходъ, следъ две седмици се върна назадъ. и патрикътъ го заточи въ св. Гора. Той се удави съ руския вампоръ. — Кога Д. Цанковъ замина за Римъ, попъ Кръстйо отъ Калоферъ — като мислѣлъ, че и азъ пиша въ в. България пишеше ми и ме мъмрѣше, защо нападамъ калоферскитѣ чорбаджии. Вестника списваше едно шуменче — Д. Константиновъ. Той сега е търговецъ въ Шуменъ (писмо отъ 1902 г.). Попъ Кръстйо кореспондираше чрезъ мене и съ дѣда Иосифа. По́-сетне, кога се измѣниха обстоятелствата, попъ Кръстйо въ едно писмо ме питаше, накжде сочи работата. Азъ попитахъ дѣда Иосифа, и той ми отговори: „Пиши му: *сочи къмъ Заногата!*" Въ Калоферъ, кога фалираше нѣкой, отиваше въ Цариградъ презъ Заногата, презъ балкана, защото, ако минѣше презъ Плачи-камъхъ подъ Калоферъ — дето обикновено изпращаха стамболлиитѣ — кредиторитѣ му щѣха да го хванятъ и върнатъ назадъ. Еднажъ, като занесохъ броеве отъ в. България въ руското посолство, дяконътъ ми даде едно голѣмо писмо за дѣда Иосифа Соколски. На другата сутринь въ печатницата ми дойде дѣдо Иосифъ — той често дохождаше — и азъ му го дадохъ. Той още ме помоли да му дамъ за слуга едно момче отъ работницитѣ ми. Дадохъ му едно копривщенче.

Дѣдо Иосифъ замина съ руския поща-вампоръ за Одеса съ момчето. Придружи го дотамъ П. Р. Славейковъ. Отиде въ Киевъ, дѣто и умрѣ. Винаги този вампоръ тръгваше въ срѣда. Садразаминътъ Али-паша попиталъ руския пославникъ Лобанова, защо този пжть пощата прибързала. Какво отговорилъ Лобановъ не се знае. Гръцкитѣ пъкъ паликарета вестникарета викаха по моста между Кара-кйой и Ени-джамия и изъ улицитѣ: „Изгубилъ се е българскиятъ патрикъ: който го намѣри, да обади: голѣмъ бакшишъ ще вземе!" . . .

Като стана това, азъ се отдѣлихъ отъ Д. Цанкова и отъ Галата пренесохъ печатницата на Фенеръ въ българския метохъ. К. Райновъ ме убѣди, че еснафитѣ ще помогнатъ съ 10—15 хиляди гроша, пакъ и на метоха нѣма да плащамъ никакъвъ наемъ. Край пренасянието похарчихъ около 20 лири: 5 кола юкъ по 500 гр. на една, 20 гр. кюпрю-параси, а хамалитѣ отдѣлно. Но после еснафитѣ не дадоха ни пара. Щѣхъ да печатамъ сп. Български книжици. Единъ день редакторътъ Тодоръ С. Бурмовъ ми каза: „По́-напредъ извади си за печатницата фирманъ отъ правителството!" Та-

въ фирманъ си извадихъ. Направихъ контрактъ и почнахъ
печатамъ Български книжици, по 500 гр. колата отъ ли-
турска 100 и 2000 коли. После лирата се качи до 350
а азъ карахъ се тази цена, сир. $1^1/_2$ лира за 2000 коли.
Бурмовъ — тогава още ергенъ — живѣеше на островъ
лки и презъ 5 —6 дена донасяме ржкописъ. А списанието
ѣбваше да се отпечата въ понеделникъ за пощата и да
сгъва. Машини още нѣмаше, само съ преси работѣхъ,
не спорѣше. Една преса за часъ изпечатваше най-много
0 листа, а че трѣбваше още 1 часъ да се напечататъ и отъ
угата страна. Но азъ съ много работници (съ 14—15) и съ
ого преси надвивахъ; иначе щѣхъ да тегля глоба 500 гр.
лгарски книжници печатихъ презъ 1860 г. и много изгу-
хъ. Повечето време живѣхъ на Балкапанъ-ханъ, защото и
мъ имахъ преса и печатихъ разни книги.

Макарий и другитѣ попове се разбѣгаха и дойдоха при
лгарската черква на Фенеръ. Пръвъ бѣше Тодоръ Ико-
мовъ. Съ мене бѣше трампилъ мирянскитѣ си дрехи; за
хъ му бѣхъ далъ разни руски книги, закони и др. Черко-
иятъ епитропъ Димитъръ Добрювичъ, отъ Сливенъ и же-
нъ за гъркиня, владишка сестра — убеждаваше Макария
остави паритѣ си съ лихва и поржчителството на бъл-
рската черкова и да попува. Макарий, като простъ, та да
сбърка нѣщо, допиталъ се тайно до патриаршеския про-
сингелъ Доситея, шурей на Никола Сапуновъ, отъ Габрово.
ри българската черкова живѣеше и служеше и младиятъ
лъ Тодоръ отъ Видинъ. Той се тжжеше на патрика Ио-
имъ, че видинскиятъ владика Гедеонъ ходѣлъ при жена
, която бѣше и напусналъ. Попъ Тодоръ често ходѣше
патриаршията. Той завелъ тамъ и Макария, който и на
трика разправилъ работата. Патрикътъ го научилъ да каже,
паритѣ му откраднали. Макарий тъй и направилъ. Една
ета неделя валѣше дъждъ, пъкъ и азъ бѣхъ боленъ, та
отидохъ въ черкова да пѣя. Следъ отпускъ дойде Д. До-
рювичъ въ печатницата да дири между работницитѣ откра-
натитѣ 100 лири заедно съ чантата. Азъ държахъ 3 стаи и
сетина работници. Между тѣхъ имаше и двама сърби:
овишъ и Арсений, който после се ожени въ Ломъ. Пре-
рсиха всичкомо, сжщо — и калоферчето Лазаря Йовчевъ.
збира се, че нищо не се намѣри. После ходили при ка-
ьна врачка, но и тя нищо точно не имъ казала. Най-сетне
съветитѣ на патрика единъ калугеръ донесе белъ пе-
лъ, скри се на тъмно и казваше, да го побара всѣки кой-
е билъ въ метоха, когато се откраднали паритѣ. Щомъ
адецътъ побара петела, той ще изкукурига. Добрювичъ
ькъ гледаше всѣкиму ржцетѣ и казваше, че, който
ма неоцапани отъ мастило ржце, той е откралъ
аритѣ. Случи се, че само на Лазара Йовчевъ ржцетѣ не
ѣха оцапани. Невинното момче се уплаши. Тогава азъ

кресна̀хъ на Добр̀овича, че всичко това, което правятъ, е калугерски хитрини. За това момче цѣлъ Калоферъ може да поржителствува. После помолихъ Д. Цанкова та намѣсти Лазара въ френското училище на Бебекъ да се учи. Това хрисимо и способно момче после стана български екзархъ. — Следъ две седмици Макарий си замина за Самоковъ и за Хилендаръ — не щѣха го въ метоха.

После папата прати двама фрерове Алзонъ и Ногесъ да начъртаятъ нови правила за унията. Тогава се отказа и К. Райновъ. Напечатахъ му даромъ една брошура противъ католицитѣ и да се оправдае. Униятитѣ доведоха павликянина Петра Арабаджийски отъ с. Калъчлие (Пловдивско), но и той следъ нѣколко месеца напусна. Следъ него дойде полякътъ Филипъ, ала и той се не задържа дълго. Дяконъ Рафаилъ остана вѣренъ на унията. Папскиятъ намѣстникъ Брюнони го ржкоположи за свещенникъ. Следъ две години Рафаилъ отиде въ Римъ и папата го ржкоположи за епископъ После отишелъ въ Бейрутъ. При Рафаила имаше другъ дяконъ Игнатий отъ Пловдивъ, но той хвърли расото.

Както и по̀-рано се каза, между българскитѣ народни представители надошли въ Цариградъ, бѣше и Захария хаджи Гюровъ отъ Самоковъ. Той бѣше късъ, дребенъ, грапавъ и живѣеше на метоха въ една стаичка до мо̀та печатница самъ. Захария казваше, че похарчилъ за народа 500 хиляди гроша. Де ги бѣ похарчилъ, когато едно хлѣбче и една риба сардела или за 10 пари маслини му бѣше обѣдътъ? Съ него дойде въ Цариградъ и единъ шивачъ. Той шиеше при ескиджиитѣ и дохождаше въ черкова и го карахъ да чете канона и да пѣе. Учихъ го и на псалтикия. После този шивачъ се опопи и замина за Самоковъ и тамъ умрѣлъ. На представителитѣ арзухалитѣ до В. Порта пишеше въ Балкапанъ-ханъ кятиинътъ на Христа П. Тѫпчилеща турчинъ, за когото сѫщо по-рано споменахъ и на когото братъ му бѣше яверинъ на султана. Щомъ завзе тази служба, яверинътъ поиска на заемъ отъ Христа Тъпчилеща 2.0,000 гроша и този му ги даде. После яверинътъ се наплати, но оттогава Хр. П. Тъпчилеща придоби голѣмо влияние предъ Султана. Този яверинъ много обичаше българитѣ. И той доста помогна за разрешението на църковния въпросъ. ЕднажъЙорданъ Конолелъ, голѣмецъ, полякъ на турска служба, каза на Хр. Тъпчилеща: „Чехитѣ разнасятъ милиони да получатъ отъ Австрия такива правдини като васъ българитѣ и пакъ не могатъ".

Въ метоха на българската черкова на Фенеръ бѣ живѣлъ и епископъ Ковачевичъ, сърбинъ.

Следъ като патриархътъ го бѣше заточилъ въ Трапезундъ и избѣга въ Нѣмско, Ковачевичъ пакъ се върна въ 1859 г., но вече старъ и умоповреденъ. Той умрѣ въ тази 1859 г., когато — и Стефанаки бей Богориди. Черковната борба

между българи и гърци се бѣше вечъ доста разгорещила. Гръцкитѣ вестници *Византиосъ* и др. писаха за Ковачевича: „Българитѣ доведоха бждещия си патриархъ, но той е лудъ и ходи голъ изъ улицитѣ". — Въ метоха живѣеше и Иларионъ Макариополски. П. Р. Славейковъ живѣеше въ кжщата на Христа П. Тъпчелещова на Фенеръ, до метоха, а този живѣеше въ другата си нова кжща на Едирне-капия. Презъ зимнитѣ нощи дѣдо Христо събираше у дома си калоферски и други семейства на разговоръ. — Въ метоха живѣеха още и други духовници и представители: епископъ Поликарпъ, попъ Христо отъ Свищовъ, попъ Петъръ отъ Търново, попъ Георги отъ Кратово, после—старията сухъ попъ Панаретъ отъ Сливенъ, вдовецъ и съ едно свое момченце Стефанъ [1]), и попъ Висарионъ, който, както видѣхме, бѣ дошелъ въ Цариградъ съ дѣда Иосифа Соколски. Тукъ живѣ и другъ архимандритъ, Пахомий, отъ Свищовъ, рилски монахъ и едъръ и високъ. Той тайно ходѣше въ патриаршията и тайно пишеше писма до градоветѣ и укорявяше българскитѣ народни представители. Самоковци върнаха писмото му до д-ръ Стояна Чомаковъ. Представителитѣ повикаха Пахомия въ метоха и го плюха и изпждиха и отъ кжщата, дето живѣеше — у дѣда Авксентия, който сега бѣше заточенъ въ Измитъ. Пахомий отиде при патрика и той го изпрати въ Малко-Търново да изкоренява появилата се тамъ уния. Тамъ Пахомия хванаха въ прелюбодейство и го изгониха. Патрикътъ искаше да го заточи въ св. Гора, но той избѣга въ сарая и каза, че иска да се потурчи. Турцитѣ го пазѣха и прегледваха. Пахомий накара та се потурчи чиракътъ му Димитъръ съ жена си, а за себе отлагаше да направи това посетне. Подозрѣха го турцитѣ, и той сполучи та избѣгна въ Влашко, и се намѣсти да пази болградската градина, но и тамъ се компрометира. Около 1890—92 г. го видѣхъ въ Свищовъ; бѣше обикалялъ по селата и после умрѣлъ.

Въ Цариградъ колкото стари книги и ржкописи намѣри у мене С. Филаретовъ ги прибра да изчерпе нѣщо отъ тѣхъ. Но тѣ тъй и останаха въ руското посолство, дѣто Филаретовъ бѣше секретарь. И жена му бѣше съ него. Той бѣше компрометиранъ въ случката въ София, когато патриаршията прати тамъ за владика Доротея Клинката, а софиянци го не щѣха. Убиха се трима човѣци. Филаретовъ списваше български книжици, следъ като напустна Т. С. Бурмовъ, и за редакторъ подписваше Ивана Найденовъ, казанлъчанецъ и пѣвецъ и учитель на българската черкова въ Фенеръ. После той отиде да живѣе въ Каиро (Египетъ) и умрѣ. Тогава престанаха да излизатъ Български книжици, защото нѣмаше кой да ги редактира.

---

[1]) После преподаватель въ Робертъ Колежъ — Ст. Панаретовъ.

2. *Заточване на владиците.* Понеже българитѣ все упорствуваха за черковни правдини, патрикътъ надума турцитѣ та заточиха нашитѣ владици. Това стана въ сѫбота на свѣтлата седмица 1861, когато бѣха останали сàмо 20—30 души да пазятъ черковата ни на Фенеръ. Аскерьтъ подбира владицитѣ и ги закарва предъ една еврейска кѫща до морето и тамъ единъ каикъ ги отнася до вампора. Дѣда Илариона заточиха въ Бруса, а дѣда Авксентия — въ Измитъ. На дѣла Илариона правителството отпустна 5000 гроша за прехрана, а дѣдо Авксентий не прие нищо. После нѣкои балкапански търговци ходѣха при владицитѣ. Д. Цанковъ замина за Търново, дѣто — казваха — се билъ съ гръцкия владика Григория и после, презъ Габрово и Калоферъ отишелъ въ Пловдивъ и се видѣлъ съ Иоакима Груевъ.

Когато новиятъ султанъ Абдулъ-Азизъ щѣше да отиде по море съ каикъ на Кеатханата на джамията Еюбъ да запаше сабята, народнитѣ представители: д-ръ Стоянъ Чомаковъ отъ Пловдивъ, д-ръ Вичо Пановъ отъ Шуменъ, д-ръ Михаилъ..... отъ Ловечъ похарчиха 6—7 лири и направиха всредъ черковния дворъ край морето едно павилионче, облѣкоха го въ бѣло хасе и отгорѣ му туриха месецъ и звезда и съ едри турски букви благословия за султана. Много народъ се бѣше събралъ. И самъ султанътъ го гледаше съ внимание. И ученицитѣ бѣха приготвили и изпѣха тази пѣсень: „Многа лѣта, мирна лѣта. — Пѣйте братя българчета. Да живѣй, да живѣй султанъ Абдулъ-Азизъ! Дунавъ, Сава нека екнатъ! Нека екнатъ до небеса, че владей, че владей султанъ Абдулъ-Азизъ". — После азъ купихъ павилиончето съ хасето за 150 гроша за печатницата. И въ патриаршеския дворъ имаше павилионче, но нашето бѣше по-хубаво.

3. *Владиката Паисий (Пали-свѣщъ) Хрисантъ и Митрофанъ.* Паисий бѣше отъ с. Дермендере (Пловдивско) и прочутъ съ разваления си живо ъ по монастиритѣ Бачковский и Кукленский св. Врачъ. Стоялъ нѣкое време и въ Мъглижкия монастирь дяконъ, а че — въ Габрово клисарь въ 1842 г. и сетнѣ пакъ въ Мъглижкия монастирь, дето се запозналъ съ иеромонахъ Илариона въ Казанлъкъ. Иларионъ имаше дзама братя: поголѣмиятъ, попъ Серапионъ, умрѣ въ Аджаръ, а по-малкиятъ, Годеонъ, отиде на св. Гора. Кога намѣстиха Илариона да служи въ българската черкова на Фенеръ, той повика при себе и Паисия. Но тогова, поради разваления му животъ, уволниха, и той отиде въ патриаршията да иска мѣсто. Знаеше гръцки добре. Случи се та умрѣ самоковскиятъ владика Дели-Матей отъ Цариградъ и братъ на Логотетъ-паша. Много пѫти самоковци бѣха пѫдили разваления Дели-Матея, но братъ му все го крепѣше. Сега самоковци поискаха българинъ владика. Патрикътъ много добрѣ познаваше Паисия и нарочно него рѫкоположи и го прати въ Самоковъ. Паисий си избра сѫщо като него разваленъ калугеръ, калофереца Хрисанта, синъ

на Генча Минчовъ. По-преди Хрисантъ бѣ живѣлъ въ Иерусалимъ и Синая. Кога въ Ливанъ бѣха възстанали друзитѣ и маронититѣ, турцитѣ бѣха хванали тамъ Хрисанта и другъ единъ българинъ калугеръ Митрофанъ, довели ги въ Цариградъ и ги затворили. Този Митрофанъ по-рано бѣ извършилъ следнйото. Той живѣлъ въ Габровския монастирь. Кога въ 1856 г. капитанъ Никола възстана и заби байрякъ въ този монастирь, Митрофанъ припналъ и обадилъ всичко на мюдюрина въ Габрово. Веднага се спуснали забтиитѣ да изловятъ възстанницитѣ. Дѣдо Никола имъ казалъ, че заедно съ тѣхъ ще отиде да каже на мюдюрина, какво иска. Кога дошли до моста, забтиитѣ гръмнали върху дѣда Никола, и той тогава се ядосва, убива двама отъ тѣхъ, разпръсва ги и избѣгва. После го убиха въ едни колиби. Издали го трѣвненци. Въ тази бъркотия Митрофанъ обралъ паритѣ на габровския монастирь и избѣгалъ въ Иерусалимъ. По-напредъ пратилъ дарове на патрика Атанасия и поржчалъ да му кажатъ, че иде на гости възстанникътъ Митрофанъ-бей. Патрикътъ излѣзълъ извънъ Иерусалимъ и посрещналъ Митрофана тържествено — съ литии и алай. После Митрофанъ ходилъ и на Синая, похарчилъ всичко, що ималъ и, най-сетнѣ, се събралъ съ ливанскитѣ възстанници. Следъ като двамата калугери седѣха затворени нѣкое време, подбудихъ нѣкои шивачи калоферци въ Хамбаря, поржчителствувахме за тѣхъ и бидоха пуснати. Тогава Паисий взе Хрисанта за протосингелъ, но самоковци ги не приеха. Паисий отиде въ Джумая, но и оттамъ го изпждиха. Най-сетнѣ отиде въ Орѣхово и тамъ умрѣ. Много хорица бѣ опърлилъ той, като имъ бѣ обещалъ, че за 100 заети му бешлика ще плати 500. И Доротей тъй бѣ измамилъ хаджи Петра отъ Плевенъ и му бѣ взелъ 8000 бешлика. Хаджи Петъръ се тжжи отъ него при патрика въ Цариградъ, но се върна празенъ.

4. Лъсковскиятъ монастирь. Ето какво станало въ него на 1847, Търновскиятъ владика гъркътъ Иларионъ, който изгорилъ българскитѣ ржкописи въ Търново — поискалъ да завладѣе и лѣсковския монастирь, да го направи свой чифликъ. Този монастиръ е разположенъ на едно високо мѣсто, отдето се открива чудесна гледка. Но Иларионъ тъй си умрѣ съ завистьта си. Наследи го Атанасий. Той, за да се покаже вѣренъ на турцитѣ, наковлади търновци, че ужъ тѣ готвятъ възстание. Пристигна пашата въ Търново съ 1000 души аскеръ. Като разбра, че всичко било лъжа, пашата повика Атанасия за обяснение. Атанасий отъ срамъ и страхъ се хвърли та се удави въ кладенеца. Атанасия наследи Неофитъ, който веднага тръгна да обикаля градове, села и монастири и дето намираше български ржкописи, безмилостно ги горѣше. Въ сжщото време освенъ *воития* и *ембатикъ*, изискваше отъ монастиритѣ и по едно ягне. Монастиритѣ даваха по едно ягне на Великденъ, или Гергйовденъ. Но Неофитъ прати сеизина

си да иска по едно ягне и за Петровдень. Сеизинътъ отишълъ и на Лѣсковския монастирь. Тогава игуменъ тамъ билъ отецъ Максимъ. Той отговорилъ на сеизина: „Не можемъ да даваме на владиката по две ягнета, защото овцата по едно ражда въ година!" Но сеизинътъ по-лютъ и отъ кърджалия, почналъ да бие калугеритѣ и искалъ на сила да взема ягне. Тогава отецъ Максимъ позорно го изпѫдилъ. Разяреният сеизинъ отива при Неофита, разправя му случката, па снадалъ и отъ себе си още нѣщо: че ужъ игуменътъ и калугеритѣ псували владиката. Тогава този прати протосингела си съ заптиета и хаджи Ахмедъ-ага да накажатъ непокорнитѣ калугери и да търсятъ за вѣраджии възстанници въ монастиря. Пратенитѣ нахлули като бѣсни кучета тамъ, изловили калугеритѣ и имъ ударили бой безъ кантарь. Отецъ Максимъ се скрилъ. Забтиитѣ обърнали монастиря съ керамидитѣ надоле да го дирятъ, но — напразно. Тѣ строшили въ черковата пангаря, днрили и въ олтаря, изпочупили всички прозорци. Отишли си най-после, като оставили полумъртви и смазани отъ бой калугеритѣ Серапиона, Сергия и Кирила. Следъ това се лутнали въ Лѣсковецъ, Горня-Орѣховица и Арбанаси и по женскитѣ монастири да търсятъ отца Максима. Максимъ избѣгалъ чакъ въ Галацъ. Въ Търново имало единъ божигробски таксидиотъ архимандритъ хаджи Симеонъ Трифоновъ, калоферецъ. Той се застѫпилъ за калугеритѣ и за монастиря и пашата ги простилъ, но не — и отца Максима. Хаджи Симеонъ ималъ влияние предъ правителството, ала, най-сетне, и него изгони владиката отъ Търново и той отиде въ Босна-Сараево божигробски таксидиотъ. После казаният сеизинъ ослѣпѣ.

Въ Търново единъ свирачъ българинъ пѣеше тази песень:

Владика прати сеизинъ
Въвъ Лѣсковския монастирь
Петровско ягне да проси
На владичица да го носи,
На тънка хубава Малтица,
Владикува гургулица.
Игуменъ ягне не дава.
Владиката се надѣва.
Проводи турци забтии
Игумена да набие
Турци въ монастирь дойдоха
И Максима си търсѣха
И калугери мѫчеха.
Охъ, охъ, Максиме, голѣмъ зоръ,
Отче Максиме, голѣмъ зоръ.
Калугери курбанъ не колятъ
На свети Петра се молятъ:
„Свети Петре избави ни
Отъ лошо тегло и злини.

Голѣмъ зоръ, Боже, отъ турци,
По-голѣмъ пъкъ и отъ гърци!..."

5. Зи тапиитъ (крепостнитъ актове) на Хилендарь-монастирь. Въ бр. 465 на в. *Вечерна поща* отъ 20 септемврий 1902 г. срещнахъ дописка, въ която се казва, че тапиитѣ на българския монастирь Хилендарь въ св. Гора попаднали въ сръбски ржце, и сръбското посолство ги заграбило.

Ето какъ азъ знамъ тази работа:

Кога въ 1861 г. следъ султанъ Абдулъ-Меджида се въцари султанъ Абдулъ-Азизъ — отъ Хилендаръ и Зографъ дойде въ Цариградъ стариятъ архимандритъ хаджи Онуфрий, казанлъчанецъ, да промѣни тапиитѣ. Той лесно извърши това, главно съ съдействието на влиятелния Христа П. Тъпчилеща и на други лица: пиротскиятъ представитель Малки Христю и К. Райновь. Помогна и султановиятъ яверинъ, за когото по-преди се говори. Той помогна и за тапиитѣ на Рилския монастиръ, макаръ че редакторътъ Т. С. Бурмовъ въ Български книжници бр. 19 ги напада. Онуфрий изпрати за св. Гора тапиитѣ съ иеромонаха хаджи Исаия, отъ Видинъ, а той остана въ Цариградъ да уреди нѣкои свои работи въ Казанлъкъ. Въ неделя, презъ августъ, Исаия тръгна съ единъ руски вапоръ, който още презъ нощьта са сблъскалъ въ Мряморно море съ другъ гръцки идещъ отъ къмъ Чанакъкале, и Исая се удавилъ. Разказваха, че още отъ Севастополското *моларбе* англичанинътъ капитанинъ на гръцкия вапоръ ималъ карезъ на капитанина на руския вапоръ, та насилилъ и пресѣкалъ този последния. Съ Исая отидоха въ дъното на морето и тапиитѣ. Въ този вапоръ имаше и единъ владика и единъ попъ — които патрикътъ пращаше на заточение въ св. Гора. Владиката се удави, а попътъ оцѣля. На руския вапоръ се билъ повредилъ *пешътъ*, и водата почнала да нахлува, но матрозитѣ бързо натуряли тежка стока на *кюпи*, пешътъ се издигналъ и вапоръть едвамъ пристигналъ въ Цариградъ. Въ него имаше и други двама калугери отъ с. Змеюво (Дервента, Старо-Загорско). Тѣ водѣха съ себе за св. Гора едно 10—12 годишно момче. И то стана жертва: гръцкиятъ вапоръ го пресѣкълъ на две. Въ гащитѣ му имало зашити 12 хиляди гроша. Много молихъ калугеритѣ да оставятъ при мене това момче да учи занаятъ и да му плащамъ, ала тѣ не склониха. Кога се сблъскали вапоритѣ, тѣ били будни, уловили се за въже и се спасили въ гръцкия вапоръ. И жената, и дъщерята на руския капитанинъ се удавили, а той се спасилъ сжщо на гръцкия вапоръ. И друго едно момче отъ Варна отивало за св. Гора. То знаяло да плува, уловило се за една голѣма дъска и стояло на нея чакъ догде съвнало и послѣ се спасило на една гемия. То послѣ подари две лири на българската черкова на Фенеръ. Двамата казани калугери разправиха, какъ попътъ плувалъ да стигне една гръцка варка, а матрозитѣ съ лопатитѣ

си пречупили ржцетѣ му. Най-после капитанинътъ извикалъ, и тъй попътъ се спасилъ. После тия двама калугери събрахa помощь и пакъ заминаха за св. Гора. После Миланъ (Петрониевичъ? Н.), сръбскиятъ дипломатически агентъ въ Цариградъ, побърза та съ единъ попъ сърбинъ, който държеше партията на Карагеоргиевича, взе нови Хилендарски тапии за сърбитѣ, и за това тѣ го опростиха. К. Райновъ, като секретарь на сръбското агенство, узна работата, претендира за тапиитѣ и разправи всичко на Христа Тъпчилеща. Ала нищо не излезе отъ това.

Да се подири и днесъ въ Цариградъ въ нофузкитѣ тефтери, и ще се види, че въ 1862 г. хаджи Онуфрий е извадилъ тапии за българския монастиръ Хилендаръ.

По-рано — още кога бѣхъ въ Калоферъ — Онуфрий обикаляше по села и градове и подканяше набожнитѣ хора — пари на заемъ да вематъ, но да посетятъ св. Гора и Божи-гробъ, па и нему да дадатъ нѣщо. Проповедваше гръмко по черковитѣ и разправяше, че ходилъ въ Иерусалимъ и Назаретъ и видѣлъ въ черковата камъка, който се пукналъ отъ гласа на архангелъ Гавриила, кога изрекълъ къмъ св. Богородица: „Радуй се, благодатная!" — и й известилъ, че ще зачене и ще роди Месия. Ходилъ на връхъ Синая, ала — понеже билъ грѣшенъ, както всички хора — не можалъ да види Господа. Еднажъ даскалъ Ботйо му отговори: „Нѣмашъ Го у тебе, затова си ходилъ да Го диришъ!" . . .

6. Константинъ Райновъ. Той бѣше просвѣтенъ мжжъ, знаеше много езици и имаше голѣмо влияние предъ турцитѣ. Познавахъ го още отъ Едрене отъ 1855 г. Тамъ той държеше кжща при Али паша чаршия — ходихъ удома му. Жена му Мария бѣше едра пълна сливненка и имаше две деца. Едното, Петърчо, бащата прати после да се учи въ Петербургъ. Райновъ бѣше сухъ високъ и сладкодуменъ. Около 1850 г. той билъ учитель въ Стара-Загора, а после — такъвъ и на сръбския князъ Михаила, когото убиха на 8 май 1868 г. въ Топчи-дере, край Бѣлградъ. После Райновъ стана секретаръ на сръбското дипломатическо агенство въ Цариградъ. Но по въпроса съ унията — и сръбскитѣ вестници писаха противъ него — и по разпрята за тапиитѣ на хилендарския монастиръ, сърбитѣ го намразиха, та, кога падна князъ Александъръ Карагеоргиевичъ и промѣниха агента Милана, новиятъ агентъ Христичъ си доведе свой секретарь отъ Бѣлградъ. Тогава К. Райновъ стана цензоръ на Паша-капия. Преди да печатамъ нѣщо, носѣхъ му го да го прегледа.

7. Петъръ Пондювъ Карапетровъ. Той бѣше отъ Панагюрище. Понеже вежditѣ му бѣха черни и сключени, подписваше се Черновеждъ. По-прѣди той работѣше въ печатницата на Д. Цанкова, но когато я купихъ азъ, отиде да ра

боти въ другата българска печатница, на Александра Стоиловъ Карабоювъ, Екзархъ. Цанковъ остана да му дължи петдесетина гроша. Единъ день Карапетровъ го причакалъ при единъ караулъ и го предава за този дългъ. Цанковъ дойде при мене съ гавазинъ, станахъ му поржчитель и послѣ на два пжти изплатихъ паритѣ, Послѣ Карапетровъ работи и въ моята печатница. По едно време той пожела да постжпи въ военното училище на Касъмъ-паша и даде арзухамъ (прошение). Тамъ гауринъ не приематъ, та турцитѣ поканили Карапетрова да се потурчи. Разубѣдихъ Карапетрова да се остави отъ тоя *мерак*ъ. Слѣдъ освобождението Карапетровъ стана сждия въ София, написа нѣкои свои спомени и послѣ чухъ че се обѣсилъ. Коя е била причината на това — не зная. Богъ да го прости!

8. Дѣдо Петъръ Беронъ. На 1869 г. [1]) дойде въ Браила да се разправя съ сродници и ортаци. Той бѣше срѣденъ ръстъ, пълненъ, побѣлѣлъ, съ гола глава и стригани мустаци. Дѣдо Желю и Христо Ботйовъ ме пратиха при него за помощь. Той ме добре прие и ме надълго разпита, какъ върви народното дѣло и ми поржча да имъ кажа, че желае да се разговори по-надълго съ тѣхъ насамъ и опредѣли деня. Азъ обрадванъ се върнахъ и съобщихъ това на дѣда Желя и Христя Ботйовъ. Но следъ два деня, кога го тѣ подириха, той заминалъ. И отъ книжовното дружество подканяха Берона да подари нѣщо отъ мушията си. На 1871 год. двама власи убиха Берона на мушията му. Лоши езици тогава казаха, че нѣкои сродници подкупили убийцитѣ, — за да взематъ наследство. Вестницитѣ тогава много писаха за него. Тойималъ въ Парижъ голѣмъ хотелъ, съ много стаи и издаде на френски голѣми книги. Беронъ издаде и *Рибния буквар*ъ. Такъвъ буквaрь имаше по-рано и на руски, и на влашки, но прѣдисловието въ българското издание е отъ Берона. Такъвъ букварь печатй въ Цариградъ и арменецътъ печатарь Тадея Дивитчиянъ. По-сетне сестринецътъ на дѣда Петра Беронъ — Стефанаки донесе отъ Кралйово балсамирано сърдцето на вуйча си. Гледахме го въ шише. Докторитѣ тогава казаха, че дѣдо Петъръ Беронъ можелъ да живѣе още 20 години.

9. Евлогий Георгиевъ. Той бѣше карловецъ и банкеръ въ Галацъ и Букурещъ. Въ Галацъ кантората му управляваше Гавриилъ Аврамовъ, неговъ съдружникъ, а въ Букурещъ остана самъ Евлогий, следъ смъртьта на брата си Христа, който умрѣ отъ апоплексия. И двамата бѣха ергени. Евлогий бѣше прибралъ една унгарка отъ благородно семейство и сестра й била мадемоазела при влашкатя княгиня. Евлогий имаше и друга слугиня, пакъ унгарка. Еднажъ Евлогий отива отъ Галацъ въ Букурещъ и по желѣзницата се връща

[1]) Въ друго писмо дѣдо Паничковъ казва: въ 1870.

обратно вечертьта късно. Чука на портата цѣлъ часъ време. ала никоя не се обажда. Тогава той извѣстява на полицията. Дойдоха комисарь и доробанци, минаха презъ зида, влѣзоха въ двора, отвориха портата и се качиха горе въ салона. Никой не се обажда. Кога влизатъ въ мутвака, намиратъ Евлогиевия арендашъ, нагледникъ на конетѣ, Панайотъ Кожухарчето вързанъ яко за прозореца между две маси, като замаянъ и отъ плачъ не може нищо да каже, а само сочи къмъ стаята на унгарката. Полицейскитѣ влизатъ вжтре въ нея и намиратъ унгарката и слугинята ѝ опърлени и черни като вжгленъ и наоколо — кръвь. Лѣкарь даде лѣкъ на Панайота той се посъвзе и каза, че злодейци влѣзли, вързали го и убили унгаркитѣ да търсятъ пари. Понеже комисарьтъ на сила го принуждаваше да каже всичко, което е видѣлъ и което знае, Панайотъ му каза: „Злодейцитѣ не ме толкова мжчиха, колкоро ти!“ . . . Послѣ погребаха унгаркитѣ и пуснаха Панайота. Той сега живѣе въ Свищовъ и е баджанакъ на богаташа Андрея Дяну и събира кожи. Въ Галацъ се намѣси австроунгарскиятъ консулъ и дигна голѣмъ процесъ. Затвориха Христа Пулевъ и Гавриилъ Аврамовъ — писари въ Евлогиевата кантора. Аврамъ току щомъ се бѣше оженилъ за г-ца Божа хаджи Константинова, сестра на Ив. Брѣговъ, отъ Т. Пазарджикъ. Гавриилъ даваше 5000 жълтици, само да го не затварятъ. Евлогий отсжтствуваше. Сждътъ заседаваше. Тъкмо кога да издаде присждата, съ която осжждаше всички лица, които бѣха въ Евлогиевата кантора, пристигна до председателя една телеграма: „За Евлогия нищо не решавайте, нека дѣлото остане безъ последствие“. Евлогий бѣше руски поданникъ[1]).

10. Томаки Младеновъ. Той е отъ Ломъ. Най-първо се училъ тамъ, свършилъ класоветѣ и отишелъ да следва въ великата школа въ Бѣлградъ, която и свършилъ въ 1859 г. Следъ това се върналъ въ Ломъ, станалъ учитель и се заловилъ енергично за работа. Освенъ учителствуването, той обикалялъ селата, будѣлъ народа и уреждалъ нови училища. По-сетне Томаки съставилъ статистика за жителитѣ, училищата и черковитѣ и я публикувá въ Лѣтоструя на Дѣнова. Бѣше се фотографиралъ съ майка си вседомовно съ носия по тогавашна турска форма. Презъ 1862 г. Томаки билъ въ сражението въ бѣлградското кале и сношавалъ се съ Раковски, Илю̀-войвода и други войводи и родолюбци. Турцитѣ подушили, че Томаки билъ опасенъ човѣкъ, революционеръ, та решили да го арестуватъ, но той сполучилъ, та избѣгалъ отъ Ломъ въ Браила заедно съ единъ другаръ и става писарь при прочутия търговецъ Черленти. Въ Браила Томаки и хаджи Димитръ често се срѣщаха и всѣка вечерь крояха

[1]) За въпросното убийство и Евл. Георгиевъ пише на Н. Герова отъ Букурещъ, 17 януарий 1875 г. Убийцитѣ били слуги на Евлогия. Изъ архивата на Н. Геровъ п. № 231.

планове за освобождение на България. Презъ 1863—64 год. Томаки седѣ въ Браила, а въ 1865 замина за учитель въ Русчукъ на Исляхането. Презъ великденската ваканция сжщата година Томаки пакъ дойде въ Браила поради нѣкакви смѣтки. Тогава той имаше 26—28 години, бѣше и хубавецъ и сладкодумъ. Всички хжшове го познаваха и обичаха, пакъ и влашкитѣ чиновници го почитаха и се разхождаха съ него подъ мишца. Следъ случката въ църквата Св. Петъръ на Великдень Томаки отиде при турския консулъ арменецъ и му разправи цѣлата работа. Властитѣ не можаха нищо да направятъ на Томаки, като турски поданникъ, но когато той тайно си отиде пакъ въ Русчукъ, тѣ се оплакаха отъ него на Митхадъ паша. Този арестува Томакя и му удари една плѣсница, но послѣ като узналъ цѣлата работа, се разкаялъ и искалъ извинение отъ Томакя, далъ му една лира и взелъ отъ него подписъ, какво Томаки нѣма да се тжжи отъ Митхадъ паша за плѣсницата, която билъ изялъ.

11. *В. Д. Стояновъ, Българското книжовно дружество, Л. Каравеловъ и пр.* — В. Д. Стояновъ пѣеше въ Шуменъ въ черковата и слугуваше въ спиртната фабрика на Костакя и Матя Рачовъ. Той измоли да иде да се учи въ Прага. Тогава тамъ отиде и архимандритъ Павелъ изъ Скопие съ 300 лири за да печата на македонски езикъ евангелие съ гръцки букви. Той бѣше спечелилъ тия пари въ палестинскитѣ монастири, но въ Прага му ги откраднаха, та евангелието не се напечата — В. Д. Стояновъ бѣше въ Бѣлградъ на събора въ 1867, замина пакъ за Прага а на Л. Каравелова сръбското правителство даде срокъ 15 дена да напусне Сърбия. Той се помжчи да стане чужди поданникъ, но не можа, та избѣга въ Пеща и тамъ австрийското правителство го арестува и го държа цѣли 6 месеца. В. Д. Стояновъ дохожда въ Браила на 1869 г. при Д. П. Войниковъ. Този тогазъ списваше в Дунавска зора. Стояновъ пишеше въ вестника, че ужъ Николай Мироновичъ Тошковъ отъ Одеса подарилъ 100 хиляди рубли да се основе българско книжовно дружество, пакъ и други още 200 хиляди щѣлъ да събере Н. М. Тощковъ чрезъ Одеското българско настоятелство. Насърдчани и възрадвани, браилскитѣ българи се събраха една вечерь у Д. Чапъровъ, та разгледаха този въпросъ и записаха волни помощи до 10 хиляди франка, но решиха касата да бжде въ Браила, а не въ Одеса. Обадиха се и галацкитѣ българи. По покана на Евлогия Георгиевъ събрзаха се въ българското училище, разгледаха подаръка на Н. М. Тошкова, разискваха, решаваха и най-после се скараха и се разотидоха. Нѣкои се върнаха пакъ въ Браила, събраха се отново, наредиха устава на дружеството и опредѣлиха по 20 жълтици, месечна заплата на Стоянова и на В. Друмевъ. В. Д. Стояновъ обещаваше, че отъ лихвата на събранитѣ пари ще печата годишно 12 голѣми тома и други по статистика.

Новооснованото дружестоо упропасти в. Дунавска зора. Тъкмо бѣхъ купилъ нови букви. Инициаторитѣ стъкмиха една влашка телеграма, че ужъ турското правителство припознало книжовното дружество: това явилъ Али паша чрезъ браилския богаташъ Георги Желѣзковичъ. Л. Каравеловъ се помжчи да вземе да печата периодическото списание, ала не сполучи. И Кършовски се надѣваше нѣщо. и той бѣше въ събранието отдалечъ, па бѣше се сдружилъ въ Гюргево съ единъ полякъ, който знаеше да печата банкноти, но полякътъ побѣгна и дружеството не прие другаря му. Стояновъ, Друмевъ и Войниковъ ме насърдиха да си купя букви, че ще печатамъ много тѣхни книги. Ходихъ въ Одеса и купихъ доста букви, за които похарчихъ до 90 лири. Но периодическото списание дадоха да се печата въ една гръцка печатница по 10 жълтици колата и гръкътъ спечели пари. Сетне, като останаха безъ пари, редакторитѣ на периодическото списание дойдоха въ моята печатница. Печатахъ списанието отъ кн. 5 до 12. Послѣ въ годишното събрание на 15 юлия присжтствуваше и Хр. Ботйовъ, делегатъ отъ Галацъ—уволниха дѣловодителя В. Д. Стояновъ и на мѣстото му избраха Т. Пѣева. Дружеството бѣше събрало до 50 хиляди франка дадени подъ лихва и доста книги все подаръкъ. После се състави и женско дружество, и то събра до 2500 жълтици, но . . . Въ Одеса намѣрихъ и Л. Каравелова съ обявление за печатница. Той събра малка помощь отъ Одеса и Бѣлградъ и се върна пакъ въ Букурещъ. Но понеже бѣше списвалъ в. Отечество, следъ Янъ Касабяно (Иванъ Касабовъ) и нападаше първенцитѣ, то не го приеха и той отиде въ Сърбия. По негова молба сърбитѣ му подариха печатна машина, съ условие да помага тѣмъ, а жена му Наталия продаде кжщата си за 80 напалеона и купи букви и Каравеловъ почна да издава въ Букурещъ въ 1869 г. в. Свобода, после — Независимостъ и Знание. В. Левски колкото пари събираше изъ България, даваше ги на Л. Каравелова и на Рафаилъ Атанасовъ, бакалинъ въ Галацъ. Левски купи на Л. Каравелова и единъ сандъкъ букви гармондъ, съ които той напечата книгата Моето пжтуване по Стара планина на Панайотъ Хитова. Още въ 1864 г. Хаджи Димитъръ и В. Левски ходиха по Балкана да се запознаятъ съ народа и съ мѣстноститѣ, но се скоро върнаха. Една вечерь поставили на караулъ Никола Странджата, но този хвърлилъ пушката и отишелъ въ Търново у тѣхъ си. Хаджи Димитъръ се много чудилъ, кжде е отишелъ Странджата. Послѣ вси ки пакъ се събраха въ Браила.

12. *Стоянъ Заимовъ*, родомъ отъ чирпанскитѣ села. Кога въ Хасково Ат. Узуновъ несполучливо гърмѣ противъ праселенеца лангера отъ Станимжка хаджи Ставря, биде хванатъ и Стоянъ Заимовъ. Хаджи Ставри бѣше богатъ и влиятеленъ гръкъ. Той преобърна да се чете по гръцки въ черкови и

училища въ Хасково. Той въ 1851 проводи тайно турци та убиха даскалъ Атанасия Чолаковъ, отъ Панагюрище и братъ на Василия Чолаковъ, който после се покалугери. Бащата на Узунова пъкъ — Цвѣтко — бѣше копривщенецъ преселенецъ въ Одринъ и презъ време на черковната борба съ гърцитѣ — представитель на одринскитѣ българи въ Цариградъ. Стоянъ Заимозъ биде заточенъ въ Диарбекиръ, но побѣгна отъ тамъ и презъ Трапезундъ и Аккерманъ се озъва въ Букурещъ. Хр. Ботйовъ ме помоли писмено и прати въ Браила Заимова да му намѣря нѣкоя работа. Тогави почнахъ да печатамъ на Заимова почти даромъ сатиристичния в. Михалъ, който той списваше. Тогаза пристигна въ Браила и другъ единъ диарбекирски бѣжанецъ — Таню Сливенецътъ. Сжщо ми бѣха приятели — заедно се черпѣхме—и Никола Върбановъ Войводовъ отъ Вратца и Цвѣтко Павловъ отъ сръбскитѣ села българинъ — които после трагично загинаха въ парахода Германия на русчушката скеля.

13. *По сръбско-турската война въ 1876 г.* Отъ Браила изпращахъ доброволци българи въ Сърбия. Нѣкои отъ тѣхъ се готвѣха за офицери. Между тѣхъ имаше и италиянци, и поляци. Мнозина отъ тѣхъ, като пристигнха на скелята, питаха, де е комитетътъ, но ги пращаха при мене. Помагахъ съ каквото можехъ. Една сутринь—бѣше презъ май—пристигнаха у дома Райчо Поповъ и Тодоръ Даймяновъ. Тѣ търсѣха попъ Харитона и офицерина Пармаковъ, които, както се знае, бѣха загинали въ Дрѣновския монастирь. Райчо като видѣ 70—80-тѣ момчета, които още спѣха по двора и въ печатницата ми, каза: „Десетина души спятъ въ фурната ми, но тука — повече. Трѣбва две кола соль за тия лешове!“ ... Всѣки день ходѣхъ на гарата, та изпращахъ и насърдчахъ доброволцитѣ, а понѣкога давахъ нѣкому да си купи билетъ за желѣзницата, или пъкъ му го доплащахъ. Кога нѣмаше у мене пари заемахъ тамъ отъ нѣкои познати. Еднакъ единъ тулчанецъ, Спасъ Соколовъ, почна да се кара съ мене и да иска 20 лири, защото отивалъ да се жертвува. Той ме счете за назначей на доброволцитѣ. После узна работата. Много отъ тия клетници паднаха убити, а други измрѣха отъ разни болки. Следъ време пъкъ нѣкои отъ оцѣлѣлитѣ се върнаха, дрипари изгладняли и кой безъ ръка, кой безъ нога и ми казваха, че въ Сърбия давали медайли и кръстове само на ония, които гледали конетѣ на офицеритѣ, а тѣмъ, които се храбро били, презъ 2—3 дена давали хлѣбъ. А ние всички мислѣхме, че братята сърби ще помогнатъ на момчетата да нахлуятъ въ България! Колко горчиво сме се лъгали!... Нѣкои гърци пустнаха слухъ, че ужъ сърбитѣ тровѣли нашитѣ момчета. Дори нѣкои съ насмѣшка ме питаха истина ли е това. Едно казанлъчанче се върна и дойде при мене. Свари ме, че обѣдвахъ топълъ хлѣбъ и сирене. Дадохъ му та се наяде добре, па — и 1—2 гологана за тютюнъ и си излѣзе. То отишло

въ една кръчма и следъ малко се запрезивало и запищѣло отъ болки въ стомаха. Събрало се около него много народъ и го питали, да не е отровено. „Ето — рекли нѣкои — най-сетне намѣрихме, кой трови момчетата. Момчето едвамъ могло да каже, че дохождало при мене и съ какво съмъ го нагостилъ. Бързо повикали полицейски комисарь и лѣкарь. Този прегледалъ момчето и казалъ, че не е отровено, ами, като дълго гладувало и сега като се наяло съ топълъ хлѣбъ и сирене, го заболѣлъ стомахътъ. Далъ му рецепта. После съ жандаринъ ме заведоха при болния, но вече бѣше му поотминалото. Глобиха ме 5 франка и ми казаха, че, ако бѣше умрѣло момчето, щѣлъ съмъ да пострадамъ. Това момче после стана търговецъ въ Варна и се казваше хаджи Хрътка.

14. *Въ Плоещъ.* Въ 1876 г. пренесохъ половината си печатница въ Плоещъ и я настанихъ въ хотела на Иванъ Котленски. Заговори се, че Русия ще воюва съ Турция. Всички съ най-голѣмо внимание следѣхме събитията, и очаквахме, че следъ толкова нещастия, да спечели нѣщо и българскиятъ народъ. Най-сетне и войната биде обявена. Всички ликувахме. Дочакахме и ние старитѣ да видимъ това чудо. Азъ пакъ припкахъ да убеждавамъ младитѣ българи да се записватъ доброволци. — Най-първо пристигна отъ Кишиневъ лѣсковчанецътъ генералъ Иванозъ, братъ на учителя Павелъ Ив. Каляджи, съ д-ръ Бони (д-ръ Боневъ? Н.) и слѣзе на квартира у Тодоръ Даймяновъ и после дойдоха богатиятъ Лопахинъ Демидовъ и князъ Наришкинъ. Този доведе съ себе едиа мома полкиня и ме помоли та му заведохъ попа отъ с. Тича (Котленско) и го вѣнча тайно съ нея и князътъ си взе свидѣтелство. На попа даде 8 пола. Сетне Ивановъ се намѣсти въ една гърцка кжща, но си излѣзе, защото откраднаха декорациитѣ му. Препоржчахъ поповетѣ: Амфилохия, отъ Сливенъ, и Тичанския. По молба на генералъ Чернаевъ, Наришкинъ отпустна на доброволцитѣ българи 1000 пола и отъ тия доброволци 650 души заедно съ князъ Аболански (Оболенски? Н.) и калитанъ Халабелъ пристигнаха въ Плоещъ следъ Гергйовденъ. Д. Цанковъ ходи та ги посрѣщна до границата и се върна единъ день преди тѣхъ съ офицерина Ради, силистренецъ, та имъ приготви квартира. Едни отъ тѣхъ се настаниха въ хана на Иванъ Котленски, а други — изъ махалата. Пристигнаха и князъ Черказки (тогава се говорѣше, че рускиятъ императоръ го билъ опредѣлилъ за български князь), генералъ Косински, съ болницитѣ и полковникъ Фишеръ, по пощитѣ и когото по-сетне убиха въ Силистра. Д. Цанковъ ходи и до Букурещъ и донесе още пари за доброволцитѣ; всѣкиму отъ тѣхъ даваше по половина влашко левче на день. Пристигна отъ Кишиневъ и капитанъ Райчо съ други около 300 момчета, съ форма и рунтави шапки. Събраха се всичко до 1000 момчета и тогава облѣкоха и другитѣ, туриха ги на лагеръ извънъ града, на

изтокъ, до рѣка Прахова, и почнаха да ги обучаватъ. — Пристигна и царевиятъ братъ великий князъ и главнокомандующий Николай Николаевичъ, съ сина си Николай и съ гавазина Христо Карагйозовъ. За караулъ на квартирата имъ туриха наши момчета, които бѣха вечъ кръстили: ополченци. Тѣ строго пазѣха: пущаха да влѣзе само този, когото Христо посочваше. На 5 май генералъ Ивановъ ме прати та поканихъ плоещскитѣ българи да дойдатъ на утрето въ лагера, че ще осветяватъ знамената. Едно момиче, дъщеря на Иванча Парашкевозъ — после то отиде въ София. и стана жена на Илия Вълчовъ отъ Етрополе — бѣше ушило едно сърмено знаме, червено-зелено-бѣло и въ средата му едри златни слова: „Съ име Божие и съ силата на руския царь Александра II напрѣдъ!" Генералъ Ивановъ пожела да види знамето, сжщо — и великиятъ князъ главнокомандующий. Той го похвали и попита, де е работено и подари на момичето златенъ кръстъ и каза да занесатъ и това знаме въ лагера.

На другия день на лагера се стече много народъ. Новитѣ дружини български опълчеци бѣха мирно и чинно наредени. Заведохъ поповетѣ съ файтонъ. Пристигна великий князъ Николай Николаевичъ съ сина си и съ много генерали и други офицери. Следъ молебена и водосвета поръсиха знамената и развиха новитѣ на две маси, дето беше приготвено: върлини,чукъ и гвоздеи. Пръвъ закова гвоздей великий князъ главнокомандуюший, после — 2—3 генерали, капитанъ Райчо и още нѣколцина други офицери. Главнокомандующиятъ, като видѣ до себе си дѣда Цека войвода съ сабя и съ сърмени дрехи, покани и него. До дѣда Цека бѣхме и азъ и Тодоръ Дамяновъ. И азъ заковахъ единъ гвоздей. Доде ставаше всичко това, двама кореспонденти белѣжеха въ тефтерчатата си всичко, що ставаше. После Христо Карагйозовъ изправи едното знаме, (Самарското?) главнокомандующий го взе и извика къмъ дружинитѣ и командиритѣ: „Войници, ето вашето благословено знаме, което ще ви предвожда. Пазете го здраво!.." Войницитѣ гръмко закрѣщеха: „ура!" и захвърляха на горе шапкитѣ си съ зелени дъна и не спираха. Ето и дъждъ като изъ ржкавъ липна. Всички се измокрихме. Главнокомандующий се качи на единъ файтонъ и отлетѣ въ града. Имаше приготвени печени ягнета и хлѣбъ. Като престана дъждътъ нагостиха се офицери и войнци, сжщо и ние съ поповетѣ и върнахме се въ града окжпани отъ дъжда. После съ Райча Поповъ събирахме пари, та водихме войницитѣ на баня и ги гощавахме.

Печатихъ на рускитѣ генерали регистри, бланки, квитанции и други тевтери. Корегираха полковникъ Кузмански и майоръ Минихъ. Печатницата ми бѣше срещу квартирата на главнокомандующий. Често синъ му Николай излизаше на разходка съ Христа Карагьозовъ. Еднажъ той зърна въ печатницата ми Кузмински, приближи се, поздрави го и се

заприказа. Тукъ бѣше и князъ Амболански, но той се скри въ една стая задъ печатницата и цѣлъ день не излѣзе оттамъ, нито яде. Чакъ вечерьта го поканихъ, та се почерпахме въ сладкарница. „Ожидаю деньги" — ми каза той. Заехъ му две рубли, и той ми много благодари Той всѣки день дохождаше въ печатницата ми съ Кузмински. Бѣше ходилъ миналата година въ Сърбия съ генералъ Чернаевъ и го бедѣха, че билъ нихилистъ. И Кузмински бѣше ходилъ въ Сърбия иималъ братъ нихилистъ — сношавалъ се съ английскитѣ нихилисти отъ Доверъ. После се разкаялъ, дошелъ въ Кишиневъ и подалъ до царя прошение за милость. Но царьтъ заповѣдалъ да го арестуватъ и накажатъ, Когато му занесли решението, той се застрелялъ. Братъ му, който го очакваше тукъ, като чу това, продаде коня му и замина съ войска та, а Минихъ разпредѣляше и настаняваше новитѣ доброволци, които всѣки день пристигаха отвредъ. Кога пристигна царь Александъръ, въ Плоещъ бѣше се събралъ много народъ: улицитѣ бѣха препълнени. Въ печатницата ми квартируваха мнозина видни лица. Генералъ Ивановъ ме тури на гарата да пущамъ само ония българи, които познавамъ, защото влашкитѣ доробанци строго пазѣха. Букурешкиятъ български владика дѣдо Панаретъ, облѣченъ въ скжпи одежди, съ евангелие и кръстъ и съ много свещенници, сжщо облѣчени хубаво и чинно наредени — очакнаше царя. Кога се зададе влакътъ, за насъ българитѣ бѣше неописана радость. Мнозина плачеха. Отъ гарата до двореца Шамлиевъ, квартирата на царя, на всѣко кюше пѣеха.

Преди единъ день 5—6 души смахнати сърби ополченци подадоха заявление до великия князъ Николай Николаевичъ да имъ позволи да развиятъ сръбско знаме, „Елате утре на гарата!" — имъ каза той. На гарата князьтъ имъ отговори: „Идете въ Сърбия: тамъ се нуждаятъ отъ васъ!" — и замина. Сърбитѣ се разхвучаха, развикаха се и се помжчиха да отвлѣкатъ съ тѣхъ македонцитѣ доброволци. Като узна това генералъ Столѣтовъ, вечерьта ги напердаши добре. Отъ управителя на гарата полковникъ Фишеръ получавахъ пари за печатането.

15. Въ Браила и Свищовъ. Въ Браила отъ лозята близо до гарата гърци, турски шпиони, обаждали насреща въ Мачинъ на турцитѣ всичко, що става: пишели съ тебеширъ на черна дъска, а оттамъ това четѣли съ телескопъ. За това, кога на гарата пристигна главнокомандующиятъ, турцитѣ хвърлиха една голѣма бомба върху влака. Тя падна до вагона, а главнокомандующиятъ я вдигна и поржча да я пратятъ въ Русия. Една жена копачка издаде шпионитѣ, хванаха ги и запрѣха, а пъкъ следъ два дена руситѣ съ бомби пръснаха скритиятъ въ Дунава турски вампоръ, и много турци се издавиха.

После въ Свищовъ печатихъ на руситѣ, книжа за около 10 хиляди рубли. Пресилихъ се и се разболѣхъ и — по Санъ-стефанския договоръ — отидохъ та се лѣкувахъ въ Букурещъ цѣли петь месеца. Кога се върнахъ въ Свищовъ, руситѣ бѣха заминали. Евтино бѣхъ пазарилъ работата, пакъ и точно я извършихъ, но петь пари не видѣхъ. Това знае Василъ Манчовъ, тогава той бѣше кметъ въ Свищовъ, и че печатанитѣ книжа предавахъ въ полицията; това знаеше и бившиятъ свищовски народенъ представитель Белизаръ Яновъ, аптекарь въ София. Но нали бѣше за свободна България, всичко простихъ . . .

16. Едно прошение отъ старообредцитѣ руси[1]). До Негово Високопреосвещенство Господина митрополита Климента Браницки въ Търново.

Прошение отъ православнитѣ старообредци изъ градъ Браиловъ и пр.

Ваше Високопреосвещенство: Ние долоподписанитѣ нѣколко жители въ Браила като си живѣемъ смирено и изпълняваме строгитѣ стари церковни обряди, които ни ги показаха нашитѣ стари славяни свети Кирилъ и Методий и като сме безъ архиерей на тоя часъ, ако и да се намира единъ митрополитъ въ Австрия на Буковинска губерния въ Терну-серетъ, който управлява оттамо тукашната церква, но понеже той похитилъ светая митрополия Буковинска до градъ Черниговъ неправилно и като гледаме, че не изпълнява точно светитѣ старообредски закони, откогато е похитилъ митрополията, и вмѣсто да покаже наставление въ дѣлата си, а той непрестанно прави съблазнения и раздори между старообредцитѣ наши братя, които живѣятъ въ Романия и другаде и тъй е отцепилъ отъ църквата нѣколко любими братя наши старообредци, които сж защищавали и до тоя частъ църквата съ светитѣ й старообредски догми. Тоя двубрачний буковински митрополитъ е Анастасий Браилски.

Ние знаемъ, че Ваше Високопреосвещенство имате понятие за нашата старообрядска църква, какъ си е съхранила своитѣ старовѣрчески догми и е претърпѣвала голѣма ущета и гонение, но благодарение на г-на митрополита покойнаго Амвросия Босненски (който спаси въ Браила чрезъ насъ живота си отъ турското гонение и греческая злоба) той основа нашата митрополия съ Иеронима мниха въ Буковина, и която митрополия покровителствуваше нашата старообрядска църква отъ 1844 до 1869 г. Оттогава като похити митрополията, тоя горепомянутий Атанасий двубрачний и съ своитѣ синове непрестанно гони нѣкои отъ старообряд-

[1]) Намерено сжщо между книжата на дѣда Паничковъ. Почеркътъ е неговъ. Дали е било дадено то по принадлежностъ и какво е отговорено — неизвестно. Дата и подписи липсватъ.

цитѣ, като г-на Симеона Симеоновича браилски търговецъ, и свещенника отца Наума, който на старостьта си да гледа своята църква раздвоена отъ развратнаго Атанасия

Ние съ това идемъ предъ Ваше Високопреосвещенство да Ви помолимъ съ църквата и съ святитѣ наши старообрядски догми да ни приемете въ защита съ общата единовѣрска църква и да помолите отъ Ваша страна болгарския Вашъ екзархъ г-на Иосифа да приеме да ржкоположи едного отъ нашитѣ братя за архиепископъ и въ сжщото време да дозволи на своитѣ митрополити, въ които епархии се намиратъ наши старообрядци, за да приематъ новоржкоположнаго архиепископа за истинний защитникъ на нашата старовѣрска църква, който да защищава всичкитѣ свои мили.

---

† Стефанъ х. Н. Кйойбашиевъ

Бѣлѣжки за Калоферъ.[1]

А.

Кога и какъ е заселенъ Калоферъ.

Следъ като дошли турцитѣ въ Европа и превзели Одринъ, тѣ се упжтили за Пловдивъ и София. Въ 1480—95 г. билъ разоренъ Звъниградъ по течението на Бѣла-река (Курнидица). По оноза време (?) Калиферъ войвода съ вѣрната си дружина се спрелъ въ гористата тогава и непроходима мѣстность, дето е сега Калоферъ. Той спиралъ походитѣ на разни турски чети, които минували изъ главния пжть, Стражата, Звъниградъ, Ломътъ на устието Монастирь, сега Голѣмо-село.

Повече отъ 30 години тия горски юнаци заедно съ тия, които къмъ тѣхъ приидвали, се опирали на турцитѣ. Найпослѣ пловдивскиятъ аянинъ (воененъ комендантъ) имъ предложилъ нѣкои условия за помирение и тѣ ги приели. Тѣ били: да се заселятъ на това мѣсто, да иматъ известни правдини, да не нападатъ пжтищата и да пропускатъ да минаватъ свободно турцитѣ. Надлежниятъ затова фирманъ на Калоферъ билъ издаденъ отъ султанъ Баязида. Този фирманъ, както и всичкитѣ други на 31 султани до султанъ Абдулъ Меджида, съ които сж се потвърдявали даденитѣ стари правдини, или пъкъ отъ нѣкой султанъ било отнемане нѣщо—се пазѣха въ калоферската църковна училищна архива до 1877 г. Тѣхъ бѣше добре наредилъ и превелъ на български въ единъ тефтеръ покойниятъ общински секретарь Недю Т. Добревъ, който добре познаваше турския писменъ езикъ.

---

[1]) Намѣрени между книжата на покойния. Убитъ въ Карлово по бѣлъ день на пазаря на 28 февр. 1900 г.

ога да избегнемъ въ гореказаната година, всички тия кни-
а Недю турилъ въ единъ сандъкъ и го закопалъ въ до-
ьтъ на дѣда си (тъста си) Хр. Комсиевъ. После турцитѣ,
ога таршувэли за пари, изкопали и това сандъче и го за-
игнали. За любопитство, тукъ отбе ежвамъ нѣкои отъ пра-
динитѣ на Калоферъ, които помня: 1) проходещи частни
рци или спахии съ войскитѣ си, на край Калоферъ трѣбвало

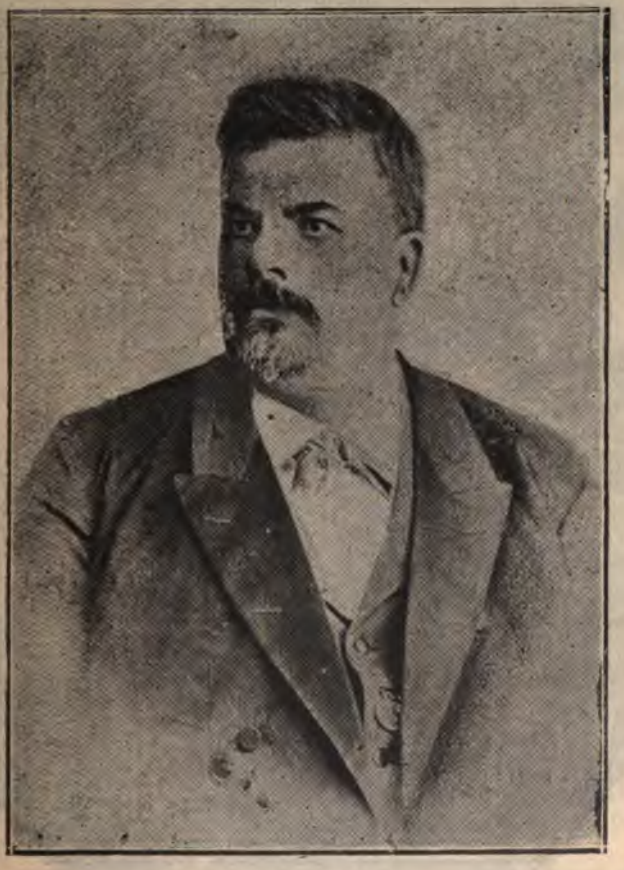

Стефанъ х. Н. Кйойбашиевъ

а се спратъ, да слезатъ отъ конетѣ си и като ги водятъ да
инатъ презъ града Сѫщо и оржжието си трѣбвало да пре-
адатъ на едния край и да имъ се предаде на другия и 2)
и данъкъ, ни нѣкаква ангария калоферци нѣмало да пла-
атъ. Чакъ отъ царуването на султанъ Меджида бѣ послед-
иятъ ферманъ, който унищожаваше всички дадени стари
равдини на калоферци и тѣ ставаха на общо основание *по-*
ищахъ раясж (поданници). Отъ 1600—1625 г. Калоферъ билъ

СЕМЕЙСТВО КЙОЙБАШИЕВИ

I редъ (отъ лѣво на дѣсно: хаджи Недѣлчо, Иванъ (синъ), г-жа Мария Х. Н. Кйойбашиева и Стефанъ (синъ).

II редъ: Манйока (дъщеря, после г-жа Хр. Д. Астарджиева), Васил (синъ) и Лала (дъщеря, после г-жа Ц. М. Баларева). Снимка отъ 1859 г.

задължень да внася направо на джамията Сюлеймание въ Цариградъ разни продукти: овци, жито, масло и пр., после вмѣсто тия продукти, било внасяно на ходжитѣ въ казаната джамия пари, а отъ 1850 г, на сетнѣ правителството прибирало това.

Една отъ правдинитѣ на Калиферъ войвода била и тази, че той и другаритѣ му могатъ свободно да си избератъ жени, отдето искатъ изъ окржжието. Навръхъ Великденъ тѣ всички отиватъ въ Сопотъ (той сжществувалъ още преди да нахлуятъ турцитѣ). Тамъ играело хоро. Споредъ по-раншно споразумение всѣки юнакъ грабва по една мома или булка, която си аресалъ, и пешкомъ и съ пѣсни всички се упжтватъ и отиватъ въ Калиферъ. Въ това дѣло юнацитѣ били подкрепени отъ спахиитѣ, защото то станало съ разрешение на аянина.

Знае се, че въ продължение на 130 години, чакъ до Руско-турската война въ 1828 г., Калиферъ е билъ 4 пжти горенъ и разоряванъ отъ даалии, кърджалии, шкодралии и всѣкакви турски разбойнишки банди, та жителитѣ му избѣгвали лѣте по гори и планини, а зиме — въ ближнитѣ турски градове Карлово и Казанлъкъ и останалитѣ живи, следъ като минала опасностьта се връщали въ Калиферъ и почвали отново да градятъ кжщитѣ си и да събиратъ покжщнина. Нѣкои по-заможни фамилии забѣгнали въ Влашко, Русия и Цариградъ и отпосле, както се знае, принесли голѣма полза на Калиферъ, пакъ и но цѣлото ни отечество, напр. Тошкови въ Одеса.

Б.

Училища въ Калиферъ

Най-вече следъ войната въ 1823, когато Дибичъ бѣ дошълъ въ Казанлъкъ и Одринъ — въ Калиферъ се породило съзнание за народность и наука. Тукъ се явява отецъ Памфилий, следвалъ въ семинарията въ Киевъ. Въ метоха на черкова св. Богородица той учелъ младитѣ на черковно-славянско учение. Помощникъ му билъ клисарьтъ дѣдо Гънчо. Дѣда Пана, наследилъ дѣдо Гънчо, но той едвамъ могълъ да прочита. Понѣкога пъкъ го замѣстяла жена му баба Чона, съвсемъ неграмотна.

Семето посѣто отъ отца Пана и дѣда Гънча било ползотворно: кога 1842 покойниятъ родолюбецъ Стефанъ Д. Тошковичъ дошелъ изъ Одеса въ Калиферъ, намерилъ повече отъ 200 ученика подготвени да следватъ новото учение, и настоялъ да се нареди училището по новия начинъ. Учитель Ботйо отива въ Одеса, допълня наукитѣ си и въ 1845 г. се връща въ Калиферъ, отваря класове и почва да преподава по редъ и правила сжщо като рускитѣ.

Въ борбата за черковни правдини въ Цариградъ едни отъ главнитѣ дейци сж били калоферцитѣ търговци, абаджи

и пр.: братя Тъпчилешови, братя Золотовичи, братя Бракалови, братя Симови, братя Консиеви, Драганъ Манджукътъ, и още много други — проникнати отъ съзнанието за вѣра и отечество. Който прочете историята на нашия черковенъ въпросъ, ще види какви мжже сж били тѣ. Честь имъ и хвала! Тѣ всички бѣха най-първо ученици на отца Паисия и дѣда Гъна. Тѣ подготвиха духоветѣ за борба противъ гърцитѣ не само въ Калоферъ, но и въ Карлово и въ цѣлото пловдивско окржжие. Презъ 848 г. тогавашнятъ въ Пловдивъ владика Хрисантъ, излѣзълъ по обиколка изъ епархията си и дошелъ и въ Калоферъ. Калоферци не му позволили да служи въ черковата по гръцки: да се научелъ по-напредъ на български, че тогава. После по интригитѣ на ядосания отъ това Хрисантъ турското правителство заточило шестима калоферци въ Ипсала (близу до Енесъ), дето седѣли 4 месеца и после били освободени по съдействие на дѣда Христя Тъпчилешовъ въ Цариградъ.

Чрезъ съдействие на дѣда Стефана Д. Тошковичъ отъ Одеса и на калоферскитѣ черковно-училищни настоятели училищата въ Калоферъ все напредвали. Учителитѣ Ботю Петковъ, Сотиръ Зафировъ и други тѣхни събратия подготвяли обществото да обича и цени отечеството и народностьта си. По-късно, въ 1862 г., дохожда ученикътъ на Ботя — Д. Финговъ, учитъ се въ Московския университетъ. Д. Финговъ е познатъ не само въ Калоферъ, но — и по много други мѣста презъ дългогодишната си служба. До войната въ 1877 г. той бѣ учитель, а следъ нея — околийски началникъ, пакъ учитель, училищенъ инспекторъ и сега е пенсионеръ. За доказателство, че въ Калоферъ науката отдавна е цъвтѣла, служи това обстоятелство, че още преди 1877 г. мнозина калоферски младежи бѣха отишли въ Цариградъ и по Европа да следватъ въ висши учебни заведения: богословие вратчанскиятъ митрополитъ Н. В. преосв. Константинъ — въ Римъ) медицина (Бр. Дагорови — въ Цариградъ, Г. Д. Янколовъ — въ Монпелия, Г. Странски и Киро Поповъ — въ Букурещъ), аптекарство (Н. Странски — сжщо въ Букурещъ), право (Хр. Д. Павловъ, председатель на касацията, Д. С. Тончевъ, бившъ министъръ — въ Одеса, Лазаръ Йовчевъ, българ. екзархъ Негово Блаженство Иосифъ I — въ Парижъ), инженерство (Драгия В. Шоповъ — въ Парижъ), математика (Ат. Тинтеровъ — въ Одеса), търговско училище въ Марсилия, въ Цариградското френско училище и пр. и пр. Въ Калоферъ се роди и Хр. Ботйовъ, който за българска свобода загина на Милинъкамъкъ въ вратчанския балканъ. — Винаги калоферскитѣ младежи сж били свободолюбиви и патриоти и нѣкои бѣха затваряни отъ турцитѣ: Ив. Ат. Фетваджиевъ, Христю попъ Тотювъ и др. Въ Калоферъ В. Левски често е дохождалъ и се е считалъ въ най-безопасно мѣсто.

В.

Калоферъ презъ 1867 г.

Презъ Срѣдньогорското възстание въ 1876 г. и въ Калоферъ младежитѣ се готвѣха, както и всички навредъ. Ако не можахме нищо да направимъ, то причинитѣ бѣха: 1) че възстанието се прогласи по-рано (20 априлъ) вмѣсто на опредѣления день — 1 май, и 2) че по нашитѣ мѣста апостолитѣ не успѣха да заобиколятъ на време, пѫтищата се затвориха и ние не можехме да рискуваме. Отпосле властьта употрѣби хитрости, обещания, дори и насилие да узнае нѣщо, ала не можа. Властитѣ, а още повече жителитѣ на околнитѣ турски села: Голѣмо-село, Малко-село, Доймушларе, Овчиларе, Митириово мразѣха калоферци поради дългия процесъ за землище, които тѣ водѣха съ тѣхъ. Това е костувало на калоферци повече отъ 10000 лири турски, за съдебни разноски и за подкупи, за да си запазятъ правата за землището, утвърдени съ фирманъ още отъ султанъ Баязида и въ 1875 г. изново подтвърдени съ другъ фирманъ отъ султанъ Абдулъ-Азиса. Че калоферци успѣха, за всичко това има да се благодари на общинаритѣ дѣдо Стойко Мирчовъ, Недю Начоолу, хаджи Недѣлчо Кйойбашиевъ, Драганъ Манджуковъ, Христо Пиронковъ, Хр. Брадинозъ, Лалю Топаловъ, Панайотъ Д. Пазловъ и др. Вечь, днесъ за днесъ, отъ тѣхъ само последният е живъ.*) Разбира се, че всичкиятъ този успѣхъ се постигна съ съдействието на тоже покойниятъ нашъ съотечественникъ дѣдо Христо Тъпчилещовъ въ Цариградъ. Околнитѣ турци добрѣ знаеха че, ако калоферци не възстанаха, причината бѣ не че не искаха, а — че не намѣриха сгоденъ часъ. И тѣ — турцитѣ — много съжалявaха, че не имъ се удаде случай да нападнатъ следъ Клисура и Калоферъ и да награбятъ богата плячка. Къмъ тоя мотивъ се присъединяваше и вторъ: старата вражда поради землището, както се каза. Калоферъ бѣ богатъ градецъ, повече отъ 500 лица калоферци живѣеха по Цариградъ, Влашко и другаде и кѫщитѣ бѣха добре наредени. И тъй, какъ-какъ, Калоферъ трѣбваше да бѫде разоренъ.

Следъ като Клисура биде съсипана, турчинътъ-голѣмецъ хаджи Ибраямъ-ага отъ с. Овчиларе, Казанлъшка околия, се връщаше отъ Карлово на чело на 1000 души башибозуци, въоръжени съ най-разнообразно и старо ръждиво оръжие: пушки, пищови, ножове и саби и на 28 априлъ 1876 година пристигна въ Калоферъ. Башибозуцк изпълниха горния край по Пловдивския пѫть и прахъ се дигна. Въ сѫщото време други въоръжени турци и съ праздни кола се появиха на Кръстеца, готови да зематъ и тѣ дѣлъ отъ плячката въ Калоферъ. При вида на цѣлата тази сганъ калоферци изтръп-

*) И той е вече умрѣлъ.

наха, мнозина се разплакаха и почнаха да се прощаватъ по между си малки и голѣми. Тѣ мислѣха, че Калоферъ вечъ отива. Само една пушка да бѣ пукнала отъ наша страна и всичко бѣше свършено. Но хаджи Ибраямъ-ага — сега вече умрѣлъ — се показа уменъ и разбранъ мжжъ, та и цѣлата околия го почиташе: подъ строга команда той прекара нифрама си (сбирщината) презъ Калоферъ и го спрѣ на Кръстеца подъ строга заповедь и подъ стража да не смѣе никой да се мръдне отъ мѣстото си, па се върна и самъ дойде у дома при баща ми. Следъ малко дойдоха нѣкои отъ виднитѣ калоферски чорбаджии и му благодариха задето спасилъ Калоферъ. Хаджи Ибраямъ-ага отговори, че следъ 2—3 дена въ Калоферъ пристига редовна войска и че не той и хората му иматъ право да се разпореждатъ съ населението, а тѣ само временно били викани за помощь на Карлово отъ известния Тосунъ-бея, но тѣ не отишли съ него и въ Клисура, защото знаелъ, че не е тѣхна работа да наказватъ. Следъ като хаджи Ибраямъ-ага даде нѣкои наставления за миръ и порядъкъ и пожела да приемемъ добре и успѣшно редовнитѣ войски и пашитѣ — си замина. Калоферци се поуспокоиха и поукуражиха.

На другата сутринь въ Калоферъ дойде една тайфа стотина въоржжени башибозуци турци водени отъ хаджи Хасанъ Ахмедовъ отъ с. Доймушларе. Тѣ заявиха, че, ако баща ми не предаде на стария притежатель Агуша единъ извитъ ножъ украсенъ съ разни фигури и букви и съ бѣли колаци и който още преди 1855 г. той бѣше купилъ за мене отъ него — Калоферъ ще бжде запаленъ. Азъ упорствувахъ, ала най-сетне отстжпихъ предъ настояването на татя и на старѣйшинитѣ и дадохъ ножа. Кога презъ месецъ юний 1877 г. почна руско-турската война, самъ казаниятъ хаджи Хасанъ дойде въ Калоферъ и ми повърна ножа. После, кога избѣгахме, азъ го пакъ взехъ съ мене и го пазя и до сега като драгоценность. Презъ времето до 30 априлий се управлявахме сами, защото мюдюринътъ ни, като бѣ чулъ, че въ Панагюрище, Копривщица и Клисура възстанницитѣ изклали тамшнитѣ мюдюри, уплаши се и презъ една нощь тайно избѣга заедно съ забтиитѣ. За пазене реда тогава въ Калоферъ се образува мѣстна полиция отъ пжргави и интелигентни момци. Въ тия дни презъ Калоферъ, като гечитъ (проходъ) минуваха тълпи денемъ въоржжени отъ глава до пети башибозуци, повечето цигани, и носещи на кола и на гръбъ разна плячка. То бѣше голѣмо безобразие. Нощемъ, обаче, патрулитѣ не пропущаха никого да мине презъ Калоферъ. После по молбата на чорбаджиитѣ ни, които нарочно за това отидоха въ Пловдивъ и чрезъ телеграфическото съдействие на дѣда Никола Тъпчилещовъ въ Цариградъ предъ валията въ Одринъ, въ Калоферъ биде изпратенъ за мюдюринъ Мустафа-ага, строгъ пазитель на реда и на закона и

родомъ тоже отъ Одринъ. Той, безъ да се стрѣска, че е самъ въ единъ чисто български градъ, устрои полицията все отъ млади и силни момци калоферци и ги въоржжи за въ случай на нужда. Въ продължение на 2—3 дена, колкото тълпи турци башибозуци праздни или натоварени съ плячка минуваха презъ Калоферъ, той обезоржжаваше, взимаше имъ и плячката и като ги набиеше добре, изпращаше ги да си отидатъ мирно. Страхъ и трепетъ вдъхна у всички околни турци плячкаджии този добръ турчинъ Мустафа-ага и калоферци, изморени въ продължение на 10—15 дена отъ безсъние и страшни мисли, се отпуснаха, като мислѣха, че вечъ всѣка напасть е минала.

Но съседитѣ турци все още не мирясваха, тѣ още не се отчайваха отъ сполуката си. Селими-паша — родомъ пакъ отъ Одринъ — съ 5—6 хиляди низами, топове и конница и другъ единъ отредъ конница 500 черкези идѣлъ отъ разрушената Клисура презъ Карлово за Калоферъ. Въ Митиризово подъ селото на дебела сѣнка подъ орѣхитѣ той се спрѣлъ да си почине. Тогава предъ него се явила депутация отъ турци отъ околнитѣ села Дуганджие, Ментешелие, Куфаларе, Митиризово, Доймушларе, Овчиларе, Голѣмо-село и Малко-село и съ престоренъ страхъ и плачъ му разказали, че калоферци сж възстанали, въоржжени сж съ топове и съ хиляди пушки, пратени тѣмъ отъ богаташитѣ имъ съотечественници отъ Влашко и Русия и че по пѫтищата сж направили *лахъми*: царската войска сега безъ друго ще бжде избита. Турцитѣ добавили, че вечъ толкова години много теглятъ отъ този чисто български Калоферъ и че, ако и сега не бжде разрушенъ, тѣ ще молятъ падишаха да се изселятъ оттукъ. Пашата изненаданъ, ги попиталъ еднажъ и дважъ всичко вѣрно ли казватъ. Най-после тѣ се заклели. Тогава пашата разгнѣвенъ повиква адютанта си и дава заповедь, че въ Калоферъ войската ще влѣзе въ боевъ порядъкъ на чело съ музика и барабани и че при края или въ средата при първо и най-малко съмнение Калоферъ да бжде нападнатъ. Всичко било приготвено. Най-първо като авангардъ, тръгнали черкезитѣ конници и следъ тѣхъ — артилерията и после и пѣхотата. Къмъ тѣхъ се присъединили и много други башибозуци турци и отъ околнитѣ села. На 13 май 1876 г. четвъртъкъ, Възнесение Христово, по обѣдъ, около $11\frac{1}{2}$ часътъ, хората отъ горния край видѣли че паплачъ турци и черкези изпълнили върховетѣ и нивитѣ надъ Стражата и 6 топа били насочени къмъ 6-тѣ най-голѣми и красиви здания въ Калоферъ: 3-тѣ черкови, черковата въ горния женски метохъ и мжжкото и девическото училища. Сигурно, турцитѣ сж мислѣли, че тия здания сж били пълни съ пушки, топове и съ хора. Страшната за това весть се за мигъ пръсна като молния изъ цѣлъ Калоферъ. Никой нищо не разбираше отъ това. Настанаха нови плачове, голѣмо смущение и неописанъ страхъ. Сега

положението ни бѣше много по́-лошо отколкото изпреди. Околнитѣ турци се били наговорили, че, щомъ войската влѣзе въ Калоферъ, и тѣ да се присламчатъ, нѣкои отъ тѣхъ изъ нѣкое скришно мѣсто да гръмне и нарани нѣкой турчинъ, каквото и самъ пашата да се увѣри, че въ градеца имало възстанници и съпротивление. Но Богъ дава предчувствие и самосъхранение въ минути на отчаяние. Старѣйшинитѣ набързо се събраха и решиха да покажемъ покорство предъ пашата, пакъ, ако и това не помогне, всѣки да действува, както знае и както може. Една депутация съставена отъ Мустафа-ага, на чело, Панайотъ Д. Павловъ, Василаки Морфовъ и д-ръ Стефанъ Бѣломорски — всички владѣещи добре турски езикъ — тръгна да иде да се представи предъ началника на тази голѣма обсаждаща войска и да разбере работата. Депутацията едвамъ си пробила пѫть презъ тълпитѣ редовна войска и башибозуци турци и черкези, и то благодарение на военната униформа на Мустафа-ага. Депутацията присрѣщнала Селими-паша въ устието на Габрака. Той останалъ смаянъ отъ това. Посрѣщатъ го пратеници отъ Калоферъ и то кои? Двама измежду тѣхъ негови добри приятели и съотечественници: Мустафа-ага, неговъ съседъ въ Одринъ и съученикъ, и В. Морфовъ, бивши подрядчикъ тамъ на войската подъ Селями-паша за смѣтка на Христа Тъпчилещовъ. Тѣ набързо му обяснили искрено цѣлата работа. Той продумалъ: „Мога ли да вѣрвамъ очитѣ си, че отъ страна на разбунтувания ужъ Калоферъ ме посрѣщатъ моятъ любезенъ Мустафа-ага и моятъ познатъ Василаки и че всичко тамъ е спокойно?! Депутацията повторила и потретила да го увѣрява, и да го моли да по-бърза да спре черкезитѣ и башибозуцитѣ турци, защото тѣ вече били край Калоферъ и имало голѣма опасность да не предизвикатъ въ него смущение и сечь. Тогава Селими-паша далъ бърза заповедь да влѣзе мирно редовната войска въ Калоферъ и да предотврати всѣко буйство и грабежъ отъ страна на черкези и башибозуци турци. Въ това време всички калоферци съ неописанъ страхъ и плачъ очакваха каква весть ще донесе депутацията. Нѣкои черкези бѣха вечъ влѣзли въ Калоферъ и почнали да разбиватъ врати и прозорци и да плячкосватъ. На друмътъ, до чошмата, единъ черкезинъ се мѫчелъ съ камата си да отвори вратнята въ домътъ на Лила Бочовъ. Лило, скритъ задъ вратнята, ударилъ съ дърво по ржката черкезина, той изпусналъ камата и уплашенъ избѣгалъ. И въ други кѫщи имало разправии съ черкезитѣ. Нѣкѫде се чуваше и страшенъ писъкъ. Мнозина калоферци мислѣха, че вечъ всичко е свършено, че часътъ за умиране е дошелъ. По едно време засвири тржба на отбой и самъ Селими-паша съ конь припка и съ камшикъ гони изъ Калоферъ навънъ тълпитѣ черкези и башибозуци турци. Върна се и депутацията и донесе успокоение..... И днесъ още — следъ тъкмо 22 години оттогава — като пиша за това, косата ми настръхва:

отъ ония страхове и мжки, които преживѣхме и които моето перо е слабо да ги опише напълно. Само онзи, който ги е преживѣлъ, ще ме разбере най-добре. После Селими-паша си замина, хората се поуспокоиха и Мустафа-ага остана вѣренъ приятель на Калоферъ. Селими-паша се показа благороденъ човѣкъ и строгъ пазитель на закона и на справелливостьта. На следнята години, 1877, въ войната съ руситѣ, като бранѣлъ Силистренското кале, едно гюлле му откжснало месо отъ врата, и той останалъ вече слисанъ-замаянъ.

Следъ разбиването на габровската чета на Дюзтабанова, мнозина хора отъ Ново-село (Загоре, Севлиевско) потеглили прѣзъ планината да дирятъ спасение въ Калоферъ, но турци башибозуци ги пресрѣщатъ и избиватъ. Въ агълъ на Тодоръ Митковъ турцитѣ затварятъ повече отъ 50 моми и булки, обзчестяватъ ги и после запалвтъ агъла и тѣ всичжи изгарятъ. Свещеникътъ отъ Ново-село, учительтъ и други двама първенци благополучно пристигнаха въ Калоферъ, но една нощь турцитѣ ги извлѣкоха изъ метоха Св. Троица, дето бѣха намѣрили прибѣжище, и кжде ги отведоха — неизвѣстно. Сигурно, убили сж ги.

После тръгнаха комисии отъ правителствени хора и европейци да констатиратъ всички злодеяния на турцитѣ, главно на башибозуцитѣ. Такава една смесена комисия дойде въ Калоферъ. Разправихме й всичко какво претеглихме ние и новоселцитѣ. Английскиятъ консулъ ни запита, кой ни е подбутналъ да възставаме, — дали не Русия. По молбата ни, нашиятъ гражданинъ Ив. Хр. Брадиновъ, който бѣ свършилъ въ Робертъ-колежъ въ Цариградъ, му отговори на английски, че турскитѣ непосилни притеснения и желанието ни за свобода ни принуждаватъ на това, а сега починалиятъ нашъ гражданинъ Димитъръ В. Бояджиевъ му заяви, че въ тоя 19 вѣкъ, пакъ и 20-иятъ вечъ наближава, турцитѣ никога не биха се осмѣлили да правятъ такива звѣрства, ако една европейска християнска и правосвѣтена велика сила — Англия не ги поддържаше. Консулътъ и членьтъ турчинъ се разгнѣвиха, изхокаха Д. В. Бояджиева и си отминаха.

Следъ всичко това, ето настана и сръбско-турската война. Мнозина калоферци млади момци избѣгаха въ Влашко и оттамъ — въ Сърбия. Като волентири, до 80 души, после се върнаха пакъ въ Влашко, и въ 1877 влѣзоха въ българското опълчение при руската войска. Следъ като избѣгахме задъ Стара-планина, къмъ тѣхъ се присъединиха и други, тъй че броятъ имъ нарасте до сто. Тия юнаци се биха юнашки при Шипка, Хаинбоазъ, Стара-Загора и после—на върха св. Никола; едни отъ тѣхъ изгинаха за свободата, а други оцѣлѣха съ окичени съ кръстове гърди.

Г.

Прѣзъ руско-турската война въ 1877 год.

Следъ възстанията и сръбско-турската война въ 1876 год. ако и да заседавà въ Цариградъ конференция отъ представители на великитѣ европейски сили, пакъ никакъ не се подобри положението на християнитѣ въ Турция, а най-вече на българитѣ. Напротивъ, турцитѣ още повече се озлобиха и пакъ грабѣха и убиваха и се заканваха, че и още нѣщо по-лошо ще направятъ. Най-сетне дочакахме да чуемъ, че съ манифестъ отъ 12 априлий 1877. покойниятъ руски царь-освободитель Александъръ II обяви война на Турция за да ни освободи. Зарадва се всѣко българско сърдце, Още презъ възстанията въ 18.6 г. турското правителство събра всичкото оржжие, като заплашваше съ най-тежко наказание всѣкиго, който би скрилъ нѣщо. Руситѣ минаха Дунава, дойдоха въ Търново и Габрово. Генералъ гурко мина Стара-планина и се запжти бързо къмъ Стара-Загора. Съ него бѣха и българскитѣ ополченци предвождани отъ генералъ Столѣтовъ. Между това една стотня казаци около 100 души, се запжтва презъ с. Габарево за къмъ Калоферъ. На 7 юлий ги тържествено посрѣщнахме съ цвѣтя и пѣсни и при звъна на черковни камбани и клепала и ги заведохме въ църква. Въ домътъ на Лаля Н. Топаловъ се даде общо угощение на всичкитѣ казаци. Имаше и пѣсни и игри. Небивала радость бѣше него день. Цѣль Калоферъ ликуваше: бѣше вече хвърлилъ робскитѣ вериги. отъ днесъ той явно стана комитски градецъ. Турцитѣ отъ селата Доймушларе, Голѣмо село и Малко село вкупомъ бѣха излѣзли край шосето да посрѣщнатъ победителя. Каква голѣма разлика имаше между тѣхъ сега и преди година, когато, въоржжени отъ глава до пети, буйствуваха безнаказано навредъ! Между тѣхъ имаше лица, които бѣха клали хора презъ1876год. но сега никой не ги закачаше, защото манифестътъ на царя приканяше всинца ни на редъ и покорность. А неговата воля трѣбваше да се изпълни найточно.

Въ сжщия день казацитѣ се върнаха назадъ, а тъй като и мюдюринътъ ни бѣше избѣгалъ преди 1—2 дена, то за нуждитѣ се уреди временно управление. на чело на което по общо съгласие се постави Панайотъ Д. Павловъ, и негов помошникъ — азъ. Състави се и стража отъ 20-ина сърдчани момци, които въоржжихме съ останалото неприбрано отъ турцитѣ ръждиво оржжие закопано до сега въ земята. И оказа се такова оржжие не малко. Тъй вървѣше работата 2—3 дена, кога почнаха да приидватъ въ Калоферъ селяни българи отъ селата Синджирлие, Хисаръ-кеселери, Михилци. Мраченикъ, Долни-Омарбасъ, Богазъ, Кочмаларе и др., подгонени отъ башибозуцитѣ турци. Тѣ изплашени бѣгаха, кой битъ, кой окървавенъ, единъ изгубилъ майка, другъ — баща,

атя, сестри, деца. Въ 2—3 деня въ Калоферъ се събраха
о 2000 такива бѣжанци — мѫже, жени, деца. Настанихме
по кѫщитѣ и редовно ги хранѣхме. Презъ тия дни, 12—
юлий, една часть отъ турскитѣ войски надъ Шипка при-
снати и откъмъ Габрово и откъмъ Шипка отъ многобройни
ски войски, избѣгала заедно съ единъ паша. Като вървѣла
ъ Стара-планина, слѣла въ Карлово, окуражила турското
селение направила много насилия върху българитѣ, пакъ
ъгнала за Пловдивъ. Заедно съ нея тръгнали и много
рци отъ Карлово и отъ околнитѣ села. Въ Пловдивъ се
бирала турска войска отъ запасни подъ началство на пло-
ивчанина Ахмедъ-паша. Дезертйоритѣ отъ Шипка се при-
единили къмъ тѣхъ. Очевидци калоферци ни донесоха
рашната вѣсть, че около 10,000 души редовна турска вой-
а и башибозици и съ топове тръгва отъ Пловдивъ да раз-
не Калоферъ, който тя счита зи руски укрѣпенъ лагеръ, и
тамъ да върви за Шипка. Тая весть изплаши и всички
лоферци, и всички бѣжанци.

Смаяхме се какво да правимъ. Най-после решихме да
атимъ рано сутриньта на другия день депутации до гене-
лъ Скобелевъ Младшия въ Шипка и до генералъ Гурко
Казанлъкъ — за помощь и съвѣтъ. Но се случи нѣщо
руго. Пакъ една дружина низами, около 800 души отъ сул-
нската гвардия съ жълти ширити, като избѣгали отъ Шипка,
китали се по Стара-планина и презъ Заногата къмъ приве-
ерь слиза въ калоферскитѣ ливади. Види се, че турцитѣ сѫ
скали презъ нощьта да отидатъ въ Карлово и оттамъ да
збѣгатъ, но объркали пѫтя. Въ Калоферъ узнахме
ова и се изплашихме. Стотина въоръжени калоферци и бе-
анци момци се спуснаха нагоре по течението на Тунджа и
е загнездиха изъ скалитѣ въ устието да причакатъ турцитѣ
а имъ кажатъ да се предаратъ, ако ли не, да ги избиятъ.
огато турцитѣ дошли на казаното мѣсто и видѣли, че предъ
ѣхъ и задъ тѣхъ има насочени пушки, тѣ хвърлили своитѣ
се предали. Сигурно, тѣ сѫ мислѣли, че въ Калоферъ има
уси, защото, иначе, нѣмаше да се предадатъ. Презъ нощьта
урцитѣ бѣха настанени въ конака, мѫжкото училище, Начо-
лувия ханъ и другаде, дето отпочинаха и ги нахранихме. На
ругия день рано пристигнаха пакъ казаци заедно съ единъ
фицеръ. После руситѣ и още 40—50 наши момци, сега до-
ре въоръжени съ турски мартинки, подкараха робитѣ за
Шипка при руския лагеръ. Тръгна и депутация да обади на
енералъ Скобелева, че турцитѣ отъ Пловдивъ сѫ готови да
ъгнатъ и да разбиятъ Калоферъ и да вървятъ тогава за
Шипка. Но и ние се готвѣхе за отпоръ: много нашенци и
бѣжанци бѣха въоръжени и бѣха подъ команда. Разбихме
равителственитѣ хамбхри съ десетъка. — Въ тѣхъ имаше
о 2500 кила жито и почнахме да го мелемъ. На день фур-
итѣ изкарваха повече отъ 3000 хлѣба, и на разни мѣста по

5—10 казана варѣха чорба и месо. По върховетѣ около Стража и по харманитѣ поставихме бѣли чадъри които бѣхме взели отъ турцитѣ. Тъй Калоферъ изглеждаше отдалечъ като военененъ лагеръ. Въ гореказаната депутация влизаха: свещеникъ Първанъ Стоевъ (после архимандритъ и управляющъ Одринската епархия) азъ, Лазаръ х. Ивэнъ Тюлевъ, Недю Т. Добревъ и Стайко Гроздановъ (Родопски). По-предишния день сжщо бѣха отишли за Шипка за сжщата цѣль, ала по частично, Хр. Брадиновъ, Димитъръ Витановъ Бояджиевъ и Димо Х. Гендовъ. но не бѣха се още върнали да донесатъ нѣкакво известие.

Не по-малко били изплашени и българитѣ въ Карлово, особено когато, както видѣхме, голѣма часть отъ тѣхнитѣ съграждани турци избѣгали въ Пловдивъ. Тия турци се готвѣли да се върнатъ заедно съ царска войска въ Карлово и люто да накажатъ българитѣ. Вече на 16 юлий преднитѣ части на събраната отново разбита при Шипка войска, подпълнена съ нови редифи и башибозуци, се бѣха вече явили по върховетѣ на с. Чукурлие. Тогава карловцитѣ българи се събрали и дълго мислили какво да правятъ и най-после и тѣ решили да пратятъ депутация при генералъ Гурко въ Казанлъкъ, комуто да изложатъ печалното си положение. Тяя депутация пристигна въ сжщия день въ Калоферъ. Тя се състоеше отъ Илия Рачевъ, Христо Божиновъ, Иванъ Грозевъ, Христо Астарджиевъ [1]) и отъ нѣколцина турци, отъ тия що бѣха останали въ Карлово. Тръгнахме заедно, ние отидохме въ Шипка, а карловци — въ Казанлъкъ.

Още въ сжщия день ние се явихме предъ генералъ Скобелевъ въ Шипка на лагера подъ палаткитѣ. Той каза на отца Първана. че желае да поговори насаме и по-дълго съ него и съ още едно довѣрено лице. Тая честь биде направена на мене. Въ палатката на генерала ни почетоха съ чай и закуска. При всичката ни голѣма молба за помощь руска войска, защото турцитѣ вече идатъ къмъ Калоферъ и после — къмъ Шипка генералътъ ни каза, че е невъзможно, защото тѣ. руситѣ, може би ще се оттеглятъ задъ Стара-планина, защото лесно се превзимала земя, но мжчно се задържала. Сега генералътъ ни каза тжжно, че подъ Търново— Сейменъ е пристигналъ вече Сюлейманъ-паша съ многобройна войска, на която авангардътъ ималъ вече схватка отъ вчера съ руситѣ, и ни поссчи единъ полкъ кавалерия, хусари който заминаваше напредъ. Както се знае, тоя коненъ полкъ спаси отряда на генерзлъ Гурко при Нова-Загора. Генералътъ ни изненада и съ други неприятни новини: че при Никополъ и Плевенъ руситѣ имали несполуки, че днесъ при Ловечъ имало пагубно сражение съ войскитѣ на Османъ-паша и опасно

[1]) Пропуснати: Д-ръ Киро Д. Поповъ и хаджи Гйоко отъ Сопотъ. Н. Н.

било да не би турцитѣ, като превзематъ Ловечъ, да не тръгнатъ къмъ Севлиево и Габрово. Нашето положение бѣше отчаяно, но смѣлиятъ генералъ ни каза да не се стрѣскаме. При неизвестностьта по е за предпочитане да стане това: ще ни даде една сотня казаци съ единъ офицеръ и подъ нейна закрила вжтре въ 2—3 дена всички жени, старци, деца и най-важна покжщнина отъ Калоферъ, пакъ ако щатъ и отъ Карлово и Сопотъ — понеже му казахме, че и тѣ сж вечъ компрометирани предъ турската властъ — да натоварим на собствени волски, биволски и конски кола, пакъ можемъ да ги вземемъ и отъ околнитѣ турски села, и всичко да пренесемъ въ Шипка, и тогава, ако отстжпи руската войска, и ние всички да вървимъ следъ нея. Той повика и ни представи споменатия офицеръ — баронъ Щакелбергъ (после той стана генералъ-адютантъ въ свитата на царь Александъръ III).*) Сотнята казаци дойде съ насъ въ Калоферъ и се спрѣ на края. Тукъ заварихме депутациитѣ отъ Карлово и отъ Сопотъ. Тѣ бѣха още повече разочаровани и смутени отъ това, що бѣха чули отъ генералъ Гурко въ Казанлъкъ. Събрахме се всички въ Начоолувия ханъ да обмислимъ зрѣло страшния въпросъ. Времето бѣше много критическо, часоветѣ бѣха скжпи. Най-сетне карловци и сопотненци не се съгласиха да изпразднятъ градоветѣ си и да тръгнатъ следъ руската войска, защото това изселване щѣло да значи съвършено пропадване. Тѣ ни посочиха, че презъ миналата година нѣкои добри турци защитили хора отъ възстаналитѣ мѣста, та и сега това може да стане. Тѣ ни помолиха и ние имъ дадохме да ги придружатъ до Карлово и да ги пазятъ изъ пжтя тия въоржжени добре все съ мартинки лица: попъ Георги отъ Химитлие, Петко Ивановъ отъ с. Строево и нашенцитѣ Христо Г. Мрахоholевъ, Иванъ М. Баларевъ и Никола Ивановъ. Следъ това пакъ се събрахме 50-ина по-видни лица въ домътъ на Ивана Диамантиевъ, срѣщу моста, да се съветваме, какво ние да правимъ и какво да кажемъ на офицерина. Освенъ ние, лицата отъ депутацията, които бѣхме чули отъ устата на Скобелева какво зло иде — и още единъ-двама, никой другъ не даваме и дума да стане за изселване — да се съсипватъ и кора, и стока и Калоферъ да се разваля. Нѣкои изтъкнаха, че въ случай на опасность отъ турцитѣ, който иска, може да избѣга направо въ Ново-село (Загоре) презъ Стара-планина. И тъй, не можа нищо да стане. Съобщихме всичко това на офицерина баронъ Щакелбергъ. Той, за да изпълни волята на генералъ Скобелева, ходи и до Карлово, увещавалъ и карловци да бѣгатъ, ала тѣ пакъ отказали, и той още вечерьта въ сжщия день се върна назадъ съ сотнята си та пренощувалъ въ Голѣмо-село, защо о вече турскитѣ аванпостове бѣка се явили на шосето при с. Бзня, задъ моста на р. Стрѣма до чошмата.

*) Той участвува после и въ японската война. Н. Н.

На другия день митиризчани, които вече видѣха, че трѣбва да бѣгатъ и придружени отъ нѣкои калоферци и други бѣжанци отидоха — безъ знание на калоферската полиция — та нападнаха турската махала въ с. Митиризово (съ повече отъ 150 кжщи) и извършиха доста обири и убийства. Но повечето турци се упазили въ горнята джамия Меджидъ, обградена съ камъни. Следъ това и въ Калоферъ се появиха своеволия, беззакония и анархия. Не можеха да се управляватъ толкова хора буйни и въоржжени. Всѣки искаше да заповѣда, а не да се подчинява.

Въ Калоферъ стоеха още казацитѣ 0-тина души. Съветътъ реши, та при тѣхъ се присъединиха и наши калоферци и бѣжанци, които имаха коне. Имаше и много въоржжени, които образуваха тъй да рекя, пехота. Сутриньта рано на 18 юлий, вторникъ, турскитѣ войски се бѣха вече явили въ боевъ порядъкъ надъ с. Баня, при Гредата, на пжтя за Карлово, да го разруши. Ние ги гледахме отъ върховетѣ Островръшка и др. надъ Ветхитѣ лозя съ пусулата на Никола Стрелуховъ, какъ бавно се движатъ. Нещастенъ день за карловци! Въ тоя денъ турцитѣ влѣзли въ Карлово. Много хора били избити. Турци бѣха изпълнили Марино-поле, конница имаше надъ село Доганджие на харманитѣ. По-рано наши ходиха до Карлово и пакъ казваха на карловци да бѣгатъ къмъ Калоферъ, ала и сега пакъ тѣ не се решили да оставятъ кжщитѣ си, затова изгубиха главитѣ си. Повече отъ 800 души карловци бѣха убити и избесени после въ Пловдивъ, Чирпанъ, Т.-Пазарджикъ и другадѣ. Било обадено и на сопотнелци, ако не искатъ да дойдатъ въ Калоферъ, да бѣгатъ презъ планината къмъ Троянъ.

Кога следъ войната видѣхъ въ Пловдивъ нашия съотечественикъ Негово Блаженство екзархъ Иосифа, той ми разказа следното: „Около 20. юлий бѣхъ при великия везиръ да ходатайствувамъ да бжде признато духовенството на нѣкои вѣрноподанни български общини. Ние въ Цариградъ не знаехме, че руситѣ толкова бързо сж минали Стара-планина и навлѣзли въ южна България, защото турскитѣ вестници все пишеха, че боеве ставатъ около Дунава, пъкъ и чуждестранни вестници бѣха запрете-и. Кога споменахъ думата „вѣрноподданни", великиятъ везиръ яростно извика: „Стой, екзархъ ефенди!" и ми показа една царска заповедь до пловдивския воененъ комендантъ да бжде опустошенъ градецътъ Калоферъ въ пловдивския санджакъ и гйопсенска нахия, задето жителитѣ му българи се възбунтували и изклали, освенъ жителитѣ турци на околнитѣ села, ами още — и цѣлъ таборъ хасъ-аскерие, султанска гвардия. Адютантъ бързо отнесе заповѣдьта. Азъ останахъ като грѣмнатъ, азъ — български екзархъ и при това калоферецъ. Но трѣбваше бързо да се окопитя, защото везиръть не знаеше, па и не трѣбваше да знае, че и азъ съмъ калоферецъ и че моитѣ съграж-

дани и моитѣ роднини участвуватъ въ борбата за нашето освобождение отъ турската тирания. Азъ се поклонихъ и мълкомъ заднишкомъ излѣзохъ и ъ стаята на везиря и отидохъ си въ екзархията сломенъ отъ печаль за сждбата на Калоферъ и на всички други българи въ Пловдивско. Цѣла нощь не заспахъ, а съ сълзи молихъ Бога за милость и защита на горкитѣ съотечественици. Цѣлъ месецъ не излѣзохъ изъ стаята си. Чакъ следъ това изтекло време азъ узнахъ, че Калоферъ билъ разрушенъ, но по-голѣмата часть отъ жителитѣ му избѣгала задъ Стара планина"...

На 18, 19 и до обѣдъ на 20 юлий въ Калоферъ все приидваха нови бѣжанци съ най страшни известия: че турцитѣ палятъ села и ги ограбватъ и колятъ българитѣ и че много ядосани идатъ за въ Калоферъ. Какво да се прави, бѣше най-важниятъ въпросъ. Едно самозвано събрание отъ нѣкои нашенци бѣ решило — азъ не бѣхъ на това мнение: който се осмели да излѣзе отъ Калоферъ и отиде за Ново-село или Габрово, да бжде застрелянъ: трѣбва всички да седятъ, за да се не разваля Калоферъ. И наистина, едни стопани бѣха се натоварили на една кола и се готвѣха да вървятъ. Единъ младежь изгърмѣ съ мартинката въ краката на воловетѣ, колата остана на мѣстото си и воловетѣ бидоха изпрегнати. Настанала бѣше пълна анархия. Всѣки заповѣдваше, никой не искаше никого да слуша. Па и всички се бѣхме смутили и не знаехме, кое е най-добре да го направимъ. Вечерь отъ връхъ Гола-могила гледахме, какъ на изтокъ и югъ небето се червенѣеше — това показваше, че вечъ села горятъ. Въ четвъртъкъ на 20 юлий, пакь има събрание да се види какво да се прави турцитѣ. Вечъ както казахъ бѣха изпълни Марино-поле. Благодарение на единъ решителенъ членъ отъ депутацията въ Казанлъкъ, калоферецътъ Стайко Гроздановъ. Съ голѣмъ рискъ, той дотърча до Калоферъ и обади, че турцитѣ превзели Стара-Загора и я запалили и превзели и Казанлъкъ и бързо вървятъ напредъ и че казанлъчани и шипчанци вече избѣгали него день презъ шипчанския проходъ задъ планината. По едно време казаха, че турци навлѣзли и въ долния край на Калоферъ. Настана голѣма паника. Разпискаха се жени и деца и всички почнаха да бѣгатъ: оставиха хлѣбъ на фурна, менци съ вода по чешмитѣ. Азъ бѣхъ на върха на Стражата при пазачитѣ и припнахъ, защото нашата кжща бѣше въ долния край. Слухътъ излѣзе невѣренъ, но трѣбваше да се бѣга. Навалица изпълни улицитѣ: всички бѣгаха, кой какъ сварилъ — голи боси, прибледнѣли, разплакани, съ малки деца въ ржце или на гръбъ. Картина сърдцераздирателна. Неописанъ страхъ. Азъ настигнахъ баща си, майка си, жена си, сестритѣ си и братята си въ Горнитѣ ливади, дѣто се бѣха събрали всички хора. Деньтъ се вечъ преваляше: часътъ бѣше 4—5 следъ обѣдъ. Сега се яваше въпросътъ: какво да правимъ? Напредъ ли да вър-

вимъ, или да се върнемъ назадъ. Въ единъ часъ повече отъ 20 пжти, може би, решението се изменяше. И слънцето вечъ зайдѣ задъ високитѣ върхове на Ралчовецъ. Най-сетне всички решиха да вървятъ напредъ и запъплаха по стръмната Занога. Бързахме да превалимъ Стара-планина, да не би сутриньта турцитѣ отъ ближнитѣ Голѣмо-село и Малко-село да ни пресекатъ пжтя и ни избиятъ. И българитѣ отъ казанитѣ села него день бѣха избѣгали. Нощьта бѣше ясна Ако и всредъ лѣто, въ планината бѣше студено, защото и всички бѣхме леко облѣчени. Осъвнахме при Мара-гидикъ.

Въ Калоферъ бѣха останали нѣкои по-куражлии момци, стари и болни — всичко до 500—600 души, готови да избѣгатъ всѣка минута, щомъ нападнатъ турцитѣ. Цѣла неделя тѣ се разполагали: яли пили. И много отъ турцитѣ отъ Доймушларе, Овчеларе, Търничене, Голѣмо село и Малко село, като чули, че има бой около Казанлъкъ и Шипка, избѣгали изново съ жени и деца презъ нощьта на 21 юлий презъ Средня гора къмъ Рахманлие, като всичко зарѣзали. Обаче после, като скоро разбрали, каква била работата, се присъединили къмъ нападателитѣ на Калоферъ. Нѣколко пжти вардачитѣ връщали турцитѣ на 25 и 26 юлий, но най-после тѣзи нападнали откъмъ Вектитѣ лозя и после откъмъ Стражата и влѣзли въ Калоферъ. Бомбардирали най-първо църквитѣ и училищата да не би да има въ тѣхъ джепане. Цѣли 20 дена турцитѣ буйствували изъ Калоферъ: убивали всѣкиго, боленъ, старъ, кого намирали, и грабѣли и палѣли кжщитѣ. Вардачитѣ избѣгали, но нѣкои отъ тѣхъ измрѣли отъ гладъ въ планинитѣ, следъ като се хранили нѣколко дена съ шума; нѣкои пъкъ чакъ следъ 15—20 дена намерили своитѣ си, задъ планината. Султанската заповѣдь била най-точно изпълнена. Калоферъ съ 1860 си кжщи билъ разоренъ до основи, отъ войска, башибозуци и цигани.

Сутринното слънце величествено се показва на изтокъ. Съ молитва къмъ Бога се омихме съ студена балканска вода и потеглихме надоле изъ стръмнинитѣ къмъ Ново село — обетованата земя, дето мислѣхме, че вечь ще бждемъ спасени. Презъ нощьта се бѣха изгубили нѣкои хора и деца Но — нова беда: присрещнаха ни овчарьтъ Илю Колювъ и други калоферци, които презъ тази нощь сжщо избѣгали изъ Ново-село. Тѣ ни съобщиха, че и новоселци избѣгали по горитѣ. Севлиевци, пристигнали вчера въ Ново-село и разправили, че турцитѣ превзели отново Ловечъ и се упжтили за Севлиево и оттамъ щѣли да вървятъ за Габрово. Руситѣ се окопавали въ Севлиево, но може би щѣли да го напуснатъ и да се върнатъ назадъ къмъ Свищовъ. Бежанци отъ Калоферъ все прииждаха. Тѣ бѣха повече отъ 1000 души — калоферци и отъ околнитѣ села, които по-отрано бѣха дошли въ Калоферъ. Нови страхове и плачове. Пакъ се запитаха помежду си хората, какво да правимъ. Най-послѣ, всички

шихме да вървимъ напредъ, пакъ каквото Богъ даде. То-
ва се пръснаха хората. Едни се упѫтиха за Севлиево, дру-
— за Габрово, трети за Търново, Лѣсковецъ. Ние отидохме
Свищовъ.

Чакъ средъ зима и въ края на декември, когато
Коледа руситѣ изново минаха Шипченския проходъ,
лоферци почнаха да се завръщатъ. Тѣ намѣриха само
пъ развалини. Работното население се установи въ изпраз-
нитѣ турски села Доймушларе, Овчиларе, Голѣмо село,
алко село и пр., а търговцитѣ — въ Карлово, Пловдивъ.
и послѣ — въ столицата София. Имаше и калоферци и
ито останаха въ нѣкои градове въ северна България, дето
ъха избѣгали. После заселенитѣ по турскитѣ села ги на-
снаха разни болки, особено тифусъ. Измрѣха много хора,
щото нѣмаше ни лекарь, ни лекарства. Сключи се Санъ-
тефанскиятъ миръ и почнаха избѣгалитѣ турци да се за-
ръщатъ и да дирятъ кѫщитѣ си и имението си, още пове-
следъ Берлинския конгресъ. Калоферъ почна да се гра-
и, и то не нѣвгашнитѣ великолепни кѫщи, а най-необходи-
стаи за живене. Цѣло лѣто това се върши. Въ Калоферъ
й сетне се прибра почти половината отъ нѣвгашното насе-
ение, защото едни бидоха избити, други измрѣха по-рано
и по-късно, а трети пъкъ не се и върнаха — и то по-вид-
итѣ хора: тѣ станаха чиновници по разни градове, Съ голѣ-
и трудове и грижи и съ парична помощь на правителството
Източна Румелия Калоферъ се възобнови донѣкѫдѣ,
правиха се и черкви и училища.

Д.

Заключение.

Споредъ мѣстоположението си, Калоферъ отъ день на
ень гине. Пропаднаха нѣвгашнитѣ гайтани и шаяци. Освенъ,
акто вечь се каза, дето мнозина по-видни лица станаха по-
ьнъ чиновници и търговци, ами и тия млади, които свър-
ватъ тамъ ученето си, излизатъ да дирятъ поминъкъ дру-
еде. Сега по-вечето отъ останалитѣ сѫ земледелци, ското-
ьдци и дребни занаятчии. Видни търговци има твърдѣ
алко. Тия калоферци не ще бѫдатъ въ села да запазятъ
равдинитѣ си за землището, очувани доднесъ цели 500 г.
до сега още Калоферъ харчи голѣми суми по процеси съ
колнитѣ села за това землище, та не може да направи нѣ-
що полезно за населението. Правителственитѣ помощи ви-
аги сѫ били оскѫдни за Калоферъ. Разбира се, когато вид-
и калоферци, пръснати навредъ изъ София, Пловдивъ и
ругадѣ, сѫ били опозиция на правителството, не могло ни-
що да се направи, но пъкъ и когато сѫ били на власть,
алко сѫ се интересували за Калоферъ.

Отъ освобождението и до сега Калоферъ е далъ, може би, повече видни сановници съ висше образование отколкото всѣки други градъ.

И тъй, преди освобождението и следъ него калоферци сж играли важна роль въ сждбинитѣ на отечеството. Светъ дльгъ се налага на всички негови синове да го не забравятъ и да му се притичатъ на помощь, още по-вече въ днешното му окаяно положение.

Тукъ прѣдлагамъ една идея, която вѣрвамъ, че не ще се намѣри калоферецъ, който да не я одобри: На мѣстото надъ гроба на Калеферъ вйвода да се построи единъ хубавъ паметникъ. Той да съдържа: 1) бюстътъ на Калоферъ войвода, които заселилъ Калоферъ извоювалъ му правдини; 2) бюстътъ на дѣда Христа П. Тъпчилещовъ, който се бори за самостоятелно черковно управление; 3) бюстътъ на Н. Блаженство Екзархъ Иосифъ, който вече 25 години достойно управлява българската ехзархия и 4) бюстътъ на Христо Ботйовъ, който работи съ перото, а после и съ мечъ въ ржка умрѣ за свободата на България. На помощь трѣбва да се притече и правителството, па и цѣлиятъ български народъ, зщото казанитѣ лица именно за него сж се трудили.

Дано Богъ даде да се овенчае съ успехъ тази моя идея за слава на Калоферъ и на цѣла България!

29 декемврий 1898 год.

V.

Н Начовъ.

До Юмручалъ и назадъ[1])

I.

Събрани миналата ваканция въ Калоферъ, ние често бѣхме разисквали да направимъ една приятелска разходка изъ нашата чудна Стара-планина. Но трѣбваше да изберемъ добри дни, защото и лѣте Стара-планина не е всѣкога гостоприемна: въ нея често и изненадейно се разиграватъ доста силни бури и валятъ поройни дъждове. Пжтницитѣ това много добре знаятъ, та минуватъ презъ малко-известния проходъ за Ново-село — Русалска пжтека — само кога времето е много добро и балканътъ — тихъ. Ето, такова време настана: дъждъ отдавна не бѣше валѣло, никакъвъ облачецъ не се носѣше по ясно-синйото небе и горещината стана нетърпима. Ала все пакъ върху Юмручалъ, като върху нѣкой вулканъ, стоеше бѣло облаче, а и малко сж лѣтнитѣ дни, когато това

[1]) По-рано тѣзи кратки пжтни бележки бѣха печатани въ подлистникъ на в. „Пловдивъ“ г. V 1893 мартъ—априлъ броеве 19—24 съ иницияла Н.

облаче напуща своето царство. По съвети на опитни хора трѣбваше да чакаме, докле и това облаче се разнесе. Най-сетне, за наша голѣма радость, и това дочакахме. Вечерьта набързо скроихме плана за пжтуването и приготвихме всичко нуждно.

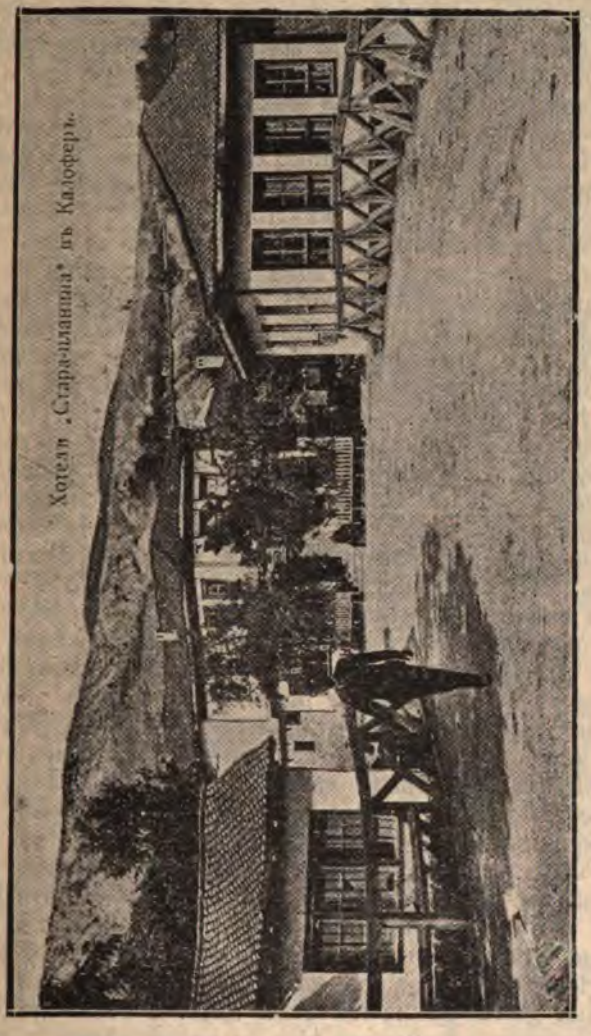

Мость на р. Тунджа на шосето Пловдивъ—Калоферъ—Казанлъкъ и въ дъното хотелъ „Стара-Планина".

Отивахме да посетимъ най-високия старопланински връхъ Юмручалъ.

Рано сутриньта на 24 юлий, часътъ въ 5, се събрахме при бай-Минковия хотелъ „Стара-планина" и тръгнахме. Веселата дружина се състоеше отъ петнадесетина души[2]) яхнали

[2]) Сега отъ тѣхъ си спомнямъ: Т. Ив. Странски, Ст. Н. Аврамовъ, В. Загоровъ, Д-ръ Г. Панайотовъ, Д. Т. Барзовъ... Първитѣ двама сж вечъ покойници.

на коне и мулета. Следъ насъ вървѣше багажътъ и провизитѣ подъ началството на веселия и разговорливъ бай Стайко Родопски. За водачъ имахме дългогодишния пждарь и скиталецъ по планината Кара-Коля Матювъ, чиито исполински ръстъ, медно лице и строгъ погледъ бѣха предметъ на разговоръ между насъ, а той, яхналъ на дръгливия си конь и метналъ презъ рамо пушката кринка, изтежко се държеше, отъ време на време поправяше дългитѣ си мустаци и авторитетно нѣкакъ отговаряше на нѣкой нашъ въпросъ. Освенъ него, имахме и други двама водачи. Още въ дисагитѣ на всѣкиго отъ насъ имаше по малко хлѣбъ, сиренце и сланинка — малка закуска, и по едно шишенце съ ракийка, колкото — знаете — за благословия изъ пжтя.

Юмручаль се издигаше предъ насъ на северъ гордъ, величественъ, таинственъ... Радваше ни мисъльта, че следъ 5—7 часа ще се озъвемъ на него. Слънцето озари върхозетѣ на могилитѣ, които обгръщатъ Калоферъ; то се луташе тукъ-тамъ и чакъ кога стигнахме до Войчовецъ, то изкочи надъ източнитѣ върхове засмѣно, благодатно и ни огрѣ, поздрави и зарадва. Какъ хубаво бѣше всичко около насъ! Пжтьтъ ни вървѣше по край Тунджа и между хълмове покрити съ млада дѫбова и букоза гора. Сега тя вечь е запазена и следъ години ще стане чудесна. Тунджа бѣше останала малка — колкото да кара единъ чаркъ — но пакъ тя на мѣста клокотѣше и падаше на пѣна въ своитѣ бентйове, които ни блазнѣха да се окжпемъ. Тя бѣше бистра и хладна, по чистото й дъно се бѣлѣеха валчести камъни, които тя е влачела въ буйното си течение отъ планината, и брѣговетѣ й заграждаха малки ливадки съ зелена сочна трева и миризливи шарени цвѣтя — всичко покрито съ брилянтова роса. Гората вечъ бѣше се събудила, но още таинственъ полумракъ царуваше въ нея. Небето — ясно и чудно синйо. Единъ прохладенъ тънъкъ вѣтрецъ подухваше откъмъ планината, и гората излека шумолѣше. Доле въ реката, осъвналъ на голитѣ камьни, бѣлошийни черенъ рибарь дебне надъ нѣкое вирче за рибка, гурне се бързо въ водата и пакъ изведнажъ излѣзе и тихо полети низко на доле по реката. Ето и малкоглавата и дългоопашата стърчи-опашка; отсрѣща тамъ долетѣ друга; дветѣ силно изчуруликаха и заедно сжщо хвръкнаха и се изгубиха. Не можехме да се нагледаме на мѣстата: всѣки хълмъ, всѣки долъ, всѣка пжтечка, дори и всѣка педя земя привличаше нашето внимание. Ние ги изгледвахме съ радость и намирахме въ ума си за тѣхъ останки отъ детскитѣ спомени. Чудесни, мили сж за насъ тия хълмове, долини, пжтечки, полянки, горички,... ние ги познаваме и тѣ насъ познаватъ. Колко пжти по тѣхъ сме припкали и играли! А сега само тѣ останали да напомнятъ хубавото детинство!...

Сега пжтьтъ бѣше поправенъ. Ние настигахме подранили мжже, жени и деца, които отиваха пеши или съ кола

да събиратъ сѣно въ ливадитѣ, или да жънатъ по Параджикъ и по Заногата. Излѣзохме вечъ изъ устието, и предъ насъ се лъсна обширно равнище пожълтѣло вечъ и заградено отъ три страни съ хълмове. Това бѣха Горнитѣ ливади. Тѣ вече бѣха почти окосени и по тѣхъ като гжби бѣха изникнали безъ брой купи сѣно, миризливо, като ливанто и мекo и тънко като коприна. Въ Калоферъ щръкли нѣма, но тукъ 3—4 отъ тѣхъ волно се разхождаха по широкитѣ ливади. Щомъ стигнахме до Студеното-кладенче, двамата водачи заедно съ багажа се отдѣлиха отъ насъ да отидатъ по-напрѣко и рано, та да приготвятъ ядене на мѣстото, дето щѣхме да пренощуваме вечерьта, а ние потеглихме къмъ ливадитѣ и прегазихме Тунджа, като я оставихме налѣво отъ насъ.

Колкото повече приближавахме до Стара-планина, толкоза тя нарастваше и нейнитѣ части ставаха по-ясни, по-релефни; тя разгваряше предъ насъ долищата си чудни, диви, мрачни, таинствени и готови да ни весело посрещнатъ и пригърнатъ въ обятията си. Нейнитѣ плешиви върхове неусетно се издигаха все по-вече, губѣха се въ синйото небе и препречваха хоризонта. Изъ пѫтя шеги, каламбури, смѣхозе, прозиквания и пѣсни нѣмаха четъ: всѣки дирѣше да се залови за нѣкоя дума, та да прави смѣхъ, а пъкъ, щомъ единъ запѣеше нѣкоя пѣсень, цѣлата весела дружина я подемаше на високо. Следъ двадесетина минути стигнахме вечь политѣ на Стара-планина и запъплахме поголитѣ й хълбоци, като оставихме на лѣво дола Паницитѣ, леглото на Тунджа, а надесно — Бѣлата глина. Оттукъ пѫтуването ни стана мѫчно и монотонно, защото пѫтьтъ бѣше стръменъ, а и гората се загуби, само тукъ тамъ се мѣркаха малки групи дръвчета; планинскитѣ хълбоци бѣха покрити съ висока пожълтѣла треза, по която изтърканитѣ обуща се лъзгаха като по-ледъ, и съ висока папрать, между която напраздно сега дирихме ягоде — времето му бѣше вечъ минало. Тукъ-тамъ се налепила на колела и низка хвойна, а на мѣста, дето бѣше изсъхнала или изгорена, нейнитѣ безбройни и сплетени избѣлѣли корени се показваха надъ земята и изглеждаха като скелети на нѣкое странно животно. Минахме Заногата и край кулата, кацнала на единъ усамотенъ гребенъ и сега развалена. Отдоле, отъ ливадитѣ, тя се вижда като бѣла точка. Отъ тази височина тя дебне върху цѣлата южна равнина, Тукъ едно време стоеше караулъ отъ турски забтии, ужъ да пазятъ пѫтницитѣ за Ново село или за Калоферъ, отъ горнйоселскитѣ и малкоселскитѣ читаци разбойници, ала тѣ бѣха още по-голѣми кръвопийци и тѣхни ятаци. Налѣво оставихме Селския букъ, а надѣсно Малко-село и Голѣмо-село, до самитѣ планински поли доле въ равнината. Минахме Разграденица, Пирови ливади. . . . Ние задавахме хиляди въпроси на нашия чичероне Кара

Коля: искахме да узнаемъ името на всѣка мѣстность, на всѣки хълмъ, върхъ, долъ, пѫтека, вадичка и всичко, което знае интересно за тѣхъ. Кара-Колю изтежко, почтително и отривисто отговаряме и ни четѣше лекции отъ отечествена география. Устата му се не спрѣха; той натрупа стотини имена и разни за тѣхъ сведения и разказа доста случки съ пѫтници, овчари, говедари, хайдути и звѣрове, а кога нѣщо този часъ му не дохаждаше на умъ, той се навеждаше шибаше изпотения си конь и му изкрѣскваше да върви по-скоро. Увѣрихме се, че и най-малкиятъ кѫтъ на Стара-планина има свое име, своя историйка, но които ние — за срамъ — още не знаемъ. Добитъцитѣ се вечъ изморихa, затова — по инструкциитѣ на Кара-Коля — правѣхме всевъзможни зигзази по стръмнинитѣ. Всѣка крачка ни отдалечаваше отъ равнината и ни издигаше къмъ небето. Предъ насъ всички хълмове и сама Срѣдня-гора, като че ли постепенно се снишаваха все повече и потъваха въ земята. Отъ минута на друга картината откъмъ югъ чудесно и вълшебно се промѣняше, като въ калейдоскопъ: все по-нови гледки по-хубави и по-чудесни се представяха. Кога се изкачихме на върха надъ кулата, видѣхме Калоферъ, ливадитѣ, калоферскиятъ мѫжки монастирь съ своитѣ скромни нови келии, покрити съ червени керамиди, долината на Тунджа — славното Туловско поле —, долината на Стрѣма и Марино поле съ своя лагеръ, чиито палатки едвамъ се съзираха, като бѣли точки; по-нататъкъ — Тракийско поле съ р. Марица и всичките съ своитѣ села заглъхнали въ овощни дървета: орѣхи, сливи, круши, ябълки и обградени съ пожълтѣли вече ниви нашарени съ многобройни кръстци отъ ръжь, ечемикъ, овесъ и бѣла едра пшеница, или пъкъ — съ ниви отъ избуяла вече зелена царевица; още на югъ, едвамъ се съзираше Срѣднйогорскиятъ върхъ Пѣснопой, задъ него, въ дъното на сцената до самия хоризонъ потъваха въ мракъ пловдивскитѣ хълмове, и небето бѣ подпрѣно съ родопскитѣ сулуети, тъмни, и подобни на пласть дъждовни облаци; Тжжа прорѣзваше ниви, ливади, пѫтища и върбови шубраци по Туловско поле, блѣстѣше на слънце и, като унасяше спазения още ароматъ отъ розитѣ, бързаше да се пригърне съ едноименната си сестра Тунджа.—Наближихме хубава букова гора. Доле при планинскитѣ поли и вече далече отъ насъ бѣхме оставили постепенно леската, габъра, джба и липата. Надѣсно отъ насъ — до самата гора — зърнахме 3—4 прости колиби. Изъ една излѣзоха две дечица, които, безъ да ни съзрятъ отдалечъ, весело като пеперудки се загониха по зелената полянка и малко шарено кученце припкаше и весело джавкаше. следъ тѣхъ. Кара-Колю побърза та ни каза, че сме при юрушки (каракачански) колиби. Като ни сапикасаха, веселитѣ юручета се спрѣха за минутка и съ детска наивность ни изгледаха, като отминахме. Следъ това се обръщахме нѣколко

да ги гледаме и да се любуваме на тѣхния веселъ животъ. Представихъ си нѣкогашното патриархално време, когато човѣкъ въ горскитѣ колиби, пълни съ синове, снахи, унуци и преунуци и своитѣ стада, живѣлъ свободно и охолно, обграденъ съ гѫста гора, зелени поляни, бистра и чистъ сладъкъ въздухъ и билъ доволенъ, защото нѣмалъ да надвива голѣми нужди. Ние завидѣхме на тѣзи горски птици, които на такава волность охолно си живѣятъ тукъ и гледатъ на широко хубавата природа. Каква голѣма разлика между тѣхъ и насъ!...

II

Пѫтьтъ ни все не се свършваше. Трѣбваше още много да вървимъ, а ние се силно изпотихме отъ яркото слънце и уморихме отъ трудния ходъ. Сѫщо — и добитъцитѣ. Нѣмаше никаква сѣнка, подъ която да се спремъ: вече и букака изгубихме, а пъкъ ели още не срѣщахме. Наоколо — само трева и хвойна. Ние се катерѣхме по озѫбенитѣ скали и грамади разчукани камъни и се издигахме все нагоре. Видѣхме вечъ и кѫтъ отъ северна България. Пѫтьтъ ни бѣше много стръменъ, та водѣхме за юзда добитъцитѣ. Вечъ монотонното пѫтуване по плешливитѣ планински чалове ни домѫчня, и смѣхове, и приказки само тогава почваха, кога нѣкой отъ насъ се подхлъзгваше, та падаше по сухата трева и по чудеснитѣ приплескани о земята букети отъ бодлива хвойна,

Приближихме до една юрушка мандра, състоеща се отъ нѣколко малки и тукъ-тамъ разхвърляни колиби, и се отбихме на нея. Единъ юрукъ излѣзна и любезно ни посрѣшна. Тукъ имаше и други двама, които бутаха масло, и около тѣхъ 2—3 малки юручета съ зимнитѣ си кожухчета лениво се изтѣгаха въ колибата. сгушена въ скалитѣ. Догде съ юрука приказвахме за едно за друго, на вратата на една колиба се показа една странна фигура: човѣкъ облѣченъ съ скѫсани монашки дрехи, обутъ съ царзули, съ разрошена брада и коса, мръсенъ и оплесканъ. Въ тоя си видъ той приличаше по-добре на маймуна, отколкото — на човѣкъ. Кой бѣше той? Юрукъ? Разбойникъ? Ние се въздивихме. Повикахме го, и той тихо и плахо се приближи до насъ. Разпитахме го. Узнахме работата. Нѣкой си монахъ, Елисей, отъ монастиря при Старо-Ново-село тръгналъ по юрушкитѣ мандри да събира милостиня — това той можа та ни разправи съ своя гѫгнивъ и сплетенъ езикъ. Силно се съмнихме въ изпитото лице, жълта брада, сиви очи и лукавъ погледъ на този монахъ. Нѣкой отъ другаритѣ почнаха да го заплашватъ, че той не е чистъ човѣкъ и че ще го закаратъ въ Калоферъ на полицията. За удостовѣрение той донесе отъ колибата една мръсна торбичка, изъ която извади тефтеръ заедно съ едно позволително, една оваляна наустница и една полуизгорѣла икона,

украсена съ прости сребърни накити по кюшетата и на която едвамъ личеше нѣкакво изображение. Набожно и сериозно монахътъ почна да ни разправя историята на тази многострадална и чудотворна икона, изкопана ужъ изъ монастиря, като не забрави да допълни, че тя била стара тъкмо 515 години. На въпроса: отде знае, че тя е толкова стара, като по нея нѣма нищо писано, той отговори, че това се знаело отъ намѣрени заедно съ нея *записи*. „А дѣ сж тия *записи*"? Тукъ монахътъ се объркa... Най-сетне ние оставихме на мира монаха и се оттеглихме да починемъ до едно бистро изворче. Плахо, плахо той изгледа всинца ни, а най-вече — Кара-Коля,[1]) Тукъ на единъ отъ изворитѣ на Тунджа пуснахме добитъцитѣ да пасатъ, а ние наседохме на зелената морава, разтворихме дисагитѣ и направихме една добра закуска. Юруцитѣ ни почерпиха съ *матанъ*, единъ видъ планински кефиръ, а ние ги почерпихме пъкъ съ ракийка и на малкитѣ юручета дадохме бѣлъ хлѣбъ.

Следъ полчасова почивка ние пакъ тръгнахме да се катеримъ и потимъ по планинскитѣ зжбери. Още много оставаше да вървимъ. Ударихме му единъ мжжки ходъ повече отъ 2 часа, догде излѣзохме на единъ високъ връхъ. До тукъ вървѣхме почти на северъ, а отсега пъкъ възвихме къмъ северо-западъ. Надесно оставихме Русалската-пжтека за Ново-село. Този проходъ е мжченъ, затова, макаръ руситѣ и да го знаеха, не се опитаха да го минатъ презъ войната въ 1877/78 г. Презъ този проходъ миналъ и Каницъ (въ 1870), презъ него избѣгаха и калоферци, когато турцитѣ разориха Калоферъ въ казаната война. Пжтека за насъ сега нѣмаше, а вървѣхме направо презъ обширни чалове покрити съ трева. Юмручалъ оставаше още много далечъ отъ насъ; ние се вечъ боехме да питаме Кара-Коля, още колко остава до тамъ, да не би да каже, че има още нѣколко часа пжть. Колкото приближавахме до този връхъ, толкова повече той бѣгаше отъ насъ. Едни върхове изминувахме, други се изпречваха предъ насъ, все тъй високи до небето, и тѣхъ трѣбваше да прехвърляме; едни върхове се снишаваха, а други, които отдалечъ изглеждаха като малки хълмове, се вълшебно издигаха и вземаха гигантска форма; предъ насъ на вси страни едни долове се закриваха, други нови се разтваряха и тѣ бѣха пълни съ гори, въ които царуваше мракъ и тишина. Всичко се промѣняше, като въ нѣкоя панорама: все по-нови и по-нови картини се изпречваха предъ жъднитѣ ни очи, като че ли нѣкое услужливо митологическо божество мѣняваше тѣхния видъ, посока и голѣмина въ други по-чудесни. Но ние се нито спирахме да починемъ малко, да се полюбуваме на тия картини и на напъстренитѣ съ разни

[1]) Въ своитѣ Записки на българскитѣ възстания З. Стояновъ споменува нѣщо за казания монахъ.

цвѣтя морави, които тъпчехме, нито да подишаме свободно сладкия планински въздухъ. За всичко това ние си запазвахме правото, кога се изкачимъ на самия върхъ. Само понѣкога ония отъ другаритѣ, които бѣха отишли напредъ, спираха се да възчакатъ останалитѣ доста надире. На нѣкои мѣста завварихме юрушки стада, че пасатъ; не много далечъ отъ насъ видѣхме двѣ прѣспи снѣгъ, залепени въ скалитѣ. Пакъ ново ходене, нови височини за прехвърляне, и това нѣмаше край! Кара-Колю все повтаряше че още малко остава. По чаловетѣ видѣхме забити камъни, а нѣгде натрупани по-малки на купъ. Това сж знакове, по които юруцитѣ и други овчари се ориентиратъ, та свалятъ овцитѣ си на заветъ въ долинитѣ, кога хване лошо време и падне мъгла. На нѣкои мѣста исполинскитѣ юрушки зли кучета злобно ни посрѣщнаха и изпратиха. За наше щастие, и по Юмручалъ нѣмаше никаква мъгла, защото знаехме, че ще бѫде опасно и неприятно, ако завали дъждъ, който тукъ често бива придруженъ съ силна буря и гърмотевица, та не ще можемъ се изкачи на върха, или пъкъ нищо нѣма да видимъ. Атмосфернитѣ промѣни въ планинитѣ сж много чести, бързи, силни и ненадейни: посредъ ясния день появи се отнѣкѫде надъ васъ малко облаче, веднага до него се покаже друго, трето, тѣ бързо наголѣмяватъ и следъ половина часъ загърми и затрѣщи и дъждъ като изъ ржкавъ се излѣе и пакъ следъ малко небето се изясни, като че нищо не е било. Планината е като капризна кокетна хубавица. По едно време по ясно синйото небе се мернаха малки облачета, ала за наше щастие, отлетѣха по всички крайща на България,; посетне надъ насъ се появи и голѣмъ дъждовенъ облакъ, но и той бързо отмина къмъ Мара-гидикъ и Кадемлия. На всинца ни очитѣ бѣха приковани къмъ върха. И другъ тънъкъ и бѣлъ като памукъ облакъ се докосна до него, подобно крилото на нѣкоя вълшебна горска фея, която царува по тия мѣста, ала и той бързо и мълкомъ полетѣ високо надъ главитѣ ни и успоредно съ самия върхъ. Вече приближихме. Нови усилия за подвига. Сега всѣки, забравилъ умора, бърза ше да се изкачи по-напредъ. Най-сетне, следъ цѣли 6 часа, ние ние вечъ бѣхме на Юмручалъ, — часътъ по 11½.

III

Ето ни вече почти въ средата на България, издигнати близо 2500 метра надъ морското равнище. Поклонъ на тебе, многострадално отечество!

Тукъ има забитъ камъкъ за споменъ на посещението, което князъ Фердинандъ направилъ презъ юлий миналата година.

На върха намерихме други, облѣчени въ своитѣ зимни дрехи юруци съ стадата. Тѣ ни любезно посрешнаха. Ис-

кахме имъ малко водица, ама и тѣ нѣмаха. Юмручалъ е почти равна полянка Времето бѣше извънредно хубаво, но възстудено. Ние гълтахме безъ насита чистия прохладенъ въздухъ. Всѣкиму въ очи сияеше неописана радость и в ѣки жъдно разгледваше необятния кржгозоръ. Предъ насъ бѣше чудесна картина, която до сега не бѣхме виждали и която сега напраздно се мжча да опиша. Всички бѣхме забравили изнурителното пжтуване. та — ако би потрѣбвало — бѣхме готови за ново ходене. Виждаше се по-голѣмата часть отъ България съ нейнитѣ планини, села, градове, долини, ниви, ливади, гори, пасбища, реки,... Налѣво се мждрѣха Марагидикъ и Кадемлия, надѣсно — Чафадарица, а още по-нататъкъ, догде око гледа, на истокъ и на западъ — безъ брой конусовидни върхове, издигнати до небето, а нѣкои забулени съ облаци; връхъ Купенъ стоеше доле низко подъ насъ въ бездната и тъй малъкъ!... Всички тия като че ли не смѣеха да нарушатъ царуващата навредъ тишина, въ този храмъ на природата. Гигантътъ Хемусъ — дивъ, чудесенъ — бѣше се прострѣлъ и изпълнилъ земята и въздушното пространство, а ние по него като мравки пъплѣхме. Всевъзможни планински вериги, гребени и долини се простираха по най-разновидни и неопредѣлени посоки. Всичко бѣше исполинско, величествено; умътъ се смайва отъ грамадностьта, величието и пространството, за които мѣркатa и числата едвамъ стигатъ. Природата те очудва и поразява, като съчетава въ едно най-великото съ най-прекрасното. И наумявамъ си за далечното минало на земята, за датата отъ рождението на тѣзи гигантски възвишености и за онази огромна сила, която ги е издигнала надъ земната повръхность. И наистина, колко ли е старъ този гигантъ! Какво ли е той видѣлъ и какво ли има още да види! Вѣкове сж изминал и други ще изминатъ, а той — все тъй гордъ, величествен и нѣмъ!... Безъ четъ поколения му сж се чудили, и ние сега му се чудимъ и ще отминемъ и други ще му се чудятъ, докле свѣтътъ трае. Колко нищоженъ е човѣкътъ съ своитѣ годинки, желания, капризи, егоизми, инати, интриги, богатсва!... Той като че ли търде малко е разбралъ природата. На, тя тукъ ни разтваря своитѣ страстни обятия и дава ни даромъ всичко: чистъ въздухъ, бистра вода, чудесна постелка отъ благоухайна пъстра трева и цвѣтя и за подслонъ — сѣнкитѣ на вѣков и буки и потайни и заветни пещери. Тукъ всѣка човѣшка амбиция и незадоволство се губи, усѣщаме тайно задоволство, радваме се на природата, благославяме я, сърдцето ни начева да обича по-страстно и да ликува; усѣщаме, какъ всичко около насъ и въ насъ възхитено шепне: „Колко всичко е хубаво, чудесно!" Наистина, чудно е влиянието на природата върху човѣка.

Доле подъ насъ на югъ и на северъ, далечъ и много далечъ, възвишенията тъй низко се сплѣскали въ земята, че

изглеждатъ като замръзнали морски вълни. — Казватъ, че оттукъ въ ясно време се виждалъ Дунавъ, но ние и съ бинокълъ не можахме да видимъ нищо, защото на северъ небосклонътъ бѣше покритъ съ мараня. Като че ли нѣкоя враждебна намъ планинска фея бѣ хвърлила тънка прозразна завеса върху чудната картина, или пъкъ, ядосана, я е зацапала съ четка — задето сме се усмелили да се издигнемъ на тия принебесни височини и оттукъ да откриемъ нѣкоя тайна и да погледнемъ доле на грѣшната земя и на хората й — на долнйото, низкото, пълзещото, човѣшкото.

Едно малко сравнение. Родопитѣ, които преди две седмици бѣхъ обиколилъ, сж по-низки, широки и навредъ покрити съ гора, която на мѣста е чудесна; Стара-планина пъкъ е висока, тѣсна и върховетѣ й голи. Но, ако Родопитѣ съ своята разкошна природа те очароваватъ, Стара-планина съ дивнитѣ очертания на гигантскитѣ си скали те плѣнява.

Веселитѣ другари се разтичаха да берагъ разни цвѣтя, особено едни бѣли и благоуханни каранфилчета (dyantus) и да ги турятъ въ портфйолитѣ си за споменъ отъ този връхъ.

Следъ като си поотпочинахме и се понагледахме на чудния оттукъ изгледъ, решихме да отидемъ за малко и до снѣга, който бѣше се сгушилъ въ единъ трапъ подъ насъ, на южното чело на върха. Да дойдемъ тукъ и да не отидемъ до снѣга, това не можеше да бжде. Тъй като мѣстото бѣше много стръмно, ние се събухме боси и по гръбъ се привлѣкохме до трапа и почнахме да къртимъ кжсове снѣгъ, да си миемъ ржцетѣ, да смучимъ въ уста за да се разхладимъ и да ги пущаме доле въ бездънната пропасть, която подъ насъ страшно зѣеше. Едно пространство отъ 10—15 ара бѣше покрито съ снѣгъ, дълбокъ може би (не можехме да измѣримъ) до 1—2 метра или и повече. Снѣгътъ се бѣше обърналъ на фирнъ, та ние бихме могли да ходимъ по него и да се лъзгаме, ако не ни плашеше неговата неизвѣстна дълбочина и пропастьта. Снѣгътъ отдоле по ржбоветѣ бѣше прояденъ отъ пръстьта, а отгоре — почернѣлъ, види се отъ нанесения отъ вѣтъра прахъ. Юмручалъ достига снѣговата чърта, та затова дори и презъ най-голѣмитѣ лѣтни дни снѣгътъ не изчезва. Хората разправятъ, че снѣгътъ и червясвалъ. При трапа се малко бавихме и не безъ мжка се пакъ изкачихме горе на върха.

Тукъ седѣхме около единъ часъ. Повече не можехме, защото бѣше студено, пъкъ и трѣбваше, догде не ни настигне нощьта, да отидемъ на мѣстото, дето споредъ уговорката щѣхме да пренощуваме — на мѣстностьта Рай, до голѣмата пещеря Ханъ-маарж и подъ самото Пръскало. Наистина тази мѣстность не бѣше много далечъ отъ насъ: ако можехме се спусна отъ върха направо, бихме отишли до тамъ най-много за единъ часъ, но това бѣше невъзможно, та трѣ-

баше мноог време да заобикаляме и да се губимъ изъ планината. Погледахме, погледахме още на дивната картина и за последенъ пѫть съ болка на сърце се простихме съ нея и съ върха и хванахме пѫтя. Надоле по стръмнитѣ скали трѣбваше да водимъ за юзда добитъцитѣ. Цели четири часа се лутахме по голитѣ плещи на Стара-планина, дето липсва дръвче — за огънь, въ случай на нужда. Минахме пакъ презъ много върхове, долини и пѫтеки, презъ които само хайдути сѫ минували. Видѣхме и главитѣ на много рѣки, които кръстосватъ Мизия и Тракия и отиватъ та носятъ поздравъ на „Тихъ бѣлъ „Дунавъ" и „Окървавена" Марица. Стара — Планина служи за водораздѣлъ на притоцитѣ на тѣзи две голѣми реки. Не отминахме ни едно поточе, безъ да накусимъ неговата бистра студена сладка водица. Пѫтьтъ ни се спускаше все надоле, та се пакъ много изморихме. Всѣки, който е пѫтувалъ по планини, знае добре, че, ако е мѫчно да се катеришъ по стръмнини, не е лесно и да слизашъ надоле по тѣхъ. Презъ дългото пѫтуване на мѣста падахме и ставахме, защото отъ тревата обущата се бѣха излъскали като стъкло. Опасно бѣше да се не подлъзне нѣкое добиче и падне въ нѣкоя пропасть. Вече на всѣка крачка се приближавахме до гориститѣ поли и долини на Стара-планина и—до Рая. Видѣхме мѣстностьта Хайдутъ. Изкачихме се на единъ стръменъ планински гребенъ и отъ него съгледахме облакъ отъ димъ. Той излизаше отъ огъня, накладенъ отъ нашитѣ водачи, които вече ни чакаха, споредъ вчерашната разпоредба. Ние имъ гръмко и вкупно извикахме и тѣ ни се обадиха изъ гората и единиятъ се показа на поляната. Той отиваше да налѣе вода на ближната чошмичка. Какъ слѣзохме по този гребенъ, единъ Господъ знае. Стигнахме до голѣмата пещера и влѣзохме да я разгледаме съ чисто благоговение, като че влизаме въ нѣкой старъ сега запустѣлъ храмъ, остатъкъ отъ нѣкоя минала слава отъ много далечно минало. Чуднитѣ въ тѣхъ изваяния сѫ безъ планъ и идея, ала, като се взрешъ въ тѣхъ, струва ти се, че чудеснитѣ сталактити взиматъ разна пластична форма Ето, това като че ли е колона отъ нѣкой старъ храмъ, това — амфора, това — часть отъ мряморна статуя на Венера, Марса, Юпитера,... а тамъ отсреща, като че виждашъ наподобение, което представя Прометея прикованъ о скалата. Въ пещерата имаше проходи, цѣли лабиринти, които не можехме да изходимъ. Подъ нозетѣ ни въ една яма чувахме, че бучи невидимо вода. Отде идѣше тя, де отиваше и де надъ земята излизаше — бѣше неизвестно. Сегизъ-тогизъ чувахме и какъ осаденитѣ по свода бистри капки вода падаха на земята. Като че ли скалата плачеше. И Стара-планина има свои: архитектура, картини, статуи, лабиринти, храмове, богове и жреци... Дойдохме при Пръскалото, наречено тъй, защото водата отъ Юмручалъ пада отъ много високо, та се

ьска. Изжаднѣли, ние напразно мислѣхме, че ще намѣримъ
къ вода. Наистина, изподъ снѣга можеше да тече малко
да, но тя се пръскаше по скалитѣ и се губѣше. Сега вечъ
зниятъ старо-планински връхъ бѣше останалъ надъ насъ
соко въ небето.

Най-сетне часътъ по 4½ сл. обѣдъ, ние стигнахме въ
я. Край на мжчното ходене и лутане. Това мѣсто бѣше
одълговата полянка сгушена подъ Пръскалото и подъ са-
я връхъ и заградена съ грамадни височини, а откъмъ югъ
съ хубава букова гора, която се смъкваше въ ближния
пъ. Нашитѣ водачи бѣха приготвили студена вода и на
тѣма жарава се пречървяваха вече 2—3 шиша кебапъ Тукъ
арихме и други двама калоферци — дюлгери, дошли въ
анината да дѣлатъ лопати, сапове и гаванки. Уморени, из-
гени и капнали, ние се натъркаляхме по зелената трева
си починемъ. Павурчето ракия излѣзе на яве, и неговото
църкане се смѣси съ благословиитѣ. Пуснахме добитъцитѣ,
гѣ да починатъ и да попасатъ. Близу до насъ изъ скалата
жду сплетенитѣ корени на 3—4 стари буки тихо клокочеше
шмичка съ чучуръ отъ дървесни кори, това я издаде. Ние
спуснахме на нея пихме студена и бистра като сълза во-
ца, омихме се и се разхладихме.

IV

Всички бѣхме много изгладнѣли, защото до сега бѣхме
нали само съ отзараншната закуска при извора на Тунджа.
апезата сложихме на зелената морава. Едно голѣмо колело
образува. Съ голѣма охота ядохме, т. е. и обѣдвахме, и
черяхме. Догде — това, онова, почна да се мръква: слън-
то отдавна вечъ бѣше се скрило задъ западнитѣ надвесени
лкански върхове.

Тукъ, — всредъ Стара-планина и на това хубаво мѣсто
щѣхме да пренощуваме. Възхищаваше ни тази мисъль
още и това: че ще видимъ, каква е хайдушката вечерь.
ъмни се. За да не изстинемъ презъ нощьта, надовлѣхохме
лѣми сухи буки — съборени отъ гръмотевици и отъ бури
и натрупахме една голѣма клада, голѣмъ огънь стана.
ие се натъркаляхме около него. Кара-Колю ни прибра като
кошка пилцитѣ си, припекохме се, и почнаха приказки,
екдоти, пѣсни; имаше и буйни разисквания върху разни
проси. Можешъ ли сдържа 10—15 луди глави да разсжж-
ватъ спокойно. Всѣки има право. Изпѣхме много пѣсни
зни. Единъ другарь — мечтатель почна пѣсеньта:

Анка по дворъ ходи,
Тънки пръсти кжрши,
Анке ле, ясна звезда на небе.
Ситни сълзи рони.
И майка си кълне,
Анке ле, турски кичастъ карамфилъ.
. . . . . .

Той пѣ увлѣкателно, съ чувство. Та де другаде повече би прилѣгала тази елегия? Ехъ младини и копнежи! . . . По едно време изведнажъ жаравата отъ огъня, избухна и изгърмѣ нѣщо и изпишѣ. Какво бѣше? Нѣкой отъ другаритѣ по невнимание изпусналъ въ огъня револверенъ патронъ, той изгърмѣлъ и гилзата изхвръкнала изъ огъня. Отначало доста се изплашихме.

Хубава е балканската нощь, тя не може да се опише. За да си съставишъ пълно понятие за нея, трѣбва да дойдешъ тукъ, да си отдъхнешъ, да видишъ съ очитѣ си всичкитѣ природни прелести, да подишашъ прѣсния и прохладенъ въздухъ, да чуешъ, какъ шумолятъ старитѣ буки и чуруликатъ бистри поточета, да помирйшешъ арома отъ хилядитѣ най-разновидни цвѣтя и билки, да пийнемъ отъ този нектарь, хладна бистра водица и да пренощувашъ. А кой екзалтиранъ е далъ това чудно име рай на тази мѣстность? Право забележи единъ отъ другаритѣ, че тукъ и добре се живѣе, и добре се умира. Азъ молѣхъ Бога да ми продължи годинитѣ, та пакъ дълго да посещаватъ съ весела дружина тия прелестни кжтове. Представихме си, какъ живѣятъ хайдутитѣ. Да, тази дивна природа лесно съблазнява, изхайтя човѣка да стане горско пиле. Мина ни презъ ума, че може презъ нощьта да ни нападнатъ разбойници, ала нѣмаше защо да се боимъ: бѣхме мнозина, па и нищо не бѣхме слушали за тѣхъ изъ планината; имаше само страхъ да не нападне гадъ добитъцитѣ, затова кара-Колю се затече та ги събра и доведе да пасатъ около насъ наблизу. Месечината изкочи изъ тъмния силуетъ на скалитѣ, ала тя бѣше още малка, та хвърлената отъ дърветата сѣнка бѣше слаба; небето се напъстри съ безъ брой звезди. Где сме сега? Всредъ Стара-планина! Мастодонтьтъ бѣ пригърналъ мравката. Планината ни бѣше дала убѣжище въ своитѣ дивни пазви, надъхваше ни съ чистия си въздухъ, поеше ни съ бистритѣ си кристални струи, които изтичаха изъ гржditѣ ѝ, и бѣше ни приготвила успокоително легло отъ шарена благоуханна морава. Ненапразно българиньтъ пѣе: „Блаженна Стара-планина . . .“ Въ нашитѣ народни пѣсни идеалниятъ хайдутинъ българинъ, бранителтъ на човѣшката правда и свобода въ робското минало, говори, че негова майка е Стара-планина и че постеля му е зелена морава . . ! Вълшебно изгледваха сега въ нощната дрезгавина и на блѣдата месечина грамаднитѣ скали около насъ. Тѣ благоговѣеха предъ Юмручалъ, който навредъ налагаше тишина и покой. Отдоле въ дълбокия домъ и буковата гора, потънала въ мракъ, спѣше. Само 1—2 щурца, изгубени нѣкжде изъ тревата, меланхолно и пресекнато се обаждаха, препѣвайки своята таинствена и монотонна пѣсень; отсрѣща чушмичката клокочеше звучно и сладко; гората излека шумулѣше, като че ли това бѣше ходенето по зелена морава на горскитѣ самодиви, за които поетъть

разказва, че ходѣли да цѣрятъ падналитѣ за мила свобода юнаци. Огъчьтъ силно горѣше и голѣмитѣ буки, като пращѣха, бързо се превръщаха въ изобилна червена жарава. Но ние постоянно туряхме други дърва, защото, подобно на весталкитѣ въ римския храмъ, бдѣхме да не изгасне огъньтъ. Кара-Колю все продължаваше да разказва разни анекдоти изъ хайдушкия и ловджийски животъ, напр.: какъ и де живѣли едно врѣме хайдутитѣ, де лучили нишанъ, де пекли на шишъ цѣли ягнета, де ловили мечки, вълци, сърни, диви кози, диви свини и пр. а всички ние, огрѣни отъ зарята на огъня, бѣхме зѣпнапи въ него, мълчехме и слушахме. Съня още не дохождаше, макаръ и да бѣхме много изморени, пакъ и не можехме още да заспимъ отъ глъчка. Най-сетне глъчка, смѣхове, приказки и пѣсни — всичко престана, всѣки се бѣше вдалъ въ мисли разновиднн и меланхолни: мислишъ за човѣка, за положението му, за неизвестното му миналс, настоящето и за още по-неизвестно му бѫдеще, за мѫкитѣ му, сълзитѣ му, за природата, за нейнитѣ хубости за . . . Нощьта той особно разполага за размишления. Полусънни ние слушахме, какъ водачитѣ тихо си бъбрятъ помежду и пушатъ тютюнъ и какъ шурти ближната чошмичка и най-сетнѣ иззаспахме сладко катъ пеленачета. Спалъ около 2 часа, веднага се събудихъ и стреснато си припомнихъ, де сме сега. Навредъ пакъ около насъ бѣше мракъ и тишина, дървата на огъня бѣха се попривършили и купъ жарава се бѣ образувалъ, единъ отъ добитъцитѣ изпръхка, листата на букитѣ не шумолѣха, а само пакъ чошмичката шуртѣше, ала сега като чели по силно и по-сладко и като чели напѣваше на своя звънливъ гласъ нѣкоя стара пѣсень, или приказваше нѣкоя приказка за балкански юнаци или — за красни горски вили и самодиви. И водачитѣ вечъ хъркаха съ лице обърнато къмъ огъня. Доста студеничко бѣше, завихъ се изново и пакъ заспахъ.

Сутриньта много рано, щомъ се пукаше зора, ние всички скочихме на нозе. Та и кой вече можеше да спи? Още отдавна другаритѣ се бѣха разбъбрали и не оставяха никого да се излежава и пакъ весело се почнаха снощнитѣ шеги и приказки. Чудна сутринь! Виждахме, какъ се събужда природата. Полумракъ царуваше на полянката и наоколо: въздухътъ, като чели пречистенъ отъ нощьта, бѣше станалъ попрозраченъ, по-прѣсенъ, по-сладъкъ, листата на дърветата— по-зелени и изваянията на скалитѣ — преобразени; съ една речь, цѣлата природа бѣше придобила видъ съвсѣмъ другъ отъ снощния. И ние ненаситно гълтахме този въздухъ. Но долътъ още спѣше и сега като чели въ него бучеше нѣкаква река — това снощи не бѣхме забележили; изъ него се чу крѣсливъ, остръ птичи гласъ и бързо се изгуби. Безкрайно се радвахме. Първото събуждане въ скръбьта е все тъй съкрушително, събужданието въ радостьта — възхитително.

Цѣла Стара-планина бѣше пакъ на наше разположение. Бѣше доста студеничко. Едни другари, разровили голѣмия купъ жараза, лениво се още изтѣгаха и препичаха, а други се разприпкаха по росната трева и измокриха обущата си. Не се мина много и върховетѣ Юмручалъ и Чафадарица се лъснаха. Следъ нѣкое време самото слънце се показа на върха на една скала и залѣ поляната, долината и скалитѣ съ чудесна изобилна свѣтлина. Бѣхме зрители на още една природна хубость: по тревата се проточили влакна нежна паяжина и по тѣхъ — както и по тревата — се налепили въ видъ на огърлица росни капчици, които сега чудесно лъщятъ на слънце и отразяватъ краскитѣ на спектра. Всѣка една капчица е единъ огънь, една звезда, едно слънце, единъ свѣтъ. Брилянтъ и коприна! — Надъ насъ почнаха да се виятъ орли: далечъ горе въ непристжпнитѣ скали бѣха гнездата имъ. Изпървомъ изхвръкна единъ, после — другъ, трети ... Станаха нѣколко и почнаха да се виятъ изтежко и кржгообразно. Единъ отъ другаритѣ, тъй като бѣше се изтегналъ до огъня, замѣри съ мартинкате и грьмна къмъ тѣхъ, макаръ че тѣ бѣха много високо. Разнесе се страшенъ екотъ между скалитѣ. Не само, че не падна нѣкой отъ орлитѣ, но тѣ следваха да си се въртятъ както и по-преди спокойно, като че ли не искаха нищо да знаятъ отъ това и ни презираха. Гръмътъ изгони изъ скалитѣ и други орли Два три пжти чухме тежко грачене. Види се, това бѣше протестъ, а въ сжщото време и присмѣхъ върху насъ смели и не канени гости, които бѣхме дошли да ги смущавзме и да нападаме неприкосновенитѣ имъ жилища Тия балкански жители твърде рѣдко виждатъ хора по тия мѣста. Тѣ, може би, снощи зърнаха, кога дойдохме, и узнаха. че и тукъ спахме. О великани, които имате за жилища грамадитѣ планини и за полетъ — неизмѣримото пространство, завижда ме ви ние, които пъплимъ! . . .

Отъ вчерашното ходене бѣхме си отпочинали, ала все пакъ ни наболяваха нозетѣ. Още отъ снощи бѣхме се наговорили да отидемъ тази зарань да посетимъ Чамлъка — гора отъ ели, далечъ около половина часъ на западъ. Нѣкои другари пъкъ останаха. Взехме си единъ водачъ и тръгнахме. Минахме край пещерата, възвихме малко на югъ и се спуснахме въ единъ дълбокъ долъ. Тукъ за пръвъ пжть, отъ като бѣхме тръгнали отъ Калоферъ, видѣхме иглолистно дързо, ако не смѣтахме хвойната, която много отдавна бѣхме срешнали — още надъ Горнитѣ ливади. Отъ разнитѣ видове иглолистни дървета ние видѣхме само единъ: ела (чамъ, abies pectinata). Тукъ ние се любувахме на стройнитѣ тънки високи ели и на тѣхнитѣ чудно-зелени и хоризонтално разположени клони, на листнатитѣ кленове и на тѣхнитѣ цвѣтове подобни на пеперудки, на лъскаволиститѣ буки и на кестеновиднитѣ имъ плодове. Отъ елата нѣма по-стройно,

по-хубаво дързо у насъ. Чудѣхме се, какъ тукъ да не срещнемъ борика (Pinus sylvestris), когато Родопитѣ цѣли сѫ покрити съ нея. Водачътъ, сочейки срещнитѣ огрѣни отъ слънцето височи скали и тъмни долове, ни казваше, че тамъ живѣели, дивитѣ кози, а отдолѣ — дивитѣ свини и мечки. По тия скали течеха малки поточета, лъснали сега на слънце, ала тѣхното сладко клокочане не можеше да пристигне до насъ, защото се губѣше изъ грамадния долъ. Запровиквахме се, и отдоле изъ бездната отговаряше единъ слабъ гласъ, като последенъ отчаянъ викъ. Нимфата Ехо, нещастна жертва на любовь и превърната въ скала, се обаждаше и проклинаше сѫдбата, а роякъ орсади и дриади, чудни прелестни, бѣгаха презъ гѫстата гора, ослушваха се и нѣщо живо приказваха. Вълшебенъ свѣтъ, митологически мѣстности . . . Нѣкои другари изгърмѣха по нѣколко пѫти съ револверитѣ си. Страшенъ екъ долетѣ отъ бездната и отъ срещнитѣ голи грамадни скали. Той се повтаряше по 5—6 пѫти отъ скала на скала, отъ долъ въ долъ все по-слабъ и най-сетне умираше. Сѣкашъ, батареи се мѫчаха да разбиятъ грамадната така крепость, въ която се е затворилъ таинственъ зълъ демонъ. Този гръмъ тукъ бѣше и страшенъ, и веселъ въ сѫщото време. Отъ върхищата ние бутахме голѣми камъни. Тѣ шумно се търкаляха по урвитѣ, завличаха следъ себе цѣлъ порой отъ пръсть и дребни камъни, срещаха на пѫтя си нѣкоя скална издадина или дърво, отскачаха отъ тѣхъ, прехвърляха ги и съ още по-голѣма сила и трѣсъкъ се струпуляваха въ бездната подъ насъ. Може-би, отъ всичката тази врѣва мечката се е събудила, изправила се е на предните нозе и е изревала, дивата свиня е наежила четина, защракала е зѫби и е избѣгала на доле, а оплашенитѣ диви козички сѫ се изпокрили въ дупкитѣ на скалитѣ. — Нека тукъ изповѣдаме единъ грѣхъ: ние толкова горещи любители и защитници на горитѣ и които винаги протестирахме и съжелявахме за всѣко пречупено или паднало да гние въ гората дръвче, съсѣкохме 1—2 млади елички, за да отнесемъ за трофей въ Калоферъ върховетѣ имъ покрити съ изправени нагорѣ шишки. Каприсъ . . Най-после съ голѣмъ трудъ ние се изкатерихме по стръмната урва и се върнахме та намерихме останалитѣ въ Рая другари, които бѣха направили отъ букови врахари една добра колиба и се изтягаха въ нея.

Часътъ наближаваше 12. Обѣдовахме и вечъ взехме да се стѣгаме, защото още дълъгъ пѫть ни предстоеше до Калоферъ. Всѣки му бѣше жално, задето оставя тѣзи хубави мѣста, ала нѣмаше какво да се прави. Събрахме всичко, натоварихме добитъцитѣ, взехме си сбогомъ отъ този земенъ рай, като се обещахме, ако бѫдемъ живи и здрави, до година пакъ да дойдемъ тукъ, и тръгнахме. Вѣрвамъ, че другаритѣ нема да забравятъ обещанието. Кара Колю пакъ

тръгна най-напредъ. Отначало водѣхме добитъцитѣ, защото пѫтьтъ ни бѣше много стръменъ и все надоле. Минахме край връхъ Голѣмь-купенъ, вързѣхме на всевъзможни зигзази презъ една букова гора. Никѫде другаде изъ Стара-планина не видѣхме такава хубава. Половина часъ се губихме изъ нея. Ония ми ти стройни прави бѣлокори буки, нѣкои високи до 25—30 метра и едвамъ двама души да ги обгърнатъ и като на стругъ изкарани, издигаха надъ насъ кичеститѣ си клони и такъвъ сводъ сключваха, щото слънчевитѣ лѫчи не можеха да го пронижатъ, а само тукъ-тамъ по земята образуваха светли петна. Ехъ, това сѫ букитѣ на старопланинскитѣ юнаци, на българскитѣ жални песни, омайни приказки и тъмни легенди. Надѣсно оставихме Хайдута, Чамлъка, Орляка и Голѣмь-купенъ и се смъкнахме въ р. Бѫзювица. Тукъ си пакъ починахме малко, пийнахме отъ хладната бистра вода, надъ която се бѣха надвесили дървета и въ вироветѣ плуваха пъстръви, и брахме още разни цвѣтя: бръшлянъ, здравецъ, чернокосъ, па — и алени благоуханни малини и пр И тукъ, на кѫдето и да погледнешъ, все нови хубости. Човѣкъ трѣбва на всѣка крачка да описва Стара-планина — толкова сѫ разнообразни нейнитѣ картини.

Оттукъ нататъкъ пѫтьтъ вече бѣше добъръ — миналата година го поправили — та се яхнаме на добитъцитѣ. Прекосахме Параджикъ. Подъ него на една мандра се отбихме, и овчаритѣ ни гостиха съ бѣлъ-мѫшъ и почерпаха съ матанъ. Оттукъ пакъ видѣхме сѫщитѣ хубави изгледи, които вчера заранъ бѣхме оставили. До политѣ на планината жътвари жънѣха и сърповетѣ имъ лъщѣха на заходещето вечъ слънце. Ние ги гръмко поздравихме и тѣ весело ни изгледаха и отговориха· Показа се предъ насъ Тунджа съ своитѣ покрити съ върби и лески брѣгове и която се изгубваше нататъкъ въ завои и хълмове. По едно-време изъ гората се зачу звънецъ, още единъ, по-ясенъ, трети ... следъ малко и нѣкой извика; овчарь пасѣше стадото; овцитѣ кротко скубѣха кѫсата тревица, а вироглавитѣ кози се покатерили по храститѣ и хрупатъ шума; две отъ тѣхъ, още по-немирни, си бѣха сближили рогата и бѣха подкачили страшенъ дуелъ, други пъкъ, мързеливо се изтѣгаха по сипеитѣ. Вечъ се мръкваше, кога дойдохме при Студеното кладенче. Тукъ до Тунджа на зелена морава, до едно вирче, дето дребни рибки ваха и лъскави сновални (водолюбчета) се кръстосваха и надъ което се бѣха надвесили върби, лески, елши и кѫпини — пладнувахме: унищожихме бѣлия мѫшъ и всичко, що бѣше останало отъ провизиитѣ. Западнитѣ хълмове бѣха хвърлили по ливадитѣ дълги сѣнки, следъ малко и слънцето се скри; жътвари и жътварки уморени се връщаха, говедарьтъ караше говедата и козарьтъ — козитѣ, които бѣха нагласили съ звънцитѣ си приятна мелодия и оставяха въ диря цѣлъ облакъ отъ прахъ. Ние скочихме бързо, накачихме се на конетѣ си и съ пѣсни тръгнахме.

Часътъ около 6 следъ пладне пристигнахме въ Калоферъ. Приятели, както бѣлитѣ, червени, сини и жълти цвѣтта що набрахме и скжтахме въ потфйойлитѣ си, тъй и бележки, надраскани набързо съ моливъ, нека служатъ споменъ отъ приятелската разходка ! . . .

2 септемврий, 1889 г.

VI

ефанъ Г. Кисйовъ.

СПОМЕНИ

(1874—1878)

* * *

Роденъ съмъ въ Калоферъ на 16 априлъ 1862 г. Бата на дѣда Христа — дѣдо Генко — билъ отъ с. Красво (Пловдивска околия, по-рано наричано Крастово). Тѣ ли трима братя съ три фамилни имена: Кисйови, Витанови Фингови. Общиятъ имъ дворъ билъ раздѣленъ на три ча-, както е и до днесъ. Майка ми Дона бѣше дъщеря на а и Никола Паничкови. Бащата на дѣда Никола — Минко ничковъ — билъ отъ Сопотъ, а баба Ана се родила въ рлово, дето въ време на кърджалиитѣ родителитѣ й били бѣгали отъ Аджаръ. Тѣ после се преселили въ Калоферъ. щата на покойния софийски свещенникъ Матея Бенчевъ и дѣ- Никола били първи братовчеди. Дѣдо Христо, после и баща Генко били млѣкари въ Цариградъ. Майка ми умрѣ на априлъ 1922 год. въ София на 96 години, а братъ й йчо Х. Димитъръ Н. Паничковъ, извѣстниятъ старъ печаь и родолюбецъ — на 104 години.

А.

Калоферъ

Калоферъ е заселенъ всредъ разкошна мѣстность, въ литѣ на Стара-планина. Близу до него е и Средна гора, ято посредствомъ хълмове се съединява съ първата. Презъ го тече р. Тунджа, а западно отъ него — Монастирска ка (Бѣла-река).

На в. Св. Никола и Островръшка, напр., само единъ корски пѫть по билото дѣли водата: една часть се влива въ лбоки-долъ върви къмъ изтокъ и чрезъ Малка-река и Адрска-река се влива въ Монастирска, а тази се влива въ рѣма, която пъкъ се влива въ Марица; другата часть при ла на х. Петра Аврамовъ и Куковата нива се втича презъ ла Баювецъ въ Тунджа. Тунджа върви отъ бентъ на бентъ,

надъ Калоферъ и въ него и подъ него кара чаркове (за гайтанъ) и воденици; при Червенака навлиза въ плодородното Доймушларско равнище, напоява го, пригръща голѣмоселската река Тѫжа, стига до Одринъ и следъ дълго пѫтуване поздравяваме Монастирска-река. Тунджа и Монастирска-река извиратъ не много далечъ; тѣ сладкогласно се надпѣватъ, ала не могатъ да се видятъ и да изкажатъ сърдечнитѣ си тѫги. Сега при Одринъ тѣ радостно разтварятъ своитѣ обятия, пригръщатъ се, целуватъ се, радватъ се че се съединявтъ и съ Марица и Арда и съ нови тихи пѣсни вървятъ къмъ Бѣло-море.

Вълшебна панорама се разкрива отъ калоферската Стража. Предъ тебе се разтила Марино поле, наоколо се издигатъ високи гористи върхове, доле Монастарска-река, бистра като сълза, пѣни вълнитѣ си и сладко пѣе, а по-нататъкъ сѫ гордитѣ върхове Чафадарица и Юмручалъ. Виждалъ съмъ пѫтници, които се спиратъ на върха, гледатъ и не могатъ да се наситятъ. Бартъ, Каницъ, Иречекъ и генералъ Скобелевъ сѫ се възхищавали отъ тѣзи мѣста. Кога завели генерала при Овчия мостъ надъ монастиря, той не могълъ да се начуди на природнитѣ красоти и, макаръ че било още май, окѫпалъ се въ Синия виръ.

Въ 1877 год. въ Калоферъ имаше около 6500 жители,[1]) около 1300 кѫщи, 200 дюкана, 150 чаркчийници за гайтанъ и воденици, до 1000 отлукхани и обори, 14 фурни, нѣколко голѣми махленски пещи, 3 хубави и уредени черкови, 4 женски метоха, единъ мѫжки монастиръ (горѣ въ Стара-планина) 3 аязми и нѣколко оброчища (Св. Никола, Св. Илия, Св. Богородица, Св. Петъръ и Малкото монастирче.

Б.

Анта войвода

Преди 1877 год. Калоферъ е опожаряванъ нѣколко пѫти въ време на кърджалиитѣ (даалиитѣ) [2]) и отъ Анта войвода. За кърджалиитѣ въ Калоферъ писа нѣщо г. Н. Начовъ (Сб. на калоф. дружба, кн. I. София 1908 год стр., 54—60), но за Анта войвода, нигде нищо не е писано. Не се знае и кога е живѣлъ. Изглежда, че той е билъ отъ Калоферъ. Той люто си отмъстилъ на калоферци, както разправя следнята стара пѣсень:

Отдоле иде Антата,
Антата, млада войвода,
Съсъ седемдесеть юнака,
Съсъ седемдесеть и седемь.

---

[1]) Все българи. Имаше и нѣколко циганскн колиби на Маринковата нива Циганитѣ копаеха лозя и гюлове, жънѣха и вършеха други работи.

[2]) Кърджалия значи полски разбойникъ, а даалия — горски.

Излѣзло мало, голѣмо
Антата да си посрещне.
На чело стоятъ отбрани
Първенци малъ-чорбаджии.
Отдалечъ му селямъ даваха,
Отблизу му се кланяха.
Отведоха го на конакъ
У Мита бея на хана.
Пили сж и обѣдвали
И изъ селото ходили,
А кога било надвечерь,
Антата мома поискалъ,
При него да пренощува.
Събрали се всичкитѣ,
Всичкитѣ малъ-чорбаджии.
Мислили и решавали,
Най-после сж се сетили:
Край село има бурделче,
И въ него клето сираче.
При него право отишле.
Нови му дрехи занесли,
Омили го и оплели
И при Антата отвели.
Той го радостно посрѣщналъ
И хитричко го запиталъ:
„Момиче младо, незнайно,
Имашъ ли баща и майка,
Милъ братецъ или побратимъ,
Сестрица и посестрима?"
— „Нѣмамъ си нигде никого,
Азъ съмъ си клето сираче.
Помня, кога бѣхъ мъничка,
Имахъ си братецъ по-голѣмъ,
Той бѣше голѣмъ немирникъ,
Баща ми все го мъмрѣше.
Единъ день кола стѣгаше,
За кола дърво дѣлаше.
Отъ дърво треска отскочи
И го въ челото удари,
А той се люто разсърди
И надалеко забѣгна!
Не знамъ го, ни живъ, ни умрѣлъ.
На име бѣше Антата!"
— „Ако го видишъ пакъ сега,
Би ли го лесно позналa?"
— „Бихъ го лесно позналa
По белегъ въ дѣсно на чело".
Анта си Шапка подигна
И белегъ му се показа.

Тогази сѫ се познали,
Че били братъ и сестрица.
Анта се люто разсърди
И вънъ отъ стая излѣзе
И на дружина изкрѣска:
— „На кръстъ Калоферъ вземете
Докле пѣтлитѣ трижъ пѣятъ
Въ кръвь и огънь го облѣйте!"

Тази пѣсень пѣеха нѣвга си по седѣнкитѣ. Въ нея се споменува ханътъ на дѣда Мита Беятъ. Съ часть отъ двора му увеличили двора на мѫжкото училище край р. Тунджа, когато го правили въ 1845—1848 г. и което изгорѣ въ 1877 г.

Такива страшни времена били нѣкога. Пакъ и по-сетне родителитѣ ни порѫчваха вечерь рано да се прибираме, въ кѫщи запалятъ ли свѣщь или кандило, затваряха капацитѣ на прозорцитѣ, да се не вижда свѣтлина отъ далечъ отъ околнитѣ стръмнини. По нея лесно разбойницитѣ намирали кѫщата. Ето еднажъ какво се случило съ прабаба ми — около 1780 г. Баща ми често разправяше това. Прабаба ни Стояна Джурова живѣла въ долния край на Калоферъ. Една вечерь тя предѣла на чакръкъ до огнището, свѣтѣло й черно желѣзно кандило, окачено на *ашмака* — била сама. Вратата, разбира се, била заключена. По едно време тя се силно блъсва и отваря и въ стаята нахлътватъ петима въоръжени мѫжа българи, свалятъ отъ гърба на едного човалъ, изваждатъ отъ него тежко съсеченъ човѣкъ, — сигурно отъ турци, турятъ го при огнището, събличатъ го, пакъ казватъ на бабата да се не бои, че не били лоши хора, нищо лошо не ще й направятъ, само да мълчи, защото — ако извика — ще бѫде съсечена. Тѣ още й разправили, че били дружина тридесетина души, а сега останали само петима, шестиятъ — донесениятъ — билъ ни живъ ни умрѣлъ. Хайдутитѣ взели отъ баба Стояна сериева вълна, ракия и жълта зѣзника (лѣковита билка). Тѣ напарили ранитѣ на ранения, превързали ги и го оставили да лежи докле оздравя, дали на баба Стояна една кесия съ дребни бѣли пари, и й порѫчали да гледа добре болния — тѣ щѣли скоро да се върнатъ и да го взематъ. На излизане тѣ й строго порѫчали никому нищо да не обажда, защото, иначе, щѣли да запалятъ кѫщата й и тя сама да изгори въ нея. Добавили най-сетне и това: другъ пѫть да не оставя вече прозореца непокритъ, защото по свѣтлината тѣ отъ Гола—могила зърнали кѫщата й. Следъ нѣколко дена раненията умрѣлъ. Крила го още баба Стояна, но той почналъ да се разлага: да съобщи всичко на субаша, се бояла: тогазъ за укривателство на хайдути наказвали строго — набивали хората на колъ. Най-сетне баба Стояна разправила кахъра си на съседа Нейко Христовъ, златаря, и го помолила да я посъветва, какво да прави. На следнята

нощь двамата изкопали въ градината дупка и погребали умрѣлия. После никой отъ дружината не се върналъ да го подири.

Дѣдо Джуро билъ абаджия въ Цариградъ, и дюкянътъ му — срещу Топхането, дето е сега Войвода-конакъ. На онова мѣсто по-рано имало цѣла чаршия абаджийски дюкяни, които после били премѣстени въ Галата, до Златни-рогъ. Преди войната въ 1877—1878 тѣ завземаха две улици: отъ юрганджиитѣ на Кара-кйой чакъ до Азатъ-капия. Тѣзи абаджии бѣха повече калоферци, а другитѣ — копривщенци, клисурци, панагюрци, аджарци и др. Сега въ Галата сж останали само нѣколко дюкяна. Абаджии българи имаше още въ Хамбаря — по-рано — Везиръ-ханъ, Елчи-ханъ, Чорапчи-ханъ, Кюркчи-ханъ. Ункапанъ и пр. Дѣдо Джуро умрѣлъ въ Цариградъ отъ чума.

Въ Хамбаря се шиели дрехитѣ на турската войска и по вечето работници били калоферци съ първомайстора си Иванъ Спасовъ. Баща ми, нѣкое време сжщо тамъ шивачъ, разправяше, че и абаджиитѣ носѣли военна униформа и, за да се различаватъ отъ войницитѣ, на дѣсния си ржкавъ имали зашитъ знакъ отъ червено сукно: ножици и ендазе кръстосани. Всѣки петъкъ тѣ били длъжни да ходятъ въ строй на селямлъкъ да поздравяватъ султана, кога влиза въ джамията и кога излиза. Тогазъ тѣ носѣли бѣли ржкавици. Това траяло, докле се разтурялъ Хамбарьтъ.

В.

Рада войвода

Въ Калоферъ намирали прибѣжище разни буйни и преследвани отъ турцитѣ селяни отъ околнитѣ села. Такава била и Рада войвода, или хайдутъ Рада. Тя била отъ с. Крастово. Тя се криела съ брата си заедно въ Калоферъ, у бабини на тавана: народявала се съ пришлеца дѣда Генка въ Калоферъ. Това било следъ кърджалиитѣ. Баба Стана (Христовица Кисйова) разправяла на майка ми, че Рада имала подъ мищницитѣ си нѣщо като малки крила и правѣла голѣми пакости на турцитѣ съ своята чета. Тѣ я преследвали, но все не могли да я хванатъ. Разправяла и още следнята случка. Една есенна вечерь се били събрали на седѣнка моми и момци въ една кжща въ Криви-долъ, у Калоферъ. Тамъ била и Рада облѣчена въ мжжка носия. Следъ разнитѣ приказки за таласъми, вампири, самодиви, мечки стръвници и пр., дошло редъ за юнашкитѣ подвизи на Калиферъ войвода, Ненчо войвода и сестра му левенъ Тодора и пр. Тъй настроени, единъ отъ седѣнкаритѣ попиталъ присжтствуващитѣ, дали би се намѣрилъ между тѣхъ юнакъ, да отиде въ черковицата на близкия връхъ св. Никола да донесе евангелието отъ олтаря и метлата задъ вра-

тата,[1]) и другъ пъкъ да донесе отъ чошмата Сивча,[2]) на горния край, половякъ вода. Вънъ вѣелъ вѣтъръ и валѣлъ силенъ дъждъ смѣсенъ съ снѣгъ. — Рада войвода изведнажъ се обадила, че ще отиде на казания връхъ, другъ ергенъ пъкъ казалъ, че ще отиде на Сивча. Нему Рада казала, че който по-късно дойде, ще купи и опече единъ овенъ. Едновременно тръгнали и двамата. Рада стигнала въ черковата, отворила я съ кривъ ключъ, запалила кѫсъ борина отъ мѫждеещото кандилце, намѣрила евангелето, взела и метлата. Тъкмо да излезе, вратата се силно блъснала и отворила и нѣколцина въоржжени турци се втурнали въ черковата. Рада се спотаила задъ вратата. Разбойницитѣ почнали да обиратъ, Рада си спомнила, че ще изгуби баса, па и занай-добре намерила да избѣга неусетно. Предъ самата врата се изпречилъ единъ разбойникъ, подалъ й една доста тежка чанта и казалъ: „Дръжъ чантата да се провра презъ прозореца въ стаята на клисаря"! Той помислилъ Рада за единъ отъ другаритѣ му. Следъ малко Рада метнала чантата на рамо, ударила на бѣгъ по хълма въ Калоферъ и стигнала на седѣнката. Ергенътъ билъ пристигналъ по-рано. Рада надникнала надъ водата, увѣрила се, че, наистина, тя била отъ Сивча, и признала, че изгубила баса. Следъ това тя накарала стопанката та донесла дървена паралия и изсипала на нея чантата: имало разни златни и сребърни пари и други скѫпи вещи. Всички се почудили. Рада имъ явила, че била намѣрила чантата въ дола и като вървѣла, се спънала въ нея. Тя дала всѣкиму по по 1—2 монети, а останалото отнесла удома си. Рано сутриньта Рада занесла евангелието и метлата въ черкова. Около нея имало убити 1—2 дущи. Сега се показалъ изъ една дупка въ тавана и изплашениятъ клисарь и й разпра илъ, че разбойницитѣ се скарали и се изпушкали единъ другъ поради изгубената въ черковата чанта. Рада разбрала, че тя станала причина на убийствата, върнала се пакъ въ Калоферъ да приготви облога: овенъ печенъ на глоговъ ръженъ.

За Рада имаше съставени нѣколко пѣсни.

Сѫщо и Стоянъ кеселерецътъ (отъ Хисарь-Кеселери, Карловска околия), юнакъ мѫжъ, намѣрилъ прибѣжище въ Калоферъ.

Нѣвга си имало юнакини моми и жени. Въ Калоферъ, пакъ въ Криви-долъ, надъ Стоя Генкинъ, живѣеше Банковица Инджова. Тя понѣкога се обличаше въ мѫжки дрехи, туряше си изкуствени мустаци и калпакъ на глава, наденѣше на рамо дълга кремъклия пушка, силяхъ и въ него втикнатъ дългъ колаклия ножъ, кърджалийски пищолъ и отъ стра-

[1]) Едно време на този връхъ стоеше забитъ голѣмъ дървенъ кръстъ, а сега цѣлъ е покритъ съ млада изкуствена борова гора. —

[2]) Водата на тази чошма е с и в а, лѣковита и никога не се размѫжа.

тѣ — паласки. Тъй тя ходѣше по седѣнкитѣ пзъ махлата
лѣте — по нивитѣ, пазѣше моми и булки отъ турци, кога
паятъ и жънатъ, като и тя работѣше съ тѣхъ заедно.

V.

ОБИЧАИ

а. Случайни, сезонни и празднични (обредни).

Нѣвга си калоферци (та не само тѣ) бѣха много на
жни. Въ всѣка кжща имаше иконостасъ, дето винаги се
тѣше кандилото въ сжбота надвечеръ и се изгасяше въ
деля следъ обѣдъ. Предъ иконитѣ, най-вече въ пости, се
ьстѣха всички домашни, правѣха метани и четѣха молитви.
сжбота надвечерь, щомъ се обаждаше черковното клепало
вечерня, всички работи, чаркчийници, бояджийници и пр.
ествахa. И женитѣ оставяха хурки и чакръци и се готвѣха:
стѣха, метѣха и миеха за утрешната св неделя. Бѣше
ичай, че и ястие и всичко се приготвяше отъ сжбота, и
рнитѣ до обѣдъ въ неделя не се отваряха. Въ неделя
гринь богати и сиромаси, стари и млади, мжже и жени —
ички отиваха въ черкова и после празнуваха, почиваха.
едъ черковния отпускъ ходѣха по гости у сродници и при-
ели, понѣкога вкупомъ (особено въ праздникъ) и по 10—
души. По кжщитѣ, дворове и градини съ разни цвѣтя
метени, стаи отвънъ измазани, а низко до земята гривосани
тъмно-червена или пепелява боя; и сайванътъ измазанъ —
о е дъсченъ, измитъ. По-рано гоститѣ си изуваха вънъ
ущата и по чорапи и терлици влизаха въ стаята. Едно отъ
щнитѣ деца веднага нареждаше всички обуща, па понѣ-
га и калнитѣ изстриваше или измиваше. Нѣкои мжже
сваляха фесоветѣ или шапкитѣ и ги туряха на полицата,
други сжщевременно написваха съ дланьта си по нея да
увѣрятъ прашно ли е или не, и отъ това заключаваха за
щния редъ и чистота. Стаитѣ бѣха добре изчистени и на-
дени; миндеритѣ постлани съ хубави постелки и край тѣхъ
редени шарени възглавници, а въ срѣдата постлана черга
макази или на *клони*. Въ по-скромнитѣ кжщи черпѣха съ
шакъ-шекеръ, ракия (съ павучето направо, или съ чашка)
въ по-богатитѣ кжщи, вмѣсто шекеръ, черпѣха съ сладко
съ кафе. Посещенията траяха до обѣдъ За много нѣща се
иказваше.

Следъ обѣдъ (освенъ зиме) ставаха хора на Еленкина-
вада, въ Тилчовото, въ Хаджийска махала, на Варвара и
Джойковата махала. Надвечерь калоферската аристокрация
иваше на разходка до женскитѣ метоси и до Сивча.

На Великъ-день ставаше голѣмъ съборъ на Еленкина-
вада. Имаше и люлки и въртелешки за малки дѣца — взи-
ха за качване по едно червено яйце. Ставаше и голѣмо

хоро, което после се пренасяше на пазаря и най-сетне то се обръщаше на лазаръ. Тогазъ се нахващаха по 200—300 души и заобикаляха цѣль Калоферъ — чакъ до черкова св. Арахангелъ, изъ друма, до Кръстеца и отъ тамъ пакъ на пазаря. Всички изморени и изпотени се разотиваха късно по домоветѣ си, нѣкои съ скжсани обуща или чехли, и жени съ скжсани рокли — но всички доволи. Музиканти бѣха: цигунитѣ Байрамътъ и Мутаната — съ зурли, и Мустафата — съ тжпана, па и дѣдо Стойко Генинъ съ кемането си, Понѣкога на лазара и моми пѣех и то най-вече пѣснитѣ:

Мари луда глупава, отиде си лазаръть,
Тичай, мари, стигни го, дай му пари върни го и пр.
или:
Станчо Пена срѣщна, въ тѣсната улица,
Въ тѣсната улица, въ Хаджийска махала и пр.

б. Годежъ.

По-рано въ Калоферъ най-често годежи ставаха безъ знание и съгласие, на момъка и на момата. Момковата майка аресала нѣкоя мома, срѣща се съ майка ѝ или съ друга нейна сродница, и отдалечъ приказва и изучва почвата. Ако може да се приближи до момата, тя и подхвърли, че иска да я направи снаха, ако е рекълъ Господъ. Момата, изненадана, черви се, срамува се и не знае, що да отговори, и замине, или пъкъ тихо промълви: „Каквото кажатъ тати и мама!“ . . . . Следъ това бждещата свекърва праща одумница при моминитѣ родители. Тя, още щомъ влѣзе въ кжщата, гледа дали навредъ е уредено. Одумницата хваги момчето, въздига го до небеса и казва на родителитѣ да не бѣгатъ отъ касметя си и че тъкмо момината основа била за момковия вътькъ. Ако тѣ не сж съгласни, привеждатъ разни причини; дъщеря имъ била още малка, чеизътъ ѝ не билъ още готовъ, да поседи да ѝ се понарадватъ, да се спитатъ и съ сродници, питата колкото по-вече се печела, толкозъ подобъръ гостъ посрѣщала и пр. Ако пъкъ сж съгласни, повикатъ момата, та почерпи съ ракия, сладко и кафе одумницата, па всички благославятъ да даде Господъ на вратата радость и вкжщи — трапеза. Следъ това дохожда момковата майка и правятъ малъкъ годежъ. Тя дава на момата махмудия или пендарь, и момата ѝ целува ржка и дава за момъка китка. Майката испраща писмо и китката на сина, дѣто е той (най-често въ Цариградъ) и му разправя, че му избрала мома добра, хрисима, работна, отъ добъръ родъ и пр. Синътъ скоро връща писмо и благодари на майка си и казва, че, ако годеницата е добра или не, за него е безразлично: тя, майка му, ще живѣе съ нея: той ще се явява като гостъ въ 2—3 години по 1—2 месеца.

Презъ лѣтето годеникътъ си дойде въ Калоферъ и тогазъ вече става официалниятъ годежъ съ сродницитѣ и

отъ двѣтѣ страни. Сега чакъ момъкътъ и момата се виждатъ и пакъ той й дава нѣкакъвъ алтънъ, а тя нему — китка. После момковитѣ сродници извеждатъ годеницата по гости тукъ-тамъ изъ Калоферъ. Двамата сгодени никакъ не оставятъ сами. Следъ нѣколко време годеникътъ пакъ отива на печалба. Понѣкога сгоденитѣ ходятъ тъй по 2—3 години, като се стараятъ момъкътъ да спечели повече пари, а момата да събере по-вече чеизъ и да приготви дарове.

в. Сватба.

Сватбитѣ ставаха презъ всѣко време на годината, но най-вече презъ Коледни пости и следъ Ивановъ-день. Пакъ и тѣ ставаха различно, споредъ имотното състояние на хората.

Обикновено сватбата се начеваше отъ четвъртъкъ следъ обѣдъ, Хора отъ срѣдна ржка вмѣсто писмени покани за сватбата пращаха нѣкой сродникъ или нѣкоя сродница съ бъклица вино или съ павуръ ракия и съ дискосъ съ мушакъ-шекеръ, стафиди и нохутъ и калесваха сродници и познати. Сжщото правятъ и отъ момина страна. Поканенитѣ сръбнатъ отъ виното или ракията, вематъ и отъ мезето и благословятъ. Въ четвъртъкъ следъ обѣдъ става първото засѣване у момъка. На двора се събератъ повечето моми и жени, турятъ три нощови една върху друга и три сита и въ тѣхъ брашно и босилкова китка, отсѣватъ брашното и въртятъ нощовитѣ, а момитѣ пѣятъ:

Засѣваме, запѣвзме ко,
За момата засѣваме,
За момъка запѣваме ко
Презъ три сита копринени
Въ три нощови чемширени ко.
Насредъ двора Донка (името на момата) седи,
Иванъ (името на момъка) конче оседлава
И на Донка отговаря ко:
„Мълчи, Донке, недѣй плака:
Не отивамъ бой да бия ко,
Но отивамъ кумъ да каня,
Кумъ да каня съ млада кума,
Да вѣнчава млада булка,
Да кръщава дребни дѣца!"

После се направи тутманикъ, опече се на фурната, донесе се, начупи се, заиграе хоро и всредъ него нѣкой прислужникъ раздава отъ тавата всѣкиму по клинъ. Въ петъкъ и въ сжбота до обѣдъ у момкови и у момини се приготовляватъ. Въ сжбота следъ обѣдъ пакъ става засѣване у момъка подобно на описаното, но сега съ повече хора. Пакъ става хоро и се раздава тутманикъ. Още отъ срѣда и по-рано сродници носятъ млинъ или баклава на момата, да я канятъ и нѣкжде въ четвъртъкъ и петъкъ дохождатъ у момкови и у момата на вечеря съ свое ястие и питие. Въ сжбота при-

Тогази сѫ се познали,
Че били братъ и сестрица.
Анта се люто разсърди
И вънъ отъ стая излѣзе
И на дружина изкрѣска:
— „На кръстъ Калоферъ вземете
Докле пѣтлитѣ трижъ пѣятъ
Въ кръвь и огънь го облѣйте!"

Тази пѣсень пѣеха нѣвга си по седѣнкитѣ. Въ нея се споменува ханътъ на дѣда Мита Беятъ. Съ часть отъ двора му увеличили двора на мѫжкото училище край р. Тунджа, когато го правили въ 1845—1848 г. и което изгорѣ въ 1877 г.

Такива страшни времена били нѣкога. Пакъ и по-сетне родителитѣ ни поржчваха вечерь рано да се прибираме, въ кѫщи запалятъ ли свѣщь или кандило, затваряха капацитѣ на прозорцитѣ, да се не вижда свѣтлина отъ далечъ отъ околнитѣ стръмнини. По нея лесно разбойницитѣ намирали кѫщата. Ето еднажъ какво се случило съ прабаба ми — около 1780 г. Баща ми често разправяше това. Прабаба ни Стояна Джурова живѣла въ долния край на Калоферъ. Една вечерь тя предѣла на чакръкъ до огнището, свѣтѣло ѝ черно желѣзно кандило, окачено на *ашмака* — била сама. Вратата, разбира се, била заключена. По едно време тя се силно блъсва и отваря и въ стаята нахлътватъ петима въоржжени мѫжа българи, свалятъ отъ гърба на едного човалъ, изваждатъ отъ него тежко съсеченъ човѣкъ, — сигурно отъ турци, турятъ го при огнището, съличатъ го, пакъ казватъ на бабата да се не бои, че не били лоши хора, нищо лошо не ще ѝ направятъ, само да мълчи, защото — ако извика — ще бѫде съсечена. Тѣ още ѝ разправили, че били дружина тридесетина души, а сега останали само петима, шестиятъ — донесениятъ — билъ ни живъ ни умрѣлъ. Хайдутитѣ взели отъ баба Стояна сериева вълна, ракия и жълта звъника (лѣковита билка). Тѣ напарили ранитѣ на ранения, превързали ги и го оставили да лежи докле оздравя, дали на баба Стояна една кесия съ дребни бѣли пари, и ѝ поржчали да гледа добре болния — тѣ щѣли скоро да се върнатъ и да го взематъ. На излизане тѣ ѝ строго поржчали никому нищо да не обажда, защото, иначе, щѣли да запалятъ кѫщата ѝ и тя сама да изгори въ нея. Добавили най-сетне и това: другъ пѫть да не оставя вече прозореца непокритъ, защото по свѣтлината тѣ отъ Гола—могила зърнали кѫщата ѝ. Следъ нѣколко дена раненията умрѣлъ. Крила го още баба Стояна, но той почналъ да се разлага: да съобщи всичко на субаша, се бояла: тогазъ за укривателство на хайдути наказвали строго — набивали хората на колъ. Най-сетне баба Стояна разправила кахъра си на съседа Нейко Христовъ, златаря, и го помолила да я посъветва, какво да прави. На следнята

нощь двамата изкопали въ градината дупка и погребали умрѣлия. После никой отъ дружината не се върналъ да го подири.

Дѣдо Джуро билъ абаджия въ Цариградъ, и дюкянътъ му — срещу Топхането, дето е сега Войвода-конакъ. На онова мѣсто по-рано имало цѣла чаршия абаджийски дюкяни, които после били премѣстени въ Галата, до Златни-рогъ. Преди войната въ 1877—1878 тѣ завземаха две улици: отъ юрганджиитѣ на Кара-кйой чакъ до Азатъ-капия. Тѣзи абаджии бѣха повече калоферци, а другитѣ — копривщенци, клисурци, панагюрци, аджарци и др. Сега въ Галата сж останали само нѣколко дюкяна. Абаджии българи имаше още въ Хамбаря — по-рано — Везиръ-ханъ, Елчи-ханъ, Чорапчи-ханъ, Кюркчи-ханъ. Ункапанъ и пр. Дѣдо Джуро умрѣлъ въ Цариградъ отъ чума.

Въ Хамбаря се шиели дрехитѣ на турската войска и по вечето работници били калоферци съ първомайстора си Иванъ Спасовъ. Баща ми, нѣкое време сжщо тамъ шивачъ, разправяше, че и абаджиитѣ носѣли военна униформа и, за да се различаватъ отъ войницитѣ, на дѣсния си ржкавъ имали зашитъ знакъ отъ червено сукно: ножици и ендазе кръстосани. Всѣки петъкъ тѣ били длъжни да ходятъ въ строй на селямлъкъ да поздравяватъ султана, кога влиза въ джамията и кога излиза. Тогазъ тѣ носѣли бѣли ржкавици. Това траяло, докле се разтурялъ Хамбарьтъ.

В.

Рада войвода

Въ Калоферъ намирали прибѣжище разни буйни и преследвани отъ турцитѣ селяни отъ околнитѣ села. Такава била и Рада войвода, или хайдутъ Рада. Тя била отъ с. Крастово. Тя се криела съ брата си заедно въ Калоферъ, у бабини на тавана: народявала се съ пришлеца дѣда Генка въ Калоферъ. Това било следъ кърджалиитѣ. Баба Стана (Христовица Кисйова) разправяла на майка ми, че Рада имала подъ мищницитѣ си нѣщо като малки крила и правѣла голѣми пакости на турцитѣ съ своята чета. Тѣ я преследвали, но все не могли да я хванатъ. Разправяла и още следнята случка. Една есенна вечерь се били събрали на седѣнка моми и момци въ една кжща въ Криви-долъ, у Калоферъ. Тамъ била и Рада облѣчена въ мжжка носия. Следъ разнитѣ приказки за таласъми, вампири, самодиви, мечки стръвници и пр., дошло редъ за юнашкитѣ подвизи на Калиферъ войвода, Ненчо войвода и сестра му левенъ Тодора и пр. Тъй настроени, единъ отъ седѣнкаритѣ попиталъ присжтствуващитѣ, дали би се намѣрилъ между тѣхъ юнакъ, да отиде въ черковицата на близкия връхъ св. Никола да донесе евангелието отъ олтаря и метлата задъ вра-

тата,[1]) и другъ пъкъ да донесе отъ чошмата Сивча,[2]) на горния край, половякъ вода. Вънъ вѣелъ вѣтъръ и валѣлъ силенъ дъждъ смѣсенъ съ снѣгъ. — Рада войвода изведнажъ се обадила, че ще отиде на казания връхъ, другъ ергенъ пъкъ казалъ, че ще отиде на Сивча. Нему Рада казала, че който по-късно дойде, ще купи и опече единъ овенъ. Едновременно тръгнали и двамата. Рада стигнала въ черковата, отворила я съ кривъ ключъ, запалила кѫсъ борина отъ мѫждеещото кандилце, намѣрила евангелето, взела и метлата. Тъкмо да излезе, вратата се силно блъснала и отворила и нѣколцина въоржжени турци се втурнали въ черковата. Рада се спотаила задъ вратата. Разбойницитѣ почнали да обиратъ, Рада си спомнила, че ще изгуби баса, па и занай-добре намерила да избѣга неусетно. Предъ самата врата се изпречилъ единъ разбойникъ, подалъ й една доста тежка чанта и казалъ: „Дръжъ чантата да се провра презъ прозореца въ стаята на клисаря"! Той помислилъ Рада за единъ отъ другаритѣ му. Следъ малко Рада метнала чантата на рамо, ударила на бѣгъ по хълма въ Калоферъ и стигнала на седѣнката. Ергенътъ билъ пристигналъ по-рано. Рада надникнала надъ водата, увѣрила се, че, наистина, тя била отъ Сивча, и признала, че изгубила баса. Следъ това тя накарала стопанката та донесла дървена паралия и изсипала на нея чантата: имало разни златни и сребърни пари и други скѫпи вещи. Всички се почудили. Рада имъ явила, че била намѣрила чантата въ дола и като вървѣла, се спънала въ нея. Тя дала всѣкиму по по 1—2 монети, а останалото отнесла удома си. Рано сутриньта Рада занесла евангелието и метлата въ черкова. Около нея имало убити 1—2 дущи. Сега се показалъ изъ една дупка въ тавана и изплашениятъ клисарь и й разпра илъ, че разбойницитѣ се скарали и се изпушкали единъ другъ поради изгубената въ черковата чанта. Рада разбрала, че тя станала причина на убийствата, върнала се пакъ въ Калоферъ да приготви облога: овенъ печенъ на глоговъ ръженъ.

За Рада имаше съставени нѣколко пѣсни.

Сѫщо и Стоянъ кеселерецътъ (отъ Хисарь-Кеселери, Карловска околия), юнакъ мѫжъ, намѣрилъ прибѣжище въ Калоферъ.

Нѣвга си имало юнакини моми и жени. Въ Калоферъ, пакъ въ Криви-долъ, надъ Стоя Генкинъ, живѣеше Банковица Инджова. Тя понѣкога се обличаше въ мѫжки дрехи, туряше си изкуствени мустаци и калпакъ на глава, наденѣше на рамо дълга кремъклия пушка, силяхъ и въ него втикнатъ дълъгъ колаклия ножъ, кърджалийски пищолъ и отъ стра-

[1]) Едно време на този връхъ стоеше забитъ голѣмъ дървенъ кръстъ, а сега цѣлъ е покритъ съ млада изкуствена борова гора. —

[2]) Водата на тази чошма е с и в а, лѣковита и никога не се размѫжа

тѣ — паласки. Тъй тя ходѣше по седѣнкитѣ пзъ махлата
пѣте — по нивитѣ, пазѣше моми и булки отъ турци, кога
паятъ и жънатъ, като и тя работѣше съ тѣхъ заедно.

V.

ОБИЧАИ

а. Случайни, сезонни и празднични (обредни).

Нѣвга си калоферци (та не само тѣ) бѣха много на
жни. Въ всѣка кжща имаше иконостасъ, дето винаги се
пѣше кандилото въ сжбота надвечеръ и се изгасяше въ
деля следъ обѣдъ. Предъ иконитѣ, най-вече въ пости, се
ьстѣха всички домашни, правѣха метани и четѣха молитви.
сжбота надвечерь, щомъ се обаждаше черковното клепало
вечерня, всички работи, чаркчийници, бояджийници и пр.
ествваха. И женитѣ оставяха хурки и чакръци и се готвѣха:
стѣха, метѣха и миеха за утрешната св неделя. Бѣше
ичай, че и ястие и всичко се приготвяше отъ сжбота, и
рнитѣ до обѣдъ въ неделя не се отваряха. Въ неделя
гринь богати и сиромаси, стари и млади, мжже и жени —
ички отиваха въ черкова и после празнуваха, почиваха.
едъ черковния отпускъ ходѣха по гости у сродници и при-
ели, понѣкога вкупомъ (особено въ праздникъ) и по 10—
души. По кжщитѣ, дворове и градини съ разни цвѣтя
метени, стаи отвънъ измазани, а низко до земята гривосани
тъмно-червена или пепелява боя; и сайванътъ измазанъ —
е дъсченъ, измитъ. По-рано гоститѣ си изуваха вънъ
ущата и по чорапи и терлици влизаха въ стаята. Едно отъ
щнитѣ деца веднага нареждаше всички обуща, па понѣ-
га и калнитѣ изстриваше или измиваше. Нѣкои мжже
сваляха фесоветѣ или шапкитѣ и ги туряха на полицата,
други сжщевременно написваха съ дланьта си по нея да
увѣрятъ прашно ли е или не, и отъ това заключаваха за
щния редъ и чистота. Стаитѣ бѣха добре изчистени и на-
дени; миндеритѣ постлани съ хубави постелки и край тѣхъ
редени шарени възглавници, а въ срѣдата постлана черга
макази или на *клони*. Въ по-скромнитѣ кжщи черпѣха съ
шакъ-шекеръ, ракия (съ павучето направо, или съ чашка)
въ по-богатитѣ кжщи, вмѣсто шекеръ, черпѣха съ сладко
съ кафе. Посещенията траяха до обѣдъ За много нѣща се
иказваше.

Следъ обѣдъ (освенъ зиме) ставаха хора на Еленкина-
вада, въ Тилчовото, въ Хаджийска махала, на Варвара и
Джойковата махала. Надвечерь калоферската аристокрация
иваше на разходка до женскитѣ метоси и до Сивча.

На Великъ-день ставаше голѣмъ съборъ на Еленкина-
вада. Имаше и люлки и вртелешки за малки дѣца — взи-
ха за качване по едно червено яйце. Ставаше и голѣмо

хоро, което после се пренасяше на пазаря и най-сетне то се обръщаше на лазаръ. Тогазъ се нахващаха по 200—300 души и заобикаляха цѣль Калоферъ — чакъ до черкова св. Арахангелъ, изъ друма, до Кръстеца и отъ тамъ пакъ на пазаря. Всички изморени и изпотени се разотиваха късно по домоветѣ си, нѣкои съ скжсани обуща или чехли, и жени съ скжсани рокли — но всички доволи. Музиканти бѣха: циганитѣ Байрамътъ и Мутаната — съ зурли, и Мустафата — съ тжпана, па и дѣдо Стойко Генинъ съ кемането си, Понѣкога на лазара и моми пѣех и то най-вече пѣснитѣ:

Мари луда глупава, отиде си лазаръть,
Тичай, мари, стигни го, дай му пари върни го и пр.
или:
Станчо Пена срѣщна, въ тѣсната улица,
Въ тѣсната улица, въ Хаджийска махала и пр.

б. Годежъ.

По-рано въ Калоферъ най-често годежи ставаха безъ знание и съгласие, на момъка и на момата. Момковата майка аресала нѣкоя мома, срѣща се съ майка ѝ или съ друга нейна сродница, и отдалечъ приказва и изучва почвата. Ако може да се приближи до момата, тя и подхвърли, че иска да я направи снаха, ако е рекълъ Господъ. Момата, изненадана, черви се, срамува се и не знае, що да отговори, и замине, или пъкъ тихо промълви: „Каквото кажатъ тати и мама!“ . . . . Следъ това бждещата свекърва праща одумница при моминитѣ родители. Тя, още щомъ влѣзе въ кжщата, гледа дали навредъ е уредено. Одумницата хвали момчето, въздига го до небеса и казва на родителитѣ да не бѣгатъ отъ касметя си и че тъкмо момината основа била за момковия вътькъ. Ако тѣ не сж съгласни, привеждатъ разни причини; дъщеря имъ била още малка, чеизътъ ѝ не билъ още готовъ, да поседи да ѝ се понарадватъ, да се спитатъ и съ сродници, питата колкото по-вече се печела, толкозъ подобъръ гостъ посрѣщала и пр. Ако пъкъ сж съгласни, повикатъ момата, та почерпи съ ракия, сладко и кафе одумницата, па всички благославятъ да даде Господъ на вратата радость и вкжщи — трапеза. Следъ това дохожда момковата майка и правятъ малъкъ годежъ. Тя дава на момата махмудия или пендарь, и момата ѝ целува ржка и дава за момъка китка. Майката испраща писмо и китката на сина, дѣто е той (най-често въ Цариградъ) и му разправя, че му избрала мома добра, хрисима, работна, отъ добъръ родъ и пр. Синътъ скоро връща писмо и благодари на майка си и казва, че, ако годеницата е добра или не, за него е безразлично: тя, майка му, ще живѣе съ нея: той ще се явява като гостъ въ 2—3 години по 1—2 месеца.

Презъ лѣтето годеникътъ си дойде въ Калоферъ и тогазъ вече става официалниятъ годежъ съ сродницитѣ и

дветѣ страни. Сега чакъ момъкътъ и момата се виждатъ
акъ той й дава нѣкакъвъ алтънъ, а тя нему — китка. После
ковитѣ сродници извеждатъ годеницата по гости тукъ-
ъ изъ Калоферъ. Двамата сгодени никакъ не оставятъ
и. Следъ нѣколко време годеникътъ пакъ отива на
алба. Понѣкога сгоденитѣ ходятъ тъй по 2—3 години,
о се стараятъ момъкътъ да спечели повече пари, а момата
събере по-вече чеизъ и да приготви дарове.

в. Сватба.

Сватбитѣ ставаха презъ всѣко време на годината, но
-вече презъ Коледни пости и следъ Ивановъ-день. Пакъ
ѣ ставаха различно, споредъ имотното състояние на хората.

Обикновено сватбата се начеваше отъ четвъртъкъ следъ
дъ, Хора отъ срѣдна ржка вмѣсто писмени покани за
бата пращаха нѣкой сродникъ или нѣкоя сродница съ
лица вино или съ павуръ ракия и съ дискосъ съ мушакъ-
керъ, стафиди и нохутъ и калесваха сродници и познати.
цото правятъ и отъ момина страна. Поканенитѣ сръбнатъ
виното или ракията, вематъ и отъ мезето и благосло-
ъ. Въ четвъртъкъ следъ обѣдъ става първото засѣване
омъка. На двора се събератъ повечето моми и жени,
ятъ три нощови една върху друга и три сита и въ тѣхъ
шно и босилкова китка, отсѣватъ брашното и въртятъ
ковитѣ, а момитѣ пѣятъ:

Засѣваме, запѣвзме ко,
За момата засѣваме,
За момъка запѣваме ко
Презъ три сита копринени
Въ три нощови чемширени ко.
Насредъ двора Донка (името на момата) седи,
Иванъ (името на момъка) конче оседлава
И на Донка отговаря ко:
„Мълчи, Донке, недѣй плака:
Не отивамъ бой да бия ко,
Но отивамъ кумъ да каня,
Кумъ да каня съ млада кума,
Да вѣнчава млада булка,
Да кръщава дребни дѣца!"

После се направи тутманикъ, опече се на фурната, до-
е се, начупи се, заиграе хоро и всредъ него нѣкой при-
жникъ раздава отъ тавата всѣкиму по клинъ. Въ петъкъ
ъ сжбота до обѣдъ у момкови и у момини се приготовля-
ъ. Въ сжбота следъ обѣдъ пакъ става засѣване у момъка
обно на описаното, но сега съ повече хора. Пакъ става
о и се раздава тутманикъ. Още отъ срѣда и по-рано
дници носятъ млинъ или баклава на момата, да я канятъ
ѣкжде въ четвъртъкъ и петъкъ дохождатъ у момкови и
омата на вечеря съ свое ястие и питие. Въ сжбота при-

вечерь става носене *кибиня* у момата. Отъ момкови тръгва голѣмо шествие: най-напредъ свирачитѣ, следъ тѣхъ 3—4 момци, всѣки носи на глава по синия и после — мѫже и жени — сродници и приятели. Въ първата синия е булото на булката, огърлица съ разни алтъни и рубета — споредъ състоянието на младоженека — обуща за булката и голѣмо огледало и нѣколко малки за другаркитѣ ѝ; въ втората синия платъ за кожухъ на бащата на момата, платъ за рокля на майка ѝ и обуща за нейнитѣ по-малки сестри и братя; синиитѣ сѫ покрити съ хубави пошове, които дълго време сѫ стоели въ сандъка; въ третя синия има разни видове шекеръ, стафиди и нахутъ. Шествието минува бавно и съ по-главнитѣ улици и всѣки припка да изгледа добре кибиня. У момината кѫща весело посрещатъ гоститѣ, раздаватъ се подаръцитѣ, изиграва се едно хоро и следъ това гоститѣ се сбогуватъ.

Следъ малко момци отъ младоженеца заедно съ 1—2 цигулари занисатъ месо (нѣкога и цѣлъ овенъ) и вино у кума и у момата.

По мрѫкнало събрани при момъка момци го бръснатъ, а събрани при момата моми я плетатъ. Момитѣ пѣятъ:

Гледай ме, гледай, стара мале, нагледай ми се,
Думай ми, думай, стара мале, надумай ми се!
Днеска съмъ тука, стара мале, утре ме нѣма!
Азъ ще да ида, стара мале, при чужда майка,
При чужда майка, стара мале, при чужди баща,
При чужда сестра, стара мале, при чужди братецъ.
На чужда майка, стара мале, „мамо“ ще казвамъ,
На чужди баща, стара мале, „тати“ ще казвамъ
. . . . . .

Освенъ съдържанието на пѣсеньта, но и мелодията е тѫжовна. Разплаква се майка, сестрички, братчета, разплаква се и момата и дружкитѣ ѝ. Най-сетнѣ пакъ тѣзи последнитѣ изиграятъ едно малко хоро и се разотиватъ

Въ недѣля сутриньта сродници и най-интимни негови 2—3 приятели се събиратъ въ дома на момъка и оттамъ вкупомъ отиватъ въ черкова; въ дома на момата пъкъ се събиратъ кумътъ, кумата, деверътъ, зълвата и сродници, забулятъ булката и тръгватъ за черкова. Следъ венчанието къмъ момкови се отправя голѣмо шествие начело съ свирачитѣ, следъ тѣхъ вървятъ свещенници и чорбаджии — ако семействата на мадоженцитѣ сѫ по-видни — и следъ тѣхъ другитѣ сватбари; женитѣ вървятъ по-сетне и предъ тѣхъ вървятъ цигуларитѣ: бай Димитъръ Баларьтъ, братя Божкови и Вампито. Въ дома свекървата развива цѣлъ топъ платно, постила го предъ вратата и по него булката и момъкътъ влизатъ въ стаята. Свекървата пази да не стѫпи другъ нѣкои на платното, защото това не било на добро. — При вратата свекървата и свекърътъ посрѣщатъ младоженцитѣ съ хлѣбъ и соль и половякъ вино. Но булката не иска да пристѫпи, мълчи—

тя говѣе; тѣ ѝ обещаватъ нива, ливада, лозе, крава,... Най-сетне тя пристжпя, младоженцитѣ взиматъ хлѣба и сольта и виното. Още на булката подаватъ въ новъ меденъ саханъ оризъ и въ него шекеръ, стафиди и тя съ босилкова китка разпръсва, всичко за да има изобилие и щастие вкжщи.

Следъ като си попочинатъ младоженцитѣ, последвани отъ девера и зълвата, отиватъ изъ другитѣ стаи и на двора и поздравяватъ гоститѣ. Младоженецътъ целува ржка на по-възрастнитѣ, а булката — на всички и се мждри и само се покланя мълкомъ на всички благопожелания. Тя ще почне да говори отъ понеделникъ, кога целува ржка на свекъръ, свекърва, снахи, зълви... Следъ това всички си отиватъ. Кума и кумата ги отвеждатъ цигуларитѣ. Следъ обѣдъ пакъ на чело съ свирачитѣ донасятъ съ кола дрехитѣ на булката залюлѣе се най-голѣмо хоро—въ него играятъ и най-старитѣ свекъръ и свекърва и други и сега тѣхъ пъкъ даряватъ моминитѣ родители. Въ понеделникъ деверътъ подарява на булката нова шарена хурка и вретено, заедно съ чиста бѣла кжделя.

На следната неделя вечъ отбулватъ булката и я водятъ въ черкова и оттамъ — на гости по сродници и тѣзи ѝ дававатъ, кой тава, кой тенджура, саханъ,... Тъй младата булка си събира доста покжщнина.

Скромно, но много добре се живѣеше тогазъ. Нѣмаше тази лакомия като днешната за голѣмо богатство, но имаше щасгливъ животъ. .

г. Тлаки.

Царевицата берѣхме около началото на септемврия, а лозята — по Кръстовдень Най-първо берѣхме Ветхитѣ лозя, после Новитѣ и най-сетне тѣзи на Полето.

Тлакитѣ почваха съ беленето на царевицата (или папуритѣ, по калоферски)

Въ разни кжщи, когато царевицата бѣше повече, домакинитѣ свикваха тлака, най-вече срещу праздникъ. Събираха се главно моми и момци, сродници, съседи и други познати. И мнозина неканени дойдатъ, щомъ чуятъ шумъ и пѣсни. Тѣ сж добре приемани. Почеваше се усилена работа при най-добро настроение, симпатични погледи, смѣхове, най-невинни закачки. Много приказки се изприказваха и случки коментираха, много пѣсни и припѣви на моми и момци се изпѣваха, стари и нови Понѣкога и кавалъ или гайда се обаждаше. Обелената царевица правѣха на голѣми вързаници и ги окачваха по греди и дървета да съхнатъ. Домакинитѣ гощаваха гоститѣ съ варена млѣчева царевица, барабой, па — и грозде; мжжетѣ черпѣха съ вино. Понѣкога по-заможнитѣ домакини варѣха и пилафъ. Тлаката се свършваше са едно кржшно весело хоро — около среднощъ. Тѣзи тлаки се продължаваха до началото на октомврий и тогазъ начеваха

другитѣ — за предене, въ затворена стая и при огнището. Тѣ траеха цѣла зима и въ тѣхъ не участвуваха мѫже. Пакъ тъй сѫщо въ една кѫща се събираха, но вечъ по-възрастни жени съ хурки или чакръци, предѣха, приказваха и понѣкога пѣеха, но тино. Тѣ бѣха по-свободни, коментираха разни сензационни случки предумваха нѣкои лица. Понѣкога и нови пѣсни се правѣха. По-отрано домакината е приготвила за гоститѣ варени сухи круши, дрѣнки, орѣхи лешници и пр. Понѣкога тя слѣзе въ зимника и въ паничка до несе винце за по-старитѣ жени. И тази тлака трае до среднощь. Това се повтаря въ много кѫщи, защото седѣнкаркитѣ изреждатъ една по една всички кѫщи на компанията. Работѣха, много работѣха тогазъ и дене и ноще, и мѫже и жени, дори и деца.

д. Св. 40 мѫченици.

Калоферското земдище е обширно, затова и скотовъдството бѣше развито. Рѣдко имаше кѫща безъ оборъ и отлухкана и всѣки си имаше — кой повече, кой по-малко — дребенъ и едъръ добитъкъ; имаше и по гората много агъли за кози, овци и за говеда.

На св. 40 мѫченици (9 мартъ ст. ст.) мнозина сутринь рано отиваха да споходятъ добитъка си по агълитѣ Всѣки носѣше по нѣщо: кърма за добитъка, врѣзки съ госба (фасулъ, маслини, постни оризени сарми, риба — тъй като казания день винаги се пада въ Велики-пости), ракия, вино и тютюнъ за овчаря. Изъ пѫтя — весели приказки, смѣхове и павуритѣ вървятъ отъ ржка на ржка. Бързаха хората да видятъ, коя овца или коза се е оягнила, коя близнила, а децата — да видятъ и помилвать малкитѣ ягънца или яренца, които имъ сѫ били обещани, като кихнали на Бъдни-вечерь, или срещу Нова-година. Снѣгъть се почти стопилъ, на припецитѣ се зелнала млада, крехка трезица и подранилитѣ цвѣтя: кокичета, съсенъ, мишзухаръ и кукурякъ. И птичка, кацнала на нѣкой камъкъ или на нѣкое дърво, весело пѣе. Ето ни на върхъ Св. Никола. Отъ тукъ Калоферъ се вижда много добре низко въ долината съ бѣлосанитѣ стени и зидове и червени керамиди. Стигаме до Високо-дърво и Колюво-кладенче. Отъ тукъ пѫтьть се разклонява: единъ клонъ отива къмъ Стаювътъ агълъ, другъ къмъ Комсийска-кория, дето е Зехирювътъ агѫлъ, трети — къмъ Мацовия агълъ, четвърти къмъ Люлювия и Коритарювия на Дивидолска поляна. Кучетата отпѫдени, кахаята посреща очакванитѣ гости. Всѣки му поднася павуръ съ ракия, тютюнъ, госба и хлѣбъ — нему и на прислужницитѣ му. Следъ малка почивка кехаята развежда гоститѣ изъ агъла и имъ разправя за добитъка. На разни стопани овчаръть отлѫчва козитѣ или овцитѣ и тѣ биватъ накърмени. Следъ това въ агъла се слага голѣма трапеза, като сватбарска. Следъ обѣда гоститѣ лочеватъ да

ъбиратъ и си тръгватъ. Сѫщото става и на Благовещение. а Гергйовденъ козитѣ биватъ докарани въ Калоферъ. Тѣхъ ятъ презъ лѣтото и ги пасе градскиятъ козарь. Къмъ еньта пакъ ги откарватъ въ агълитѣ.

г. Гергйовденъ

Още отдавна въ Калоферъ е останалъ добъръ обичай ходятъ сутринь рано въ този день въ гората за букъ — реди още слънце да изгрѣе. Още отъ вечерьта разнитѣ упи си избиратъ сборния пунктъ, дето ще отиде водачътъ. утриньта той става много рано, отива на пункта и гръмва —2 пѫти; гръмватъ и другитѣ водачи отъ разнитѣ мѣста. ѣлъ Калоферъ се събужда. Съседи се привикватъ едни руги да не закъснѣятъ. Всѣки бърза. Едни момци въорѫжени съ пищоли, други — съ пушки. Тъй събрани хората овечето отъ тѣхъ сѫ момци, моми, м ади булки и деца), исѣирватъ кавали и гайди и загърмяватъ пушки отъ вси рани и сега вечъ тръгватъ: едни къмъ Дълбоки долъ, руги — къмъ Зли-долъ, трети — къмъ Войчовецъ, четърти къмъ Малкото-монастирче и пр. Изъ пѫтя жени и моми вървятъ вкупно, хванати за рѫце, едни пѣятъ, други имъ игласятъ или припѣватъ ергени и моми, а ергенитѣ се ровикватъ и отговарятъ съ нови пушечни гърмежи въ въздуха. Чуватъ се напр. такива припѣви: „Червенъ се рѫкавъ извява“ бачо се каки надява“; „Се пяла кака, се пяла — ачу на рѫка заспала“; „Въ нашта градинка алъ шибой — ачо и кака единъ бой“ и пр. Кога пъкъ престарѣлъ ергенъ се провикне, нему отговарятъ:

„Не викай, дърто магаре:
Тебъ ти е време минало
Като на старъ конь кирия“.
Ако овчарь се провикне, издумватъ му:
„Овчарйо, младъ кехая,
Ни тука, ни въ друго село:
Тебъ ти се мѣсто не знае,
Като на циганинъ катуна.“

Най-сетне, стигатъ на мѣстото, разполагатъ се на трета, ако не е росна, павурчетата пакъ почватъ да минатъ отъ рѫка въ рѫка и благословиитѣ да се сипятъ изобилно. Гайда или свирка писва и се завъртява крѫшно лудо хоро. Смѣхъ, викове... на провала! Сетне направятъ люлки на нѣкое високо дърво, полюлѣятъ се малко за здраве, па накршатъ букови клони, и пакъ съ пѣсни и свирни се връщатъ въ Калоферъ и окичатъ врати и прозорци на кѫщитѣ съ букова шума. Всичко това става преди слънце да изгрѣе.

Преди Гергйовденъ, пакъ и на самия день, отъ околнитѣ български и турски села, сѫщо и отъ каракачанитѣ отъ планината, докарваха въ Калоферъ ягнета за продань.

Аязмата св. Никола

За този день всѣки се стараеше да заколе ягне — за курбанъ. Ягне се купуваше за 10—15 гроша.

Обредно, ягнето колѣха тъй: донесе се вощеница, останала отъ Великдень, кадилница съ тамянъ, тава съ малко трици, събиратъ се дѣцата около ягнето, едни го даватъ да го заколятъ, други го не даватъ, даватъ на ягнето трички, запалятъ свѣщьта, прикадяватъ съ тамяна, съ пламъка ѝ направятъ кръстъ на челото на ягнето и слѣдъ това нѣкой мжжъ го поваля върху тавата и го закаля, като гледа кръвьта да не пръска по земята. Нѣкои майки и бащи съ тази кръвь помазваха съ пръстъ въ видъ на кръстъ челата на дечурлигата. Като се приготви ягнето (напълнятъ го съ оризъ) отнисатъ го на фурната. Днесъ голѣма навалица и шумъ имаше по фурнитѣ.

На Гергйовдень не се обѣдваше: всичко се приготвяше за пладне. Днесъ хората се теглѣха на кантарь, а моми и момци си правѣха люлки на нѣкой махленски голѣмь орѣхъ и се люлѣеха. Ако ергенъ се люлѣе, нѣкоя палава мома седи отъ страна и съ буковъ врахаръ го добре шиба да каже, коя му е любовницата. Ергенътъ се засиля високо съ вжжето и се издига още по-високо. Най-сетне, за да се освободи, той ѝ казва, че е тя сама. Момата мирясва. Ергенътъ слиза. Качи се на люлката мома. Сега пъкъ нѣкой ергенъ почне да я шиба съ врахара и я пита, кой и е годеникътъ, догде тя не каже: „Ти!“ Тъй се изреждатъ да се люлѣятъ всички ергени и моми.

Около пладне прибиратъ отъ фурната печенитѣ ягнета. Сега на разни мѣста сж се събрали въ по-голѣми кжщи или въ нѣкоя градина по нѣколко сродни, съседи или познати семейства. Върху хубава черга се нарежда голѣма трапеза и наоколо на възглавници насѣдатъ по иерархиченъ редъ всички, голѣми и малки, и предржчникътъ — шарено платно — образуваль голѣмъ кржгъ предъ тѣхъ. На трапезата, освенъ ягнето, има млѣко съ оризъ (сутлияшъ), червени яйца, кисело млѣко и пр., още и ракия и вино. Днесъ то се пиеше презъ дивисилъ. Въ нашата енория по-рано бѣше попъ Младенъ (Лазаровъ), а слѣдъ него попъ Кръстю (Банковъ) и най-сетне попъ Стефанъ (Христйовъ Кьневъ) Дохожда попътъ, отчита на трапезата и прикадява съ домашната кадилница приготвена вечъ по-рано и като запалятъ 1—2 вощеници. (боднати на ягнето) Всички сътрапезници сж прави. Попътъ взима плешката отъ ягнето и рѣзенъ хлѣбъ и си отива. По-рано нему давали и кожата на ягнето.

Сега сътрапезницитѣ се разполагатъ на трапезата. Слѣдъ 1—2 ракийки яденето почнува. То се продължава дълго при най-весело разположение, разговоръ и пѣсни. Захванатъ се пои хора на разни мѣста: на друма, надъ Самодивкини, Сангуркини, около орѣха, подъ Чушкови и Боримечковй. На последното мѣсто дѣдо Стойко Генинъ пѣе и свири съ своята

цигулка. Възпоменява моми и момци и разсмива дечурлига. Другаде Пешката[1]) надува своята писклива свирчица, която се чува надалечъ.

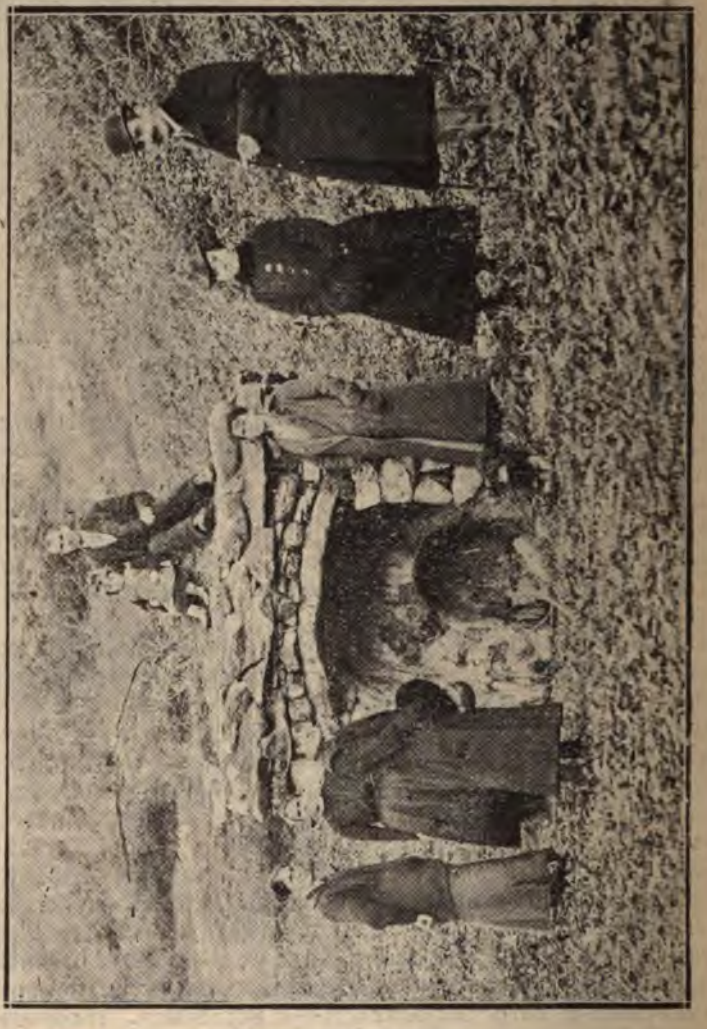

Аязма св. Кирикъ.

[1]) Петъръ Гуневъ Кланковъ. Въ 1877 г. скрилъ майка си и жена си на тавана въ кѫщата, като имъ приготвилъ храна. Таванътъ билъ добре закованъ и замаскиранъ. Пешката мислѣлъ, че скоро пакъ калоферци щѣли да се върнатъ въ Калоферъ. Обаче разяренитѣ турци нападнали и запалили града. Дветѣ казани жени изгорѣли живи на тавана, който ги и затрупалъ. Пешковица бѣше дъщеря на Стана и Дима фудулътъ, който бѣше служилъ въ казания полкъ на Садъкъ-паша.

. Лѣтни св. Никола.—Св. Кирилъ.—Св. Пантелеймонъ — Го-ьма-Богородица. — Малка-Богородица. — Андревденъ. — Игна-жденъ. — Зимни св. Никола-

На 9 май (ст. ст.) при аязмата на връхъ св. Никола ставаше ъборъ, който траеше до обѣдъ. Ръсѣха се хората и си оти-аха. Извършваше се почти цѣль Калоферъ. Тази язма бѣ ашравена съ иждивение на дѣда Нача Дойновъ. Лѣте во-ата ѝ почти пресъхваше.

Друга язма св. Кириль имаше не Войчовецъ, до р. Тунджа а десно отъ пѫтя за къмь Заногата. Тукъ на 15 юлий (ст. т.) ставаше по-голѣмъ съборъ. Дохождаха хора и отъ око-нитѣ села. Водата на язмата е изобилна, студена и лѣко-ита.

Трета язма, св. Пантелеймонъ, имаше при мѫжкия мона-тирь горе въ планината подъ Бѣли-брѣгове. Тази язма е аправена съ иждивение на нѣкоя си Мария отъ Стара-За-ора. Тя страдала отъ очиболъ цѣли три години. Еднажъ ѝ е присънило, че срѣщу калоферския монастиръ имало кла-енче, ако се омие нѣколко пѫти отъ водата му, ще оздра-ѣть очитѣ ѝ. Мария и майка ѝ отишли въ монастиря, на-тѣрили кладенчето, въ продължение на седмица Мария по-ивала главата си, мила очитѣ си и, най-сетне, наистина оз-равѣла. После за признателность тя направила язмата. — За Мария има и пѣсень. На 27 юлий при тази язма и сега тава съборъ.

На 15 августъ (ст. ст. Голѣма-Богородица) и на 8 сеп-емврий (Малка-Богородица.) въ калоферския монастирь ста-аше голѣмъ съборъ, на който се стичаше много народъ тъ Калоферъ и отъ околни, па и по-далечни села и гра-ове.

За съборитѣ на 27 юлий. 15 августъ и 8 септемврий въ алоферския монастирь, както и подробно за него, писа г. Н. Начовъ въ книгата си Калоферската мѫжка св. обитель. София. 1895 год.

Срещу Андреевъ день (30 ноемврий) имаше кадена ве-еря. На трапезата се слагаха: варено жито, зеле съ фасулъ или оризъ, ошафъ, риба и медъ въ разлата паничка. Най-ърво на питата забождаха запалена вощеница и най-ста-иятъ членъ на семейството, обикновено бащата, изчита моли-ва и прикадява съ кадилницата, а домакинята държи пи-ата въ рѫце. Сетне всѣки си отчупи отъ тази по-кѫсче и го натопи въ меда, насѣдатъ всички и вечерята почне. — Сѫщото ставаме и срещу Игнаждень.(20 декемврий) и на Бъд-ивечерь (24 сѫщи).

Зимни св. Никола (6 декемврий) бѣше голѣмъ праздникъ. Него день за обѣдъ се приготвяше шаранъ риба, обикно-вено наръсенъ съ счукани орѣхови ядки и опеченъ въ тава на фурна, стритъ бобъ, варенъ чукундуръ, нарѣзанъ на тър-

кала,постни сарми отъ зеле и пр. Свещеникътъ ходи отъ кжща на кжща, отчита на трапезата, взима нѣщо отъ рибата и по 1 грошъ. Слѣдъ като той си отиде — рибата и бобътъ въ тавата се нарѣзватъ на части и отъ тѣхъ и по една сарма и кжсъ хлѣбъ децата разнасятъ на съседи и по-близки сродници и познати — и следъ всичко това обѣдътъ почва.

3. Малка Коледа. — Бъдни вечеръ.

Него день вкжщи имаше много работа: месятъ се голѣми краваи за Коледа и малки за коледаритѣ, коли се прасе, прави се кървавица, готвятъ се и други ястия, мие се, треби се. Весели деца припкатъ изъ двороветѣ, и дето прасе коли, скубатъ четината, която после продаватъ на евреи, нарочно за това дошли отъ Карлово или отъ Казанлъкъ. Прасето се изчисти и се изправи на чаталестъ колъ забитъ между челюститѣ му и се вниса въ кжщи. На огнището тлѣе голѣмъ пънъ (бъдникъ) и той ще трае до сутриньта, и до него къкрятъ гърне съ кървавица, тенджера съ зеле и сланина и друга — съ пълнена кокошка. Коледаритѣ начеватъ да коледуватъ отъ срѣдъ нощь. Тѣ ходятъ отъ кжща въ кжща до зазоряване и пѣятъ разни коледарски пѣсни. Даряватъ ги съ краваи, сланина, а нѣкжде — и съ пошъ и въ края му вързани пари.

Нощьта се прекарва весело и твърде малко се спи. Което дете сега кихне, даряватъ му ягънце, яренце, теленце. Щомъ удари клепалото или камбаната на черкова Св. Бого, родица, всички хора, напремѣнени и весели, търчатъ къмъ черкова. Скоро улицитѣ се изпълнятъ съ шумеща навалица. При черковната вратня стоеха, клекнали до мангала да се грѣятъ забтии, които пазѣха. Въ черковитѣ женитѣ стоеха отдѣлно — въ отдѣлението задъ пангаря и отгоре надъ него, затулени съ дървена решетка. Службата извръшватъ тържествено свещенницитѣ и пѣвцитѣ. Следъ отпустъ — при зазоряване всички се поздравяватъ съ Рождество Христово и всѣки бърза да се върне въ кжщи. Скоро всички насѣдатъ около богатата трапеза. На нея, между друго, има и свински кебапъ. Всички сж постили презъ цѣлитѣ пости. По-сетне момчета ходятъ нагости у сродници и съседи и ги даряватъ съ пари, а следъ тѣхъ — мжже и жени у Хрйстовци.

И. Срещу Нова-година (Св. Василъ) и презъ деня

Голѣми приготовления се правятъ и за вечерьта срещу Нова-година (Св. Василъ). Тя е още по-голѣма радость и за деца и за възрастни. По обѣдъ почеватъ да точатъ млиноветѣ (баницитѣ) Въ тѣхъ турятъ дрѣнови клончета съ пжпки и пари. Едно отъ тѣзи клончета представлява кжщата-друго — нивата, трето лозето и пр. Кога почнатъ да точатъ млина, нѣкои моми даватъ малко тесто на нѣкое отъ домашнитѣ деца да го хвърли тайно на улицата и да чака да види,

кой ще мине, и следъ това, кое куче ще го изяде. Ако скоро мине ергенъ и куче изяде тестото — това показвало, че момата щѣла скоро да се омѫжи; иначе, тя щѣла да чака и другата година.

Веселитѣ деца отнисатъ млина на фурната и го донасятъ. Следъ малко се слага трапеза и се нарежда съ разни ястия и овощия — орѣхи, смокини и пр. — и въ средата се поставя млина, надъ който всички деца нетърпеливо сѫ се навели. На трапезата, разбира се, не липсва и вино и ракия. За тази вечерь и за утре се готвятъ главата и нозетѣ на прасето, пакъ има и кебапъ. Най-първо нѣкое отъ по-голѣмитѣ деца изчете молитвата, майката държи въ една рѫка запалена вощеница, а съ другата кадилница, съ която прикадява и следъ това всички насѣдатъ на трапезата. Сега настѫпва най-важниятъ моментъ: бащата нарѣзва съ ножъ млина на толкозъ клина, колкото сѫ сътрапезницитѣ — въ нѣкои кѫщи отдѣлятъ и по клинъ на Господа, св. Богородица и на св. Василъ — следъ това завъртява три пѫти тавата отдесно налѣво. Спре ли се тавата, всѣки почне да дири въ клина предъ себе си, какво му се е паднало — най-вече де сѫ паритѣ. Следъ това настѫпва вечерята, която се продължава до късно средъ веселби и пѣсни. Гости на трапезата нѣма. Всѣко домакинство само за себе си готви и не кани никого за съучастникъ въ радостьта. Нѣкои оставятъ първия залъкъ отъ трапезата и го турятъ подъ възглавницата, кога лѣгатъ да спатъ, та да видятъ, какво ще сънуватъ презъ нощьта, и отъ това да узнаятъ щастието си презъ идната година. Следъ вечеря бащата хвърля изъ стаята по нѣколко дребни пари, стафиди и нахуть и кривача жито, за да бѫдѣла сита новата година и кѫщата пълна съ всичко. После хвъргатъ въ жарьта на огнището дрѣнови пѫпки и всѣкиму, чиято пѫпка пукне, се предвещаваше здраве. И сега пакъ, ако нѣкое дете кихне, аризватъ му ягънце, яренце...

Него день въ крайнитѣ махали на Калоферъ събиратъ се махленски моми на *паренъ пътелъ*, сир. да си отгадаватъ за женене. Избиратъ, до колкото е възможно, кѫща, въ която момата е последна рожба (изтърсакъ) и — възрастна и се спотайватъ въ нѣкой кѫтъ на двора, — още по-добре, ако е на купище. Казаната мома донася крондирь съ вода и всѣка мома пуща въ него по малко оризъ или ечемикъ, потапятъ и китка сухъ босилякъ, па всѣка мома пуща и пръстена си. Крондиря затулятъ въ клонитѣ на нѣкое дърво да престои презъ нощьта. Сутриньта рано момитѣ пакъ се събиратъ на сѫщото мѣсто. Най-първо домакинята мома ръси съ китка момитѣ и пръска връзъ тѣхъ отъ ориза и ечемика — тъй и тѣ по-скоро да се пръснатъ по момкози двори, (да се сгодятъ и омѫжатъ).

Най-първо момитѣ запѣятъ:

„Паренъ пѣтелъ на купище,
Кой го пари, той го скуби: яго мое!

Следъ това момата бръква въ крондиря и почева да вади пръстенитѣ единъ по единъ и да ги дава на притежателкитѣ имъ. Момитѣ продължаватъ да пѣятъ. Припѣвътъ „Изъ долъ бѣга, царвулъ стѣга“ показва, че момата ще вземе хайдутинъ — бунтовникъ; „Славей пѣе въ черкова“ — попски синъ или бждещъ попъ; „На столъ седи, перо държи“ — учитель; „Самъ си здравецъ на камъче“ — единъ синъ у майка и баща; „Шита риза не дошита“ — момата скоро ще се омжжи; „Сама игла вечерница“ — момата ще вземе сиракъ; „Аршинъ тропа на постеля“ — шивачъ; „Искри скачатъ изъ коминя — ковачъ; „Вехто кринче, ново дънче“ — вдовецъ и пр. Предъ всѣки припѣвъ момитѣ казватъ: „Бръкни, моме, подай пръстенъ“, и следъ него прибавятъ: „Яго мое“. На която мома се падне нѣщо добро, се радва, а на която — лошо, се сърди. Най-сетне момитѣ изиграватъ едно хорце и бързо се разотиватъ.

Момитѣ крайчанки правятъ още и друго. Вечерь покъсно взиматъ по единъ пржтъ отъ нѣкоя плѣвня или отъ нѣкоя купа сѣно, турятъ го напрѣко на реката и на двата му края посипватъ жито. Сутриньта, кога момата отиде за вода, ако намери, че пржтътъ е липсалъ, вѣрва, че ше се омжжи; ако ли пъкъ стои — тя вечъ вѣрва, че и тази година ще си стои дома. Още. Сутриньта, кога момата мете, събере сметьта на метлата, стжпи върху нея и се услушва: ако скоро чуе говоръ отъ съседитѣ, скоро ще се омжжи.

Сутриньта мжже и жени напремѣнени, отиватъ въ черкова, а малки момченца тръгнатъ по съседски и роднински кжщи да сурувакатъ съ дрѣнови пржчки. Дарятъг и съ пари, а роднинскитѣ — още и съ стафиди, нахутъ и шекеръ.

И калоферскитѣ цигани празднуваха св. Василъ и приготвяха нѣщо вечерьта. Извѣстна е случката, дето едно куче влѣзло въ циганската колиба и почнало да яде отъ месото, а тѣ, като го помислили за св. Василъ, го поканили да си вземе и отъ сармата.

Но понѣкога и нѣкои наши българи вѣрваха подобни дивотии. Ще разправя случка, която помня много добре още отъ малъкъ. Това бѣше презъ януарий 1867 г. Въ Калоферъ върлуваше едрата шарка, отъ която измрѣха много деца. И братъ ми Димитъръ бѣше много боленъ: бѣше се цѣль изприщилъ, лицето му бѣше почернѣло и очитѣ се затворили. Надежда за оздравяне вечъ нѣмаше никаква. Наскоро бѣше навалѣлъ голѣмъ снѣгъ, пъкъ и месечина грѣеше, та по двора всичко ясно се виждаше. Много студено бѣше вънъ, мандалото на вратата се лепѣше о ржката, като о магнитъ. Бѣхме заспали. Въ това време една хртка, спогната отъ студа и диреща подслонъ и храна, за скумича на двора. По едно време тя се присламчила до прозореца, при който спалъ болниятъ. Баба Стана я чува, събужда всички ни въ кжщи да станемъ да посрещнемъ баба шарка, защото е дошла да види болниятъ си. Веднага станахме всички, накладоха огънь,

стоплиха вода, туриха въ кошъ дребъ, влѣха топла вода въ корито и го изнесоха вънъ на двора, да окжпе баба шарка детето си и да го овие въ дреба; туриха до коша и тояжка да се пази отъ кучета, намазаха хлѣбъ съ медъ и го туриха между коша и коритото, да нахрани баба шарка себе и десето си. Старитѣ вѣрзаха, че баба шарка ходѣла по кжщитѣ и, ако я добре посрѣщнѣли и изпратѣли, болката лесно минавала; иначе тя уморявала болния. Много строго пазѣха да не се внесе вкжщи при болния солена риба и сланина: тѣхъ баба шарка много мразѣла. А само медъ туряха при болния да я разположатъ. та да бжде блага и кротка, за да мине по-лесно болката. До сутриньта ние не заспахме отъ страхъ, а кучето по едно време изяло хлѣба, спало въ коша и сутриньта рано си отишло. Домашнитѣ останаха съ вѣрването, че посрещнали и изпратили баба шарка, както циганитѣ — св Василъ.

Й. Богоявление (водици)

Преди нѣколко дена до този праздникъ си приготвяхме дървени чукове и клепало отъ суха букова дъска, окачвахме го на обори, отлукхани или на дървеса и клепѣхме презъ деня чакъ до праздника. Какъвъ обичай бѣше това — не знамъ. Сутриньта рано на Богоявление пакъ клепѣхме и вече престававхме. Следъ това се обличахме за черкова. Тя — пълна съ народъ. Следъ службата потегли нагоре къмъ Сивча по течението на Тунджа шествие начело съ литии, хоругви, свещенницитѣ Младенъ, Кръстю, или Стефанъ и пѣвцитѣ. Тамъ сваряме или пъкъ ни сварятъ излѣзлитѣ хора отъ другитѣ две черкови (св. Арахангелъ и св. Богородица) и съ свещенницитѣ Димитра, Тотя, Пенка и архимандритъ Хрисанта. На Тунджа срѣщу долния женски метохъ се извършва водосвещение и се потапя кръстъ въ водата. Ние момчетата туряхме запалени огаряци вощеници на говежди лепешки или на трески и ги пускахме да плуватъ по течението на реката. Следъ това свещенницитѣ ръсѣха народа и, най-сетне, всички се разотиваха.

Но ние, дечурлигата, бързахме да отидемъ у дома си, за да посрещнемъ кръстница. И този праздникъ бѣше много радостенъ за насъ — въ него кръстницитѣ (кумитѣ) миятъ своитѣ кръщелници. Ние сме вечъ на вратнята и нетърпеливо поглеждаме, кога кръстница ще се подаде. Ето, найсетне, тя иде, носи дискосъ покритъ съ хубавъ пошъ съ ресни по краищата. Майка ми излиза на двора, посреща я засмѣна и я въвежда въ кжщи. Следъ обичайнитѣ привети и въпроси за жито здраво и за проминувка, ние излизаме на двора и кръстница измива по редъ всички насъ децата, следъ това влизаме въ кжщи, тя отбулва дискоса и раздава всѣкиму по семиденъ кравай (купенъ отъ фурната) и на него забодена пара, съ 2—3 ябълки шарени, търкала отъ шекеръ

или направени пѣтли. Ние целуваме ржка на кумата и прибираме всичко. Кръстницата мие кръстницитѣ само до първата година на оженването имъ. На Великденъ пъкъ ние носѣхме у кръстничини червени яйца и шише съ ракия. На кума и на кумата се отдаваше голѣма почить. Безъ разрешение отъ кума, ергена не можеше другъ да венчее. Сега всичко се обърка.

Изобщо, за насъ по-весели бѣха коледнитѣ праздници отъ великденскитѣ.

К. *Сирни заговезни.*

Въ този неделенъ день въ черкова се служеше особена вечерня. Присѫтствуваха повече старци и бабички. Въ края ѝ се прощаваха миряни съ свещенници и помежду си. И кумецъ и кумица отиваха да се простятъ съ кума въ дома му.

Вечерьта се събираха нѣколко семейства за да заговѣятъ. Обикновено женени дъщери и отдѣлени синове — отиваха при баща си. Презъ изтеклата седмица се ядѣше само яйца, сирене, риба, масло. И сега пакъ имаме добра трапеза. Най-първо всички сътрапезници се прощаватъ: по-малкитѣ целуваха ржка на по-възрастнитѣ. Онова, което насъ, дечурлигата, ссобено радваше, бѣше халвата. Вързана на връва, закрепена на тавана, ние я мѣткахме и се боричкахме да я хванемъ съ уста. И друга халва имаше на трапезата Веселието се продължаваше до късно, имаше и пѣсни. Сега трѣбваше всичко да се изяде: отъ утре начеваше строгъ постъ. Посредъ нощь гоститѣ си разотиваха съ фенери. Въ турско време нощемъ безъ фенеръ не можеше да се ходи изъ улицитѣ: забтиитѣ залавяха и глобяваха хората. Можеше да бждешъ най неблагонадежниятъ за турцитѣ, ала носишъ ли фенеръ — никой не те закача.

На тѣзи заговезни имаше обичай да се пушка. Още отъ по-рано забтиитѣ навредъ обаждаха да не се пушка: има затворъ и глоба. Ала кой можеше да се стърпи? Трѣбваше да се чуе първиятъ гръмъ, и веднага, като че ли това бѣше сигналътъ, цѣлъ Калоферъ заечаваше отъ пушечни гърмежи. Пушкаха мжже, жени, деца. И забтиитѣ се объркваха и не знаеха, кого да хванатъ.

По-отрано и ние си купувахме отъ дюкянитѣ малки френски пищолчета, а тѣзи момчета, които нѣмаха възможность да направятъ това, правѣха си пищолчета отъ бжзъ. Барутъ купувахме отъ единъ турчинъ въ сжбота на пазара — сергията му бѣше до Сапунджиевия безистенъ Очаквахме Великденъ.

Д.

Калоферското училище.

Въ 1860 г. постжпихъ въ първоначалното училище въ Калоферъ. То бѣше прилепено до голѣмото (взаимното). Въ

него имаше до двадесетина чина, пълни съ ученици. Дѣвическото училище бѣше отдѣлно. Въ двора на черкова Св. Богородица се градѣше ново и хубаво.

Най-първо учитель ми бѣше Патю (Спасъ) Сѫйковъ, после го замѣсти Стефанъ Хр. Къневъ, чийто помощникъ бѣше Стефанъ Л. Илевъ, свършилъ горнитѣ класове въ сѫщото училище въ 1874 г. Словесно ни учеха да почитаме родителитѣ си и да ги слушаме, на по-възрастни на нозе да ставаме, на улицата да имъ правимъ пѫть и, споредъ времето, да ги поздравяваме съ „добро утро, добъръ денъ, добъръ вечеръ", а отъ Благонравието на Хр Д. Ваклидова ни четѣха: добре да решеме косата си, да не кѫсаме съ зѫби ноктитѣ си, по градини, дворища и по полето чужди дървеса да не чупимъ и плодоветѣ да не беремъ, да бѫдемъ чисти, да не прислушваме на врата, чуждо писмо да не четемъ и пр. и пр.

Всѣка сутринь ни преглеждаха дали сме чисти: омити и сресани, а всѣки понеделникъ провѣряваха, кой ученикъ не е мирувалъ презъ седмицата. Такива ученици биваха наказвани: биеха ги съ пръчка по рѫце, нозе и задница, туряха ги да стоятъ на колѣне на земята, па и въ тъмница ги затваряха — споредъ винаta имъ. Въ това учителя придружаваше училищниятъ прислужникъ-надзиратель дѣдо хаджи Тодоръ (Хаджи Паро).

Въ сѫбота следъ обѣдъ не учехме. Учитель Д. Финговъ ни обучаваше да играемъ гимнастика, да вървимъ въ стройни редове и да се обръщаме на дѣсно и на лѣво. Училищната вратня биваше затворена. Изпървомъ отъ училището дома си отивахме, тихо и мирно наредени единъ следъ другъ, но после вървѣхме по двама Имахме и надзиратель'

Въ голѣмото (взаимното) училище се учихъ три години при учителя Първо Стоевъ, а въ класното — една година, при учителитѣ Хр. Баларевъ, К. Брадински и Тодоръ Неновъ (уч. 1874—1875 г)

Голѣмото училище бѣше широко, въ него имаше четиредесетина дълги чина, пълни съ ученици. На всѣки чинъ отлѣво имаше закованъ по единъ пръть и на него отгоре — дъсчица съ буквата на отдѣлението Чиноветѣ бѣха обърнати къмъ изтокъ Наоколо по стенитѣ бѣха заковани *полукрузитъ* (желѣзни полуобрѫчи), които въ време на учение издигаха и подпираха съ желѣзенъ пръть, въ средата стоеше по-възрастенъ ученикъ, който показваще на таблицата урока, и около полукрѫга се нареждаха ученицитѣ. — При входа бѣше *трапедзата*, на която се отиваше по нѣколко стѫпала. Въ средата ѝ бѣше закаченъ голѣмъ звънецъ и подъ него стоеше надзирателтъ ученикъ, който записваше немирнитѣ ученици. Доле на пода бѣ турена учителската маса, въ която се пазѣха дневницитѣ съ отбележенитѣ отсѫтствия на ученицитѣ и бележкитѣ имъ по успѣхъ и поведение. До масата имаше 2—3 стола. По-нататъкъ, до вра-

тата, другъ ученикъ пазѣше да не излизатъ ученицитѣ на двора безъ позволение. Голѣмото училище служеше за зала на новитѣ театрални представления.

Училищния праздникъ 11 май празднувахме весело и тържествено. Училищната икона св. Кирилъ и Методий и училището окичвахме съ вѣнци и цвѣтя. На вечернята срещу праздника на чело съ учителитѣ и иконата, носена отъ двама по-възрастни ученици отъ класоветѣ, отивахме въ черкова св. Архангелъ, наредени по двама. На другия день се събирахме пакъ всички на службата въ казаната черкова и учителитѣ държеха речи за св. Кирилъ и Методия. Цѣлъ Калоферъ празднуваше.

И годишниятъ изпитъ ставаше тържествено. На първия день присѫтствуваха мюдюринътъ, черковно-училищнитѣ настоятели, други чорбаджии и много народъ. Всички искаха да видятъ, какъ ще отговарятъ ученицитѣ.

Е.

Е. Калоферскитѣ бунтовници.

Често по-буйнитѣ млади абаджии въ Цариградъ напущали занаята и дирѣли по-свободенъ животъ извънъ него и отмъщавали на турцитѣ за безбройнитѣ злодейства, които тѣ били извършвали Тъй, едни отишли въ Гърция въ време на завѣрата (1821 г.) и се били за свобода противъ турцитѣ и нѣкои отъ тѣхъ сложили кости за гръцка християнска свобода. Помня, че едно време дохождаха въ Калоферъ въ Тилчовото пр:сяци и нѣкои безъ ржце и безъ нозе. Вечерно време ни разправяха, колко отъ тѣхъ били избити, какъ се били съ турцитѣ. Тѣ повтаряха: „Ние нѣкога се бихме за Христова вѣра; Бога смислете, нази погледнете.“ Пѣеха и нѣкои пѣсни, какъ св. Петъръ въ рай отива и майка му иска да отиде съ него.

По-сетне, кога работитѣ въ Хамбаря (въ Цариградъ) поспрѣли, едни шивачи отворили самостойни дюкяни изъ разни мѣста (Галата, Скутари и пр) други се завърнали по домоветѣ си, трети се записали въ казашкия-алай на Садъкъ-паша (Чайковски), а четвърти влѣзли въ четата на Лефтеря (гръкъ) да си отмъщаватъ на турцитѣ. Помощникъ на Левтеря билъ Добри Новакътъ. Казаната чета лѣте върлувала въ Брусенския и Смирненския вилаети. Тя задала голѣмъ страхъ на турцитѣ, затова турското правителство обещало 1000 лири за главата на Левтеря и най-сетне този билъ убитъ. Четата се разпръснала. Тогазъ нѣкои отъ нея (калоферци) и самъ Добри се върнали въ Калоферъ и образували нова Добри имъ станалъ войвода.

Преди да разправя за нейнитѣ деяния, трѣбва да разправя за друга една чета, която по-рано действувала по нашитѣ мѣста. Неинъ главатарь билъ Видулъ Ябановъ (Странски). Едо деяние пъкъ на тази чета е изложено въ следнята пѣсень, която съмъ слушалъ отъ сестра ми Стана:

Събра си Видулъ тайфата,
Видуле, маминъ Видуле,
Видуле, пехливанино,
Видуле, пиле хвъркато.
Че си ги Видулъ заведе
Въ Калоферската планина
На вуйчови си агжли.
Тамъ Станка Фънкинъ завири.
Видулъ на Станка думаше:
„Станко лйо стара кехайо,
Я стани, Станко, па хвани,
Кой е овенъ най-добъръ,
Улови та го заколи
И го хайдушки опечи.
Юнаци да си нагостя!"
Станко на Видулъ думаше:
„Видуле, младъ войводо,
Това не мога направи,
Че не сж мои овцитѣ,
А сж на хаджи Недѣлча[1])"
Видулъ на камъкъ приседна,
Извади дивитъ сребъренъ
На бѣла книга написа:
„Вуйчо лйо, хаджи Недѣлчо,
Дошле сме въ твоитѣ агъли
Отъ турци да ви отървемъ,
Ала ни пари трѣбуватъ,
Та да ни, вуйчо изпратишъ
До дванадесетъ хиляди,
Дванайсетъ чифта царвули,
Дванайсетъ чифта навуща
И за тѣхъ черни кадънки!"
Станко писмото отнесе
На вуйча хаджи Недѣлча.
И той си писмо прочете
И ми си Станка попита:
„Станко лйо, старъ кехая,
На кого овцитѣ остави?"
Станко си тихомъ думаше:
— „Азъ съмъ стадото оставилъ
На твойто чедо сестрино
Съ дванайсетъ души юнаци."
Хаджиятъ сгъна писмото
И го на Станка подаде,
Па си на Станка думаше:
„Ти на Видула да кажешъ:
Азъ имамъ нива голѣма,

1) Кйойбашиевъ.

На Миховското кладенче,
Съ папури съмъ я посѣялъ,
Юнаци да си заведе
Папури да прекопаятъ,
Тогава ще му изпратя,
Което Видулъ желае".
Станко се назадъ повърна
И на Видула разказа,
Що вуйчо му е поржчалъ.
Всичко си Видулъ изслушалъ
И на юнаци продумалъ:
„Я си ножове вадете
И си въ агъли влѣзнете,
Наредъ овнитѣ хванете,
И имъ главитѣ режете,
Па нека вуйчо да дойде
Кожитѣ да имъ одере,
И месото имъ да земе,
Пастърма да го направи!"

Овнитѣ били изклани. Следъ това Видулъ ходилъ по Стара-планина до есеньта, обюздавалъ околнитѣ турци, та да не вилнѣятъ и да не пакостятъ на калоферци и на българитѣ въ турско-българскитѣ села. Презъ зимата Видулъ миналъ Дунава и отишълъ въ Бесарабия и оттамъ — въ Одеса. Следъ войната въ 1877—1878 г. той се върна въ Калоферъ. После пакъ отиде въ Одеса да прибере всичко, що има, и да се установи окончателно въ Калоферъ, но — тамъ и умрѣ наскоро.

Въ Добревата чета влѣзли още калоферцитѣ: Стоянъ Илийката, Василъ Гайдаджиятъ, Иванъ и Димитъръ Мрахолеви, Никола Стояновъ Деличътъ, Христо Н. Брадиновъ, Вълко Стаювъ, Минчо Мерджовъ, Кара-Колю Матювъ, Лалю Спасовъ, Драганъ Джурджовъ, Димитъръ Шавникътъ и сестра му Ивана, Доню Митиризчанецътъ и др. Ивана Шавникова носѣла на бунтовницитѣ въ Стара-плинина съ магаре хлѣбъ, тютюнъ, вино, ракия, барутъ и пр. Тя всичко оставяла въ стружната на брата си Димитра, дѣто бунтовницитѣ се навъртали. Тя разнасяла и писма между бунтовницитѣ и Калоферъ. Ивана бѣше юнакъ момиче, пжтуваше безъ страхъ и денемъ и нощемъ навредъ. Следъ освобождението единъ неделенъ день Ивана се упжтила за мжжкия монастиръ и изчезнала безследно. Ноще Добри съ тайфата си обикалялъ и доста сплашилъ злитѣ турци отъ околнитѣ села, — напримеръ, братята Тахчиски отъ с. Окчуларе (Казанл. околия). Изтребилъ и нѣкои зли турци отъ селата Митиризово, Куфаларе, Ментешелие и др. После Добри биде убитъ при Рахманлие (Пловд. околия) отъ казанлъчанеца гюляаджия Иванъ Клатната. У Добри се намери нѣкакъвъ списъкъ на

таритѣ му и по него изловиха, тѣзи които не успѣха да бѣгатъ далечъ.

Уловиха и Никола Стояновъ Делича. Той умрѣ въ вдивскиятъ затворъ. За него въ Калоферъ се пѣеше пѣсень:

Видулъ Странски и Стефанъ Караджа

Мама Николу тихомъ думаше,
Мама Никола, милость голѣма:
„Що изъ дворъ ходишъ, нагоре гледашъ,
Къмъ планината, къмъ Заногата,
Тжжно поглеждашъ, тежко въздишашъ?"
Никола майци дума думаше:
„Като ме питашъ, право ще кажа:
Тамо е, майко, мойта дружина
Съ господинъ Иванъ Талигаджиятъ [1])
Съ отборъ юнаци, все калоферци.
Огънь наклали, овенъ заклали,
За менъ приказватъ и ме очакватъ
Да имъ разкажа, що за насъ думатъ!"
— „Я недей ходи, мама Никола:
Лошо се чува за ваш'та тайфа,
За ваш'та тайфа изъ Алтънъ-Калоферъ и пр.

Дѣдо Петко Манафътъ, отивайки за вино къмъ Сливенъ, ънилъ бъчвата и скрилъ въ нея бунтовника Хр. Н. Бра-

[1]) Иванъ Г. Мрахолевъ.

диновъ, за да го изведе отъ Калоферъ. То — добре, ала нѣкой отъ Брадинови се похвалилъ несъзнателно предъ Христо Бояджиоолу, че турцитѣ търсѣли Христа подъ листо, ала той до тогазъ вече може да билъ стигналъ съ дѣдовитѣ Петкови кола въ чифлика на Д. Т. Бракаловъ въ Бургазъ. Щомъ Бояджиолу — конашко ухо и око — чулъ това, отива при мюдирина и разправя това, а този последниятъ изпраща конно забтие съ писмо до казанлъшкия каймакаминъ и иска залавянето на Христи Тъй турцитѣ залавятъ колата на дѣда Петка и въ бъчвата намиратъ скрития Христа, оковяватъ го съ вериги и го пращатъ въ Пловдивъ. И той умрѣ въ затвора.

Най-първо Ив. Г. Мрахолевъ се запозналъ съ Левтеря въ Измитъ, въ лозето на нѣкой турчинъ бей, комуто Иванъ билъ занесълъ ушити дрехи. Левтеръть билъ отишълъ на гости у приятеля си бея. Иванъ и братъ му Димитъръ имали абаджишки дюкянъ въ Бешикташъ и които после поеха братята имъ Стамулчо и Христо. После иванъ запозналъ съ Левеtаря и брата си Димитра. Иванъ Г. Махолевъ и прслужникътъ му Патю Гуджовъ (Тантиловъ), като пжтуваха съ талигитѣ си, служеха и като куриери на четата между Калоферъ, Карлово, Пловдивъ, Казанлъкъ и Бургазъ, до чифлика на Д. Т. Бракаловъ, при политѣ на Странджа планина. Въ чифлика още живѣели калоферцитѣ, Стаматъ Минковъ, Пръво Г. Боримечковъ, Хр. Ахчиять и Гъчо С. Дундовъ. Тамъ пристигналитѣ съ талиги четници ги настанявали като работници, и тъй се скривали следитѣ имъ отъ властьта. Иванъ и Патю свободно се движели съ талигитѣ изъ цѣла Тракия[1])

Въ списъкъ на убития Добря фигурирали и имената на Ивана и Димитра Мрахолеви. Тѣ и други двама тѣхни другари — преоблѣчени избѣгали съ талигита на Станя калофереца въ казания чифликъ на Бракалова въ Бургазъ. После Димитъръ Мрахолевъ избѣгалъ съ гръцка гемия въ, Смирна, снабдилъ се тамъ съ гръцки паспортъ, облѣкълъ се съ абичка, широки шалвари, голѣмъ фесъ, прекривенъ назадъ и съ дълъгъ до гърба пискюлъ и съ сини очила отишълъ въ Пирей и Атина и оттамъ — въ Цариградъ, Ортакйой, дето отворилъ кръчма. И тъй, той лесно се отървалъ. Иванъ, пъкъ за да убеди калоферския мюдюринъ въ невинностьта си и за да предупреци другаритѣ си да бѣгатъ, поканва нѣкои приятели на угощение у дома, повиква циганитѣ, качва ги на чардака на лозата и тѣ свирятъ и тупатъ та се чува далечъ пѣсеньта: „Птички лѣстовички, високо хвърчете!...“ На другия день пристига кърсердаръть съ много конни забтии и почва да лови Добревитѣ другари.

[1]) Въ 1874 г. турци и черкези нападнали чифлика на Бракалова и убили Стамата Минковъ а на Гъча G. Дундовъ отрѣзали носа и двете уши. Той бѣше до скоро живъ.

Уловиха Никола Стояновъ Делича, Василъ Гайдаджията, Ивана и др. Много ги биха и мѫчиха да изкажатъ другаритѣ си, но тѣ никого не изказаха. Затвориха ги въ хана на Енча Груевъ, оковаха ги въ тежки вериги и ги подкараха за Пловдивъ. Родители сродници и бунтовници искаха да се цѣлунатъ взаимно, като всички добре знаеха, какво очаква въ Пловдивъ тѣзи послѣднитѣ и че, може би, това виждане е последното, но кара-асѫ не позволи. Между изпращачитѣ бѣхме и майка ми и азъ. Ние изпращахме нашия кумецъ — Ив.Мрахоловъ. Бѣше се събралъ много народъ да ги види и изпрати. Отъ всички той най-бодъръ бѣше. По одно време при вратата на хана се зачу глъчка и шумъ. Всѣки се отмѣсти и правѣше пѫть на нѣмата Бѫда Станчова Гръблева. Тя бѣще пригърнала малкия Ивановъ синъ — Генка, продължаваше да крещи, съ все сила разтика забтиитѣ и поднеси сина на бащата, Този се обви около шията му и просълзенъ го зацелува. Насълзиха се и всички, които гледаха.

Отъ всички затворени само Иванъ оцѣлѣ. Той стоя въ пловдивския затворъ дълго време и най-сетне го освободиха по недоказаность, че билъ участвувалъ въ Добревата чета, и то пакъ — благодарение на европейската комисия, която посети пловдивския затворъ следъ възстанието въ 1876 г. Иванъ тогазъ нае Копчовия ханъ срещу конака и близу до Марица. Въ 1877 г. този ханъ изгорѣ. Въ тази година турцитѣ пакъ арестуваха Ивана, подозирайки го, че билъ прибиралъ въ хана избѣгали възстанници, и го пратиха на заточение въ Диарбекиръ, сега вече осѫденъ на 101 годишенъ затворъ— доживотенъ, Изъ пѫтя въ Мала-Азия Иванъ успѣлъ та изчупилъ веригитѣ убилъ двама конвоиращи го забтии и избѣгалъ та се скрилъ въ една близка тръстика. После съ голѣма мѫка, следъ едномесечно скитане, пристига въ Смирна, дето се скрива у стари бащини му приятели българи абаджии и после презъ Средиземно море и Триестъ се връща въ освободена България. Той бѣше назначенъ Стрѣмски (Карловски) околийски комисаръ. Презъ време на регенството С. Стамболовъ и г. Д. Тончевъ бѣха ходили по обиколка изъ южна България и се отбили въ Калоферъ и Карлово-Стамболовъ обикналъ Ивана и го поканилъ да ги придруже до Пловдивъ. Задъ Чукурлийския баиръ коньтъ на Ивана си спъва, този пада и се наранява. Следъ несполучлива операция Иванъ умрѣ въ пловдивската болница.

Въ Калоферъ пъкъ нѣкои момци правѣха тайно други нѣкои приготовления. Между тѣхъ бѣше и Донко Начовъ. Той често дохождаше удома, говорѣха съ татя за народни работи и го пращаше тайно въ Омарбасъ, Мъглишъ и другаде да събнра пари. Донко бѣ скрилъ нѣкакви припаси удома си въ голѣмата изба подъ пѫтя. Но въ конака бѣха подушили нѣщо, затова еднажъ, като Тунджа бѣше придо-

щла голѣма, Донко изхвърлилъ отъ нея презъ прозорцитѣ на избата казанитѣ припаси. Послѣ хората намѣриха заплетени по колелета на чаркове и воденици каиши, паласки и пр. Помня добре, това бѣше презъ августъ 1872 г.

На Благовѣщение нѣкои разпалени народни младежи ходѣха въ гората въоржжени, да заблажатъ и да опитатъ новитѣ си пушки дали биятъ добре. Него день при Хайдушкото кладенче, въ Горнитѣ ливади, подъ Заногата между казанитѣ момци ставаше кръвно побратимязане Еднажъ съ баща си присѫтствувахъ на едно такова побратимяване, което извърши архимандритъ Хрисантъ отъ черкова св. Архангель между двама момци. То стана тъй: момцитѣ разрѣзаха всѣки лѣвата си ржка надъ китката, а дѣдо Хрисантъ извади изъ една кутийка обзито въ кърпа черно като абаносъ *честно дърво*, сближи една до друга дветѣ ржце на момцитѣ, взе кръвь отъ едната и я смѣси съ кръвьта на другата и обратно и най-сетне изчете една молитва.

Ж.

НѢКОИ ДАТИ ИЗЪ МИНАЛОТО НА КАЛОФЕРЪ

а. Възобновяване на старата черква Св. Архангелъ

Въ 1869 година разтуряха малката черковица св. Архангелъ, въ горния край После на мѣстото и биде издигната голѣма черкова съ кубе, Съгради я Уста Генчо отъ Трѣвна, прочутъ въ цѣло Българско и когото следъ освобождението лодкари гърци удавиха въ Черно море, за да го обератъ. Кога въ 1877 г. турцитѣ нападнаха Калоферъ кубето бѣше съборено съ гюлле, черковата остана здрава, но турцитѣ я ограбиха и послѣ изгориха извѫтрѣ, както и другитѣ черкви.

б. Направа на новитѣ беглишки хамбари.

Въ 1870 г. разтуряха старитѣ беглишки хамбари и на мѣстото имъ направиха нови — отъ Каменския мостъ надъ Тунджа подъ пазаря до днешното здание на пощата, което е построено и върху часть отъ основитѣ на нѣвгашното читалище.

Въ сѫщата година се почна френско-турската война. Учителитѣ разправяха, че френцитѣ били разбити, Наполеонъ III плененъ, Парижъ обсаденъ и че тамъ насталъ такъвъ гладъ, че нѣкои хора яли мишки.

На есеньта, нѣколко вечера подъ редъ, имаше сияние. Надъ Стара-планина небето бѣше почервенѣло, като отъ далеченъ пожаръ. Много се изплашиха хората. Едни казваха, че второ пришедствие наближавало, други — че Парижъ горѣлъ. Пакъ и звездитѣ по небето се стрѣлкаха като кога на 14 ноември 1885 г. нашитѣ войски превзеха отъ сърбитѣ Пиротъ, и комета се бѣше появила, като презъ августъ 1874

г. Тогазъ въ Калоферъ нѣмаше ни телеграфъ, ни телефонъ та по-скоро да узнаешъ, какво бѣше това. И въ есеньта 1880 г, пакъ има вечерно сияние но — по-слабо и трая по-късо време. Въ 1881 г, кога англичанитѣ окупираха Египетъ и имъ се опрѣ въ Александрия Араби-паша, презъ септемврѝий около 4 ч. сутриньта се явяваше на небето голѣма комета.

в. Направа на читалището.

Въ 1872 г. почнаха да градятъ читалището на пазаря. Издигна се голѣмо двуетажно продълговато здание. Въ него се помѣщаваше пощата. До тогава за цельта служеше кафенето на дѣда Тотя Еневъ (Еленкинъ), сѫщо на пазаря до каменния мостъ. Тукъ се събираха чорбаджиитѣ и разискваха по черковно училищни и общински работи. Писмата дохождаха подписани на турски и български, въ пликъ или залепени съ *вулинка*. Второто отдѣление на читалището бѣше кафене, което нае Иванъ Белберинътъ карловецъ. Въ горния етажъ се помѣщаваше читалището и библиотеката на мѫжкото дружество Напредъкъ. Тукъ въ праздникъ следъ черковенъ отпускъ се събираха учителитѣ и ученолюбиви младежи, държаха се сказки и се разискваха научни въпроси.

г. Убийства.

Въ пролѣтьта на 1870 г. помаци барутчии раниха тежко при кулата надъ Заногата (въ Стара-планина) лелиния ми синъ Никола Петровъ Мутката. Той бѣше юнакъ. Той и Патю Гуджовъ пазѣха въ кулата новоселския (загорския) пѫть. Една вечерь Патю си дохожда въ Калоферъ по работа, а Никола остава самъ въ кулата. Рано сутриньта петима помаци искали да прекаратъ контрабанда къмъ Ново-село барутъ. Никола ги спрѣлъ, сборичкали се. Единъ помакъ удря съ ножа си Никола по главата, но и Никола ранява помака. Въ това време пристига и Патю. Никола (ако и раненъ) и Патю смогватъ та връзватъ тримата помаци и ги докараха въ Калоферъ. Другитѣ двама по-рано избѣгали. Следъ три дена Никола умрѣ. Заловенитѣ помаци бидоха откарани въ Пловдивъ и осѫдени на 15 години затворъ.

— Въ сѫщата (1870) година конашкитѣ забтии одушиха въ кѫщата имъ презъ нощьта на 26 срещу 27 юлий (Св. Пантелеймонъ) Тона Славовъ и жена му Парашкева. На забтиитѣ бѣше съдействувала една калоферка бабичка, прислужница на Тонови — баба Мария Чукурлийка.

— Презъ есеньта разбойници турци убиха сина на рахманлийския чорбаджия Цанюооолу — Недѣлчо и го хвърлиха въ единъ запаленъ огънь въ калоферското землище та изгорѣ. Недѣлчо станалъ на вѫгленъ, донесоха го обвитъ въ черга въ черкова св. Атанасъ.

—На Стражата се намѣри обезглавенъ турчинъ мушнатъ въ единъ чувалъ Отде е билъ донесенъ — неизвестно. Но това можеха да кажатъ само тогавашнитѣ пждари (куруджии) въ Новитѣ лозя Вълко Стаювъ и Минчо Мержювъ: това бѣше тѣхно дѣло. Вълко беше високъ, снаженъ и съ страшенъ погледъ и очи кръвясали; Минчо, напротивъ, бѣше дребенъ, низъкъ, но много подвиженъ, съ очи черни като маслини, малки, много подвижни и силни: човѣкъ се разтреперваше, като го погледне. Вълко и Минчо биеха ноще мечки по лозята въ Турсуновъ-долъ. Еднажъ следъ едномесечно дебнене тѣ убиха въ нашето тамъ лозе една голѣма мечка. Отъ нея извадиха само мась до 20 оки.

—Закалането на Лаля Калининъ. Въ края на февруарий 1874 год., презъ сирната седмица въ четвъртъкъ срещу петъкъ се извърши друго страшно убийство. Въ дюкяна на Стойчо Хр. Бешикташлиевъ слугата Лалю става сутриньта рано и отива на срещнята (Илювата) чошма да се омие. Следъ като той излѣзълъ изъ дюкяна, вмъкнали се двама души и се скрнли. Щомъ Лалю се върналъ, тѣ затварятъ вратата, хвърлятъ се върху него и го закалятъ и отрѣзватъ главата му като на ягне. Кръвъ опръсква цѣлия дюкянъ. Разбойницитѣ задигнали чекмеджето съ паритѣ и нѣкои тlфтери и други книжа и избѣгали къмъ дола Баювецъ, дето после се намѣриха взетитѣ нѣща, освенъ паритѣ. Въ петъкъ вечерь се връщахъ отъ пазаря, дето бѣхъ ходилъ да продавамъ прежда. Предъ бай Стойчовия дюкянь се бѣше събралъ много народъ; тамъ бѣха и мюдюринътъ, и забтиитѣ, и дошлиятъ отъ Карлово кадия. Следъ като бѣше направенъ нуждниятъ огледъ, биде позволено на родителитѣ да прибератъ нещастното си чедо. Убийцитѣ не можаха да се намѣрятъ. Михалъ овчарьтъ бѣше разправялъ на баща ми, че сутриньта рано въ петъкъ, като отивалъ да вземе кърма за овцетѣ отъ хаджи Керини, миналъ край дюкяна и видѣлъ отвънъ презъ вратата малко черно куче — то било на съседа Лила Дамгаджиятъ—и въ дюкяна чулъ голѣмо боричкане. Надникналъ презъ кепенцитѣ и видѣлъ, че двама души били натискали Лаля. Единиятъ билъ Лило, а другиятъ — едно забтие. Михалъ се уплашилъ, после го втресло, разболѣва се и скоро умира. Лило ужъ преди два дена билъ тръгналъ за Цариградъ. Михалъ обадилъ името му, но никой не искалъ да повѣрва, че Лило ще се върне отъ пжть и ще се сдружи съ забтието да извърши това убийство. Лило бѣше отъ Сопотъ. Оженилъ се бѣше въ Калоферъ. Той отдавна умре въ Цариградъ.

Нея вечерь азъ си купихъ отъ пазаря нѣколко питки халва съ паритѣ, които ми дадоха у дома, за дето бѣхъ продалъ преждата, но тя не ми се видѣ сладка. Тѣлото и главата на каля не можахъ дълго да забравя. Винаги, кога ми-

вувахъ край бай-Стойчовия дюкянъ, тръпки ме побиваха. Понѣкога и сънувахъ клетото момче.

Тъй като тукъ става дума за случки, нека разправя и за друга една — но траги-комична.

Въ Калоферъ имаше обичай да излизатъ нѣкои хора да се търкалятъ по тревата вънъ на 1 май. Този обичай е гръцки, пренесенъ отъ Цариградъ. Еднажъ (на 1 май 1874) баба Тота, Колювица Енюва, и още нѣколко съседки отишли на срещната Тошкова ливада, до дола Баювецъ. Ливадата беше засета съ гюлъ, но по краищата имаше праздно мѣсто и хубава трева. Следъ като сръбнали ракийка и после млечице, решили да се потъркалятъ по тревата. Баба Тота, безъ да забележи добре пропастьта подъ нея, казала на едната другарка: „Калино Ивано, ето какъ се търкаля по стамболски", и догдето поне другитѣ да я предупредятъ, тя се търкуля доле въ дола отъ 10—15 метра височина, счупва си ржка, изкълчва си нозе и си разбива главата. После тя лежа доста; оздравя, но остана съ сакати пръсти. Дори и чакъ сега на 1 май на подигравка калоферци и калоферки си казватъ: „Хайде, калино Ивано, да идемъ да се търкаляме по стамболски"!

3.

Войници отъ „Казакъ алай" въ Калоферъ. — Димо Фудулътъ пази София въ 1877 год.

Въ 1872 г. дойдоха въ Калоферъ конници войници отъ „Казакъ алай" на Садъкъ паша (поляка Чайковски), за да записватъ доброволци. Заедно съ тѣхъ имаше и калоферци: Димо Фудулътъ, Лазаръ Деличътъ и др. Облѣклото имъ бѣше доста спретнато: черенъ мундиръ като чепкенъ и подплатенъ съ червено сукно и — съ фесове. Тѣ стояха три дена въ Калоферъ и играха на пазаря разни войнишки игри. Записаха се нѣкои калоферци, сжщо и нѣкои отъ тревненскитѣ дюлгери, които работѣха на черковата св. Архангелъ и на читалището. После всички войници заминаха за Сливенъ. Тѣзи войници служиха въ турската войска до руско-турската война въ 1877—1878 г. но повечето отъ тѣхъ тогазъ избѣгаха и се предадоха на руситѣ, затова турцитѣ допълниха „Казакъ-алай" съ турци, а другитѣ турили на тилова служба.

Ето какво ми разправя Димо Фудулътъ за своето бѣгство:

„Бѣше 22 дек. 1877 г. Турскитѣ войски се оттегляха отъ позициитѣ си при Араба-конакъ къмъ София. Бѣше много студено и имаше голѣма виелица, не можеше да види човѣкъ нищо предъ себе си на двадесетина крачки. Пжтътъ бѣше задръстенъ съ кола и на всѣки 10—15 крачки имаше по единъ замръзналъ бѣжанецъ турчинъ. Турцитѣ, селяни и граждани, плачеха, проклинаха виновницитѣ на това нещастие; псуваха и правителството, и султана, задето ги заставили да бѣгатъ: оставили кжщи, покжщнина и имоти и сега мратъ

по планината като кучета. Никой не можеше никому да помо·не. Всѣки гледаше за себе си. Стигнахме въ с. Ташъкесенъ. Заповѣда ни се да слѣземъ отъ конетѣ и заедно съ други войски да завземемъ приготвенитѣ вечъ по-отрано табии, за да спремъ руситѣ, а въ сѫщото време да дадемъ възможность на бѣжанцитѣ турци да се изтеглятъ по-скоро къмъ София. Това и сторихме. Вѣелицата все още не спираше. Мене и още трима другари изпратиха на мрътва стража. Мръкна се. По едно-време чухъ, че нѣщо се бъбри (по турски). Поуслушахъ се. Пакъ — проклетии и псувни: „Ако дойде, нека дойде — говорѣше единъ гласъ — та да се предадемъ. На нозетѣ ни царвулъ не остана, на гърба ни — дреха. Отъ студъ и гладъ ще измремъ . . " Азъ креснахъ: „Стойте! накѫде отивате?" Отговориха: „Отиваме на табиитѣ, носимъ хлѣбъ на аскеря . ." Питамъ ги още: „Защо псувате и царь, и правителство и, вмѣсто да ги пазите отъ душманина, вие искате да му се предадете?" „За това — отговориха — защото студътъ и гладътъ сѫ по-лоши отъ душманина!" Въ това време се даде сигналъ за съборъ. Набързо се събрахме и тръгнахме за София. Пѫтътъ бѣше все пъленъ съ бѣжанци турци. На 23 вечерьта стигнахме въ София. Настаниха ни по ханищата. Азъ попаднахъ въ хаджи-Мановия-ханъ. Сутриньта още въ тъмно се заповѣда да оседлаемъ конетѣ си за походъ. Всички бързо се приготвиха, пъкъ азъ въ дъното на яхъра и въ тъмнината — та все оседлавахъ коня и все още не бѣхъ готовъ да тръгна. По едно време тръбата засвири: другаритѣ бѣха вечъ тръгнали. Азъ се поуспокоихъ, но все пакъ турихъ на коня торбата съ зоба, за въ всѣки случай и да има съ какво да се оправдая, ако ме потърсятъ. Следъ малко излѣзохъ предпазливо на улицата къмъ банята. Нѣма жива душа: всички хора се изпокрили. Отидохъ къмъ Шарения-мостъ; пакъ нищо не се чува и не се вижда. Започна да се разсъмва, та се върнахъ при коня си. Следъ малко зачухъ писъци откъмъ Куручешме и около черковата св. Краль. Нѣколцина души българи дотърчаха и се скриха въ хана. Питамъ ги, какво има. Казватъ ми, че много арнаути нахлули въ града, разбиватъ и обиратъ дюкяни и кѫщи, хора убили и почнали да палятъ чаршията, напръскана съ газъ отъ отстѫпващата сутриньта турска войска, но единъ турчинъ бей се застѫпилъ, понеже кѫщата му била нова и близу до чаршията, та да не изгори и тя. Българитѣ помолиха и мене, като царски човѣкъ, да обуздая арнаутитѣ и да спася чаршията и града отъ опожаряване и разграбване и отъ клане. Решихъ да изложа себе си на опасность, но да помогна. Никой не знаеше, че съмъ българинъ, пакъ и опасно бѣше да се изкажа, защото още не знаяхъ, дали нѣма да дойде друга турска войска отъ Пиротъ или отъ Ломъ. Метнахъ се на коня, извадихъ сабята си и въ галопъ тръгнатъ къмъ писъка

и пушака. Стигнахъ до чаршията. Арнаутитѣ чупятъ врати, прозорци и кепенци и грабятъ всичко, а по кжщята още по-голѣмъ писъкъ: „Стойте, какво правите? креснахъ азъ. Този градъ не е московски, та плячкосвате! Тука още Али Османъ дезлеть заповѣдва. Скоро навънъ излизайте: казакъ-алай иде, и всички ви ще изтрепе!..“ Азъ обиколихъ цѣлата чаршия, като все гръмко повтаряхъ сжщото, па и ударихъ съ чирена на сабята си нѣколцина арнаути. Най-сетне арнаутитѣ се оттеглиха къмъ Ташъ-терзия и се улжтиха къмъ Балж-ефенди (днешно Княжево) съ своитѣ началници. Следъ това азъ останахъ нѣщо като комендантъ на града, догде пристигнаха руситѣ. Тогазъ и азъ се изказахъ, че съмъ българинъ. Софиянци се много зарадваха и за моята услуга на града ми благодариха, пакъ и събраха изпомежду си 20 лири турски и ми ги дадоха. Следъ нѣколко години софийскиятъ кметъ Д. Петковъ ми отпусна даромъ градско мѣсто и дървенъ материалъ, та си построихъ кжща и фурна въ Юнъ-бунаръ, улица Брегалница“.

За Садъкъ паша имамъ нѣщо писано отъ дъщеря му въ кн. VI на Сборника изд. мин. на Нар. просвѣщение. Той е авторъ на повѣстьта Кърджали. Въ нея той хвали българитѣ и имъ предрича свѣтло бждеще. Въ Одринъ българитѣ много дължатъ на Садъкъ паша въ борбата по черковния въпросъ съ гърцитѣ. Кога билъ решенъ черковниятъ въпросъ, музиката на Казакъ-алай свирила цѣлъ денъ въ двора на българската черкова „Капукъ на гърцитѣ. Садъкъ-паша е причина да се основе тамъ българо-католишката гимназия. Въ време на възстанията въ 1876 г. той спасилъ отъ вжже мнозина българи. Следъ войната въ 1877—1878 г. той чрезъ руския посланникъ измолилъ амнистия отъ руското правителство и избѣгалъ отъ Цариградъ въ Русия. Вече старъ той загина трагично въ имението си около Варшава: намериха го убитъ въ стаята му.

И.

Пазарьтъ въ Калоферъ.

Той почваше отъ петъкъ следъ обѣдъ и се свършваше въ сжбота следъ обѣдъ.

Главниятъ поминъкъ на калоферци бѣха: шаяцитѣ, гайтанитѣ и покрай тѣхъ бояджийство, гюляджийство, лозарство и бубарство. Жито се купуваше и отъ околнитѣ турски села.

Преждата се продаваше въ петъкъ, въ улицата между хаджи Василювата (Шоповата) кжща и Ваклювата и Илювата чешма. Отъ дветѣ страни се нареждаха продавачкитѣ жени, всѣка изнесла изработената презъ седмицата прежда и я сложила предъ себе на нѣкаква постелчица. Топъ прежда се продаваше $3^1/_2$—4 гроша, а юлмавата (отъ вълна скубана

отъ кожи — по 3—3½ гр. — всичката отъ три нишки намотана. Предварително купувачитѣ опредѣляха курса на преждата него день.

По-главни купувачи бѣха: Хр. Д. Пиронковъ, дѣдо Драгоя Бацовъ, Лалю Топаловъ, Петю Недѣлковъ, Хр. Бацуровъ, Витанъ Бояджиевъ и синоветѣ му Наню и Димитъръ, Тодоръ Митковъ, Сѫбчо Димовъ, х. Петъръ, Христо и Стоянъ Аврамови, Христю и Тодоръ Бракалови, Генко Балтаджиевъ, Витанъ Мрахолевъ, Хр. Мрахолевъ и др. Хр. Цъвтильтъ имаше обичай та изпреваряше другитѣ търговци и претегляше нѣкой и другъ топъ прежда съ кантарчето, което винаги носѣше въ пояса си, но отпосле женитѣ вечъ не му позволяваха, защото у тѣхъ бѣше се сложило убеждението, че, която прежда похване, тя не могла да се продаде не о день. Затова той вече взимаше най последнята непродадена остра или юлмава прежда. Понѣкога търговцитѣ купуваха прежда и отъ кѫщитѣ, дори и предплащаха за нея.

Между търговцитѣ и между цѣлото население липсваше лъжа, измама и въ взимане-даване. Ако нѣкой волно или неволно измамѣше, такъвъ човѣкъ всѣки го отритваше. Понѣкога на нѣкой търговецъ бѣха нуждни пари. Той се отнасяше до приятели и тѣ драговолно му услужваха, и това ставаше тайно, между четири очи, и дори и безъ нѣкаква разписка Щомъ се улесни, първата работа надлъжника бѣше да отиде да занесе паритѣ и да благодари. Тогазъ имаше обществено мнение, всѣки пазѣше честьта си, нѣмаше писани наредби и закони, но имаше съвѣсть у хората. И живѣеха тихо, добре и дълго. — Дона Калинкина, 101-годишна, пешкомъ ходи и се върна до Рилския монастирь. Изникнаха ѝ нови зѫби, по-ѣребни и умрѣ на 120 години. Въ Калоферъ имаше други много стари хора.

Отдавна въ Калоферъ обработвали шаяци и гайтанъ. Още при султанъ Махмуда и до възцаряването на султанъ Азиза въ Калоферъ всѣко семейство било задължено да изработва годишно по опредѣлено количество шаякъ за турската войска. Поради недостигъ на станове, калоферци били принудени да забиватъ колчета въ земя и на тѣхъ туряли кросно и другитѣ принадлежности, та тъй тъкали. Кога правителството събирало шаяка, спадало за всѣко семейство разнитѣ държавни данъци и за повече изработенъ шаякъ доплащало. Найпърво гайтаньтъ се плетѣлъ на ржце, съ кѫлба, после употрѣбили калами върху табли съ токмаци, изпървомъ осмаци, а после дванадесетаци. Всички уреди били изработвани въ Габрово по образецъ даденъ отъ Калоферъ. Въ 1879 г. Австро-Унгария завзе Босна и Херцоговина, а Сърбия — Моравско, и гайтаньтъ спрѣ да се изнася изъ Калоферъ, поради голѣмото мито, което наложиха у тѣхъ казанитѣ държави. Пакъ и въ Австро-Унгария и Сърбия почнаха да имитиратъ нашия гайтанъ, но несполучливо. После отъ Сараево, Мостаръ,

Враня и Лѣсковецъ дойдоха търговци закупиха чаркове и бояджийски казани и отведоха съ себе си нашенци чаркчии и бояджии, като инструктори, и следъ недълго време нашенци се върнаха въ Калоферъ — не бѣха вечъ нуждни. Тъй ние евтино продадохме на чужденцитѣ хубавитѣ си занаяти, а сега мремъ гладни.

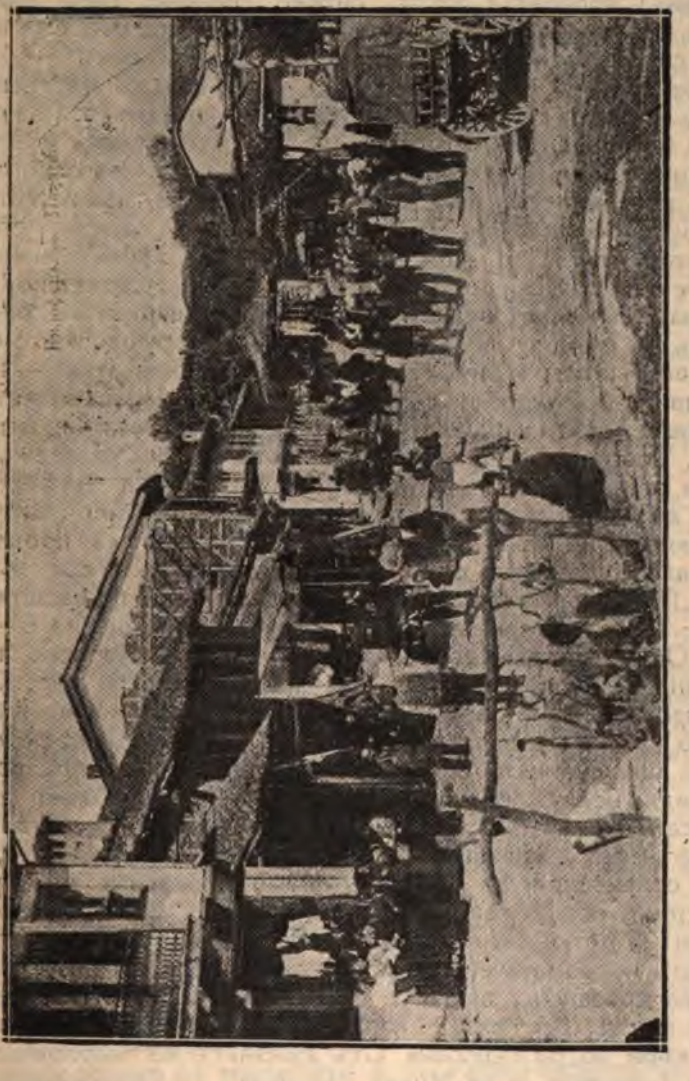

Пазарьтъ

Общиятъ пазарь се простираше отъ хаджи-Неновия ханъ до Бацурови; другъ клонъ презъ каменския мостъ отиваше до Ивана Кировъ и Хр. Сулювия дюкянъ. Преди да се направи читалището, житниятъ пазарь бѣше около юшурджийски-

тѣ хамбари, но после се премѣсти въ Караминковия-ханъ и на площада около него. Много кола жито и дърва идѣха отвънъ.

Споредъ времето и разни стоки се продаваха на пазаря. Въ по-отдавнашно време тъй бѣше: отъ хаджи-Неновия дюкянъ до Кънювия, увалийци (полянци българи — тъй се наричаха селянитѣ отъ около Марино-поле и р. Стрѣма; тѣ бръснѣха главитѣ си и на темето оставяха по единъ плетенъ пирчемъ) продаваха масло, сирене сланина, сухъ фасулъ, браш о и пр.; до тѣхъ селяни отъ Софийско донесли въ толуми сирене и масло. Тѣ мѣрѣха съ кѫпона токмакъ" — блюдо отгоре вързано дръвце назѫбено и връвьта се мѣстѣше по него; въ блюдото туряха измѣрени речни камъни. Тѣ носѣха бѣли беневреци, синя салтамарка съ кѫси рѫкави и черенъ клашникъ и на глава голѣма шапка, изподъ която се подаваше коса дълга и оплетена на две редици, прететнати на гръдитѣ. По-нататъкъ трънчанинъ продава паници, стомни, шулета, лули и пр. Той носи бѣла аба, тѣсни беневреци, джубе безъ рѫкави, надъ него червенъ поясъ, шапка и подъ нея спуснати пакъ две редици, краищата имъ скрити въ пояса отпредъ на гърди. Следъ него — юруци и юручки, които сѫщо продаватъ мас/о и бито сирене въ толуми; по-нататъкъ — предъ вгъла на кожухарския дюкянъ на Стоянъ Цанковъ Димитъръ Кошната и други карловци съ солена риба, зарзаватчии отъ Карлово, Сопотъ, с. Маджере. За сирни заговѣзни халваджии арнаути отъ Карлово ни донасяха жълта крѣхка вкусна орѣхова халва на питки, особено тази на арнаутиица Фтичката. До дюкяна на Въля П. Блъсковъ и Пулеви се продаваше вълната, надонесена отъ Казанлъкъ, Стара-Загора, Карнобатъ, Плевенъ, Софийско и отъ каракачинитѣ по нашата планина. Тя още сутриньта бързо се разпродаваше по 6—8 гр. ока. Оризъ продаваше Велю оризарътъ отъ Карлово, предъ дѫкяна на Стоянъ и Тодоръ Цанкови по 65 пари ока. Около Цапаровата фурна баба Тота отъ Сопотъ и други жени и мѫже сѫщо продаваха зарзаватъ и семена. До тѣхъ калоферецътъ Колю шекерджиятъ изложилъ разни видове шекеръ, локуми, стафиди, нохутъ, смокини и пр. До него карловски ахтари — всевъзможни лѣкарства: балсама, локмарухъ, метликъ-яа, кахъръ-юлдю, канкардашъ, терекъ, индустанъ-джевизъ, исиотъ, селемекия и пр До тѣхъ други продавачи на гривни, пръстени, обеци, свирки за дѣца . . . Сега иде редътъ сергийки на тютюнджии турци. Тѣ продава ъ жълтъ като кехлибаръ и ароматиченъ тютюнъ като кадаифъ — съ два пръста да похванешъ, вдига се цѣлъ купъ. Оката му св продава 7—8 гроша. До тѣхъ е калоферецътъ Нечо тютюнджиятъ, той върн добра търговия Отъ дюкянитѣ на карловеца Никола Трантеевъ и на Минка Заарлиятъ до Сапунджиевия безистенъ сергиитѣ сѫ много по-гѫсти: купувачитѣ едвамъ се разминуватъ. Тукъ се продаватъ царвули, барутъ, фишеци, бъклици, тучеви и тенекиеви дивити и — подъ стрехата на

Куковия и Клисуровия дюкени карловцитѣ Ботю Божиновъ и братя Кунчови продаватъ прежда, памукъ, хасета и пр. Тукъ въ безисходната тѣсна уличка и Сапунджиевия безистенъ сж сергиитѣ съ разни манифактурни стоки: басми, американи, хасета, сукна, аладжи, женски кърпи за глава. Отъ казания безистенъ до Бацурови е пазаръ на разни обуща: черни обуща, чехли, турски, червени и жълти мешинени местюви, червени катъри, турски ємении съ високи зърхове и пр. Цѣната на обущата се движеше между 5 и 90-тина гроша. Около дюкяна на Въля П. Блъсковъ и на Хр. Сулйовъ се продаваше пастърма — белъ и съ кокали (овча и козя), цена 2—3 гроша. Тукъ бѣха и касапницитѣ и се продаваха и кокошки и яйца — кокошка по 60 пари, яйце по 5 пари. Дърва се продаваха около кжщатата на Ив. Кировъ и водеденицата, колята стигаха чакъ до Кръстеца; кола дърва се продаваше по 6—8 гроша, а дебели дикми за кересте около 10 гр. Докарваха ги турци отъ околнитѣ села. Задъ вадата на Галювъ-долъ бѣше Караминковиятъ ханъ. Въ него и на около бѣше житниятъ пазарь. Имаше много коля, па и ставитѣ въ хана бѣха пълни съ разни видове жито. Едни мѣрѣха, други пълнѣха чувалитѣ. Много отъ донесеното се изпродаваше.

Въ Калоферъ имаше доста добри магазии съ колониални и други стоки, напр.: на На Димо х. Гендовъ, Никола Трантеевъ, Вълю П. Блъсковъ, дѣдо Начо Дойновъ, Стойчо Хр. Бешикташлиевъ, Тодоръ и Стефанъ Мазаджиеви, Киро Маричковъ, Енчо Груевъ, Ив. Тантиловъ, Хр. Сулювъ, Стою Янкуловъ и др.

Освенъ турскитѣ монети: лира, бѣло меджидие, алтълъкъ (6 гр), бешликъ (5 гр.) и части отъ тѣхъ и ирмиличета (20 пари) и онилучета (10 пари) и медни гологони (по 5 пари) — употрѣбяваха се и монети почти отъ всички европейски (па и отъ Америка) велики сили: руски: полимериялъ, рубля (карабонъ $17\frac{1}{2}$ гр.), капикъ (50 копейки равно на 3 гр.) и монети отъ 15 и 10 копейки, английски: лири стерлинги, австоунгарски: минцъ. цванецъ ($3\frac{1}{2}$ гр.) разни унгурчета, френски: наполеонъ, пендофранки и др., американски: долари и пр. Отъ чуждитѣ златни монети най много имаше минцове и наполеони. Имаше и други турски златни монети: махмудии, стамболи, рубиета, както и ялдъзи и пр., но въ зимане-даване не се употрѣбяваха. По-рано въ черковитѣ се употрѣбяваха и др. монети: медни четвъртити съ една буква на тѣхъ — правѣше ги Първо Бакърджията, Тѣ струваха по една пара и хората ги пускаха на дискосъ.

Често въ сжбота сутринь отъ Тотювото кафене чорбаджийтѣ заедно съ мюдюрина и съ Недя Тодоровъ *Белдието* тръгваха изъ пазаря и преглеждаха да не се продаватъ развалени стоки или на висока цена. Предъ тѣхъ забтиитѣ отваряха пжтя въ навалицата.

Да разправя една пазарска случка. Въ Калоферъ имаше единъ смахнатъ и по нѣкога духовитъ човѣкъ, снаженъ, високъ до 2 метра съ широко плещи. Казваше се Коста Минчовъ Чантулковъ. Дрехитѣ му бѣха само кръпки, а отзадъ на гащитѣ си бѣше лепналъ друга голѣма отъ половина *димиена* торба. Не че той бѣше толкозъ сиромахъ, но искаше да се покаже такъвъ. Имаше своя керемидчийница. Съседитѣ разправяха това: Единъ стълбъ въ кжщата на Коста прогнилъ и той го замѣнилъ съ другъ. Единъ день като почналъ да го цѣпи за огъня, Коста намѣрилъ кемеръ пъленъ съ алтъни. Той го скрилъ въ зимника, но жена му, Рада, го намѣрила и го скрила пъкъ на друго мѣсто, ала Коста пакъ го намѣрилъ. Мжжъ и жена се шумно скарали и съседитѣ узнали всичко това, а после го узналъ и цѣлъ Калоферъ. За да убеди всички хора въ противното, Коста се носѣше тъй дрипавъ и затова му бѣха дали прозвището Дрипкинъ. Еднажъ на пазаря Димитъръ Кошната бѣше донесълъ една много добра тлъста моруна. Чорбаджиитѣ заградиха Кошната и съ охота почнаха да я огледватъ. Едни го питаха: моруната свищовска ли е, или тулчанска, други — каква е цената ѝ, трети намираха, че моруната била много прѣсносола, а четвърти, — че била много скжпа. Всички се размайваха само и само да свалятъ цената ѝ. До Кошната понадалечъ стои бай Коста съ чувалъ въ ржка. По едно време той се приближи до него и го попита за цената. Кошната отговори: 10 гроша ока. Коста му каза да я претегли всичката; Кошната се позачуди. Но когато Коста повтори поенергично заповедьта си, Кошната претегли моруната, Коста му хвърли два минца, тури моруната въ чувала, метна го на рамо и тръгна да си отива. Отначало чорбаджиитѣ мислѣха, че Коста се шегува, но после, кога си тръгна, се разгневиха. Единъ отъ тѣхъ извика: „А бе, бай Коста, дай и намъ малко отъ моруната!“ — „Ние сме сиромаси хора, отвърна спокойно бай Коста, намъ трѣбва риба безъ кости, та по-скоро да се наядемъ и повече да работимъ. За васъ има кусатъ и платика: вие имате време цѣлъ день да ядете и да плюете кости!“ ... Въ навалицата бѣше и Ив. Йовковъ, съседъ на бай Коста, и той сжщо понѣкога духовитъ. И той се провикна: „Комшу (съседе) дай поне на менъ малко отъ рибата и азъ съмъ отъ твоя еснафъ!“ Бай Коста му отговори смешкомъ и като бърза заприпка: „Ако можешъ ме стигна, ще ти дамъ“. — Всички присжтствующи останаха смаяни отъ случката и почнаха да я разискватъ и обясняватъ, а чорбаджиитѣ, сконфузени и ядосани, продължиха бавно пжтя си къмъ Начоолувия ханъ.

Като стана дума за Ив. Йовковъ, нека кажа две думи и за него. Той бѣше се върналъ наскоро отъ Цариградъ — билъ се скаралъ съ брата си Димитра поради следнйото: Една вечерь при абаджийския си дюкянъ въ Галата той се

навърталъ около мангала, на който въ тенджера врели две овнешки глави, купили ги братъ му и Колю Баювъ. Край него миналъ Петко Калеевъ и го попиталъ, какво готви. Иванъ отговорилъ: „Варя главата на батя и — на Коля Баювъ". Иванъ си имаше магаренце и съ него прекарваше дърва отъ гората. Неговитѣ смѣхории и закачки нѣмаха край, сжщо като тѣзи на Калеко Миташъ.

Калоферскиятъ пазарь ставаше голѣмъ, защото се стичаха и селяни, — и българи, и турци — отъ околнитѣ села Доймушларе, Голѣмо-село, Малко-село, Окчуларе, Аджаръ, Търничене, Митиризово, Куртово, Горни и Долни Омарбасъ и пр., а пъкъ аджарци и рахманлийци си бѣха постоянно въ Калоферъ: дружина аджерки, затъкнали хурки съ бѣли кждели, вървятъ изъ пжтя и предатъ. Едни идѣха за да си купятъ вълна, други да продадатъ прежда, или шаякъ трети— за тепавица, четвърти — за даракъ, за бояджия и пр

Въ сжботенъ день почти всички ханища бѣха пълни съ гости. Хлѣбъ не оставаше, макаръ да се вадѣше въ 7—8 фурни. Най-много работѣше този на чича Радула, на пазаря. Той умѣеше да пече добри гивечи, затова и всички пазаргати при него се трупаха. Въ петъкъ вечерь и въ сжбота фурната му бѣше пълна съ гивечи. Той правѣше и най-добри млинчета (банички), кандилки, мекици и гевреци. Хлѣбътъ бѣше такъзъ, че като го стиснешъ, се свие като сюнгеръ. Отгоре му имаше знакъ като капаче, колкото петолевка. Нѣкои откъртяха това капаче, отиваха въ съседния съ фурната дюкянъ на ганозлията гръкъ, наливаха въ хлѣба зехтинъ или шарлаганъ, стопляха го малко въ фурната и тъй го ядѣха.

Гоститѣ намираха въ Калоферъ и пелинъ, най-добъръ — вкусенъ и ароматиченъ — въ цѣло Българско по 30—40 пари ока. Приготовляваха го отъ сливенско караджаско грозде, и то тъй: въ бъчвата нареждаха редъ грозде, редъ стръ-ове сухъ пелинъ и най-отгоре наливаха вино. Тъй гроздето престояваше нѣкое време и зърната се изпукваха и се точеше. Нѣкоя бъчва се оставяше да се точи презъ май Пелинътъ траеше до Петровденъ. И избитѣ благоприятствуваха за това. Въ тѣхъ имаше много голѣми възелници. Въ каменната изба на дѣдо Начо, която бѣше подъ пжтя, имаше възелница правена на мѣстото и въ нея можеха да се вмѣстятъ 40—45 души. Нѣкои кръчмари доласяха отвънъ развалено вино, и то като престоеше нѣкое време въ Калоферъ и се претакаше, се оправяше. И добра преварена анасонова ракия се приготвяше Еднажъ нѣколцина калоферци за Пловдивъ, като се отбили за обѣдъ на Махалата — както винаги поискали ракия. Ханджиятъ имъ я препоржчалъ, че била подобра и отъ калоферската. Следъ като сръбнали, тѣ я изплюли. На въпроса на ханджията, какъ я намиратъ, единъ отговорилъ, че била добра *парцуца*. Той останалъ съ убеж-

дението, че ракията му била добра, понеже вещи хора я опитали и кога нѣкой го попитвалъ, има ли добра ракия, отговарялъ: „Калоферци пиха отъ нея и казаха, че била добра парцура".

И добро месо имаше въ Калоферъ, овнешкото се продаваше 2½—3 гр. ока. Единъ евреинъ събираше ярешкитѣ кожи и ока ярешко месо продаваше по 30 пари. Едно време колѣха и совати кози за пастърма и лой. Лойта пълнѣха въ козии шкембета и я изпращаха въ Цариградъ. Совати колѣха хаджи Недѣлчо Кйойбашиевъ, Тодоръ Цанковъ, Хр. Баларьтъ, дѣдо Петко Говедарьтъ и др. Дѣдо Петко живѣ повече отъ 100 години, макаръ че прекара голѣмо нещастие: навръхъ Гергйовдень 1874 г. синоветѣ му Христо и Стоянъ се скарватъ за миразъ и Стоянъ пробажда Христя съ ножъ и този умира. После и Стоянъ умрѣ въ пловдивския затворъ.

Следъ като се разтуряше пазарьтъ (около 10 часътъ по турски) общински метачи цигани измитаха добрѣ мѣстото и нѣкои близки улици.

Й

Чорбаджии

Чорбаджии въ Калоферъ бѣха: хаджи Недѣлчо Кйойбашиевъ, дѣдо Драганъ Манджуковъ, дѣдо Драгоя Бацовъ, Недю Начоолу, Панайотъ Д. Павловъ, Христо Д. Пиронковъ, Стойко Мирчовъ, Тодоръ и Христю Бракалови, Хр. Бацуровъ, Ив. Тотювъ, Ив. Диамантиевъ, Лалю Топаловъ и др. Дамгаджии бѣха Драганъ Кючекътъ и Колю Еодуръ̀тъ. Последнитѣ двама носѣха турски сини сукнени дрехи, обточени съ много редове гайтани, и копринени тираблузки червени жълти пояси и на феса обвита чалма. Тѣ имаха страшенъ изгледъ, най-вече Драганъ Кючекътъ. Чорбаджиитѣ, па и почти всички мѫже, носѣха фесове, а земледѣлцитѣ и овчаритѣ и нѣкои еснафлии хора — шапки.

Сутринь чорбаджиитѣ се събираха въ Тотювото кафене на приказка. Понѣкога и за обшински работи разискваха. Нѣкои пѫть дохождаше и мюдюринътъ Ибрахимъ ага съ единъ-двама забтии, облѣченъ съ европейски дрехи. Напоследъкъ въ Калоферъ имаше единъ мюдюринъ, той и синъ му носѣха чепкенъ и сини сукнени потури обточени сѫщо съ много редове гайтани. Щомъ се мръкнѣше, той изпращаше четирма забтии на четиритѣ краища и тѣ изгърмяваха по веднъжъ въ въздуха, та, като чуятъ гърмежи лошитѣ хора, да избѣгатъ, и следъ това забтиитѣ се връщаха въ конака, затваряха добре вратата и всички въ него спѣха спокойно. Само пазавантитѣ, които общината издържаше (единиятъ бѣше Добри Митковъ Калинъ) палѣха фенеритѣ и обикаляха изъ града, та пазѣха отъ грабежъ и отъ пожарь.

Турцитѣ никога не наричаха себе си *чорбаджии*. Тази дума тѣ считаха унизителна. Тя произлиза отъ думитѣ *чорба*

и *иеджия* (чорбо-ядецъ). Както е известно, турцитѣ покорили България, Сърбия, Влашко, Унгария, Босна и Херцеговина и часть отъ Австрия и дошли чакъ до Виена, подъ предводителството на везиря Кара Мустафа, но полскиятъ кралъ Янъ Собейски ги разбилъ, и тѣ се дръпнали назадъ. Въ тѣзи походи били насила заставени и българитѣ да участвуватъ: едни съ колата си, а други гледали коне, прибирали и заравяли умрѣли, гледали болни и пр. Понеже тѣ не знаяли турски, кога ги питали какви сж, отговаряли: „помагачи", отъ което после станала думата „помакъ". Тѣзи помагачи, следъ като разнасяли на войската ястието, въ котлитѣ на дъното оставало само чорба, съ което пъкъ тѣ се хранѣли. Следъ като войницитѣ се нахранѣли, викали на помагачитѣ: „Хей, чорбаиеджилеръ, и за васъ дойде редъ да ядете!" И тъй отъ *чорба-иеджии* станало *чорбаджии*. Чорбаджиитѣ, следъ като се завръщали въ градове и села, ставали привилегировани лица, царски хора, властьта ги почитала и настанявала а ази, кабзамали, кйойбашии и пр.; помагачитѣ пъкъ — понеже междутѣхъ имало много богомили и дрехитѣ имъ се били изпокжсали — се принудили та облѣкли турски дрехи и турили чалми, които носѣли и следъ като се върнали отъ войната. После тѣ били потурчени. Тъй били потурчени ловчанскитѣ помаци, луковитскитѣ и тетевенскитѣ; какъ сж пъкъ били потурчени чепинкситѣ помаци е казано въ кн. на Ст. Захариевъ: Геогр. — истор. — стат. описание на Т.-Пазарджишката кааза и въ статията на г. Н. Начовъ въ сп.Ълг. прегледъ (София) г. V, кн. II. За тѣхъ било издадено заповѣдь: които не искали да минатъ *подъ* ножъ (да се покорятъ, да бждатъ изтурчени), да минатъ *надъ* ножъ (да бждатъ изклани). Въ кърджалийско всички българи били изклани, а на женитѣ имъ били натрапени за мжже еничари. Турскиятъ военоналникъ искалъ да бждатъ потурчени всичкитѣ българи, но се противили нѣкои влиятелни паши и беюве — да остане и рая, която да обработва земитѣ, които султанътъ имъ билъ подарилъ за заслуга къмъ държавата. И самъ шейхюлислямътъ се застжпилъ за това предъ султанъ Сюлеймана Великий, като го убедилъ, че и коранътъ билъ противъ всѣко насилствено потурчване. За да го убеди по-лесно, че въ държавата трѣбва да има разни вѣри, шейхюлислямътъ заповѣдалъ, та задъ джамията Еюбъ, до Златни-рогъ въ Цариградъ посадили две градини: едната само съ еднакви цвѣтя, а другата — съ разни. Единъ петъкъ следъ селямлъка шейхюлислямътъ поканилъ Сюлеймана да посети казанитѣ градини, и този повече аресалъ втората градина. Тогазъ шейхюлислямътъ му обяснилъ, какво представлявали всѣка една. И султанътъ спрѣлъ всѣко потурчване. Тогазъ Лалашахимъ паша, за да си отмъсти, преселилъ много българи въ брусенския вилаетъ. Тѣ били повечето овчари и после забравили своя езикъ и почнали да говорятъ турски. Планината, около която

отъ кожи — по 3—3½ гр. — всичката отъ три нишки намотана. Предварително купувачитѣ опредѣляха курса на преждата него день.

По-главни купувачи бѣха: Хр. Д. Пиронковъ, дѣдо Драгоя Бацовъ, Лалю Топаловъ, Петю Недѣлковъ, Хр. Бацуровъ, Витанъ Бояджиевъ и синоветѣ му Наню и Димитъръ, Тодоръ Митковъ, Сѫбчо Димовъ, х. Петъръ, Христо и Стоянъ Аврамови, Христю и Тодоръ Бракалови, Генко Балтаджиевъ, Витанъ Мрахолевъ, Хр. Мрахолевъ и др. Хр. Цъвтильтъ имаше обичай та изпреваряше другитѣ търговци и претегляше нѣкой и другъ топъ прежда съ кантарчето, което винаги носѣше въ пояса си, но отпосле женитѣ вечъ не му позволяваха, защото у тѣхъ бѣше се сложило убеждението, че, която прежда похване, тя не могла да се продаде не о день. Затова той вече взимаше най последнята непродадена остра или юлмава прежда. Понѣкога търговцитѣ купуваха прежда и отъ кѫщитѣ, дори и предплащаха за нея.

Между търговцитѣ и между цѣлото население липсваше лъжа, измама и въ взимане-даване. Ако нѣкой волно или неволно измамѣше, такъвъ човѣкъ всѣки го отритваше. Понѣкога на нѣкой търговецъ бѣха нуждни пари. Той се отнасяше до приятели и тѣ драговолно му услужваха, и това ставаше тайно, между четири очи, и дори и безъ нѣкаква разписка Щомъ се улесни, първата работа надлъжника бѣше да отиде да занесе паритѣ и да благодари. Тогазъ имаше обществено мнение, всѣки пазѣше честьта си, нѣмаше писани наредби и закони, но имаше съвѣсть у хората. И живѣеха тихо, добре и дълго. — Дона Калинкина, 101-годишна, пешкомъ ходи и се върна до Рилския монастирь. Изникнаха ѝ нови зѫби, по-ѣребни и умрѣ на 120 години. Въ Калоферъ имаше други много стари хора.

Отдавна въ Калоферъ обработвали шаяци и гайтанъ. Още при султанъ Махмуда и до въцаряването на султанъ Азиза въ Калоферъ всѣко семейство било задължено да изработва годишно по опредѣлено количество шаякъ за турската войска. Поради недостигъ на станове, калоферци били принудени да забиватъ колчета въ земя и на тѣхъ туряли кросно и другитѣ принадлежности, та тъй тъкали. Кога правителството събирало шаяка, спадало за всѣко семейство разнитѣ държавни данъци и за повече изработенъ шаякъ доплащало. Найпърво гайтаньтъ се плетѣлъ на рѫце, съ кѫлба, после употрѣбили калами върху табли съ токмаци, изпървомъ осмаци, а после дванадесетаци. Всички уреди били изработвани въ Габрово по образецъ даденъ отъ Калоферъ. Въ 1879 г. Австро-Унгария завзе Босна и Херцоговина, а Сърбия — Моравско, и гайтаньтъ спрѣ да се изнася изъ Калоферъ, поради голѣмото мито, което наложиха у тѣхъ казанитѣ държави. Пакъ и въ Австро-Унгария и Сърбия почнаха да имитиратъ нашия гайтанъ, но несполучливо. После отъ Сараево, Мостаръ,

Враня и Лѣсковецъ дойдоха търговци закупиха чаркове и бояджийски казани и отведоха съ себе си нашенци чаркчии и бояджии, като инструктори, и слѣдъ недълго време нашенци се върнаха въ Калоферъ — не бѣха вечъ нуждни. Тъй ние евтино продадохме на чужденцитѣ хубавитѣ си занаяти, а сега мремъ гладни.

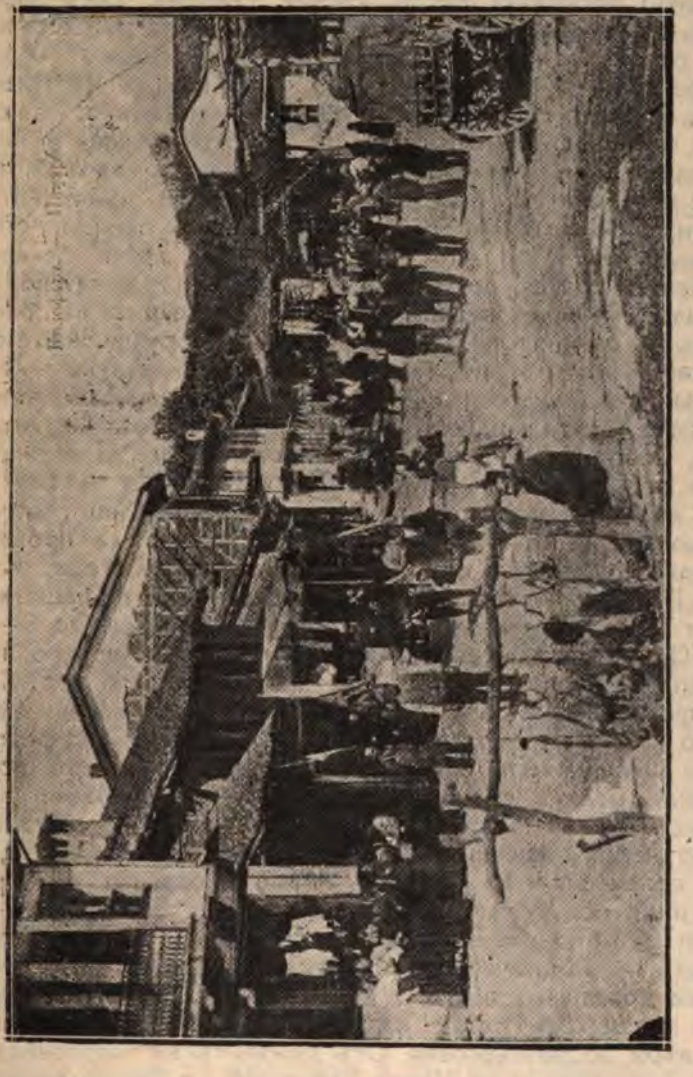

Пазарътъ

Общиятъ пазарь се простираше отъ хаджи-Неновия ханъ до Бацурови; другъ клонъ презъ каменския мостъ отиваше до Ивана Кировъ и Хр. Сулювия дюкянъ. Преди да се направи читалището, житниятъ пазарь бѣше около юшурджийски-

тѣ хамбари, но после се премѣсти въ Караминковия-ханъ и на площада около него. Много кола жито и дърва идѣха отвънъ.

Споредъ времето и разни стоки се продаваха на пазаря. Въ по-отдавнашно време тъй бѣше: отъ хаджи-Неновия дюкянъ до Кънювия, увалийци (полянци българи — тъй се наричаха селянитѣ отъ около Марино-поле и р. Стрѣма; тѣ бръснѣха главитѣ си и на темето оставяха по единъ плетенъ пирчемъ) продаваха масло, сирене сланина, сухъ фасулъ, брашно и пр.; до тѣхъ селяни отъ Софийско донесли въ толуми сирене и масло. Тѣ мѣрѣха съ кѫпона токмакъ" — блюдо отгоре вързано дръвце назѫбено и врѣвьта се мѣстѣше по него; въ блюдото туряха измѣрени речни камъни. Тѣ носѣха бѣли беневреци, синя салтамарка съ кѫси ржкави и черенъ клашникъ и на глава голѣма шапка, изподъ която се подаваше коса дълга и оплетена на две редици, прететнати на гръдитѣ. По-нататъкъ трънчанинъ продава паници, стомни, шулета, лули и пр. Той носи бѣла аба, тѣсни беневреци, джубе безъ ржкави, надъ него червенъ поясъ, шапка и подъ нея спуснати пакъ две редици, краищата имъ скрити въ пояса отпредъ на гърди. Следъ него — юруци и юручки, които сѫщо продаватъ масло и бито сирене въ толуми; по-нататъкъ — предъ жгъла на кожухарския дюкянъ на Стоянъ Цанковъ Димитъръ Кошната и други карловци съ солена риба, зарзаватчии отъ Карлово, Сопотъ, с. Маджере. За сирни заговѣзни халваджии арнаути отъ Карлово ни донасяха жълта крѣхка вкусна орѣхова халва на питки, особено тази на арнаутиица Фтичката. До дюкяна на Въля П. Блъсковъ и Пулеви се продаваше вълната, надонесена отъ Казанлъкъ, Стара-Загора, Карнобатъ, Плевенъ, Софийско и отъ каракачинитѣ по нашата планина. Тя още сутриньта бързо се разпродаваше по 6—8 гр. ока. Оризъ продаваше Велю оризарътъ отъ Карлово, предъ дѫкяна на Стоянъ и Тодоръ Цанкови по 65 пари ока. Около Цапаровата фурна баба Тота отъ Сопотъ и други жени и мѫже сѫщо продаваха зарзаватъ и семена. До тѣхъ калоферецътъ Колю шекерджиятъ изложилъ разни видове шекеръ, локуми, стафиди, нохутъ, смокини и пр. До него карловски ахтари — всевъзможни лѣкарства: балсама, локмаруѫу, метликъ-яа, кахъръ-юлдю, канкардашъ, терекъ, индустанъ-джевизъ, исиотъ, селемекия и пр До тѣхъ други продавачи на гривни, пръстени, обеци, свирки за дѣца... Сега иде редътъ сергийки на тютюнджии турци. Тѣ продава ъ жълтъ като кехлибаръ и ароматиченъ тютюнъ като кадаифъ — съ два пръста да похванешъ, вдига се цѣлъ купъ. Оката му се продава 7—8 гроша. До тѣхъ е калоферецътъ Нечо тютюнджиятъ, той върши добра търговия Отъ дюкянитѣ на карловеца Никола Трантеевъ и на Минка Заарлията до Сапунджиевия безистенъ сергиитѣ сѫ много по-гѫсти: купувачитѣ едвамъ се разминуватъ. Тукъ се продаватъ царвули, барутъ, фишеци, бъклици, тучеви и тенекиеви дивити и — подъ стрехата на

Куковия и Клисуровия дюкени карловцитѣ Ботю Божиновъ и братя Кунчови продаватъ прежда, памукъ, хасета и пр. Тукъ въ безисходната тѣсна уличка и Сапунджиевия безистенъ сж сергиитѣ съ разни манифактурни стоки: басми, американи, хасета, сукна, аладжи, женски кърпи за глава. Отъ казания безистенъ до Бацурови е пазаръ̀тъ на разни обуща: черни обуща, чехли, турски, червени и жълти мешинени местюви, червени катъри, турски ѐмении съ високи върхове и пр. Цѣната на обущата се движеше между 5 и 90-тина гроша. Около дюкяна на Въля П. Блъсковъ и на Хр. Сулйовъ се продаваше пастърма — белъ и съ кокали (овча и козя), цена 2—3 гроша. Тукъ бѣха и касапницитѣ и се продаваха и кокошки и яйца — кокошка по 60 пари, яйце по 5 пари. Дърва се продаваха около кжщатата на Ив. Кировъ и водеденицата, колята стигаха чакъ до Кръстеца; кола дърва се продаваше по 6—8 гроша, а дебели дикми за кересте около 10 гр. Докарваха ги турци отъ околнитѣ села. Задъ вадата на Галювъ-долъ бѣше Караминковиятъ ханъ. Въ него и на около бѣше житниятъ пазаръ. Имаше много коля, па и ставитѣ въ хана бѣха пълни съ разни видове жито. Едни мѣрѣха, други пълнѣха чувалитѣ. Много отъ донесеното се изпродаваше.

Въ Калоферъ имаше доста добри магазии съ колониялни и други стоки, напр.: на На Димо х. Гендовъ, Никола Трантеевъ, Вълю П. Блъсковъ, дѣдо Начо Дойновъ, Стойчо Хр. Бешикташлиевъ, Тодоръ и Стефанъ Мазаджиеви, Киро Маричковъ, Енчо Груевъ, Ив. Тантиловъ, Хр. Сулювъ, Стою Янкуловъ и др.

Освенъ турскитѣ монети: лира, бѣло меджидие, алтълъкъ (6 гр), бешликъ (3 гр.) и части отъ тѣхъ и ирмиличета (20 пари) и онилучета (10 пари) и медни гологони (по 5 пари) — употрѣбяваха се и монети почти отъ всички европейски (па и отъ Америка) велики сили: руски: полимериялъ, рубля (карабонъ 17½ гр.), капикъ (50 копейки равно на 3 гр.) и монети отъ 15 и 10 копейки, английски: лири стерлинги, австоунгарски: минцъ. цванецъ (3½ гр.) разни унгурчета, френски: наполеонъ, пендофранки и др., американски: долари и пр. Отъ чуждитѣ златни монети най много имаше минцове и наполеони. Имаше и други турски златни монети: махмудии, стамболи, рубиета, както и ялдъзи и пр., но въ зимане-даване не се употрѣбяваха. По-рано въ черковитѣ се употрѣбяваха и др. монети: медни четвъртити съ една буква на тѣхъ — правѣше ги Първо Бакърджията, Тѣ струваха по една пара и хората ги пускаха на дискосъ.

Често въ сжбота сутринь отъ Тотювото кафене чорбаджийтѣ заедно съ мюдюрина и съ Недя Тодоровъ *Белдието* тръгваха изъ пазаря и преглеждаха да не се продаватъ развалени стоки или на висока цена. Предъ тѣхъ забтиитѣ отваряха пжтя въ навалицата.

Да разправя една пазарска случка. Въ Калоферъ имаше единъ смахнатъ и по нѣкога духовитъ човѣкъ, снаженъ, високъ до 2 метра съ широко плещи. Казваше се Коста Минчовъ Чантулковъ. Дрехитѣ му бѣха само кръпки, а отзадъ на гащитѣ си бѣше лепналъ друга голѣма отъ половина *дамиена* торба. Не че той бѣше толкозъ сиромахъ, но искаше да се покаже такъвъ. Имаше своя керемидчийница. Съседитѣ разправяха това: Единъ стълбъ въ кжщата на Коста прогнилъ и той го замѣнилъ съ другъ. Единъ день като почналъ да го цѣпи за огъня, Коста намѣрилъ кемеръ пъленъ съ алтъни. Той го скрилъ въ зимника, но жена му, Рада, го намѣрила и го скрила пъкъ на друго мѣсто, ала Коста пакъ го намѣрилъ. Мжжъ и жена се шумно скарали и съседитѣ узнали всичко това, а после го узналъ и цѣлъ Калоферъ. За да убеди всички хора въ противното, Коста се носѣше тъй дрипавъ и затова му бѣха дали прозвището Дрипкинъ. Еднажъ на пазаря Димитъръ Кошната бѣше донесълъ една много добра тлъста моруна. Чорбаджиитѣ заградиха Кошната и съ охота почнаха да я огледватъ. Едни го питаха: моруната свищовска ли е, или тулчанска, други — каква е цената ѝ, трети намираха, че моруната била много прѣсносола, а четвърти, — че била много скжпа. Всички се размайваха само и само да свалятъ цената ѝ. До Кошната понадалечъ стои бай Коста съ чувалъ въ ржка. По едно време той се приближи до него и го попита за цената. Кошната отговори: 10 гроша ока. Коста му каза да я претегли всичката; Кошната се позачуди. Но когато Коста повтори поенергично заповедьта си, Кошната претегли моруната, Коста му хвърли два минца, тури моруната въ чувала, метна го на рамо и тръгна да си отива. Отначало чорбаджиитѣ мислѣха, че Коста се шегува, но после, кога си тръгна, се разгневиха. Единъ отъ тѣхъ извика: „А бе, бай Коста, дай и намъ малко отъ моруната!“ — „Ние сме сиромаси хора, отвърна спокойно бай Коста, намъ трѣбва риба безъ кости, та по-скоро да се наядемъ и повече да работимъ. За васъ има кусатъ и платика: вие имате време цѣлъ день да ядете и да плюете кости!“ ... Въ навалицата бѣше и Ив. Йовковъ, съседъ на бай Коста, и той сжщо понѣкога духовитъ. И той се провикна: „Комшу (съседе) дай поне на менъ малко отъ рибата и азъ съмъ отъ твоя еснафъ!“ Бай Коста му отговори смешкомъ и като бърза заприпка: „Ако можешъ ме стигна, ще ти дамъ“. — Всички присжтствующи останаха смаяни отъ случката и почнаха да я разискватъ и обясняватъ, а чорбаджиитѣ, сконфузени и ядосани, продължиха бавно пжтя си къмъ Начоолувия ханъ.

Като стана дума за Ив. Йовковъ, нека кажа две думи и за него. Той бѣше се върналъ наскоро отъ Цариградъ — билъ се скаралъ съ брата си Димитра поради следнйото: Една вечерь при абаджийския си дюкянъ въ Галата той се

зърталъ около мангала, на който въ тенджера врели две
нешки глави, купили ги братъ му и Колю Баювъ. Край
го миналъ Петко Калеевъ и го попиталъ, какво готви. Иванъ
говорилъ: „Варя главата на батя и — на Коля Баювъ".
анъ си имаше магаренце и съ него прекарваше дърва отъ
рата. Неговитѣ смѣхории и закачки нѣмаха край, сѫщо
го тѣзи на Калеко Миташъ.

Калоферскиятъ пазарь ставаше голѣмъ, защото се сти-
ка и селяни, — и българи, и турци — отъ околнитѣ села
ймушларе, Голѣмо-село, Малко-село, Окчуларе, Аджаръ,
рничене, Митиризово, Куртово, Горни и Долни Омарбасъ
пр., а пъкъ аджарци и рахманлийци си бѣха постоянно въ
лоферъ: дружина аджерки, затъкнали хурки съ бѣли кѫ-
ли, вървятъ изъ пѫтя и предатъ. Едни идѣха за да си ку-
тъ вълна, други да продадатъ прежда, или шаякъ трети—
тепавица, четвърти — за даракъ, за бояджия и пр

Въ сѫботенъ день почти всички ханища бѣха пълни съ
сти. Хлѣбъ не оставаше, макаръ да се вадѣше въ 7—8
рни. Най-много работѣше този на чича Радула, на пазаря.
й умѣеше да пече добри гивечи, затова и всички пазар-
ти при него се трупаха. Въ петъкъ вечерь и въ сѫбота
рната му бѣше пълна съ гивечи. Той правѣше и най-до-
и млинчета (банички), кандилки, мекици и гевреци. Хлѣ-
тъ бѣше такъзъ, че като го стиснешъ, се свие като сюн-
ръ. Отгоре му имаше знакъ като капаче, колкото пето-
зка. Нѣкои откъртяха това капаче, отиваха въ съседния съ
рната дюкянъ на ганозлията гръкъ, наливаха въ хлѣба
стинъ или шарлаганъ, стопляха го малко въ фурната и тъй
ядѣха.

Гоститѣ намираха въ Калоферъ и пелинъ, най-добъръ
вкусенъ и ароматиченъ — въ цѣло Българско по 30—40
ри ока. Приготовляваха го отъ сливенско караджаско
озде, и то тъй: въ бъчвата нареждаха редъ грозде, редъ
ъркове сухъ пелинъ и най-отгоре наливаха вино. Тъй гроз-
то престояваше нѣкое време и зърната се изпукваха и се
неше. Нѣкоя бъчва се оставяше да се точи презъ май Пе-
нътъ траеше до Петровденъ. И избитѣ благоприятствуваха
тоза. Въ тѣхъ имаше много голѣми възелници. Въ ка-
нната изба на дѣдо Начо, която бѣше подъ пѫтя, имаше
зелница правена на мѣстото и въ нея можеха да се вмѣс-
тъ 40—45 души. Нѣкои кръчмари донасяха отвънъ разва-
но вино, и то като престоеше нѣкое време въ Калоферъ
се претакаше, се оправяше. И добра преварена анасонова
кия се приготвяше Еднажъ нѣколцина калоферци за Плов-
въ, като се отбили за обѣдъ на Махалата — както винаги
искали ракия. Ханджиятъ имъ я препорѫчалъ, че била по-
бра и отъ калоферската. Следъ като сръбнали, тѣ я из-
юли. На въпроса на ханджията, какъ я намиратъ, единъ
говорилъ, че била добра *парцуца*. Той останалъ съ убеж-

Да разправя една пазарска случка. Въ Калоферъ имаше единъ смахнатъ и по нѣкога духовитъ човѣкъ, снаженъ, високъ до 2 метра съ широко плещи. Казваше се Коста Минчовъ Чантулковъ. Дрехитѣ му бѣха само кръпки, а отзадъ на гащитѣ си бѣше лепналъ друга голѣма отъ половина *димиена* торба. Не че той бѣше толкозъ сиромахъ, но искаше да се покаже такъвъ. Имаше своя керемидчийница. Съседитѣ разправяха това: Единъ стълбъ въ кжщата на Коста прогнилъ и той го замѣнилъ съ другъ. Единъ день като почналъ да го цѣпи за огъня, Коста намѣрилъ кемеръ пъленъ съ алтъни. Той го скрилъ въ зимника, но жена му, Рада, го намѣрила и го скрила пъкъ на друго мѣсто, ала Коста пакъ го намѣрилъ. Мжжъ и жена се шумно скарали и съседитѣ узнали всичко това, а после го узналъ и цѣлъ Калоферъ. За да убеди всички хора въ противното, Коста се носѣше тъй дрипавъ и затова му бѣха дали прозвището Дрипкинъ. Еднажъ на пазаря Димитъръ Кошната бѣше донесълъ една много добра тлъста моруна. Чорбаджиитѣ заградиха Кошната и съ охота почнаха да я огледватъ. Едни го питаха: моруната свищовска ли е, или тулчанска, други — каква е цената ѝ, трети намираха, че моруната била много прѣсносола, а четвърти, — че била много скжпа. Всички се размайваха само и само да свалятъ цената ѝ. До Кошната понадалечъ стои бай Коста съ чувалъ въ ржка. По едно време той се приближи до него и го попита за цената. Кошната отговори: 10 гроша ока. Коста му каза да я претегли всичката; Кошната се позачуди. Но когато Коста повтори поенергично заповедьта си, Кошната претегли моруната, Коста му хвърли два минца, тури моруната въ чувала, метна го на рамо и тръгна да си отива. Отначало чорбаджиитѣ мислѣха, че Коста се шегува, но после, кога си тръгна, се разгневиха. Единъ отъ тѣхъ извика: „А бе, бай Коста, дай и намъ малко отъ моруната!" — „Ние сме сиромаси хора, отвърна спокойно бай Коста, намъ трѣбва риба безъ кости, та по-скоро да се наядемъ и повече да работимъ. За васъ има кусатъ и платика: вие имате време цѣлъ день да ядете и да плюете кости!" ... Въ навалицата бѣше и Ив Йовковъ, съседъ на бай Коста, и той сжщо понѣкога духовитъ. И той се провикна: „Комшу (съседе) дай поне на менъ малко отъ рибата и азъ съмъ отъ твоя еснафъ!" Бай Коста му отговори смешкомъ и като бърза заприпка: „Ако можешъ ме стигна, ще ти дамъ". — Всички присжтствующи останаха смаяни отъ случката и почнаха да я разискватъ и обясняватъ, а чорбаджиитѣ, сконфузени и ядосани, продължиха бавно пжтя си къмъ Начоолувия ханъ.

Като стана дума за Ив. Йовковъ, нека кажа две думи и за него. Той бѣше се върналъ наскоро отъ Цариградъ — билъ се скаралъ съ брата си Димитра поради следнйото: Една вечерь при абаджийския си дюкянъ въ Галата той се

върталъ около мангала, на който въ тенджера врели две
нешки глави, купили ги братъ му и Колю Баювъ. Край
го миналъ Петко Калеевъ и го попиталъ, какво готви. Иванъ
говорилъ: „Варя главата на батя и — на Коля Баювъ".
анъ си имаше магаренце и съ него прекарваше дърва отъ
рата. Неговитѣ смѣхории и закачки нѣмаха край, сжщо
го тѣзи на Калеко Миташъ.

Калоферскиятъ пазарь ставаше голѣмъ, защото се сти-
ка и селяни, — и българи, и турци — отъ околнитѣ села
ймушларе, Голѣмо-село, Малко-село, Окчуларе, Аджаръ,
ричене, Митризово, Куртово, Горни и Долни Омарбасъ
пр., а пъкъ аджарци и рахманлийци си бѣха постоянно въ
лоферъ: дружина аджерки, затъкнали хурки съ бѣли кжл-
ли, вървятъ изъ пжтя и предатъ. Едни идѣха за да си ку-
тъ вълна, други да продадатъ прежда, или шаякъ трети—
тепавица, четвърти — за даракъ, за бояджия и пр

Въ сжботенъ день почти всички ханища бѣха пълни съ
сти. Хлѣбъ не оставаше, макаръ да се вадѣше въ 7—8
рни. Най-много работѣше този на чича Радула, на пазаря.
й умѣеше да пече добри гивечи, затова и всички пазар-
ци при него се трупаха. Въ петъкъ вечерь и въ сжбота
рната му бѣше пълна съ гивечи. Той правѣше и най-до-
и млинчета (банички), кандилки, мекици и гевреци. Хлѣ-
гъ бѣше такъзъ, че като го стиснешъ, се свие като сюн-
ъ. Отгоре му имаше знакъ като капаче, колкото пето-
зка. Нѣкои откъртяха това капаче, отиваха въ съседния съ
рната дюкянъ на ганозлията грькъ, наливаха въ хлѣба
тинъ или шарлаганъ, стопляха го малко въ фурната и тъй
ядѣха.

Гоститѣ намираха въ Калоферъ и пелинъ, най-добъръ
вкусенъ и ароматиченъ — въ цѣло Българско по 30—40
ри ока. Приготовляваха го отъ сливенско караджаско
зде, и то тъй: въ бъчвата нареждаха редъ грозде, редъ
р.ово сухъ пелинъ и най-отгоре наливаха вино. Тъй грозд-
го престояваше нѣкое време и зърната се изпукваха и се
еше. Нѣкоя бъчва се оставяше да се точи презъ май Пе-
ъть траеше до Петровденъ. И избитѣ благоприятствуваха
тоза. Въ тѣхъ имаше много голѣми възелници. Въ ка-
ната изба на дѣдо Начо, която бѣше подъ пжтя, имаше
зелница правена на мѣстото и въ нея можеха да се вмѣс-
ть 40—45 души. Нѣкои кръчмари докасяха отвънъ разва-
но вино, и то като престоеше нѣкое време въ Калоферъ
се претакаше, се оправяше. И добра преварена анасонова
кия се приготвяше Еднажъ нѣколцина калоферци за Плов-
въ, като се отбили за обѣдъ на Махалата — както винаги
искали ракия. Ханджиятъ имъ я препоржчалъ, че била по-
бра и отъ калоферската. Следъ като сръбнали, тѣ я из-
юли. На въпроса на ханджията, какъ я намиратъ, единъ
говорилъ, че била добра *парцуца*. Той останалъ съ убеж-

дението, че ракията му била добра, понеже вещи хора я опитали и кога нѣкой го попитвалъ, има ли добра ракия, отговарялъ: „Калоферци пиха отъ нея и казаха, че била добра парцура".

И добро месо имаше въ Калоферъ, овнешкото се продаваше $2^1/_2$—3 гр. ока. Единъ евреинъ събираше ярешкитѣ кожи и ока ярешко месо продаваше по 30 пари. Едно време колѣха и совати кози за пастърма и лой. Лойта пълнѣха въ козии шкембета и я изпращаха въ Цариградъ. Совати колѣха хаджи Недѣлчо Кйойбашиевъ, Тодоръ Цанковъ, Хр. Баларьтъ, дѣдо Петко Говедарьтъ и др. Дѣдо Петко живѣ повече отъ 100 години, макаръ че прекара голѣмо нещастие: навръхъ Гергйовдень 1874 г. синоветѣ му Христо и Стоянъ се скарватъ за миразъ и Стоянъ пробажда Христя съ ножъ и този умира. После и Стоянъ умрѣ въ пловдивския затворъ.

Следъ като се разтуряше пазарьтъ (около 10 часътъ по турски) общински метачи цигани измитаха добрѣ мѣстото и нѣкои близки улици.

Й

Чорбаджии

Чорбаджии въ Калоферъ бѣха: хаджи Недѣлчо Кйойбашиевъ, дѣдо Драганъ Манджуковъ, дѣдо Драгоя Бацовъ, Недю Начоолу, Панайотъ Д. Павловъ, Христо Д. Пиронксвъ, Стойко Мирчовъ, Тодоръ и Христю Бракалови, Хр. Бацуровъ, Ив. Тотювъ, Ив. Диамантиевъ, Лалю Топаловъ и др. Дамгаджии бѣха Драганъ Кючекътъ и Колю Еодурътъ. Последнитѣ двама носѣха турски сини сукнени дрехи, обточени съ много редове гайтани, и копринени тираблузки червени жълти пояси и на феса обвита чалма. Тѣ имаха страшенъ изгледъ, най-вече Драганъ Кючекътъ. Чорбаджиитѣ, па и почти всички мжже, носѣха фесове, а земледѣлцитѣ и овчаритѣ и нѣкои еснафлии хора — шапки.

Сутринь чорбаджиитѣ се събираха въ Тотювото кафене на приказка. Понѣкога и за общински работи разискваха. Нѣкой пжть дохождаше и мюдюринътъ Ибрахимъ ага съ единъ-двама забтии, облѣченъ съ европейски дрехи. Напоследъкъ въ Калоферъ имаше единъ мюдюринъ, той и синъ му носѣха чепкенъ и сини сукнени потури обточени сжщо съ много редове гайтани. Щомъ се мръкнѣше, той изпращаше четирма забтии на четиритѣ краища и тѣ изгърмяваха по веднъжъ въ въздуха, та, като чуятъ гърмежи лошитѣ хора, да избѣгатъ, и следъ това забтиитѣ се връщаха въ конака, затваряха добре вратата и всички въ него спѣха спокойно. Само пазавантитѣ, които общината издържаше (единиятъ бѣше Добри Митковъ Калинъ) палѣха фенеритѣ и обикаляха изъ града, та пазѣха отъ грабежъ и отъ пожарь.

Турцитѣ никога не наричаха себе си *чорбаджии*. Тази дума тѣ считаха унизителна. Тя произлиза отъ думитѣ *чорба*

и *неджия* (чорбо-ядецъ). Както е известно, турцитѣ покорили България, Сърбия, Влашко, Унгария, Босна и Херцеговина и часть отъ Австрия и дошли чакъ до Виена, подъ предводителството на везиря Кара Мустафа, но полскиятъ кралъ Янъ Собейски ги разбилъ, и тѣ се дръпнали назадъ. Въ тѣзи походи били насила заставени и българитѣ да участвуватъ: едни съ колата си, а други гледали коне, прибирали и заравяли умрѣли, гледали болни и пр. Понеже тѣ не знаяли турски, кога ги питали какви сж, отговаряли: „помагачи", отъ което после станала думата „помакъ". Тѣзи помагачи, следъ като разнасяли на войската ястието, въ котлитѣ на дъното оставало само чорба, съ което пъкъ тѣ се хранѣли. Следъ като войницитѣ се нахранѣли, викали на помагачитѣ: „Хей, чорбаиеджилеръ, и за васъ дойде редъ да ядете!" И тъй отъ *чорба-неджии* станало *чорбаджии*. Чорбаджиитѣ, следъ като се завръщали въ градове и села, ставали привилегировани лица, царски хора, властьта ги почитала и настанявала а ази, кабзамали, кйойбашии и пр.; помагачитѣ пъкъ — понеже между тѣхъ имало много богомили и дрехитѣ имъ се били изпокжсали — се принудили та облѣкли турски дрехи и турили чалми, които носѣли и следъ като се върнали отъ войната. После тѣ били потурчени. Тъй били потурчени ловчанскитѣ помаци, луковитскитѣ и тетевенскитѣ; какъ сж пъкъ били потурчени чепинкситѣ помаци е казано въ кн. на Ст. Захариевъ: Геогр. — истор. — стат. описание на Т.-Пазарджишката кааза и въ статията на г. Н. Начовъ въ сп. Бълг. прегледъ (София) г. V, кн. II. За тѣхъ било издадено заповѣдь: които не искали да минатъ *подъ* ножъ (да се покорятъ, да бждатъ изтурчени), да минатъ *надъ* ножъ (да бждатъ изклани). Въ кърджалийско всички българи били изклани, а на женитѣ имъ били натрапени за мжже еничари. Турскиятъ военоналникъ искалъ да бждатъ потурчени всичкитѣ българи, но се противили нѣкои влиятелни паши и беюве — да остане и рая, която да обработва земитѣ, които султанътъ имъ билъ подарилъ за заслуга къмъ държавата. И самъ шейхюлислямътъ се застжпилъ за това предъ султанъ Сюлеймана Великий, като го убедилъ, че и коранътъ билъ противъ всѣко насилствено потурчване. За да го убеди по-лесно, че въ държавата трѣбва да има разни вѣри, шейхюлислямътъ заповѣдалъ, та задъ джамията Еюбъ, до Златни-рогъ въ Цариградъ посадили две градини: едната само съ еднакви цвѣтя, а другата — съ разни. Единъ петъкъ следъ селямлъка шейхюлислямътъ поканилъ Сюлеймана да посети казанитѣ градини, и този повече аресалъ втората градина. Тогазъ шейхюлислямътъ му обяснилъ, какво представлявали всѣка една. И султанътъ спрѣлъ всѣко потурчване. Тогазъ Лалашахимъ паша, за да си отмъсти, преселилъ много българи въ брусенския вилаетъ. Тѣ били повечето овчари и после забравили своя езикъ и почнали да говорятъ турски. Планината, около която

се заселили въ Мала-Азия, се казва Булгаръ-дагъ. В. Кънчевъ писа за малоазийскитѣ българи. Младотурпитѣ въ своитѣ изявления по македонския въпросъ остро осждиха шеихюлислама и султанъ Сюлеймана за казаната имъ постжпка: ако тогазъ били изтурчени всички българи — пишеха тѣ въ вестницитѣ — нѣмало да има българи до подъ стенитѣ на Цариградъ и които постояно да го застрашаватъ.

К.

Механици, дограмаджии, ръзбари и пр.

Способенъ механикъ самоукъ бѣше Никола Стрелуховъ. Желѣзницата до Пловдивъ вече бѣше построена. Стече се малко и голѣмо да види това ново чудо голѣмо: какъ тъй безъ коне или волове да се движатъ заедно 40—50 тежки и голѣми кола. И Никола отива въ Пловдивъ, разгледалъ внимателно машината, нарисувалъ нѣкои части, връща се въ Калоферъ, взима физиката на Гано прѣводъ на Я. Груевъ и почва да работи. Въ кжсо време машината (локомотивътъ), направенъ отъ тенекия, е вече готова. На Петровдень на голѣмия изпигъ се явява и Никола съ своята машина. Съ позволение на учитель Д. Финговъ той я нагласява, подклажда я съ дървени вжглища и тя начева да се движи. Мюдюринъ, чорбаджии и всички присжтствующи сж въ възхищение. „Аферимъ! браво!" се чуе отъ всички. Но по-сетне способният, ала сиромахъ, Никола тъй си и остана; нѣмаше кой да го подкрепи материално, за да направи това, което можеше. Много нѣщо би извършилъ, ако отидѣше да следва въ нѣкое механическо училище въ Европа, или пъкъ поне да поработи въ нѣкоя фабрика. Този талантливъ човѣкъ умрѣ отъ петнистъ тифъ въ Малко село следъ освобождението.

Антонъ Станишевъ (Дебрелиятъ) бѣше майсторъ на черковното резбарство и извѣстенъ и въ дветѣ страни на Стара-планина. Следъ войната въ 1877 - 1878 и той се установи въ Свищовъ.

При Антона се учиха Иванъ Стрелуховъ и Тодоръ Д. Несторовъ, сжщо добри майстори по-сетне. Тѣ извършиха резбарската работа въ черковитѣ св. Атанасъ въ Търново и св. Димитъръ въ с. Бѣла-Черкова (по рано с. Горни-турчета). Прѣзъ 1876 г. въ четата на попъ Харитона и Бача Кира въ Дрѣновския монастирь бѣха и Ив.Стрелуховъ и Т. Д. Несторовъ. И двамата, както и мнозина други четници, сложиха кости за свободата на България следъ едноседмична отчаяна съпротива съ многобройната войска на Хафъзъ паша.

Двамата братя Сотиръ и Василъ Д. Сотирови бѣха ученици първиятъ на Ивана, а вториятъ на Никола Стрелуховъ. Тѣ, освенъ резбарство, работѣха валцови дараци на вода, хубави малки чакръчета за предене, поправяха пушки., пищоли и разни други инструменти. Всичко имъ идѣше отржки

тиръ е изработилъ резбарската работа въ Лѣсковската чер-
ва св. Димитъръ и въ Габровската св. Богородица.

При Сотира се учиха Никола Пенковъ Шипковъ и г. Авр. Аврамовъ. И тѣ бѣха отлични ученици.

Михалъ Матювъ Хаджиски работѣще хубави малки кръчета, разни хубави столове, маси, поправяше пушки и щоли и голѣми часовници.

Христо Бобичкинъ сѫщо правѣше хубави малки чакръчета.

Ради Чаракчиевъ поправяше чаркове и правѣше брави други желѣзарски вещи.

Кафаинжилъкъ работѣха: Цвѣтко Арабаджовъ, Дончо мовъ, Димо Стайковъ. Генко Загорчето и пр.

Л.

Дѣдо Стойко Генинъ

Мнозина още помнятъ веселиятъ старецъ дѣда Стойка. Той знаеше хубаво да свири и да пѣе, па и пѣсни да чинява. Съ тѣхъ разсмиваше всинца ни. Той бѣше самоукъ.

Въ юлий 1877 г. руски казаци пристигнаха въ Калоферъ. сле наши калоферци, одързостени, нападнаха въ Митизово и запалиха една кѫща. Дириха да хванатъ най-първо чина голѣмецъ Гамбеза, нѣвга шенъ пѫдаръ въ Калоферъ малъ да изплаща нѣкои стари грѣхове), но той са скрилъ. здо Стойко ето какъ възпѣ това.

Засвири казакъ съ бурия
Митиризово изгориха
Настана нразбория,
Гамбеза не заловиха.

Кога следъ войната калоферци се върнаха и временно настаниха въ с. Доймушларе и въ другитѣ околни села кѫщитѣ на избѣгали пъкъ турци — защото Калоферъ ше съвсемъ разрушенъ — дѣдо Стойко запѣ:

Калоферскитѣ джанфези
Изпоядоха доймушларски петмези.

Въ 1879—1880, поради неурожай, въ Калоферъ настана адъ, а въ него и по полето се бѣха появили много полски шки. Тѣ изпояждаха всичко що намѣрятъ: хлѣба на полита или въ долапа, житото въ хамбаря, отъ снопитѣ на витѣ, барабоя и пр. Дори и на работницитѣ по полето абѣха хлѣба изъ торбитѣ. Всѣки бѣше се смаялъ, какво прави. И коткитѣ вечъ бѣха се наситили. Благодарение послешната суша и студена зима мишкитѣ измрѣха. По зи случай дѣдо Стойко съчини тази пѣсень:

Женитѣ барабой сѣеха,
Мишкитѣ се съ гласъ смѣеха;
Женитѣ барабой копаятъ,
Мишки се въ дупка потаятъ;
Тѣ грабятъ барбой и влачатъ,
Женитѣ кълнатъ и плачатъ.

Въ 1881 г. д-ръ Г. Янкуловъ заведе дѣда Стойка въ Пловдивъ при руския консулъ да му пѣе. Консулътъ останалъ много доволенъ. И в. Народенъ гласъ писа, че въ Пловдивъ пристигналъ единъ самоукъ пѣснопоецъ отъ Калоферъ. Д-ръ Янкуловъ далъ на дѣдо Стойка дрехи, обуща и единъ вехтъ цилиндъръ, Въ една дълга пѣсень дѣдо Стойко описваше подробно, какъ се явилъ предъ консула, какъ този го поканилъ та седналъ въ едно меко канапе, та потъналъ и не смѣялъ после да се поклати да не би да се счупи, какъ консулътъ го успокоилъ и какъ после му пѣлъ, какъ руситѣ минали Дунава, какъ плѣнили Османъ паша, минали повторно Стара планина, отишли до Цариградъ, сключили Сенъ-Стефанския миръ и пр

Нѣколко дена стоялъ дѣдо Стойко въ Пловдивъ и разгледалъ го по-добре и после съчинилъ тази пѣсень:

Джумаялийскитѣ файтони,[1])
И пловдивскитѣ кокони!
Който се въ Пловдивъ ожени,
Мяза му, че води три жени.
Докатъ му и пълна кесийка,
Жена му виси на шийка;
Щомъ се кесийка изпразди,
Мжжь на жената омръзни.
Дей гиди назлъмъ калоферки:
Мжжътъ да нѣма ни пара,
Тя го не прави маскара:
Въвъ петъкъ срещу събота,
Топъ прежда ще си продаде,
Въ черкова ще го заведе.

Еднажъ били събрани въ монастиря нѣколцина младежи. Между тѣхъ били д-ръ Г. Янкуловъ, Еню Хр. Кърпачевъ, бивши помощникъ на кмета въ Калоферъ, и дядо Стойко. Всредъ майтапитѣ д-ръ Янкуловъ помолилъ дяда Стойка да каже нѣщо за Кърпачева. Дядо Стойко изпѣлъ тази импровизация:

На полето пѣтелъ пѣе,
Въ монастиря ягне блѣе,
Кърпачовъ се пакъ надѣе,
Въвъ Калоферъ да владѣе.

Въ 1882 г. дѣдо Стойко дойде и въ София да повиди, разсмѣе и развесели калоферски голѣмци. „Облѣкоха ме, каже той, въ нови дрехи, съ дълбоки здрави джобове, ала въ тѣхъ нѣма руски полове. Тогавашната София не му се харесала и той пѣе:

---

[1]) На площада предъ джамията Джумая въ Пловдивъ стоятъ фаетонитѣ.

Отъ Бургазъ до София
Все калоферци въ полиция,
Газятъ каль до шия,
Но да сж въ София.

Въ Калоферъ понѣкога, кога дѣдо Стойко отивалъ съ таренцето си на лозето или въ гората за дърва, турялъ глава цилиндра. Купъ дечурлига вървѣли следъ него.

Дѣдо Стойко бѣ възпѣлъ и Сръбско-българската война 1885 г. Еднажъ, кога князъ Александъръ миналъ презъ Калоферъ и се заинтересувалъ за пѣсеньта, дѣдо Стойко я пѣлъ и князътъ му далъ единъ наполеонъ.

Както е известно, князъ Фердинандъ посети и много веса Калоферската планина. Две години наредъ (1888 и 1889) той седѣ нѣкое време въ Калоферъ, па се изкачи съ общинитѣ съветници и на върхъ Юмручалъ. За споменъ на това пошествие казаниятъ върхъ биде преименуванъ Фердинандъ-върхъ и тамъ забиха каменень стълпъ съ надписъ. Следъ като се върнаха въ Калоферъ, князътъ даде угощение въ училището. После имà и хоро, на което свири лейбгвардейската музика. Разбира се, на хорото бѣха се наловили видни граждани и гражданки. После за това дѣдо Стойко пееше:

Засвириха си бандитѣ,
Налозиха се главнитѣ,
Отъ страна гледатъ гладнитѣ . . .

Дѣдо Стойко бѣше неграмотенъ.

М.

Момчѣшки игри.

Ние, момчетата, играехме разни игри: на хайдути, на ѣби, на топъ кралйо-парталйо, слѣпа баба и пр. Ще кажа що за играта Хайдути.

Събирахме се момчета отъ цѣлата махала, въоржавахме се съ тояги, вмѣсто пушки, вързани съ върва за двата края, и премѣтахме презъ рамо; друга по-кжса тояга втикахме въ поясъ вмѣсто ножъ, па се раздѣляхме на две групи. Всѣка група си избираше за войвода най-якия и най-смелия измежду членоветѣ си. Криехме се изъ буреняци, трънаци и плища и се нападахме едни други. Хванатитѣ отъ противната страну завождахме при войводата. После ги пращахме въ замѣна на наши уловени: вмѣсто единъ силенъ, давахме двама по-слаби.

Еднажъ произведохме голѣмъ смутъ въ конака. Въ единъ пролетенъ день се събрахме 30—40 момчета—между които имаше и доста възрастни — отидохме при Кавацитѣ (политѣ) въ Новитѣ лозя, насѣкохме върбови клони, обелихме ги, въоржихме се съ дървени пушки, пищоли и ножове и отъ коритѣ си направихме паласки като тия, каквито

носѣха презъ рамо турскитѣ конни забтии. Отъ коритѣ си направихме и тржби. Войвода ни бѣше покойниятъ Хр. Ат. Фетваджиевъ. Той често ни водѣше по лозята, въ Курнидица, по монастиря и по планината—за лещници и ягоди. Момчета отъ половината Калоферъ — отъ пазаря чакъ до долния край — нему се покоряваха. По заповедь на войводата, ние се наредихме по двама, като войници, затржбихме съ тржбитѣ и тръгнахме изъ коларския пѫть. Приближихме се до лозето на дѣда Нача Дойновъ, цѣло обградено съ каменень зидъ. Тамъ копаеха цигани. Тѣ чуха тржбитѣ и ни зърнаха. Тогазъ ние бързо се налепихме по зида, насочихме къмъ тѣхъ бѣлитѣ тояги и войводата изкрѣска по турски: „Предайте се!“ Циганитѣ се изплашиха. Единъ отъ тѣхъ побѣгна. Той отишълъ въ циганскитѣ колиби и разправилъ, че въ Новитѣ лозя се появили бунтовници и нападнали циганитѣ копачи. Съ тѣзи последнитѣ какво после било станало — не знае. Циганкитѣ писнали. Отъ тамъ циганинътъ отишълъ въ конака и разправилъ сѫщото. Веднага мюдюринътъ пратилъ двама забтии да провѣрятъ вѣрно ли е било съобщението или е само циганска лъжа: циганитѣ често полъгваха. Следъ малко ние пакъ по команда, нишейки се до зида, отминахме лозето. Сега циганитѣ ни добре изгледаха и почнаха да викатъ следъ насъ и да ни псуватъ и се заканяха да ни обадятъ въ конака. Ние стигнахме до Зли-долъ, завихме нагоре къмъ Славковото, изкачихме се по хълма и се прехвърлихме въ Галювъ-долъ, вечъ въ Калоферъ. Войводата ни строго заповѣда: никому нищо да не обаждаме за случката. Ние го послушахме. Забтиитѣ не можаха да хванатъ никого.

Богомили въ с. Михилци.

По-рано споменахъ нѣщо за богомили. Тукъ ще кажа още нѣщо за тѣхъ, макаръ че то нѣма нищо общо съ Калоферъ. Но то е важно. Слушалъ съмъ го преди много време отъ калека си Петка кацаря отъ с. Михилци (близо до р. Стрѣма и отъ десно на шосето Калоферъ — Пловдивъ) и преселникъ въ Калоферъ. Калеко Петко пъкъ го билъ слушалъ още по-отдавна отъ баща си. Преди стотина години въ с. Михилци нѣмало черкова. Селянитѣ се черкували на открито мѣсто въ горния край на селото подъ голѣмо дѫбово дърво, дето билъ забитъ голѣмъ каменень кръстъ. Тамъ тѣ извършвали въ неделенъ день своитѣ религиозни обреди—и венчаване. Много пѫти карловскиятъ архиерейски намѣстникъ билъ подканялъ селянитѣ да оставятъ своитѣ езически обреди и да си съградятъ черкова, ала тѣ все карали по старому. Архиерейскиятъ намѣстникъ билъ приятель съ карловския мютвеия и му разправилъ, че михилчани били невѣрници, еретици, и че ги спохождали новодошлитѣ отъ Пловдивъ папищаши, които вече били взели подъ свое по-

кровителство селата Балтаджие, Калъчлие и др. и че единъ день ще си има неприятности, ако михилчани станатъ папищани, затова той — като власть — трѣбва да ги застави да си направятъ православна черкова. Архиерейскиятъ намѣстникъ обещалъ да даде за нея 1000 гроша. Мютевелиятъ се съгласилъ, па и самъ обрекълъ за черковата 2000 гр. Следъ това единъ неделенъ день той отишълъ въ село, събралъ селянитѣ и имъ обадилъ, че имало нова заповедь отъ царя да си съградятъ черкова, защото той — баща на всички народи въ царството — не искалъ да има поданници безбожници: тѣзи, които днесъ не вѣрвали въ Бога, утре не щѣли да се покоряватъ и на царя. Мютевелиятъ още имъ обадилъ, че за черковата ще даде 3000 гр. — плата на майсторитѣ зидари, а градиво (камъни, дървета, варь и пр.) сами селянитѣ да си набавятъ. Най-сетне, той ги заплашилъ, че, ако не го послушатъ, щѣли да бждатъ наказани. Тъй притиснати, селянитѣ най-после се съгласили, и черковата била изградена, па дошълъ и православенъ свещенникъ. Следъ това мютевелиятъ билъ заповѣдалъ и на селския субашъ да следи дали въ праздникъ селянитѣ ходѣли въ черкова и които не ходѣли, на сила — дори и съ бой — да ги закарва. Понѣкога и той самъ ходѣлъ въ селото да надзирава всичко. Вмѣсто на клепало, за служба селянитѣ клепѣли съ чукъ на паралия (дървена валчеста габровска трапеза). Щомъ клепалото удряло, субашътъ тръгнѣлъ и ъ селото по ревизия. Селянитѣ се свиквали единъ другъ: „ Хайде хей, пърдалото чука, и *Зеленко* (субашътъ носѣлъ зелена чалма) иде отдоле, хайде по-скоро да идемъ на черкова!“ Селянитѣ стоели въ черкова съ шапки на глава и съ чабучки въ уста Често тѣ спирали свещеника да си палятъ лулитѣ отъ кадилницата. Първиятъ свещенникъ употрѣбилъ голѣми усилия, докле вкаралъ въ пжтя вироглавитѣ селяни. И тъй, благодарение на архиерейския намѣстникъ и на карловския мютевелия, днесъ с. Михилци е православно. — Сигурно, отъ богомилци е станало *Михилци*. Селянитѣ го наричатъ *Мимци*.

О.

Въ Цариградъ.

Въ Калоферъ старитѣ хора казваха: „Щомъ се излупи пате, пущатъ го въ реката, а щомъ се дигне момче, пращатъ го въ чужбина“. Най-вече момчета отиваха въ Цариградъ. Щомъ момче навърши 14—15 години, и домашни и родници почваха да му подмѣтатъ, че вечъ трѣбвало да излезе отъ Калоферъ и да отиде при свои или чужди хора да изучи занаятъ. „Догде момче не яде чужди хлѣбъ, човѣкъ не става“ — сжщо казваха старитѣ хора. И момчето се радваше, че ще види Стамбулъ, параходи и пр. и пр. Отъ Калоферъ за Цариградъ керванъ тръгваше главно презъ пролѣтьта и есеньта. Керванджии бѣха: дѣдо Петко Манафътъ,

Димо Сотиръ̀тъ и Марко и Гъчо Пулеви; придружаваха ги нѣкои доймушларски турски кола, най-вече на черния Еминъ ага. Колата занасяха въ Цариградъ денкове шаяци, аби и гайтани, качета сирене и масло, лой и пр. а оттамъ донасяха: чували сапунь, захарь, синило, кърмазъ, качета риба и маслини, варели зехтинъ и разни сухи южни плодове. Съ колата отиваха и нѣкои мѫже, а повечето — момчета.

По-рано керванджиитѣ обаждаха, кога керванътъ ще тръгне. Момчетата пъкъ вечъ много по отдавна сѫ готови. Сега си приготвятъ и провизии за изъ пѫтя — за по 25 дена; хлѣбъ, пексметъ, сирене, сланина, луканка и пр. Съ кервана обикновено тръгваха 20—25 души. Изъ пѫтя всички прекарваха весело.

Вечерьта срещу тръгването се събиратъ на вечеря, въ честь на пѫтника, роднини съ своя госба и вино. И въ кѫщи се готви по-добра госба. Приказкитѣ траятъ до средъ нощь. Сутриньта сродници донасятъ на момчето пѫтникъ семиденъ кравай, плодове и китка цвѣте съ нѣкоя монета, — рубе, ако сродницитѣ сѫ по-заможни. Най-голѣмата китка е отъ майката. Момчето накича всички китки по гѫрдитѣ си.

Керванътъ вечъ е натоварилъ стока и багажа на момчетата и отминалъ надоле—възчаква около Червенака. Следъ малко при Плачи-камъкъ пристигатъ момчетата обиколени отъ изпращачи. Тукъ сега вечь е последната раздѣла: прощавания, целувания, рѫкувания и безъ четъ благи пожелания за добъръ пѫть, здраве, успѣхъ и добро видение. Очитѣ на роднини сѫ пълни съ сълзи. Най-сетне керванджията обажда да вървятъ, защото пѫть ги чака, и повежда момчетата. За сетенъ пѫть изпращачитѣ ги изглеждатъ при завоя надъ Червенака.

Често, кога се узнаваше, че нѣкой е умрѣлъ въ чужбина, родители, жена, братя, сестри . . . заобикаляха Плачикамъкъ, плачеха за покойника и нареждаха: „Тукъ го пригърнахме за сетенъ пѫть, целувахме се, простихме се и му пожелахме всичко най-добро, а той тръгна натѫженъ. Ние го следихме съ сълзи на очи, той се обърна за сетенъ пѫть, махна съ кърпа, поклони се и го изгубихме отпредъ очитѣ ни. Молимъ те, милостиви Боже, върни ни го! Дано всичко лъжа излѣзе . . . Да го видимъ още веднажъ, па тогазъ нека умремъ! . . "

Дойде, най-сетне, и на мене редъ да напустна за пръвъ пѫть милъ Калоферъ, родители, сродници и другари и да отида въ Цариградъ. Отивахъ съ вуйча си Гъча Н. Паничковъ. Това бѣше въ начало на септемврий 1874 год. Въ неделя вечерьта събраха се много сродници и съседи у дома съ госбата си. На веселата вечеря шулета и карти обикаляха и благословиитѣ изобилно се сипѣха. Тѣзи мѫже, които бѣха ходили въ Цариградъ, много го хвалѣха, пакъ и не забравиха да ми кажатъ, че тамъ на моста имало ара-

плинъ, който познавалъ всички новопристигащи и на когото трѣбвало да целуватъ... Други гости ми напомняха, да не би като арѣсамъ Цариградъ, да остана тамъ и да се погърча, както го вечъ нѣкои били направили; трети ми напомняха, като спечеля и тръгна за Калоферъ, да си спомня и за тѣхъ та да ги зарадвамъ съ нѣкой армаганъ. Азъ обещахъ, че всичко добре ще изпълня, стига да бжда живъ и здравъ. Нѣкои жени бѣха донесли писма и обшити възчици съ счукана мерудия или съ друго нѣщо — армаганъ за тѣхнитѣ сродници.

Въ понеделникъ рано ме събудиха. Азъ се бѣхъ приготвилъ за пжть по-отдавна. Завървѣха изпращачи съ семидени кравai и китки цвѣтя, обвити съ червенъ конецъ и на тѣхъ нанизана пара, даваха ми китките съ много и най-благи пожелания.

Пристигна и бай Станю Генювъ съ бричката си предъ Комисуровия дюкянъ и качиха въ нея дрехитѣ ми. На по-възрастнитѣ сродници цѣлувахъ ржка, а на по-малкитѣ и на приятели дадохъ изпроводякъ па азъ и домашнитѣ ми тръгнахме следъ бричката. Предъ Джалалови тя се спрѣ, та качиха дрехитѣ на вуйча. Ние пакъ тръгнахме следъ нея нагорѣ по пловдивския пжть — сега желѣзницата до Пловдивъ бѣше вечъ направена. Спрѣхме се на върха при Стражата, до беглишкигѣ армани. Отъ тукъ азъ изгледахъ Калоферъ. Той имаше чудесенъ изгледъ съ своитѣ черкови, голѣми и хубави здания и кжщици накацали по Брусювъ-брѣгъ. Простихъ се съ родителитѣ си. Тѣхнитѣ очи и моитѣ се напълниха съ сълзи. Най-сетне качихъ се въ бричката. Бай Станю шибна конетѣ и тя се затъркаля бързо надоле по хубавото шосе. Това шосе — по Стражата — правиха на ангария селянитѣ отъ околнитѣ села. Тѣ много роптаеха, понеже мислѣха, че то се правѣло само за улеснение на Калоферъ. Скоро стигнахме до кулата. При врагата й се излѣжазаха двама забтии, а горѣ на чардака висѣха окачени кожитѣ на нѣколко диви гжски напълнени съ слама. Тѣхъ забтиитѣ употрѣбяваха по гюметата да примамватъ живитѣ и да ги убиватъ. Задъ кулата бѣха воденицитѣ на Генка Попски и на Хр. Боевъ. Въ първата имаше и телавица и валявица. Предъ тѣхъ имаше изпрегнати кола, стопанитѣ имъ чакаха редъ да си смелятъ житото зимнина. До воденицитѣ е каменскиятъ мостъ надъ монастирската рѣка (Бѣла рѣка, Курнидица). Бай Станю ми разправи, че отъ този мостъ падоле пъстрѣва риба, нѣмало: тя живѣла само въ чиста планинска вода. На Махалата обѣдвахме. Въ Пловдивъ стигнахме по *клепала черкова* и слѣзохме въ Панаиръ ханъ, чийто съдържатель бѣше калоферецътъ Нико Хр. Сулювъ.

Сутриньта рано се качихме на влака и вечерьта стигнахме въ Одринъ. Пренощувахме въ единъ ханъ до станцията: влакътъ ноще не пжтуваше. Сутриньта рано пакъ се качихме

и вечерьта късно стигнахме въ Цариградъ. Бѣше се вечъ мръкнало. Вуйчо и азъ понесохме всѣки багажа си и се упѫтихме къмъ моста за да отидемъ насреща — въ Галата. Изъ пѫтя азъ въ тъмнината се спънахъ въ едно—две кучета, налѣгали по земята, и паднахъ. Вуйчо ме предупреди да внимавамъ по моста да се не спъна пакъ и падна ве морето. Щомъ ми спомена той за моста, азъ изтръпнахъ, като си спомнихъ онова, що ми бѣха говорили въ Калоферъ и за арапина. Вървѣхъ и само си мислѣхъ. Следъ малко стигнахме до моста и изъ една стаичка излѣзе човѣкъ съ бѣли дрехи и съ фенеръ и простира ржка къмъ насъ и като че не ни пуска да вървимъ по-нататъкъ. Азъ се разтреперахъ. Вуйчо му пустна нѣщо въ ржка, и той се отстрани. Въ това време задъ насъ се чу фаетонъ, и, ако не бѣхъ се отмѣстилъ, щѣше да ме прегази. Вуйчо ме изгълча, защо се тъй бутамъ. Казахъ му, че съмъ се уплашилъ отъ арапина, за когото ми говориха въ Калоферъ. Вуйчо се засмѣ, подкани ме да вървя по-бърже и добави, че човѣкътъ, когото видѣхме, събиралъ отъ всѣки минувачъ по 10 пари — право за минуване моста. Чакъ тогава се успокоихъ. Мостътъ бѣше по дължъ отъ пловдивския на Марица, но по-кжсъ отъ банянския, на р. Стрѣма. Разликата бѣше само тази, че, вмѣсто отъ двете страни върби, тукъ имаше direци, кумини на разни кжщички и фенери по тѣхъ. Попитахъ вуйча, и той ми каза, че това било параходи и гемии — утре щѣлъ съмъ да ти видя по-добре. На другия край на моста — пакъ стаичка, фенеръ и човѣкъ съ бѣли дрехи, ала той нищо не ни задѣва и ние бързо го отминахме. Въ Галата отидохме въ абаджийския дюкянъ на бай Петка Калеевъ, до самия Златни рогъ. При него работѣше братъ ми Христо. Азъ останахъ при него, а пъкъ вуйчо отиде да пренощува въ абаджийския дюкянъ на калофереца Хр. Шишевъ.

* * *

Сутриньта кога станахъ, видѣхъ морето отъ втория етажъ на дюкяна и въ него параходи, гемии и лодки, нѣкои отъ които кръстосваха нагоре, надоле.

Въ улицата въ Галата почти всички дюкяни бѣха български абаджийски, освенъ нѣколко юрганджийници, въ които работѣха турци, и една гръцка казанджийница, въ която работѣха модерни казани за преваряне ракия; имаше и две кръчми: едната на калофереца Тодоръ Хр. Кьневъ и втората на двама панагюрци; единиятъ се казваше Петъръ, а другиятъ — Димитъръ Атанасовъ.

Трѣбваше да раздамъ писмата и връзчицитѣ. Бѣше ме страхъ да се не изгубя въ този голѣмъ градъ, но братъ ми ме успокои, като ми каза, че околнитѣ дюкяни били все калоферски и когото и да попитамъ, щѣлъ да ме упѫти да се върна. Близо до дюкяна на Петко Калеевъ бѣха тѣзи на

жалоферцитѣ Джуро Коевъ, Джуровъ Джойковитѣ, на Тодоръ Т. Чавдаровъ, Колйо Калчевъ, Никола Сапунджиевъ, Хр. Шишевъ. Дойчинъ Н. Джалаловъ, Димитъръ и Иванъ Йовкови и др., на търничанеца Колйо Баевъ и др. Въ всѣки дюкянъ имаше по двама—трима калфи и по 5—6 чирака. Тѣ всички ми бѣха познати — едни като сродници, други като съученици, а трети като съотечественници. Всички ме запитваха за своитѣ си въ Калоферъ, и азъ имъ разправихъ всичко, що знаехъ. Раздадохъ писма и армагани и се върнахъ въ дюкяна при брата ми, веселъ и доволенъ, защото бѣхъ видѣлъ много мои съотечественици.

Следъ 3—4 дена азъ се пренесохъ въ кжщата на вуйча Хр. Паничковъ, въ махалата Айналж-чешме, задъ английското посолство Тамъ живѣеха и други четире български семейства: Яни Владиковъ, сарэфинъ отъ Кюстендилъ, Петъръ, сарэфинъ отъ Етрополе, Игнатия Цвѣтковъ, литографъ, и Георги Малаковъ отъ Казанлъкъ. Малаковъ и вуйчо Христо работѣха въ печатницата на Леванъ Таймсъ, на Першембе-пазаръ, въ която се печаташе в. Източно време, редакторъ Н. Геновичъ отъ Свищовъ. Петъръ сарафинътъ бѣше отстжпилъ отъ кжщата си една голѣма стая за българско училище, въ което имаше 25—30 ученика, повечето синове на градинари и хлѣбари българи македонци, живущи ва махалитѣ Касъмъ-паша и Ени-шехиръ. Учитель въ казаното училище бѣше Г. Догарадиновъ отъ Банско и после ковчежникъ въ кантората на Ив. Ев. Гешовъ въ София. Въ сжщото училище постжпихъ и азъ. Съ менъ заедно постжпи и г. Стефанъ Консуловъ отъ Панагюрище и сега ковчежникъ въ Нар. осиг. дружество Балканъ тукъ.

Освенъ казаното училище, имаше още и други три български: на Фенеръ при българската черкова, на Орта-кйой и на Вланга.

Единъ день отидохъ на Орта-кйой на гости у кумеца Димитра Г. Мрахолевъ, за да видя братовия му синъ Генка Ив. Мрахолевъ, който живѣеше при него, и да му предамъ писмото отъ майка му. Следъ обѣдъ азъ отидохъ въ тамшното българско училище, въ което се учеше и Генко. То се намираше срещу квартирата на д-ръ Ст. Чомаковъ и въ него се учеха заедно и момичета и момчета въ една голѣма стая около петдесетина. Тѣ всички бѣха малки и добре об[illegible]ѣчени, което показваше, че бѣха деца на заможни родители. По едно време влѣзе учительтъ въ стаята и ме зърна. Попита ме дали съмъ отишелъ да се уча, или — само отъ любопитство. Разправихъ му, какъ е работата и отъ де съмъ. Ученицитѣ не бѣха яко добре подготвени. Учительтъ ме накара та написахъ изречение, което начева съ *Е*. Азъ го написахъ и той ме похвали предъ ученицитѣ. Името му забравихъ. Ходихъ и въ училището на Фенеръ. То се помѣщаваше въ две стаи въ горния етажъ на метоха. Тукъ дохаждаха ученици

и вечерьта късно стигнахме въ Цариградъ. Бѣше се вечъ мръкнало. Вуйчо и азъ понесохме всѣки багажа си и се упѫтихме къмъ моста за да отидемъ насреща — въ Галата. Изъ пѫтя азъ въ тъмнината се спънахъ въ едно—две кучета, налѣгали по земята, и паднахъ. Вуйчо ме предупреди да внимавамъ по моста да се не спъна пакъ и падна ве морето. Щомъ ми спомена той за моста, азъ изтръпнахъ, като си спомнихъ онова, що ми бѣха говорили въ Калоферъ и за арапина. Вървѣхъ и само си мислѣхъ. Следъ малко стигнахме до моста и изъ една стаичка излѣзе човѣкъ съ бѣли дрехи и съ фенеръ и простира ржка къмъ насъ и като че не ни пуска да вървимъ по-нататъкъ. Азъ се разтреперахъ. Вуйчо му пустна нѣщо въ ржка, и той се отстрани. Въ това време задъ насъ се чу фаетонъ, и, ако не бѣхъ се отмѣстилъ, щѣше да ме прегази. Вуйчо ме изгълча, защо се тъй бутамъ. Казахъ му, че съмъ се уплашилъ отъ арапина, за когото ми говориха въ Калоферъ. Вуйчо се засмѣ, подкани ме да вървя по-бърже и добави, че човѣкътъ, когото видѣхме, събиралъ отъ всѣки минувачъ по 10 пари — право за минуване моста. Чакъ тогава се успокоихъ. Мостътъ бѣше по дължъ отъ пловдивския на Марица, но по-кжсъ отъ банянския, на р. Стрѣма. Разликата бѣше само тази, че, вмѣсто отъ дветѣ страни върби, тукъ имаше direци, кумини на разни кжщички и фенери по тѣхъ. Попитахъ вуйча, и той ми каза, че това било параходи и гемии — утре щѣлъ съмъ да ти видя по-добре. На другия край на моста — пакъ стаичка, фенеръ и човѣкъ съ бѣли дрехи, ала той нищо не ни задѣва и ние бързо го отминахме. Въ Галата отидохме въ абаджийския дюкянъ на бай Петка Калеевъ, до самия Златни рогъ. При него работѣше братъ ми Христо. Азъ останахъ при него, а пъкъ вуйчо отиде да пренощува въ абаджийския дюкянъ на калофереца Хр. Шишевъ.

* * *

Сутриньта кога станахъ, видѣхъ морето отъ втория етажъ на дюкяна и въ него параходи, гемии и лодки, нѣкои отъ които кръстосваха нагоре, надоле.

Въ улицата въ Галата почти всички дюкяни бѣха [български абаджийски, освенъ нѣколко юрганджийници, въ които работѣха турци, и една гръцка казанджийница, въ която работѣха модерни казани за преваряне ракия; имаше и две кръчми: едната на калофереца Тодоръ Хр. Кьневъ и втората на двама панагюрци; единиятъ се казваше Петъръ, а другиятъ — Димитъръ Атанасовъ.

Трѣбваше да раздамъ писмата и връзчицитѣ. Бѣше ме страхъ да се не изгубя въ този голѣмъ градъ, но братъ ми ме успокои, като ми каза, че околнитѣ дюкяни били все калоферски и когото и да попитамъ, щѣлъ да ме упѫти да се върна. Близо до дюкяна на Петко Калеевъ бѣха тѣзи на

калоферцитѣ Джуро Коевъ, Джуровъ Джойковитѣ, на Тодоръ Т. Чавдаровъ, Колйо Калчевъ, Никола Сапунджиевъ, Хр. Шишевъ. Дойчинъ Н. Джалаловъ, Димитъръ и Иванъ Йовкови и др., на търничанеца Колйо Баевъ и др. Въ всѣки дюкянъ имаше по двама—трима калфи и по 5—6 чирака. Тѣ всички ми бѣха познати — едни като сродници, други като съученици, а трети като съотечественници. Всички ме запитваха за своитѣ си въ Калоферъ, и азъ имъ разправихъ всичко, що знаехъ. Раздадохъ писма и армагани и се върнахъ въ дюкяна при брата ми, веселъ и доволенъ, защото бѣхъ видѣлъ много мои съотечественици.

Следъ 3—4 дена азъ се пренесохъ въ кжщата на вуйча Хр. Паничковъ, въ махалата Айналж-чешме, задъ английското посолство Тамъ живѣеха и други четире български семейства: Яни Владиковъ, сарафинъ отъ Кюстендилъ, Петъръ, сарафинъ отъ Етрополе, Игнатия Цвѣтковъ, литографъ, и Георги Малаковъ отъ Казанлъкъ. Малаковъ и вуйчо Христо работѣха въ печатницата на Леванъ Таймсъ, на Першембе-пазаръ, въ която се печаташе в. Източно време, редакторъ Н. Геновичъ отъ Свищовъ. Петъръ сарафинътъ бѣше отстжпилъ отъ кжщата си една голѣма стая за българско училище, въ което имаше 25—30 ученика, повечето синове на градинари и хлѣбари българи македонци, живущи ва махалитѣ Касъмъ-паша и Ени-шехиръ. Учитель въ казаното училище бѣше Г. Догарадиновъ отъ Банско и после ковчежникъ въ кантората на Ив. Ев. Гешовъ въ София. Въ сжщото училище постжпихъ и азъ. Съ менъ заедно постжпи и г. Стефанъ Консуловъ отъ Панагюрище и сега ковчежникъ въ Нар. осиг. дружество Балканъ тукъ.

Освенъ казаното училище, имаше още и други три български: на Фенеръ при българската черкова, на Орта-кйой и на Вланга.

Единъ день отидохъ на Орта-кйой на гости у кумеца Димитра Г. Мрахолевъ, за да видя братовия му синъ Генка Ив. Мрахолевъ, който живѣеше при него, и да му предамъ писмото отъ майка му. Следъ обѣдъ азъ отидохъ въ тамшното българско училище, въ което се учеше и Генко. То се намираше срещу квартирата на д-ръ Ст. Чомаковъ и въ него се учеха заедно и момичета и момчета въ една голѣма стая около петдесетина. Тѣ всички бѣха малки и добре об[illegible]ѣчени, което показваше, че бѣха деца на заможни родители. По едно време влѣзе учительтъ въ стаята и ме зърна. Попита ме дали съмъ отишелъ да се уча, или — само отъ любопитство. Разправихъ му, какъ е работата и отъ де съмъ. Ученицитѣ не бѣха яко добре подготвени. Учительтъ ме накара та написахъ изречение, което начева съ *Е*. Азъ го написахъ и той ме похвали предъ ученицитѣ. Името му забравихъ. Ходихъ и въ училището на Фенеръ. То се помѣщаваше въ две стаи въ горния етажъ на метоха. Тукъ дохаждаха ученици

и вечерьта късно стигнахме въ Цариградъ. Бѣше се вечъ мръкнало. Вуйчо и азъ понесохме всѣки багажа си и се упѫтихме къмъ моста за да отидемъ насреща — въ Галата. Изъ пѫтя азъ въ тъмнината се спънахъ въ едно—две кучета, налѣгали по земята, и паднахъ. Вуйчо ме предупреди да внимавамъ по моста да се не спъна пакъ и падна ве морето. Щомъ ми спомена той за моста, азъ изтръпнахъ, като си спомнихъ онова, що ми бѣха говорили въ Калоферъ и за арапина. Вървѣхъ и само си мислѣхъ. Следъ малко стигнахме до моста и изъ една стаичка излѣзе човѣкъ съ бѣли дрехи и съ фенеръ и простира ржка къмъ насъ и като че не ни пуска да вървимъ по-нататъкъ. Азъ се разтреперахъ. Вуйчо му пустна нѣщо въ ржка, и той се отстрани. Въ това време задъ насъ се чу фаетонъ, и, ако не бѣхъ се отмѣстилъ, щѣше да ме прегази. Вуйчо ме изгълча, защо се тъй бутамъ. Казахъ му, че съмъ се уплашилъ отъ арапина, за когото ми говориха въ Калоферъ. Вуйчо се засмѣ, подкани ме да вървя по-бърже и добави, че човѣкътъ, когото видѣхме, събиралъ отъ всѣки минувачъ по 10 пари — право за минуване моста. Чакъ тогава се успокоихъ. Мостътъ бѣше по дължъ отъ пловдивския на Марица, но по-кжсъ отъ банянския, на р. Стрѣма. Разликата бѣше само тази, че, вмѣсто отъ дветѣ страни върби, тукъ имаше дирещи, кумини на разни кжщички и фенери по тѣхъ. Попитахъ вуйча, и той ми каза, че това било параходи и гемии — утре щѣлъ съмъ да ти видя по-добре. На другия край на моста — пакъ стаичка, фенеръ и човѣкъ съ бѣли дрехи, ала той нищо не ни задѣва и ние бързо го отминахме. Въ Галата отидохме въ абаджийския дюкянъ на бай Петка Калеевъ, до самия Златни рогъ. При него работѣше братъ ми Христо. Азъ останахъ при него, а пъкъ вуйчо отиде да пренощува въ абаджийския дюкянъ на калофереца Хр. Шишевъ.

* * *

Сутриньта кога станахъ, видѣхъ морето отъ втория етажъ на дюкяна и въ него параходи, гемии и лодки, нѣкои отъ които кръстосваха нагоре, надоле.

Въ улицата въ Галата почти всички дюкяни бѣха български абаджийски, освенъ нѣколко юрганджийници, въ които работѣха турци, и една гръцка казанджийница, въ която работѣха модерни казани за преваряне ракия; имаше и две кръчми: едната на калофереца Тодоръ Хр. Къневъ и втората на двама панагюрци; единиятъ се казваше Петъръ, а другиятъ — Димитъръ Атанасовъ.

Трѣбваше да раздамъ писмата и връзчицитѣ. Бѣше ме страхъ да се не изгубя въ този голѣмъ градъ, но братъ ми ме успокои, като ми каза, че околнитѣ дюкяни били всекалоферски и когото и да попитамъ, щѣлъ да ме упѫти да се върна. Близо до дюкяна на Петко Калеевъ бѣха тѣзи на

калоферцитѣ Джуро Коевъ, Джуровъ Джойковитѣ, на Тодоръ Т. Чавдаровъ, Колйо Калчевъ, Никола Сапунджиевъ, Хр. Шишевъ. Дойчинъ Н. Джалаловъ, Димитъръ и Иванъ Йовкови и др., на търничанеца Колйо Баевъ и др. Въ всѣки дюкянъ имаше по двама—трима калфи и по 5—6 чирака. Тѣ всички ми бѣха познати — едни като сродници, други като съученици, а трети като съотечественници. Всички ме запитваха за своитѣ си въ Калоферъ, и азъ имъ разправихъ всичко, що знаехъ. Раздадохъ писма и армагани и се върнахъ въ дюкяна при брата ми, веселъ и доволенъ, защото бѣхъ видѣлъ много мои съотечественници.

Следъ 3—4 дена азъ се пренесохъ въ кжщата на вуйча Хр. Паничковъ, въ махалата Айналж-чешме, задъ английското посолство Тамъ живѣеха и други четире български семейства: Яни Владиковъ, сарэфинъ отъ Кюстендилъ, Петъръ, сарафинъ отъ Етрополе, Игнатия Цвѣтковъ, литографъ, и Георги Малаковъ отъ Казанлъкъ. Малаковъ и вуйчо Христо работѣха въ печатницата на Леванъ Таймсъ, на Першембе-пазаръ, въ която се печаташе в. Източно- време, редакторъ Н. Геновичъ отъ Свищовъ. Петъръ сарафинътъ бѣше отстжпилъ отъ кжщата си една голѣма стая за българско училище, въ което имаше 25—30 ученика, повечето синове на градинари и хлѣбари българи македонци, живущи ва махалитѣ Касъмъ-паша и Ени-шехиръ. Учитель въ казаното училище бѣше Г. Догарадиновъ отъ Банско и после ковчежникъ въ кантората на Ив. Ев. Гешовъ въ София. Въ сжщото училище постжпихъ и азъ. Съ менъ заедно постжпи и г. Стефанъ Консуловъ отъ Панагюрище и сега ковчежникъ въ Нар. осиг. дружество Балканъ тукъ.

Освенъ казаното училище, имаше още и други три български: на Фенеръ при българската черкова, на Орта-кйой и на Вданга.

Единъ день отидохъ на Орта-кйой на гости у кумеца Димитра Г. Мрахолевъ, за да видя братовия му синъ Генка Ив. Мрахолевъ, който живѣеше при него, и да му предамъ писмото отъ майка му. Следъ обѣдъ азъ отидохъ въ тамшното българско училище, въ което се учеше и Генко. То се намираше срещу квартирата на д-ръ Ст. Чомаковъ и въ него се учеха заедно и момичета и момчета въ една голѣма стая около петдесетина. Тѣ всички бѣха малки и добре об.ѣчени, което показваше, че бѣха деца на заможни родители. По едно време влѣзе учительтъ въ стаята и ме зърна. Попита ме дали съмъ отишелъ да се уча, или — само отъ любопитство. Разправихъ му, какъ е работата и отъ де съмъ. Ученицитѣ не бѣха яко добре подготвени. Учительтъ ме накара та написахъ изречение, което начева съ *Е*. Азъ го написахъ и той ме похвали предъ ученицитѣ. Името му забравихъ. Ходихъ и въ училището на Фенеръ. То се помѣщаваше въ две стаи въ горния етажъ на метоха. Тукъ дохаждаха ученици

отъ много далечъ, напр., отъ Галата, Балкапанъ-ханъ и отъ другаде — само да се учатъ на родния езикъ.

Ученицитѣ си купуваха учебници и други книги отъ българската книжарница, която се намираше срещу самитѣ врата на Балкапанъ-ханъ. Управляваше я г. Ив. Г. Говедаровъ отъ Копривщица.

Отидохъ и въ Балкапанъ-ханъ. Той бѣше пъленъ съ търговци българи, повече калоферци. Канторитѣ имъ бѣха пълни съ стоки. За този ханъ ми разправяха, че нѣвгаси той билъ гръцки монастиръ и въ него живѣли монаси отъ черкова св. София. Джамийката въ двора на хана била параклисъ. Монаситѣ се сношавали направо съ черковата презъ подземенъ проходъ до та широкъ и високъ. Входътъ му билъ до самитѣ нуждници. Проходътъ билъ иззиданъ отъ тухли.

Освенъ въ Балкапанъ-ханъ, калоферци имаше и въ всички други тъй наречени ханища (караванъ-сараи). И аджарци имаше доста. Изобщо въ Цариградъ българи се срещаха навредъ. Въ начало азъ само български знаехъ, и пакъ можахъ да мина. Дори и гърцитѣ се мжчеха да ми говорятъ български, ако и завално.

Въ Цариградъ се издаваха български вестници: Напредъкъ, Източно време и Зорница.

Освенъ абаджии, търговци и сарафи, имаше и тухлари и керемидчии — къмъ Кеатханата, градинари — по цѣлата околность, ягодари — въ Ортакьой, Куручешме и Арнаутъкьой, млѣкарски дюкяни имаше навредъ съ прѣсно и киселомлѣко, а зиме и съ салепъ; имаше хлѣбари, месари, халваджии и, най-сетне рибари — по Босфора. — Фаетонджиитѣ на паши и беюве бѣха почти всички българи, между тѣхъ имаше и калоферци. Фаетонджията на султанъ Абдулъ Азиза бѣше Иванчо Самоковлията. Той си имаше особенъ апартаментъ на Долма-бахче, при султанскитѣ конюшни. Той се ползваше съ голѣми права, бѣше любимецъ на султана и на синоветѣ му. Съ вуйча Христа често му ходѣхме на гости въ неделя предъ обѣдъ, канѣше ни; следъ обѣдъ султанътъ излизаше на разходка съ фаетона. Въ Иванчовата стая имаше всичко. Единъ долапъ бѣше пъленъ съ разни баклави, корабии, халва и пр. Той понѣкога ни задържаше за обѣдъ за сметка на султанската богата кухня. Само който на е ялъ отъ султанскитѣ вкусни госби, той не знае, какво нѣщо е турска кухня. Турцитѣ умѣятъ да готвятъ добри ястия и тестени сладки по нашъ вкусъ. Ястието сипватъ въ сахани, нареждатъ ги въ голѣма шарена синия и ги похлупватъ съ капаци съ закривена на върха топчица за хващане при захлупване и отхлупване и тъй ги поднасятъ на трапезата. Малко развалено ястие турцитѣ никога и никому не поднасятъ: споредъ корана, то оскверняло човѣка. Казва се: въ турска кжща можешъ да ядешъ и да пиешъ, въ арменска — да преспишъ, но да не ядешъ, въ еврейска да ядешъ.

но да не спишъ. Сладкаритѣ на султана бѣхя Ненчо и Найденъ Нешови, отъ Копривщица и братя на Бойко Нешовъ, познатъ после преселникъ въ София. Аптекарътъ на султана бѣше българинъ — отъ Сопотъ. Султанътъ се боялъ отъ своитѣ правовѣрни мюсюлмани да го не отровятъ.

Иванчо ни разправяше много работи изъ сарайския животъ. Тъй напр.. той казваше, че султанътъ и синоветѣ му носѣли и дрехи отъ сивъ карнобадски шаякъ; такива дрехи бѣха почнали да носятъ и почти всички турски чиновници: паши, па и най-последнитѣ писари.

И въ султанскитѣ конюшни имаше доста българи отъ софийскитѣ села. Тѣ пасѣха конетѣ по ливадитѣ на Кеатханата. Турцитѣ ги наричаха *войниганъ аскерй*. На 1 май тѣ въ строй излизаха съ гайдитѣ на чело, следъ тѣхъ върви знаменосецъ съ червено турско знаме и после — водачитѣ съ конетѣ наредени по двама. Тѣ носѣха рунтави шапки, кжса долама, надъ нея червенъ поясъ и коженъ селяхъ, опнати беневреци и царвули. Него день много българи оставяха работата си и отива та причакваха на Ферикъ-кйой своитѣ съотечественници и имъ се радваха. И азъ ходихъ еднажъ-дважъ.

* * *

Почти въ всѣка махала въ Цариградъ имаше българи, ала, както е известно, само на Фенеръ имаше български параклисъ — въ подарената за тази цель кжща отъ стопанина й князъ Стефанъ Богориди. Надъ параклиса имаше широкъ салонъ, дѣто се помѣщаваше българското читалище и се събираха българитѣ първенци, та разискваха разни народни въпроси. По стенитѣ висѣха исторически картини отъ Н. Павловича: Симеонъ, български царь, влиза тържествено въ Цариградъ; Крумъ разбива гръцкитѣ войски и пленява царь Никифора; Аспарухъ съ дружината си минува Дунава; ликоветѣ на бълг. екзархъ Антимъ I, на Илариона, Авксентия и Паисия, на Ст. Богориди, Хр. П. Тжпчилещовъ и др.; бѣха закачени и два султански фермана, въ хубави рамки, по черковния въпросъ, на турци и на българи, и съ *тугра* въ начало. Въ тази стая съ събираха да разискватъ нѣкои въпроси и българскитѣ еснафи. Съ една речь, казаната стая бѣше и единъ видъ Народно събрание на цѣлокупния български народъ съ представители отъ четиритѣ краища на Българско: отъ Нишъ, Солунъ, Костуръ, Охридъ, Битоля, Одринъ, Тулча, Пловдивъ, Търново, Русе и пр.

Въ черковния дворъ до Златни-рогъ бѣха старитѣ основи за голѣма българска черкова Св. Стефанъ, наречена на името на щедрия даритель Ст. Богороди. Почнали да градятъ, но отпосле се оказало, че мѣстото било насипъ, и архитектътъ — навежа, пъкъ и пари не достигнали и тѣзи основи се напукали. По-сетне,—ала по-навжтре — биде построена сегашната желѣзна черкова. Отъ странитѣ й стърчатъ две ветхи

дъсчени гръцки кжщи. Екзархията е давала за тѣхъ голѣми суми да ги откупи и събори, но стопанитѣ имъ ги не давали, защото патриаршията ги заплашвала, че ще ги отлжчи отъ черковата. До прозорцитѣ на параклиса бѣше гробътъ на многозаслужилия на народа нашъ съотечественникъ дѣдо Хр. П. Тъчилещовъ, комуто синоветѣ издигнаха голѣмъ паметникъ. Кога презъ августъ 1898 г. бѣхъ въ Цариградъ за освещаването на новата българска черкова, този паметникъ го вечъ нѣмаше тамъ. Казаха ми, че заедно съ коститѣ на покойника билъ пренесенъ на Балъклие. Липсваше и гробътъ на дѣда Илариона Макариополски, който бѣше близу до този на дѣда Тъпчилещовъ. Стариятъ параклисъ бѣше съборенъ съвсѣмъ.

Особено на Великдень, на Рождество Христово и Богоявление въ българската черкова на Фенеръ се събираха толкозъ много богомолци, че повечето стоеха на двора и отъ тамъ слушаха литургията. На Богоявление отъ нашата черкова се хвърляше кръстътъ въ Златни-рогъ Него день гърцитѣ се много ядосваха, прикачваха ни разни неприлични епитети и ни предизвикваха на саморазправа. Безъ скандалъ не се минуваше.

Кога на голѣми праздници служеше въ руското посолство заедно съ черковата екзархътъ, присжтствуваше и българинътъ д-ръ Каракановски отъ гавазина Христо Карагйозовъ — високъ и снаженъ мжжъ съ дълги вити мустаци, съ сукнени червени дрехи, съ силяхъ на пояса и въ него ятаганъ и револверъ и съ астраганева шапка отпредъ съ руски гербъ. Въ Цариградъ подобенъ на Христа нѣмаше. Ние, българитѣ, се гордѣхме съ него.

Срещу параклиса бѣше метохътъ — дълго тѣсно каменно здание. Въ едното му крило се помѣщаваше черковното кафене, а въ другото бѣха складирани букви, каси, регали и пресата на нѣвгашния в. Македония. Деца бъркаха презъ счупенитѣ прозорци и взимаха букви. Въ средата на здането имаше мряморна чошма и на коритото ѝ бѣше поставена пожарна толумба. Отъ дветѣ ѝ страни бѣха изрисувани по два лъва, изправени на заднитѣ си нозе, а отгоре надъ двата цилиндра излѣнъ сжщо отъ бронзъ сжщо такъвъ разяренъ лъвъ. Тази толумба принадлежеше на българския параклисъ и прислужваха къмъ нея българи и арменци. Понеже тулумбата бѣше нова и силна, въ време на пожаръ се ползуваше съ голѣмо име. Турцитѣ я наричаха *аслан-толумбасж* (лъвската толумба) — Горниятъ етажъ на метоха се състоеше отъ две отдѣления: едното бѣше училище, а другото — библиотека. Тя съдържаше разни книги по народно-черковното ни възраждане. На балкона имаше посѣтъ здравецъ, а по-горе, подъ корниза — отъ единия край на здането до другия бѣ прилепена мряморна плоча, на която бѣше написано съ старобългарски букви, кога и съ чии средства билъ построенъ метохътъ.

Следнитѣ сведения ми даде единъ старъ турчинъ отъ
и-капия, съ когото се запознахъ, кога въ 1898 год. бѣхъ
Цариградъ.

Кога турцитъ превзели гръцката столица, назначили ко-
ия, която да обиколи цѣлия градъ и да преименува квар-
итѣ и мѣстноститѣ. Тя дошла съ лодка до Балатъ. Единъ
къ билъ хвърлилъ въ морето медъ, смѣсенъ съ отрова
турцитѣ. Комисията го зърнала и го попитала, какво
ви. Гръкътъ отговорилъ, че хвърля развалень медъ. Ко-
ията нарекла квартала *Балъ аттж* (хвърли медъ), което
ле се измѣнило на *Балатъ*. Сетне комисаритѣ дошли до
ията срещу вратата и улицата, която води къмъ гръцката
иархия. Тамъ било много мръсно: на брѣга имало из-
лени и вечъ разложени човѣшки трупове. Комисаритѣ
екли квартала *Фена-еръ* (лошо мѣсто), което после гър-
ѣ промѣнили на Фанари (фенеръ = свѣтлина). До Фенеръ
скеля. Тя била толкозъ тѣсна, че две лодки едвамъ
ли да се разминатъ. Затова мѣстото било наречено Кълъ
ну (Косъмъ-носъ). Тъй било записано въ старитѣ офи-
лни книги, документи, каза турчинътъ.

Учитель Спасъ (Сотираки) Зафировъ, родомъ отъ Пещера. Оти-
ъ въ Калоферъ около 1854 г. и напустналъ въ края на уч. 1859—
г. Другарь на уч. Ботя и авторъ на стихотворната сбирка Бъл-
ка гжсля (Цариградъ, 1857) и др.

* * *

Въ Ортакйой (Среднйо село) — предградие на Цари-
ъ — бѣше българската екзархия. Дотамъ се свършватъ
анскитѣ сараи, които начеваватъ отъ Долма-бахче. Отъ
акйой до Бююкъ-дере, край Босфора, кжщитѣ сж сле-
и една до друга. Отвънь сж обковани съ дъски, въ праздъ-

ното мѣсто между гредитѣ се криятъ мишки, а отвѫтре въ стаитѣ сѫ наковани летви, измазани съ хоросанъ. Има обаче и много кевгирени и хубави кѫщи.

Между Азатъ-капия и Ортакйой сновѣше коненъ трамвай. Прислужницитѣ му бѣха повече българи. По кувертитѣ на всички параходи имаше обявления на разни езици (кога тръгватъ дѣ и кога спиратъ и др.) Имаше обявления и на български. Въ онова време цариградскитѣ българи отдаваха голѣмо значение на тѣзи нагледъ дребни работи. Тѣ виждаха, че се отдава честь на единъ народъ, който се възраждаше.

Въ Ортакйой имаше малка българска колония отъ видни и заможни българи. Бѣше се образувала самостойна българска община. Мухтаръ̀тъ ѝ бѣше Тодоръ Брайковъ Калъчевъ, абаджия, отъ Копривщица. По-знатни български семейства въ Ортакйой бѣха: д-ръ Ст. Чомаковъ, д-ръ Хр. Т. Стамболски, д-ръ Г. Вълковичъ, братя Стефанаки бей и Димитраки бей Тодорови (отъ Тулча), Н. Михаиловски, братя Недѣлкови, Бракалови и др. Въ Ортакйой имаше и българска аптека, срещу квартирата на д-ръ Чомаковъ, а по-доле бѣше дюкянътъ на братя Краварееви и още по-нататъкъ — кафенето и кръчмата на калофереца Димитъръ Г. Мрахолевъ. Срещу него пъкъ бѣше абаджийскиятъ дюкянъ на Тодоръ Б. Калъчевъ. Срещу еврейската хавра имаше българска фурна, а на самата скеля до мряморната чешма въ малко дюкянче бай Иванъ отъ Воденъ продаваше вода. Единъ день гърци надумватъ хамалитѣ кюрди да заставятъ бай Ивана да каже че билъ гръкъ, но той ядосанъ имъ отвърналъ по турски: „Лайно ставамъ, гръкъ не ставамъ!“ Кюрдитѣ го сграбчватъ и го хвърлятъ въ Босфора Но той не могълъ да се удави.

Презъ августъ 1875 г. се помина въ Ортакйой дѣдо Иларионъ Макариополски. Погребението му стана много тържествено. Цѣлиятъ абаджийскн еснафъ и много други българи присѫтствуваха. Ковчега носѣха 12 души облѣчени въ черни кадифени дрехи начело съ Н. Блаженство екзархъ Антима, всички владици и свещенници. Въ шествието имаше по-вече отъ 2500 души. За пренасяне до Фенеръ покойника и за народа бѣха наети параходи отъ тѣзи, които се движеха изъ Босфора и Златни-рогъ. На погребението присѫтствуваше и арменскиятъ владика заедно съ нѣколко свещенника. Въ Ортакйой на скелята около джамията бѣше се събрала голѣма навалица инородци да видятъ небивало до тогазъ тържествено погребение. Всички хвалѣха българитѣ, че тачели своитѣ духовни пастири. Отъ Ортакйой параходитѣ тръгнаха въ 8 часътъ следъ обѣдъ по турски.

Изобщо въ Цариградъ до възстанията въ Босна и Херцеговина имаше доста голѣма свобода за всички народности, но после турцитѣ станаха упорити. Отъ Цариградъ за Босна и Херцеговина заминаха доброволци калоферцитѣ Ив. Рибаровъ и Христю Ласковъ и копривщенецътъ Илия Цаковъ.

Следъ потушаване на казанитѣ възстания турцитѣ, за да замажатъ очитѣ на европейскитѣ дипломати, главно въ Цариградъ, назначиха за каймаками и моавини нѣколцина българи, между които бѣха и споменатитѣ вече по-рано, Н. Геновичъ и Георги Малаковъ. Тѣ стояха въ Сараево, дѣто ги свари австрийската окупация.

Щомъ избухнаха възстания въ Южна България, българскитѣ училища въ Цариградъ се затвориха. Родителитѣ прибраха чедата си. Вуйчо Христо избѣга и се скри въ близкото българско село Чанакча, а братъ ми Христо избѣга въ Браила при другия ни вуйча Хаджи Димитра Паничковъ печатаря, По тѣхна молба кумецътъ Димитъръ Г. Мрахолевъ ме прибра при себе въ Ортакйой. Азъ добре познавахъ Ортакйой; всѣка неделя бѣхъ гостенинъ на Генка Ив. Мрахолевъ, който сѫщо седѣше при чича си. Но слѣдъ 2—3 дена азъ се условихъ да прислужвамъ въ магазина на единъ погърченъ българинъ. При него стояхъ, догде руситѣ дойдоха на Санъ-Стефано (1878).

Помня, бѣше май. Бѣхъ отишълъ да купя нѣщо въ единъ магазинъ до подземната желѣзница на Кара-кйой (Галата). Изведнажъ чухъ, че се говори нѣщо за българитѣ. Напрегнахъ слухъ. Гърци оживено разправяха, че възстанници българи били изклани много турци и гърци и следъ десетдневенъ бой били разбити и селата имъ изгорени, а отъ останалитѣ живи и изловени по-главнитѣ виновници били избесени, а другитѣ затворени.—„Ами тѣзи, които отзарана обесиха на моста, какви сѫ?“ попита единъ, — „И тѣ сѫ отъ тѣхъ, отвърна другъ, който дотогазъ само слухтѣше, я прочети снощния брой на в. Неологосъ, та да се чудишъ и да не повѣрвашъ, какво сѫ извършили надъ турци и гърци тѣзи афоресани българи!“ . . . Азъ веднага припнахъ къмъ моста, за да видя обесенитѣ българи. Тамъ се бѣше събралъ много народъ, но най-много бѣха туркини и турчета, които замѣряха съ камъни обесенитѣ и ги плюеха отдалечъ. Туркинитѣ още разправяха, че тѣзи *кератии гяури* искали бейове да ставатъ и избили много туркини и турчета и че на срещната страна на моста имало обесени и други двама българи, Обесенитѣ бѣха селяни 40—45 годишни, съ овиснала на страна глава, посинѣло лице и прехапанъ езикъ. Докле още уплашенъ ги гледахъ, отъ срещната страна на моста се зачуха зурли и тѫпани. Веднага всички вперихa очи къмъ тази страна — за мигъ оставиха обесенитѣ на покой. Следъ малко, зададе се шествие. На чело му вървѣха двама турци зурладжии и единъ тѫпанарь, следъ тѣхъ — другъ турчинъ, носещъ прикачено на пръть турско червено знаме (въ средата му полумесецъ и звезда — отъ бѣло платно), слѣдъ него — четворица забити съ извадени съ жълти медни дръжки касатури въ ръце и облечени въ потури и аба отъ тъмнозеленъ платъ и украсени съ червенъ

шийритъ по ржкавитѣ, пешоветѣ и гърба, а на главитѣ имъ стояха голѣми и прекривени назадъ фесове съ дълги пискюли, които падаха до рамената имъ. Сега вече следъ тѣхъ идѣха два взети отъ българскитѣ възстанници дървени тола, качени всѣки единъ на предница отъ волска кола и които теглѣха по две магарета. Следъ всичко изброено вървѣше голѣма шумеща навалица. При тоза, и на моста се бѣ струпалъ толкозъ много народъ, че забтиитѣ съ мжка отваряха пжть на шествието. Кога то стигна до обесенитѣ българи, единъ отъ навалицата турчинъ извика: „Отъ небето падна дъска, царството на българитѣ не трая нито седмица!“.... При вида на кроткитѣ и съ наведени глави магарета, които бѣха издигнати на такава голѣма честь — избухна голѣмъ смѣхъ и веселъ щуменъ разговоръ. После пакъ по адресъ на обесенитѣ и изобщо на българитѣ, турци и гърци сипѣха безпирно най-мръсни ругатни. И азъ тръгнахъ, смѣсенъ съ навалицата. Отъ всички дюкяни и магазии въ Каракйой наизкачаха стопанитѣ да видятъ, каква е тази шумна навалица, какво е това чудо. Изъ пжтя се приближи и друга навалица, като че ли изъ земята извираше и се притискаше да види дървенитѣ топове, изобретение на дебелоглавитѣ българи.

Едни турци пъкъ се смѣеха, а други ругаеха властьта, за дето излагала сама себе си на подигравка предъ чуждия свѣтъ. Единъ грькъ говорѣше на съседа си турчинъ юрганджия: „Мехмедъ ага, вижъ, за Бога, този афоресанъ български миллетъ, иска съ дървени топове да съсипе великата Османска държава!“ До баничарницата на Каракйой шествието се спрѣ да стори пжть на конния трамвай. Изведнажъ се изпречиха двама чужденци — приличаха на англичани. Тѣ пустнаха по нѣщо (сигурно, пари) въ ржце на забтиитѣ и изрисуваха набързо топоветѣ, па, следъ като ги разгледаха внимателно, единиятъ отъ тѣхъ потупа по-рамо едното забтие и на развалень турски езикъ каза: „Буну япанъ, чокъ зоръ варъ!“, сиречъ, искаше да каже, че, който билъ направилъ тѣзи топове, се билъ намиралъ въ голѣма неволя — па бързо и двамата си отминаха. За да стане шествието по-интересно, къмъ него се присъедини и извѣстниятъ тогазъ на цариграждани турчинъ Чиплакъ Мустафа (Голъ Мустафа), който и лѣте и зиме все голъ ходѣше. Турцитѣ го считаха за светия и ханъмкитѣ се считаха щастливи, когато той се приближаваше до тѣхъ и слагаше ржката си върху рамото имъ. За това къмъ тѣхъ негово високо благоволение тѣ пъкъ му поднасяха съ своитѣ меки, бѣли и съ канасани нокти ржце хубавитѣ си кесийки и той взимаше колко пари си искаше. Дървенитѣ топове откараха въ двора на Топхането, до самия часовникъ, а голѣмата навалица остана вънъ покрай оградата да гледа още и продължаваше да бъбре всичко. Една стара туркиня, случайно минавайки оттамъ, се спрѣ въздивена и попита, защо се е билъ събралъ толкозъ

Изящно издѣлие иконостасъ цѣлъ отъ полиранъ мрѣморъ у въ-
бновената въ 1842 г. въ Калоферъ черкова св. Атанасъ. Той билъ
даренъ отъ калоферцитѣ абаджии въ Цариградъ (въ Хамбаря и въ
лата), тамъ изработенъ на части и после прѣнесенъ съ волски кола
Калоферъ. Костувалъ около 50000 гр. Майсторътъ му гръкъ съ два-
помощници отишълъ, та го поставилъ на самото мѣсто. Иконоста-
тъ е направенъ по образеца на иконостаситѣ въ черковитѣ на
арталитѣ Балъклие и Джубалие – въ Цариградъ. Презъ 1877 г. ко-
то турцитѣ разориха Калоферъ, опожариха и черкова св Атанасъ, но,
щастие, иконостасътъ оцѣлѣ съ нѣкои малки повреди. Турцитѣ не
кали да си даватъ голѣмия трудъ да го събарятъ, пакъ, сигурно,
се страхували да се не струпа върху тѣхъ и да ги смаже. — Сним-
ката представя среднята часть на иконостаса.

много народъ. Нѣколко турци подигравателно й посочиха двата топа съ четиритѣ магарета. Туркинята отначало се гозасмѣ, но после тя навжсено избъбра: „Знаете ли вие, че ние сами сме вкарали вълка въ кошарата при овцитѣ и че тѣзи дървени топове скоро ще станатъ стоманени и ще съсипятъ нашето царство?" На турцитѣ не стана яко добрѣ, но азъ си отминахъ доволенъ отъ думитѣ на туркинята, Наистина, нейнитѣ думи били пророчески!

Въ май на 1876 г. султанъ Абдулъ Азизъ биде убитъ. Това събитие предизвика страшна пан ка навредъ изъ Цариградъ. Изведнажъ всички дюкяни и магазии се затвориха; всички хора-християни, па и турци — изплашени, почнаха оа бѣгатъ къмъ домоветѣ си. Сжщо и по моста имаше голѣмъ смутъ: едни хора бѣгаха въ параходитѣ, други—къмъ стария Стамбулъ. Всички се питаха, но никой не знаеше причината ва това. Турцитѣ казваха, че московецътъ стоварилъ войска и топове на Бююкъ-дере (лѣтна резиденция на руския посланникъ), християнитѣ пъкъ си шушнѣха, че софтиитѣ се пакъ разбунтували и почнали да колятъ невѣрнитѣ. Чакъ на другия день се узна истинската причина: каза се, че султанъ Абдулъ Азисъ се самоубилъ, и тогазъ чаршията се отвори. Новъ султанъ туриха — Мурада, но и него следъ четиредесетина дена свалиха, (него пъкъ направиха лудъ) и на мѣстото му туриха Хамида. Всички тѣзи авантюри бѣха дѣло на Митхадъ паша. Следъ като препаса, по традиция, сабята въ джамията Еюбъ, Хамидъ отне свободата и на турци, и на християни въ Цариградъ.

* * *

Къмъ края на юний почнаха да прѣпращатъ невинноарестуванитѣ българи въ ортакйойския участъкъ, отдето пъкъ ги освобождаваха съ поржчителство на мухтарина Тодоръ Б. Калъчевъ и Димитра Г. Мрахолевъ. Тѣзи двама добри българи вършеха това доброволно. Димитъръ още и хранѣше освободенитѣ българи и имъ даваше подслонъ въ дюкяна си, па — и пари. Тъй той, благодарение на своето познанство съ полицейския тевтишинъ Хюсеинъ ефенди, арнаутинъ, можа да запази и себе си, и много други българи да не бждатъ арестувани.

Следъ войната въ 1877—1878 г. Тодоръ Б. Калъчевъ и Д. Г. Мрахолевъ се преселиха въ Пловдивъ. Тодоръ стана писарь при пловдивския прокуроръ, а Димитъръ отвори кафене въ Караулханъ. Тѣ никога, никому и нищо не говорѣха за нѣвгашнитѣ тѣхни заслуги. Димитъръ често посѣщаваше съ благотворителнл цель по Коледа и Великденъ затворитѣ и болницата въ Пловдивъ. Той не бѣше намерилъ време да помисли за себе си: помина се ергенъ ъъ Пловдивъ.

Следъ българскитѣ възстания, въ Цариградъ се събра конференция отъ представители на великитѣ европейски държави. Тя начерта границитѣ на една автономна България. Тѣ обемаха цѣла Добруджа съ Сулина, Нишкия окржгъ, цѣла Тракия и Македония. Но Турция отказа да въведе каквито и да било реформи. Презъ това време М. Д. Балабановъ и Д. Цанковъ, поканени отъ екзарха, заминаха тайно по европейскитѣ голѣми столици да изложатъ тежкото положение на българитѣ, особено пъкъ следъ възстанията Турското правителство пъкъ заповѣда на екзарха да заяви официално че българскиятъ народъ е доволенъ отъ турското управление и не желае никаква автономия. Екзархътъ отказа. Тогазъ той биде сваленъ и мѣстото му завзе ловченскиятъ владика Иосифъ, нашъ съотечественникъ.

Противъ упорството на турцитѣ, които бѣха извършили толкозъ много и страшни злодѣяния въ Батакъ и другаде, се поддигна общественото мнение въ Англия, на чело съ Глядстона, шефъ на либералитѣ опозиционери. Русия почна да се готви за война. И турция не седѣше съ скръстени ржце. Тя си достави (или по-добре: достивиха ѝ) отъ Англия най-нови топове и пушки мартинки и винчестеръ, които още презъ есеньта на 1876 г. раздаде на войницитѣ си, като смѣни старитѣ пушки кабзалии и белгийски. Презъ зимата турскитѣ войски постоянно се упражняваха и параходитѣ пренасяха войски за Варна, Русе, Трапезундъ, Батумъ и пр. Всѣки разбра, че ще има война между Русия и Турция. Турцитѣ изново почнаха да преследватъ българитѣ въ Цариградъ и по-силно. Мнозина отъ тѣзи, преоблечени като руски моряци, заминаха за Одеса, други пъкъ презъ Средиземно море и Триестъ — за Ромжния и после се записаха въ новосформированото опълчение при руската ариия.

Презъ средата на юний 1877 г. рускитѣ войски минаха Дунава Много българи отъ Русе и Варна пристигнаха въ Цариградъ, както и русенскиятъ митрополитъ Григорий. Тези и ученицитѣ отъ училището Исляхане въ Русе бидоха настанени въ Ортакйой въ празднитѣ кжщи. Следъ малко докараха въ Цариградъ и софийскитѣ първенци: Хаджи Мано, Петъръ Желявеца, Атанасъ Абаджията, Димитъръ Трайковичъ, хаджи Пешо и др. Тѣхъ настаниха въ хана на арменеца Бедросъ и ги държаха подъ полицейски надзоръ. Казаниятъ ханъ се намираше въ една тѣсна уличка срещу еврейската хавра и кръчмата на Д. Г. Мрахолевъ. Навръхъ Димитровдень, вследствие на продължителния дъжъ и голѣмата влага, сводътъ на стаята, дето бѣха софиянци, се събори върху тѣхъ и всички бѣха контузени. Човешки жертви нѣма.

На 9 августъ сжщата (1877) година, около 3½ часътъ вечерьта по турски стана месечно затъмнение. Въ Цариградъ има по-вече отъ 4000 джамии и на всѣко минаре се бѣха накачили по нѣколко ходжи. Тѣ отъ всички джамии почнаха

да пѣятъ умилно и следъ малко, като по даденъ отъ минаретата сигналъ, почна да се гърми съ пушки и пищоли отвредъ. Много се изплашиха християнитѣ, защото не знаеха за какво става всичко това. Изпокриха се християнитѣ въ миши дупки, да се запазятъ отъ клане Ходжитѣ пѣеха и пушкитѣ гърмѣха докато се дигна затъмнението. Отъ този день духътъ на турцитѣ поотпадна. Това стана следъ като българското опълчение, се би съ силния Сюлейманъ паша при Стара-Загора и се оттегли на Шипченскитѣ височини.

Следъ затъмнението въ Цариградъ се усети на два пѫти слабо землетресение, и презъ януарий 1878 год. новъ доста силенъ трусъ разлюля всички кѫщи.

Руско-турската война се продължи. Турцитѣ ужъ все побеждаваха, а пъкъ изъ день въ день все по-вече бежанци (муаджири) турци приждаха въ Цариградъ. Следъ като се изпълниха всички махали и джамии, почнаха да изпращатъ бежанцитѣ отвъдъ Босфора — въ Юскюдаръ. Въ джамиитѣ бежанцитѣ лежеха на голитѣ камъни; безъ постилка и завивка, та у тѣхъ се появиха разни болести, па — и прилепчиви, та по-вече отъ половината измрѣха. Въ Цариградъ и въ предградията вѣрлуваше едрата шарка. Тя много жертви взе.

Една нова случка разтревожи цариградскитѣ турски голѣмци. Офицеринътъ Хасанъ, черкезинъ, дошълъ въ Цариградъ отъ бойното поле. Той ималъ въ харема на султанъ Хамида сестра, една отъ първитѣ хубавици, и пожелалъ да се представи на военния министъръ, но този го не приелъ. Тогазъ Хасанъ взима два револвера и излъгва стражата, че ималъ да съобщи по скоро нѣщо много важно на военния министъръ, който билъ на заседание въ министерския съвѣтъ. Хасанъ влиза въ стаята, убива военния министъръ и други паши, но и той биде хванатъ и следъ кѫсо време обесенъ на Топъ-капия. Други пъкъ казваха, че Хасанъ си отмѫстилъ за дето пашитѣ били заклали султанъ Азиха.

* * *

Ортакйой бѣше близу до Илдъзъ-кйошкъ дето живѣеше султанъ Хамидъ. При него дохаждаха на докладъ паши съ ординарцитѣ си. Турцитѣ много се интересуваха за новина отъ бойното поле, та заграждаха ординарцитѣ и ги много разпитваха. Азъ имахъ елучай два пѫти да послушамъ разговоритѣ — единъ за Плѣвенъ и другъ за Шипка. „Ние сме около Плѣвенъ, разправяше ординарецътъ. Московецътъ ни е заградилъ отъ три страни съ толкозъ много войска, че не можемъ никѫде да мръднемъ, освенъ къмъ София. Най-напредъ московецътъ праща на бойната линия Карагяуритѣ съ голѣмитѣ рунтави калпаци — българитѣ (трѣбва да сѫ били ромънскитѣ доробанци). Следъ като ги избиемъ и мислимъ, че вечъ сме победили, изведнажъ, като че изподъ

земята, наизкачатъ войници като мравки и тѣмъ вече не можемъ да стоимъ насреща и обръщаме гръбъ. Следъ това ни настигнатъ и на дългитѣ си сюнгии (копия) набождатъ по единъ нашъ войникъ и го прехвърлятъ презъ рамо. Други казаци съ дълги камшици, на края имъ вързани куршуми, махатъ съ тѣхъ по вратоветѣ на войницитѣ. Камшикътъ се овие, казакътъ го тегли и отреже главата на войника . . . Старитѣ турци, пренесени, хващаха брадитѣ си и викаха: „Аллахъ, аллахъ . . .“ Ординарецътъ добави, че московцитѣ били едри, снажни и катанитѣ имъ — високи $1^1/_2$ човѣшки ръстъ. Единъ отъ слушателитѣ каза, че сега вечь имъ идѣла помощь отъ къмъ Чини-Мачунъ (Китай) единъ милионъ кавалерия, половина човѣкъ и половина конь и тя ядѣла само чозѣшко месо, тя щѣла да изяде всичкитѣ казаци съ конетѣ имъ заедно. Тази весть поуспокои турцитѣ. — Презъ януарий 1878 г. другъ ординарецъ разправяше: „Ние сме се окопали около Шипка и около Шейново тъй добре, че не може птичка да прехвръкне. Падна голѣмъ снѣгъ, забучаха фъртуни и стана много студено. Нашитѣ обувки и дрехи се изпокжсаха, пакъ и храната почна да се намалява. Който войникъ отиваше на пусия, не се вечь връщаше: вилицата го засипваше на мѣстото му замръзналъ. Случайно ако останѣше нѣкой живъ, той пъкъ после умираше. Войската почна да роптае и не искаше да се бие, защото бѣ гола и боса и гладна, та не можеше да изтрае на студа само съ една памучена антерия безъ ржкави (харка) и съ ямурлукъ, презъ който се брояха звездитѣ, а войницитѣ на хънзъръ москофъ иматъ по два чифта дрехи и по два чифта чизми: еднитѣ отъ кече, а другитѣ отъ якъ мешинъ и, за да се не мокри отъ дъждъ и снѣгъ, всѣки си има и мушама, три пжти на день пиятъ чай а вино и ракия иматъ всѣкога изобилно въ матеркитѣ си и тъй се сгрѣватъ и отрайватъ на студа. Когато презъ декемрия замръзвахме отъ студъ, московецътъ направи пжть подъ снѣга презъ Коджа-балканъ и една сутринь изненадѣйно ни загради откъмъ Имитлие и Казанлъкъ. Ние пакъ юнашки се бихме като левове и много душмани избихме, но тѣ като мравки изпълзѣха изподъ снѣга. Вейселъ паша се предаде, а нашиятъ паша успѣ та избѣга. Казацитѣ ни гониха и много отъ насъ избиха. . .“ Нѣкои стари турци извикаха: „Хай, хакъ аллахъ, бизе да бакъ!“ (О прави Боже, и насъ погледни!).

Руситѣ все се приближаваха до Цариградъ. Муаджиритѣ почнаха да влачатъ всевъзможна плячка: покжщнина, добитъкъ и пр. Единъ волъ или крава се продаваше въ Цариградъ за 40—50 гроша, и овца или овенъ — за 10, 15. Месото се продаваше по 50—60 пари ока — евтиния не бивала до тогазъ въ Цариградъ. Черкезитѣ пъкъ мъкнѣха другъ видъ плячка. Турцитѣ ги бѣше много ядъ на тѣхъ, защото причината на сполетѣлото ги нещастие отдаваха тѣмъ: въ

очи имъ казваха, че тѣ съ своитѣ кланета, опожарявания и грабежи въ българскитѣ села докарали московеца до Цариградъ. Къмъ края на януарий 1878 г. една чета черкези пристигнаха въ Ортакйой и поискаха разрешение отъ полицията да се настанятъ въ нѣкоя праздна кжща въ турската махала. При пренасянето имъ тефтишинътъ, полицейскиятъ приставъ поиска да прегледа сандъцитѣ имъ: тежестьта имъ му зададе съмнение. Черкезитѣ се възпротивиха и веднага се хванаха за оржжие. Събраната около тѣхъ любопитна тълпа се разбѣга — въ нея бѣхъ азъ, пакъ и тефтишинътъ се оттегли, като се видѣ безсиленъ предъ черкезитѣ. Следъ малко той пристигна съ десетина въоржжени забтии, наградиха черкезитѣ и ги обезоражиха, разбиха сандъцитѣ имъ и въ тѣхъ намериха сребърни кандила и венци отъ икони, златни и сребърни пари и косоплитки съ разни сребърни пари, каквито носятъ момитѣ отъ Софийско. Черкезитѣ съ сандъцитѣ бидохи откарани въ меркеза (участъка).

По онова време въ Цариградъ имаше двама решителни мжже. Единиятъ се казваше Стаматъ, гръкъ, а другиятъ — Тодоръ, българинъ отъ Чирпанъ. Тѣ съ открити листове завѣрени отъ полицията, ходѣха между бежанцитѣ турци и черкези и издирваха отвлеченитѣ български деца и жени. Тѣ оттърваха много такива отъ потурчване. Казаниятъ Стаматъ залови бургазкия черкезки главатаръ Топалъ Хасанъ, който съ своята тайфа бѣ изтрепалъ много българи въ Бургашко и сега се криеше въ вилата на Капитанъ паша надъ Султанъ Зааде, въ Ортакйой. Презъ мартъ Стаматъ го издебналъ на моста до самия меркезъ, като свободно се возѣлъ въ купе! Съ силенъ ударъ той счупва стъклото на прозореца на купето, хваща здраво Хасана за гуша, не му дава да мръдне, изтегля го изъ купето и го предава на тефтишина срещу разписка, за да го изпрати пъкъ той въ галата — сарайския затворъ. Тевтишинътъ отначало не смѣелъ да арестува такава важна личность като Хасана и още поради страхъ отъ Капитанъ паша, но, кога Стаматъ му показалъ заповедьта за арестуването на Хасана, се съгласилъ. Отъ ядъ и отъ страхъ, въ затвора Хасанъ се разболѣ и умрѣ следъ четиридесетина дена, безъ да бжде сжденъ. — За подвизитѣ на Стамата и Тодора българското правителство имъ определи пенсия въ 1880 г

Презъ февруарий 1878, единъ петъченъ день, муаджири турци нападнаха палата Чиричанъ и искаха да свалятъ султанъ Хамида. Тѣ избиха външната стража и нахлуха въ двора, дето стана цѣло сражение. Войската изби всички нападатели и ги нахвърля въ Босфора. Протокътъ около палата бѣше почервенѣлъ отъ кръвь.

Отъ силнитѣ гърмежи се появи голѣма паника въ цѣлъ Цариградъ, и въ предградината кжщитѣ стояха затворени цѣль день.

Руситѣ дойдоха въ Санъ-Стефано и главнокомандующиятъ Николай Николаевичъ се установи въ палата Бейлеръ бей на азиятския брѣгъ до Босфора. Предъ палата постоянно стоеше руски броненосецъ. На 19 февруарий 1878 год, турскиятъ броненосецъ, който стоеше предъ палата Чирганъ, даде 101 топовни гърмежа по случай подписването на Санъ-Стефанския миръ. Сѫщото направи и рускиятъ броненосецъ.

Войната се свърши, и азъ напустнахъ Цариградъ.

* * *

На 15 августъ 1898 г. щѣше да се освети новата българска черкова св. Стефанъ въ Цариградъ, на Фенеръ. По, този случай отъ София потегли за тамо специаленъ влакъ, съ гости около 1000 души. Между тѣхъ имаше професори, учители, търговци, бѣше и Каравеловъ. Между гоститѣ бѣхъ и азъ. Турскитѣ власти ни правиха голѣми пречки въ Лозенградъ, Одринъ и въ Цариградъ на станцията при Серкеджи-скеля, та закъснѣхме единъ день. Пакъ и въ наша честь Н. Бл. екзархъ Иосифъ отслужи литургия. Черковата е много хубава, като нея нѣма друга на Балканския полуостровъ. И иконитѣ ѝ сѫ художествено дѣло.

Следъ службата нѣколци души се отправихме къмъ историческата черкова св. Влахерна. Сварихме я затворена, затова излѣзохме презъ вратата Егри-капия вънъ отъ старата крепость. Предъ самата врата си почиваше, съ кошъ на гърба, възрастенъ турчинъ. Азъ го поздравихъ и му дадохъ та запуши една папироса, като му казахъ, че е българска. Той ме загледа втречено и ми заговори: „Истина ли казвашъ? Азъ съмъ Софта, пропѫтувалъ съмъ цѣлия Булгаристанъ, бихъ се въ Сърбия, после бѣхъ въ Видинъ. Азъ обичамъ българитѣ: тѣ, сѫ добъръ народъ, но виждашъ ли онѣзи кешиши? (въ това време изъ пѫтя вървѣха двама улеми турци съ черни разкошни джубета и съ бѣли като снѣгъ чалми): тѣ правятъ та се мразимъ едни други.

Азъ дадохъ на турчина четвърть бѣло меджидие и тръгнахме да си вървимъ, но той ни спрѣ и ни каза, че иска да ни разведе изъ Цариградъ и да ни покаже нѣкои забележителности. Казахъ му, че азъ ги зная, но той настойчиво възрази, че онова, което, той ще ни покаже, не сме го знаели. Ние се съгласихме. Турчинътъ ни поведе извънъ айвасарайскитѣ стѣни изъ турската махала, показа ни тюлбето (гробницата) на турски светци, загинали при превземане на Цариградъ — което, впрочемъ, никакъ не ни интересуваше. Най-сетнѣ стигнахме до самитѣ стени на византийския айвасарийски палатъ, високъ и хубавъ, съ назѫбени корнизи, а надъ самата крепость сѫ построени паянтови турски кѫщи. Ахмедъ (тъй се наричаше водачътъ ни) се спрѣ предъ една новооткрита въ зида на крепостьта врата и ни каза: „Вижте,

вашиятъ князъ (бей Фердинандъ, изнамери тази врата и това подземие миналата година, когато дохожда на госте на нашия султанъ. Тѣ сж голѣми достове. Ние владѣемъ Стамбулъ 500 години, и до миналата година не знаехме, че тукъ имаше подземие и още една врата за Айва-сарай. Досега въ Стамбулъ сж дохаждали много царе и крале, но нито единъ не се е интересувалъ за това подземие. Вашиятъ князъ или ще е много ученъ, или пъкъ голѣмъ ясновидецъ, та всичко знае и намери затворената врата на Айва-сарай и Влахерна и ги отвори.

Азъ възразихъ на Ахмеда, че и въ нашата история се споменува за това мѣсто. Въ него сж се били скрили гърцитѣ и искали съ измама да убиятъ единъ нашъ царь, а сегашниятъ нашъ князъ искалъ да узнае, де се е намирало това мѣсто и случайно го е открилъ. И наистина, мѣстото били разкопали наети отъ царь Фердинанда работници съ разрешение отъ султана. То прилича на прадългова конюшна, или на затворъ. Какво е било намерено вжтре, Ахмедъ не можа да ни каже, а подигравателно подметна, че, найсетне, нашиятъ князъ намерилъ на Стамбулъ вратата.

Ахмедъ пожела да ни разведе и къмъ джамията Еюбъ. Ние се съгласихме. По-рано бѣше вечъ извършено извѣстното арменско клане въ Цариградъ. Конни патраули още кръстосваха изъ улицитѣ. Въ квартала не се позволяваше да живѣятъ християни. Всичката търговия бѣше въ турски ржце. Презъ дето минахме, всички гостилничари ни канѣха на обѣдъ. Други турци продупреждаваха Ахмеда не ни води къмъ светитѣ (турски) мѣста, да ги не осквернимъ, защото по край насъ, може и той да пострада. Азъ и г. Тодоръ А. Чолаковъ знаехме турски, то отъ чуеното доста се стреснахме двамата. Ахмедъ забележи това и каза на турцитѣ да бждатъ по-въздържни, защото другаритѣ му гости разбирали турски. Стигнахме до джамията, разгледахме султанскитѣ тюлбета наредени въ два продълговати реда. На всѣко султанско семейство гробницата се помѣщава въ особна стая и за всѣки членъ има отделенъ гробъ и до него е униформата, оржжието, чибука и наргилето му. Ахмедъ искаше да ни въведе въ двора на джамията, та да я разгледаме подобре презъ прозорцитѣ, но единъ фанатикъ турчинъ не позволи, затова тръгнахме къмъ скелята да се качимъ въ лодка и да стигнемъ на Фенеръ. На скелята ни присрещнаха трима кафеджии турци и поискаха да платимъ по едно бѣло меджидие за правоходене по светитѣ мѣста. Най-сетне го ударихме на пазарлъкъ, дадохме по половина меджидие и тъй ни пуснаха да се качимъ въ лодката. Платихме и на Ахмеда за дето ни развежда, благодарихме му за услугата и го оставихме да се разправя съ кафеджиитѣ обирници. Лодката се плъзгаше по гладката водна повръхность между двата красиви брѣга на Златни-рогъ, окиченъ съ високи кипа-

и стари исторически сгради — византийски и турски. ждайки се ту въ единия, ту въ другия брѣгъ, ние неу- стигнахме на Фенеръ и оттамъ — на Каракйоския отдето си отидохме въ хотела, въ който бѣхме ли.

кева Ив. Шушулова отъ Одринъ. Родителитѣ и били преселници опривщица. Учителувала въ Калоферъ отъ начало на учебната 1868 до около 1872. Пръвъ З. Стояновъ писа, че за нея Хр. Бо- написалъ стихотворението До моето първо либе (Хр. Ботйовъ, е, 1888. стр. 4 и 43). Тукъ Ив. е като ученичка въ пансиона на графиня Ловашова Киевъ въ 1865 г.

Въ петъкъ ходихме та гледахме Илдъзъ-кйошкия селя- ъ, като влиза султанъ Хамидъ въ джамията и излиза. цията бѣше взела всички мѣрки за неговата охрана. вериги войници съ зелени чалми заграждаха джамията, та верига, състояща се отъ войници албанци, заграж- първите две; отъ страна стоеше кавалерия съ пики и зовъ щитъ на гърди, по германски образецъ. Зададе се есницата на султана, обкржжена съ паши, които я при- аваха тичешкомъ. Тя се спрѣ предъ самитѣ стжпала на ията. Обкржженъ съ други паши, султанътъ се изкачи жпалата, влѣзе въ нея, сега пъкъ посрещнатъ отъ уле- отъ мелодичното пѣене на хоръть. На излизане вой- го акламира съ „Падишахъмъзъ чокъ яша!“ (Дълго да е царьтъ ни). На българитѣ гости бѣше сторена честь: ѣха настанени въ кйошка срешу джамията.

Следъ като се свърши селямлъкътъ, г-да Тодоръ А. Чолаковъ, Ив. Димитровъ, Лудвикъ Кроне и азъ отидохме въ Орта-кйой, та посетихме Н. Бл. екзархъ Иосифа. Той ни прие много любезно, разпита ни за София, а мене частно — и за Калоферъ. Даде ни и добри съвети и ни забележи, че ние не сме добре познавали турската военна сила и, че въ случай, ако направимъ нѣкоя авантюра, щѣли сме да изгубимъ и това, което съ голѣмъ трудъ и съ много жертви сме спечелили и което после не можемъ си възвърна, защото нашитѣ врагове били много и постоянно зорко дебнѣли. Азъ се осмелихъ та възразихъ на Н. Блаженство, че българскиятъ народъ се вечъ чувствува възмжжалъ и силенъ, за да иска своето обединение и, че това, дето турцитѣ даватъ преднина на другитѣ народности и тъпчатъ българитѣ — влияе върху духа имъ и тѣ, рано или късно, ще поискатъ да си опитатъ силата съ съ турцитѣ. Споменахъ на Н. Блаженство всичко, що ни разправи Ахмедъ за князъ Фердинанда и какво мисли Ахмедъ за него. Н. Блаженство се усмихна и ми възрази, че не вѣрва, че мислятъ турцитѣ тъй, както азъ схващамъ въпроса. На сбогуване Н. Блаженство ни препоржча да обмисляме всѣко наше начинание и предъ две злини да предпочитаме по-малката. Следъ като му целувахме десница, ние излѣзохме радостни за направения ни добъръ приемъ и за даденитѣ намъ бащински съвети и благословии София.

VII.

Н. Начовъ.

История на една дамаджана калоферски пелинъ.

(Хумореска)

(Изъ живота на дружбата)

Това бѣше въ края на лѣто Господне 1908 г.

Пакъ се готвѣхме да дадемъ нашата традиционна вечеринка — на 5 януарий 1909 г. въ салона на Славянска беседа.

Пакъ щѣхме да се съберемъ, да се видимъ тукъ,—като сродници—да поживѣемъ съ миналото, да усладимъ настоящето и да се окуражимъ за бждещето.

Отдавна вечъ госпожицитѣ и госпожитѣ отъ комитета бѣха разнесли изъ София поканитѣ за измолване предмети за лотарията, която сжщо щѣше да се разиграе на вечеринката. Нашитѣ драги съотечественички развиваха чудна дейность: припкаха неуморно нагоре-надоле, безъ да гледатъ дъждъ, каль или пъкъ — студъ, снѣгъ, поледица. Говорѣха, убѣждаваха, молѣха . . .

Разбира се, покани изпратихме и въ Калоферъ.

Вечъ — както и винаги — предметитѣ за лотарията илно завървѣха отъ щедритѣ наши съотечественици.

Изведнажъ — една приятна изненада! Привтаса писмо ъ новия калоферски кметъ енергичният г. Хр. П. Джойвъ. Между многото комплименти и благопожелания той шеше: „Пращамъ ви една дамаджана хубавъ калоферски линъ, да почерпите на вечеринката всички драги съотечевеници. Нека пиятъ за тѣхно здраве и за преуспеване на ужбата и на Калоферъ" .

Отъ този подаръкъ по-хубавъ — здраве!

Чували ли сте за калоферския пелинъ? Може би! Ами къ вкусвали ли сте отъ него? Вѣрвамъ, че малцина отъ съ сж имали това земно щастие.

Едно време се говорѣше за калоферски шаяци и гайни и училища; сега въ свободна България остана да се вори само за пелинъ и . . . за калоферската мизерия.

Пустиятъ му калоферски пелинъ! Бистъръ като сълза съ ренкъ като на кехлибаръ и се лъзга по гърлото като ованско масло Усѣщашъ го, какъ ходи по жилитѣ.

Нито дѣдо Ной е пилъ такова вино, ни Олимпийскитѣ гове — такъвъ нектаръ, нито пъкъ френскитѣ императори такова шампанско Чудо, чудо! . . . А пъкъ това, дето казватъ Лакрима — кристи или туински вермутъ — и азнение не може да стане.

Млади подлудѣва,
Стари подмладява! .

Какъ се приготовлява пелинътъ, — това си знаятъ йно бай Минко Енюзъ, съдържатель на *Гранъ хотель тара планина*, бай Стайко Родопски и бай Никола Капмуътъ, и всѣки си мисли, че притежава най-добрата рецепта.

Едно време Любенъ Каравеловъ описа казанлъшката оловица. Калоферскиятъ пелинъ заслужва една дълга ода. жалость, и до днесъ не се намѣри достоенъ поетъ да ъзпѣе тоя чудотворенъ еликсиръ. Ехъ, България вечъ не ражда рации евци и Ломоносовци! Пакъ и модата на одитѣ мина давна.

Пелина почватъ да точатъ отъ Коледа, при свинския бапъ. Тогава изъ цѣлъ Калоферъ само за това се приказва защото аслж за нищо друго не се мисли и не се призва. Dolce far niente! Тогава Калоферъ — въ миниатюръ приличва на Мюнхенъ, кога почнатъ да точатъ бирата Салторъ. Казватъ, че тогазъ цѣлъ Мюнхенъ е пиянъ. Разбира , трѣбва да подражаваме на ученитѣ европейци, а особно нѣмцитѣ, които толкози много сж направили въ науката изкуствата. И калоферската интелигенция често се отбива и бай Минка, Най-опитнитѣ слазятъ въ избата съ чаша въ ка и тамъ скръцне чепътъ. Това тѣ правятъ по нѣколко ображения: първо, пелинътъ, изнесенъ горѣ, губи и аромъ

и видъ, и вкусъ; второ, бай Минко на пъл-и чашитѣ *силме*; третйо, може би да се сбърка и неусѣтно да прибави на пелина малко водица — да не удря въ глаза де! — да стане нѣщо като на свадбата въ Кана Галилейска. . . :

Но българинътъ съ единъ кракъ не ходи; пакъ има света Тройца, четири евангелисти, седемъ таинства . . . дванадесеть апостоли . . . свети четиридесеть мжченици Севастийски.

Отъ Калоферъ съобщавать за следнйото важно за науката откритие: единъ ревностенъ бай Минковъ посѣтитель намѣрилъ, че било много полезно да се пие пелинъ на гладно сърдце.

Но . . . да прощавате: много се отклонихме отъ въпроса Да си дойдемъ на приказката.

Да се каже, че на вечеринката всѣки гость ще бжде почерпенъ съ чаша чистъ калоферски пелинъ — такава реклама нито американски умъ би могълъ да измисли.

Ние тържествувахме. Па и на кмета отде дойде това на ума?! . . „Хайде, Богъ да го поживи!" . . . го кълнѣхме ние.

Следъ 3—4 дена нетърпѣливо чакане, извѣстиха ни, че въжделенната калоферска гостенка пристигнала живо и здраво на гарата въ влагалището, та да идемъ да си я приберемъ.

Всички безъ четъ формалности изпълнени, единъ цигенинъ-хамалинъ чушна на гърба си нашата гостенка и я понесе. Това не бѣше дипъ вѣжливо, нито пъкъ толкова красиво, но нѣмаше какво друго да се прави.

Най-сетне дамаджаната се мждрѣше въ вестибюла на Славянска беседа подъ каменната стълба, далечъ отъ смелитѣ и любопитни хорски погледи. Държахме я тамъ на студено, да се не развали вкусътъ на пелиня и защото, ако възврѣше кръвьта й, щѣше да стане нѣкаква експлозия.

Колкото и да не разгласяхме много за пелиня — какво ще кажатъ другитѣ хора?—па и искахме на нѣкои гости да направимъ приятенъ сюрприсъ,—новината бързо се разнесе по четиритѣ краища на София.

Сега въ заседанието на настоятелството между другитѣ въпроси имаше да се реши и тоя важенъ — за пелина.

Пръвъ взе думата дружбниятъ касиеръ Ив. Д. Чавдаровъ, дългогодишенъ чиновникъ при Финансовото министерство и строгъ блюститель на законитѣ и на държавнитѣ интереси, и авторитетно заяви, че това вино не можемъ да точимъ: нѣмаме нуждния патентъ. Оборихме го, като му разяснихме, че това вино не ще продаваме, а ще черпимъ хората, като напримѣръ, да сж дошли у насъ на гости. При все това, и съвѣтникътъ на дружбата — най-вишиятъ магистратъ, председательтъ на върховния касационенъ сждъ — Хр. Д. Павловъ се замисли. Появи се другъ въпросъ: кога и дѣ да черпимъ гоститѣ. Едни предлагаха това да

стане въ начало на вечеринката, други — следъ литературно-музикалната часть, а трети — най-после, кога си отиватъ; едни предлагаха — въ голѣмия салонъ, други — въ малкия, трети — въ бюфета. Но въ салонитѣ можеше да се разлѣе вино и да се повреди паркетътъ, па и надали настоятелството на беседата щѣше да позволи, при това и нищо не бѣхме му съобщили. Имаше и друга несгода: още утре нѣкои вестници щѣха да загърмятъ, че въ Славянска беседа се лѣялъ изобилно калоферски пелинъ. Може и бай А. Божиновъ да напише нѣкоя карикатура или пъкъ следнйото извѣстие: „Въ голѣмия салонъ на Славянска беседа се продава чистъ натуралеиъ калоферски пелинъ. Бързайте, че после пишманъ ще станете! .. Изникна и другъ въпросъ: кой да служи и какъ да се служи? Съ една чаша ли? Но това не е никакъ възможно, по много причини: 1) не е хигиенично, 2) ще отнеме много време и 3) отъ по-ачикйозитѣ единъ може да изпие нѣколко чаши, а другъ — ни една, па и дамитѣ ще се причинятъ. Най-добрѣ ще бѫде, ако има отдѣлни чаши, но тогава би трѣбвало да оберемъ цѣлъ нѣкой еврейски дюкянъ. Дълго врѣме си бъхтахме главитѣ но тръгливиятъ въпросъ все си оставаше нерешенъ, въртѣхме се като въ нѣкой магйосалъ кржгъ, безъ да намѣрилъ щастливия изходъ. Най-после си разотидохме, като рѣшихие: всѣки отъ насъ да си помисли, та дано нѣщо изнамери, или пъкъ довечера на вечеринката при тържественото и весело настроение дано главитѣ ни измудрятъ нѣщо. Малко ли въпроси времето рѣшава?

Кога се събрахме вечерьта, пакъ никой нищо не бѣше измислилъ.

Дотърча, изпотенъ, веселъ нашътъ *земляк* бай Петъръ, старъ служащъ при гарата, съ многобройното си домочадие съ чизми и дебелъ бастунъ. Следъ обикновенитѣ приветствия, той продължи интимно:

— Хе е . . . калоферски пелинецъ а?. . . Та тука вина има ли? Армеева чорба, крушова чорба . . . Цинцаритѣ плакнатъ бъчвитѣ си и това ни продаватъ скжпо . . . Калоферски пелинецъ! Хе, хе . . . Добре, добре! . . , Да живѣйте! . . . Тъй, бе братя, нашето си да гонимъ, да го не забравяме! Изгубихме се тукъ, въ това шопско море! . . . На гарата и азъ помагахъ . . . тазованкана хе . . . да извадимъ дамаджанката . . .'

И той извади една още неначената кутия папироси първо качество, любезно ни покани, па засука мустакъ и високомѣрно изгледа булка Петровица, облѣчена въ най-новата си премѣнена и свѣнливо навела глава надолу.

— Всичко ще бѫде, бай Петре, убѣдихме го ние.

Вечеринката почна. Насъ все още тревожеше въпросътъ за пелиня. Най-сетне преобладаващото мнение бѣше:

да черпимъ гоститѣ въ бюфета. Слава Богу, отдъхнахме си. „Еврика!" извикахме като Архимеда.

Отидохме при съдържателя добряка бай Балабановъ, който винаги и досега ни дава приютъ за заседанията на настоятелството и за главнитѣ ни годишни събрания. Разправихме му чистосърдечно работата. Догде весело ни гледаше, по едно време той наведе глава, мисли, въртѣ се, гледа ни, като че не смѣе да ни каже, що мисли. Най-сетне процеди презъ зжби:

— Знаете, господа, такова... азъ именно чакамъ отъ такива вечеринки... Патентъ голѣмъ, наемъ—сжщо, слуги... а посетители — още малко.., пъкъ и, такова,.. който еднажъ пие вино, вечъ не пие бира...

Човѣкътъ имаше пълно право. Гостилницата на Славянска беседа той разработи. Но последниятъ аргументъ бѣше убедителенъ.

Догдето мислѣхме, че нашиятъ въпросъ е вечъ уреденъ, изведнажъ видѣхме, че той заприличалъ на Сизифовия камъкъ: издигнатъ на връхъ урвата, той изново пада доле.

Сега още по-смаяни оставихме г. Балабанова и набързо пакъ се събрахме на кратко заседание въ малкия салонъ. Пакъ предъ насъ се изпречваше мжчниятъ въпросъ: какво да правимъ?

А дамаджаната се все мждрѣше въ вестибюла, съ печати върху червенъ восъкъ — знакъ че тя е здрава и читава, че до нея не се допрѣлъ нѣкой лукавъ желѣзничарь, мждрѣше се като млада булка и чакаше да я поканятъ.

Следъ дълги и широки пакъ разисквания, най-сетне решихме: сега дамаджаната да не кжтнемъ, а после пелиня да продадемъ въ полза на дружбената каса. Изникна и мнение да продадемъ още сега дамаджаната на търгъ, но го отхвърлихме: щѣхме да раздразнимъ само апетита на нѣкои хора и негодуването имъ.

Но... на мнозина наши съотечественици се развали настроението. Трѣбваше надълго да имъ обясняваме.

Къмъ края на вечеринката при насъ се присламчи бай Петъръ и смутено запита:

— Такованкана хе... амчи джвж имаше пелинъ?

— Засега, бай Петре, решихме да не бутаме дамаджаната... Тукъ е никакъ неудобно да се черпи, а пъкъ въ бюфета гостилничарьтъ не скланя. После ще видимъ... Сега всички ще пиемъ бира!... му казахме умолително.

— Ге, квай таа? Бира ли? кресна бай Петъръ. Че азъ нѣмамъ намерение да си вгорчавамъ чървата съ нѣмски пикочъ!... Вие само шукалкавите!... После вие помежду си ще видите работата на пелиня. Азъ затова ли дадохъ 12 лв. за билети?

Едвамъ убедихме бай Петра, но той си отиде много налютенъ намъ.

Вечерьта телеграфирахме на кмета: „Пиемъ за Ваше
раве и за успѣха на дружбата и на Калоферъ.
Ние не лъжехме. Пиехме, но не калоферски пелинъ, а
ра, или както се изрази бай Петъръ, нѣмски . . .
На другия день първата ни работа бѣше да пишемъ на
ета, да му разправимъ подробно всичко, да извини тази
ша невежлива постѫпка и да одобри нашето решение.
И той веднага направи това.
Но въпросътъ съ дамаджанята все още оставаше не-
шенъ.
Сега се яви нова мѫчнотия: кой, де и кога да продава
лина:
Решихме: Дамаджаната да дадемъ на бай Д. Диманковъ,
държатель на питиепродавница „Калоферъ“ и да продаде
пина за смѣтка на дружбата.
Но . . . и сега се появи друга пречка: бай Диманковъ се
намръщи . . . Човѣкътъ си има и свой пелинъ: да продава
лоферски, значи да компрометира своя. Не че неговътъ
пинъ е лошъ, не — и азъ ви го препоръчамъ. Като не-
вия пелинъ нѣма другъ въ цѣла София — но . . . Следъ
лги кандармъци и предъ видъ, че върши дѣло патриоти-
о, бай Диманковъ склони.
Ето какъ, най-сетне, рѣшихме този толкова главоло-
нъ въпросъ.
Въ дружбината каса влѣзоха петнадесетина лева. Раз-
ската за тѣхъ биде изпратена на г. кмету.
Сигурно, праздната дамаджана и до днесъ се търкаля
къде изъ праха въ избата на бай Диманковъ.
фия, 24 дек. 1911 год.

Ив. Г. Бацовъ. Вижъ стр. 28.

ПОМЕНИКЪ

ПОЧИНАЛИ

ПОЧЕТНИ, БЛАГОДЕТЕЛНИ И НАСТОЯТЕЛСТВЕНИ ЧЛЕНОВЕ.

Екзархъ Иосифъ I (20 юний 1915).
Митрополитъ Константинъ (4 декемврий 912)
Д. К. Поповъ (18. декемврий 1908).
Д. Г. Финговъ (18 априлъ 1912).
Хр. Д. Павловъ (1. декемврий 1914).
Мария Т. Бурмова (9. януарий 1916).
Д. П. Милушевъ (10. септемврий 1918).
Ив. Ат. Фетваджиевъ (5 ноемврий 1918).
Г. В. Шоповъ (25 декемврий, 1918).
Т. Ст. Увалиевъ (? . . .)
В. Ив. Чокановъ (9 августъ 1919).
Елисавета Хр. Караминкова (30 окт. 1920).
Елена Хр. Маричкова (27. февруарий, 1921).
К. Маричковъ (18 февруарий 1922).
Вълa В. Сотирова (16 януарий 1923).
Лазаръ И. Чукурлиевъ (30 юний, 1924 г.)

Вечна имъ паметъ!

Забележка. Въ заседанието на 28 юний, 1920 г. (Протоколъ № 3) настоятелството реши: занапредъ всѣка година неотложно въ начало на септемврий да се отслужва въ черкова литургия и панихида за В. Ив. Чокановъ и за всички почетни и благодетелни членове и членки на дружбата.

ИЗВЕСТИЕ

ГОТОВА ЗА ПЕЧАТЪ КНИГАТА

КАЛОФЕРЪ ВЪ МИНАЛОТО

ОТЪ

Н НАЧОВЪ.

СЪДЪРЖАНИЕ:

Предговоръ.
I. Общи съвременни бележки.
II. Заселяне на Калоферъ.
III. Най-стари сведения за Калоферъ. — За кърджалиитѣ.
IV. По-сетнешни описания на Калоферъ въ пѫтешествия, географии и пр.
V. Калоферци търговци въ Виена, Одеса и Цариградъ.
VI. Население. — официялна власть мюдюри (аги), азии и процеси землището.
VII. Видове данъци и тѣхно събиране. — Кабзамали.
VIII. Черковно-училищни настоятелства.
IX. Черкови, свещенници, епитропи, пѣвци и клисари. Женски мегумении и монахини. Аязми и черковища (оброчища).
X. Училища, мѫжки и женски, учители, учителки, ученици и ученички.
XI. Дружества: мѫжко и женско. — Театрални представления.
XII. Лѣкари. — Поща.
XIII. Поминъкъ. Земледелие, скотовъдство и други занаяти.
XIV. Преселници въ Калоферъ и изселници после.
XV. Нѣкои отдѣлни по-важни случки.
XVI. Калоферски хайдути и после — псевдобунтовници. Истински родолюбци.
XVII. Калоферци спомощници на по-стари книги.
XVIII. Видни калоферски родове и отделни лица.
XIX. Калоферъ презъ 1876 г.
XX. Изгаряне на Калоферъ въ 1877 г.
XXI. Калоферскиятъ мѫжки монастиръ.
XXII. Калоферската планина. — Кратки геологични бележки.
XXIII. Стари приписки въ ржкописи и старопечатни книги, — Старини въ Калоферъ и наоколо: надписи, за Звъниградъ, остатъци отъ сгради и стари пѫтища.

Книгата ще съдържа около 650 стр. голѣмъ форматъ шр. гарм. една малка карта, видъ и планъ на Калоферъ и други около 80 клишета.

ЦЕНА 75 ЛЕВА

STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES
LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891

DR 98 .K27 K323 C.1
Sbornik.
Stanford University Libraries
3 6105 034 496 096

DR
98
K27K32
v.1.2
1908-1924

Stanford University Libraries
Stanford, California
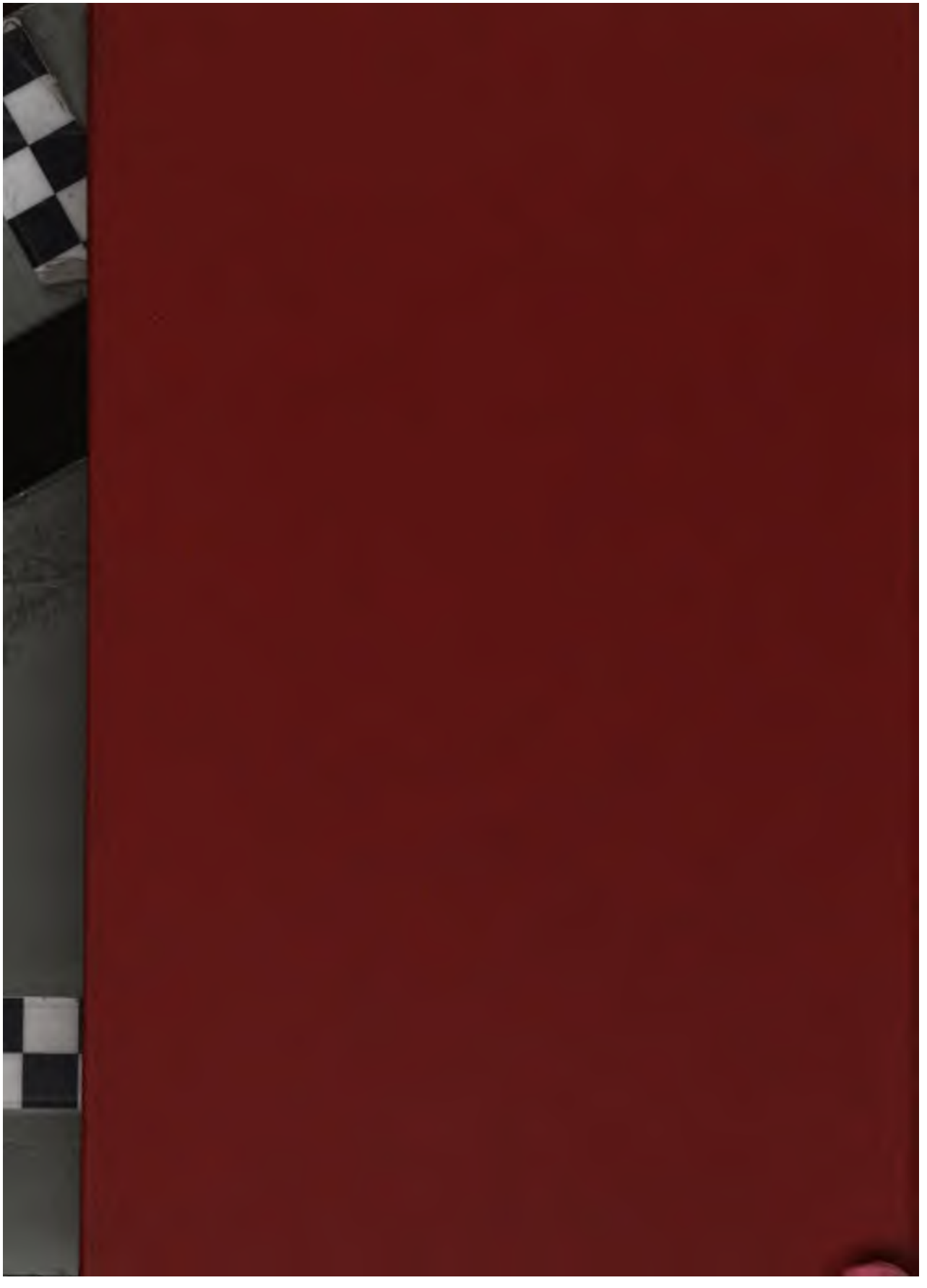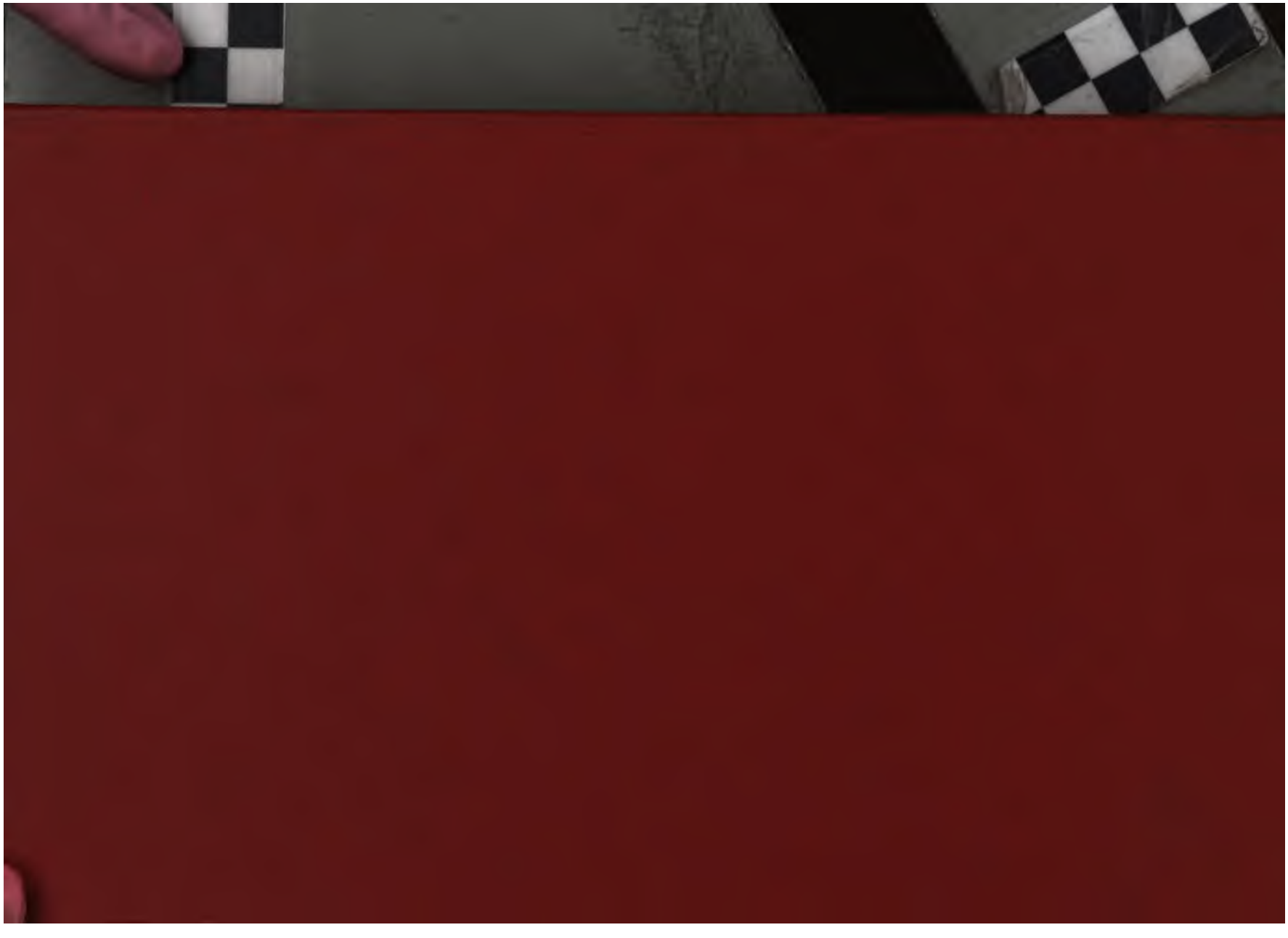
Return this book on or before date due.